Α. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟ-
ΝΕΥΜΑΤΑ

Α

I.A.N.E.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ι. Α. Ν. Ε.
ΑΡΙΘ. ΕΙΣΑΓ. 863/1

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Εκδότης Γεωργιος Κασδονης
1894

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1893—392.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τ' Ἀπομνημονεύματα ταῦτα γράφω οὐχὶ ὡς ἔχων ἄξιόν τι λόγου δι' ἄλλους ν' ἀφηγηθῶ, ἀλλ' ὡς εὑρίσκων ἡδονὴν εἰς τὴν ἀνάκλησιν ταύτην τοῦ παρελθόντος βίου ἐν τῷ κατόπτρῳ τῆς μνήμης.

Πολλάκις ὁ ὁδοιπόρος ἀφ' οὗ ὥρας μακρὰς βαδίσῃ, ὄρη ἀναβῇ καὶ ἀνοδίας διέλθῃ, κάθηται, πρὶν ἀφιχθῇ εἰς τὸ τέρμα, κεκμηκὼς εἰς τοῦ κρημνοῦ τὸ χεῖλος, καὶ ἀναμετρᾷ διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ὁδὸν ἣν οὐδέποτε αὖθις θέλει διαβῆ, τοὺς βράχους οὓς ἀνερριχήθη, τὰς ἀβύσσους αἵτινες ὑπὸ τοὺς πόδας του ἔχαινον, τὰς κοιλάδας εἰς ἃς ἀνεπαύθη, καὶ τὰς ἀκάνθας εἰς ἃς ἀφῆκε τοῦ χιτῶνός του ῥάκη.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ὁδοιπορίας μου ἔφθασα καὶ ἐγώ. Τὴν αὐγήν, ὅτε ἀνήχθην, ζωῆς μοὶ προσέπνεεν αὖρα, τὸ πᾶν πέριξ μοὶ προσεμειδία, οἱ ἀστέρες ἐφαίνοντο λέγοντές μοι εἰς τὸν οὐρανόν, οἱ ῥύακες εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ἀηδόνες εἰς τοὺς θάλλοντας κλάδους, αἱ ἀγαπῶσαι καρδίαι περὶ ἐμέ, «ἀπόλαυε τῶν καλῶν τοῦ κόσμου· ἰδέ, διὰ σὲ ἐπλάσθη!» καὶ φαιδρὸς ἐῤῥιπτόμην εἰς τὴν ἀνθόσπαρτον ὁδὸν μὴ ἐρωτῶν ποῦ φέρει, μὴ νομίζων ἐπάναγκες νὰ φέρῃ που.

Ἀλλὰ καθ' ὅσον προέβαινον, ἤρχισα ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦσαν τὰ πάντα χαρὰ καὶ ἀπόλαυσις, καὶ ἀπήντων πολλάκις καὶ τραχεῖς λίθους εἰς οὓς ὁ ποῦς μου προσέκοπτε, καὶ δύσβατα δι' ὧν μετ' ἀγῶνος διεπορευόμην, καὶ διέκρινον μακράν, μακρὰν ὡς τι μέλαν σημεῖον εἰς τὸν ὁρίζοντα, πρὸς ὃ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔτεινεν ἡ πορεία μου. Τὸ αἱμά μου ὅμως ἔσφυζεν ἐν τῇ δραστηριότητι τῆς νεότητος, καὶ ἡ φύσις ἔλαμπεν ἐμπρός μου ἐν κάλλει, τὰ δὲ ποικίλα ὅσα ἡ φαντασία μοὶ διεκόσμει καὶ πρὸς ἃ ἡ καρδία μου ἔπαλλεν, ἐπεπρόσθουν εἰς τὸ ζοφερὸν ἐκεῖνο σημεῖον καὶ μοὶ τὸ ἀπέκρυπτον. Εἰς ἐμαυτὸν δὲ πεποιθὼς ἐχώρουν ἀκατασχέτως ἐμπρὸς καὶ καθ' ὅσον προέβαινον, ἡ ἐλπὶς μοὶ ἤνοιγε πάντοτε ἄλλους καὶ ἄλλους εὐρυτέρους ὁρίζοντας.

Ἀλλ' ἰδοὺ τέλος ἔφθασα εἰς σταθμὸν ἀφ' οὗ, κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐμπρὸς ὀλίγον μοὶ μένει πλέον, τὰ παρόδια φαντάσματα διελύθησαν, καὶ τὸ τέως δυσδιάκριτον ἐκεῖνο σημεῖον, πρὸς ὃ αὐτομάτως ἐβάδιζον, φαίνεται τοὐντεῦθεν μόνον καθαρὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, καί, εὐρυνθέν, ἐμφαίνει τὸ χαῖνον βάραθρον πρὸς ὃ σπεύδει καὶ εἰς ὃ καταβυθίζεται ἡ ζωή. Τὸ χεῖλος ἤδη αὐτοῦ σφαλλομένῳ ποδὶ παρακολουθῶν, βέβαιος πλέον εἰμὶ ποῦ πορεύομαι, εἰ καὶ ἀγνοῶν πότε ὥρισται νὰ ἐμπέσω, μετὰ τοσούτους οὓς ἡ καρδία μου ζητεῖ εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ καὶ ὧν ἔπρεπεν ἐγὼ νὰ προηγηθῶ. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ πρόνοια μοὶ χαρίζει ἔτι στιγμὰς ἐπιγείου ὑπάρξεως, ὀρέγομαι καὶ ἐγώ, πρὸς τὰ ὀπίσω στραφείς, νὰ ἐπισκοπήσω αὖθις τὸν παρελθόντα μου βίον, πρῶτον μὲν ἵνα

λόγον αὐτοῦ δῶ εἰς τὴν ἐμαυτοῦ συνείδησιν, καὶ δεύτερον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ πεῖρα τῶν ἐγκοσμίων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἣν ἐξ ἀνάγκης συνεκομισάμην διὰ τῆς παρατεταμένης πορείας, χρησιμεύσει ἴσως ἀντ' ἐφοδίου, οὐχὶ εἰς ἐμέ, εἰς ὃν βραχὺ ἔτι τῆς ὁδοῦ μόνον μένει, οὐχὶ καὶ εἰς ἄλλους, εἰς οὕς τ' Ἀπομνημονεύματα ταῦτα πιθανῶς θέλουσι μείνει ἄγνωστα, ἀλλὰ κἂν εἰς τοὺς υἱούς μου καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οἷς ἄλλην κληρονομίαν δὲν ἔχω ν' ἀφήσω πλὴν συμβουλῶν καὶ εὐχῶν, καὶ ὑπὲρ ὧν τὸ κυριώτερον ἐλπίζω καὶ εὔχομαι, νὰ ζήσωσιν ὡς ἄνδρες χρηστοὶ καὶ ὡς ἐνάρετοι πατριῶται.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΓΕΝΝΗΣΙΣ. ΑΝΑΤΡΟΦΗ

Α.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

1.

Καταγωγή.

Ἐκ καταγωγῆς εἰμὶ **Φαναριώτης**.

Τοῦτο ἠχεῖ ἴσως ὡς δεινή τις ἐξομολόγησις. Ὁ τίτλος οὗτος, ἐφ' ᾧ ἐσεμνύνετο ἄλλοτε μερὶς τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἀπέβη μετὰ ταῦτα εἰς κηλίδα καὶ ὕβριν. Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ κατακτητής, εἴτε φιλανθρωπευόμενος, εἴτε καὶ ἐπιτηδείως τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ἐκτιμῶν, ἀνεγνώρισε τὸν ὀρθόδοξον Πατριάρχην ὡς ἀρχηγὸν οὐ μόνον πνευματικόν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ πολιτικὸν τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν κατακτηθέντων ὀρθοδόξων· περὶ τοῦτο δὲ τὸ ἔσχατον λείψανον καὶ πολύτιμον κέντρον τῆς ψυχορραγούσης ἡμῶν ἐθνότητος συνῆλθον, καὶ κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τῆς δουλείας ἐξηκολούθουν συνερχόμενοι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἱκανότητι διακρινομένων ὁμογενῶν εἴτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, εἴτε καὶ ὅθεν δήποτε τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω κατηρτίσθη καὶ ἐστρατολογεῖτο ἡ τάξις τῶν Φαναριωτῶν, τὴν ἐπωνυμίαν λαβόντων ἐκ τοῦ προαστείου Φαναρίου, τοῦ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως περιέχοντος τὸ Πατριαρχεῖον. Διὰ τῆς ἐμφύτου δ'

εἰς τοὺς Ἕλληνας νοημοσύνης καὶ δεξιότητος ἀπέκτησαν βαθμηδὸν οἱ ἀριστεῖς οὗτοι σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰ δημόσια τῆς Τουρκίας, καί, ἕνεκα τῆς εὐμαθείας αὐτῶν, κατήντησαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Διερμηνέων, νὰ διευθύνωσι τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ τῷ κατακτητῇ ἀνήκοντος κράτους πολιτικήν, καὶ μέχρι τέλους ν' ἀνεγείρωσι καὶ ἡμιανεξάρτητον θρόνον Χριστιανικὸν ἐν ταῖς Δακικαῖς ἡγεμονίαις, εἰς ἃς ἔδιδον νόμους καὶ ἐνεφύτευον τὸν πολιτισμόν. Τῆς ἐπιρροῆς δὲ καὶ τῆς εὐπορίας, ἃς ἐντεῦθεν ἐκτῶντο, ἐποιοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους, σώζοντες τοὺς καταδυναστευομένους, τὴν ἐκκλησίαν προστατεύοντες καὶ σχολεῖα ἱδρύοντες, ἐνίοτε καὶ ἐπὶ θυσίᾳ τῆς ζωῆς αὐτῶν. Παρ' αὐτοῖς προσέτι ἐκαλλιεργήθη καὶ ὡρίμασεν, ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν πέλεκυν, τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως ἡ ἰδέα, καὶ συνεπάγη καὶ διεδόθη ἡ Ἑταιρία, καὶ αὐτοὶ ἔπεσαν πρώτη, σχεδὸν εἰπεῖν ἑκούσιοι, ἑκατόμβη εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος· ἅμα δ' ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη, οἱ ἐπισημότεροι τῶν περισωζομένων ἔσπευσαν ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῆς, καὶ συνηγωνίσθησαν τὸν μέγαν ἀγῶνα, οἱ μὲν διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν κοινῶν συντελέσαντες, οἱ δὲ καὶ ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸν πατριωτικὸν φόρον ἀποτίσαντες.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἀτομικῶς οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἠγαπῶντο καὶ ἐτιμῶντο, ἐν συνόλῳ ὅμως διεβάλλοντο ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, καὶ εἰς ἔγκλημα τοῖς προσήπτετο ἡ καταγωγὴ αὐτῶν. Προήρχετο δὲ τοῦτο παρὰ μέν τισι τῶν ἀγενεστέρων καὶ ἐκ φθόνου τινὸς πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν ἣν ἐχορήγει τοῖς πλείστοις ἐξ αὐτῶν ἡ διανοητικὴ μόρφωσις καὶ ἐπιμελὴς ἀγωγή· ἐν γένει δ' ἐκ προλήψεων ἃς καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῆς συνεμερίζετο ἢ ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποθάλψῃ κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ πάσης τάξεως δι' οἱονδήποτε λόγον ὑπὲρ τὰς λοιπὰς αἰρομένης, διότι ἡ ἐπανάστασις ἦν ἔργον τοῦ ἔθνους παντός, καὶ ἵνα συντελεσθῇ καὶ προκόψῃ, ἔπρεπε νὰ μένῃ προϊὸν καθαροῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος.

Προσήπτοντο δ' εἰς τοὺς Φαναριώτας τάσεις ἀριστοκρατικαί, ἀδίκως διὰ τοὺς πλείστους, πλὴν ὀλίγων μικρονόων τινῶν, οἵτινες

καὶ καταγέλαστοι δι' αὐτῶν ἐγίνοντο, ἐν ᾧ οἱ ἐπισημότεροι ἦσαν οἱ πρῶτοι τὴν κατάργησιν κενῶν τίτλων νομοθετικῶς προτείναντες. Κατεδικάζοντο δὲ προσέτι αὐτοὶ καὶ διὰ τὰς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀποδιδομένας αὐτοῖς φιλοπρώτους διαιρέσεις καὶ ῥαδιουργίας, αἵτινες ὅμως ἦσαν κακίαι γενικῶς τῇ τότε δουλικῇ θέσει τοῦ ἔθνους ἀνήκουσαι, οὐδόλως ἀνώτεραι ἐν Φαναρίῳ ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τοὺς ἐν ἰσχύϊ Ὀθωμανοὺς θεραπεύουσιν, ὡς παρὰ τοῖς αὐλικοῖς φέρ' εἰπεῖν τοῦ Σατράπου τῶν Ἰωαννίνων, γνωστότεραι δὲ μόνον ἐν Φαναρίῳ διότι ἐκεῖ ἐν μᾶλλον περιόπτῳ θέσει παρήγοντο, καὶ ἴσως κατά τι ἄξιαι ἐπιεικεστέρας κρίσεως καθ' ὅσον εἰς ἀνώτερον ἆθλον ἀπέβλεπον. Ἄλλως τε δυστυχῶς, καὶ ἀφ' οὗ οἱ Φαναριῶται ἐξέλιπον, ἡ Ἐριννὺς τῶν κομματικῶν διαιρέσεων δὲν ἐγκατέλιπεν ἐντελῶς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ πατήρ μου, ὁ τὴν διάθεσιν μετριοφρονέστατος καὶ τὴν καρδίαν ταπεινότατος τῶν ἀνθρώπων, ὁ οὐδέποτε κομπάσας ἐπὶ τίτλῳ ἢ καταγωγῇ, καὶ εἰς ὃν οὐδὲν τῶν ἐλαττωμάτων ποτὲ προσήφθη τῶν δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποδιδομένων εἰς τοὺς Φαναριώτας, ἔγραψε κατὰ τὸ 1845, ἐξ ἁπλοῦ πνεύματος δικαιοσύνης, ἀξιόλογον διάλογον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Φαναριωτῶν, καὶ ἐξέδωκεν αὐτὸν παρ' Ἀνδρέᾳ Κορομηλᾷ. Ἀλλ' ἐμπεσὸν εἰς τὴν θύελλαν τοῦ πολυταράχου ἐκείνου ἔτους, παρῆλθεν ἀπαρατήρητον τὸ φυλλάδιον τοῦτο, καίτοι ἄξιον ἄλλης τύχης καὶ διὰ τὰς ἀρχὰς δικαιοσύνης, ὧν ὑπερεμάχει, καὶ διὰ τὸ ὡραῖον ὕφος καθ' ὃ ἦν γεγραμμένον. Ἀγνοῶ ἂν σώζονται ἔτι ἀντίτυπα τοῦ φυλλαδίου ἐκείνου. Παρ' ἐμοὶ δυστυχῶς οὐδὲν ἔμεινε.

Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔγραψα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου τρία ἄρθρα ἐν ᾗ ἐξέδιδον ἐφημερίδι τῇ *Εὐνομίᾳ* εἰς τὰ ἑπόμενα φύλλα: ἀριθ. 20 (τῇ 21 Δεκ. 1862) ἀριθ. 124 (τῇ 24 Δεκ. 1863) ἀριθ. 143 (τῇ 28 Φεβρ. 1864).

Οὕτω λειάνας τὸ ἔδαφος ὑπὸ τὴν πρώτην κοιτίδα μου, χωρῶ λέγων ὅτι, καθ' ἃ γνωρίζω, Φαναριῶται ἦσαν οἱ προπάτορές μου τοὐλάχιστον μέχρι τετάρτης γενεᾶς ἀνιούσης, διότι, ὡς ἤκουσα

παρὰ τοῦ πατρός μου, ὁ πάππος αὐτοῦ, προϋχων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πρωτοσπαθάριος τὸ ἀξίωμα, εἶχε δύο θυγατέρας, ὧν ἡ μὲν ἐνυμφεύθη τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, ἡ δὲ τὸν τῆς Μολδαυίας. Ἐκαλεῖτο δ' ἐπὶ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἡ οἰκογένεια ἡμῶν **Ῥίζοι**. Ἐνθυμοῦμαι δ' ὅτι ποτὲ ἐν Ὀδησσῷ κατὰ τὰ 1822, ἐπισκεφθεὶς τὸν πατέρα μου ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Ἰάκωβος Ῥίζος ὁ Νερουλός, ὁ διάσημος ἐν ποιηταῖς καὶ ἐν πολιτικοῖς, ὅστις ὅμως Ῥίζος ἦν πρὸς μητρὸς μόνον, τῷ εἶπεν ἐνώπιόν μου ὅτι ἔπρεπε νὰ καλῆται οὐχὶ Ῥίζος, ἀλλὰ **Ῥαγκαβῆς**, διότι τὸ μὲν πρῶτον ἦν ὄνομα κύριον προγόνου τινός, ὡς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει αὐτὸ ἐπικρατοῦν, τὸ δεύτερον δέ, τὸ τῆς οἰκογενείας, ὡς περὶ τούτου ἀνέγνω ὁ ἴδιος ἄλλοτε τὰς ἀποδείξεις ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις, διατηρουμένοις τότε παρὰ τῇ πρὸ τῆς ἐμῆς γεννήσεως, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἀποθανούσῃ μεγάλῃ θείᾳ, τῇ Κᾳ Τυαννίτου.

Ἦν δ' ἡ Κυρία αὕτη πρὸς πατρὸς θεία τοῦ πατρὸς ἐμοῦ καὶ πρὸς μητρὸς τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, γυνὴ ἐπίσημος ἐπ' εὐφυΐᾳ καὶ ἐπὶ πολυμαθείᾳ δι' οὓς χρόνους ἔζη, ὁμιλοῦσα ξένας γλώσσας, ὅπερ ἦν σπανιώτατον τότε δι' Ἑλληνίδα, ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὐλάχιστον, καὶ διὰ τοῦτο γνωστὴ τοῖς ξένοις διπλωμάταις, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀγαπωμένη καὶ τιμωμένη. Καὶ ἦν ὁ οἶκος αὐτῆς κέντρον φιλολογικόν, τὸ μόνον τότε ὑφιστάμενον ἐν Βυζαντίῳ, ὥστε ὁ Ἑλληνιστὶ ποιήσας τὴν «Βοσπορομαχίαν» Διερμηνεὺς τῆς Αὐστριακῆς πρεσβείας Μομὰρς ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν σύζυγον τῆς Κας Τυαννίτου, διότι εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰωάννης, εἰς ὃν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀπόρασιν ν' ἀφιερώσῃ τὸ ἔργον του. Ἦν δ' ὁ Ἰωάννης οὗτος ἰατρός, καὶ ποιητὴς προσέτι, καὶ σώζεται ποίημα αὐτοῦ ἡ «Στοιχειομαχία», ὡς σώζονται ποιημάτια καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰακώβου. Ποιητὴς δέ, δοκιμώτερος μάλιστα, ἦν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, Γεώργιος, ὁ ἐμὸς πάππος, μεταφράσας διὰ καλῶν στίχων τὸν «Πιστὸν ποιμένα» τοῦ Γουαρίνη, ἐκδοθέντα, ὡς νομίζω, ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὸν εἶδα. Ὁ δ'

Ἰωάννης λέγεται εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφιέρωσιν καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ μνημονεύεται « Ῥίζος ὁ τοῦ *Μανὲ* » ἤτοι πάντως τοῦ Ἐμμανουὴλ ἢ Μανουήλ, καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ οὗτος ἦν ὁ μνημονευόμενος ὡς ἔχων « Ἄγα» βαθμόν, εἶτα δὲ μέγας Βάνος γενόμενος, υἱὸς δὲ Ἀνδρονίκου τοῦ ἐν τῇ 17ῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσαντος «Μεγάλου ῥήτορος» τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, ὃν λέγει ὁ Καντεμίρης de la noble famille des Rangabé, ἐπαινῶν αὐτοῦ τὴν γραμματικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πολυμάθειαν. Μήτηρ δὲ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἦν Ἑλένη, ἡ θυγάτηρ Ἀντωνίου Ῥωσσέτου, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, καὶ σύζυγος, Μπαλάσσα ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀποκεφαλισθέντος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Βραγκοβάνου. Νέαν δ' ἀπόδειξιν τῆς συγγενείας τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἐγγόνου τοῦ Ἀντωνίου, πρὸς τοὺς Ῥίζους παρέχει καὶ ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μνημονευόμενος ὡς ἰατρός, ἐν Παδούῃ διδαχθείς, *Ἐμμανουὴλ Ἀντωνίου Ῥίζος*, ὁ γράψας Γαλλιστὶ Essai sur la nouvelle doctrine de Brown. 1797.

Καὶ μνημονεύονται μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλελλάου Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβῆ ἐν τῇ 9ῃ ἑκατονταετηρίδι ὡς εἰς μοναστήρια κατακλεισθέντες καὶ ἀποθανόντες. Ἀλλ' ὅτι οὗτοι ἔσχον ἀπογόνους μαρτυρεῖται ἐκ χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς ἀνακαινίσας τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου Παῦλος ὁ υἱωνὸς (ἔγγονος) τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ῥαγκαβῆ, οὗ καὶ ἐν τοῖς Βίοις τῶν Ἁγίων γίνεται μνεία, ὡς ἁγιάσαντος, καὶ εἰς ὃν ἴσως ἀποδοτέα ἡ ἐν Ἀθήναις σωζομένη ἔτι καὶ ἀδεξιώτατα ἀνακαινισθεῖσα, φερώνυμος τῆς οἰκογενείας ἐκκλησία. Ἑτέραν δ' ἀπόδειξιν ὅτι ἀπόγονοι τοῦ Μιχαὴλ ἐσώζοντο καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις δίδουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Miclosich καὶ Müller ἐκδοθέντα Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, μνημονεύοντα Κωνσταντίνου τοῦ Ῥαγκαβῆ Ἀναγνώστου καὶ Ταβουλαρίου τῆς πόλεως Ἀλμυροῦ ἐν ἔτει 1271, προσέτι δὲ καὶ τὸ ἀρτίως ὑπὸ τοῦ De-

thier ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθὲν χειρόγραφον «Le Moschovite», μνημονεῦον τοῦ ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαπρέψαντος στρατηγοῦ Ῥαγκαβῆ, ὅστις ἡρωϊκῶς ἔπεσεν ὑπερμαχῶν τῆς πατρίδος του.

Συλλογὴν ἐλαιογράφων προτομῶν τῶν προπατόρων αὐτοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐκέκτητο ὁ πατήρ μου περιεργοτάτην, καὶ μοναδικὴν ἴσως διὰ τὴν Ἀνατολήν, ὅπου τοιούτου εἴδους μνημεῖα δὲν σώζονται. Καὶ πόσαι μὲν ἦσαν τὸν ἀριθμὸν αἱ εἰκόνες δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἀλλὰ κατελάμβανον πέριξ τοὺς τέσσαρας τοίχους μεγάλης αἰθούσης, καὶ παῖς ὢν πολλάκις εἰς αὐτὰς προσέχαινον, θαυμάζων τὸ πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἀλλόκοτον τῆς ἐνδυμασίας αὐτῶν καὶ τῆς κομώσεως, μαρτυροῦν περὶ χρόνων λησμονηθέντων. Δυστυχῶς ὅμως τὰ περιεργότατα ταῦτα μνημεῖα ἐποχῆς, ἧς ἄλλα ἀνάλογα δὲν ὑπῆρχον ἐν Βυζαντίῳ, ἐξηφανίσθησαν ἐν πυρκαϊᾷ πρὶν ἢ φθάσω εἰς ἡλικίαν ὅπως ἐκτιμήσω τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν, καὶ ἀναγράψω, ἢ κἂν ἐρωτήσω νὰ μάθω τὰ ὀνόματα τῶν παριστωμένων καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐδίδασκον περὶ τοῦ παρελθόντος.

Ἐκ τῶν ἀνιόντων μου τοὺς δύο μου πάππους δὲν ἐγνώρισα, ἀποθανόντας πρὸ τῆς γεννήσεώς μου. Ὁ πρὸς πατρός, Γεώργιος ὁ Ῥίζος, υἱὸς τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἰακώβου καὶ Αἰκατερίνης θυγατρὸς τοῦ Ἀδαμάκη Μουρούζη, πάππου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μουρούζη, εἶχε χρηματίσει **ποστέλνικος** ἢ πρωθυπουργὸς τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἀνὴρ ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέπων καὶ ποιητής, οὗ σώζεται μετάφρασις **τοῦ *Πιστοῦ Βοσκοῦ*** τοῦ Γουαρίνη καὶ ἐπίγραμμα εἰς τὸν Πέτρον Ἀντώνιον Ἐμμανουήλ, τὸν μεταφράσαντα τὸ «Τρόπαιον τῆς Ὀρθοδοξίας» (Βιέννη 1791). Ὁ δὲ πρὸς μητρός, Εὐστάθιος (Σταθάκης) Σταματίου Λαπίθης, κατήγετο ἐκ Ζαγορᾶς τῆς Θεσσαλίας, ἐξ οἰκογενείας εἰς ἣν μητρόθεν ἀνῆκε καὶ ὁ γνωστὸς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς Φίλιππος Ἰωάννου· καὶ ἐν τῇ νεότητί του μὲν εἶχεν ἐπιδοθῇ, ὡς μοί ἐρρέθη, εἰς πολυτίμων λίθων ἐμπόριον· εἶτα δὲ μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβεν ἔντιμον ὑπηρεσίαν πολιτικὴν ἐν τῇ τάξει

τῶν Φαναριωτῶν, καὶ διεκρίνετο, πλὴν τῆς ἐντιμότητος τοῦ χαρακτῆρός του, καὶ διὰ τοῦ πολλοῦ πλούτου, ὃν ἄλλοτε εἶχε κερδίσει.

Ἀλλ' ὁ πλοῦτος οὗτος ἀπέβη αὐτῷ εἰς ὄλεθρον. Ἡ τότε ἀγρία καὶ ἄπληστος τυραννία, εἰς αὐτὸν ἐπορθαλμιάσασα, συνέλαβεν ἀναιτίως τὸν χρηστὸν καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπώμενον ἄρχοντα, καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸν εἰς ῥιγικὰ βάσανα ἵνα τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ὁμολογήσῃ ποῦ, ἐκ τῆς τότε ἐπικρατούσης καὶ λίαν δεδικαιολογημένης δυσπιστίας, εἶχεν ἀποκρύψει τὸν θησαυρόν του. Ἀλλ' ὁ γενναῖος ἀνὴρ ἐπέμεινε σιγῶν μέχρι θανάτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἤθελεν ἀνακαλύψει ποτὲ, καὶ ἐπαναστήσει τοὺς καρποὺς τῶν ἱδρώτων του. Τὸ οἰκτρὸν αὐτοῦ τέλος παρέστησα τὸν Ἱππότην διηγούμενον ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ δράματος ὃ ἔγραψα ὑπὸ τὸν τίτλον «*Παραμονή*».

Ἀλλὰ τοῦ γενναίου μάρτυρος καὶ ἡ τελευταία ἐλπὶς ἐψεύσθη. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε, ὡς ὅλων τῶν Φαναριωτῶν, ἐδημεύθη καὶ ἡ ἰδική του οἰκία καὶ ἐγένετο στρατών, στρατιῶται σαρούντες γωνίαν τινὰ τῆς αὐλῆς, εἶδον εἰς αὐτὴν χρυσᾶ τινα νομίσματα, καὶ ἀνασκάψαντες ἀνεῦρον θησαυρὸν ὁλόκληρον, ὅστις ἐγένετο ἔρμαιον αὐτῶν καὶ τῆς τότε ἀρχῆς.

Ἡ δὲ σύζυγός του, ἡ μάμμη μου, τῷ εἶχεν ἐπιζήσει, καὶ συνῴκει μεθ' ἡμῶν, ἐν ὅσῳ ἤμεθα ἐν Κωνσταντινουπόλει, φέρουσα τὸ παράδοξον βαπτιστικὸν ὄνομα Κοκκονίτσα (Ἀθανασίου), κατήγετο ἐκ Μουδανιῶν (Κίου) τῆς Βιθυνίας, συγγενὴς πρὸς μητρὸς τοῦ εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν διατελέσαντος διπλωμάτου Γαβριὴλ Κατακάζη. Ἄσημος τὸ ἐξωτερικόν, μικρά, κυρτὴ ὅτε τὴν ἐγνώρισα, παιδείας μὲν ὀλίγον μετεῖχε καὶ ἐξωτερικῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς, ἀλλ' ἐκέκτητο πολλὰς οἰκιακὰς καὶ χριστιανικὰς ἀρετάς, φιλοστοργοτάτη οὖσα καὶ εὐλαβεστάτη, καὶ τοῖς πτωχοῖς ἐλεημονεστάτη. Τὴν ἐνθυμοῦμαι ὥρας εἰς τὴν γωνίαν της καθημένην καὶ κύπτουσαν ἐπὶ ὥρας τὴν ὑποτρέμουσαν κεφαλήν της ἢ εἰς Μηναῖον, ὃ ἀνεγίνωσκεν ἑκατοστὴν φοράν, ἢ εἰς τριγωνικὴν σανίδα, ἐφ' ἧς ἠρίθμει ἀνὰ πέντε παράδας τοὺς τόκους οὓς ἐλάμβανεν ἐξ ἐπαρχιῶν,

τὸ μόνον πενιχρὸν λείψανον τῆς ἄλλοτε μεγάλης περιουσίας της. Ἀλλ' οὐχ ἧττον κατώρθου νὰ οἰκονομῇ καὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν· ἡ δεξιά της ὅμως ἠγνόει τὰς ἀγαθοεργίας ἃς ἐχορήγει ἡ ἀριστερά της. Ἀπεβίωσε δ' ἐν Ὀδησσῷ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Ὅλως διάφορος ἦν ἡ ἑτέρα μου μάμμη, ἡ πρὸς πατρός, Ῥαλοῦ καλουμένη, θυγάτηρ τοῦ Νικολάου Σούτσου, Μεγάλου Διερμηνέως τῷ 1768, καρατομηθέντος δὲ τῷ 1769 διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἀδελφὴ δὲ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ τελευταίου Ἕλληνος Αὐθέντου τῆς Βλαχίας, εἰς οὗ τὴν αὐλὴν κατῴκει, καὶ ἦν ἐκ τῶν πρωτίστων ἐγκοσμημάτων αὐτῆς, ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένη καὶ θαυμαζομένη διὰ τὴν βαθεῖάν της σύνεσιν, τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρός της, τὴν παιδείαν καὶ τὰ παντοῖά της προτερήματα, ἃ καὶ ἡ φυσικὴ χάρις της λαμπρότερα ἀνεδείκνυεν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1820, νομίζω, εἰς τὴν τελετὴν τῶν γάμων Λουκίας, τῆς δευτέρας θυγατρὸς τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος ἀδελφοῦ της (μετὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ἀργυροπούλου), ἐγερθεῖσα πρὸς τιμὴν τῆς νύμφης ἐχόρευσεν ὡς πρωτοστάτις τὸν συρτόν, ὃν αἱ ξέναι ὀρχήσεις δὲν εἶχον ἐκδιώξει ἔτι τότε ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν συναναστροφῶν. Πάντες δ' οἱ συγκεκλημένοι, οἵτινες ἦσαν οὐ μόνον τὸ ἄνθος τῆς ἐγχωρίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ξένοι, κατεγοητεύθησαν ὑπὸ τῆς ἐμμελοῦς εὐπρεπείας τῶν κινήσεών της, καὶ ἀπέβλεπον μετ' ἐνθουσιασμοῦ πρὸν τὴν γλυκεῖαν μορφὴν καὶ τὸ εὐγενὲς ἀνάστημα τῆς πρεσβύτιδος, λησμονοῦντες τὰς καλὰς καὶ νέας τὰς συναποτελούσας τὸν στέφανον τοῦ χοροῦ. Ἀπεβίωσε δ' ἐν Ὀδησσῷ τὸ δεύτερον, νομίζω, ἔτος μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἑτέρους δὲ τῶν ἀνιόντων μου συγγενῶν ἐγνώρισα τὸν πρὸς μητρὸς θεῖόν μου Μιχαήλ, ὅστις εἶχε μᾶλλον τεταραγμένας τὰς φρένας, καὶ ἀπέθανε μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου μόνος ἔμεινεν ἐκ πάσης τῆς οἰκογενείας· προσέτι δὲ τὴν πρὸς πατρὸς θείαν μου Αἰκατερίνην Γκίκα, γυναῖκα ἐξόχου ἀγωγῆς,

παιδείας καὶ χάριτος, ὡς καὶ τὰς πρὸς μητρὸς θείας, τὴν Ἑλένην Γεράκη καὶ Μαρίαν Σούτσου. Ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἔζησαν ἐπὶ πολὺ ἔτι ἀφ' οὗ αὐτὸς ἐξῆλθον τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὥστε καὶ ἄλλοτε ἔξω ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ περὶ αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Κ^{α} Γεράκη νεωτάτη χηρεύσασα, δὲν ἐνυμφεύθη ἐκ δευτέρου, καὶ ἦν ἄτεκνος· τῆς δὲ Κ^{ας} Σούτσου ὁ σύζυγος Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, εἶχεν ἀποθάνει ἤδη πρὸ τῆς γεννήσεώς μου, ἢ μᾶλλον κατασφαγῆ· διότι μέγας Διερμηνεὺς ὢν τῆς Πύλης ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ὑπονοίας ἐμβληθείσης ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἢ τῶν ῥωσσιζόντων, εἰς τὴν τότε φιλύποπτον καὶ ἀγρίαν κυβέρνησιν, ὅτι διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τοὺς Γάλλους, ἡμέραν τινά, ἐν ᾧ συνεγευμάτιζε μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἐκλήθη εἰς τὴν Πύλην, καὶ τῇ ἐπαύριον μόνον ἐπέμφθη εἰς τὴν οἰκίαν του μέγα σακκίον ἐγκλεῖον . . . . τὸ σῶμά του εἰς τεμάχια διαμεμελισμένον. Ἡ θεία μου ἔκτοτε καὶ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς της οὐδέποτε ἀπεδύθη τὸ πένθος. Τὸ φρικτὸν τοῦτο κακούργημα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις οὐδὲν εἶχε τὸ ἔκτακτον καὶ ἀσύνηθες διὰ τὴν τύχην τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ. Παρέστησα δὲ καὶ τοῦτο ἀφηγούμενον τὸν Χλωρὸν ἐν τῷ Β' μέρει τοῦ δράματος τῆς ***Παραμονῆς***. Ἡ Γαλλικὴ δὲ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὑπόχρεων νὰ περιθάλψῃ τὴν ἕνεκα αὐτῆς οὕτως ἀπορφανωθεῖσαν οἰκογένειαν, καὶ ἔκτοτε ἡ θεία μου μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτῆς εἶχε σύνταξιν παρὰ τῆς Γαλλίας, οὐδέποτε διακοπεῖσαν διὰ πασῶν τῶν πολιτικῶν καὶ δυναστικῶν τοῦ μεγάλου ἔθνους περιπετειῶν, τοὺς υἱούς της δ' ἐδέχθη ὡς ὑποτρόφους. Τὴν Κυρίαν Σούτσου ἀπεκαλοῦμεν ἡμεῖς τὰ παιδία «Θείτσαν Κοκκωνίτσαν» διότι ***Κοκκωνίτσα*** καὶ ***ἐνδοξοτάτη*** ἐτιτλοφορεῖτο τότε ἡ σύζυγος τῶν ἡγεμονοπαίδων (***βεηξαδέδων***). Εἶχε δὲ τρία τέκνα, τὸν Γρηγόριον, ἀποθανόντα ἐν Ἑλλάδι, τὸν Κωνσταντῖνον, μακρὸν ἔτι ζήσαντα ἐν Βλαχίᾳ καὶ τὴν Σεβαστήν, νυμφευθεῖσαν τὸν εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Κύριον Νικόλαον Μαῦρον.

Ὁ πατήρ μου, Ἰάκωβος, ἦν ἀνὴρ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους

ἐξόχως πεπαιδευμένος, Ἑλληνιστής, Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν κάτοχος, ποιητὴς φιλόκαλος, καὶ χαρακτὴρ πρᾴου, ἀνεπιδείκτου καὶ ἀρχαϊκῶς ἀκεραίου. Ὅτε δ' ἐγεννήθην, ἦ κἄν ἐξ οὗ τὸ πρῶτον ἐνθυμοῦμαι, εἶχεν ἔτι τὸν κατώτατον ἀρχοντικὸν βαθμὸν **κομίσσου**, ὅστις ἐν τῇ Δακικῇ αὐλῇ ἀντεστοίχει πρὸς τὸν τοῦ Σταυλάρχου, καὶ ἦν τιμητικὸς τὸ πλεῖστον. Ἔλαβε δ' αὐτὸν παρὰ τοῦ θείου του, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας ἐν νεωτάτῃ ἡλικίᾳ, διότι ὅτε ἐγεννήθην ἦν, νομίζω, μόλις τριακονταετής.

Ἡ δὲ μήτηρ μου, Ζωή, ἦν ἐπὶ νεότητός της μία τῶν ὡραιοτέρων γυναικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μικρόσωμος, ξανθή, μεγάλους γαλανοὺς ἔχουσα ὀφθαλμούς, ζωηρὰ δὲ καὶ εὐφυής, σπανίαν κεκτημένη ψυχῆς καὶ σώματος δραστηριότητα, καὶ πλήρης φιλοστόργου μερίμνης καὶ ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς οἰκίας. Παιδείαν δέ, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν τότε γυναικῶν, εἶχε κατ' ἀρχὰς ὀλίγην, ἢ σχεδὸν οὐδεμίαν, ἀλλὰ βαθμηδόν, βοηθείᾳ τοῦ πατρός μου καὶ ἐξ ἰδίας μελέτης, ηὔξησε σπουδαίως τὰς γνώσεις της.

Εἶχον δ' ἀδελφὸν ἓν ἔτος πρὸ ἐμοῦ γεννηθέντα καὶ πρὸ τῆς γεννήσεώς μου ἀποθανόντα, οὗ διεδέχθην τὸ ὄνομα. Νεωτέρας ἀδελφὰς εἶχον δύο, τὴν Εὐφροσύνην (φερώνυμον καὶ βαπτιστικήν, νομίζω, τῆς ἡγεμονίδος, συζύγου τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου θυγατρὸς δὲ τοῦ ἡγεμόνος Καλλιμάχη), καὶ τὴν Ῥαλοῦν, κληθεῖσαν κατὰ τὴν μάμμην μου, καὶ ἕνα ἀδελφόν, Γεώργιον, οὗ ἐνθυμοῦμαι τὴν γέννησιν, διότι πενταετὴς ἴσως ἤμην ὅτε ἐγεννήθη, καὶ ἐγὼ ἀνεδέχθην αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν, φερούσης ὅμως αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μάμμης μου Ῥαλοῦς, ἥτις καὶ δι' ἐμὲ ἀπήγγειλε τὸ ***Πιστεύω***, διότι αἱ γνώσεις μου εἰσέτι ἐπὶ τοσοῦτο δὲν ἐξετείνοντο. Ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανεν ὁ φίλτατος Γεώργιος, ὃν βλέπω ἔτι πρὸ ἐμοῦ ξανθὸν ἀγγελόμορφον βρέφος. Ἐνθυμοῦμαι δὲ προσέτι ὅτι ἕνεκα τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος διακοπέντων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῶν μαθημάτων ἡμῶν, ὡδηγήθημεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου, ὅπου μετά τινος ἐκπλήξεως ἔβλεπον κλαίουσαν τὴν μητέρα καὶ τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς μου, τόσον ὀλίγον ἐνυπῆρχε

τότε ἐν τῇ βρεφικῇ μου ψυχῇ ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου, ἧς τοσαῦτα πικρὰ ἔμελλον ἔκτοτε νὰ λάβω διδάγματα.

2.

Βρεφικὴ ἡλικία.

Ἐγεννήθην τῇ 27 Δεκεμβρίου 1809, ἐν τῇ μητρικῇ μου οἰκίᾳ τῇ κατὰ τὸ Μέγα Ῥεῦμα (*Ἀρναούτκιοϊ*), αὐτῇ ἐκείνῃ ἐν ᾗ εὑρέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ θησαυρὸς τοῦ πάππου μου, καὶ ἣν μετὰ πλεῖστα ἔτη εἶδον ἀμεταβλητον σωζομένην ἀπέναντι τῆς ἀποβάθρας τῶν ἀτμοπλοίων· ἐβαπτίσθην δ' ὑπὸ τῆς πρὸς πατρὸς μάμμης μου, ἥτις μοὶ ἔδωκεν, ὡς εἶχε δοθῇ καὶ εἰς τὸν προαποθανόντα ἀδελφόν μου, τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ της Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας.

Ἐκ τῶν ἀπωτάτων χρόνων, καθ' οὓς ἐζῶμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, ἔχω ἔτι διὰ μνήμης τινὰ ἐλάχιστα, ἐν οἷς τὴν χαρὰν μεθ' ἧς ἀπελάμβανον τῆς ἀπηγορευμένης μοι ἡδονῆς τοῦ νὰ ἐξέρπω εἰς τὸ ἔτι ὑριστάμενον δῶμα πρὸ τῶν παραθύρων τῶν ἀπὸ τοῦ κήπου, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐξέτεινεν, ὡς καὶ νῦν ἔτι, τοὺς κλάδους αὐτῆς μεγάλη ἐρυθρὰ συκαμινέα. Ὁ σκοπός μου ἦτο λαιμάργως νὰ συλλέγω αὐτῆς τοὺς καρπούς. Ἀλλ' οἱ καρποὶ ἦσαν ὕπουλοι· εἶχον προδότην ὀπὸν ὅστις ἀπετύπου εἰς τοὺς δακτύλους, εἰς τὰ χείλη, εἰς τὰς παρειὰς καὶ εἰς τὰ ἐνδύματά μου αἱματοβαφῆ τὰ μαρτύρια τῆς παρακοῆς μου.

Ἑτέραν δ' εὐχαρίστησιν μοὶ παρεῖχον τὰ βιβλία, οὐχὶ ὅμως ὅλα, ἀλλ' ὅσα περιεῖχον ζωγραφίας, διότι ν' ἀναγινώσκω εἰσέτι δὲν ἤξευρον. Ποῦ ὅμως τότε βιβλία παρ' ἡμῖν ἔχοντα εἰκονογραφίας, καὶ μάλιστα διὰ τὰ παιδία ; Ἀλλ' εἴχομεν ἓν ψαλτήριον, ἐπὶ κεφαλίδος ἔχον τὸν Προφητάνακτα, καὶ εἰς ἄλλα φύλλα ἀνθέ-

μιά τινα ὡς κοσμήματα· ἐγὼ δ' ἀπλήστως, καθήμενος εἰς τὰ γόνατα τοῦ πατρός μου, ἐφυλλολόγουν τὸ βιβλίον, ἐπροτίμων ὅμως τὸν Προφήτην ὑπὲρ τ' ἀνθέμια, καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ συνεχέστερον ἐπανήρχοντο, ἔλεγον μετά τινος δυσθυμίας πρὸς τὸν πατέρα μου: «*Ὅλο λουλούδια, λουλούδια! Ἀμὴ Δαυΐδας;*» Ὅτε δ' ἐνίοτε ὁ πατὴρ μᾶς ἐδείκνυεν, εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὴν ἀδελφήν μου Εὐφροσύνην, οὖσαν καθ' ἓν ἔτος νεωτέραν μου, εἰκόνας τινὰς ἱκανῶς ἀδεξίας ἐκ τινος μεγάλου βιβλίου βοτανικῆς ἢ φυσικῆς ἱστορίας, ἀγνοῶ εἰς τίνα γλῶσσαν γεγραμμένου, τοῦτο ἀπετέλει τὴν μεγίστην ἡμῶν εὐτυχίαν· καὶ ἀναλογίζομαι ἤδη πόσον σπουδαῖα εἶναι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῶν παιδίων τὰ εἰκονογραφικὰ παιδικὰ βιβλία, ἂν σκοπίμως συντεταγμένα, διότι εἰς τὸν νοῦν μου μένουσιν ἔτι φυτῶν τινα σχήματα ἐξ ἐκείνης ἔτι τῆς ἐποχῆς ἐντετυπωμένα.

Μετὰ ταῦτα, ἀγνοῶ πότε καὶ διατί, μετῳκήσαμεν εἰς Θεραπεῖα, παρὰ τῇ θείᾳ μου (πρὸς μητρὸς) Κ^α^ Σούτσου. Νομίζω ὅτι τοῦτο συνέβη διότι ἡ ἐν Θεραπείοις οἰκία, ἀρχικῶς τῷ πρὸς μητρὸς πάππῳ μου ἀνήκουσα, εἶχε δοθῇ εἰς προῖκα τῇ θείᾳ μου, ὡς ἀδελφῇ πρεσβυτέρᾳ, εἰς δὲ τὴν μητέρα μου εἶχε δοθῇ τὸ παρακείμενον γήπεδον, καὶ τότε εἶχον ἀποφασίσει οἱ γονεῖς μου νὰ οἰκοδομήσωσιν ἐπ' αὐτοῦ, διὸ καὶ ἐκεῖ μετῴκησαν, ἵνα ἐπιτηρῶσι τὴν οἰκοδομήν. Ἐνταῦθα ἐτυράννει τῆς οἰκίας, ὡς μοὶ ἐφαίνετο, ὁ ἐξάδελφός μου Κωνσταντῖνος (ὁ νεώτερος υἱὸς τῆς θείας μου), ἐμοῦ δὲ πρεσβύτερος κατά τινα ἔτη. Μοὶ ἐνέπνεε δ' οὗτος σέβας μέν, διότι οὐ μόνον ἤξευρε ν' ἀναγινώσκῃ, ἀλλ' ἀνεγίνωσκεν ἤδη καὶ Γαλλικά, εὐλάβειαν δέ, δηλαδὴ ὀρθολεκτικώτερον ῥόθον, διότι ὢν πολὺ ἰσχυρότερός μου, καὶ ἀδαμάστου ζωηρότητος πνευματικῆς τε καὶ σωματικῆς, ἤθελε πάντοτε νὰ ἔχῃ τινὰ ἵνα βασανίζῃ, καὶ τοιοῦτον εὗρισκεν ἐμὲ προχειρότερον. Εἰσέτι μοὶ παριστᾷ ἡ φαντασία μου ἐμαυτὸν μὲν ὡς πειθήνιον ἵππον, ἑκόντα ἄκοντα καλπάζοντα διὰ τῶν μακρῶν αἰθουσῶν τῆς οἰκίας, ὡς ἀλγεινὰς δ' ἡνίας τὰς μακράς μου πλεξίδας, ὡς ἡνίοχον δέ, καὶ μαστιγοφόρον μάλιστα, τὸν ἀπηνῆ μου ἐξάδελφον.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, καί, ὡς νομίζω, ὅτε κατ' ἀρχὰς μετέβημεν εἰς τὰ Θεραπεῖα, ἐγώ, ἴσως ἵνα μὴ πᾶσα ἡ οἰκογένεια ἐπιβαρύνῃ τὴν Κᾶν Σούτσου, ἐδόθην εἰς τὴν ἑτέραν μου θείαν, τὴν Κᾶν Γεράκη, ἔχουσαν ἰδίαν οἰκίαν ἀλλαχοῦ τῶν Θεραπείων, ἐντὸς τοῦ κόλπου, πλησίον τῆς σήμερον ἀνηκούσης τῷ Κῳ Ζαρίφῃ. Καὶ οὔτε μὲν πότε οὔτε ἐπὶ πόσον διέτριψα παρ' αὐτῇ ἠξεύρω. Ἐνθυμοῦμαι δὲ τὴν ἐνδυμασίαν μου, τὴν τῶν ἑορτῶν, ἐφ' ᾗ πως καὶ ἐκόμπαζον, πλατείας περισκελίδας μετὰ στενῶν περικνημίδων καὶ βραχέως ἐνδύματος ἐκ μέλανος ὁλοσηρικοῦ χρυσοστίκτου, καὶ μικρὸν φέσιον ἐπὶ τῆς λιτῆς κόμης μου. Ἦν δ' ἔτι ἡ ἡλικία μου ὅλως βρεφική, καθ' ἣν περὶ σπουδῆς γραμμάτων εἰσέτι οὐδόλως ἐπρόκειτο, ὁ δὲ χρόνος μέρους κἄν τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου ἦν χειμών, διότι εἰσέτι συναισθάνομαι ἣν ἐντύπωσιν φόβου μὴ ἀπηλλαγμένου θλίψεως μοὶ ἐνεποίει ἡ ἐκ τῶν παραθύρων τῆς θείας μου ὄψις τῆς ὑπὸ πυκνὴν ὁμίχλην ἐσκοτισμένης ἀνατολικῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας, ἀφ' ἧς ἠκούετο ἀπαισίως ὑλακτοῦσα ἡ θύελλα. Παρὰ τῇ θείᾳ μου δὲ κατῴκει καί τις γραῖα «θείτσα Κατερνίτσα», θεία, νομίζω, τοῦ ἀποθανόντος Κου Γεράκη, ἣν ὅμως οὐχὶ πολλὴν εὐχαρίστησιν εἶχον νὰ ἐπισκέπτωμαι, διότι τὴν εὕρισκον πάντοτε σταυροποδητὶ εἰς τὴν γωνίαν τοῦ σοφᾶ αὐτῆς καθημένην, καὶ μακροτάτην καπνίζουσαν καπνοσύριγγα, χωρὶς ποτὲ οὐδὲ λέξιν νὰ μοὶ ἀποτείνῃ. Τοῦτο δὲ δὲν προσέβαλλε μὲν τὴν φιλοτιμίαν μου, ἀλλ' οὔτε μὲ διεσκέδαζεν. Ἐπροτίμων δὲ πολὺ νὰ μεταβαίνω εἴς τι κεχωρισμένον μέρος τῆς οἰκίας, ἔνθα κατῴκει τῆς θείας μου ὁ ἀνδράδελφος, ἀνὴρ βαθυπώγων καὶ σεβαρός, συγκαταβαίνων ὅμως οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ μὲ λαμβάνῃ εἰς τὰ γόνατά του καὶ νὰ φλυαρῇ μετ' ἐμοῦ, ἀλλά, τὸ σπουδαιότερον, καὶ εἰς τὸ νὰ μοὶ δίδῃ καὶ ζαχαρωτά. Μ' ἐβασάνιζεν ὅμως καὶ εἰς δοκιμασίαν ὑπέβαλλε τὴν ὑπομονήν μου, ὅτε σύρων αὐτὸν ἐκ τῆς ποδιᾶς, καὶ θέλων νὰ τὸν ἐγείρω καὶ νὰ τὸν φέρω εἰς τὸ συρτάριον ὅπου ἤξευρον ὅτι ἦσαν κεκρυμμένοι οἱ γλυκεῖς θησαυροί, τῷ ἔλεγον· «Σήκω, σήκω!» καὶ ἐκεῖνος ὡς μὴ ἐννοῶν, ἔκραζε «Φέρετε ἕνα σύκο τὸν Ἀλέκον».

Ἤμην δὲ ἀσθενικὸς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καὶ ὑπὸ δίαιταν αὐστηράν, ἧς ἐνίοτε δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω ὅτι κλοπιμαίως ἠθέτουν τὰς διατάξεις. Οὕτω ποτέ, ἐξελθοῦσα εἰς ἐπισκέψεις ἡ θεία μου, εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν θυρίδα (εἶδος κόγχης ἐν τῷ τοίχῳ συνήθους τότε εἰς πάσας τὰς οἰκίας, καὶ νῦν ἔτι ἀπαντωμένης εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει) κολλύριον, κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον λίαν ὀρεκτικόν, ἀληθῆ σησαμίτην, ζαχαρόπηκτον μετ' ἐλαίου σησάμης ἐζυμωμένον. Εἶχεν ὅμως τὴν πρόνοιαν ἀπερχομένη νὰ μοὶ τὸ δείξῃ καὶ νὰ μοὶ παραγγείλῃ νὰ μὴ τὸ ἐγγίσω. Ἐννοεῖται ὅτι ἔδωκα πᾶσαν διαβεβαίωσιν, καὶ μετὰ τῶν εἰλικρινεστάτων προθέσεων. Ἀλλ' ἡ καρδία καὶ τὸ βλέμμα μου ἔμενον προσηλωμένα εἰς τὸ κολλύριον· καὶ ἐν ᾧ ἔπαιζον ἐν τῷ δωματίῳ, τὰ βήματά μου ἐχάραττον στενόν, πάντοτε καὶ στενώτερον κύκλον περὶ τὸ κέντρον ἐκεῖνο τῶν πόθων μου. Τέλος τὸ ἔλαβον εἰς τὴν χεῖρά μου, καὶ μετὰ βραχεῖαν πάλην μεταξὺ συνειδήσεως καὶ λαιμαργίας, τὸ ἐδάγκασα· ἀλλ' εὐθὺς ἐξενίκησεν ἡ συνείδησις, ἢ μᾶλλον ὁ φόβος, καὶ τὸ ἐναπέθεσα πάλιν εἰς τὴν θυρίδα του, φροντίσας ὅμως τὸ ὑγιὲς μέρος νὰ στρέφηται πρὸς τὰ ἔξω. Μετά τινας δὲ νέους δισταγμούς, ἐπειδὴ ἡ θεία μου δὲν ἐπέστρεφε, σκεφθεὶς ὅτι, ἀφ' οὗ τὸ κακὸν ἔγινεν, ἓν δᾶγμα περισσότερον κατ' οὐδὲν θὰ ἠλλοίου τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἀπέκοψα διὰ τῶν ὀδόντων καὶ δεύτερον τεμάχιον, σοφιζόμενος πάντοτε νὰ κρύπτω τὸ τετραυματισμένον μέρος ὀπίσω τοῦ ἀκεραίου· παρατεινομένης δὲ τῆς ἀπουσίας τῆς θείας μου, ἐξηκολούθησα, κατὰ τὴν αὐτὴν λογικὴν πάντοτε, ἐνδίδων εἰς τὸν πειρασμόν, μέχρις οὗ ἐλάχιστον ἐναπέμεινεν τεμάχιον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπεμελήθην νὰ ἐναποθέσω ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω εἰς τῆς θυρίδος τὸ χεῖλος, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι τῆς θείας μου ἡ ὀπτικὴ ἀκτὶς ἑνὸς μόνον σημείου τῆς περιφερείας ἠδύνατο μαθηματικῶς νὰ ἐφάπτεται, καὶ ὅτι τοῦτο ἑπομένως θ' ἀποκρύπτῃ τῶν λοιπῶν τὴν ὑφαίρεσιν. Ἀλλ' ὅτε ἡ θεία μου ἦλθεν, αἱ γεωμετρικαὶ θεωρίαι μου ἠλέγχθησαν ἐσφαλμέναι, καὶ μοὶ τὸ ἀπέδειξε διὰ δικαίας αὐστηρότητος.

Τοιαῦται εἰσὶν αἱ πρῶται ἐκ τῶν βρεφικῶν ἐκείνων καιρῶν ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις μου.

3.

Πρώτη παιδικὴ ἡλικία.

Ἐν τούτοις δ' εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἡ ἡμετέρα οἰκία, καὶ μετέβημεν εἰς αὐτήν. Ἦτον δὲ ξυλίνη ἡ οἰκία, ὡς πᾶσαι τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διὰ σπάνιν στερεωτέρας οἰκοδομικῆς ὕλης, εἴτε, ὡς πολλάκις ἤκουσα, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπέτρεπον τοῖς χριστιανοῖς νὰ οἰκοδομῶσι λιθόκτιστα, φοβούμενοι μὴ μεταχειρισθῶσι ποτὲ τὰς οἰκίας ὡς φρούρια.

Ἦν δὲ τὸ χρῶμα αὐτῆς φαιὸν ὑπομέλαν, διότι τὰ λαμπρὰ χρώματα ἐπεφυλάττοντο τοῖς κυρίοις, τοῖς δὲ δούλοις ἐπετρέποντο πρὸς ταπείνωσιν τ' ἀμαυρὰ μόνον· προσέτι δὲ καὶ διότι αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ ἀπέφευγον πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχήν, καὶ ἐπομένως νὰ κινήσῃ τὸν φθόνον καὶ τὴν πλεονεξίαν τῶν δυναστῶν των ἢ καὶ ὅπως δήποτε νὰ χορηγήσῃ αὐτοῖς προφάσεις εἰς καταδρομὰς καὶ καταπιέσεις, διότι ἀδιάκοποι ἦσαν οἱ ἐξευτελισμοὶ εἰς οὓς οἱ Τοῦρκοι ὑπέβαλλον τότε τοὺς **Ῥαγιάδας**, ἐπεμβαίνοντες καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ὡς καὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἐνδυμασίας των, καὶ νῦν μὲν ἄλλα, ἄλλοτε δ' ἄλλα ἀπηγορεύοντο ἵνα εἰσπράττωσι πρόστιμα, καὶ πολλάκις καὶ νὰ τιμωρῶσιν ἀγρίως. Οὕτω ποτὲ εἶχε κηρυχθῆ ἀπαγόρευσις (γιασάκι) τῶν μεγάλων **καλπακίων**, τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς ὧν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ προύχοντες τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡρίσθησαν αὐτοῖς διαστάσεις μικρότεραι. Ὁ πατήρ μου ὅμως, ἢ μὴ προφθὰς νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διάταξιν, ἢ ἵν' ἀποφύγῃ τὴν δαπάνην, εἶχεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον κάλυμμα ὅτε ἡμέραν τινὰ διέπλεε τὸν Βόσπορον ἐν ἀκατίῳ, ἐν ᾧ καὶ ἐμὲ εἶχε συμπαραλάβει, αἴφνης . . . . ὦ ἀπαισίου συναντήσεως!

ἐπιραίνεται ἐν τριζύγῳ πλοίῳ ὁ **Βοσταντζίβασης**, ὁ πᾶσιν ἐπίφοβος ἀρχιαστυνόμος, καὶ προσπλεύσας εἰς τὸ ἀκάτιον ἡμῶν, ἐρωτᾷ ἀποτόμως τὸν πατέρα μου πῶς τολμᾷ παρὰ τὴν διάταξιν νὰ φορῇ μέγα καλπάκιον. Ἡ στιγμὴ ἦν ἐπίσημος, καὶ κίνδυνος φυλακίσεως ἢ καί τινος χείρονος ἐπεκρέματο. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, μὴ θορυβηθείς, « Αὐθέντα μου, τῷ ἀπήντησεν εὐτραπέλως, ἦτον μικρὸν τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς μου, ἀλλ' ὅτε σᾶς εἶδεν ἐκ τῆς χαρᾶς του ἐφούσκωσεν. » Ὁ Τοῦρκος ἐγέλασεν ἐπὶ τῇ ἑτοίμῳ ταύτῃ ἀποκρίσει, καὶ ἐμακρύνθη, συνιστῶν νὰ μὴ συμβῇ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου.

Εἶχε δ' ἡ οἰκία ἡμῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ παραθαλάσσιον, ἀφ' ἑτέρου δὲ κῆπον εἰς *σέτια*, ἤτοι ἄνδηρα ἀλλεπαλλήλως ὑψούμενα, καὶ ὧν τὸ ὑψηλότερον ἔφερε διὰ πυλίδος εἰς τὸ ὀροπέδιον. Ἦτο δ' ἱκανῶς εὐρύχωρος, διότι εἰς αὐτὴν συνώκησε μεθ' ἡμῶν, δὲν ἠξεύρω ἂν ταυτοχρόνως ἢ κατὰ διαφόρους ἐποχάς, καὶ ὁ πρὸς μητρὸς θεῖός μου, ὁ τὰς φρένας οὐχὶ ὑγιὴς Μιχαήλ, καὶ ἡ μάμμη μου Κ^α^ Λαπίθη, καὶ ἐπὶ χρόνον τινὰ ἡ Κ^α^ Γεράκη, εἰς ἧς τὸ δωμάτιον ἐγὼ ἐκοιμώμην. Ἵνα δὲ μὲ ἀναθρέψῃ ἡ θεία μου εἰς ἀρετὴν καὶ γενναιότητα, ὅτε ἀφ' ἑσπέρας μὲ κατέκλινε, μὲ ἄφηνε μόνον εἰς τὸ δωμάτιον, σβύνουσα πᾶν φῶς, καὶ μοὶ ἐδίδαξε νὰ λέγω ὅτι « καλὰ εἶναι τὰ σκοτεινά. » Ἐπέτυχε δὲ πληρέστατα τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀνατροφῆς, διότι οὐδέποτε κατώρθωσαν οἱ μῦθοι τῶν γραιδίων περὶ **στοιχείων** καὶ **βουρκολάκων** νὰ μοὶ ἐμπνεύσωσι τὸν ἐλάχιστον φόβον.

Εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν κατὰ πρῶτον προέβημεν ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη εἰς τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὴν ἐκμάθησιν τοῦ Ἀλφαβήτου, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ « *Σταυρὲ βοήθει με,* » ὑπὸ οἰκοδιδάσκαλον τὸν νέον Ἀθηναῖον Κωνσταντῖνον Πιττάρην, ὅστις μετὰ πολλὰ ἔτη ἔπειτα ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ὡς συμβολαιογράφος.

Φαίνεται δ' ὅτι κατωκήσαμεν ἱκανὸν χρόνον ἐκεῖ, διότι ἦλθε καιρὸς ὅτε ἐν αὐτῇ ἔτι ὁ πατὴρ ἐνόμισεν ἡμᾶς ἱκανοὺς ἤδη ἵνα ἀρχίσωμεν τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, καὶ ἀνέλαβεν

ὁ ἴδιος νὰ μᾶς διδάξῃ αὐτήν. Προηγήθη δὲ τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας ἐπίσημος οἰκογενειακὴ τελετή, εἰς ἣν πάντες οἱ συγγενεῖς προσκληθέντες συνῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν **προπατόρων** ἧς ἐμνημόνευσα ἤδη, καὶ τότε προελθόντες ἡμεῖς, ἀπηγγείλαμεν ποιημάτιον ὑπὸ τοῦ πατρός μου συντεθέν, καὶ ὃ μετ' ἀγώνων, καὶ βοηθείᾳ καὶ τοῦ κ. Πιττάρη εἴχομεν ἀποστηθίσει. Ἦν δ' αὐτὸ ἐπίκλησις πρὸς τοὺς προπάτορας καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς, περιλαμβανομένη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ποιημάτων τοῦ πατρός μου (παρ' Ἀνδρ. Κορομηλᾷ), βραχεῖα μέν, ἀλλ' ἱκανὴ ἵνα καὶ αὐτὴ μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς καθαρότητος καθ' ὃν ἔγραφον τὴν γλῶσσαν οἱ λόγιοι καὶ καλῆς ἀνατροφῆς τυχόντες τῶν τότε Ἑλλήνων. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν τελετήν, ἀπελθόντων τῶν προσκεκλημένων, μᾶς ἐδόθη τὸ πρῶτον μάθημα ἐκ τοῦ Χρυσολωρᾶ.

Ἐν γένει δ' ὁ πατήρ μου, ὅστις ἔκτοτε ἦν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὁ μόνος παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὀρθῶς ὑποπτεύων ὅτι παρὰ τοῖς παιδίοις ἡ φαντασία ἐστὶ μία τῶν πρώτων καὶ τῶν ἰσχυρότατα ἀνεπτυγμένων δυνάμεων, ἐζήτει δι' αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῆς ἀναφυομένης ἡμῶν διανοίας, καὶ νὰ καθοδηγῇ τὴν κρίσιν ἡμῶν. Περὶ τῆς παιδείας μᾶς ἔλεγεν ὅτι εἶναι κῆπος εὐθαλής, εἰς οὗ τὴν θύραν ἤδη προσερχόμεθα, καὶ οὗ θὰ γνωρίσωμεν πάσας τὰς καλλονάς, ὅταν δι' ἐπιμελείας τὴν διανοίξωμεν· ἡμεῖς δέ, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ, ἐσυζητοῦμεν μεταξὺ ἡμῶν τὰ ἐν τῷ κήπῳ ὡς τὰ ἐφανταζόμεθα, ἤμεθα ἀνυπόμονοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτόν, καὶ περιεκοσμοῦμεν δι' ἀνθοφόρων γαστρῶν τὴν εἴσοδον τοῦ σπουδαστηρίου, θέλοντες οὕτω νὰ παραστήσωμεν τὸν ἐπηγγελμένον ἡμῖν παράδεισον.

Ἦν δὲ τοῦ πατρός μου ἡ διδασκαλία ἀδιάκοπος, καὶ προφορικὴ μᾶλλον ἢ διὰ βιβλίων, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ ἀδελφή μου καὶ ἐγὼ προσεφεύγομεν εἰς αὐτὸν μετὰ τῶν ἐρωτήσεων: «Πῶς γίνεται τοῦτο; διατί γίνεται τὸ ἄλλο;» καὶ πάντοτε ἐλαμβάνομεν ἀποκρίσεις αἵτινες ηὔξανον τὰς γνώσεις καὶ ἐρρύθμιζον τὴν κρίσιν ἡμῶν. Εἶχε δ' ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ κρεμάμενον τὸν χάρτην τοῦ

Ῥήγα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ μᾶς ἐδείκνυε τὰ θέατρα τῶν μεγάλων συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἣν μᾶς διηγεῖτο, ὡς καὶ τὴν μυθολογίαν, προσπαθῶν νὰ ἐξάψῃ εἰς τὰς παιδικὰς ἡμῶν ψυχὰς ἤδη τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπιμένων εἰς τὰ ἠθικὰ παραδείγματα, εἰς ἃ πολλάκις προσέθετε καὶ τὸ ἰδικόν του. Οὕτως ὅτε ποτὲ μᾶς διηγεῖτο καὶ μᾶς ἐπῄνει τὴν αὐτάρκειαν τοῦ Διογένους, ῥίψαντος καὶ αὐτὸ τὸ ποτήριον ὅτε εἶδε παιδίον πίνον ἐκ τῆς κοίλης χειρός, ἐγὼ δ' ἐξέφρασα τὴν ἀμφιβολίαν μου ἂν τὸ παράδειγμα τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ πολλοὺς μιμητάς, ἂν φέρ' εἰπεῖν ὁ ἴδιος θ' ἀπεφάσιζέ ποτε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν καπνοσύριγγα, ἧς πολλὴν ἐποιεῖτο χρῆσιν, ἐκτύπησε τὰς παλάμας, ὡς τότε εἴθιστο, καὶ ἐλθόντος τοῦ ὑπηρέτου, διέταξεν αὐτὸν ν' ἀποκομίσῃ ὅλας τὰς καπνοσύριγγας, διότι, τῷ εἶπε, δὲν καπνίζει πλέον· καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη δὲν ἐκάπνισεν ἔκτοτε, μέχρις οὗ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς θέσεώς του τὸν ἠνάγκασε νὰ προσφέρῃ τοῖς ἐπισκέπταις του καπνοσύριγγας, καὶ ἐπιμένως νὰ ποιῆται καὶ ὁ ἴδιος πάλιν χρῆσιν αὐτῶν. Τοιοῦτο μάθημα, οὕτω διδόμενον, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄκαρπον δι' ἐμέ· καὶ ἐν γένει μὲν ἐδιδασκόμην ἐξ αὐτοῦ τὴν ἐγκράτειαν, ἰδίως δ' ἐπέμεινα νὰ μὴ καπνίσω οὐδ' ἐγὼ ποτὲ δι' ὅλου τοῦ βίου μου, ὅπερ οὐδέποτε μοὶ ἐγένετο στέρησις εὐχαριστήσεως, ἀλλ' ἀνάγκης ἔλλειψις.

Ἡ σταθερὰ συμμαθήτρια καὶ συμπαίκτριά μου, καθ' ὃ σχεδὸν ὁμῆλιξ, δηλαδὴ κατὰ ἓν ἔτος νεωτέρα μου, ἦν ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη. Καὶ ἐνίοτε μέν, ὡς ὅλων τῶν παιδίων, τὰ παιγνίδια ἡμῶν ἦσαν θορυβώδη καὶ ἄτακτα, ὥστε καί ποτε, ὅτε ἐπινοήσαντες νὰ καλύψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τῶν ἐπενδυτῶν ἡμῶν, ἐτρέχομεν οὕτω τυφλῶς εἰς τὴν αἴθουσαν, συνέβη σύγκρουσις καὶ ἔθραυσα τὸν ἐμπρόσθιόν μου ὀδόντα εἰς τῆς ἀδελφῆς μου τὸ μέτωπον, ὥστε αἵματος ἐπλήσθη τὸ στόμα μου, καὶ μετὰ ἔτη τινὰ τοσοῦτον αἰφνίδιον καὶ σφοδρὸν πόνον ἠσθάνθην εἰς τὸν τεθραυσμένον ὀδόντα, ὥστε, ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐν μέσῳ μεγάλου χοροῦ, ἠναγκάσθησαν οἱ γονεῖς μου νὰ φέρωσι τὸν ὀδοντοϊατρόν, δηλαδὴ τότε

τὸν κυρέα, νὰ μοὶ τὸν ἀποσπάσῃ. Τοῦτο δ' ἀφῆκεν ἔκτοτε καὶ διὰ παντὸς κενὴν ἐκεῖ τοῦ ὀδόντος τὴν θέσιν.

Καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ παιγνίδια ἡμῶν ὁ πατήρ μου ἐπροσπάθει νὰ δίδῃ ὠφελιμωτέραν τάσιν, καὶ μᾶς προέτρεπε καὶ ἐβοήθει ν' αὐτοσχεδιάζωμεν παραστάσεις ἐξ ὅσων μᾶς διηγεῖτο ἢ μᾶς ἐδίδασκε τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Οὕτως ἐνθυμοῦμαι μίαν ἑσπέραν, ὅτι μετὰ μεγάλας μυστικὰς προπαρασκευὰς μεταξὺ τῆς ἀδελφῆς μου καὶ ἐμοῦ, παρέστην μετὰ τὸ δεῖπνον ἐγώ, φέρων στέμμα χαρτίου χρυσοῦ, ἓν σάλιον τῆς μητρός μου ὡς χλαμύδα, καὶ ἴσως τὴν ὀμβρέλλαν της ὡς σκῆπτρον, καὶ ἀναβὰς εἰς τὴν εὐρεῖάν της κλίνην, περιεπάτουν σοβαρῶς, ὡς ἔπρεπεν Βασιλεὺς Δαυὶδ εἰς τὸ δῶμά του· ἡ δὲ ἀδελφή μου ἔκλινε τὴν κεφαλὴν εἰς τὰ γόνατα τῆς μητρός της, ὡς ἂν ἐλούετο, ἀξιοῦσα ὅτι ὑποκρίνεται τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου. Λησμονῶ ἂν τὸ δρᾶμα ἀνεπτύσσετο περαιτέρω, οὐδὲ πιστεύω ἡ δέσις ἢ λύσις αὐτοῦ νὰ ἦν ἐντεχνοτέρα, ἢ ὁ διάλογος ζωηρότερος τινῶν ἐκ τῶν σήμερον παρ' ἡμῖν δημοσιευομένων δραμάτων. Ὁ πατήρ μου ὅμως πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν τοιούτων δραματουργικῶν ἡμῶν διαθέσεων, συνέγραψε δι' ἡμᾶς, εἰς πεζόν, καὶ μάλιστα παιδικὸν λόγον βεβαίως, ὁλόκληρον δρᾶμα, τὴν Ἀθαλίαν, ἣν καὶ ἠρχίσαμεν διδασκόμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠσχολούμεθα περὶ τὰ ἐνδύματα πολὺ περισσότερον ἢ περὶ τὴν μελέτην τῶν μερῶν ἡμῶν, καὶ πολλὴ ἦτον ἡ ἀγορὰ χρυσοχάρτου, καὶ ἡ σύρραψις καὶ συγκόλλησις θωράκων, ἀσπίδων καὶ περικεφαλαιῶν, πολὺ δὲ νωθροτέρα ἡ ἀποστήθισις, διὰ τοῦτο ἡ ἐκτέλεσις ἀνεβάλλετο, μέχρις οὗ ἦλθεν ἡ καταστροφὴ τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, ματαιώσασα τὴν παράστασιν, καὶ ἀφανίσασα ὁμοῦ καὶ τοῦ δράματος τὸ χειρόγραφον.

Χαρὰν ὅμως ἀνωτέραν πασῶν τῶν παιδικῶν ἡμῶν διασκεδάσεων μᾶς ἐπροξένουν αἱ ἐκ τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος ἐπισκέψεις τῆς *γιαγιᾶς τῆς Ῥαλοῦς* (τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης μας), ἥτις ἦτον ἀντικείμενον λατρείας ἡμῶν, καὶ ἥτις περιπαθῶς μᾶς ἠγάπα, ἰδιαιτέραν δὲ προτίμησιν εἶχε δι' ἐμέ, εἰς ἣν καὶ ἐγώ, μεθ' ὅλης τῆς δυνά-

μεως τῆς παιδικῆς μου καρδίας ἀνταπεκρινόμην. Ὅτε ἐνίοτε ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ, ἐβλέπομεν μετ' ἀγαλλιάσεως ἀφικνούμενον ἀντιπρόσωπόν της Ὀθωμανὸν **σεκερτζῆν** (ζαχαροπλάστην) ἐκ τῶν ὁδοπλανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις κατὰ παραγγελίαν της μᾶς ἔφερε πολύτιμον δι' ἡμᾶς γλυκὺ δῶρον. Ἐνθυμοῦμαι τὸ ἐπεισόδιον ὅτι μίαν ἡμέραν, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ ζαχαροπώλου, ἐπειδὴ εἴχομεν νὰ ἐξέλθωμεν δι' ἀκατίου μετὰ τῶν γονέων μας, ἐκρύψαμεν τὸ πολύτιμον δῶρον εἰς τὸ βάθος τῆς σκοτεινῆς θεατρικῆς ἡμῶν ἱματιοθήκης, καὶ ἐξ ὑπερβολῆς προνοίας καὶ προφυλάξεως ἐκαλέσαμεν τὴν μικρὰν ἀδελφὴν ἡμῶν Ῥαλοῦν, ἥτις βρέφος ἔτι οὖσα, δὲν μετεῖχε τῶν ἡμετέρων ὠφελημάτων, τῇ ἐδείξαμεν τὴν κρύπτην καὶ τῇ παρηγγείλαμεν μὴ τύχῃ καὶ ἐγγίσῃ εἰς τὰ περιεχόμενα. Οὕτως ἐξασφαλισθέντες ἀπήλθομεν. Ἐπιστρέψαντες δὲ τὴν ἑσπέραν, ἀνυπομόνως, ἐσπεύσαμεν εἰς τὸ κρυπτὸν θησαυροφυλάκιον, ἀλλ' ὁ θησαυρός.... εἶχεν ἐξαφανισθῆ! Τὰ εἶχε καταβροχθίσει ὅλα ἡ μικρὰ ἀδελφή μου, καὶ τιμωρηθεῖσα ὅθεν ἔπταισεν, τὴν ἐπαύριον ἔκειτο ἀσθενής.

Ἐπεμπόμεθα δὲ συνεχῶς, ἐγὼ μάλιστα ὡς πρωτότοκος, καὶ ὡς τῆς μάμμης μου εὐνοούμενος, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου Σούτσου, κατοικοῦντος τότε εἰς **Μέγα Ῥεῦμα**, εἰς τὴν μητρικήν μου οἰκίαν, δὲν ἠξεύρω ἂν ἐπ' ἐνοικίῳ. Ἐκεῖ ἔμενον πολλὰς πολλάκις ἡμέρας παρὰ τῇ ἰδίᾳ μάμμῃ μου, ἥτις καὶ τὸν δεύτερον υἱὸν τοῦ Αὐθέντου Γεώργιον, κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβύτερόν μου, εἶχε παρ' ἑαυτῇ, καὶ ἐπεμελεῖτο αὐτοῦ ἰδίως. Περίεργον δὲ μοὶ φαίνεται μέχρι τοῦδε πῶς, μικρότατον παιδίον ὢν τότε, συνῃσθανόμην οὐχ ἧττον πᾶσαν τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ πνεύματος τῆς φιλτάτης μου μάμμης, καί, ἀντὶ νὰ παίζω μετὰ τῶν ὁμηλίκων μου, ἐπροτίμων νὰ κάθημαι πλησίον της ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων της, ν' ἀκούω ὅσα μοὶ διηγεῖτο, καὶ νὰ τὴν βλέπω νὰ ἐργάζηται μετ' ἐπιδεξιότητος, καθ' ἣν ὑπερέβαινε πάσας της τὰς συγχρόνους, εἰς τὰ λεπτότατα χειροτεχνήματα τοῦ μεταξοπλόκου τριχάπτου καὶ τῆς λεγομένης **βιβίλας**. Ἦν δὲ συγχρόνως τὸ ὡραιότιόν της τὸ

κοινὸν συνεντευκτήριον πάντων τῶν πολυαρίθμων μελῶν τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας, καὶ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων μεταξὺ τῶν αὐλικῶν ὅσοι ἔχαιρον εἰς σπουδαίας καὶ εὐαρέστους συνδιαλέξεις. Ἀλλὰ καὶ οὕτως εὕρισκε καιρὸν ν' ἀσχολῆται καὶ μετ' ἐμοῦ, ὃν ἐθεώρει ὡς ἴδιον τέκνον της. Ἡμέραν τινὰ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου θόρυβος εἰς τὰς ὁδοὺς ἀνήγγειλεν ὅτι διέρχεται ἔφιππος ὁ Σουλτάνος (Μαχμούτης). Τοῦτο ἦν τότε συμβὰν σπουδαιότατον. Φόβος καὶ τρόμος κατελάμβανε πάντας, αἱ ὁδοὶ ἐκενοῦντο, καὶ ἐκλείοντο παράθυρα καὶ παραπετάσματα. Ἐξαίρεσις ὅμως ἐγίνετο ὑπέρ τινων ἰδίως εὐνοουμένων, καὶ μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ τὰ μικρὰ παιδία (οἱ βεηζαδέδες) τοῦ Αὐθέντου, ἔχοντα τὴν ἄδειαν νὰ φαίνωνται εἰς τὰ παράθυρα, καὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῆς κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός των, ὅστις ἐπωφελεῖτο τῆς ἀθώας ταύτης ἀφορμῆς ἵνα ἀναπολῇ ἑαυτὸν εἰς τὸν Κυριάρχην. Ἡ οἰκία τοῦ πάππου μου παρετείνετο ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι, ὥστε ὑπ' αὐτὴν διήρχετο καὶ ἔτι διέρχεται ἡ ὁδὸς ἐν εἴδει σύριγγος. Δι' αὐτῆς ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ Σουλτάνος μετὰ τῆς συνοδίας του. Ἐτεχνάσθη λοιπὸν ἡ μάμμη μου νὰ θέσῃ ἐμὲ εἰς τὸ μόνον παράθυρον τὸ ἀφορῶν πρὸς τὴν σύριγγα, καὶ ὁ Σουλτάνος, ἀναβλέψας καὶ ἐκλαβών με ὡς ἕνα τῶν ἡγεμονιδῶν, ἔνευσεν ἐλαφρῶς μειδιῶν πρὸς ἐμέ, πρὸς μέγιστον θρίαμβον τῆς μάμμης μου, διότι τοῦτο ἦν τιμὴ ὅλως ἐξαιρετική, ἧς καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τῶν σατραπῶν ὅταν ἠξιοῦντο ἐνομίζοντο εὐτυχεῖς.

Ὁ ἡγεμὼν Σοῦτσος (*Ἀλέκο-Βόδας*) ἦν τότε οὐχὶ *χάλια* (Τουρκιστὶ ἐν ἐνεργείᾳ), ἀλλὰ *ἄξλι*, (πεπαυμένος)· καὶ ὅμως ὤφειλε νὰ ζῇ μετὰ πάσης τῆς εἰς τὸν βαθμὸν αὐτοῦ ἀνηκούσης ἀξιοπρεπείας· διότι ὁ βαθμὸς τῷ ἔμενεν ἀναφαίρετος, καὶ προσόντα αὐτοῦ ἦσαν νὰ καλῆται *Αὐθέντης* καὶ νὰ προσαγορεύηται *ὑψηλότατος*· ἡ σύζυγος δ' αὐτοῦ ἐλέγετο *Δόμνα* μὲν ὑπὸ τῶν ξένων, *Κερὰ* δ' ὑπὸ τῶν οἰκείων, καὶ προσηγορεύετο *ἐκλαμπροτάτη*, ὡς καὶ οἱ υἱοὶ (*οἱ Βεηζαδέδες*) καὶ αἱ θυγατέρες του (αἱ Δομνίτσαι), τῶν δὲ βεηζαδέδων αἱ σύζυγοι ἐλέγοντο *Κοκκονίτζαι*, καὶ προσηγορεύοντο

ἐνδοξότεραι. Οἱ ἐγγονοὶ ὅμως καὶ οἱ πλάγιοι συγγενεῖς τοῦ Αὐθέντου ἀνῆκον εἰς τὴν γενικὴν κατηγορίαν ὅλων τῶν ἀρχόντων, ***τσελεπῆδες*** ὡς ἐκεῖνοι πάντες λεγόμενοι, καὶ ***εὐγενέστατοι*** προσαγορευόμενοι (οἷον : ὁ τσελεπῆς Κωστάκης, Ἡ εὐγενεία του)· αἱ δὲ Κυρίαι ἐλέγοντο ***Κοκκόναι,*** καὶ ὁμοίως ***Εὐγενέσταται.*** Προνόμιον ὅμως οὐδὲν ἕτερον εἶχεν ὁ πεπαυμένος αὐθέντης.

Ἦν δ' ἡ ἡγεμονικὴ οἰκία ἐκείνη πάντοτε πλήρης οἰκείων καὶ αὐλικῶν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν παρετίθετο δεῖπνον διὰ πλείστους συνδαιτυμόνας, οὓς προεκάθητο ἡ ***Κερά,*** διότι ὁ ***αὐθέντης*** ἐκ μεγαλοπρεπείας εἱστιᾶτο πάντοτε μόνος εἰς τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ κοιτῶνα. Εἰς τοῦτον δ' ἦν ἡ πρόσοδος οὐχὶ εὔκολος καὶ εἰς ἕκαστον ἐπιτετραμμένη, καὶ ὁ προσερχόμενος, μετὰ τρεῖς ἐδαφιαίους προσκυνισμούς, ἢ ἵστατο ὄρθιος, ἔχων ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, ἢ, ἂν εὐμενῶς προσεκαλεῖτο, ἐκάθητο ἐπὶ τάπητος ἐστρωμένου κατὰ γῆς, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀνακλίντρου ἐφ' οὗ ὁ ἡγεμὼν ἀνεπαύετο. Ἐξαίρεσις δ' ἐγίνετο, πλὴν τῶν παιδίων του, ὑπὲρ ἑνὸς καὶ μόνου, καὶ οὗτος ἦμην ἐγώ, ὅστις, διὰ τὴν μικρότητά μου, εἶχον τὸ δικαίωμα οὐ μόνον νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τοῦ Αὐθέντου ἀπρόσκλητος καὶ μὴ ἀγγελλόμενος, ἀλλὰ καί, ἐκλέγων ὁ ἴδιος τὴν θέσιν μου, νὰ πηδῶ καὶ κάθημαι εἰς τὰ γόνατά του. Τοῦτο ἔπραττον πολλάκις καὶ ἀκωλύτως μετὰ τὸ γεῦμά του, ὅτε, νηφεῖς, κατὰ τὰ τότε ἔθιμα εἰς τὴν ἀργυρᾶν του λεκάνην, ἐλάμβανε τὸ ***σπολοκάνιον,*** (ὀλίγον οἶνον μετὰ τυροῦ καὶ ἄρτου, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν σημερινὸν ἐπιδόρπιον καφφὲν καὶ τὴν goutte). Τότε πολλάκις εἶχον τὴν αὐθάδειαν νὰ τὸν ἐρωτῶ διατί τὰ γένειά του ἦσαν τόσον λευκά, καὶ μοὶ ἀπεκρίνετο ὅτι ἦτον ἐξ αἰτίας τῆς σαπουνάδας.

Μεταξὺ δὲ τῶν προσηρτημένων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος εἷς τῶν ἐπισημοτάτων, προσφιλεστάτων καὶ μᾶλλον τιμωμένων ἦν ὁ ἐκ Κέω Γεώργιος ὁ Σερούϊος, ὁ ἐν ἔπειτα χρόνοις χρηματίσας Γυμνασιάρχης ἐν Σύρῳ. Μετὰ τοῦ βαθμοῦ δὲ Καμινάρη ἦν τότε οἰκοδιδάσκαλος τῶν ἡγεμονοπαίδων. Ἔξοχος Ἑλληνιστής, εἶχε καὶ ἄλλας γνώσεις ποικίλας, ἐστιχούργει καὶ ἠγάπα τὰς Μούσας

μᾶλλον ἴσως ἢ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἠγαπᾶτο, καὶ ἵνα ἐξαίρῃ τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν του, καὶ καλλιεργῇ αὐτῶν τὸ αἴσθημα πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν, μετέφραζε διὰ στίχων, δυστυχῶς ὁ ἴδιος, γαλλικὰ δράματα ἐκ τῶν ἐχόντων ὑποθέσεις Ἑλληνικάς, καὶ τὰ ἐδίδασκεν αὐτοῖς εἰς παράστασιν. Κατὰ πόσον μὲν αὕτη ἦν ἐπιτυχής, δὲν ἐδυνάμην τότε νὰ κρίνω, οὐδὲ δύναμαι σήμερον νὰ ἐνθυμηθῶ. Παρατηρῶ δὲ μόνον ὅτι οὔτε ὁ διδάσκαλος οὔτε οἱ μαθηταὶ εἶχον ποτὲ ἰδεῖ θέατρον, ὅτι δ' οὐχ ἧττον ἦν ἰσχυρά, καὶ εἰς τὴν μνήμην μου ἔμεινεν ἐντετυπωμένη ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐνεποίησεν ἐπ' ἐμὲ ἡ *Μερόπη*, ἣν ὑπεκρίνετο ἡ πρωτότοκος τῶν θυγατέρων τοῦ Αὐθέντου Ῥαλοῦ, ἥτις εἶχέ τι οὐράνιον εἰς τὴν καλλονήν, καὶ ἔμφυτον ἡγεμονίδος μεγαλοπρέπειαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἠθοποιοὶ ἦσαν οἱ ἡγεμονόπαιδες, ὁ νέος Νικόλαος Ἀριστάρχης, ὅστις μετὰ ταῦτα διέπρεψεν ὡς Μέγας Λογοθέτης, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ μετὰ ταῦτα Κ. Καλλιάδη, καὶ ἄλλοι τῶν συγγενῶν καὶ τῶν αὐλικῶν.

Τοῦτο τὸ παράδειγμα ἐξῆπτε καὶ παρώτρυνε καὶ ἡμᾶς εἰς παιδαριώδεις μιμήσεις, ἃς προθύμως ἐνεθάρρυνεν ὁ πατήρ μου.

Μεταξὺ τῶν ὑπαδῶν καὶ συγγενῶν τοῦ Αὐθέντου, ὁ πατήρ μου ἦν ὁ μείζονος ὑπολήψεως ἀπολαύων ἐπί τε παιδείᾳ καὶ διὰ τοῦ χαρακτῆρός του τὴν ἀνεγνωρισμένην εὐθύτητα καὶ τὴν ὑπὲρ ἡλικίαν ἐμβρίθειαν. Ἦν ὅμως, καίτοι ἄμεσος ἀνεψιός, ὁ πάντων σπανιώτατα εἰς τὴν αὐλὴν ἐμφανιζόμενος, διότι ἦν λίαν μετριόφρων, ἀπέφευγε πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐκληφθῇ ὡς κολακεία, καὶ ἐπροτίμα νὰ μένῃ μεθ' ἡμῶν καὶ μετὰ τῶν βιβλίων του. Τῆς ἀβρότητος δὲ τοῦ χαρακτῆρός του ἓν δεῖγμα ἔχω ἔτι διὰ μνήμης. Ἐν ᾧ ἐκάθητο ποτὲ εἰς τὸ προσθαλάσσιον δωμάτιον τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς ἡμετέρας οἰκίας, δίδων μάθημα Γαλλικῆς εἰς τὴν μητέρα μου, παρόντων καὶ ἡμῶν τῶν παιδίων, αἴρνης ἰσχυρὸς δοῦπος ἠκούσθη, ὡς προσβολῆς κριοῦ ἢ ὡς καταπέλτου σεισαντος τὴν οἰκίαν, καὶ πρώρα μεγάλου πλοίου διέσχισε τὸν τοῖχον καὶ εἰσώρμησεν εἰς τὸ δωματιον, παρ' αὐτὴν τὴν θέσιν εἰς ἣν ἐκάθητο ἡ μήτηρ μου, ἔχουσα ἐμὲ ἐπὶ τῶν γονάτων της, καὶ παρὰ τρίχα νὰ μᾶς φονεύσῃ, ἂν

εὐτυχῶς δὲν εἶχε στερεῶς ἐμπλακῆ εἰς τὰς ὀκούς. Ὁ κίνδυνος οὗτος ἦν εἷς τῶν τότε συνεχῶς ἐπικειμένων εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Βοσπόρου, διότι αἱ μὲν προκυμαῖαι ἦσαν ἀκανόνιστοι καὶ στεναί, ἐπιτρέπουσαι τοῖς μεγίστοις πλοίοις νὰ προσπλέωσιν ἐν ταῖς λοξοδρομίαις των, αἱ δὲ οἰκίαι ἦσαν πᾶσαι ἀνεξαιρέτως ξυλόδμητοι. Μετὰ τρόμου ἀνεπήδησαν οἱ γονεῖς μου, καὶ κατέβημεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ὅπου εὕρομεν τὸν πλοίαρχον, Γάλλον, εὐγενῆ τοὺς τρόπους, λίαν περίλυπον δι' ἣν ὑπέστη ζημίαν καὶ περίφρουν δι' ἣν εἰς ἡμᾶς ἐπέφερεν. Ἀλλ' ἀνεθάρρησε ταχέως καὶ παρηγορήθη ὅτε ὁ πατήρ μου προσελθὼν τῷ προσωμίλησε πράως εἰς τὴν γλῶσσάν του. Εὐγνώμων τότε ὁ ξένος καὶ περιχαρὴς διότι οὐδὲν ἀπαίσιον ἀποτέλεσμα ἐπῆλθεν οὐδ' εἰς ἐκεῖνον οὐδ' εἰς ἡμᾶς, ἔσπευσε διὰ τῶν ναυτῶν του, τῇ συμπράξει καὶ τῶν ἡμετέρων ὑπηρετῶν, εἰς ἀπόσπασιν τῆς πρώρας, ἥτις οὐκ ὀλίγον καιρὸν ἀπήτησε.

Πολλάκις ὁ πατήρ μου δι' οἰκιακὰς ὑποθέσεις κατήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' αἱ ἐκδρομαὶ αὗται, σήμερον τόσον εὐχερεῖς, δὲν ἦσαν τότε ἄνευ δυσκολιῶν οὐδ' ἀκίνδυνοι ἐπὶ τῶν μικρῶν μονοζύγων ἀκατίων, δι' ὧν οἱ μὴ ἐν τοῖς πράγμασιν Ἕλληνες, οὐ μόνον ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ διεγείρωσι τὸν φθόνον τῶν Ὀθωμανῶν, ἠναγκάζοντο τότε νὰ πλέωσιν. Ἦσαν μάλιστα πολλοὶ καὶ ποικίλοι οἱ κίνδυνοι, πρῶτον τὸ ἐνίοτε τραχὺ τῶν κυμάτων τοῦ Βοσπόρου, ὅπου μάλιστα διαῤῥέεται ὑφ' ὁρμητικῶν ῥευμάτων, δεύτερον αἱ ἐκ τούτου ἢ ἐξ ἀδεξιότητος τῶν κωπηλατῶν συχνότατα προερχόμεναι συγκρούσεις δύο τοιούτων ἐλαφρῶν ἀκατίων, καθ' ἃς τὸ ἕτερον ἢ ἀμφότερα ἀνετρέποντο, ἢ τοιαῦται πρὸς ἱστιοφόρα μὴ εὐκόλως τὸν πλοῦν αὐτῶν ἀναστέλλοντα, ἢ πρὸς πολύζυγα μεγιστάνων Ὀθωμανῶν, μὴ καταδεχόμενα νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ὁρμήν των ἢ ν' ἀποτραπῶσι τῆς ὁδοῦ των μόνον πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀπίστου. Οὐχ ἧττον ἐπικίνδυνα ἦσαν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀκτῆς ἠγκυροβοληκμένα μεγάλα ἱστιοφόρα, ἅτινα, ἀνέλκοντα τὰς ἀγκύρας των, ἀνέτρεπον τὰ ἐπὶ τῶν ὑποβρυχίων αὐτῶν προτόνων κατὰ τύχην διερχόμενα ἀκάτια.

Εἰς δὲ τῶν μᾶλλον ἐπιφόβων ἐχθρῶν τῆς μικρᾶς ταύτης θαλασσοπλοίας ἦν καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον ἐκ τοῦ στομίου τοῦ Εὐξείνου (ἀπὸ τὸ μπουγάζι) ἐξορμῶσα πυκνὴ ὁμίχλη, ἥτις ὑπὸ λευκὴν σινδόνα καλύπτει πάντα τὸν Βόσπορον, καὶ τὰ ἀκάτια, μὴ βλέποντα ἄλληλα, συνεκρούοντο, καὶ μὴ ἔχοντα ὁδηγὸν πυξίδα, ἐπλανῶντο ἀγνοοῦντα ποῦ. Ὁ πατήρ μου, ἀπελθὼν ποτὲ τὸ πρωὶ ἐκ Θεραπείων διὰ τὸ Μέγα Ῥεῦμα, καὶ πλεύσας μέχρι μεσημβρίας, ὅτε ἐνόμιζεν ὅτι ἀφίχθη, εὑρέθη αἴφνης καταπλέων πρὸ τῆς οἰκίας του, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀναχωρήσει. Ὅτε δ' ἐπέστρεφεν ἐκ τῶν τοιούτων ἐκδρομῶν, πρὶν ἢ πλησιάσῃ οὐδὲν μέλος τῆς οἰκογενείας, ἀπεσύρετο εἰς μεμονωμένον δωμάτιον τῆς αὐλῆς, ἐκεῖ ἐξεδύετο ἐντελῶς, ἐκαπνίζετο, καὶ μόνον μετὰ τὴν κάθαρσιν ταύτην προσήρχετο εἰς ἡμᾶς, διότι τότε ἐπεκράτει ἐνδημικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ πανώλης, καὶ μεγίστη ἦν ἡ πιθανότης ὅτι ὁ διελθὼν ἁπλῶς διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφερε τὸ μόλυσμα ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του, καὶ εἰσῆγεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του σπέρμα ταχέος καὶ ἀναποδράστου θανάτου.

4.

Πυροκαϊά.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ μου, καὶ ἡ σύνοικος ἡμῶν θεία μου Κυρία Γεράκη, ἐπέστρεψαν περὶ δείλην ὀψίαν. Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν δὲ κάθαρσιν καὶ ἀλλαγὴν φορεμάτων, ὁ πατήρ μου ἀνεγίνωσκε μετὰ τῆς μητρὸς ἐπιστολάς, αἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας, καὶ εἶτα σχίσας, ἔκαιε τὰ τεμάχια εἰς τὸ κηρίον· πάντοτε δὲ πάσης εὐκαιρίας ἐπωφελούμενος ἵνα μᾶς διδάσκῃ, ἢ ἵνα ἐξεγείρῃ τὴν προσοχὴν ἡμῶν, καὶ προκαλῇ ἐν ἡμῖν πνεῦμα ἐρεύνης, μᾶς ἔδειχνυε τὸν πυρπολούμενον χάρτην, καὶ μᾶς παρετήρει πόσον παμφάγον καὶ καταστρεπτικὸν στοιχεῖον ἦν τὸ πῦρ. «Πόσος κόπος,

μᾶς ἔλεγε, κατεβλήθη ἵνα παραχθῇ οὗτος ὁ χάρτης, πόσαι ἰδέαι περιέχονται ἐν αὐτῷ γεγραμμέναι· ἀλλ' ἰδέτε, εἰς μίαν στιγμὴν ἡ φλὸξ τὸν κατέλαβε, τὸν κατέφαγε, καὶ τί ἔμεινε ; αὕτη ἡ ὀλίγη, μόλις ὁρατὴ τέφρα». Καὶ δεικνύων εἰς ἡμᾶς προσέτι τὸν χάρτην ἀφ' οὗ ἐκαίετο, καὶ πρὶν ἔτι ἀποτεφρωθῇ, παρέβαλλε τὰ ἐπὶ τοῦ μέλανος ἐμβαδοῦ πλανώμενα φλογερὰ ἴχνη πρὸς φανούς, οἵτινες ἐπὶ καταστροφῆς τινος φέρονται ἀνησύχως κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἐν μέσῳ νυκτὸς ζοφερᾶς.

Ὑπὸ τοιούτων εἰκόνων ἔχοντες πεπληγμένην τὴν φαντασίαν ἐστάλημεν νὰ κοιμηθῶμεν, τὰ παιδία, ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη καὶ ἐγώ, διότι ἡ μικροτέρα μου ἀδελφή, νήπιον ἔτι, δὲν ἠγρύπνει ὅσον ἡμεῖς.

Δύο ὧραι εἶχον ἴσως παρέλθει, ὅτε ἄνθρωποι εἰσορμήσαντες εἰς τὸν ἡμέτερον κοιτῶνα μετ' ἐντρόμων κραυγῶν, μᾶς ἀφύπνισαν αἰφνιδίως. Ἅμα δ' ἠνέωξα τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδον λάμπον πᾶν τὸ δωμάτιον, καί, ἐν ᾧ μὲ ἥρπαζον ἐκ τῆς κλίνης, ῥίπτοντες εἰς τοὺς ὤμους μου τὸ προστυχὸν ἔνδυμα, ἔστρεψα τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ παράθυρα, καὶ πᾶς ὁ ἀὴρ μοὶ ἐφάνη πλήρης σπινθήρων, ὡς πυκνῶν χρυσῶν ἢ φλεγομένων νιφάδων.

« Πυρκαϊά, πυρκαϊά ! » ἔκραζον οἱ ἅρπαγες ἡμῶν, καὶ ἐπήδησαν κάτω μᾶλλον ἢ ὅτι κατέβησαν τὰς κλίμακας, ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκία πέριξ ἦν ἀνάστατος, καὶ οἱ ὑπηρέται ἔτρεχον ἀτάκτως, καὶ σκεύη ἐσύροντο καὶ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν παραθύρων, καὶ τὰ πάντα ἦσαν τρόμος καὶ σύγχυσις.

Οὕτω μᾶς ἔφεραν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ἐξ οὗ ἔβλεπον μετ' ἐκπλήξεως οὐχὶ ἀμιγοῦς θαυμασμοῦ μεγάλας γλώσσας φλογῶν ἀνταναπλωμένας εἰς τὴν ὑγρὰν ἐπιφάνειαν, πάντα δὲ τὸν ἀέρα κατάφωτον ὡς ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, καὶ ῥαγδαίαν πίπτουσαν πέριξ ἡμῶν τὴν πυρίνην βροχήν. Ἀλλὰ ταύτης σπινθὴρ ἀνῆψεν αἴφνης τὸν κεφαλόδεσμον τῆς ἀδελφῆς μου φερομένης ἐμπρὸς ἐμοῦ, εἰς τὰς ἀγκάλας ἑνὸς τῶν ὑπηρετῶν, καὶ παρ' ὀλίγον τὴν κατέκαιεν, ἂν δὲν ἐπρολαμβάνετο.

Πᾶν δὲ τοῦτο τὸ θέαμα μοὶ ἐφαίνετο ὡς πανηγυρικὸν πυροτέχνημα, οὐδὲ μοὶ ἐνέπνευσεν ἴχνος φόβου, ὡς δὲν μὲ εἶχε φοβίσει καὶ ἡ τὸν τοῖχον ἡμῶν διαῤῥήξασα πρῶρα τοῦ πλοίου, καὶ ὡς καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ ἀγαπητοῦ μοι ἀδελφοῦ Γεωργίου, οὗ καὶ ἀνάδοχος ἤμην, μὲ εἶχεν ἀφήσει σχεδὸν ἀνάλγητον. Πολλάκις δ' ἀνελογίσθην μετὰ πόσης στοργῆς ἡ πρόνοια, προικίσασα τὰ μικρὰ παιδία διὰ μόνων τῶν παραχρῆμα αἰσθημάτων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀλγηδόνος, τῶν εἰς συντήρησιν αὐτῶν ἀναγκαίων, ἀπήλλαξεν αὐτὰ τῶν βιαίων συγκινήσεων τῆς λύπης διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τοῦ φόβου διὰ τὸ μέλλον, ἐξ ὧν ἀσκόπως θὰ διεκινδύνευεν ἡ ἀσθενὴς αὐτῶν ὕπαρξις, ὡς ἐπὶ τῶν τρυφερῶν ἀνθυλλίων δὲν ἔδωκε λαβὴν εἰς τὰς καταιγίδας, ὑφ' ὧν πλάτανοι ἐκριζοῦνται καὶ θραύονται.

Οἱ φέροντες ἡμᾶς ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ τὰ ἄνω τοῦ χωρίου, στρέφοντες τὰ νῶτα πρὸς τὴν ἑστίαν τῆς πυρκαϊᾶς, τῆς εἰς ἀπόστασιν τριῶν ἢ τεσσάρων οἰκιῶν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας, πυρποληυμένης μεγάλης τριωρόφου οἰκίας τῆς οἰκογενείας Μάνου, γυναικαδέλφου νομίζω Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ. Πρὸ ὀλίγου ἡ οἰκογένεια αὕτη, ἢ κἂν τινα τῶν μελῶν αὐτῆς, εἶχον ἐπανέλθει ἐκ Δακίας, καὶ ἐγὼ εἶχον ἰδεῖ αὐτοὺς ἐπισκεφθέντας τοὺς γονεῖς μου· ἔπειτα δ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι πολὺς ἐγίνετο λόγος περὶ τοῦ πλούτου ὃν ἐκ τῆς μεμακρυσμένης χώρας ἐκόμισαν. Παρ' αὐτοῖς διὰ νυκτὸς ἐξερράγη τὸ πῦρ, ἐκ τοῦ δωματίου τοῦ υἱοῦ τῆς οἰκογενείας Γεωργίου, κατὰ μέν τινας τυχαίως, κατ' ἄλλους ἐκ χημικῶν παρασκευασμάτων περὶ ἃ ἠσχολεῖτο ὁ νέος Γεώργιος, καὶ κατὰ τοὺς δυσμενεστέρους, ἐξ αἰσχροκερδῶν προθέσεων ἐπίτηδες ἀναφθέν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦν σχεδὸν πρόσγειον, καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας, διεδόθη τὸ πῦρ ἀμέσως εἰς τὴν κλίμακα, καὶ κατέστησε τὴν διεκφυγὴν σχεδὸν ἀδύνατον.

Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Γεώργιος ἐσώθη, καὶ ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς γενικὸς Πρόξενος καὶ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος ἐν Νεαπόλει διατελέσας, ἐπὶ παιδείᾳ δέ, καὶ μάλιστα ἐπὶ γλωσ-

σομαθείᾳ διαπρέψας, καὶ πολιτικὰς πραγματείας περὶ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐκδούς, λίαν ἐπαινετὰς πρὸ πάντων διὰ τοῦ ὕφους αὐτῶν τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν χάριν. Ἐγένοντο ὅμως παρανάλωμα τοῦ ἀγρίου πυρὸς οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι συγγενεῖς καὶ οἰκέται, ἐν ὅλοις δεκαεπτὰ ἄτομα, καὶ τὴν ἐπομένην κυριακήν, ὅτε οἱ γονεῖς μου μ' ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ μεγίστη αὕτη συμφορὰ ἦν τὸ κοινὸν ἀντικείμενον ὁμιλίας πάντων τῶν συναντωμένων, καὶ ἐν μέσῳ γενικῆς κατανύξεως ἐψάλη μνημόσυνον τῶν κατακαέντων, καὶ ἐλέγετο ὅτι εἰς τὰς ἀνασκαφὰς αἵτινες ἐξηκολούθουν εἰσέτι, δὲν ἔπαυον ἀνευρισκόμενα ὀστᾶ ἀπηνθρακωμένα κατατεθέντα πάντα εἰς τάφον κοινόν. Καὶ πολλὰς δὲ τραγικωτάτας περιπετείας διηγοῦντο τοῦ φοβεροῦ δράματος, ὡς ὅτι ἡ Κ^α^ Μάνου ἐξήρχετο ὁρμαία τῆς οἰκίας, ἔχουσα ὑπὸ μάλης ὅ,τι ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο τὸ σωθὲν βρέφος της. Ἀλλ' αἴφνης ἀνεκάλυψεν ὅτι, ἐν τῷ θορύβῳ τοῦ πνεύματός της, ἀντ' αὐτοῦ εἶχεν ἁρπάσει καὶ ἔσωζεν ἓν πεπόνιον ἐκεῖ που παρατυχόν. Τότε ὥρμησε πάλιν ἐν ἀπελπισίᾳ μεταξὺ τῶν φλογῶν, ζητοῦσα τὸ τέκνον της, ἀλλὰ νὰ ἐξέλθῃ πλέον δὲν ἠδυνήθη, καὶ κατεκάη ὡς καὶ αὐτό. Ἑτέρα νεᾶνις, μία τῶν θυγατέρων, ὥρμησε πρὸς τὸ παράθυρον ἵνα ῥιφθῇ ἐξ αὐτοῦ· εἶδεν ὅμως τὸ ὕψος, καὶ φοβηθεῖσα ἀπεσύρθη καὶ κατεφλέχθη. Ἐσώθησαν ὅμως ὡς ἐκ θαύματος, καὶ διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀφοσιώσεως τινῶν τῶν προσδραμόντων, μέλη τινὰ τῆς ἐξολοθρευθείσης οἰκογενείας, ἐν οἷς ἡ ἀδελφὴ τοῦ οἰκοδεσπότου, Κυρία Νέγρη, μετὰ τῶν τριῶν βρεφῶν αὐτῆς, τοῦ ἔκτοτε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εὐπορίᾳ γνωστοτάτου γενομένου ἐν Ἑλλάδι Κωνσταντίνου Νέγρη, τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ζήσαντος καὶ ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένης καὶ ἐκεῖ θανούσης ἀδελφῆς αὐτῶν Σουλτάνας, τῆς εἶτα Κ^ας^ Μιμῆ. Καὶ τότε μὲν ἡ Κυρία Νέγρη ἀπέφυγεν οὕτω τὸν ὀλέθριον τῶν φλογῶν θάνατον. Ἀλλ' ὑπὸ τὰς ἀπαισίους ἐκείνας ἐντυπώσεις, καὶ τῆς ἀθρόας ἐνσκήψεως τοιούτων διὰ μιᾶς συμφορῶν, τὸ πνεῦμά της ἐταράχθη, καὶ μετ' οὐ πολλὰ ἔτη, εἰς μίαν τῶν νήσων τῆς Προποντίδος

ὅπου ἐφυλάττετο, ἐν ᾧ προσηύχετο πρὶν ἢ κατακλιθῇ, τὸ κράσπεδον τοῦ χιτῶνός της, πλησιάσαν κατὰ τύχην εἰς τὸν λύχνον, ἥναψεν, αἱ φλόγες τὴν περιεκύκλωσαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἔπεσε νεκρά, ὡς ἂν ἐπέπρωτο νὰ μὴ διαφύγῃ τὴν φθερὰν εἱμαρμένην τῆς οἰκογενείας της.

Δὲν περιωρίσθη δὲ εἰς μόνην τὴν δυστυχῆ ἐκείνην οἰκίαν τὸ παμφάγον στοιχεῖον, περὶ οὗ ὀλίγας πρὶν ὥρας ἐχαριεντίζετο μεθ' ἡμῶν ὁ πατήρ μου, ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλὰς ἀπετέφρωσε, χωρὶς ὅμως ἄλλων ἀνθρωπίνων θυμάτων, διότι οἱ ἔνοικοι εἶχον τὸν καιρὸν νὰ σώσωσι κἂν τὴν ζωήν των. Ὁ δὲ πατήρ μου, ἀφ' οὗ ἐναπέθεσεν ἡμᾶς εἰς οἰκίαν τινὰ ἀσφαλῆ, ἢ κἂν τότε ἔτι θεωρουμένην ὡς τοιαύτην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ χωρίου, ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὸ θέατρον τῆς καταστροφῆς, ἵνα προσπαθήσῃ νὰ θέσῃ ἐν ἀσφαλεῖ τὰ τῆς οἰκίας, καὶ ἰδῇ εἴ τι δύναται καὶ πρὸς αὐτῆς τὴν διάσωσιν. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν κατώρθωσε, διότι ἡ πυρκαϊὰ ἐπενέμετο λυσσώδης τοὺς ξυλίνους ἐκείνους οἴκους, τοὺς ἔξωθεν ὡς ἐπίτηδες πρὸς τροφὴν αὐτῆς ἠλειμμένους δι' ἐλαιοχρώματος· καὶ ὅπου αἱ φλόγες αὐτῆς δὲν ἔφθανον, ἐπέτων μακρὰν σπινθῆρες, καὶ τὸ κινδυνωδέστερον, καρφία πεπυρακτωμένα, ἅτινα ἐμπηγνύμενα εἰς τοὺς τοίχους, ἀνῆπτον νέας ἑστίας πυρός. Οὕτω κατεκάη μέχρι θεμελίων ὁ οἶκος ἡμῶν καὶ ὁ παρακείμενος οἶκος τῆς θείας μου, καὶ δίκαιον εἶναι νὰ μὴ παρασιωπήσω τὸν μεγάλως ἡμᾶς λυπήσαντα θάνατον τοῦ οἰκοφύλακος ἡμῶν μολοσσοῦ, Μπαλάνου καλουμένου, ὅστις βλέπων τὸν θόρυβον καὶ τὴν συρροὴν περὶ τὴν οἰκίαν ἣν ἐφρούρει, καὶ μὴ θελήσας νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτήν, ἐκάη, ἡρωϊκὸν θῦμα τῆς ἐνδομύχου συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος.

Πάντα δὲ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ σκεύη, ἔπιπλα καὶ ἐνδύματα, κατώρθωσεν ὁ πατήρ μου δι' οὐχὶ ἀκινδύνων ἀγώνων νὰ διασώσῃ καὶ κατακλείσῃ εἰς λιθόκτιστον καὶ θολωτὴν ἀποθήκην, ἥτις ἐξετείνετο ὑπὸ ἓν τῶν ἀνδήρων (*σετίων*) τοῦ κήπου. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ὅτε τὰ ἐρείπια τῆς πυρκαϊᾶς, ὑφ' ἃ τὸ πῦρ ἐξακολουθεῖ συνήθως ἐπὶ μακρὸν ἔτι χωνευόμενον, ἐψυχράνθησαν ἱκανῶς

ὥστε νὰ καταστῶσι βατά, ἐλθὼν ἠνέῳξε τὸ ὑπόγειον, καί, ὦ τοῦ θλιβεροῦ θεάματος! Πάντα τὰ ἐν τῇ ἀποθήκῃ εἶχον ἀποτεφρωθῇ. Ἐν τῶν δένδρων τοῦ ὑπερκειμένου κήπου εἶχε καῇ ὡς λαμπάς, καὶ αὐτοῦ αἱ ῥίζαι σχίζουσαι τὴν θολωτὴν ὀροφήν, εἰσεχώρουν εἰς τὸ ὑπόγειον, καὶ ὑπῆρξαν οἱ ὀχετοὶ δι' ὧν τὸ πῦρ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ νομιζόμενον ἐκεῖνο ἄσυλον, καὶ κατηνάλωσε τὰ πάντα. Οὕτως ἐμένομεν ἄστεγοι, καὶ πάντων τῶν εἰς τὸν βίον ἀναγκαίων ἐστερημένοι. Τοιοῦτος ἦν τότε ὁ διηνεκὴς κίνδυνος πάντων, τῶν χριστιανῶν τοὐλάχιστον, κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι τοῖς Τούρκοις ἐπετρέποντο αἱ λιθόκτιστοι οἰκίαι, τὸ νὰ κατακλίνωνται τὸ ἑσπέρας εὔποροι, καὶ τὸ πρωῒ νὰ ἐγείρωνται ἐπαιτῶν πενέστεροι. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν, τὰ βιβλία μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν ἀποθήκην ἐκείνην, οὖσαν ἤδη πλήρη, ἠναγκάσθη νὰ ῥίψῃ ὁ πατήρ μου εἰς παρακειμένην τινὰ ὀπήν, καὶ νὰ τ' ἀφήσ' εἰς τὴν τύχην των· καὶ ταῦτα μόνα ἐσώθησαν! Ἐκάησαν δὲ μετὰ τῶν σκευῶν καὶ αἱ τῶν προγόνων εἰκόνες, ὅπερ θεωρῶ ὡς ἀνεπανόρθωτον ζημίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας, τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι αἱ εἰκόνες αὗται, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ κρίνω, ἦσαν μνημεῖον μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του.

Τὰς πυρποληθείσας δ' οἰκίας δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀνοικοδομήσωσι πλέον ὁ πατήρ καὶ ἡ θεία μου, ἀλλ' ἔμενον τὰ κατακεκαυμένα οἰκόπεδα (*βιρανέδες*) μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἐπωφελευσάντες αὐτὰ οἱ Ὀθωμανοί, τὰ ἐπώλησαν, ἠνωμένα καὶ αὖθις, ὡς ἦσαν κατ' ἀρχάς, εἴς τινα Ἀρμένιον, ὅστις ἐπῳκοδόμησε μεγάλην οἰκίαν, καὶ ἐφύτευσεν αὖθις τοὺς κήπους. Παρ' αὐτοῦ δ' ἐξηγόρασε πάλιν τὸ κτῆμα ἡ Πύλη ἐν ἔτει 1873 καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ εἰς τὴν Ἰταλικὴν κυβέρνησιν, διὰ θερινὴν πρεσβείαν αὐτῆς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἀμέσως τῆς συμφορᾶς ἡ μάμμη μου, ἐλθοῦσα ἐκ Μεγάλου Ῥεύματος, ἐκόμισεν ἐνδύματα καὶ ἄλλα κατεπείγοντα βοηθήματα εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς ἣν, ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς παθόντας πολλαχόθεν παντοῖαι ἐδίδοντο συμπαθείας ἐνδείξεις.

Μετωκήσαμεν ὁ' εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κυρίας Χουρμουζάκη, ἀνδραδέλφης τῆς θείας μου Κυρίας Γεράκη, ἐνοικιασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρός μου, εὐρύχωρον δὲ καὶ παραθαλασσίαν, κειμένην ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου εἰς ἣν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ ξενοδοχεῖον τῶν Θεραπείων, καὶ ἔχουσαν ὄπισθεν κῆπον, πρὸς ὃν ἔφερε γέφυρα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ἐμείναμεν ὁλόκληρον ἔτος. Τὸ ὁ' ἐκεῖ ἐπισημότερον δι' ἡμᾶς συμβὰν ἦν ὅτι ἀπὸ τῆς πυρκαϊᾶς ὁ πατήρ μου ἔπαυσε διδάσκων ἡμᾶς ἀπ' εὐθείας, καὶ μᾶς ἔδωκεν οἰκοδιδάσκαλον, τὸν υἱὸν ἀρχαίου κωπηλάτου τοῦ πάππου μου, ὅστις συνωρμῆ τοῦ πατρός μου εἶχε σπουδάσει, καὶ ἐλέγετο ὅτι διεκρίθη εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Θεραπείων. Ὑψηλός, ἰσχνός, ποδήρη φέρων ῥαιὸν ἐπενδύτην (τζουπέν), καὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ὑψηλὸν κωνοειδῆ πῖλον εἰς τὴν κεφαλήν, ὡς ἐφόρουν οἱ τότε τῆς ὑποδεεστέρας τάξεως λογιώτατοι, αὐστηρὰν ὁ' ἔχων τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, καὶ ὀλίγον τι παραβλώψ, ἐνεποίει εἰς ἡμᾶς περισσότερον φόβον παρὰ συμπάθειαν, καὶ πρὸ πάντων μᾶς ὑσηρέστει ὅτι οὐδέποτε ἐδυνάμεθα νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν διάθεσίν του, διότι ἂν τί ποτε ἔλεγεν ἀστειευόμενος, καὶ τοῦτο εἶχε τὸν τόνον τῆς ἐπιπλήξεως. Οὕτως, ἐπειδὴ τὸ σπουδαστήριον ἡμῶν ἦτο μικρὸν δωμάτιον εἰς τὸν κῆπον ἀφορῶν, ἀλλ' ὡς δίοδος χρησιμεῦον συγχρόνως ἐκ τοῦ ὑπερῴου, ὁ δὲ πατήρ μου ἵνα μὴ ἐνοχλώμεθα εἰς τὰ μαθήματα, καίτοι περιοριζόμενα εἰσέτι εἰς τὰς στοιχειωδεστάτας ἀρχὰς τῆς γραμματικῆς, ἐπρονόησε νὰ μᾶς παραχωρήσῃ εἰς τὸν κατώτερον ὄροφον σπουδαστήριον εὐρύχωρον, ἀθόρυβον, καὶ ὡραίαν ἔχον ἄποψιν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, ὥστε ἐπιστεύομεν ὅτι πολὺ θὰ ηὐχαριστεῖτο διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος, ἐπιτραπέντος αὐτῷ καὶ νὰ κατοικῇ εἰς αὐτό. Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ὅτε ἤλθομεν πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ νέᾳ του κατοικίᾳ, ἄνω καὶ κάτω περιπατῶν συνωφρυωμένος, μετὰ φυσιογνωμίας ἥτις οὐδὲν προσηνὲς ἀνήγγελλε, καὶ μετὰ φωνῆς ἣν ἡμεῖς κἂν ἐξελαμβάνομεν ὡς ὀργίλην, «Αἴ, μᾶς εἶπεν, εὐχαριστηθῆτε τώρα. Νά, ἐδῶ ἔχετε θάλασσαν (δεικνύων τὸν Βόσπορον), ἐδῶ

ἔχετε λουλούδια καὶ περιβόλια» (δεικνύων ἄθλιά τινα ἄνθη ἀτέχνως βεβαμμένα εἰς τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου). Ἡμεῖς δ' ἀκούοντες ταῦτα ἐπτοούμεθα, διότι ἠδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἂν σπουδάζῃ ἢ παίζῃ, ἂν εὐχαριστῆται εἰς τὴν λαμπρὰν τῆς θαλάσσης ὄψιν, ἢ ὀργίζηται διὰ τὰ ἄκομψα ἄνθη τ' ἀντικαθιστῶντα τοῦ κήπου τὴν πρασινάδα. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπομνημονεύω ὡς παράδειγμα τοῦ ἀλλοκότου τρόπου καὶ χαρακτῆρος τοῦ υἱοῦ τοῦ κωπηλάτου καὶ ὡς ἐξήγησιν τοῦ διατί πολὺ ὁ τρόπος αὐτοῦ δὲν μᾶς εἵλκυεν· ἀλλ' ὅτε ποτέ, θυμωθεὶς κατὰ τῆς ἀδελφῆς μου διότι δὲν ἠξεύρω τι ὀρθῶς δὲν ἀπήγγειλε, τὴν ἔλαβεν ἐκ τῆς κόμης καὶ τὴν ἐκτύπησε, τότε ὁ πατήρ μου εὗρεν ἀνοίκειον τὴν αὐστηρὰν ταύτην χειρονομίαν καὶ ἀπέπεμψε τὸν ὀξύθυμον διδάσκαλον, ὃν ἐγκαταλείπομεν ἐνταῦθα, μέλλοντες νὰ εὕρωμεν αὐτὸν αὖθις καὶ πολλάκις· διότι ἀφ' οὗ μετὰ ταῦτα ἠκολούθησε τὸν ἐξάδελφον τοῦ πατρός μου Νικόλαον Σουλουτσιάρογλουν ὡς ἰδιαίτερος αὐτοῦ Γραμματεὺς εἰς Βουκουρέστιον, εἰς μεταγενεστέρους χρόνους διέπρεψεν ἐν ταῖς Βουλαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς Ἑλλάδος. Ἦν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Δημήτριος Χρηστίδης.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην εἶχον ἤδη ἱκανῶς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν περὶ ἐμὲ γινομένων, ὥστε νὰ βλέπω ὅτι ὁ πατήρ μου, ἕνεκα τῆς γενικῆς του παιδείας καὶ τῆς γλωσσομαθείας του, διετέλει εἰς σχέσεις μετὰ ξένων διπλωματῶν, ἰδίως τῶν τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἥτις εἶχε καὶ τότε τὸ πρεσβευτικὸν κατάστημα ὅπου καὶ νῦν ἐν Θεραπείοις κείμενον ἀμέσως παρὰ τὴν πυρποληθεῖσαν ἡμετέραν οἰκίαν, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐπέτρεπεν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον καὶ περιδιάβασιν εἰς τοὺς τοῖς ἡμετέροις κήποις παρακειμένους ὡραίους της παραδείσους. Ἐπεσκέπτετο δ' ἡμᾶς συνεχῶς εἷς τῶν γραμματέων τῆς πρεσβείας, Κος Borpère καλούμενος, ἀνὴρ μεσῆλιξ, ζωηρὸς ὡς Γάλλος, συνεχῶς καὶ πολλὰ περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἰδίως δὲ περὶ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν πατέρα μου διηγούμενος, καὶ φιλόφρων πρὸς ἡμᾶς τὰ παιδία, μεθ' ὧν προθύμως ἔπαιζεν, ἠξεύρων ὀλίγα Ἑλληνικά. Τὸν διετήρησα δὲ δι' εὐγνώμονος μνήμης καὶ

διότι εἰς αὐτὸν ὠφείλομεν μεγάλην τινὰ εὐχαρίστησιν ἥτις ἐκτάκτως μᾶς ἐπετράπη μίαν ἑσπέραν. Ἐλθὼν εἰς ἡμᾶς ἐντὸς τῆς ἡμέρας, διηγήθη ὅτι ἀξιοθέατος φωτοχυσία ἔμελλε νὰ τελεσθῇ εἰς τὴν Ῥωσσικὴν πρεσβείαν ἐν Βουγιούκ-δερέ, καὶ παρακινήσας τοὺς γονεῖς μου νὰ ὑπάγωσι, συνηγόρησε καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν μικρῶν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ στερηθῶμεν τοιούτου θεάματος. Καὶ τῷ ὄντι, κατ' ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος, καθ' ὃν κατεκλινόμεθα ἑνωρίς, μᾶς ἐπετράπη νὰ συμπλεύσωμεν τὴν ἑσπέραν ἐκείνην μετὰ τῶν γονέων. Φωτοχυσίας βεβαίως πολλάκις εἶδον ἔκτοτε λαμπροτέρας, ἀλλὰ βεβαίως οὐδεμίαν ἐναπολιποῦσάν μοι τοιαύτην ἐντύπωσιν ὥστε εἰσέτι ἐν τῇ μνήμῃ μου ἀκτινοβολεῖ, καὶ διότι ἦν ἡ πρώτη ἣν ἔβλεπον, εἰς ἡλικίαν μάλιστα ἐν ᾗ πολὺ ἐστὶ τῆς φαντασίας τὸ εὐκίνητον καὶ θαυμαστικόν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀληθῶς ἐξαίσιον ἦν τὸ θέαμα τῶν μυριάδων πολυχρόων λύχνων, πολλαπλασιαζομένων εἰς τὸ κάτοπτρον τῆς θαλάσσης, ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀνταναklωμένων ἀστέρων τοῦ στερεώματος, καθ' ὅσον δὲν ἐκάλυπτον αὐτὸ αἱ χιλιάδες ἀκατίων, φερόντων ὅ,τι ἔζοχον εἶχεν ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, οὐχὶ δὲ καὶ Ὀθωμανούς, διότι οὗτοι δὲν κατεδέχοντο τότε νὰ μετέχωσιν οἵας δήποτε διασκεδάσεως τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἶχον ὄρεξιν νὰ τιμήσωσι διὰ τῆς παρουσίας των τὴν ἑορτὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας· διότι ἡ ἐπαύριον ἦν ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου (30 Αὐγ.). Ἡμεῖς δὲ ταύτην ἑωρτάζομεν πάντοτε παρὰ τῷ Αὐθέντῃ Ἀλέκο-Βόδᾳ.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅ' ἂν τότε ἢ ἂν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς μ' ἔφερεν ἡ μὲ εἶχον φέρει οἱ γονεῖς μου διὰ ταύτην τὴν ἑορτὴν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας ἐν Χάλκῃ, ὅπου κατῴκει τότε ὁ ἡγεμών, ὢν ἰδιοκτήτης αὐτῆς. Ἀλλ' ἔχω ἔτι διὰ μνήμης ὅτι εἶχον ἤδη ἱκανῶς ἀνεπτυγμένον τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ ἐν τῇ φύσει, ὥστε νὰ θαυμάζω τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου εὐρεῖαν ἄποψιν ἐπὶ τῆς Προποντίδος καὶ τὸν περικαλλῆ *Τερσανὰν* (νεώριον), καὶ τὸ *Τσαμλιμάνι* (Πιτύων λιμένα). Ἐνθυμοῦμαι δὲ προσέτι ὅτι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν σφοδρὸς κυματισμὸς μᾶς κατέλαβεν, ὅστις ἐμὲ μέν, ὡς

παιδίον ἄπειρον, ὀλίγον ἐφόβισεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν περὶ ἐμέ, ἔφερεν εἰς κίνδυνον τὸ ἱστιοφόρον ἡμῶν πλοιάριον, δι' ὃ καὶ ἀποβιβασθέντες ἅμα ἐδυνήθημεν, ἐξηκολουθήσαμεν τὸ ἐπίλοιπον τῆς πορείας πεζοί.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα μὲ συμπαρέλαβον οἱ γονεῖς μου ἐσπέραν τινὰ καὶ εἰς ἄλλο δημόσιον θέαμα, εἰς μεγάλην ἑστίασιν, ἣν δὲν ἠξεύρω εἰς τίνα περίστασιν, καὶ τίς ἔδιδεν, ἂν οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπουργοὶ εἰς τοὺς ξένους ἢ τ' ἀνάπαλιν· εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, εἰς τὰ καλούμενα *Τσαΐρια*, σκηναὶ εἶχον στηθῆ, ὧν ἡ μεγίστη, χρυσοστόλιστος καὶ κατάφωτος ἐντός, ἦν πλήρης Εὐρωπαίων διπλωματῶν, τῶν κυριῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐπισημοτάτων Ὀθωμανῶν, ἐκείνων εἰς οὓς τότε οἱ ὑπ' αὐτοὺς Χριστιανοὶ οὐδὲ ν' ἀναβλέψωσιν ἐδύναντο ἀκινδύνως. Πέριξ δὲ ἦν ἀπειράριθμος ὄχλος περικεχυμένος, εἰς ὃν κατηριθμούμεθα καὶ ἡμεῖς, καθ' ὅσον οὐδὲν δικαίωμα εἴχομεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ἄδυτον, καὶ μόνον διὰ τῆς εἰσόδου, ἢ διὰ τῶν ῥωγμῶν τοῦ ὑφάσματος τῆς σκηνῆς ἐρρίπτομεν κλοπιμαῖα βλέμματα. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μᾶς ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ σκότει ἐν ᾧ ἐκρυπτόμεθα εἰς τῶν εὐδαιμόνων τῶν ἐν τῇ σκηνῇ, ὁ φίλος ἡμῶν Borpère, καὶ ἐλθὼν μᾶς ἔφερε παγωτά, σπάνιον τότε ἐντρύφημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐθεωροῦντο ὡς φραγκικὴ πολυτέλεια. Ἐγὼ δ' ἐγεύσθην τότε κατὰ πρῶτον τῆς ψυχρᾶς αὐτοῦ ἡδονῆς, δι' ὃ ἴσως καὶ διετήρησα μέχρι τοῦδε τὴν ἑσπέραν ἐκείνην εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου.

Ἐντὸς τοῦ ἔτους εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τοῦ Αἰγαίου ὁ Κὸς Νικόλαος Μάνος, *Διερμηνεὺς* τοῦ Στόλου, ἢ τῆς *Ἀσπρης θαλάσσης*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον τότε δύο Διερμηνεῖς ἀμφότεροι μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων λαμβανόμενοι. Ὁ εἷς ἦν ὁ Μέγας Διερμηνεύς, τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ διὰ τὴν διπλωματικὴν ἀνικανότητα τότε τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ ἀληθὴς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς ἐπικρατείας, ἐν ᾧ ὁ κατ' ὄνομα ἦν ὁ Ὀθωμανὸς *Ρεΐς-Ἐφένδης*. Ὁ δ' ἕτερος ἦν ὁ τῷ Ὀθωμανῷ ναυάρχῳ προσαρτώμενος ὅτε, ὡς νο-

μίζω, κατ' ἔτος ἐξέπλεε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς ναυτικὰς ὅπως γυμνάσεις, συγχρόνως ὅμως καὶ κυρίως ἵνα ἐξασκῇ καὶ καθιστᾷ ἐπαισθητὴν τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν νήσων, διότι αἱ πολλαὶ ἐξ αὐτῶν οὐδ' Ὀθωμανικὰς ἀρχὰς οὐδ' Ὀθωμανικοὺς κατοίκους κἂν ἔχουσαι, δὲν ἠσθάνοντο ἄλλως τὸν ζυγὸν τῶν κρατούντων εἰμὴ ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης κυβερνητικῆς προνοίας, καὶ ἐκ τῆς περιοδικῆς καὶ στιγμιαίας, ἀλλ' οὐχ ἧττον βαρείας καταπιέσεως ἐπὶ τοῦ ἔκπλου τοῦ Σουλτανικοῦ στόλου.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐνταῦθα διοικουμένους, τὴν Τουρκικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνοοῦντας, τὸ κυρίως ὄργανον τῆς ἀρχῆς ἦν εὐτυχῶς δι' αὐτοὺς ὁ συνοδεύων τὸν Ναύαρχον (*Καπετὰν Πασᾶν*) διερμηνεύς, διὰ τοῦτο μεγάλην ἀπέκτα οὗτος ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Νησιωτῶν, καὶ πολλάκις ἐπέστρεφε πλούσια δῶρα λαβὼν παρ' αὐτῶν.

Τοιαῦτα ἦλθε φέρων καὶ ὁ Κ. Μάνος· ἀλλ' ἀνὴρ φιλόλας καὶ πεπαιδευμένος ζητήσας ἔλαβε καὶ ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντικείμενα πολυτιμότατα μὲν δι' αὐτόν, ὀλιγοδάπανα δὲ διὰ τοὺς προσφέροντας, συλλογὴν ἀγαλματίων, προτομῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων, ἃς ἐδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἐπὶ τῆς περιοδείας του. Ταῦτα ἵνα ἰδῶ ὡδηγήθην καὶ ἐγὼ ὑπὸ τοῦ πατρός μου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κ. Μάνου, καὶ ἄλλως δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὸν θαυμασμόν, ὃν μοὶ ἐνέπνευσεν ἡ θέα αὐτῶν, μάλιστα τινῶν προτομῶν, ὧν ἡ καλλονὴ καὶ τοῦ μαρμάρου ἡ καθαρότης διατηρεῖται εἰσέτι ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην μου, εἰμὴ διὰ τῶν ἐξηγήσεων ἃς ὁ πατήρ μου μοὶ ἔδωκε, καθιστῶν με προσεκτικὸν εἰς τὸ κάλλος τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων, καὶ προσπαθῶν νὰ μοὶ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὰ ἔργα τῶν προπατόρων. Διότι τοιοῦτος ἦτον ὁ πατριωτισμός του, ὥστε καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε εἰς ὑψηλὰς προήχθη ἀξίας, σκοπὸν σταθερὸν εἶχεν, μετ' οὐ πολύ, ἂν ἄλλα γενναιότερα σχέδια ἢ ὄνειρά του δὲν ἐτελεσφόρουν, ν' ἀποσυρθῇ καὶ ἐγκαταστῇ εἰς νῆσόν τινα τοῦ Αἰγαίου, ἵνα ἐκεῖ ζῇ ἐν μέσῳ Ἑλλήνων, καὶ ὅσον ἐνδέχεται ὀλιγώτερον ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ἡ πρόθεσις δ' αὕτη ἦν

ἡ κυριωτέρα αἰτία δι' ἣν δὲν ἀνῳκοδόμησε πλέον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν πυρποληθεῖσαν οἰκίαν μας.

Μετ' ἐτησίαν, νομίζω, διαμονὴν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κας Χουρμουζάκη μετέβημεν εἰς ἄλλην πολὺ μικροτέραν, πιθανῶς διότι μετὰ τὴν πυρκαϊὰν οἱ γονεῖς μου ἦσαν εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας. Ἦν δ' ἡ οἰκία αὕτη οὐχὶ πλέον παραλία, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ χωρίου, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν· καὶ ἤδη ἀναλογίζομαι ὁποῖον εὐεργέτημα τῆς προνοίας ἐστὶ τὸ εὔπλαστον τῆς διαθέσεως τῶν παιδίων, εὐκόλως καὶ ἀλύπως ἐθιζομένης εἰς τὴν κοινωνικὴν βαθμίδα καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου, ὃν ἡ τύχη ὁρίζει ἑκάστῳ. Οὕτως ἐγώ, ὁ τραφεὶς ἐν μεγάλαις οἰκίαις καὶ παρὰ τὴν φαιδρὰν ὄχθην τῆς θαλάσσης, οὐδὲν αἴσθημα δυσθυμίας ἐνθυμοῦμαι καταλαβόν με ὅτε μετέβημεν εἰς τὴν στενόχωρον καὶ πάσης θέας ἐστερημένην νέαν κατοικίαν ἡμῶν.

Καθ' ὃ τῆς ἐκκλησίας πλησιέστατοι γείτονες, ἴσως καὶ διότι δὲν ἐλογιζόμην πλέον βρέφος, συνεχέστερον ἢ πρίν, ἀνὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ ἑορτήν, μ' ἔφερον τότε εἰς αὐτὴν οἱ γονεῖς μου· καὶ ἡ θέσις τοῦ πατρός μου, ἕνεκα τῆς τε ἐπισημότητος αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἕνεκα τῆς ἀτομικῆς ὑπολήψεως ἧς ἀπελάμβανεν, ἣν ἡ παρὰ τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις ἰδιαζόντως μὲ ἠγάπει, καὶ κατὰ τὸ Πάσχα ἤμην πλήρης χαρᾶς διότι εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἔδωκε τὸ πρῶτον ἐρυθρὸν αὐγὸν εἰς ἐμέ. Ἦν δ' ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ὁ ἅγιος Δέρκων, εἷς τῶν νεημονεστάτων καὶ σεβαστοτάτων ἱεραρχῶν τότε τῆς ἐκκλησίας, ὡς περὶ αὐτοῦ ἤκουον κρίνουσαν τὴν κοινὴν φήμην, καὶ εἷς τῶν μετὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἀπαγχονισθέντων πρωτομαρτύρων τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων Ἐλευθερίας. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως ὁ πατήρ μου, ὁ πάντοτε ἀποφεύγων τὰς διακρίσεις, ἵστατο μετ' ἐμοῦ εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἔνθα στασίδια εἶχον καὶ τοῦ ἡγεμονόπαιδος, Δημητρίου Μουρούζη, οἱ μικροὶ υἱοί, οὓς μετὰ θαυμασμοῦ, ἴσως οὐχὶ ἀμιγοῦς καί τινος ζηλοτυπίας, ἔβλεπον ἐνδεδυμένους ὡς ἑορτάσιμον στολήν, τὴν Ἑλληνικὴν φουστανέλλαν. Ἀπομνημονεύω δὲ τούτου, καὶ

διότι μὲν δὲν θέλω ν' ἀποῤῥίψω οὐδὲ τὰ ἐλάχιστα τῶν ψυχίων ἃ εὑρίσκω ἐν τῇ μνήμῃ μου ἐκ τῆς ἀφεστώσης ἐκείνης ἐποχῆς, κυρίως ὅμως ὡς μικρὰν καὶ ταύτην ὑπόδειξιν τοῦ τίνα ἦσαν τότε ἤδη τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα τῶν τοσοῦτον εἶτα διαβληθέντων Φαναριωτῶν. Ὁ ἡγεμονόπαις Δημήτριος Μουρούζης ἐσφάζετο καὶ αὐτὸς μετά τινα ἔτη, ἐν τῶν ἱερῶν πρωτολείων τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ δ' Ἑλληνικὴ φουστανέλλα, ἣν ἐφόρουν τότε τὰ τέκνα του ἐν Κωνσταντινουπόλει, δὲν φέρεται σήμερον ὑπ' οὐδενὸς Ἑλληνόπαιδος ἐν Ἀθήναις. Δὲν θέλω δὲ νὰ παρέλθω καὶ μικρὰν συμφορὰν συμβᾶσάν μοι τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον. Συνέπεσέ ποτε νὰ κάθημαι μόνος εἰς τὸ *ταντούρι* τὸ τότε μὲν ἀπαραίτητον χειμερινὸν συμπλήρωμα παντὸς δωματίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤδη δὲ παντάπασιν ἐκλιπὸν ἢ ἴσως ὡς σπανιότης ἔτι που ἀπαντώμενον. Ὁ χειμὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶναι γλυκύτατος πάντοτε, καὶ σχεδὸν οὐδεὶς παρέρχεται ἄνευ χιόνος. Τὸν Κεράτιον κόλπον, οὗ τὰ ὕδατα εἰσὶ σχετικῶς γλυκύτερα, αὐτὸς εἶδον ὑπὸ πάγων κεκαλυμμένον, παρ' ἄλλων δ' ἤκουσα ὅτι συνέβη ἐνίοτε, καὶ κατὰ τὸ περίφημον ἐπὶ ψύχει ἔτος 1813, ἐπάγη πᾶς ὁ Βόσπορος ἐξ Εὐρώπης μέχρις Ἀσίας. Καὶ ὅμως αἱ οἰκίαι οὐδὲν εἶχον παρασκεύασμα πρὸς θέρμανσιν, ἀλλ' εἰς μὲν τὰ λοιπὰ δωμάτια μετεχειρίζοντο τὰ πύραυνα (*μαγκάλια*), ὀστρεῖα χαλκᾶ, ἢ πήλινα παρὰ τοῖς πτωχοῖς, περιέχοντα ἀνθρακιάν, καὶ πολλάκις εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπικίνδυνα, εἰς δὲ τῶν πλουσίων τὰς αἰθούσας εἰς ὅσας κοινωνικῶς συνήρχετο ἡ οἰκογένεια ἐτίθετο διαρκῶς δι' ὅλον τὸν χειμῶνα τὸ *ταντούρι*, τετράγωνος τράπεζα, ἔχουσα οὐ μόνον ἄνω, ἀλλὰ καὶ κάτω διὰ σανιδώματος συνδεδεμένους τοὺς πόδας, καὶ ἄνωθεν μὲν διὰ πεπλωμάτων κεκαλυμμένη, ἐντὸς δὲ περιέχουσα πύραυνον. Κατεῖχε δὲ μίαν τῶν εἰσεχουσῶν γωνιῶν τῶν στρωμάτων ἅτινα ἦσαν περὶ πᾶσαν τὴν αἴθουσαν, καὶ οἱ εἰς αὐτὴν περικαθήμενοι, εἰσέδυον μέχρι τῆς ὀσφύος ὑπὸ τὰ πεπλώματα ἵνα θερμανθῶσιν. Ἀλλ' οὕτως ἦσαν ὡς ἂν εἶχον τὸ ἥμισυ σῶμα εἰς τὸν ἰσημερινόν, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἰς τὸν πόλον. Εἰς τοιοῦτο ταντούρι που ἐκα-

θήμην καὶ ἐγὼ μόνος εἰς τὸ δωμάτιον τῆς συνοίκου ἡμῶν θείας Γεράκη, καὶ ἀφρόνως ἐκίνουν ἄνω καὶ κάτω τοὺς θερμαινομένους μου πόδας, ὅταν ἐκτύπησα δι' αὐτῶν τὸ πύραυνον, καὶ οἱ φλέγοντες ἄνθρακες κατεκάλυψαν τὸν πόδα μου, ἐκολλήθησαν εἰς αὐτόν, καί μοι ἐπέφερον πληγὰς ὀδυνηροτάτας, ὧν ἡ ἴασις ἐπὶ πολὺ μ' ἐβασάνισε.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην βραχὺν χρόνον ἐμείναμεν, διότι ἐξ αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο ἐνθυμοῦμαι πλὴν ὅτι ἐκεῖ ἐποίησα καὶ τὴν πρώτην στιχουργικήν μου ἀπόπειραν. Μόνοι ποτὲ ὄντες κατ' οἶκον ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη καὶ ἐγώ, ἐπαίζομεν διαμετροῦντες διὰ μεγάλων βημάτων τὴν αἴθουσαν καὶ ἀπαγγέλλοντες τὸ «*Δεῦτε παῖδες,*» ὃ εἴχομεν μάθει παρὰ τοῦ πατρός, οὗ ὁ πατριωτισμὸς ὑπερεπήδα τὰ ἀναγκαῖα τῆς περισκέψεως ὅρια. Ἄλλως τε ἡ διάδοσις τοιούτων ᾀσμάτων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τῆς ἀμαθείας τῶν Ὀθωμανῶν. Οὕτως ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐντὸς πλοίου Ὀθωμανικοῦ, παρερχομένου πρὸ τῆς οἰκίας ἡμῶν, ἤκουσά ποτε Ὀθωμανοὺς ναύτας ψάλλοντας τὸ «*Ὡς πότε παλληκάρια*» χωρὶς νὰ ἐννοῶσι τὴν σημασίαν ἢ κἂν τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ. Τὴν πατριωτικὴν λοιπὸν ἐκείνην ποίησιν ἡμεῖς ἐξερωνοῦμεν τότε μετ' ἐμφάσεως βαθμηδὸν προϊούσης μέχρις ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε μέχρι τέλους δὲν μᾶς ἐπήρκουν πλέον οἱ στίχοι τοῦ Ῥήγα, καὶ ἐγὼ ἤρχισα προσθέτων καὶ ἄλλους τῆς ἐπινοίας μου, δι' οὓς αἱ Μοῦσαι φαντάζομαι πῶς θὰ ἐκάγχασαν.

5.

Αὐθεντεία.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐν ᾧ ὁ πατήρ μου ἐδέχετο ἐπίσκεψιν εἰς τὸ μικρὸν σπουδαστήριόν του, καὶ ἤμην ἐκεῖ παρὼν καὶ ἐγώ, αἰφνιδίως κραυγαὶ ἀντήχησαν διὰ πάσης τῆς οἰκίας, ἄνθρωπος τρέχων θο-

ρυθωδῶς ἀνέβαινε τὴν κλίμακα, καὶ πανταχόθεν μία λέξις ἠκούετο ἐπαναλαμβανομένη: «Αὐθεντεία! Αὐθεντεία!»

Τότε ἀνεπήδησαν καὶ ὁ πατήρ μου καὶ ὁ ἐπισκέπτης του, καὶ πᾶσα ἡ οἰκία ἦν ἀνάστατος, καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ οἱ ὑπηρέται ἔτρεχον ἄνω καὶ κάτω, ζητοῦντες καὶ ἀνταλλάσσοντες πληροφορίας.

Ἰδοὺ δὲ τίς ἦν τοῦ θορύβου ἡ ἀφορμή. Πρὸ μικροῦ εἶχε φθάσει ἡ πᾶν τὸ Φανάριον συγκινήσασα εἴδησις, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἰωάννης ὁ Καρατζᾶς εἶχε δραπετεύσει ἐκ Βουκουρεστίου. Ἐκινήθη δ' εἰς τοῦτο, — ὡς οὐχὶ τότε, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα μόνον ἤμην εἰς θέσιν νὰ μάθω καὶ ἐννοήσω, — ἐκ τοῦ ὅτι, γνωρίζων τὴν τύχην τινῶν ἐκ τῶν προκατόχων του, οὓς ἡ Πύλη, ἰδιότροπος ἐν τῇ ὀργῇ ὡς καὶ ἐν τῇ εὐνοίᾳ της, καὶ πάντοτε ζηλότυπος καὶ φιλύποπτος, κατέῤῥιψε διὰ τοῦ βρόχου ἀπὸ τοῦ θρόνου, εἰς ὃν αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναβιβάσει, ἔκρινεν ἀσφαλέστερον ν' ἀπέλθῃ ἐν ὅσῳ ἦν ἔτι σῶος. Καὶ ναὶ μέν, δυνάμει τῶν τελευταίων συνθηκῶν, τὸν ἅπαξ διορισθέντα ἡγεμόνα δὲν ἐδικαιοῦτο πρὸ ἑπταετίας ν' ἀνακαλέσῃ, οὐδὲν ὅμως τὴν ἐκώλυε ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ διὰ δολοφονίας, ἥτις ἦν τότε τὸ σύνηθες ὅπλον. Τοῦτον λοιπὸν ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἐλευθέρας ἐν ταὐτῷ ὀρεγόμενος ἀτμοσφαίρας ἀπῆλθεν ἀπροσδοκήτως καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἑπταετίας του μετὰ πάσης τῆς πολυαρίθμου οἰκογενείας του καὶ μετὰ τοῦ πλούτου, ὃν εἶχε συγκομίσει, τὸ πρῶτον εἰς Αὐστρίαν, οἰκήσας ἐν Στειρίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς Ἰταλίαν, χαίρων νὰ ζήσῃ ὑπὸ Χριστιανικὰ σκῆπτρα καὶ ἐν χώραις εὐνομουμέναις.

Οὕτως ἔμενεν εἰς θρόνος χηρεύων. Κατὰ τὴν σύμβασιν, ἥτις προὐτίθετο νὰ ῥυθμίσῃ ἐπὶ τὸ μονιμώτερον τὰ τῆς Δακίας, τὸ δικαίωμα τῆς Πύλης τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἐκεῖ ἡγεμόνας εἶχε περιορισθῇ εἰς τέσσαρας μόνας φαναριωτικὰς οἰκογενείας, τὴν τῶν Σούτσων, τῶν Μουρουζῶν, τῶν Καλλιμαχῶν καὶ τῶν Καρατζᾶ. Ἐξ αὐτῶν δὲ τότε ἡ Πύλη διέγραψε τὴν τοῦ δραπετεύσαντος, ὥστε τρεῖς μόνον ἔμειναν ὡς ἐκλέξιμοι οἶκοι· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὀλίγοι δὲν

ἦσαν οἱ μένοντες μνηστῆρες τοῦ κενοῦ θρόνου, διότι ἑκάστη τῶν προνομιούχων οἰκογενειῶν συνέκειτο ἐκ πολλῶν μελῶν, ἄτινα πολλάκις ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἄλλα δι' ἄλλων ὁδῶν ἐθήρευον τοῦ κυριάρχου τὴν εὔνοιαν, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐκλογὴν ἐπεδίωκον. Καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς δὲ Φαναριώτας ἦν τὸ ζήτημα τοῦτο λίαν ἐνδιαφέρον, διότι ἕκαστος, λόγῳ συγγενείας ἢ πολιτικῶν δεσμῶν, ἦν εἰς ἑκάτερον τῶν ὑποψηφίων προσηρτημένος, καὶ παρ' αὐτοῦ περιέμενε προαγωγήν, οὐχὶ ἄλλως ἢ ὡς ἐν Ἑλλάδι οἱ ὀπαδοὶ τῶν λεγομένων πολιτικῶν μερίδων. Διὰ τοῦτο τοιαύτη ἦν ἡ ἔξαψις τότε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ξένοις πρέσβεσιν, ἰσχυρῶς ἐνδιαφερομένοις εἰς τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος τὸ ζήτημα, ὥστε οὐδ' ἡμᾶς τὰ παιδία διέφευγε. Πιθανὸς δ' ὑποψήφιος γενικῶς ἐλέγετο εἷς τῶν ἀδελφῶν Μουρουζῶν, καὶ μάλιστα ὁ πρεσβύτερος.

Διὰ τοῦτο μεγίστη ἔκπληξις κατέλαβε πάντας ἡμᾶς ὅτε τοὺς ὡς ἐν παραφορᾷ εἰσελάσαντας ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν ἠκούσαμεν κραυγάζοντας· « Αὐθεντεία! Αὐθεντεία! » ὅπερ ἐδήλου, τὸ ὅλως ἀνέλπιστον, ὅτι ὁ ἐκλεχθεὶς αὐθέντης ἦν ὁ θεῖος τοῦ πατρός μου, ὁ καὶ πρὶν χρηματίσας ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σοῦτζος. Ἡ χαρὰ τοῦ πατρός μου ὑπῆρξε μεγίστη. Προήρχετο δ' οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἔβλεπε τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρός του ἀναβιβαζόμενον αὖθις εἰς τὴν περιβλεπτὸν ἐκείνην θέσιν, ἐξ οὗ καὶ ὁ ἴδιος ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων, ὡς μετὰ ταῦτα ἐγνώρισα, ἐκ τοῦ ὅτι ἤλπιζεν, ἐν τῷ νέῳ εὐρυτέρῳ σταδίῳ ὃ τῷ ἠνοίγετο, νὰ ἔχῃ ἀφορμὴν ἵνα ἐλευθερώτερον παρακολουθῇ τὸ πατριωτικὸν ὄναρ τοῦ βίου του, καὶ πράττῃ τι εἰς προαγωγὴν τῆς αὐτοῦ πραγματοποιήσεως. Διὰ τίνων πολιτικῶν ἐλατηρίων κατωρθώθη ὁ θρίαμβος οὗτος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀντιζήλους του, ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἠγνόουν τότε, οὐδ' ἐφρόντιζον νὰ τὸ ἐξετάσω. Ὡς δ' ἐπληροφορήθην μετὰ ταῦτα παρ' ἀκριβῶς εἰδότος, ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τὴν Ἑπτάνησον, ὑποπτεύσαντες τὸν Καποδίστριαν, τὸν πατέρα τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ὑπενήργει ἐπανά-

στασιν, ἡ συνυπηκούετο μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἔφεραν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ θὰ τὸν ἀπεκεφάλιζον, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ὅστις εἶχε τὸ πρῶτον αὐθεντεύσει κατὰ τὰ 1806, καὶ ἠγαπᾶτο ὑπό τινων τῶν δυναμένων Ὀθωμανῶν, δὲν κατώρθου νὰ τὸν σώσῃ. Ταύτην λοιπὸν τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀνεπόλησεν ὁ τὴν αὐθεντικὴν ἀξίαν ἐπιζητῶν εἰς τοῦ υἱοῦ τὴν εὐγνώμονα μνήμην, καὶ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὴν Ῥωσσικὴν κυβέρνησιν, παρ' ᾗ ἤδη ἴσχυεν, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸν Ἀλ. Σοῦτσον, καίτοι πάντοτε χρηματίσαντα φίλον τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς, καὶ συνήγορον αὐτῆς παρὰ τῇ Πύλῃ.

Ὅτι ἀμέσως τὴν ἐπαύριον, ἢ καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, κατέβημεν εἰς Μέγα Ῥεῦμα εἰς προσκύνησιν τοῦ νεοχειροτονήτου Αὐθέντου, περὶ τούτου δὲν ἀμφιβάλλω, εἰ καὶ ἀκριβῶς δὲν τὸ ἐνθυμοῦμαι. Ὅπως δήποτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐγκατελιμπάνομεν τὴν οἰκίαν ἡμῶν ἐν Θεραπείοις, καὶ μετεβαίνομεν εἰς Φανάριον, ὅπου, κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν, εἶχε μεταβῆ ἅμα ἐκλεχθεὶς καὶ ὁ ἡγεμών. Εἶχε δὲ καταλάβει οἰκίαν μίαν τῶν μεγίστων τοῦ προαστείου, καὶ ἐκεῖ τάχιστα ὠργάνωσε τὴν αὐλήν του.

Ὁ προσερχόμενος πρὸς τὸν ἡγεμόνα διήρχετο δι' εὐρέος προθαλάμου, ὅστις διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἐμυρμηκία ὑπὸ αὐλικῶν, καὶ ὅπου ἐν ἄλλοις ἵσταντο κλητῆρες πολυτελῶς ἐνδεδυμένοι, ἔχοντες διὰ χειρῶν ῥάβδους, ἃς ἐκόσμουν ἀργυροῖ κωδωνίσκοι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προσερχομένου γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ, καὶ σχεδὸν δι' ἄσματος ἀπαγγέλλοντες, ἐν ᾧ ἐκίνουν τὰς κωδωνοφόρους των ῥάβδους. Τὸ δ' ἔνδον εὐρὺ δωμάτιον, τὸ τοῦ ἡγεμόνος, τὴν διασκευὴν μὲν εἶχεν ἁπλουστάτην, ὡς πάντα τὰ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, παραπετάσματα πάνινα εἰς τὰ πολλὰ καὶ οὐχὶ μεγάλα παράθυρα, τάπητα εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ περὶ πᾶν τὸ μῆκος τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ δωματίου ἓν συνεχὲς ἀνάκλιντρον (**σοφᾶν**) ἐστρωμένον, καὶ ἔχον παρὰ τὸν τοῖχον συνεχῆ σειρὰν προσκεφαλαίων (**μαξιλλάραι ἢ κουλτούκια**)· ἡ δὲ διαφορὰ τῆς πολυτελείας συνίστατο σχεδὸν

μόνον εἰς τὴν τοῦ ὑφάσματος (τοῦ **μιντερίου**), δι' οὗ τὰ στρώματα ἐκαλύπτοντο, καὶ ἀφ' οὗ ἐκρέμαντο ὡς κάτω μεταξωτοὶ θύσσανοι.

Ὁ δ' Αὐθέντης, ἀνὴρ μικρόσωμος, τετράγωνος, λευκοπώγων, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, μεγαλοπρεπῶς δυσκίνητος, ἀλλὰ τὸ βλέμμα ἔχων ὀξὺ καὶ μᾶλλον ὕπουλον, ἐκάθητο οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀνακλίντρων, ἀλλά, κατὰ παραδόξους ἰδέας ἀνατολικῆς ἀξιοπρεπείας, εἰς τὸ ἔδαφος, κατὰ μίαν τῶν γωνιῶν αὐτῶν, ἐπὶ λεπτοῦ χρυσοστίκτου στρώματος (**σιλτέ**), μὴ ἔχοντος εὐρυχωρίαν ἵνα παρακαθήσῃ καὶ ἕτερος. Ἐκεῖ ὁ προσερχόμενος, κύπτων ἐφίλει τὴν χεῖρα τοῦ Αὐθέντου μὴ μετακινουμένου, καὶ μετὰ ταῦτα ἢ ἵστατο ὄρθιος ἐμπρὸς αὐτοῦ, ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, ἢ, ἂν ἦν οἰκειότερος, ἢ εἷς τῶν ἐπισήμων, προσκαλούμενος δι' ἐλαφροῦ σχήματος τῆς χειρὸς τοῦ ἡγεμόνος, ἐκάθητο εἰς εὐλαβῆ ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνακλίντρου. Καὶ ἐγώ, καίτοι μικρὸν παιδίον, ὅτε τὸ πρῶτον προσήχθην ἵνα προσκυνήσω, ὡς ἔλεγον, τὸν Αὐθέντην, ὑπεβλήθην εἰς τὸ καθῆκον τοῦ χειροφιλήματος, καὶ πολλῶν τῶν αὐλικῶν δικαίως θὰ ἐκίνουν τὴν ζηλοτυπίαν, διότι ὁ Αὐθέντης, μοὶ ἔτεινεν ἵνα φιλήσω οὐχὶ τὸ ἄνω μέρος, τὸ θάνατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἔσω τῆς παλάμης, ὅπερ ἦν ἔνδειξις ὑπερτάτης εὐνοίας.

Καὶ ἡ αἴθουσα δὲ τῆς **Κερᾶς**, ἐν τῷ κατωτέρῳ ὀρόφῳ, ἦν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς ἑσπέρας πλήρης πάντοτε, διότι ἐκεῖ διητᾶτο καὶ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, καὶ ἐκεῖ ἦν ἡ ὑποδοχὴ Κυριῶν, ὡς καὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι δὲν ἤρχοντο ἵνα παρουσιασθῶσιν εἰς τὸν Αὐθέντην, ἢ ὅσοι κατήρχοντο ἐκ τῆς παρουσιάσεως. Ἦν δ' ἐνταῦθα ἀνετωτέρα ἡ διαιτα, καὶ ἧττον δεδεμένη εἰς ἐπίσημον ἐθιμοταξίαν, ἐκτὸς ὁσάκις ὁ Αὐθέντης, ἀπαλλαττόμενος τῶν ἐπισήμων ὑποδοχῶν, ἤρχετο καὶ αὐτὸς ὅπως παρευρεθῇ εἰς ἑκατατόν τινα διασκέδασιν, οἷαι ἦσαν αἱ μουσικαὶ ἀκροάσεις. Εἰς τοῦτο δ' αὐταὶ συνίσταντο ὅτι εἷς τῶν ἀνωτέρων ὑπηρετῶν τῆς Αὐθεντικῆς τραπέζης, ἀρχισινοχόος, νομίζω, ἢ ἄλλος τις τοιοῦτος, νέος εὔσωμος καὶ εὐειδής, ὑπόληψιν δὲ καλλιφωνοτάτου μουσικοῦ κεκτημέ-

νας, ἤρχετο κατὰ διαταγὴν νὰ τραγωδήσῃ πρὸ τῆς συναναστροφῆς ἢ καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ Αὐθέντου. Τότε δέ, παρὰ τὸ πέρας τοῦ ἀνακλίντρου ἱστάμενος, χωρὶς ἰδέα κἂν νὰ ὑπάρχῃ τῆς ἀνάγκης μουσικοῦ ὀργάνου εἰς ὑποστήριξιν τῆς φωνῆς του, τὴν χεῖρα θέτων ἐπὶ τοῦ ὠτίου, εἰς ἐνίσχυσιν, φαίνεται, τῶν φωνητικῶν του μυώνων, ἤρχιζεν ἢ «**τὸ φιλέρημον τρυγόνι**» ἢ τὸ «**ψυχὴ ἀθλία**», τὰ ἐξέχοντα τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄκρα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα. Μέγας δ' ἦν ὁ ἐνθουσιασμὸς ὃν εἰς πάντας ἐνέπνεε, καὶ οὐχὶ ὅλως ἀδικαιολόγητος, διότι εἶχε τῷ ὄντι τὴν φωνὴν ἰσχυράν, γλυκεῖαν καὶ εὔστροφον, καί, κατὰ τὴν ἐμὴν κἂν παιδικὴν ἐκτίμησιν, δυσχερεστάτους ἐξετέλει λαρυγγισμούς. Ἂν δὲ τὰ ᾄσματα ἐκεῖνα. θὰ ἐχλευάζοντο ἀκουόμενα σήμερον, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐν τῇ μουσικῇ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τέχνῃ, καὶ μᾶλλον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ, ἕνεκα τοῦ ἐξ ὑποκειμένου χαρακτῆρος αὐτῆς, πρὸς τῷ ἀπολύτῳ καλῷ ὑπάρχει καὶ πολὺ τὸ σχετικόν, ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀντιλαμβανομένου τῶν προϊόντων αὐτῆς, ὥστε καὶ ἕκαστος τόπος καὶ χρόνος ἔχει τὰς κατακηλούσας αὐτὸν μελῳδίας, καὶ ὡς πρὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἀντήχει ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην τὸ di tanti palpiti τοῦ Ῥοσσίνη, τοῦτο δ' ἐξεθρόνισαν αἱ σήμερον θεῖαι ἡμῖν φαινόμεναι συμφωνίαι τοῦ Βεετχόβεν, καὶ διάδοχος τούτων προέκυψεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ μέλλον ἀντιποιουμένη ἡ ἁρμονία τοῦ Βάγνερ, οὕτω τότε ἔθελγε τὸ «ψυχὴ ἀθλία» τοὺς μουσορίλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλος λειτουργὸς τῶν Μουσῶν, ὃν εἶχον ἐπίσης ἀφορμὴν νὰ βλέπω καὶ ν' ἀκούω ἐνίοτε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου Σούτσου, ἦν ὁ τότε πανηγυρικὸς ποιητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥκιστα μὲν ἀπόγονος τοῦ Πινδάρου, ἀλλὰ γνήσιος ἀπόγονος τοῦ Ἐξαρχοπούλου, γελοῖος νάννος, ὅστις, ὅπου τι ἦν χαρμόσυνον οἰκιακὸν συμβάν, ἑορτὴ ἢ γάμος ἢ προχείρισις εἰς ὑπούργημα, ἔφθανεν ἐν σπουδῇ καὶ μεγαλοφώνως ἤρχιζε ***γαρύων*** ἀνηκούστους ἀνοησίας, δι' ἃς διερρήγνυντο γελῶντες οἱ περικαθήμενοι ἄρχοντες, καὶ ἐρρι-

πτον αὐτῷ κέρματά τινα ἐκ τοῦ βαλαντίου ἢ ἀποφάγια ἐκ τῶν τραπεζῶν των.

« *Ἄρχον Ἅγα* **δουγιουνοῦ** (δηλ. γάμων πανηγυρίζων) *τσελεμπῆ Γεωργάκη νοῦ.* »

Λυποῦμαι ὅτι ἐκ τῶν προϊόντων τῆς Μούσης αὐτοῦ μόνον τοῦτον τὸν στίχον συνέπεσε ν' ἀνεύρω εἴς τινα γωνίαν τῆς μνήμης μου, καὶ δύναμαι νὰ μεταδώσω εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς. Ἐλπίζω ὅτι θέλουσιν ἀρκεσθῆ εἰς αὐτόν, κρίνουσαι ἐκ τῆς ὁπλῆς τὸ θηρίον. Ἐν γένει δὲ δὲν ἦτο ξένον τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μάλιστα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, καὶ κατὰ ζῆλον αὐτῶν καὶ παρὰ τοῖς ἐπισήμοις τῶν Ἑλλήνων, τὸ γένος τῶν γελωτοποιῶν, δυσμόρφων νάννων, τῆς φυλῆς τοῦ Θερσίτου, μίμων δεξιωτάτων, ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἐν τῷ Μεσαιῶνι, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς μωρίας ἀποτόμους λέγοντες ἀληθείας πρὸς διάχυσιν ἡγεμόνων μωροτέρων αὐτῶν πολλάκις καὶ ἐν μέρει ἀναπληροῦντες τὴν ἔλλειψιν τῶν εὐγενεστέρων δραματικῶν θεαμάτων.

Παρὰ τῇ λογίᾳ ὅμως αὐθεντικῇ ἐκείνῃ οἰκογενείᾳ δὲν ἔλειπον ἔκτοτε ἥδη καὶ ὑψηλοτέρου εἴδους θεάματα. Οὕτως ἐνθυμοῦμαί ποτε ὁμογενῆ τινα, ὅστις ἐφευρὼν ἢ ἀξιῶν ὅτι ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ κενοῦν δεξαμενὰς διὰ τῆς ἕλικος τοῦ Ἀρχιμήδους, ὅπερ ἐδύνατο κατ' αὐτὸν ἐπιτυχῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ τὰ ναυπηγεῖα, ἦλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς *Κερᾶς*, καὶ ἐξετέλεσε, παρόντος καὶ τοῦ ἡγεμόνος, τὸ πείραμά του εἰς δύο λεκάνας.

Ἐν τούτοις ἔφθασεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ Σουλτάνος ἔμελλε νὰ περιάψῃ ἐπισήμως τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν Ἡγεμόνα. Ἀπὸ πρωΐας μετέβη οὗτος ἰδιωτικὸς εἰς τὴν Πύλην, καὶ μετὰ τὴν παρουσίασιν, καθ' ἣν γονυπετὴς ἐφίλει τὰ περιάμματα τοῦ στρώματος ἐφ' οὗ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκάθητο, ἐνεδύθη τὰ ἐμβλήματα τῆς νέας ἀρχῆς καὶ ἐπέστρεψεν ἐν μεγάλῃ καὶ πανηγυρικῇ παρατάξει (*ἀλάϊ*), ἐπὶ χρυσοφαλάρου ἵππου σοβῶν, φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων μὲν τὴν **καββανίτσαν**, μηλωτὴν ποδήρη, ἐκ διαργύρου ὑφάσματος, ἔχουσαν μα-

κροτάτας καὶ ὀπίσω τῶν ὤμων ἐρριμμένας τὰς χειρίδας, ἐπίσημον ἐπενδύτην τῶν ἀρχαίων Ὀθωμανῶν μεγιστάνων, ἴσως καὶ τῶν ποτὲ ἰθαγενῶν ἡγεμόνων τῆς Δακίας· ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τὴν **κούκκαν**, ἐρυθρὸν τῶν γενισσάρων κράνος, ἐπικεκοσμημένον διὰ μεγάλου λόφου λευκῶν πτερῶν ἡμικυκλικῶς διατεθειμένων. Τὴν δὲ συμπλήρωσιν τῆς ἐπισήμου στολῆς, συνισταμένην εἰς τόξον ἐν θήκῃ ἐρυθρᾷ ἐπιχρύσῳ, εἰς ὁμοίαν φαρέτραν περιέχουσαν βέλη, ἔφερεν ὑπασπιστὴς παρὰ τῷ ἡγεμόνι, καὶ ἐμπρὸς αὐτοῦ ἐκομίζοντο, εἰς τὴν ἄκραν μακρῶν δοράτων σειόμεναι αἱ τρεῖς ἱππούρεις (**τούγια**), αἵτινες ἦσαν τὰ ἐμβλήματα τῆς ἀνωτάτης καὶ ἡμιανεξαρτήτου ἀξίας τοῦ ἡγεμόνος· διότι οἱ σατράπαι, ἢ ἁπλοῖ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐλάμβανον, κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτῶν μόνον δύο ἱππούρεις, ἢ μόνον μίαν. Προηγοῦντο δὲ καὶ εἵποντο οἱ τὴν αὐλὴν ἀποτελοῦντες ἀνώτεροι ἢ κατώτεροι ἄρχοντες, ἡ ἡγεμονικὴ σωματοφυλακή, καὶ προσέτι φρουρὰ ὀθωμανική, διὰ τὴν περίστασιν ταύτην χορηγουμένη, κρουομένων τῶν τυμπανιδίων (**τουμπελικίων**), ὧν ὁ βάρβαρος θόρυβος ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναπόφευκτος συνοδία πάσης ἐπισήμου παρατάξεως. Χιλιάδες δὲ θεατῶν ἐπλήρουν τὰ παράθυρα, καὶ τὰς ὁδοὺς δι' ὧν διήρχετο ἡ σχεδὸν βασιλικὴ πομπή. Μεταξὺ τῶν θεατῶν ἐννοεῖται ὅτι ἀναγκαίως κατηριθμούμην καὶ ἐγώ, θέσιν ἔχων μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Αὐθέντου, εἰς τὸ ἄριστα κείμενον ἐκ τῶν παραθύρων τῆς Αὐλῆς.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δ' ἐκείνης ὁ ἡγεμὼν ἤρξατο τῶν ἐπισήμων αὐτοῦ ἐργασιῶν, αἵτινες ἀγνοῶ εἰς τί κυρίως συνίσταντο, διότι περὶ τούτου οὐδ' ἐγὼ ἠρεύνων οὐδέ τις μ' ἐπληροφόρει. Ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν μοὶ ἐπετράπη νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν διασκέψεων, ὅπου ἐν μέσῳ πυκνοῦ πλήθους ἐπροκάθητο ὁ Αὐθέντης ἐν ἐπισήμῳ ἀναβολῇ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων, ἀλλόκοτον ἐχόντων ἐνδυμασίαν, καὶ λόφους τριχωτοὺς καὶ πολύχρους εἰς τὰς κεφαλάς, τὴν στολήν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, τῆς φρουρᾶς τῶν τῆς Δακίας παλαιῶν ἡγεμόνων. Εἰς τοῦτο περιωρίσθησαν ἐκεῖ τότε αἱ παρατηρήσεις μου.

Νομίζω δ' οὐχ ἧττον ὅτι ἐν τῶν ἔργων εἰς ὃ ἐπεδίδετο ὁ Αὐθέντης κατὰ τὰς συνεδριάσεις ταύτας, ἦν καὶ ἡ διανομὴ τῶν θέσεων ὅσας ἔπρεπεν ἢ ἤθελε νὰ διαθέσῃ ἐν ὅσῳ ἔτι διέμενεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦσαν ἀναγκαίως καὶ αἱ τῶν δύο παρὰ τῇ Πύλῃ ἐπιτετραμμένων του (*Καπὶ κεχαγιάδων*), ὧν τὴν μίαν, τὴν δευτέραν, ἀπένειμεν εἰς τὸν πατέρα μου, τὴν δὲ πρώτην (τὴν τοῦ *Ναζίρη*) εἰς τὸν ἀρχαιότερον καὶ ἐμπειρότερον σύμβουλόν του, τὸν Σταυράκην Ἀριστάρχην, πατέρα τοῦ μετὰ ταῦτα Μεγάλου Λογοθέτου Νικολάου, καὶ πάππου τοῦ νῦν Μεγάλου Λογοθέτου, τοῦ ὁμωνύμου Αὐτῷ Σταυράκη Ἀριστάρχη.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἤκουσα τοὺς περὶ ἐμέ, ἰδίως δὲ τὴν θείαν μου Κυρίαν Σούτσου, καὶ προσέτι καὶ τὴν μητέρα μου, κρυφίως ἀλλὰ καὶ πικρῶς παραπονουμένους κατὰ τοῦ Αὐθέντου, καὶ δολιότητα προσάπτοντας εἰς αὐτόν· καὶ ἔμαθον ἔπειτα ὅτι τὸ εἰς αὐτὸν προσαπτόμενον ἦν ὅτι αἰφνιδίως ἠρραβώνισε τὴν πρωτότοκον, τὴν ἀμίμητον ἐκείνην κατὰ τὸ κάλλος τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, πρωτότοκον θυγατέρα του (δομνίτσαν) Ῥαλοῦν, πρὸς τὸν ἡγεμονόπαιδα (βεζιαδὲν) Νικόλαον Μουρούζην, καίτοι μὴ ἀγνοῶν ὅτι οὗτος ἔμελλε, καὶ ἦν συμπεφωνημένον νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τῆς θείας μου Σεβαστήν, ὀρφανὴν οὖσαν τοῦ πρώτου ἐξαδέλφου αὐτοῦ τοῦ αὐθέντου, τὴν οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν του τεθειμένην.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Αὐθέντης εἰς Βλαχίαν διὰ ξηρᾶς, καὶ ἡ παράταξις τῆς ἐξόδου του ἦν ἔτι μεγαλοπρεπεστέρα τῆς πρώτης, διότι πᾶς ὁ πληθυσμὸς τοῦ Φαναρίου ἦν ἐπὶ ποδὸς διὰ νὰ τὴν ἰδῇ. Ὁ δὲ πατήρ μου, ἕνεκα τῶν νέων του καθηκόντων, ἔμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁριστικῶς ἐγκαταστὰς εἰς τὸ Φανάριον.

Ἡ οἰκία ἣν ἐνοικίασεν ἦν ὁμογενοῦς τινος, καλουμένου Κατσίκα, ἔχουσα ἀφ' ἑνὸς ἔξοδον εἰς τὸ παραθαλάσσιον τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀφορῶσα εἰς τὸ τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὸ μέρος δὲ τοῦ τείχους τὸ κατέναντι τῶν παραθύρων ἡμῶν

εἶχον παρατηρήσει, ἢ πιθανώτερον πιστεύω ὅτι ὁ πατήρ μου μὲ κατέστησε προσεκτικὸν ἵνα παρατηρήσω, τμῆμα λευκοῦ μαρμάρου ἔχον Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν ἀνεστραμμένην καὶ μνημονεύουσαν Θεοφίλου, τοῦ ἐπισκευάσαντος τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους.

Ἀριστερῶς δὲ τῆς οἰκίας ὑπῆρχεν ἀστυνομικὸς σταθμὸς (**κουλούκι**), οὗ οἱ φύλακες εἶχον μεταξὺ τῶν καθηκόντων των καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν. Ἐξετέλουν δὲ ταύτην κατὰ τὸν ἑπόμενον τρόπον, οὗ πολλάκις ἐγενόμην μάρτυς ἐκ τοῦ παραθύρου. Εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην συνῆγον πάντα ῥύπον καὶ πᾶσαν δυσωδίαν, καὶ ἅμα ἔβλεπον διερχόμενον χριστιανόν τινα, εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένον, τῷ παρουσίαζον μέγα καὶ ἀκάθαρτον σάρωθρον, καὶ ἀπῄτουν παρ' αὐτοῦ νὰ σαρώσῃ τὴν ὁδόν· τὸν δ' ἀποποιούμενον ἔτυπτον καὶ ἐφυλάκιζον, καὶ μόνον διὰ δόσεως χρημάτων ἐξηγόραζέ τις, οἷος ὁπότε καὶ ἂν ἦν, ὅσον ἐπίσημος, ἢ ἄρχων, ἢ ἱερεύς, τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς αἰσχρᾶς ἀγγαρίας ταύτης. Οὕτως ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀπαισίου ῥυπαρότητος, τὸ μέρος ἐκεῖνο διετηρεῖτο τὸ ῥυπαρότατον πάντων, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς ἀργυρολογίαν τοῖς βαρβάροις στρατιώταις τῆς ἀστυνομίας.

Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἐνθυμοῦμαι πολλάκις μ' ἐξύπνα ἡ ἀγρία φωνὴ τοῦ νυκτοφύλακος, ὅστις τὸ λιθόστρωτον τῶν ὁδῶν παίων διὰ τοῦ ῥοπάλου του, ἔκραζε τὸ ἀπαίσιον «γιαγλὶν βὰρ» (πυρκαϊά!), καὶ τότε ἠνοίγοντο τὰ πέριξ παράθυρα, καὶ ἔντρομοι φωναὶ ἠρώτων ποῦ ἐνέσκηψεν ἡ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν δεκατίζουσα τότε τὴν Κωνσταντινούπολιν συμφορά, καὶ ἂν ὁ κίνδυνος ὁ ἀπειλῶν καταστροφὴν ζωῆς καὶ περιουσίας ἦν προσεχὴς ἢ μεμακρυσμένος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πατήρ μου, ἐπειδὴ κατεῖχεν ἐπίσημον θέσιν, ἦν πάντοτε ἠσχολημένος, καὶ πολλὰς ἐπισκέψεις ἐδέχετο, δι' ἃς καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν χρῆσιν τοῦ καπνοῦ, ἣν, ὡς ἤδη εἶπον, εἶχε πρὸ πολλοῦ διακόψει· μὴ εὐκαιρῶν δὲ πλέον ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν τῶν παιδίων, ὅπερ ἔπραττε ἀφ' ὅτου ἀπέβαλε τὸν Χρηστίδην, ἐμίσθωσεν ἕτερον οἰκοδιδάσκαλον, Ἀναστάσιον Ἑρκουλίδην καλούμενον, ὅστις ἔπειτα ἐν Ἑλ-

λάδι διέπρεψεν ὡς καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ γυμνάσιον. Τὴν ξένην ταύτην γλῶσσαν ἄριστα κατέχων, ὡς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Ἐρκουλίδης, ἐκαλλιέργει δι' αὐτῆς τὴν διάνοιάν του, ἣν ἐπλούτιζε διὰ τῶν νεωτέρων ἰδεῶν καὶ γνώσεων, καὶ οὕτως ἦν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολὺ ποικιλωτέρα καὶ οὐσιωδεστέρα, ἢ ἡ τῶν τότε συνήθως ἀπαντωμένων διδασκάλων, καθ' ὅσον οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῆς γραμματικῆς. Ἐνίοτε ὅμως ὑποπτεύω ὅτι ὑπερέβαινεν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ἴσως τὰ ὅρια εἰς ἃ ὡριμωτέρα σύνεσις ὤφειλε νὰ τὴν ἐγκλείῃ, διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐν πατριωτικῷ ἐνθουσιασμῷ μᾶς εἶπε ποτὲ ὅτι ἐπίκειται Ῥωσσικὸς πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐφ' οὗ οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ εὕρωσιν ἀφορμὴν ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγόν. Τὰ χαρμόσυνα ταῦτα εὐαγγέλια ἔσπευσα ἐγὼ νὰ φέρω εἰς τοὺς γονεῖς μου, οἵτινες μετὰ φρίκης ἤκουσαν τοὺς ἄφρονας τούτους λόγους, δυναμένους τότε οὐδὲν ἧττον νὰ προκαλέσωσιν ἢ τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου, καὶ μὲ διέταξαν αὐστηρῶς οὐδὲν τοιοῦτο νὰ ἐκστομίσω ποτέ, ἐπέπληξαν δὲ καὶ τὸν Κ. Ἐρκουλίδην. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ πατήρ μου τὸν διετήρησε παρ' ἑαυτῷ, διότι οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἐφοβεῖτο, εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν πᾶσάν του τὴν συμπάθειαν.

Ἓν ἔτος, νομίζω, ἐμείναμεν εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην· τοὐλάχιστον ἕνα χειμῶνα βεβαίως, διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶδα τὸν Κεράτιον κόλπον κατὰ μέγα μέρος πεπηγμένον. Αἴφνης δέ, καὶ ἀπροσδοκήτως, ὡς φαίνεται, διὰ τοὺς γονεῖς μου, ἦλθε παρὰ τοῦ Αὐθέντου ἡ παῦσις τοῦ πατρός μου, καὶ ἡ μετάκλησις αὐτοῦ εἰς Βουκουρέστιον. Καὶ ἀγνοῶ μὲν τί προὐκάλεσε τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἣν οἱ φίλοι τῆς οἰκογενείας ἐθεώρουν ὡς δυσμένειαν, καὶ προσῆπτον εἰς μισοσυγγένειαν καὶ ἀφιλίαν τῷ ἡγεμόνι, ἥτις ὅμως ἀπέβη εἰς σωτηρίαν ἡμῶν, διότι ὁ πατήρ μου, ὑπ' ἰδεῶν ἐλευθερίας ἐνθουσιωδῶς ἐμπνεόμενος, καὶ μέλος ὢν ἐνεργὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἤθελεν ἀναμφιβόλως πέσει ἓν τῶν πρώτων θυμάτων τῆς εὐγενοῦς ἑκατόμβης, ἥτις ἠγίασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐθνεγερσίας.

Β.

ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ

1.

Παρασκευαί.

Ἔκτοτε ἤρξαντο αἱ προπαρασκευαὶ πρὸς ἀναχώρησιν, διαρκέσασαι, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ἐπὶ πολύ, διότι διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πᾶσα ὁδοιπορία ἦν ἐπιχείρησις σπουδαία καὶ δυσχερής, καὶ οἱ μετακινούμενοι πρὸς ἀποδημίαν ἀπετέλουν σπανιωτάτην ἐξαίρεσιν, ὡς εἴτις σήμερον ἀπεφάσιζε ν' ἀεροπορήσῃ, καὶ προὐκάλουν τῶν ἄλλων τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν οἶκτον. Ὅτε εἴμεθα ἔτι ἐν Θεραπείοις, εἰς τὴν οἰκίαν Χουρμουζάκη, ἐνθυμοῦμαι τὸν θόρυβον ὅστις κατέλαβε τὴν γειτονίαν πᾶσαν ἡμέραν τινά, καὶ τῶν γυναίων τὰ κατηφῆ βλέμματα, τῶν κεφαλῶν κινήσεις καὶ τοὺς σχετλιασμούς, ὡς εἴτις συμφορὰ ἤ τι ἀπαίσιον ἔγκλημα συνέβαινεν εἰς τὴν παρακειμένην ἡμῖν οἰκίαν, διότι τοῦ γείτονος ἡ θυγάτηρ ἐξενιτεύετο, ἀπερχομένη εἰς Ὀδησσόν, καί, τὸ φρικτότερον, ἔμελλε νὰ νυμφευθῇ ἐκεῖ **σούδιτον**, ἤτοι ξένον καὶ οὐχὶ ὀθωμανικῆς ὑπηκοότητος ἄνδρα, βεβαίως ἕνα τῶν ἐντίμων ἐκείνων ὁμογενῶν, οἵτινες διὰ τῆς φιλεργίας των καὶ τοῦ πλούτου, ὃν ἀπέκτησαν ἐν ταῖς ἀποικίαις, τοσοῦτον ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐτίμησαν καὶ ὠφέλησαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τότε τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς τῶν κοινῶν ἐθίμων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας ἀσύγγνωστος παράβασις, καὶ ἡ ἀποδημοῦσα κόρη σχεδὸν ὡς τις Ἰφιγένεια σφαγιαζομένη εἰς ξένους βωμούς.

Ἦσαν δὲ αἱ τοιαῦται προλήψεις οὐχὶ ὅλως ἀδικαιολόγητοι, καὶ πηγὴν εἶχον κυρίως τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους μεθ' ὧν συνεδέοντο, ὥστε ἡ ἐλαχίστη ἐξ αὐτῶν ἀπέβαινεν εἰς Ὀδύσσειαν, μετὰ σχεδὸν μυθικῶν τῶν περιπετειῶν. Πρὸ πάντων δ' ἡ εἰς Δα-

κίαν ὁδοιπορία ἦν μία τῶν ῥιψοκινδύνων ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς μόνοι οἱ Ἀργοναῦται τῶν Αὐθεντειῶν ἐξετίθεντο, ἀφορῶντες πρὸς τὸ περιμένον αὐτοὺς χρυσοῦν δέρας. Ἐπροτιμᾶτο δὲ συνήθως ἡ διὰ ξηρᾶς ὁδὸς τῆς διὰ θαλάσσης, καίτοι ἔχουσα οὐχὶ ἐλάττονας τοὺς κινδύνους. Οὕτως ἤκουσα πολλάκις τῆς μητρός μου διηγουμένης τὰ τῆς ἐπιστροφῆς της ἐκ Δακίας, ὅτε πρὸ τῆς γεννήσεώς μου εἶχε τὸ πρῶτον πεμφθῇ Αὐθέντης ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ἀλλ' ἕνεκα, νομίζω, τῶν τότε περιστάσεων τῆς Εὐρώπης ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἢ κἂν νὰ πέμψῃ ὀπίσω τὴν οἰκογένειάν του, ἐν ᾗ κατετάσσετο καὶ ἡ μήτηρ μου. Ἡ Βουλγαρία τότε ἐδηοῦτο ὑπὸ ληστανταρτῶν, τῶν τοῦ διαβοήτου Πασβάνογλου, οἵτινες ἔθυον καὶ ἀπώλλυον· διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια νὰ ἐκλέξῃ τὴν ὑγρὰν ὁδόν, καὶ κατῆλθεν εἰς δὲν ἠξεύρω τί τῶν χωρίων τοῦ Εὐξείνου.

Ἀλλὰ περὶ τὴν ἑσπέραν, ἐν ᾧ παρεσκεύαζον τὰ διὰ τὸν ἀπόπλουν, ἄφνης Τοῦρκοι λῃσταὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, καὶ γυμνὰ τὰ ξίφη φέροντες, εἰσώρμησαν εἰς τῶν Κυριῶν τὸ δωμάτιον. Εἰς τὸν ἔσχατον τοῦτον κίνδυνον, σωτήριος ἔμπνευσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν μητέρα μου. Ῥιφθεῖσα ἐπὶ τοῦ κιβωτίου τοῦ περιέχοντος τὰ χρήματα καὶ πάντα τὰ πολύτιμα τῆς οἰκογενείας, ἔρρηξε κραυγὰς μεγάλας, προσποιουμένη τὴν ἔγγυον καὶ ἐπίτοκον· τοῦτο δέ, κατὰ τὰ ἰδιότροπα ἤθη τῶν Ὀθωμανῶν ἐπέβαλε θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λῃστάς, οἵτινες δὲν ἐτόλμησαν νὰ διαμείνωσι, καὶ ἀπῆλθον. Ἀμέσως δ' ἡ οἰκογένεια ἐρρίφθη εἰς τὸ περιμένον αὐτὴν πλοῖον, καὶ οὕτως ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀνδραποδιστῶν. Καὶ ἐσώθη μὲν ἀπ' ἐκείνων, ἀλλὰ παρ' ὀλίγον νὰ γίνῃ θῦμα τῶν τρικυμιῶν τοῦ Εὐξείνου, ὃν ἔπρεπε νὰ διαπλεύσῃ ἐν πλοιαρίῳ, διότι τότε οὐχὶ ἀτμόπλοια, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἱστιοφόρα ἀνωτέρων διαστάσεων ἦσαν εἰς χρῆσιν ἰδιωτικῶν διάπλων.

Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν διὰ θαλάσσης ἐκπέμψαντες τὰ σκεύη, τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὸν διδάσκαλον, ἐπρόκειτο ν' ἀπέλθωμεν διὰ ξηρᾶς, δι' ὃ καὶ μία τῶν προπαρασκευῶν ἡμῶν, ἡ δυσκολωτάτη πασῶν,

ἀπέβλεπε τὴν προμήθειαν τοῦ μέλλοντος νὰ μᾶς μεταφέρῃ ὀχήματος. Συνήθως ἐγίνετο ἡ μετακόμισις, φαίνεται, διὰ φορτηγῶν ἁμαξῶν δυσκάμπτων καὶ δυσκινήτων, ψιαθοστεγάστων καὶ ἐντὸς ἐστρωμένων, καὶ ἂς, ἄλλοτε μὲν ἵπποι, τότε δὲ βόες ἔσυρον ὡς ἐδύναντο, ἀνέτρεπον καὶ πάλιν ἀνώρθουν ἐπὶ ἀνηφόρων καὶ κατηφόρων, οὐδέποτε γνῶσιν λαβόντων σκαπάνης ὁδοποιοῦ. Ἀλλ' οἱ γονεῖς μου, κατ' ἐξαιρετικὴν εὐτυχίαν, εὗρον καὶ ἠγόρασαν, πρᾶγμα σπανιώτατον, ἢ μᾶλλον μοναδικὸν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἁρμάμαξαν (**καρέτταν**), ἧς ἡ στρογγύλη γαστήρ, τὸ στιλπνὸν κίτρινον χρῶμα, οὐ μόνον ἡμῶν τῶν παιδίων ἐκίνει τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ προὐκάλει τὰς ἐπισκέψεις ὅλων τῶν γνωρίμων, ἐρχομένων νὰ ἰδῶσι τὸ ἄγνωστον τοῦτο μηχάνημα τῆς φραγκικῆς βιομηχανίας. Εἶχε δὲ χρησιμεύσει αὐτὸ εἰς τὴν ὁδοιπορίαν τινὸς τῶν ἐκ Βλαχίας ἐλθόντων, ἴσως ἑνὸς τῶν θυμάτων τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, καὶ ἐπωλήθη εἰς ἡμᾶς καθ' ὃ ἄχρηστον μένον εἰς τὴν ὁδῶν ἐστερημένην Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος ἀνέτειλε τῆς ἀναχωρήσεως ἡ ὑφ' ἡμῶν τοὐλάχιστον τῶν παιδίων ἀνυπομόνως περιμενομένη ἡμέρα, ἥτις ἐνετυπώθη ἰσχυρῶς εἰς τὴν μνήμην μου, διότι ἐνῷ ἡ λοιπὴ οἰκογένεια εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁρμάμαξαν καὶ τὰς ἑπομένας αὐτῇ σκευοφόρους, ἐγὼ ὀκταετὲς παιδάριον, περισκελίδας (**ποτούρια**) ἐνδεδυμένος χρυσοκεντήτους ἐκ μέλανος κατυφέ, μικρὸν φέσιον φέρων ἐπὶ τῆς κόμης μου, ἥτις χρυσῆ τότε ἐχεῖτο ἐπὶ τῶν ὤμων μου, εἰς δὲ τὴν ζώνην ἔχων λιθοκόλλητον ἐγχειρίδιον, χαρισθέν μοι ὑπὸ τῆς μάμμης μου, καὶ ὃ καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα ἔδωκα εἰς τὸν πρωτότοκον τῶν υἱῶν μου, ἐτέθην ἐπὶ χρυσοφαλάρου ὡραίου ἵππου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐφίππου φρουρᾶς, ἥτις ἔμελλε νὰ μᾶς συνοδεύσῃ δι' ὅλης τῆς ὁδοιπορίας, καὶ οὕτω διῆλθα τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παιδαριωδῶς ὑπερήφανος, διότι εἶλκυον συρροὴν εἰς τὰ παράθυρα καὶ τὰς ἐπευφημίας πάντων ὅσοι μᾶς ἀπήντων.

Οὕτως ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὴ προβλέπων ὅτι τὴν ἐγκατέλειπον σχεδὸν διὰ πάντοτε.

2.

Ὁδοιπορία.

Ὀλίγον ὸ' ἔξω τῆς πόλεως ἀνέβην καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ἄμαξαν, καὶ οὕτως ἐξηκολούθησεν ἡ ὁδοιπορία, ἐξ ἧς πολλὰ δὲν διέμειναν εἰς τὴν μνήμην μου, διότι τὰ παιδία εἰσὶν ὀλίγον παρατηρητικά, καὶ ἐγὼ πιθανῶς ἠσχολούμην μᾶλλον εἰς παιγνίδια ἐντὸς τῆς ἁμάξης μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, ἢ ὅτι προσηλούμην εἰς τὰς παροδικὰς ἐντυπώσεις. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως, ὅτι τὴν πρώτην ἡμέραν ὀλίγον ὡδοιπορήσαμεν καὶ κατελύσαμεν ἐνωρίς, ἐν μέσῳ ῥαγδαιοτάτης βροχῆς, εἰς τὴν Θρᾳκικὴν κωμόπολιν τὴν καλουμένην Σαράντα Ἐκκλησιαῖς, ὅπου μᾶς ὑπεδέχθη περιποιητικώτατα ὁ προὔχων τῆς πόλεως, εἰς ὃν δὲ τὴν Σηλυβρίαν μᾶς παρέθεσε πολυτελέστατον δεῖπνον ὁ ἀρχιερεύς.

Πανταχοῦ ὅμως δὲν ἀπηντῶμεν ὁμοίαν δεξίωσιν, καὶ ἰδίως ἀφ' οὗ προέβημεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κατελύομεν πολλάκις τὸ ἑσπέρας εἰς καλύβας χωρικῶν πτωχάς, ἀλλὰ καθ' ὅσον τὰς ἐνθυμοῦμαι καθαρίας, ὅπου τὰ τῆς τροφῆς μετ' οὐκ ὀλίγων δυσκολιῶν πολλάκις ᾠκονομοῦντο. Δι' ἡμᾶς ὅμως μάλιστα τὰ παιδία, τοῦτο ἦν εὐτυχῶς ἀδιάφορον, καὶ ἐχαίρομεν διὰ πάντα τὰ νέα ἀντικείμενα ὅσα ἀπηντῶμεν. Τοιαῦτα ἦσαν δι' ἡμᾶς καὶ αὐταὶ αἱ καλύβαι, διότι τοιαύτας οὐδέποτε εἴχομεν ἰδεῖ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπίσης καὶ ἡ ἀσυνήθης τροφὴ καὶ κλίνη, καὶ τῶν χωρικῶν ἡ παράδοξος ἐνδυμασία, καὶ αὐτὴ ἡ περίστασις ὅτι δὲν ἤξευρον πολλοὶ αὐτῶν τὴν Ἑλληνικήν, καὶ πολλάκις διὰ σχημάτων συνενοούμεθα.

Εἷς ἐκ τῶν σταθμῶν ἡμῶν ἦν ἡ κώμη Φακῆ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἵμου, ἔνθα τινος αὐτοῦ προβολῆς. Ἐκεῖ ἡ οἰκοδέσποινα, νέα καὶ ὡραία γυνή, ἀφελὴς τῆς Θρᾴκης χωρική, μᾶς διηγήθη ὅτι πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχε καταλύσει παρ' αὐτῇ ἡ Αὐθεντικὴ οἰκογένεια, καὶ μᾶς ὡμίλει περὶ τῆς *Κερᾶς*, ὡς περὶ ἁγίας καὶ θαυματουργοῦ γυναικός, ἀπεριόριστον ἐκφράζουσα δι' αὐτὴν εὐλάβειαν καὶ εὐγνω-

μοσύνην, διότι ὡς διηγήθη εἰς τὴν μητέρα μου, τῇ ὤφειλε πᾶσαν τῆς ζωῆς της τὴν εὐτυχίαν. «Παρατηρήσασά με, εἶπε, τὴν ἐσπέραν τῆς ἀφίξεώς της ὅτι ἀπέματτον ἐν ὄκρυ, μὲ ἠρώτησε τί ἔχω καὶ κλαίω, τί μὲ λυπεῖ. Μὲ ἠρώτησε δὲ μετὰ τοσοῦτον ἡγεμονικῆς συγκαταβάσεως καὶ γλυκύτητος, ὥστε μοὶ ἐφάνη ὅτι ἴστατο ἐμπρός μου ἡ Παναγία, καὶ ἡ καρδία μου ἐσκίρτησε πρὸς αὐτήν, καὶ τῇ ὡμολόγησα ὅτι ὁ ἀνήρ μου, ὅστις εἶναι ἀγαθὸς κατὰ τὰ ἄλλα καὶ μὲ ἀγαπᾷ, εἶναι ὅμως ὀξύθυμος καὶ διὰ τὸ ἐλάχιστον ἐξάπτεται καὶ μ' ἐπιπλήττει, καὶ ὅταν τῷ ἀποδεικνύω ὅτι ἔχει ἄδικον, ὀργίζεται ἔτι μᾶλλον, καὶ κραυγάζει. Ζῶμεν εἰς ἀδιάκοπον ἔριδα, καὶ ἡ ζωή μου μοὶ εἶναι βάσανος». Καὶ τὰ ὄκρυα μὲ διέκοψαν. Ἀλλ' ἡ Κερὰ ηὐδόκησε νὰ μοὶ λάβῃ τὴν χεῖρα, καὶ ἀγγελικῶς μειδιῶσα, — «Μὴ κλαίῃς, μοὶ εἶπε, καὶ ἠξεύρω ἰατρικὸν διὰ τὸν θυμώδη χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός σου. Ἂν τὸ μεταχειρισθῇς χωρὶς ἐκεῖνος νὰ τὸ ἠξεύρῃ, βεβαίως τὸν θεραπεύει. Λάβ' ἓν λαγήνιον νερὸν ἀπὸ τὴν βρύσιν τὸ μεσονύκτιον, ἐν ᾧ λέγεις τρία «Πάτερ ἡμῶν», καὶ ἄφες αὐτὸ εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας. Τὸ πρωί, ὕπαγε εἰς τὸ ἴδιον μέρος, καὶ τὴν στιγμὴν ὅταν ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος, εἰπὲ ἄλλα τρία «Πάτερ ἡμῶν», καὶ λάβε τὸ λαγήνιον, καὶ φύλαττέ το ἐπιμελῶς· ὁσάκις δὲ βλέπεις τὸν ἄνδρα σου νὰ θυμώνῃ, ῥόφα ἀπὸ τὸ νερὸν τοῦτο, ἀλλὰ φυλάξου μὴ τὸ καταπίῃς, ἢ μὴ τὸ πτύσῃς καὶ φύλαττέ το εἰς τὸ στόμα σου ἕως ὅτου νὰ εἰπῇς εἰς τὸν νοῦν σου τρία «Πάτερ ἡμῶν». Πρὶν κενώσῃς τὸ λαγήνιον, θὰ ἰδῇς τὸν ἄνδρα σου ν' ἀλλάξῃ γνώμην».

Αὐτὸ μοὶ παρήγγειλε, καὶ ἐγὼ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐπῆγα καὶ ἑτοίμασα τὸ ἰατρικόν. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀμέσως τὸ μετεχειρίσθην, καὶ εὐθὺς ἤρχισα νὰ βλέπω καὶ τὴν ἐνέργειάν του. Πρὶν τελειώσω τὰ τρία «Πάτερ ἡμῶν» ὁ ἄνδρας μου εἶχε καταπραϋνθῇ καὶ ἐξέλθει. Καθ' ἡμέραν δὲ ἐγίνετο πρᾳότερος, μ' ἐπέπληττεν ὀλιγώτερον, καὶ μ' ἐζήτει συγχώρησιν διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ τραχύτητά του, καὶ τώρα ζῶμεν ὡς δύο περιστέρια. Τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς μου τὴν ὀφείλω εἰς ἐκείνην τὴν ἁγίαν».

Τὴν περίστασιν ταύτην ἐνθυμοῦμαι τοσοῦτον ἀκριβῶς, διότι ὁ πατήρ μου, ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς μετὰ ταῦτα, μᾶς ἔλεγεν ὅτι κακαὶ εἰσὶ βεβαίως αἱ προλήψεις, καὶ ἐν γένει οὐχὶ ἐπαινετὸν ἡ ἐνίσχυσις αὐτῶν παρὰ τῷ λαῷ· πολλάκις ὅμως ἀναπόρευκτον ἀποβαίνει νὰ σκευάζηται ἡ ἀλήθεια ἀναλόγως τῆς δεκτικότητος τοῦ πνεύματος εἰς ὃ προσάγεται. Οὕτω τότε, ἂν ἐλέγετο εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην ὅτι ἵνα ἀφοπλίζῃ τὸν ἄνδρα της, πρέπει νὰ σιωπᾷ εἰς τὰς ἀδίκους προκλήσεις του, ποτὲ δὲν θὰ εἶχεν αὐτὴ τὴν ῥώμην ἢ τὴν δύναμιν χαρακτῆρος ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλήν· ἐν ᾧ τὸ τέχνασμα τοῦ ὕδατος καὶ ἡ τυφλὴ αὐτῆς πίστις εἰς τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῆς θεραπείας, κατηύνασε τὸν ἄνδρα της, καὶ ἔφερεν εἰς αὐτὸν μεταμέλειαν, καὶ εἰς αὐτὴν τῆς ἐπιλοίπου ζωῆς της τὴν ἡσυχίαν.

Ἄλλο δέ τι δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, πλὴν ὅτι ἐφερόμεθα ὅπως αἱ ἀνώμαλοι ὁδοί, καὶ πολλάκις ἡ ἔλλειψις πάσης ὁδοῦ μᾶς ἔφερεν, ἀνὰ πᾶν βῆμα κινδυνεύοντες ν' ἀνατραπῶμεν, διότι ὁτὲ μὲν προσεκρούομεν εἰς προσκόμματα μεγάλων λίθων ἢ ξύλων μετ' ἀκηδίας ἀφιέμενα ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ὁτὲ δὲ διηρχόμεθα διὰ βασῶν, ὧν εἶχον μὲν κοπῇ τὰ δένδρα, ἀλλ' ἔμενον προέχουσαι αἱ ῥίζαι, καὶ ὑπὲρ αὐτὰς ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ἡ ἅμαξα, ἔχουσα καὶ αὐτὴ τὸ θεμελιῶδες ἐλάττωμα ὅτι ἦν μονόζυγος, εἶχε δηλαδὴ ἓν μόνον τὸ ξύλον τὸ ἑνοῦν τοὺς ἐμπροσθίους τροχοὺς μετὰ τῶν ὀπισθίων, ἀντὶ νὰ τὸ ἔχῃ διπλοῦν, καὶ ἑπομένως ἡ ἐλαχίστη συνταραξις ἰσορροπίας εὐκόλως τὴν ἀνέτρεπε· διὸ καὶ ὁσάκις διηρχόμεθα μέρος τι ὑπωσοῦν δύσβατον, οἱ συνοδεύοντες ἡμᾶς φύλακες, εἴτε ἐκ τῶν ἵππων αὐτῶν εἴτε καὶ πεζεύοντες, ἐστήριζον διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ὤμων τὸ ὄχημα ἐξ οὗ μέρους ἔνευεν.

Εἰς τῶν τελευταίων ἡμῶν σταθμῶν ἠξεύρω ὅτι ἦτο τὸ Γιούργιεβον, ὅπου ὁ διοικητὴς πολυτελῶς μᾶς ἐστίασεν ὡς ὑποδεχόμενος, δὲν ἠξεύρω ἂν ἀρχαῖόν του γνώριμον, ἢ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Αὐθέντου.

Τὴν δ' ἐπαύριον μετὰ μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν εἰς μικρὰν σύμφυτον πεδιάδα, ἧς ἀγνοῶ καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀπόστασιν ἐκ Βουκουρεστίου. Ἐκεῖ δέ, εἰς ὄχθην ῥύακος εἴδομεν ὑπὸ τὰ δέν-

ὄρα ἱσταμένας μεγαλοπρεπεῖς ἡγεμονικὰς ἁμάξας, καὶ εὐθὺς ἦλθον σπεύδουσαι πρὸς ἡμᾶς καὶ τείνουσαι τὰς ἀγκάλας, ἡ πρὸς πατρὸς μάμμη μου, καὶ ἡ θυγάτηρ της καὶ θεία μου Κυρία Αἰκατερίνη Γκίκα, ἣν τότε πρῶτον ἐβλέπομεν. Ἡ συνέντευξις ὑπῆρξε περιπαθεστάτη, καὶ οὕτω διανεμηθέντες εἰς τὰς δύο νέας ἁμάξας ὡδηγήθημεν εἰς Βουκουρέστιον.

3.

Ἐν Βουκουρεστίῳ.

Ἐνταῦθα εἶχεν ἐνοικιασθῆ δι' ἡμᾶς εἰς τὴν πρωτίστην ὁδὸν τῆς πόλεως, τὴν καλουμένην *Πόδο Μογοσόϊ*, οἰκία οὐχὶ μὲν μεγαλοπρεπής, ἀλλ' εὐρύχωρος, ἔχουσα μέγαν κῆπον, οἰκοδεσπότην δὲ τὸν Κ. Φωκᾶν, Ἕλληνα τὴν καταγωγήν, οὗ ἡ θυγάτηρ Αἰκατερίνη, κόρη ξανθὴ δεκατετραετὴς τότε καὶ ὡραία, ἤρχετο ἐνίοτε καὶ ἔπαιζε μεθ' ἡμῶν τῶν παιδίων. Ἐπανεῖδον δ' αὐτὴν πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα ὡς Κυρίαν Γκίκα, θαυμαζομένην διὰ τὸ κάλλος της, καὶ πάλιν μετὰ νέων ἐτῶν παρέλευσιν εἶδα τὴν θυγατέρα αὐτῆς, τὴν περίφημον γενομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα Δώρας τῆς Ἰστριάδος.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν ἡ θεία μου Αἰκατερίνη ἔδωκε μέγαν χορὸν πρὸς δεξίωσιν ἡμῶν, καὶ ἵνα γνωρίσῃ τοὺς γονεῖς μου μετὰ τῆς ἐγχωρίου κοινωνίας. Γυνὴ ἔτι νέα τότε, εὐειδής, ἀγχίνους καὶ πεπαιδευμένη, διεκρίνετο καὶ γενικῶς ἠγαπᾶτο καὶ διὰ τὴν σπανίαν αὐτῆς ἀγαθότητα. Ὁ σύζυγος αὐτῆς, Ἀλέξανδρος Γκίκας ἐκ Μολδαυίας, εἶχε μεταβῆ εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ ἔλαβε πολιτικὸν βαθμὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν τοῦ ὑποστρατήγου, général de brigade, δι' ὃ καὶ ***Βριγαδίρης*** κοινῶς ἐλέγετο, καὶ *βριγαδιρέσσα* ἡ θεία μου. Καὶ τότε μὲν ἐκεῖνος διέμενεν ἐν Ῥωσσίᾳ. Τὸν εἶχε δὲ συνοδεύσει εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ὅπερ τότε ἦν σπανιώτατον δι' Ἑλληνίδα, καὶ ἀπεκόμισε πλοῦσιον

θησαυρὸν πείρας καὶ γνώσεων· καὶ μετὰ θαυμασμοῦ τὴν ἤκουσα διηγουμένην ὅτι ἐχόρευσέ ποτε, ἐν Πετρουπόλει, τὴν λεγομένην πολονέζαν, νομίζω, μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ἦτον δ' ἐγκρατὴς καὶ διαφόρων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ ὡς μεταγενεστέρως ἐδυνήθην νὰ γνωρίσω, τῆς φιλολογίας αὐτῶν.

Εἰς τὸν χορὸν ἐκεῖνον παρευρέθην καὶ ἐγώ, διότι εἰς τὴν αὐθεντικὴν αὐλὴν δὲν ὑπῆρχεν ἐθιμοταξία ἀποκλείουσα τὰ παιδία, ἤ, ἂν ὑπῆρχε, δὲν ἐφημμόζετο καὶ εἰς ἐμέ, ὡς ὄντα τῆς οἰκογενείας. Ἡ παρουσία μου δέ, ἂν ηὐχαρίστει ἐμέ, διεσκέδαζε καὶ τοὺς ἄλλους οὐχ ἧττον, διότι, μικρὸν παιδίον, εἶχον τὴν ἀξίωσιν ν' ἀναμιγῶ εἰς τοὺς χορούς τῶν μεγάλων, καὶ τὴν ἀδελφήν μου Εὐφροσύνην κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα, ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐξ ἀγνοίας τοῦ δέοντος, τὴν ἀριστεράν, εἰπόμην σοβαρῶς εἰς τὴν πολονέζαν, ἥτις πολλὴν δὲν ἀπήτει ὀρχηστικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἦν τότε μία τῶν συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων ὀρχήσεων.

Ἐκ τῆς οἰκίας, ἣν κατῳκοῦμεν, ἀπελαμβάνομεν ἐνίοτε τοῦ θεάματος τῆς διαβάσεως τοῦ Αὐθέντου ἀπερχομένου εἰς τὸν περίπατον. Συνέβαινεν ὅμως τοῦτο σπανίως διότι ἡ ἀξιοπρέπεια ἀπήτει τὸν ἡγεμόνα ἀκριβοθεώρητον. Ὠχεῖτο δὲ πάντοτε εἰς χρυσῆν ἁρμάμαξαν ἑξίππον, βραδύτατα βαίνουσαν, ὡς εἰς κηδείας πομπήν, συνοδευομένην δ' ὑπὸ πολυαρίθμων ἐφίππων σωματοφυλάκων ἐν παρατάξει ἑκατέρωθεν βαδιζόντων.

Ἦν δὲ τὸ ὀχεῖσθαι οὐχὶ τοῦ ἡγεμόνος μόνον προνόμιον, ἀλλ' ἀνάγκη ἀναπόδραστος πάσης τῆς κοινωνίας, ἕνεκα τῆς τότε ἔτι καταστάσεως τῶν ὁδῶν τοῦ Βουκουρεστίου, αἵτινες ἦσαν ξυλόστρωτοι (**πόδος**, ὡς ἐλέγοντο), αἱ δ' ἐγκαρσίως καλύπτουσαι αὐτὰς δοκοὶ (**πόδιναι**) ἦσαν οὐχὶ καθηλωμέναι, ἀλλ' ἔπλεον ἐπὶ τοῦ ῥευστοῦ πηλοῦ· ἂν δέ τις ἀπροσέκτως ἐπάτει τὸ ἓν ἄκρον μιᾶς ἐξ αὐτῶν, τὸ ἕτερον ἀνεσκίρτα, ὡς κινητὴ αἰώρα, καὶ ἠπείλει τὴν ζωὴν τῶν διερχομένων. Ὡς ἐκ τούτου, εἰς οὐδένα οὐ μόνον τῶν ἐπισήμων ἀλλ' ἁπλῶς τῶν ἑαυτοὺς σεβομένων ἦν δυνατὸν οὐδ' ἐπιτετραμμένον νὰ πεζεβατῇ, καὶ ἡμεῖς οἱ πρὸ τῆς ἀπελεύσεως ἐκ

Κωνσταντινουπόλεως οὐδέποτε ἰδόντες ἅμαξαν, ἠναγκαζόμεθα νὰ ἔχωμεν δύο τοιαύτας, ὧν ἡ μία, ἡ ἐπίσημος, ἦν λευκὴ καὶ ἐπίχρυσος, καὶ προσέτι ἄλλην τρίτην διὰ τὸν *βατάχον* (οἰκονόμον τῆς οἰκίας) Ἰανάκην, ὅστις ἐπίσης, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, δὲν ἐδύνατο πεζὸς νὰ ἐξέρχηται. Ἦσαν δὲ τὰ ὀχήματα ταῦτα τῶν ἀρχόντων πολὺ πολυτελέστερα τότε τῶν ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἐν χρήσει· οἱ πλεῖστοι τῶν ἵππων ἐκαλύπτοντο μέχρι τῶν ποδῶν ὑπὸ μεταξωτῶν δικτύων, καὶ ὡραῖον ἦν τὸ θέαμα τῆς τετραπλῆς σειρᾶς ἁμαξῶν, ἥτις ἀνὰ πᾶσαν δείλην ἐπλήρου τὴν μεγάλην ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τοὺς περιπάτους ***Χερεστρέου*** καὶ ***Κολεντίναν***. Ἦσαν δὲ πᾶσαι αἱ ἅμαξαι δίζυγοι· καὶ ὅτε ποτέ, ὁδοιπορήσαντες ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἴχομεν ζεύξει εἰς τὴν ἡμετέραν τέσσαρας ἵππους, ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς, πρὶν εἰσελάσωμεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ἀπεζεύξαμεν τοὺς δύο, διότι τὸ ἐν τεθρίππῳ ἐλαύνειν ἦν δικαίωμα μόνον τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐμείναμεν δ' εἰς τὴν οἰκίαν Φωκᾶ ἓν ἔτος, νομίζω, ἢ τοὐλάχιστον διεχειμάσαμεν εἰς αὐτήν, καὶ μετὰ ταῦτα μετέβημεν εἰς τὴν τοῦ Κλιντζιάνου, παρὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν, εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς εὐθυγραμμίας αὐτῆς κειμένην εὐρυχωροτέραν δὲ καὶ πολυτελεστέραν τῆς ἄλλης, καὶ πρὸ πάντων τὸ σπουδαῖον δι' ἡμᾶς προτέρημα ἔχουσαν, ὅτι ἦτο πολὺ πλησιεστέρα τῆς ἡγεμονικῆς Αὐλῆς.

Τὴν πρώτην ἡμέραν ἅμα εἰσήλθομεν εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην, ἐν ᾧ ἔπαιζον ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης, εἰς μίαν τῶν χαραγμάδων τοῦ ἐδάφους στιλπνόν τι ἀντικείμενον προσέβαλε τὸ βλέμμα μου. Κατὰ τὴν ἔμφυτον δ' εἰς τὰ παιδία πολυπραγμοσύνην καὶ περιέργειαν, ἐπεχείρησα καὶ κατώρθωσα νὰ τὸ ἀποσπάσω, καὶ πρὸς μεγίστην μου ἔκπληξιν εὗρον ὅτι ἦτο λευκὸς δακτυλιόλιθος, ἔχων ἀρχαίαν γλυφήν, ἧς δὲν ἐνθυμοῦμαι τὴν παράστασιν, ἥτις ὅμως, καθ' ἣν τότε μοι ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, καὶ καθ' ἃ καὶ παρὰ τῶν γονέων μου ἤκουσα, ἦτον ὡραιοτάτη. Ἡ χαρά μου ἦν ἀπερίγραπτος καὶ ἴσως ἕνεκα τῶν ἰδεῶν ἃς μοὶ ἐνέπνεεν ὁ πατήρ μου ἐθεώρουν ὡς μέγα εὐτύχημα ὅτι εὗρον ἀρχαῖον ἀντικείμενον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἦν καὶ πολύτιμον. Τῷ ὄντι δὲ σπάνιον καὶ ἀκατανόητον ἦν τὸ εὖ-

ρημα καὶ ἡ μόνη δυνατὴ αὐτοῦ ἐξήγησις ἐφάνη ὅτι ὁ λίθος προῆλθεν ἐκ τῆς ἄμμου, ἥτις ἦν εἰς ὑψηλὸν λόφον συσσωρευμένη ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἡμῶν καὶ δι' ἧς ἔτριβον τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας καθαριζόμενον. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὅτε ἐπήγομεν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Αὐλήν, πολὺς λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ δακτυλιολίθου μου, καὶ πολλὰ ἐγὼ περὶ αὐτοῦ διηγούμην εἰς τοὺς συμπαίκτορας, καίτοι πρεσβυτέρους μου, υἱοὺς τοῦ Αὐθέντου. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Δημήτριος, ἐπέμεινε νὰ ἰδῇ τὸν λίθον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν τὸν εἶχον μετ' ἐμοῦ, ἔπεμψα εἰς τὴν οἰκίαν νὰ μοὶ τὸν φέρωσιν. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸν ἔλαβε, τὸν ἐθεώρησε μετ' ἀδιαφορίας, καὶ ἔπειτα καλέσας τὸν *Ἀλβανόν* του, ἤτοι ἕνα τῶν σωματοφυλάκων, ὅστις ἦν προσηρτημένος εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, καίτοι παιδίον, τῷ ἐδώρησε τὸ εὕρημα, ἐφ' ᾧ ἐγὼ τοσαύτην εἶχον χαράν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμιζον ὅτι ἀστειεύεται, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὅτι σπουδαίως καὶ ἀμετακλήτως τῷ ἔδωκε τὸν δακτυλιόλιθον, ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ καταλαβόν με αἴσθημα ἦτον οὐχὶ τοσοῦτον ἀγανάκτησις διὰ τὴν στέρησιν τοῦ μικροῦ θησαυροῦ μου, ὅσον ἔκπληξις διὰ τὴν κατάχρησιν τῆς ἐμπιστοσύνης μου. Πᾶν παράπονον ἦν μάταιον, διότι ἡ ἔγκλησις ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὸς τὴν *Κεράν*, καὶ οἱ γονεῖς μου ἤθελον ν' ἀποφύγωσι τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα. Ἐπομένως ἐσίγησα καὶ ὑπέμεινα τὴν ἀδικίαν μετὰ λύπης, ἀλλ' ἄνευ μνησικακίας.

Ἡ οἰκία ἡμῶν ἦτο διώροφος, εὐρεῖα, ἱκανῶς μεγαλοπρεπής, ἀλλ' ἀφελῶς ἐσταλμένη. Ἐν αὐτῷ εἶχε δωμάτιον καὶ ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ πατρός μου Σπυρίδων Σκοῦρος, ὁ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι πολιτευθείς· ἔνοικον δ' εἴχομεν καὶ τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἐρκουλίδην, εἰς οὗ τὸ δωμάτιον πολλὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ἐμένομεν ἡμεῖς τὰ παιδία, διδασκόμενα, ἢ ἐπὶ προφάσει ὅτι διδασκόμεθα· διότι ἡ διδασκαλία τῶν τότε χρόνων ἦν ὅλως ἀμέθοδος, ὥστε τὸν πλεῖστον χρόνον κατετρίβομεν ἀδημονοῦντες καὶ χασμώμενοι, ὀλίγιστα δ' ἐμανθάνομεν. Ἡ ἀδελφή μου Ῥαλοῦ, πενταετὴς ἴσως τότε, ἐμάνθανε ν' ἀναγινώσκῃ, καὶ παρὰ τὸ παράθυρον καθημένη, τὸ βιβλίον δ' εἰς τὰς χεῖρας ἔχουσα, πολλάκις ἀνεστραμμένον,

ἐπροσποιεῖτο διὰ τῆς φωνῆς τὴν ἀναγινώσκουσαν, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ εἶχε προσηλωμένον τὸ βλέμμα καὶ τὸν νοῦν, ὁ δὲ διδάσκαλος περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ τῇ ῥίπτῃ ἐνίοτε μακρόθεν ἓν « *ἔλα, διάβαζε* ! »

Ἀπερρόφῶμεν δὲ πᾶσαν τὴν προσοχήν του, ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη καὶ ἐγώ, διότι εἰς ἡμᾶς ἐδίδασκε τὸν Πανηγυρικὸν τοῦ Ἰσοκράτους, μάτην ἀγωνιζόμενος νὰ καταστήσῃ ἡμῖν καταληπτὰς ἐννοίας δι' ἃς ἦν ἀνώριμος ὁ παιδικὸς ἡμῶν νοῦς, βασανίζων δ' ἡμᾶς εἰς ἐκμάθησιν γραμματικῶν τύπων, ὧν δὲν μᾶς ἐξήγει τὴν ἐφαρμογήν, καὶ εἰς ἐκστήθισιν κειμένου, πρὸς ὃ ἐξανίστατο ἡ μνήμη ἡμῶν, μὴ βοηθουμένη ὑπὸ τῆς καταλήψεως. Πλὴν δὲ τῶν ξηρῶν ἐκείνων τύπων τῆς γραμματικῆς οὐδεμία ἄλλη γνῶσις ἢ εἴδησις, πλουτίζουσα τὸν νοῦν ἢ καλλιεργοῦσα τὴν κρίσιν, συνεπλήρου τὴν διδασκαλίαν· ὥστε ἐν ἀληθείᾳ δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι εἴ τι ἐγνώριζον, ὤφειλον αὐτὸ εἰς τὰ ἀρχαῖα διδάγματα τοῦ πατρός μου, ὅστις καὶ τότε ἔτι, ὁσάκις στιγμαὶ τῷ ἐπερίσσευον ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν δημοσίων του καθηκόντων, ἀφιέρου αὐτὰς εἰς συνδιαλέξεις μεθ' ἡμῶν, αἵτινες μᾶς ἐδίδασκον καὶ μᾶς ἔτερπον.

Μᾶς εἶχε δοθῇ δὲ τότε καὶ ἰδιαίτερος διδάσκαλος καλλιγραφίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἠξεύρω κατὰ τίνος συμβουλάς, ὁ πατήρ μου παρεδέχθη ὅτι ἡ χεὶρ ἀσκεῖται μᾶλλον διὰ τῆς ζωγραφικῆς, καὶ ἀντικατέστησε τὸν καλλιγράφον διὰ ζωγράφου, πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειαν τοῦ κ. Ἐρκουλίδου, ὅστις ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸν πρῶτον, ἐλεεινολογῶν τὴν ἀποτύφλωσιν τοῦ ἄρχοντος τοῦ περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων μηδὲν ἐννοοῦντος. Ἀληθῶς ὅμως ἡ γνώμη τοῦ πατρός μου ἦν πολὺ ὀρθοτέρα ἢ ἡ τοῦ Κ. Ἐρκουλίδου, εἰ καὶ ἡμεῖς ὀλίγον ὠφελήθημεν ἐκ τῆς νέας διδασκαλίας, εἴτε διότι παρέργως εἰς αὐτὴν ἠσχολούμεθα, εἴτε διότι πολὺ δὲν διήρκεσε.

Δὲν ἔμεινεν ὅμως ὅλως ἄγονος δι' ἡμᾶς ἡ παρουσία τοῦ Κ. Ἐρκουλίδου· διότι εἰς Γαλλικὰς ἀναγνώσεις τὴν διάνοιαν αὐτοῦ τρέφων, ἦν θαυμαστὴς τῆς Εὐρωπαϊκῆς διαίτης, καὶ οὐδεμίαν παρέλειπεν εὐκαιρίαν ὅπως καὶ εἰς ἡμᾶς ἐμπνέῃ ἀποστροφὴν τοῦ ἀσιανοῦ βίου, καὶ ζῆλον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν καὶ ἕξεων. Οὕτω ἐνθυμοῦμαι

ὅτι ἐξελθὼν ἡμέραν τινὰ πεζός, κατηρᾶτο τῆς βαρβάρου τῶν Ὀθωμανῶν ὑποδέσεως ἣν καὶ αὐτὸς ἔφερε, διότι ἐβάπτετο ὅλη εἰς τὸν πηλόν, ἐλέγχουσα λαὸν ὀκνηρὸν καὶ νωθρόν, καὶ ἀντιπαρέβαλλεν αὐτὴν πρὸς τὰ στερεὰ πέλματα καὶ τὰς ὑψηλὰς πτέρνας τῶν Εὐρωπαϊκῶν, οἵτινες τὰ πάντα σκοπίμως βελτιοῦσιν ἢ ἐφευρίσκουσιν. Ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν ὄψιν κλέπτου τιμωρουμένου, ὡς τότε ἐγίνετο, διὰ ῥαβδισμῶν εἰς τοὺς πόδας, ἐξανίστατο μετ' ὀργῆς κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων ποινῶν, ἃς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προσώπῳ τοῦ ἀδιορθώτου Κατσιβέλου ἐκήρυττε προσβαλλούσας τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν.

Εἶχε δ' ἐκτελεσθῇ ἡ τιμωρία αὕτη ἐντὸς τῆς μεγάλης αὐλῆς αὐτῆς τῆς ἡμετέρας οἰκίας, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὁ πατήρ μου, ὢν τότε ***ποστέλνικος***, εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του καὶ τοὺς ἡγεμονικοὺς Κατσιβέλους.

Ἦσαν δ' οἱ ***Κατσίβελοι*** ὁ νομὰς ἐκεῖνος λαός, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀθιγγάνων ἢ Βοημῶν (Bohémiens, Zigeuner) γινώσκεται, πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, φέρων τὸ τελευταῖον ὄνομα, διότι κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας ἀναμνήσεις ἐν Μεσαιῶνι ἐκ Βοημίας διεσπάρη εἰς τὰ δυτικώτερα κράτη, ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲ γνωστότερος ἐστὶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ***Γύφτος***, ἥτις τῷ ἀποδίδεται καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ (Gypsies), ἴσως διότι εἰς ταῦτα τὰ μέρη μετέβη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὁρμηθεὶς ἐξ Αἰγύπτου. Οἱ τὸν χαρακτῆρα, τὴν γλῶσσαν, τὴν πίστιν καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν σπουδάσαντες (ἐν οἷς προέχει ὁ ἡμέτερος σοφὸς ἰατρὸς Πασπάτης) ἐκλαμβάνουσιν αὐτοὺς καταγωγῆς Ἰνδικῆς, Παρίας ἴσως τινάς, οἵτινες καταδιωκόμενοι καὶ φεύγοντες τὴν μητρυιὰν αὐτῶν πατρίδα μετὰ μακρὰς πλανήσεις εὐνουστέρους ζητοῦντες οὐρανοὺς κατήντησαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς καὶ οἱ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι μνημονευόμενοι φερέοικοι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπήλυδες Τελχῖνες, οἵτινες, ἐκ τόπου εἰς τόπον τὰς σκηνὰς αὐτῶν μεταπηγνύντες, μετήρχοντο καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ νῦν Κατσίβελοι τὴν σιδηρουργίαν καὶ τὴν τερατείαν.

Ἦσαν δὲ τότε οἱ Κατσίβελοι καθ' ἑκατοντάδας χιλιάδων ἐγκα-

τεστημένοι ἐν Δακίᾳ, οὐχὶ ἐν σταθεραῖς οἰκίαις, ἀλλ' ἐν σκηναῖς διαιτώμενοι, καὶ ὡς δοῦλοι καὶ κτήματα εἰς τοὺς ἄρχοντας κατανεμημένοι, πλὴν ἐκείνων ὅσοι ἦσαν δοῦλοι αὐθεντικοὶ ἤτοι δημόσιοι, ἐργαζόμενοι οἱ μὲν εἰς συλλογὴν καὶ πλύσιν τῆς χρυσούχου ἄμμου τοῦ τὸ Βουκουρέστιον διαῤῥέοντος ποταμοῦ Διμποβίτσης, ἧς ἡ πρόσοδος ἀνῆκε ἀποκλειστικῶς τῇ Κερᾷ,* ἡ ἡγεμονίδι, οἱ δὲ εἰς τὰς εὐτελεστάτας τῶν ἐργασιῶν καί τινες ἤσκουν τὴν ὀργανικὴν μουσικήν, πρὸς ἣν πολλὴν ἔχουσιν ἐκ φύσεως κλίσιν. Ἐν γένει εἰς τὸ κλέπτειν ἐπιῤῥεπέστατοι καὶ οὐδεμιᾶς τυγχάνοντες ἠθικῆς ἢ ἄλλης ἀγωγῆς, διὰ μόνου ἀνεχαιτίζοντο τοῦ φόβου αὐστηροτάτων ποινῶν. Ὁ τότε τιμωρούμενος οὗ ἡ ποινὴ εἶχε παροργίσει τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, εἶχε φωραθῆ ἐν ὑποτροπῇ· ὁ δὲ πατήρ μου, μετὰ μακρὰν ἄρνησιν εἶχε βιασθῆ νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὴν διότι ἐν γένει τῷ προσήπτετο ὑπερβολὴ ἠπιότητος, ἐπενεγκοῦσα, ὥς τινες ἔλεγον, χαλάρωσιν τῆς πειθαρχίας τοῦ δυσηνίου καὶ εἰς ἐγκλήματα ἐπιῤῥεποῦς ἐκείνου ὄχλου. Διέταξεν ὅμως οὐχ ἧττον ὁ πατήρ μου νὰ ἐκτελεσθῇ ὁ ῥαβδισμὸς κατὰ τὸν ἐλαφρότερον τρόπον, καὶ ὁ ἴδιος μὴ ἀνεχόμενος νὰ παρευρεθῇ εἰς ποιοῦτο θέαμα, ὡς ὤφειλεν, ἐπροφασίσθη ἐργασίαν παρὰ τῷ Αὐθέντῃ, καὶ ἐξῆλθε κατὰ τῆς ἐκτελέσεως τὴν στιγμήν.

Ὁ πρῶτος βαθμὸς ὃν ἔλαβεν ὁ πατήρ μου ἅμα ἐλθὼν εἰς Βουκουρέστιον, ἦν οὐχὶ ὁ τοῦ Ποστελνίκου, ἀλλ' ὁ ἐπισημότερος τοῦ Πρωτοσπαθαρίου (Σπαθάρη), ὅστις θ' ἀντιστοίχει πρὸς τὸν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ἂν ὑπῆρχον τότε στρατιωτικὰ ἐν Δακίᾳ. Νομίζω δ' ὅτι, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ὁ Πολέμαρχος, οὕτω καὶ ἐκεῖ εἶχε τότε ὁ Σπαθάριος τὴν ἐπιμέλειαν κυρίως τῶν ξένων, καὶ ἑπομένως μέρος τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, διότι ἐνθυμοῦμαι τὸν πατέρα μου ἀσχολούμενον εἰς τὴν κατάστρωσιν καταλόγων τῶν ἐν Δακίᾳ ἐπιδήμων ἀλλοδαπῶν, καὶ εἰς τοῦτο ἐπιμελῶς συνεργαζόμενον μετὰ τοῦ φίλου του ἐγχωρίου ἄρχοντος Δινίκου Γολέσκου, ἔχοντος δὲν ἠξεύρω ποῖον ἀξίωμα.

Ἀλλ' ὁ Αὐθέντης πολὺ δὲν συνεπάθει πρὸς τὸν εὐθὺν καὶ ἀφελῆ

χαρακτῆρα τοῦ ἀνεψιοῦ του, καὶ ἐπροτίμα ἄλλους πολυτροπωτέρους· διὰ τοῦτο, μετά τινα χρόνον, ἴσως μεθ' ἓν ἔτος, Σπαθάρην μὲν ὠνόμασεν ἄλλον δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνα, πρὸς ὃν εὐνουστέρως διέκειτο, τὸν δὲ πατέρα μου διώρισεν εἰς ἄλλο ὑπουργεῖον, Ποστέλνικον, καὶ εἰς ἀποζημίωσιν διὰ τὸν θεωρούμενον τότε ὡς ὑποβιβασμὸν τῷ ἀφῆκε συγχρόνως τοῦ Σπαθαρίου τὸν τίτλον.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν δὲν ἐφάνη ἱκανοποίησις, οὐχὶ εἰς τὸν πατέρα μου, ὅστις ἦν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' εἰς τὴν μητέρα μου, οὖσαν φιλόδοξον δι' αὐτόν, καὶ περὶ ἡμᾶς ἤκουεν μεμψιμοιρίας, καὶ ἔβλεπον ἐπικρατοῦσαν κατήφειαν, ἧς τέλος κατίσχυσε μία παιδαριώδης ἐμοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης ἐπίνοια. Τὸ σύμβολον τῆς ἀξίας τοῦ Σπαθαρίου, ὑπὸ τοῦ Αὐθέντου εἰς αὐτὸν πεμπόμενον, ἦν σκῆπτρον ἀργυροῦν ἀνδρόμηκες, κατὰ τὰς πατερίτσας τῶν ἀρχιερέων, περατούμενον δ' ἄνω εἰς μεγάλην ἀργυρᾶν σφαῖραν· καὶ τοῦτο ἔχων διὰ χειρῶν παρίστατο ὁ Σπαθάριος εἰς τὰ ἐπίσημα συμβούλια τοῦ Αὐθέντου. Μετὰ τὴν μετάθεσιν λοιπὸν τοῦ πατρός μου, ἀφ' οὗ τὸ σκῆπτρον ἐπεστράφη εἰς τὸν Αὐθέντην ἵνα δοθῇ εἰς τὸν νέον Σπαθάριον, εὑρόντες που ἐρριμμένον τὸ ἐκ πρασίνου ἐριούχου περικάλυμμα αὐτοῦ εἰσηγάγομεν εἰς αὐτὸ τὴν μακρὰν ῥάβδον τοῦ ξυλοσαρώθρου, καὶ παραγεμίσαντες τὴν κεφαλὴν δι' ἀχύρων, ἐφέρομεν μετὰ πολλῆς σοβαρότητος τὸ ὁμοίωμα τοῦτο τοῦ σκήπτρου εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ἡ μήτηρ μου μετ' ἄλλων οἰκείων ἐκάθητο ἐν κατηφείᾳ καὶ εἴπομεν ὅτι ὁ Αὐθέντης πέμπει τοῦτο μηνύων ὅτι μετεμελήθη δι' ἣν ἔπραξεν ἀδικίαν. Ἡ παιδικὴ ἡμῶν αὕτη ἐπίνοια ἐκίνησεν εἰς γενικὸν γέλωτα καὶ ἐπανέφερε τὴν φαιδρότητα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, διατηρηθεῖσαν τόσῳ εὐκολώτερον, καθ' ὅσον καὶ τοῦ Ποστελνίκου ἡ θέσις ἦν μία τῶν ἐπισημοτέρων ἐν ταῖς ἡγεμονίαις.

Καὶ τίνα μὲν ἦσαν ἀκριβῶς τὰ καθήκοντα τοῦ Ποστελνίκου, δὲν τὸ ἠξεύρω. Φρονῶ δ' ὅτι, ὡς τὸ ὄνομα τῆς θέσεως ἐμφαίνει, εἶχε κυρίως τὴν ἐποπτείαν τῶν Ταχυδρομείων, καὶ πιθανῶς τὴν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἴσως δὲ καὶ πάντων

τῶν δημοσίων ἔργων. Ὑπήγοντο δ' εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του οἱ ***Ποστελνιτζέλοι***, ταχυδρομικοί, ὡς ῥρονῶ, ὑπάλληλοι, οἵτινες ἐρυθρούς μακρούς κάνδεις φορεῦντες, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὀγκώδεις τιάρας, προέπεμπον πεζοί, εἰς δύο στίχους ἀνὰ εἴκοσι παρατεταγμένοι, τὴν ἅμαξαν τοῦ Ποστελνίκου ὅταν οὗτος ἀπήρχετο ἐπισήμως εἰς τὴν αὐλὴν ἵνα παραστῇ εἰς τὸ ἡγεμονικὸν συμβούλιον. Μίαν ἡμέραν ὁ πατήρ μου ἔλαβε καὶ ἐμὲ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν τοιαύτην παράταξιν. Ἐνθυμοῦμαι δ' ὅτι οἱ τὴν ἅμαξαν μεγαλοπρεπῶς προπέμποντες σωματοφύλακες, καὶ αἱ βαθεῖαι προσκυνήσεις τῶν συναντώντων ἡμᾶς πεζῶν, οὐδεμίαν ἐνεποίουν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παιδικόν μου ἐγκέφαλον, καὶ συνησθανόμην ὅτι αὗται ἀπεδίδοντο οὐχὶ εἰς ἐμέ, οὐδὲ κἂν εἰς τὸν πατέρα μου, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ.

Μὲ συμπαρέλαβε δ' ἐνίοτε ὁ πατήρ μου καὶ εἰς τὸ αὐθεντικὸν συμβούλιον, πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς περιεργείας μου καὶ μὲ ἔθετε πλησίον του εἰς τὴν θέσιν ἥτις τῷ ἦν ὡρισμένη. Ὅτε τὸ πρῶτον μὲ εἰσήγαγε, μοὶ ἔδειξεν εἰς τὸ βάθος τῆς ἀχανοῦς αἰθούσης θρόνον ὡρισμένον διὰ τὸν Αὐθέντην· ἑκατέρωθεν δὲ στασίδια, ὡς τὰ τῶν ἐκκλησιῶν, κατείχοντο ὑπὸ τῶν ἡγεμονοπαίδων, τῶν ὑπὲρ τὰ 15 ἔτη γενομένων, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν ἀποτελούντων τὸ ὑπουργεῖον· τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐμβαδὸν ἐπληροῦτο ὑπὸ παντοίων ὑπαλλήλων, σωματοφυλάκων, καὶ ὑπὸ πλήθους πυκνοῦ, ὥστε ἡ συνεδρίασις ἦν δημοσία.

Αἴφνης ἠκούσθη παιανισμὸς τῆς ὑπωσοῦν βαρβάρου μουσικῆς (***τοῦ Μεκτερχανέ***), συγκειμένη ἐκ τυμπανιδίων καὶ εὐθυαύλων (***ζουρνάδων***), καὶ ἡ φωνὴ τῶν κηρύκων ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Αὐθέντου. Βραδυτάτῳ δὲ βήματι οὗτος προσελθών, καὶ ὑπὸ μάλης ὑπὸ δύο ὑπασπιστῶν ὑποκρατούμενος, ὡς πάντοτε περιεπάτει ἐν τῇ Αὐλῇ, κατέλαβε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Τότε ἤρξατο ἡ συνδιάσκεψις, ἥτις, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἦτον ποινική τις δίκη. Ἔφερε δ' ὁ Αὐθέντης τὴν ἐπίσημόν του στολήν, ἥτοι τὴν διάργυρον αὐτοῦ μηλωτὴν (Καμπανίτσαν) καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν τὸ σαμουροκάλπακον, ὑψηλὸν κυλινδρικὸν κάλυμμα ἐκ δέρματος πο-

λυτίμου σίμωρος κατεσκευασμένον, ὅπερ ἔφερον ἐπίσης, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπισήμους μόνον ἡμέρας οἱ πρώτιστοι τῶν ἀρχόντων, οἱ κύριοι ὑπουργοί· πλὴν δὲ τούτων ἐκαλύπτοντο οὕτω πάντοτε μόνοι οἱ ἰατροί, οἵτινες καὶ ἐξοχώτατοι ἐλέγοντο. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπισήμων παραστάσεων ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς ὁ μὲν ἡγεμὼν τὸ **Καβούκι**, μικρὸν ἡμισφαιρικὸν καὶ στερεὸν κάλυμμα ἐξ ἐρυθροῦ ἐριούχου, οἱ δὲ ἄρχοντες τὸ **Καλπάκιον**, μεγάλην σφαῖραν ἐκ δέρματος ἀγεννήτων ἀρνίων, ἔχουσαν ἐπὶ κορυφῆς τὴν λαβήν, ἥτις ἦν στρογγύλη ὑπὸ πρὸς ἔνθεσιν τῆς χειρός, κεκλεισμένη δι' ἐριούχου χρώματος λευκοῦ μὲν διὰ τοὺς ἡγεμονόπαιδας καὶ τοὺς ἀνωτάτους ἄρχοντας, πρασίνου δὲ διὰ τοὺς κατωτέρους, ἐρυθροῦ δὲ διὰ τοὺς κοινοτέρους ἀνθρώπους, καὶ μέλανος διὰ τοὺς Ἀρμενίους καὶ Ἰουδαίους.

Ἡ δημοσιότης τῶν δικῶν διὰ τῆς ἐλευθέρας εἰσόδου εἰς τὸ Αὐθεντικὸν δικαστήριον, ὃ βεβαίως εἶχε δικαιοδοσίαν ἀνωτάτην καὶ ἀκυρωτικήν, ἦν ἰσχυρὰ τοῖς διαδίκοις εὐθυδικίας ἐγγύησις. Ἀγνοῶ δ' ἂν ἐπεκράτει τὸ ἔθιμον κατὰ παράδοσιν, ἢ ἂν ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῆς δικονομίας, ἣν εἶχον συντάξει οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες. Ἡ ἀπόφασις ἐξεφέρετο κοινῇ συσκέψει, νικώσης μὲν βεβαίως τῆς θελήσεως τοῦ Αὐθέντου ὅτε εὑηρεστεῖτο νὰ ἐκφράσῃ αὐτήν, δικαιουμένου ὅμως καὶ ἑκάστου τῶν ἀρχόντων πληρέστατα νὰ προτείνῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην ἐν τῇ συζητήσει. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι οἱ Αὐλικοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἀνέφερον ὅτι ἐπὶ δίκης περὶ κλοπῆς διὰ ῥήξεως, ὅτε ὁ κλέπτης ἀπολογούμενος εἶπεν ὅτι εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην ἡ ἁμαρτία τὸν ἐτύφλωσεν, ὁ νεώτερος τῶν παρόντων ἡγεμονοπαίδων, ὁ μόλις δεκαπενταετὴς Ἰωάννης, τῷ ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ἡ ἁμαρτία συνήθως δὲν ἀποτυφλοῖ, ἀλλὰ καθιστᾷ ὀξυδερκέστερον καὶ πονηρότερον τὸν ἁμαρτάνοντα. Καὶ ἦσαν μὲν ἐν μέρει εἰς κολακείαν ἀποδοτέοι οἱ ὑπερβολικοὶ ἔπαινοι οἱ ἀποδοθέντες εἰς ταύτην τοῦ παιδίου τὴν κρίσιν, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἤλεγχεν αὕτη νοῦν σκεπτικὸν καὶ παρατηρητικόν, οἷος καὶ τῷ ὄντι ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ ἀπεδείχθη ὁ τοῦ σοφοῦ ἡμῶν οἰκονομολόγου καὶ καθηγητοῦ Ἰωάννου Σούτσου. Τὸ νὰ προσαχθῶ, ἐγὼ τὸ μικρὸν

παιδάριον, εἰς τὴν σοβαρὰν καὶ ἐπίσημον τῶν μεγιστάνων διάσκεψιν, ἄνευ ψήφου ἢ φωνῆς, ἐννοεῖται, δὲν ἦτο τακτικὸν βεβαίως· ἀλλὰ μοὶ ἐπετρέπετο κατ' ἰδιαιτέραν εὔνοιαν τοῦ πάντοτε πατρικῶς ἀγαθοῦ πρὸς ἐμὲ Αὐθέντου καὶ τῶν συμβούλων του. Καὶ εἰς τὸ ἰδιαίτερον δὲ δωμάτιον τοῦ Ἡγεμόνος μοὶ ἐπετρέπετο ἐνίοτε νὰ εἰσχωρῶ· ἀλλὰ καὶ τότε ἔπρεπε ν' ἀφήνω εἰς τὴν θύραν γλῶσσαν καὶ γέλωτας· μίαν ὅμως ἑσπέραν τῆς ἀπόκρεω, ὅτε μ' ἐνέδυσαν Εὐρωπαϊκά, καὶ μ' ἔπεμψαν νὰ φιλήσω τὴν χεῖρά του, ὁ Αὐθέντης δυσηρεστήθη, καὶ αὐστηρῶς ἐπέπληξε τὸν πατέρα μου διὰ τὸ παίγνιον τοῦτο· διότι καὶ μόνον τὸ ἄκουσμα ὅτι τὸ παιδίον τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεδύθη εὐρωπαϊστὶ ἐδύνατο νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὑπὸ τῆς συκοφαντίας, καὶ νὰ ἔχῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικινδύνους τὰς συνεπείας.

Τοῦτο δ' οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἡγεμὼν Σοῦτσος ἦν πολέμιος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἦμην παρὼν μάλιστα ὅτε ἦλθον νὰ τὸν ἀποχαιρετίσωσιν, ὑπ' αὐτοῦ πεμπόμενοι εἰς Εὐρώπην πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν των, οἱ δύω πρὸς ἀδελφοῦ ἀνεψιοί του, οἱ ἀδελφοὶ ποιηταὶ Σοῦτσοι, Ἀλέξανδρος καὶ Παναγιώτης. Λόγιος δὲ καὶ ὁ ἴδιος, καὶ στιχουργός, περιεστοιχίζετο ὑπὸ λογίων, καὶ ἐν τῇ αὐλῇ του ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ, πλὴν τοῦ Κείου Σερουΐου, τοῦ διδασκάλου τῶν Ἑλληνικῶν, ὃν καὶ εἰς Καμινάρην ἐπροχείρισε, καὶ ὁ πεπαιδευμένος Γάλλος Βασσάν, διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς. Εἰς τὰ δωμάτια δὲ τῆς ἡγεμονίδος, ὅπου διητᾶτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, συνήρχοντο καθ' ἑκάστην καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἑσπέραν, οἱ ἐπισημότεροι τῶν Αὐλικῶν καὶ αἱ μᾶλλον διακεκριμέναι τῶν Ἑλληνίδων καὶ ἐγχωρίων κυριῶν, οὐ σπανίως δὲ καὶ ξέναι. Ὅτε δὲ στενώτερος ἦν ὁ κύκλος τῶν περιστοιχιζόντων τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, ἡ φιλολογία καὶ τὰ ἐκδιδόμενα συγγράμματα ἦσαν ἓν τῶν πρωτίστων ἀντικειμένων τῶν συνδιαλέξεων. Οὕτω μοὶ ἔμεινεν εἰς τὴν μνήμην ἐγκεχαραγμένον ὅτι ὅ,τε κατὰ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἔκδοσις τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ τοῦ Φαρμακίδου ἐν Βιέννῃ, τὰ πρῶτα εἰς τὴν Αὐλὴν ἐλθόντα φύλλα ἀνεγινώσκοντο μετὰ πλείστης σπουδῆς

διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐπε-
κρίνοντο διὰ τὰς γλωσσικὰς καὶ φιλολογικὰς αὐτῶν ἀτελείας. Ἓν
ἐξ αὐτῶν, ἴσως τὸ πρῶτον, περιεῖχε ποιημάτιόν τι ἐν στροφαῖς,
ὧν ἑκάστη ἔληγε διὰ τοῦ στίχου «Ζήτω ἡ φιλογενειά,» καὶ ἡ
λέξις ἐχλευάζετο ἐν τῇ συναναστροφῇ τῶν ἡγεμονοπαίδων ὡς οὕτω
τονισθεῖσα δι' ἔλλειψιν ὁμοιοκαταληξίας· ἡ δὲ θεία μου, Κ^α Γκίκα,
ἐπρότεινεν εὐτραπέλως ὅτι ὁ ποιητὴς ἔπρεπε νὰ γράψῃ:

«Ὅστις ἔχει τὰ γένια
ἔχει καὶ τὰ κτένια·
Ζήτω ἡ φιλογένεια!»

Καὶ καλλιτέχναι δὲ ξένοι, ὅταν ἐπεδήμουν εἰς Βουκουρέστιον,
προσεκαλοῦντο πάντοτε παρὰ τῇ ἡγεμονίδι καὶ μουσικαὶ συμφωνίαι
ἐδίδοντο τότε παρ' αὐτῇ, εἰς ἃς προσεκαλεῖτο τὸ ἄνθος τῆς Ἑλ-
ληνικῆς καὶ ἐγχωρίου ἀριστοκρατίας.

Συνέκειτο δ' ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια ἐκ τῆς ἡγεμονίδος (***δόμνης***)
Εὐφροσύνης, τὸ γένος Καλλιμάχη, ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν γυναῖκα, ἣν
ποτε εἶδα, συνήνου ἐν ἑαυτῇ τὴν γλυκύτητα μετὰ τῆς ἀξιοπρε-
πείας, καὶ ἦν, ἐπὶ μὲν τοῦ χρόνου τῆς εὐημερίας της ἡ πρόνοια
τῶν δυστυχῶν, ἐπὶ δὲ τῶν συμφορῶν της ἡ εἰκὼν τῆς ὑπομονῆς
καὶ τῆς Χριστιανικῆς καρτερίας. Τὰ δὲ τέκνα της ἦσαν αἱ δύω
δομνίτσαι, ἡ Ῥαλοῦ, ἥτις εἶχεν ἀγγέλου καὶ μορφὴν καὶ ψυχήν,
καὶ νοῦν διὰ πάσης παιδείας κεκοσμημένον, καὶ ἡ Λουτσίκα, βρα-
χύσωμος καὶ διάστροφος, ἀλλ' ἀγχινουστάτη. Καὶ αὕτη μὲν ἐπὶ
τῆς ἡγεμονίας ἐνυμφεύθη τὸν Ἐμμανουὴλ Ἀργυρόπουλον, (υἱὸν
τοῦ ἐν Ἑλλάδι διερμηνέως χρηματίσαντος Λουκᾶ Ἀργυροπούλου)·
ἡ δὲ Ῥαλοῦ ἦν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, μεμνηστευμένη τὸν ἡγεμονό-
παιδα Νικόλαον Μουρούζην, ὅστις ἐκαρατομήθη κατὰ τὴν ἀρχὴν
τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ δὲ ἡγεμονόπαιδες (Βεηζαδέ-
δες) ἦσαν ὁ Νικόλαος, ἤδη ἐν πλήρῃ ἡλικίᾳ, ὥστε καὶ εἰς τὰ πο-
λιτικὰ μέχρι τινὸς μιγνύμενος. Ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Ἰωάννης ἦσαν
ἔφηβοι, εἰς ἀνωτέρας σπουδὰς φιλολογίας ἑλληνικῆς καὶ ξένης ἐπι-
διδόμενοι. Οἱ δὲ μετ' αὐτούς, Σκαρλάτος καὶ Δημήτριος, ἦσαν

μὲν πρεσβύτεροί μου, ἀλλὰ κατετάσσοντο ἔτι μετὰ τῶν παιδίων, ὁ μὲν ἐμβριθὴς καὶ φιλομαθής, ὁ δὲ ζωηρὸς καὶ ὀλίγον τότε περὶ σπουδῶν μεριμνῶν. Νεώτατος δὲ πάντων, βρέφος ἔτι, ἦν ὁ Γρηγόριος. Ἐξηκολούθει δὲ συνοικοῦσα ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἡ μάμμη μου Ῥαλοῦ, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, τοῦ ἡγεμόνος, ἐν μεγίστῃ οὖσα τιμῇ, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς κοινωνίας μέχρι λατρείας ἀγαπωμένη διὰ τὴν βαθεῖαν αὐτῆς φρόνησιν καὶ τὰς ἐξόχους αὐτῆς ἀρετάς, ὥστε ὅτε ποτὲ σπουδαίως ἠσθένησε γενικὴ κατήφεια ἐπεκράτει ἐν Βουκουρεστίῳ, ὡς ἂν ἐπέκειτο συμφορὰ ἕκαστον ἰδίως ἐνδιαφέρουσα· Σχεδὸν δὲ μέρος τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας ἀπετέλει, καίτοι μὴ οἰκοῦσα ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ ἡ θεία μου Αἰκατερίνη Γκίκα, ἡ ἀχώριστος καὶ ἰσάδελφος φίλη τῆς Δομνίτσας Ῥαλοῦς, εἰς ἣν ἐδίδασκε τὰ Ἰταλικὰ καὶ τὰ Γερμανικά, καὶ μεθ' ἧς συνεμελέτα τ' ἀριστουργήματα τῶν ξένων φιλολογιῶν.

Ὁ δ' ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας μᾶλλον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλολογικῇ ἱκανότητι ἐκτιμώμενος, ἦν, κατὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν, ὁ πατήρ μου, ὅστις ὡς ποιητὴς οὐδένα εἶχεν ἐκεῖ τὸν ἐφάμιλλον. Ὁ Αὐθέντης, ὡς ἔλεγον ἀνωτέρω, ἐστιχούργει καὶ αὐτός, καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ποιημάτων τοῦ πατρός μου περιλαμβάνεται ἔμμετρον αὐτοῦ ἀνομοιοκατάληκτον αἴνιγμα. Ἔπεμψε δ' αὐτὸ εἰς τὸν πατέρα μου ἐκ τοῦ στρατοπέδου, εἰς ὃ ἐπὶ τοῦ Ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 1806 εἶχε μεταβῆ, διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Σούτσου, ὅστις τὸ παρέστησεν ὡς ἴδιον ἑαυτοῦ ἔργον. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, καὶ τὸ αἴνιγμα καὶ τὸν γράψαντα ἐννοήσας, ἀντέπεμψεν εὐφυεστάτην διὰ στίχων ἀπάντησιν. Ἐστιχούργει δὲ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Αὐθέντου Νικόλαος καὶ ἐν μετέπειτα χρόνοις ἐξέδωκε δρᾶμα καὶ ἄλλας ποιήσεις, ψυχρὰς ὅμως καὶ ἐστερημένας ἐμπνεύσεως. Πρὸ πάντων δ' ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς ποιητήν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ὁ διδάσκαλος τῶν ἡγεμονοπαίδων Σερούϊος, ὅστις εἶχε μὲν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐστρέβλου αὐτὴν ὁσάκις ἐπεχείρει νὰ τὴν ἐντείνῃ εἰς στίχους τραχεῖς πάντοτε καὶ ἁρμονίας ἐστερημένους. Τοῦ πατρός μου δὲ καὶ αἱ ἐκ

τοῦ Γαλλικοῦ δραματικαὶ μεταφράσεις καὶ αἱ πρωτότυποι συνθέσεις ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἀριστουργήματα, καὶ ἦσαν, ὡς μετὰ ταῦτα ἐδυνήθην νὰ κρίνω, ἔξοχοι ἀληθῶς εἰς τὸ εἶδός των, οὐχὶ ἴσως τόσον διὰ τὴν θαρραλέαν ἔμπνευσιν, ὅσον διὰ τὴν στιχουργικὴν ἐντέλειαν καὶ τῆς γλώσσης τὴν καλλονήν.

Ἦν δ' ἐνθουσιώδης ὁ πατήρ μου ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ δὲν ἠξεύρω ἂν ἐντὸς τῶν καθηκόντων του, ἢ ὑπὲρ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχε παρὰ τῷ Αὐθέντῃ, δύο καταστημάτων τὴν σύστασιν ἰδίως ἐπεδίωξεν, Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Σχολεῖον εἶχεν ὑπάρξει καὶ πρὶν ἐν Βουκουρεστίῳ· ἀλλ' εἶχε διαλυθῇ, καὶ ὁ πατήρ μου ὠργάνισε τὸ νέον ἐπὶ βάσεων πολὺ εὐρυτέρων, ἀναδείξας αὐτὸ ἓν τῶν κυριωτέρων κέντρων ἀφ' ὧν ἀνέλαμψεν ἡ παιδεία ἐπὶ τὸ ἔθνος, καὶ μεταπεμψάμενος τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν τότε διδασκάλων, τὸν Βαρδαλάχον καὶ τὸν Γεννάδιον, τὸν Κανέλλον καὶ τὸν Καψάλην, οἷς ἀνέθηκε τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ προσέτι τὸν Κλεόβουλον, κληθέντα ἵνα εἰσαγάγῃ τὴν νεοφανῆ τότε *ἀλληλοδιδακτικὴν* μέθοδον, ἣν εἶχε σπουδάσει ἐν Ἑλβετίᾳ. Εἰς κατάστημα δὲ τοῦ σχολείου καὶ ἐνοίκησιν τῶν διδασκάλων ὡρίσθη ἡ εὐρύχωρος μονὴ τοῦ Σαρανταρίου προικισθεῖσα διὰ βιβλιοθήκης καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων εἰς σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν πινάκων καὶ ἐργαλείων. Μετὰ πλείστης δ' ἐπιμελείας κατήρτισεν ὁ Κλεόβουλος τὸ τμῆμα τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς, εἰς ὃ πολλοὶ ἔβλεπον τολμηρὸν νεωτερισμὸν καὶ σπέρμα ἀρχῶν δημοκρατικῶν ῥιπτόμενον εἰς τὴν διδασκαλίαν. Πλεῖστοι συνέῤῥεον καὶ ἐπεσκέπτοντο μετὰ συγκινήσεως τὰς παραδόσεις ταύτας, ὡς εἰ διέβλεπον ἐν αὐταῖς προαγγελίαν προσεχοῦς ἐθνικῆς μεταῤῥυθμίσεως. Ἀλλ' ὁ Αὐθέντης διέταξε μετ' οὐ πολὺ τὴν κατάργησιν τοῦ τακτικοῦ βηματισμοῦ τῶν παιδίων, διότι τὰ πάντα ἦσαν τότε κίνδυνος καὶ διαβολή, καὶ ἂν ἐμανθάνετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐδιδάσκοντο τὸ στρατιωτικὸν βάδισμα, ἤρκει τοῦτο ὅπως οὐ μόνον τὸ σχολεῖον κλεισθῇ, ἀλλ' ὅπως καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἱδρυσάν-

των αὐτὸ κινδυνεύσῃ. Συγχρόνως ὅμως πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ σχολείου, καὶ ἐμὲ ὁ πατήρ μου, καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν τοὺς δύο υἱούς του Σκαρλάτον καὶ Δημήτριον, κατέταξεν εἰς αὐτό. Ὡδηγοῦντο δ' ἐκεῖ πάντοτε ὑφ' ἑνὸς παιδαγωγοῦ, τοῦ Λουκᾶ Ῥαΐδου, Κείου, ὡς τὸν Σερούϊον, καὶ αὐτοῦ εὐπαιδεύτου, ἀδελφοῦ δὲ ἀρχαίου τινὸς ὑπηρέτου ἡμῶν καλουμένου Γεωργίου. Οὗτος διηύθυνε τὰς προγυμνάσεις τῶν ἡγεμονοπαίδων καὶ ἐμοῦ.

Κατετάχθην δὲ καὶ ἐγὼ ὁμοῦ μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Αὐθέντου, εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ Γεννάδιος, ὡς τῆς πρώτης ἡ ἀνωτάτης ἀνατεθείσης εἰς τὸν Βαρδαλάχον. Ἤμην ὅμως ἥκιστα αὐτῆς ἄξιος, πάντων τῶν συμμαθητῶν μου κατά τε τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἡλικίαν πολὺ λειπόμενος. Καὶ ὁ ζῆλος μὲν τοῦ νὰ ἐπισκέπτωμαι τὸ διδακτήριον οὐδόλως μοὶ ἔλειπεν. Ἅπαξ μάλιστα, νομίζω τὴν πρώτην φορὰν ὅτε ἔμελλον νὰ μεταβῶ εἰς αὐτό, ἐπειδὴ δὲν ἠξεύρω τί κώλυμα ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἅμαξαν (καθότι πεζὸς ἐννοεῖται ὅτι οὐδ' ἐπιτετραμμένον οὐδὲ δυνατὸν ἦτο νὰ πορευθῶ), καὶ ἡ ὥρα παρήρχετο, ἤρχισα νὰ κλαίω, τόσον ἤμην εἰσέτι παιδίον.

Ἐν τῇ ὑπερβολῇ δὲ τοῦ ζήλου μου ἐγειρόμην πάντοτε τὸν χειμῶνα, νομίζω, ὥρας τινὰς πρὶν χαράξῃ, καὶ ἀπηρχόμην εἰς τὸ σχολεῖον. Ὁ ὑπηρέτης ἔκρουε τὴν ἔξω πύλην, ἥτις ἦν μεγάλη καὶ βαρεῖα ὡς φρουρίου, καὶ ἅμα ὁ θυρωρός, ἠξεύρων ὅτι ἤμην ἐγώ, μοὶ ἤνοιγεν, ἀνηρχόμην καὶ εἰσεχώρουν ἀκροποδητὶ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Γενναδίου, διότι ὁ διδάσκαλος ἐκοιμᾶτο τότε πάντοτε, καὶ ἐπομένως ἐγὼ καθήμενος εἰς τὴν τράπεζαν, παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ, προεμελέτων τὰ μαθήματα. Μετ' ὀλίγον ἀνοίγων τοὺς ὀφθαλμούς, «ἐδῶ εἶσαι, Μπασ' Ἀλέκο», μοὶ ἔλεγεν ὁ Γεννάδιος (κατὰ κωμικὴν ἠπειρωτικήν, ἀντὶ Κὺρ Ἀλέκο); ἔπειτα δ' ἐπροχώρει ἐντὸς τῆς κλίνης του, καὶ εἰργάζετο ἐπὶ μίαν ἴσως ὥραν εἰς ἱεράν τινα ἱστορίαν, ἣν τότε συνέγραφε διὰ τὴν διδασκαλίαν· μεθ' ὃ ἐγειρόμενος ἡτοιμάζετο, καὶ οὕτως εἰσηρχόμεθα εἰς τὴν παράδοσιν, ἧς πολυάριθμον ἦν τὸ ἀκροατήριον, συγκείμενον ἐκ νέων τῶν πλείστων ὑπερεικοσαετῶν. Εἰς γωνίαν δὲ τῆς αἰθούσης, πλησίον τῆς καθέ-

δρας τοῦ διδασκάλου, εἶχε διασκευασθῆ ἰδιαιτέρα ἐστρωμένη ἐξέδρα, ἐφ' ἧς, πρὸς διάκρισιν, ἐκάθηντο οἱ δύο ἡγεμονόπαιδες μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ αὐτῶν, ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν Νικόλαος, υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Αὐθέντου Σουλτάνας Χαρίτου, ὅστις δὲν ἠξεύρω τί παθὼν μετὰ ταῦτα ηὐτοκτόνησεν, ὡς ἔμαθον, ἐν Στεφανουπόλει, καὶ ὁ πάντων σμικρότατος ἐγώ, πρὸς συμφέρον βεβαίως τοῦ σχολείου μᾶλλον ἢ ἐμοῦ, ὅστις ἔπρεπεν ἢ νὰ ταχθῶ εἰς κατωτέραν τάξιν, ἢ νὰ ἐξακολουθήσω σπουδάζων κατ' οἶκον. Τὰ μαθήματα ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἡ ἀνάλυσις Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἦσαν, φαίνεται, ἀνώτερα τῆς ἐμῆς καταλήψεως· διʼ ὃ, ἀλλʼ ἴσως ἐν μέρει καὶ ἐκ παιδικῆς διαθέσεως, ὀλίγην ἔδιδον προσοχὴν εἰς αὐτά, καὶ ἐπροτίμων, ἐν ᾧ ὁ διδάσκαλος ἔλεγε, νὰ παίζω διὰ τῶν χειρῶν, ἢ νὰ προκαλῶ διὰ μορφασμῶν εἰς γέλωτα τοὺς ἀπέναντί μου καθημένους σοβαρωτέρους τῶν μαθητῶν. Ὁ Γεννάδιος πολλάκις μʼ ἐπέπληττεν· ἀλλʼ ἀνωφελῶς, καὶ ἐνίοτε κατέφευγεν εἰς αὐστηρότερα μέτρα, ἅπαξ δὲ μʼ ἐνέκλεισεν ἐντὸς τῆς διδασκαλικῆς καθέδρας, ἥτις ἦτο τοσοῦτον ὑψηλή, καὶ ἐγὼ τοσοῦτον μικρός, ὥστε ἀπʼ αὐτῆς δὲν ἔβλεπον τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἔμεινα ἥσυχος, καὶ εὑρὼν κατὰ γῆς μικρὰ τεμάχια χάρτου, τὰ ἐτύλιζα εἰς σφαιρίδια, καὶ τὰ ἐσφενδόνιζον διὰ τῶν δακτύλων ἄνωθεν τῆς καθέδρας, ἀποκαταστήσας οὕτω τὴν διακοπεῖσαν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἀκροατηρίου, πρὸς γενικὴν θυμηδίαν, καὶ πρὸς ἀπελπισίαν τοῦ διδασκάλου. Τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα παρῳδῶν ὁ Γεννάδιος, μὲ εἶχεν ἐπονομάσει ***Γελάδιον***, ὡς προτιμῶντα νὰ γελῶ μᾶλλον παρὰ νὰ σπουδάζω.

Ἀλλὰ μεθʼ ὅλων τῶν παιδαριωδῶν μου ἀνησιῶν, οἱ διδάσκαλοι, δὲν ἠξεύρω διατί, μὲ ἠγάπων, καὶ ἐγὼ τοὺς ἠγάπων ἐπίσης ἀπὸ καρδίας, καὶ πολλάκις μὲ ἐκράτουν καὶ ἐγευμάτιζον μετʼ αὐτῶν εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς καὶ αὐτοὶ συνεχῶς προσκαλούμενοι ἐγεύοντο παρʼ ἡμῖν. Κατʼ οἶκον δὲ προεγυμναζόμην καὶ παρεσκεύαζον τὰ μαθήματά μου μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν τοῦ Λουκᾶ. Ὁ δὲ Κ. Ἐρκουλίδης ἔμενε παρʼ

ἡμῖν μόνον πλέον διὰ τὰς ἀδελφάς μου. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρεσβυτέρα, Εὐφροσύνη, ἤρχισε μανθάνουσα καὶ μουσικήν, πρὸς ὃ ἠγοράσαμεν κύμβαλον, εἰς σχῆμα τραπέζης, σπάνιον βεβαίως καὶ πολύτιμον ἔπιπλον τότε, ἐξ ἐκείνων δὲ βεβαίως οἷα σήμερον οὐδὲ εἰς καλύβας δύνανται ν' ἀπαντῶνται. Καὶ ὅτι μὲν οὐδὲν ἐδιδάχθη τότε ἡ ἀδελφή μου θετικῶς τὸ ἠξεύρω. Ἔπαιζεν ὅμως, ἴσως δι' ἑνὸς δακτύλου, ἤχόν τινα λεγόμενον le carnavalsérail, καὶ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς μέγα μουσικὸν κατόρθωμα.

Οὐ μόνον δ' ἐξεπαιδεύετο εἰς τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῆς ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τρόπον μὴ λανθάνοντα τοὺς ἰδρυτὰς αὐτοῦ· διότι, ἂν οὐχὶ ἄλλο, οὐδεὶς ἠγνόει ὅτι ὁ Γενναδιος εἶχε διατελέσει συνδιδάσκαλος ἐν Ὀδησσῷ καὶ στενὸς φίλος τοῦ Λασσάνη, τοῦ γράψαντος τὸ ἐνθουσιῶδη πατριωτισμὸν πνέον δρᾶμά του, τὸ ἐπιγραφόμενον «*Ἑλλάς*».

Καὶ ὁ Αὐθέντης δ' αὐτὸς ἦν εὐμενέστατος καὶ λίαν περιποιητικὸς πρὸς τοὺς καθηγητάς, καίτοι οὐδόλως ἐν ἀγνοίᾳ τῶν φρονημάτων αὐτῶν διατελῶν. Οὕτω ποτὲ ὁ Γεννάδιος, παραδίδων τοῦ Πλουτάρχου τὸν βίον τοῦ Περικλέους, καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης δι' ὧν ὁ μέγας ἀνὴρ ἐτίμησε τὴν πατρίδα του, μᾶς ἀνέφερεν εἰς παράδειγμα βρύσιν τινὰ τῷ σχολείῳ παρακειμένην, ἣν δὲν ἠξεύρω τίς φιλότιμος Ἕλλην εἶχε πρὸ ὀλίγου κοσμήσει δι' ὡραίου γλυπτικοῦ συμπλέγματος. Ἐκεῖθεν δ' ὁρμηθεὶς καὶ γενικεύων τὸν λόγον, προήχθη εἰς θεωρίας περὶ πατριωτικῆς φιλοτιμίας, περὶ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς εὐημερίας, ἣν φέρει εἰς τὸ ἔθνος ἡ ἐλευθερία, καὶ βαθμηδὸν ἐξαπτόμενος, διέταξε νὰ κλειδώσωσι τὴν θύραν, καὶ τότε μετὰ συγκεκινημένης φωνῆς μᾶς ὡμίλησε περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἦν ἄλλοτε ἡ μήτηρ τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ κατέκειτο δούλη περιφρονουμένη, καὶ ηὐχήθη καὶ προήγγειλε τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς μετὰ λέξεων θερμοτάτων, μέχρις οὗ δάκρυα ἀνέβλυσαν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, προκαλέσαντα ἀκατάσχετον ἐνθουσιασμὸν εἰς πᾶν τὸ ἀκροατήριον.

Τῆς σκηνῆς ταύτης μάρτυρες, οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων συγκεκινημένοι ἦσαν καὶ οἱ ἡγεμονόπαιδες καὶ ὁ παιδαγωγὸς αὐτῶν, ὥστε οὐδεμία ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὅτι αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄγνωστος εἰς τὸν ἡγεμόνα. Καὶ ὅμως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Γεννάδιος προσεκλήθη εἰς γεῦμα εἰς τὴν Αὐλήν!

Μετὰ δὲ τὸ Γυμνάσιον ἐπεμελήθη ὁ πατήρ μου τῆς συστάσεως Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ὅτε ἐπήγαμεν εἰς Βουκουρέστιον, θέατρον ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ, οἰκοδόμημα ἱκανῶς εὐπρεπές, εἰς ὃ Γερμανοὶ ἠθοποιοὶ ἐδίδασκον τραγῳδίας, κωμῳδίας καὶ μελοδράματα. Τὸ πρῶτον δρᾶμα εἰς ὃ ποτε παρέστην πρὸς μεγίστην ἔκπληξιν καὶ ἐνθουσιασμόν μου, ἦν τοῦ Μοζὰρτ ὁ «Μαγικὸς αὐλός». Ἐνθυμοῦμαι δὲ καὶ ὅτι ὁ θίασος, διασκευάσας ποτὲ κατάλληλον θέσιν τινὰ σύνδενδρον τῶν περιχώρων τοῦ Βουκουρεστίου, παρέστησεν εἰς αὐτὴν ἐν ὑπαίθρῳ ἐνώπιον τῆς Αὐλῆς καὶ παμπληθοῦς ἀκροατηρίου τοὺς «Λῃστὰς» τοῦ Σχιλλέρου, καὶ οἱ λῃσταὶ εἰσήλασαν ἔφιπποι εἰς τὴν πλατεῖαν, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς σκηνή. Ἐνδιεφέρετο δὲ μεγάλως εἰς τὸ θέατρον ἥ τε λοιπὴ κοινωνία πᾶσα καὶ ἡ Αὐλή, ἥτις σχεδὸν οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν παραστάσεων, εἰς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν θεωρεῖον παρῆν πάντοτε ὁ Κ. Νικόλαος Σκοῦρος, εἰς ὃν ἦν ἀνατεθειμένη ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου, καὶ ὅστις, καθ' ὃ σπουδάσας ἐν Μονάχῳ, ἐξήγει εἰς τοὺς ἡγεμονίδας τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς λεγόμενα· καὶ ἡ δομνίτσα Ῥαλοῦ δὲ ἐσπούδαζε καὶ ἐνόει ἡ ἰδία τὴν Γερμανικήν. Ἦσαν δ' οἱ ἠθοποιοί, καθ ἃ ἐνόουν, καὶ καθ' ἃ δύναμαι ἐκ μνήμης ἤδη νὰ κρίνω, ἐκ τῶν δοκιμωτάτων, οἱ σύζυγοι Steinfels, καὶ οἱ σύζυγοι Ῥαάν, καὶ ἡ ὡραιοτάτη Dill, ἣν διὰ τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα, τὴν χάριν τῶν τρόπων, καὶ τὴν λεπτὴν αὐτῆς ἀγωγήν, ἰδίως ἐξετίμα, καὶ ἐνίοτε καὶ προσεκάλει καὶ περιεποιεῖτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια. Ἐλατρεύετο δ' ἡ νεᾶνις ὑπὸ παντὸς τοῦ κοινοῦ τοῦ Βουκουρεστίου, καὶ εἰς ἕνα τῶν νέων εὐπατριδῶν τοῦ Βουκουρεστίου ἐνέπνευσε διακαέστατον ἔρωτα, εἰς ὃν καὶ αὕτη μετὰ ποιητικωτάτης ἀφοσιώσεως ἀνταπεκρίνετο. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτός, καίτοι παιδίον, εὗρισκον ἐξαίσιον τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ ὁσάκις

ἐφ' ἁμάξης διηρχόμεθα πρὸ τῆς οἰκίας της, ἔχαιρον μεγάλως ἂν τὴν ἔβλεπον εἰς τὸ παράθυρον, καὶ τὴν ἐχαιρέτων. Ἐκείνη δὲ ἀστείαν βεβαίως εὑρίσκουσα τὴν ἔκφρασιν ταύτην τοῦ παιδικοῦ θαυμασμοῦ μου μοὶ ἀπέδιδε μετ' ἀπαραμίλλου χάριτος τὸν χαιρετισμὸν πρὸς πολλὴν διασκέδασιν τῶν περὶ ἐμέ, καὶ πρὸς ζηλοτυπίαν ἴσως τινῶν, οἵτινες δὲν ἠξιοῦντο τοιαύτης φιλοφρονήσεως.

Περίεργον μοὶ φαίνεται καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε ἀναπολῶ τὰς τότε ἐντυπώσεις, πόσον τὸ κάλλος ἐπιδρᾷ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν παιδίων. Τοῦτο βεβαίως διότι, ἅμα ἄρχεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων, ἡ ψυχὴ τίθεται εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὴν ἔξω φύσιν, ἧς τὴν ἁρμονίαν ἀνταναλᾷ ὑπερτάτως τὸ ἀνθρώπινον κάλλος. Μία τῶν ὡραιοτέρων Κυριῶν ἐν Βουκουρεστίῳ ἦν τότε ἡ Κ^α^ Ζήγκα (Ζωὴ) Φλωρέσκου, πρωτότοκος θυγάτηρ τῆς Κ^ας^ Φωκᾶ, καὶ θεία τῆς Δώρας δ' Ἰστρίας. Τοσοῦτος δ' ἦν ὁ παιδικὸς θαυμασμός μου πρὸς τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ὥστε μίαν ἑσπέραν, ὅτε ἐδίδετο χορὸς παρ' ἡμῖν ἐλθὼν ἐστάθην ὀπίσω της ἐν ᾧ ἐχόρευε, καὶ κρυφίως ἔκοψα διὰ ψαλλίδος μικρὰν ἄκραν τῆς κρεμαμένης λαμπρᾶς πλεξίδος της ἵνα τὴν φυλάξω εἰς ἐνθύμημα. Εὐτυχῶς δὲν ἀνεκαλύφθη ἡ ἀνόητός μου αὐθάδεια· ἄλλως δὲν θὰ διέφευγον τοὺς καγχασμοὺς καὶ ἴσως καὶ ὑλικωτέρας ποινὰς δι' αὐτήν.

Καὶ τῆς θείας μου Κ^ας^ Γκίκα (τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου) ἐθαύμαζον οὐχ ἧττον τὴν καλλονήν, καὶ πολλάκις, πρὸς πολλὴν διασκέδασιν αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων, τὴν παρεκάλουν νὰ φορῇ εἰς τὴν κεφαλὴν χρυσῆν τινα ἀλυσσίδα, ἥτις κατ' ἐμὲ ἔπρεπεν ἐξαιρέτως εἰς τὴν μέλαιναν κόμην της, τὴν μέχρι τῶν ποδῶν της κατερχομένην. Ὡς ὅμως σήμερον δύναμαι νὰ κρίνω, ἔχων πάντοτε πρὸ τῆς μνήμης μου τῆς ἀγαπητῆς θείας μου τὴν μορφήν, ἐξόχως μὲν ὡραία δὲν ἦτον· ἀλλ' εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἐπὶ τῆς μορφῆς της ἐπέλαμπεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς της ἡ καλλονή.

Ἀγνοῶ ἂν ἡ ὑπερτάτη ἐπιμέλεια τοῦ Θεάτρου εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν πατέρα μου· ἢ ἂν ἦν ἐντὸς τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας του. Ἀλλ' ὅπως δήποτε ἡ χρῆσις ἣν αὐτῆς ἐποιήσατο ἦν ὁ μετὰ

πάσης δραστηριότητος ὀργανισμὸς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Διὰ τῆς νοήμονος ἐνεργείας του κατηρτίσθη μετ' οὐ πολὺ θίασος, οὗ πρώτιστα μέλη ἦσαν ὁ Ἀριστέας, ὅστις εἶχεν, ἢ δὲν ἠξεύρω ἂν ἔκτοτε, καὶ ἕνεκα τῆς σκηνικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος, ἔλαβε τὸν βαθμὸν Καμινάρη· ὁ Σωμάκης, ὁ ἐν Ἑλλάδι ὡς πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀποθανών· ὁ Κακούλης, μετέπειτα ἐν Δακίᾳ εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐπιδοθείς, καὶ ἄλλοι τινὲς αὐτοδίδακτοι μὲν πάντες, ὑπωσοῦν ἐξωγκωμένην καὶ ἐνίοτε ἐπιτετηδευμένην ἔχοντες τὴν ἀπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν τέχνην, ὡς εἰς ἐνάσκησιν πατριωτικοῦ καθήκοντος ἐπιδιδόμενοι. Κατ' ἀρχὰς τὰ γυναικεῖα μέρη ὑπεκρίνοντο, ὡς εἰς τὴν ἀρχαίαν σκηνήν, νεανίαι· βαθμηδὸν δ' εὑρέθησαν καὶ γυναῖκες, ἃς μετὰ παραφόρου χαρᾶς ἐδέχθη τὸ κοινόν, οὐ μόνον τὸ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ τότε ἐντελῶς Ἑλληνίζον ἐγχώριον.

Ἦσαν δὲ μεταξὺ τῶν διδαχθέντων δραμάτων τινὲς μεταφράσεις τῶν τοῦ Κοτζεβοῦ, αἱ τοῦ πατρός μου ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου, αἱ τραγῳδίαι τοῦ Ῥίζου, «Πολυξένη» καὶ «Ἀσπασία», καὶ πεζή τις μετάφρασις τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀλφιέρη. Ὁ θίασος εἶχεν ἑτοιμάσει καὶ τοῦ Βολταίρου τὸν Θάνατον τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ὁ πατήρ μου, ἕνεκα τῆς ὑποθέσεως, ἥτις ἐδύνατο νὰ φανῇ ὕποπτος εἰς τοὺς τὰ πάντα τότε κατασκοπεύοντας, ἀπηγόρευσε τὴν παράστασιν, ἐπιμόνως ἀντιστὰς εἰς πάσας τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν ἠθοποιῶν, περιπόντων καθ' ἑκάστην ἐπὶ τούτῳ πρεσβείας. Τέλος ὅμως ἐνέδωκε μετὰ πλείστας ἐνοχλήσεις, καὶ μάλιστα ἐπεμβάσεις· τὸ δὲ περίεργον ὅτι αὗται προήρχοντο μάλιστα ἐκ τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας· καὶ ἡ ἐσπέρα τῆς παραστάσεως ἦν θριαμβευτικὴ διὰ τὸ θέατρον, μὴ ἐπαρκοῦν νὰ περιλάβῃ οὐδὲ τὸ ἥμισυ τοῦ συρρέυσαντος φιλοθεάμονος πλήθους. Εἰς τὴν παράστασιν δ' ἐκείνην παρευρέθη μὲν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Κ. Ἐρκουλίδης, ὅστις καὶ θαύματα περὶ αὐτῆς διηγεῖτο, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡμεῖς, διότι μᾶς ἀπηγορεύθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ εἰς ἐπανάληψιν τῆς τραγῳδίας ἄδεια δὲν ἐδόθη, διότι ἄφρων ἐνέργεια ἐδύνατο οὐ μόνον τοῦ θεάτρου

τὴν ὕπαρξιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σπουδαιότατα ἐθνικὰ συμφέροντα νὰ διακινδυνεύσῃ.

Δὲν περιωρίζετο δὲ εἰς τούτων τῶν ἱδρυμάτων τὴν ἐπιμέλειαν πᾶσα ἡ πατριωτικὴ μέριμνα του. Μεμυημένος εἰς ἓκ τῶν πρώτων εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐνήργει ὑπὲρ αὐτῆς, ἀρ' ὅτου ἦν ἐν Βουκουρεστίῳ, πάντοτε μὲν ἐν κρυπτῷ, ἀλλ' ἀνετώτερον ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ὥστε οὐδ' ἡμᾶς, τὰ παιδία, διέφευγεν ὅτι ἡ ἐλευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων ἦν τοῦ βίου του τὸ διηνεκὲς ὄνειρον, καὶ ὅτι ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδείας ἣν τῷ παρεῖχεν ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ θέσις, εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ μεγάλου σκοποῦ δραστηρίως, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκινδύνως. Πολλάκις ἔβλεπον μετὰ θαυμασμοῦ φουστανελλοφόρους εἰσερχομένους καὶ κατακλειομένους εἰς τὸν κοιτῶνά του εἰς μακρὰς συνεντεύξεις, καὶ ὀνομάζων μοι ἐνίοτε αὐτούς, τὸν Σάββαν, τὸν Γεώργιον τὸν Ὀλύμπιον, μᾶς ἔλεγεν ὁ πατήρ μου ὅτι οὗτοι εἰσὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἡ ἐλπὶς καὶ οἱ ἥρωες, οἱ μέλλοντες τῆς Ἑλλάδος Μιλτιάδαι καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ἤξευρον δέ, ἢ ἴσως ἔμαθον ἔκτοτε, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, αὐτὴν τὴν κεφαλήν του ἐκθέτων, διετέλει ἐν ἀλληλογραφίᾳ μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ὄντος τότε ἐν Ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ ἐπίσης γινώσκοντος τὰ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας διενεργούμενα.

Περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ μήτηρ μου βαρέως ἀσθενήσασα, ὅταν ἀνέλαβε, συμβουλῇ καὶ ἐγκρίσει τῶν ἰατρῶν δι' ἀλλαγὴν ἀέρος, ἀπεφάσισε νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βλαχίας, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς μάμμης μου, τῆς γιαγιᾶ Ῥαλοῦς, καὶ ὑπό τινων ἀρχόντων. Ἡ ἐπιθυμία μου νὰ συμπεριληφθῶ εἰς τὴν ὁδοιπορίαν ἦτο μεγίστη, ἀλλ' ἡ ἐλπὶς οὐδεμία, διότι ὁσάκις ἐτόλμησά τινα ὑπαινιγμόν, ἢ παντάπασι δὲν ἐδόθη προσοχὴ εἰς τοὺς λόγους μου, ἢ διετάχθην νὰ μὴ λέγω ἀνοησίας. Ἐν τούτοις μίαν ἑσπέραν, μὴ ἀπέχουσαν πολὺ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως, ἐν ᾧ οἱ γονεῖς μου ἦσαν εἰς τὴν Αὐλήν, μείναντες μόνοι κατ' οἶκον ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή μου, πάντοτε τῆς μικρᾶς μὴ λαμβανομένης εἰσέτι ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἡλικίαν της, ἐξεφράζομεν ἀμοιβαίως τὴν λύπην ἡμῶν, διότι

δὲν μᾶς ἐπετρέπετο νὰ συνοδοιπορήσωμεν. Τότε ἀστεία ἰδέα μοὶ ἐπῆλθεν. Ἐλάβομεν χαρτίον καὶ κάλαμον, καί, διὰ κοινῆς συνεργασίας, σωρεύσαντες σολοικισμοὺς καὶ βαρβαρισμοὺς μετὰ γενικῶν καὶ ἴσως καὶ ὀνομαστικῶν ἀπολύτων, συνετάξαμεν, ὅθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, ἱκετηρίαν, ἣν καὶ ἐπέμψαμεν εἰς τὸν πατέρα μου. Ἡ ἐλπὶς καὶ προσδοκία ἡμῶν δὲν ἦτον ἄλλη, ἢ ὅτι ἤθελε γελάσει διὰ τὴν ἐπίνοιαν καὶ διὰ τὸ κωμικοτραγικὸν ἡμῶν ὕφος· ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ἓν τέταρτον, καὶ ἠκούσαμεν ἅμαξαν εἰσερχομένην, καὶ ὑπηρέτης αὐλικὸς ἀναβάς, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπέμφθη ἵνα μὲ φέρῃ εἰς τὴν Αὐλήν. Τοῦτο πολλάκις ἐγίνετο καὶ ἄλλοτε, καὶ ἑπομένως περιχαρὴς τὸν ἠκολούθησα. Φθὰς δ' ἐκεῖ, ἐκομίσθην πρὸς τὸν πατέρα μου εἰς τὸν ἡγεμονικὸν ἀντιθάλαμον, ὄντα πλήρη αὐλικῶν κατὰ τὸ σύνηθες, καὶ εὗρον ὅτι πάντες εἶχον ἀναγνώσει τὴν ἐπιστολήν μου, καὶ μὲ περιεστοίχισαν ὁμιλοῦντές μοι περὶ αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ μετὰ παιδικῆς φλυαρίας ὑπεστήριζον παρ' αὐτοῖς τὸ θέμα μου, καὶ κατ' ὀλίγους τοὺς ἐκέρδησα πάντας ὑπὲρ τῶν ἀξιώσεων ἡμῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Αὐθέντην, ὅστις ἀκούσας περὶ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς δικηγορίας μου, εἶπεν εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν παράκλησίν μου. Οὕτως ἀπεφασίσθη ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή μου ἠθέλομεν συναπέλθει εἰς τὴν ὁδοιπορίαν! Καὶ ταύτης μὲν δὲν διετήρησα ὅσον ἔπρεπε τὰ καθέκαστα εἰς τὴν μνήμην, ἀλλ' ἠξεύρω μόνον ὅτι ἦτον λίαν πανηγυρική, διότι ἡ σύζυγος τοῦ Ποστελνίκου, ἡ ἀνεψιά, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἀδελφὴ τοῦ Αὐθέντου, νὰ ἐπισκέπτωνται, μετὰ λαμπρᾶς συνοδίας ἀρχόντων, θεραπόντων καὶ σωματοφυλάκων τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις, τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, ἣν συμβὰν σπανιώτατον τότε, ἴσως καὶ μοναδικόν. Πανταχοῦ λαός, ἀρχαὶ καὶ ἡ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία μᾶς ὑπεδέχοντο μετὰ τῶν μεγίστων τιμῶν. Εἰς τὰς πόλεις κατελύομεν εἰς τὰ διοικητήρια, ἀνθοστόλιστα καὶ σημαιοστόλιστα, εἰς πολυτελεστάτας αἰθούσας, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡμῶν τῶν παιδίων πρώτη φροντὶς καὶ ἰδία διασκέδασις ἦν νὰ στρέφωμεν τοὺς δείκτας καὶ νὰ καταστρέφωμεν τὰς μηχανὰς τῶν κοσμούντων αὐτὰς ὡραίων

ὡρολογίων, χωρὶς οὐδεὶς νὰ τολμᾷ τὴν ἐλαχίστην παρατήρησιν, μέχρις οὗ ἡ μήτηρ μου, γνῶσιν λαβοῦσα τοῦ ἐπιβλαβοῦς ἡμῶν παιγνίου, διέκοψεν αὐτὸ δι' ἐπιπλήξεων. Μᾶς παρετίθεντο δὲ παντα-χοῦ πολυτελέστατα δεῖπνα, εἰς ἃ προσεκαλοῦντο καὶ πάντες οἱ προὔχοντες τῆς πόλεως, μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Εἰς μίαν δὲ πόλιν, τὸ Ῥίμνικον, ὁ διοικητής, μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ μᾶς ὑποδεχθῇ διὰ κωδωνοκρουσίας, ἤθελε καὶ διὰ κανονοβολισμῶν νὰ χαιρετίσῃ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τότε ἡ Δακία πυροβόλα δὲν εἶχε, καὶ ἡ κτῆσις αὐτῶν θὰ τῇ προσήπτετο ὡς ἔγκλημα, ὁ διοικητὴς κατέφυγεν εἰς τέχνασμα, δι' ὃ ἐδικαιοῦτο ἴσως νὰ καυχηθῇ ὅτι, ἂν δὲν ἐφεῦρε τὴν πυρίτιν, ἐφεῦρεν ὅμως ἢ κἂν θὰ ἐφεύρισκεν, ἂν δὲν ὑπῆρχον, τὰ πυροβόλα. Εἰς ῥίζας δένδρων βαθείας ἐνσκάψας ὀπὰς ἐπλήρωσεν αὐτὰς πυρίτιδος, καὶ αἱ ἐκρήξεις, ἂν οὐχὶ ἄλλο, ἀκριβῶς κἂν παρῆγον τῶν πυροβόλων τὸν κρότον, ὅστις καὶ μόνος ἦν ἀπαιτούμενος. Εἰς ἑτέραν ἐλθόντες πόλιν ἀφ' οὗ διέβημεν τὸν ποταμόν, νομίζω τὸν Ὄλτον, ἐφ' οὗ ἔκειτο, εὕρομεν ἐπὶ τοῦ ἀντιπέραν χείλους ὡραίαν σκιάδα ἐπίτηδες οἰκοδομηθεῖσαν, καὶ ἐν αὐτῇ μᾶς ὑπεδέχθησαν πᾶσαι αἱ κυρίαι τῆς πόλεως ἀδαμαντοστόλιστοι, μᾶς προσέφερον παγωτὰ καὶ γλυκύσματα, καὶ εἶτα μᾶς προέπεμψαν εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν δι' ἡμᾶς κατοικίαν, ὅπου, μετὰ πολυτελὲς γεῦμα, μᾶς περιέμενε φωταψία καὶ χορός. Ἔτι δ' ἐπισημοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχὴ εἰς Κραγιόβαν, ἥτις ἦν ἡ πρωτεύουσα τῆς Μικρᾶς λεγομένης Βλαχίας, καὶ ὅπου ὁ διοικητής, ὡς ἀνώτατος ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐθέντου, εἶχεν εἶδος Αὐλῆς καὶ προήδρευε διοικητικοῦ συμβουλίου (*Διβανίου*). Ἀλλὰ τὸ τερπνότερον μέρος πάσης τῆς ὁδοιπορίας ἦν ἡ κατάῤῥυτος καὶ κατάφυτος χώρα περὶ τὸ Κουμπουλούγγιον, κατὰ τῶν Καρπαθίων τοὺς πρόποδας, ἀληθὴς κῆπος αὐτοφυής, οὗ αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τοσοῦτο ζωηρῶς ἐνετυπώθησαν εἰς τὴν φαντασίαν μου, ὥστε, εἰ καὶ τότε ἤμην μόλις δεκαετής, νομίζω ὅτι βλέπω ἔτι ἐμπρός μου καὶ τὰς πρασίνας αὐτοῦ πεδιάδας, καὶ τοὺς ἀνθοσκεπεῖς λόφους του, καὶ τοὺς καθαροὺς ῥύακας τοὺς παντοίως διακλαδευομένους ἢ παραλλήλως ῥέοντας ὑπὸ δενδροστοι-

χίας, ἢ ἔρποντας ὑπὸ ἄλση μυστηριώδη. Εἰς τὴν ὄχθην ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ὅτε ἀνεχωροῦμεν ἐφύτευσα, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀκολούθων ἡμῶν, κλάδον ἰτέας, εἰς ἐνθύμημα· ἀλλ' ἤτις ἀγνοῶ ἂν ἔκτοτε ἐρριζοβόλησε καὶ ἐβλάστησε, καὶ ἂν ἴσως ἐπὶ μακροὺς χρόνους θὰ ἐξακολουθῇ ἀκμάζουσα, ὅταν ὁ φυτεύσας αὐτὴν δὲν θέλει ὑπάρχει.

Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἡμῶν εἰς Βουκουρέστιον ἡ μήτηρ μου εἶχεν ἐντελῶς ἀναλάβει.

Ὀλίγον δὲ πρὸ τούτου, ἢ μετὰ ταῦτα, μεγαλοπρεπεστάτη ἐγένετο δεξίωσις ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Αὐλῇ εἰς τὸν Αὐθέντην τῆς Μολδαυΐας Σκαρλάτον τὸν Καλλιμάχην, ὅστις ἀναχληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, διήρχετο μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας του διὰ Βουκουρεστίου, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὴν ἀδελφήν του δόμναν Εὐφροσύνην. Μεταξὺ ἄλλων ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ θέατρον ἐφωταγωγήθη λαμπρῶς τὴν ἑσπέραν καθ' ἣν ἐπεσκέφθη αὐτὸ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια. Διεδέχθη δὲ τὸν Σκαρλάτον Καλλιμάχην εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαυΐας ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος. Καθ' ὅσον δ' ἐνθυμοῦμαι, δὲν νομίζω καὶ οὗτος νὰ διῆλθε διὰ Βουκουρεστίου.

Ἀλλ' ἄλλο πολὺ σπουδαιότερον συμβὰν συνεκίνησε μετά τινα καιρὸν ἡμᾶς, τοὺς μαθητὰς τοῦ Γυμνασίου. Ἐν ᾧ ἠκροώμεθα τὸν διδάσκαλον, αἴφνης θόρυβος ἠκούσθη εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τοὺς διαδρόμους, ἀναγγέλλων ὅτι ἀσύνηθές τι συνέβαινεν, καὶ ἀμέσως ἀγγελία διέτρεξεν ὅλον τὸ σχολεῖον, ὅτι ὁ Αὐθέντης ἤρχετο εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ. Τοῦτο ἦν πρωτοφανὲς καὶ ἀπαραδειγμάτιστον, καὶ διὰ τοῦτο διήγειρε μεγάλην συγκίνησιν. Τῷ ὄντι δὲ μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἅμαξαι καὶ δορυφόροι ἐπλήρωσαν τὴν εὐρεῖαν αὐλήν, καὶ ὁ Ἡγεμών, ὑπὸ μάλης κρατούμενος ἀμφοτέρωθεν, ἀνέβη βραδέως, καὶ ἐλθὼν ἐκάθησεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν εἰς ἕκαστον τῶν ἀκροατηρίων, θερμὴν μέριμναν δεικνύων ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὴν δ' ἑσπέραν πάντες ὡμίλουν ἐν τῇ αὐλῇ περὶ τοῦ ἀπροσδοκήτου τούτου κινήματος τοῦ Αὐθέντου, καὶ ἐξέθετον καὶ ἐσχολίαζον τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ· ἡ δὲ κολακεία εὗρισκεν ἄφθονον ὕλην εἰς πολλαπλασιασμὸν τῶν δικαίων ἐπαίνων.

Μεταξὺ ἄλλων ὅμως τινὲς διηγοῦντο ὅτι, ὅτε ἀνεχώρει ἡ ἡγεμονικὴ ἅμαξα, εἷς κύων καθήμενος ἐμπρὸς αὐτῆς ὠρύετο, οὐδ' ἤθελε νὰ φύγῃ καίτοι διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἡνιόχων καὶ τῶν σωματοφυλάκων, καὶ ὅτι καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν, προπορευόμενος, ἐξηκολούθει ἐπιμόνως τὰς πενθίμους αὐτοῦ ὑλακάς. Τὸ διήγημα τοῦτο ἤκουσα τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν ὑπὸ πολλῶν λεγόμενον, καὶ ὑπό τινων ἐξηγούμενον ὡς κακὸν οἰωνόν, ἐν ᾧ ἄλλοι, οἱ ἧττον εὔπιστοι, ὡς ἐνθυμοῦμαι φέρ' εἰπεῖν τὸν νέον **κόμισσον** Δημήτριον Σοῦτσον, (πρεσβύτερον ἀδελφὸν τῶν ποιητῶν Ἀλεξάνδρου καὶ Παναγιώτου), ἐγέλων διὰ τὴν πρόληψιν, καὶ ἔλεγον ὅτι φυσικὸν τοῦ κυνὸς ἦν νὰ ὠρύηται, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ προφητεύῃ.

Καὶ ὅμως παράδοξος σύμπτωσις! Ἐπηλήθευσε τοῦ κυνὸς ἡ ἀπαίσιος προφητεία! Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸ σχολεῖον ὁ Αὐθέντης ἠσθένησε, καί, μετὰ μίαν ἑβδομάδα, ἀπέθανεν. Ἡ ἀσθένεια ἦν ἁπλοῦν ἐρυσίπελας, νομισθὲν κατ' ἀρχὰς ἀκίνδυνον, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον λαβὸν κακοήθη χαρακτῆρα, μέχρις οὗ ἀπροσδοκήτως ἐπέφερε κεραυνοβόλον τὸν θάνατον. Ἐπὶ πολὺ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐνομίσθη καὶ διεδίδετο ὅτι τὸν ἡγεμόνα ἐφαρμάκευσαν οἱ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς μέγα πρόσκομμα εἰς τῶν πατριωτικῶν σκοπῶν των τὴν πρόοδον. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, ὅστις ἐγνώριζε πάντα τὰ κατὰ τὸν Αὐθέντην, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς τελευταίας του ἀσθενείας διέμενε πάντοτε σχεδὸν πλησίον του, μ' ἐβεβαίωσε πολλάκις ὅτι τοῦτο ἦν ἄντικρυς πλάνη καὶ κενὸν ἐπινόημα, ἀληθῶς δ' ὅτι τὸ ἐρυσίπελας μόνον τὸν ἐθανάτωσε. Μοὶ προσέθετε δ' ὅτι οὐδ' εἶχεν ἡ Ἑταιρία λόγον ἵνα τὸν ὑποβλέπῃ, διότι, ὡς καὶ πολλάκις καὶ παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου του γραμματέως Βαλέττα, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρός μου λόγος ἐγίνετο περὶ μεγάλου τινὸς ἐθνικοῦ σκοποῦ ὅστις παρεσκευάζετο, οὐδέποτε ἀντέπραξε πρὸς αὐτὸν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐξεφράσθη, περιωρίζετο δὲ μόνον πάντοτε εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ὁμιλίαν, προσποιούμενος ὅτι δὲν τὴν ἤκουσε. Περὶ δὲ τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων του ὁ πατήρ μου οὐδεμίαν εἶχεν ἀμφιβολίαν, καὶ ταῦτα τῷ ὄντι πρὸς

τοῖς ἄλλοις ἀπέδειξεν καὶ ἡ πρὸς τὸν Γενναδιον καὶ τὸ σχολεῖον συμπεριφορά του.

Ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Αὐθέντης ἀπέθανεν. Πόσαι τύχαι ἀνατραπεῖσαι! Πόσα ὄνειρα διασκευασθέντα, πόσοι φόβοι περὶ τοῦ μέλλοντος! Καὶ εἰς τὴν αὐλὴν πένθος καὶ θρῆνος καὶ ἀπελπισία, ἀντὶ τῆς πρώην εὐθυμίας, καὶ πασῶν ἐκείνων τῶν λαμπροτήτων καὶ τῶν μεγαλοπρεπειῶν. Ἡ κηδεία τοῦ Αὐθέντου ἐγένετο δημοτελεστάτη καὶ λαμπρὰ οἵαν οὐδέποτε ἐνεθυμεῖτο τὸ Βουκουρέστιον, διότι ὁ Αὐθέντης Σοῦτσος ἦν ὁ πρῶτος Φαναριώτης ἡγεμὼν ὁ φυσικὸν θάνατον ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου του. Ἦν δ' αὐτὸς καὶ ὁ ἔσχατος, εἰ καὶ οὐδεὶς ἔτι προέβλεπε τοῦτο.

Ἤδη δ' ἐστοχάζετο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς, περὶ τῆς θλιβερᾶς ἐπιστροφῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε εἴδησις ἦλθεν, ἴσως οὐχὶ ὅλως ἀπροσδόκητος διά τινας μεμυημένους, ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ πύλη προὐτίθετο εἰς τὸν ἀποβιώσαντα ἡγεμόνα νὰ δώσῃ διάδοχον τὸν πρωτότοκον υἱὸν αὐτοῦ Νικόλαον. Τοῦτο ἤχησε παρηγόρως διά τινας, ὧν ἡ θλῖψις ἀπέβλεπεν ὀλιγώτερον εἰς τοῦ ἡγεμόνος τὸν θάνατον παρὰ εἰς τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐλπίδων καὶ βλέψεων. Ἀλλ' ἡ τύχη ἄλλα τοῖς ἐπεφύλαττεν.

4.

Αὐγὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀναστάσεως.

Μέγα συμβὰν πολλοῖς ἀπροσδόκητον! Ἀναστάσεως ἡμέρα διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ πάντα Ἕλληνα!

Πρὸ τοῦ θανάτου ἤδη τοῦ Αὐθέντου, νομίζω, εἶχε φθάσει ἡ εἴδησις ὅτι μυστικός τις ἀπόστολος, Ἀριστείδης καλούμενος, πεζὸς μεταβαίνων διὰ τῆς Βλαχίας εἰς Βουλγαρίαν, εἶχε συλληφθῇ ὑπὸ

τῶν Ὀθωμανῶν παρὰ τὸν Δούναβιν κατὰ τὸ Ῥουστσούκιον, καὶ ὅτι ἐντὸς τῶν πελμάτων τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ εὑρέθησαν ἔγγραφα περιέχοντα τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας.

Ἡ περίστασις αὕτη ἔπεισε, φαίνεται, τοὺς ἑταίρους, ὅτι κίνδυνος ἐπέκειτο ἂν ἀνέβαλλον ἐπὶ πλέον τὴν ἐπιχείρησίν των, καὶ ἴσως αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ Αὐθέντου ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως. Ἀγνοῶ δ' ἂν αὐτῆς προανάκρουσμα, ἢ ἂν μόνον πρόσθετος ἀφορμὴ εἰς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐνάρξεως ὑπῆρξε καὶ ἡ στάσις τοῦ Θεοδώρου Βλαδιμηρέσκου, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς συγχύσεως, ἣν ἐπέφερεν ἡ μεσαυθεντία, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς Βλαχίας, καὶ ἐζήτει ὑπὲρ αὐτῶν δικαιώματα. Εἰς τοσοῦτον δὲ βαθμὸν ἦν πατριωτικὸν καὶ φιλελεύθερον τὸ πνεῦμα τῶν μελῶν τῆς αὐθεντικῆς Αὐλῆς, ὥστε τὸ κίνημα τοῦτο, ὡς πρῶτον βῆμα ἐθνικῆς ἐγέρσεως κρινόμενον, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐνέπνεεν εἰς αὐτὰ θερμὰς συμπαθείας.

Ἀλλ' ὁ ἀναβρασμὸς προυχώρει καὶ τὰ πράγματα ἐταράττοντο· ἐν Βουκουρεστίῳ δ' ἤρχισε νὰ κλονίζηται ἡ ἀσφάλεια· διὸ ἐκρίθη εὔλογον ν' ἀποσυρθῇ ἡ μάλιστα εἰς ἐπιχειρήσεις κακούργων ἐκτεθειμένη ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, μεθ' ἧς καὶ ἡμεῖς, εἰς μοναστήριόν τι, δὲν ἠξεύρω ποῖον, ὀχυρόν, εἰς τῆς πόλεως τὰ περίχωρα. Ἐκεῖ δ' ἐμάθομεν περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Αὐθέντου Μιχαὴλ Σούτσου ἐξ Ἰασίου. Διεδόθη δὲ καὶ ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, τὴν σημαίαν ἀναπετάσας τῆς ἐθνεγερσίας, εἰσήλασεν ἢ ἔμελλε νὰ εἰσελάσῃ εἰς Μακεδονίαν. Μετ' ἀνυπομόνων λοιπὸν παλμῶν καρδίας περιεμένομεν, δηλαδὴ περιέμενον οἱ περὶ ἡμᾶς μεγάλοι, καὶ ἡμεῖς οἱ μικροὶ ἠκούομεν καὶ ἐπιστεύομεν, ὅτι τάχιστα θέλει φθάσει εἰς Βουκουρέστιον μετὰ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐπαναφέρει ἐκεῖ τὴν τάξιν πληρέστατα, καὶ ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα ἐν πρώτῃ μάχῃ. Αἱ συνδιαλέξεις πᾶσαι περιεστρέφοντο ἀναφανδὸν περὶ τὰ σχέδια καθ' ἃ τὸ μέγα ἔργον ἔμελλε νὰ τελεσθῇ. Ἦν δὲ πάντων ἀκατάσχετος ὁ ἐνθουσιασμός, ὅτε μίαν ἡμέραν ἠκούσθη ὅτι ὁ διδάσκαλος Γεννάδιος ὠργάνωσε λόχον ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς των.

Ἂν ὄχι αὐτοὶ οἱ ἡγεμονόπαιδες, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἠθέλησαν νὰ ταχθῶσι τότε μεταξὺ τῶν προμάχων ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ἠκολούθησαν τὰς σημαίας οὐχὶ μὲν τοῦ Γενναδίου, διότι οὗτος οὐδὲ κατάλληλος ἦν εἰς στρατολογίαν, οὐδ' ἐπέμεινεν εἰς αὐτήν, ἀλλὰ τὰς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ὅτε μετὰ ταῦτα συνεκροτήθη ὑπὸ τοῦ Δρακούλη καὶ τοῦ Λασσάνη.

Ἐν τούτοις ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἤρχετο, ἡ δ' ἀναρχία ηὔξανεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν καὶ μάλιστα ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ὅπου ἐκρίθη ὅτι ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια δὲν διετέλει πλέον ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μάλιστα οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Αὐλῆς, ὡς ἐλέγοντο, καὶ ὡς ἦσαν ἴσως, οἱ σωματοφύλακες, πέρψαντες ἐζήτουν ὀπωσοῦν ἀποτόμως τοὺς μισθοὺς αὐτῶν, καὶ κρυφίως εἰδοποιήθη ἡ ἡγεμονὶς ὅτι συνωμοσία ἐτεκταίνετο μεταξὺ αὐτῶν ἵνα ἐπιπέσωσιν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, καὶ φονεύσαντες ἢ αἰχμαλωτίσαντες αὐτήν, λεηλατήσωσι τὰ πλούτη ἃ ὑπέθετον ὅτι εἶχεν. Εἶχον δὲ περιστῇ τὰ πράγματα εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε τοιαύτη ἀπειλὴ οὔτε ἀπίθανος ἦν οὔτε δυσεκτέλεστος. Περὶ τοῦ ἀπαισίου δὲ τούτου σχεδίου ἠκούσμεν καὶ ἡμεῖς τὰ παιδία· ἀλλὰ τοσοῦτον παιδία ἤμεθα, ὥστε, τὸ κατ' ἐμὲ τοὐλάχιστον, δὲν ἐνθυμοῦμαι οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον φόβον νὰ ᾐσθάνθην, διότι δὲν εἶχον τὴν συναίσθησιν τοῦ κινδύνου.

Ἐν τούτοις, ἀφ' οὗ ἐλήφθησάν τινα μέτρα προφυλακτικὰ κατ' αἰφνιδίας προσβολῆς, ἀπεφασίσθη ν' ἀναχωρήσωμεν ἐκ Βουκουρεστίου ὅσον τάχιον. Πρὶν δὲ τούτου, ἀπῆλθε μίαν πρωΐαν ἡ μήτηρ μου εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, ἵνα συσκευάσῃ καὶ συμπαραλάβῃ εἴ τι πολύτιμον εἴχομεν. Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτως ἦν ἐνησχολουμένη, αἴφνης φήμη δὲν ἠξεύρω πόθεν πηγάσασα, διέτρεξε πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλον, καὶ αὐθημερὸν θὰ εἰσέλθωσιν εἰς Βουκουρέστιον. Ὁ πανικὸς φόβος ἦν γενικός· ὅλοι ἔφευγον, ὡς ἕκαστος εἶχε τάχους καὶ τρόπων. Πρὸ παντὸς δ' ἦν ἀνάγκη νὰ φύγῃ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, διότι αὐτῇ ἐπέκειτο ὁ μέγιστος κίνδυνος καὶ ἐξωτερικὸς καὶ ἐσωτερικός. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ πάντα εἶχον ἤδη κρυ-

ρίως παρασκευασθῆ, αἱ ἅμαξαι ἀμέσως ἐζεύχθησαν, αἱ μᾶλλον ἀπαραίτητοι τῶν ὁδοιπορικῶν σκευασιῶν ἐρρίφθησαν εἰς αὐτάς, καὶ πρὶν ἢ τὸ πρᾶγμα διαδοθῆ, ἀπῆλθεν ἡ ἡγεμονὶς μετὰ πάσης τῆς ἀκολουθίας της, ἐν ᾗ συμπεριελαμβανόμεθα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου ἔλειπε! Δι' ὃ ὁ πατήρ μου ἀντὶ νὰ ἔλθῃ μεθ' ἡμῶν ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλά, φεῦ! δὲν τὴν εὗρε, καὶ ἔμαθεν ὅτι ἔντρομος ἐκ τῆς ἀπαισίου φήμης, καὶ ἰδοῦσα τὴν γενικὴν φυγήν, ἐξῆλθε πεζὴ τῆς οἰκίας, καὶ οὐδεὶς ἤξευρε ποῦ διηυθύνθη.

Τὸ ἀληθὲς ὅ' ἦν ὅτι οὐδ' ἡ ἰδία ἤξευρε ποῦ ἐπορεύετο, καὶ ἔτρεχεν ἀγνοοῦσα ποῦ, τεθορυβημένη διὰ τῶν ὁδῶν, εἰς ἃς ἐν Βουκουρεστίῳ οὐδεὶς οὐδ' ἀνήρ, τάξεως ἀνωτέρας τοῦ ὄχλου, ἐξήρχετό ποτε ἄλλως ἢ ἐφ' ἁμάξης. Οὕτω πλανωμένην τὴν ἀπήντησεν ἡ οἰκογένεια τοῦ ἰατροῦ Καρακάσση, φεύγουσα καὶ αὐτή, καὶ τὴν παρέλαβεν εἰς τὴν ἅμαξάν της· μόνον δὲ εἰς τὴν πόλιν Κίμπιναν ἀπήντησε τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, καὶ μᾶς ἀπεδόθη σῶα ἡ μήτηρ μου. Ὁ δὲ πατήρ μου, πλανώμενος εἰς τὰς ὁδοὺς πρὸς ἀναζήτησίν της, παρελήφθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀπερχομένου τῶν χωρικῶν ἁμαξίων, καὶ οὕτως ἐλθὼν μᾶς εὗρεν ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν σταθμόν, ὅθεν διηυθύνθημεν, ὡς πάντες οἱ φυγάδες, εἰς Στεφανούπολιν (Kronstadt, Βρασσοβὸν) τῆς Τρανσυλβανίας, ἐγκαταλείψαντες ὀπίσω πᾶν ὅ,τι ἐκεκτήμεθα.

Γ.

ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταύτης οὐδὲν σχεδὸν ἐνθυμοῦμαι, ἐκτὸς ὅτι ἐγίνετο οὐχὶ ἄνευ φόβου καὶ προφυλάξεων, ὅτι ὅμως εἰς τὴν ἡγεμονίδα ἀπεδίδοντο πάντοτε, ὅπου κἂν διήρχετο, δεξιώσεις μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαβείας τῆς ὀφειλομένης εἴς τε τὴν ὑψηλὴν θέσιν,

ἥτις εἰσέτι τῇ ἀνεγνωρίζετο, καὶ εἰς τὸν ἀτομικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ὅστις ἦν γενικῶς γνωστός, καὶ ἐπέβαλλε σέβας εἰς πάντας ὅσοι τὴν ἐπλησίαζον. Ἠξεύρω δὲ καὶ ὅτι ἦν χειμὼν ὅτε ἀνεχωρήσαμεν, διότι ἔχω ἔτι πρὸ τῆς φαντασίας μου τὰς χιόνας τὰς καλυπτούσας τὰ ὄρη περὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Σινᾶ εἰς ὃ κατελύσαμεν πρὶν ὑπερβῶμεν τ' αὐστριακὰ σύνορα. Ἦν δ' ἡ ἐποχὴ βεβαίως ἡ ἀμέσως προηγηθεῖσα τοῦ ἱστορικοῦ Μαρτίου (1821) τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ πρώτη δὲ μετὰ ταῦτα ἐντύπωσίς μου ἐστὶν ἡ τῆς ἀγαλλιάσεως ἣν ἐνεποίησαν εἰς ἡμᾶς τὰ παιδία (τοὺς νεωτέρους τῶν ἡγεμονοπαίδων καὶ ἐμὲ) ἡ ἐπὶ τῶν συνόρων πρώτη θέα τῶν αὐστριακῶν τακτικῶν στρατιωτῶν, διότι χριστιανοὶ στρατιῶται ἦσάν τι καινοφανὲς δι' ἡμᾶς, καὶ ἐν παιδικῇ ἀφελείᾳ ἐξελαμβάνομέν πως, ὅτι πᾶς χριστιανικὸς στρατὸς ἦν φυσικὸς ἐχθρὸς τῆς Τουρκίας καὶ σύμμαχος τῆς ἐπανισταμένης Ἑλλάδος.

Ἐν Στεφανουπόλει δὲν νομίζω ὅτι ἐμείναμεν περισσότερον τοῦ ἑνὸς ἔτους, εἰ καὶ ἠλλάξαμεν τρὶς κατοικίαν. Ἦσαν δ' αἱ οἰκίαι αὗται εὐπρεπεῖς μὲν καὶ καθάριαι, ὡς συνήθως πᾶσαι αἱ Γερμανικαί, ἀλλὰ μικραὶ καὶ στενόχωροι, καὶ πολὺ ἀπέχουσαι τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης ἣν ἀφήσαμεν ἐν Βουκουρεστίῳ. Οἱ χρόνοι εἶχον αἱρνιδίως καὶ διάλου μεταβληθῆ. Ἐνταῦθα ἤμεθα ἤδη φυγάδες, ἐν ἐνδείᾳ καὶ μόλις ἀποζῶντες, διότι ὅ,τι ἐκεκτήμεθα εἶχε μείνει ἐν Βλαχίᾳ, ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ εἶχε διαρπαγῆ. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θέσιν ἦσαν σχεδὸν πάντες οἱ καταφυγόντες εἰς Τρανσυλβανίαν, καὶ εἰς πασῶν ἴσως χείρονα ἡ ἡγεμονίς, ἥτις κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον ἦν ἠναγκασμένη νὰ ἐγκαταστῇ εἰς τὴν εὐρυχωροτάτην οἰκίαν τῆς πόλεως, καθ' ὅσον ὤφειλε νὰ ἐνοικίσῃ καὶ διατρέφῃ τὴν παρακολουθήσασαν αὐτὴν ἡγεμονικὴν θεραπείαν της, οὐδ' ἐδύνατο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τὴν ἀποπέμψῃ. Πόσων δ' ἄδικοι ἦσαν αἱ αἰτιάσεις τότε κατὰ τῶν ἡγεμόνων, κατὰ πάντων τῶν ἡγεμόνων τοὐλάχιστον, ὅτι μόλις φθάνοντες εἰς τὰς δακικὰς ἐπαρχίας, ἐλεηλάτουν καὶ ἐγύμνουν αὐτὰς ἵνα πλουτισθῶσιν, ἀποδεικνύει ἡ ἐντελὴς πενία

εἰς ἣν διετέλει ἤδη ἡ ἡγεμονὶς μετὰ τριετῆ διαμονὴν εἰς Βουκουρέστιον. Ἦν δὲ τοιοῦτος αὐτῆς ὁ βαθμός, ὥστε ἐνίοτε ἐστερεῖτο καὶ τῆς ἐπιουσίου τροφῆς· καὶ ἠξεύρω ὅτι πολλάκις ὁ ἀρχαῖος τῆς οἰκογενείας οἰκοδιδάσκαλος, ὁ ἀρχαϊκὸς τὸ φρόνημα καὶ εὐγενὴς τὴν καρδίαν Γεώργιος ὁ Σερούϊος, ἐρχόμενος ὡς εἰς ἐπίσκεψιν, κατώρθου νὰ κρύπτῃ ὑπὸ τὰ προσκεφάλαια τῶν ἀνακλίντρων χρήματά τινα ἐκ τῶν ἰδικῶν του, ὧν ἐπὶ πολὺ δὲν εἶχεν ἀνακαλυφθῇ ἡ προέλευσις, διὸ καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐθεωροῦντο ὡς βοήθεια στελλομένη ὑπὸ τῆς Προνοίας ἐν ὥραις ἀμηχανίας.

Ἀλλὰ δὲν ἦσαν πάντες ἐπίσης ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι. Πολλάκις οἱ χυδαιότεροι τῶν Βλάχων, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ ἐγχώριοι τῆς Στεφανουπόλεως ἐφύβριζον τῇ δυσπραγίᾳ, περιφρονητικῶς ἢ ἀπειλητικῶς ἐπιλέγοντες τοῖς προσφυγοῦσι: «*Νοὺ ἰ ἀΐτς τσάρα ρουμουνιάσκα*» («Δὲν εἶν' ἐδῶ χώρα Βλαχική»), εἰς ἣν δηλαδὴ νὰ πράττητε κατ' ἀρέσκειαν.

Ἐν Στεφανουπόλει κατὰ πρῶτον μοὶ ἤλλαξαν τὴν ἐνδυμασίαν, φορέσαντές μοι εὐρωπαϊκά, καὶ μοὶ ἔκοψαν τὴν κόμην, ἥτις, — τὸ λέγω οὐχὶ πρὸς καύχησιν, — ἦτον χρώματος ἀληθῶς ὡραίου, ὡς χρυσὸς χυτός· διετήρησε δ' αὐτὴν ἡ μήτηρ μου, καὶ μετά τινα ἔτη τὴν ἐχάρισεν εἰς νέαν καὶ καλήν τινα Γαλλίδα ἐν Ὀδησσῷ, ζητήσασαν αὐτὴν ἐπιμόνως διότι τὴν εὗρεν οὐχὶ ἀναξίαν νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐδικήν της.

Κατετάχθην δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ ἐγχώριον Ἑλληνικὸν σχολεῖον, οὗ καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις εἰς τὴν μικρὰν ταύτην Αὐστριακὴν πόλιν ἀποδεικνύει πόση κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦν ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτον ὅμως τὸ σχολεῖον μικροῦ λόγου ἄξιον, καὶ εἰς μόνος διδάσκαλος ἐξήγει τὸν Λουκιανόν, τοσοῦτον ἀμεθόδως, ὥστε ἠσθανόμην ἐγὼ αὐτὸς ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ἐμάνθανον. Διὰ τοῦτο ταχέως ἀποσπασθεὶς ἐκεῖθεν ἤρχισα διδασκόμενος μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων Σκαρλάτου καὶ Δημητρίου, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάβομεν ἰδιαίτερον διδάσκαλον, τὸν ἐν Ἀθήναις ἔπειτα ζήσαντα, δημαρχεύσαντα καὶ ἀποθανόντα Κ. Κωνσταντῖνον

Γαλάτην. Καθ' ἃς ὁ' ἔχω ἀναμνήσεις, τὸ πλεῖστον τῆς ἐν Στεφανουπόλει διαμονῆς ἡμῶν ἔμεινεν ἄφορον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐμοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν μου.

Τὰ περίχωρα τῆς Στεφανουπόλεως ἦσαν γραφικώτατα, καὶ ἐγὼ μεγάλην εἶχον χαρὰν ὁσάκις μ' ἔφερον εἰς τοὺς ὑπερκειμένους τῇ πόλει ὑψηλοὺς λόφους πρὸς περιδιάβασιν ἐντὸς τῶν συσκίων αὐτῶν δασῶν. Πανήγυρις δ' ἀληθὴς ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ὁ καιρὸς καθ' ὃν, μετ' ὀλίγον, ἕνεκα τῆς ὑγείας τῆς μητρός μου, μετέβημεν καὶ ἐμείναμεν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ εἰς Ἀραβάτακλον καὶ εἰς Κοχάζνην, κείμενα ἐντὸς τῶν Καρπαθίων εἰς τερπνοτάτας κοιλάδας. Ὅ,τι δὲ μάλιστα ἐκορύφου τὴν εὐδαιμονίαν μου, ἦν ἡ παρουσία εἰς μίαν τῶν παρακειμένων ἀφελῶν καὶ ἀγροτικῶν ἐκείνων οἰκιῶν, τῆς οἰκογενείας τοῦ ἰατροῦ Καρακάσση, ἀνδρὸς πεπαιδευμένου, οὗ πολλάκις ἔλαβον ἀνὰ χεῖρας καὶ ἐφυλλολόγησα μετὰ θαυμασμοῦ ἰατρικόν τι σύγγραμμα διὰ στίχων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γεγραμμένον. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἡ εὐτυχία μου δὲν προήρχετο κυρίως οὐδ' ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου, οὐ οὐδὲ λέξιν ἤμην εἰς κατάστασιν τότε νὰ ἐννοήσω, οὐδ' ἐκ τῆς σοφίας τοῦ γείτονος ἡμῶν, ἥτις ἐπίσης ὑπερέβαινε τῆς καταλήψεώς μου τὰ ὅρια, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἰατρὸς Καρακάσσης εἶχε θυγατέρας συγχρόνους μου, μεθ' ὧν συνέπαιζον καὶ συνδιητώμην. Ἐξ αὐτῶν δ' ἡ φιλτάτη μοι ἦν ἡ ἐντελῶς ὁμῆλιξ μου Αἰκατερίνη, ἥτις μοὶ ἐφαίνετο τότε ἔχουσα ἀπαράμιλλον ὡραιότητα. Οὐδ' ἦτον δ' ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἀπάτη τῆς παιδικῆς ἀπειρίας μου, διότι πολλὰ ἔτη μετέπειτα, ἐν Μονάχῳ, θαυμάζων τοῦ Κορνηλίου τὰ ζωγραφικὰ ἀριστουργήματα, τὰ κοσμοῦντα τοὺς τοίχους τῆς Γλυπτοθήκης, εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τὴν παριστῶσαν τὸν Ὄλυμπον διέκρινα ὡς τὴν θαυμαστοτέραν τῶν ἐπινοιῶν του τὸν μικρὸν Ἔρωτα ἔχοντα φαιδρὸν τὸ πρόσωπον, γλυκὺ τὸ μειδίαμα, καστανόχρους καὶ πονηροὺς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὁ ἔρως οὗτος εὗρον ὅτι ἦν αὐτὴ ἡ εἰκὼν τῆς μικρᾶς μου φίλης Αἰκατερίνης, ὡς ἐγὼ τὴν ἐγνώριζον. Ἤκουσα δὲ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις φημιζομένην αὐτὴν ὡς μίαν τῶν ὡραιοτέρων γυ-

ναικῶν τῆς ἐν γένει καλλιγύναικος Ῥουμανίας, καὶ ὅτε πάλιν ποτὲ τὴν εἶδον, περὶ δείλην ὀψίαν τοῦ βίου, ὡς χήραν ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ Ῥώσσου τοῦ Κ. Ὀδοβέσκου διετήρει ἔτι πολλὰ ἴχνη τοῦ φημιζομένου της κάλλους. Αὕτη λοιπὸν ἦν τότε ἡ κυρίως συμπαίκτριά μου, καὶ τὰ παίγνια ἡμῶν συνίσταντο εἰς τὸ νὰ πλανώμεθα εἰς τὰ πεδία, νὰ καθήμεθα εἰς τὴν κλιτὺν τῶν λόφων, νὰ συλλέγωμεν ἄνθη εἰς τῶν ῥυάκων τὰς ὄχθας καὶ λεπτοκάρυα εἰς τὰ δάση. Ἡ ἀφοσίωσίς μου πρὸς τὴν μικράν μου φίλην ἦν ἀπεριόριστος, καὶ οὐδεμίαν χαρὰν ἐγνώριζον ἀνωτέραν τοῦ νὰ μένω πλησίον της. Πολλάκις ὅτε μόνος ἐπέστρεφον οἴκαδε, τρέχων ἀντὶ νὰ περιπατῶ, καθ' ἣν εἶχον τότε συνήθειαν, ἣν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολὺ διετήρησα, ἀντὶ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ἡμετέραν οἰκίαν, εὑρισκόμην αἴφνης αὐτομάτως καὶ πρὶν ἢ τὸ παρατηρήσω εἰς τὴν τοῦ Κου Καρακάσση. Ἅπαξ δὲ ἐνῷ τὰ παιδία ἡμεῖς διηρχόμεθα τὴν ὁδὸν τοῦ χωρίου, ἅμαξα ἐπῆλθε τρέχουσα καὶ ἐκινδύνευσε νὰ πατήσῃ τὴν μικρὰν Αἰκατερίνην. Τότε ῥιφθεὶς ἐγὼ ἐμπρός, ἀπέσυρα τὴν συμπαίκτριάν μου, πρὸς μέγαν τρόμον τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκογενείας, ὅστις μᾶς συνώδευε, καὶ ὅστις πολλάκις ἐπροκάλεσεν ἐρύθημα εἰς τὰς παρειάς μου, διηγούμενος μετὰ σαρκαστικῆς εὐφημίας περὶ τῆς ἱπποτικῆς μου ἀφοσιώσεως, ὡς ἔλεγεν. Ἐν γένει ὁ βίος μου ἦν τότε συνεχὲς εἰδύλλιον, καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι αἰσθάνομαι ἐντός μου ὡς εἰδυλλίου ἀντήχησιν ὁσάκις ἀναπολῶ τὰς ἐνηλίους ἐκείνας στιγμὰς τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ἐν ᾧ διετρίβομεν ἐν Στεφανουπόλει δύο θάνατοι συνέβησαν εἰς τὴν περὶ ἡμᾶς κοινωνίαν. Ἡ δευτέρα θυγάτηρ τῆς ἡγεμονίδος, δομνίτσα Λουτσίκα, σύζυγος τοῦ Ἐμμανουὴλ Ἀργυροπούλου, ἀπεβίωσεν εἰς τὸν πρῶτον αὐτῆς τοκετόν· ἡ δὲ θεία μου Αἰκατερίνη Γκίκα ἀπώλεσε μετ' ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν τὸν πρωτότοκον αὐτῆς υἱὸν Νικόλαον. Ἀλλ' εἴτε ἐκ τῆς φυσικῆς τῇ ἡλικίᾳ ἀκηδείας, εἴτε διότι ἐγὼ ἔτι καὶ τότε δὲν εἶχον τὴν συναίσθησιν τοῦ τί ἐστὶ θάνατος καὶ τί θλῖψις, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀπέναντι τῶν οἰκείων ἐκείνων νεκρῶν, οὓς ἔπρεπε ν' ἀγαπῶ καὶ ἠγάπων, ἀπέναντι τοῦ

γενικοῦ πένθους περὶ ἐμέ, ἠσθάνθην λύπην παροδικὴν μόνον, καὶ ἐπιπόλαιον.

Ὁ πατήρ μου εἰς Στεφανούπολιν εἶχεν ἔλθει μεθ' ἡμῶν μόνον ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς ἐκεῖ, οὐχὶ δὲ καὶ ἵνα μείνῃ ὁ ἴδιος, διότι ἄλλα χρέη ἀλλαχοῦ τὸν ἐκάλουν. Τὸ διηνεκὲς καὶ προσφιλὲς ὄνειρον παντὸς τοῦ βίου του, πρὸς ὃ ἔτεινον πᾶσαί του αἱ ἐλπίδες, ὑπὲρ οὗ εἰργάσθη καὶ ὑπὲρ οὗ ἐκινδύνευσεν, ἰδοὺ αὐτὸ πραγματοποιούμενον. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε διαβῇ εἰς Βλαχίαν, φέρων τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως. Ὁ πατήρ μου μετὰ πυρετώδους ἀνυπομονησίας, διαθεὶς τὰ καθ' ἡμᾶς ὅσον ἐνεδέχετο, καὶ ὑπακούων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος καὶ τῆς καρδίας του, ἐπέστρεψεν εἰς Δακίαν πλήρης χαρᾶς καὶ ἀρίστων προσδοκιῶν. Καὶ ἕτεροι δέ, πλὴν τοῦ πατρός μου, ἐκ τῆς Αὐλῆς τοῦ ἡγεμόνος ἠκολούθησαν τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος, ὡς ὁ Δημήτριος Σοῦτσος πρωτότοκος ἀδελφὸς τῶν δύο ποιητῶν, βαθμὸν ἔχων κομίσσου παρὰ τῷ ἡγεμόνι, ὁ ἐξάδελφός μου Γρηγόριος Σοῦτσος, υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός μου, νέος ὡραῖος καὶ εὐφυής, θέσιν ἐπισήμου Γραμματέως κατέχων εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου, ὁ Νικόλαος Σκοῦφος καὶ ἄλλοι. Ἐν Μολδαυίᾳ δέ, ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ Σοῦτσος, νέος ὢν καὶ πρωθυπουργὸν ἔχων τὸν Ἰάκωβον Ῥίζον τὸν Νερουλόν, ὅστις καὶ ἐκεῖνος ἦν ἐπίσης μυστικὸν καὶ ἐνεργὸν μέλος τῆς Ἑταιρίας, οὐ μόνον δὲν ἀντέπραξεν εἰς τὴν πρώτην τῆς ἐπαναστάσεως ἔκρηξιν, ἀλλὰ συνέδεσεν ἀμέσως εἴτε ἀτομικὴν εἴτε διὰ τοῦ Ῥίζου ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, τῷ διηυκόλυνε τὴν εἰς τὰς ἡγεμονίας εἰσέλασιν, καὶ ὑποχωρῶν αὐτῷ, ἀντί, ὡς ἐδύνατο, νὰ τῷ ἀντιστῇ, διέβη τὰ σύνορα, καὶ ἀπεχώρησεν ὡς ὁ Καρατζᾶς πρὸ αὐτοῦ, εἰς Αὐστρίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν. Τοῦ δὲ Ῥίζου ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἀλέξανδρος, ἐλθὼν κατετάχθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ὑψηλάντου.

Ἀτελεύτητοι δ' ἦσαν τότε αἱ συνδιαλέξεις καὶ περίεργος ἡ ποικιλία τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαθέσεων τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ἑλληνικῆς καὶ Βλαχικῆς κοινωνίας, ἧς τὸ ἄνθος συνήρχετο πάντοτε ὡς εἰς κοινὸν κέντρον, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἡγεμονίδος, καὶ ἀδιά-

κοποι ἦσαν αἱ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων συζητήσεις. Καὶ οἱ μὲν ἀνωτέρας περινοίας καὶ πείρας ἀξίωσιν ἔχοντες ἔβλεπον τὰ συμβαίνοντα μετὰ πλείστου ἐνδοιασμοῦ, τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιτυχίας κηρύττοντες· οἱ δὲ κυνικώτεροι καὶ ἰδιοτελέστεροι κατηρῶντο τὰς ἐν Δακίᾳ ἀνατροπάς, καὶ κακούργους ἔλεγον τοὺς πρωταιτίους, ὡς ἀνατροπεῖς τῶν χαμερπῶν αὐτῶν ὑλικῶν συμφερόντων· οἱ νεώτεροι ὅμως καὶ τὴν διάνοιαν εὐγενέστεροι ἦσαν πλήρεις ἐλπίδων καὶ γενναίου ἐνθουσιασμοῦ, καὶ μεταξὺ τούτων διεκρίνετο πᾶσα ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια· ἡμεῖς δὲ τὰ παιδία, ἀναπολοῦντα ὅ,τι περὶ Λεωνίδα ἢ Μιλτιάδου ἢ καὶ περὶ τῶν Ὁμηρικῶν ἡρώων ἀνέγνωμεν ἢ ἠκούσαμεν διηγούμενον, ἐψάλλομεν τὸ «Δεῦτε παῖδες», παρετασσόμεθα καὶ ἐβαδίζομεν ὡς ἐβλέπομεν τοὺς Αὐστριακοὺς στρατιώτας, καὶ ἐπεπείσμεθα ὅτι εἰς ὀλίγας ἡμέρας, ἂν ὄχι ἡμεῖς, τοὐλάχιστον ὁ Ὑψηλάντης θὰ εἰσήλαυνε θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἀλλ' ὁ καιρὸς παρήρχετο χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ ἡ λύσις ἣν περιεμένομεν· ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐπέστρεψεν αἴφνης καὶ ὁ πατήρ μου. Εἰς τὸ σκυθρωπὸν πρόσωπόν του βαθεῖα θλῖψις ἐζωγραφεῖτο καὶ μετ' ἀδημονίας διηγούμενος τὰ ἐν Δακίᾳ διϊσχυρίζετο ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπιτυχίας ἐλπίς, ἀλλὰ καταστροφὴ τελεία ἐπέκειτο. Κατὰ τὴν κρίσιν του ὁ Ὑψηλάντης ἦν μὲν ἴσως ἀγαθὸς σωματάρχης τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς Ρωσσίας, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχε τῶν γνώσεων καὶ ἰδιοτήτων ὅσας ἀπᾴτει ἡ ὑπερτάτη ἀρχηγία καὶ ἡ διεύθυνσις τοιαύτης μεγάλης ἐπιχειρήσεως. Οὔτε τὸν τόπον εἰς ὃν ἦλθε, γινώσκων, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους, οὓς ἠξίου νὰ διοικήσῃ, ἀπρόϊτος, ἀκοινώνητος, οὐδεμίαν ἐζήτει καὶ οὐδεμίαν ἐδέχετο συμβουλήν, καὶ περιεστοιχίζετο ὑπ' ἀγνώστων τινῶν καὶ πάσης πείρας ἐστερημένων φαντασιοκόπων, ὧν αἱ εἰσηγήσεις καιρίως τὸν ἔβλαπτον. Οἱ ἀρχαῖοι στρατιωτικοί, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ περὶ αὐτὸν μικροῦ στρατοῦ, δυσηρεστοῦντο αὐτοὶ πρῶτοι καὶ ἐμεμψιμοίρουν, κηρύττοντες ὅτι, χωρὶς εἰς οὐδὲν νὰ ὠφελήσῃ, θὰ γίνῃ αἴτιος τοῦ φόνου ὅλων ἐκείνων τῶν ἀπειρο-

πολέμων νέων, οἵτινες ἀφέντες ἐν ἐνθουσιασμῷ τὰ βάθρα τῶν σχολείων συνῆλθον πέριξ του, ἂν δὲν ἐξέλθῃ τῆς ἀκατανοήτου ἀργίας ἢ ἀδρανείας του, καὶ ἀφήσῃ νὰ ἐπέλθῃ ὁ Τουρκικὸς στρατὸς καὶ καταλάβῃ αὐτοὺς εἰς τὰς Δακικὰς πεδιάδας. Κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ὁ πατήρ μου τῷ εἶπεν ὅτι ζητοῦσι τὴν ἄδειαν νὰ καταλάβωσιν ἓν τῶν παραδουναβίων φρουρίων, ἐγγυώμενοι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἂν σπεύσωσι πρὶν ἢ τὰ φρούρια ταῦτα ὁπλισθῶσι καὶ ἐφοδιασθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀπέρριψε τὴν πρότασιν, εἰπὼν μετά τινος ὑπεροψίας ὅτι περὶ τοῦ πρακτέου ἐκεῖνος σκέπτεται καὶ ἀποφασίζει· ὅπερ ἔδωκεν εἰς πολλοὺς τότε ἀφορμὴν νὰ ὑποπτεύωσι καὶ νὰ διαδόσωσιν, ἀδίκως ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ὑπηρέτει οὐχὶ τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν ὃν ἐπηγγέλλετο, ἀλλὰ ξενικὰ συμφέροντα, καὶ περιέμενεν ὁδηγίας παρὰ τῆς Ῥωσσικῆς Αὐλῆς. Καὶ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν οὐδόλως παρεδέχετο ὁ πατήρ μου, ἀλλ' ἀρ' οὐ πολλάκις ἀπεπειράθη νὰ εἰπῇ τὴν ἰδέαν ἑαυτοῦ, καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τὴν γνώμην, βλέπων ὅτι πᾶσα συμβουλὴ ἀσυζητητὶ ἀπεκρούετο, καὶ συνηθέστερον οὐδ' ἠκούετο, ἔκρινε τὴν παρουσίαν του ἐντελῶς περιττὴν παρ' ἀρχηγῷ ὅστις δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς γνώμης του, καὶ δι' ἔργον, ὃ ἐφοβεῖτο ὅτι ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ὡς ματαιωθέν, καὶ ἐπέστρεψε μετ' ἀπέλπιδος καρδίας εἰς Στεφανούπολιν.

Καὶ τῷ ὄντι ὁ λυπηρὰ πρόρρησίς του μετ' οὐ πολὺ ἐπηλήθευσεν. Ἡ αὐτὴ ἀπόγνωσις ἥτις κατέλαβε τὸν πατέρα μου ἐμάκρυνε μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλους τῶν περὶ τὸν ἀρχηγόν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ ἐξάδελφός μου Γρηγόριος Σοῦτσος καὶ ὁ Νικόλαος Σκοῦφος καὶ ἄλλοι ὀκτὼ ἢ δέκα, εἰπόντες ὅτι δὲν θέλουσι νὰ γίνωσι συνένοχοι τῆς καταστροφῆς, ἣν ἔβλεπον ἐπικειμένην καὶ ἄφευκτον. Τούτους δ' ὁ Ὑψηλάντης δι' ἐπισήμου πράξεως ἀδίκου καὶ ἀνοήτου παρέδωκεν εἰς τοῦ ἔθνους τὴν ἀράν, ὡς ἵνα ἐπιῤῥίψῃ ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας. Καὶ ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἔπραξε τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ἀναχωρήσας λάθρα εἰς Αὐστρίαν, καὶ ἀφεὶς τὸν Ἱερὸν Λόχον νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος διὰ

τῶν ἡρωϊκῶν αὐτοῦ θυμάτων, ἀξίων τῆς ἐν Θερμοπύλαις τριπλῆς ἑκατόμβης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ῥίζος, υἱὸς Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, ὡς λοχαγὸς ταχθεὶς ἐν τῇ εὐκλεεῖ φάλαγγι, καὶ πολεμήσας μετ' ἐξόχου ἀνδρείας, ὁ Δημήτριος Σοῦτσος, ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου, ἀδελφὸς δὲ τῶν δύο ποιητῶν, σημαιοφόρος αὐτῆς, ὅστις ἀφοῦ πολλοὺς ἐχθροὺς ἐφόνευσεν, εὑρέθη μεταξὺ τῶν νεκρῶν, φέρων ἑπτὰ πληγὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σημαίαν σφίγγων ἐπὶ τοῦ στήθους του, ὁ οὐχ ἧττον ἐνδόξως πεσὼν ταγματάρχης Δρακούλης, ἄλλοτε θαυμασθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ὀδησσῷ ὡς ἔξοχος ἠθοποιός, ὁ Φαρμάκης, ὅστις συλληφθεὶς ἀπεκεφαλίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Γεώργιος Ὀλύμπιος, οὗ ἡ ἱλαστήριος θυσία ἦν πρόδρομος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οὗτοι καὶ πάντες οἱ λοιποὶ Ἱερολοχῖται ὑπῆρξαν οἱ πρωτομάρτυρες τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, καὶ αὐτῶν τὰ ὀνόματα ἐμνημονεύοντο ὑπὸ πάντων μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μετὰ σεβασμοῦ. Καὶ αὐτὰ τὰ παιδία ἐρθονοῦμεν αὐτῶν τὴν δόξαν, λυπούμενα ὅτι δὲν ἤμεθα ἡλικίας ὅπως τοὺς ἀκολουθήσωμεν καὶ τοὺς μιμηθῶμεν! Καὶ εἴ τινες ὀ' ὡς ἄσκοπον ἐλυποῦντο τὴν μεγάλην αὐτῶν μαρτυρικὴν θυσίαν, ὡς προσενεχθεῖσαν εἰς ἄωρον καὶ ματαιωθὲν ἐπιχείρημα, μετεπείσθησαν καὶ ἐκεῖνοι ὅτε εἶδον μετ' οὐ πολύ, ὅτι ἡ ἐφήμερος πυρὰ τῆς Δακίας ἀποσβεννυμένη, ἐξέπεμψε σπινθῆρας ἀνάψαντας τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.

Τὴν ἔνδοξον ἡμέραν τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐχαιρέτησαν καὶ ἐν Στεφανουπόλει οἱ παλμοὶ τῶν καρδιῶν τῆς ἐκεῖ ἄσυλον εὑρούσης Ἑλληνικῆς κοινωνίας, εἰ καὶ τότε ἔτι οὐκ ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἔτι δυσπιστοῦντες πρὸς τὴν ἔκβασιν, καὶ τὸ κίνημα ψέγοντες μᾶλλον ὡς ἄκαιρον καὶ ἀσύνετον, καὶ καταστροφὰς μόνον εἰς τὸ ἔθνος παρασκευάζον. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ πατήρ μου, ὅστις, ἀφ' οὗ τὸ θέατρον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας μετετέθη, ἄλλον πόθον δὲν ἔτρεφεν, ἄλλο ὄνειρον δὲν εἶχεν, ἢ νὰ σπεύσῃ ὅπου ἡ Ἑλλὰς ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της.

Κύριος ὅμως δὲν ἦτο τῶν κινημάτων του. Πατὴρ πολυαρίθμου οἰκογενείας, στερηθείσης παντὸς πόρου καὶ ἐροδίου ἀπὸ τῆς αἰφνιδίας ἐκ Βουκουρεστίου φυγῆς, δὲν ἐδύνατο νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ μὴ προνοήσας περὶ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων αὐτῇ πρὸς τὸ ζῆν. Εἶχε δὲ τοῦτο ἀνυπερβλήτους τὰς δυσχερείας, διότι ἡ Δακία, ὅπου ἔμενε πᾶσα ἡ ἰδιοκτησία ἡμῶν, καὶ ὅθεν πολλὰ μᾶς ὠφείλοντο, διετέλει ὑπ' ἀνεπανόρθωτον ἀναρχίαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τύχη τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν ὑπαδῶν αὐτοῦ, συλληφθέντων ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως καὶ κατακλεισθέντων ὡς κατάδικων εἰς τὸ φρούριον τοῦ Βρύνν, ἀπέδειξε ταχέως ὅτι ἡ διὰ τῆς Αὐστρίας ὁδὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦν ἀποκεκλεισμένη. Ἦν δὲ τότε ἡ δύναμις αὕτη ἡ πασῶν δυσμενεστάτη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἣν ἐθεώρει, ἢ ἐκήρυττε διαβάλλουσα, ἐνέργειαν τοῦ Καρβοναρισμοῦ.

Διὰ τοῦτο, ἅμα μόνον ἐπρονόησε περὶ τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν διατήρησιν ἀναποφεύκτως ἀπαιτουμένων, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ πανοικεὶ εἰς Ὀδησσόν, ὅθεν ἡ εἰς Ἑλλάδα μετάβασις ἐνομίζετο ἐπικίνδυνος μέν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠγρύπνουν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὅμως κατορθωτή.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις παρῆλθε τὸ ἔτος 1821, καὶ μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 1822, μετὰ περιπαθῆ χωρισμὸν ἀπὸ τῶν συγγενῶν, μεθ' ὧν εἴχομεν ἕως τότε συζήσει, καὶ ὧν τινας ἐμέλλομεν νὰ μὴ ἰδῶμεν πλέον ποτέ, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν φίλων, ἐν ἄλλοις ἀπὸ τῆς οἰκογενείας Καρακάσση, ἐγκατελείψαμεν τὴν Στεφανούπολιν, καὶ εἴχομεν ὡς καὶ ἡμεῖς τὰ παιδία τὴν συναίσθησιν ὅτι διερρήχθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τοῦ δουλικοῦ παρελθόντος, καὶ ὅτι ἀνήρχετο δι' ἡμᾶς νέος βίος πολιτῶν τῆς ἐλευθερουμένης Ἑλλάδος.

Ἐκ Στεφανουπόλεως ἀναχωρήσαντες, συμπαρελάβομεν καὶ τὴν ἀγαπητήν μας μάμμην Ῥαλοῦν. Ἡ ὁδὸ' ἅμαξα δι' ἧς ὡδοιποροῦμεν, ὁμοία πρὸς πάσας τὰς ὁδοιπορικὰς τῶν χρόνων καὶ τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐφαίνετο ὡς καταγομένη ἐκ τῶν ἀρχαίων νομαδικῶν, ἐφ' ὧν περιεφέροντο τὸ πάλαι αἱ Σκυθικαὶ οἰκογένειαι. Εἶδος μακροῦ κι-

βωτίου ἐπὶ τεσσάρων ἰσομεγέθων τροχῶν προσηλωμένου, τὸ *μοάνικον*, ὡς ἐκαλεῖτο, ἐκ τοῦ *μόης* (*μωρός*), τῆς συνήθους ἐπικλήσεως τῶν χωρικῶν τῆς Βλαχίας, ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν κιβωτίων καὶ λοιπῶν ὁδοιπορικῶν σκευῶν, ἐφ' ὧν ἠπλοῦντο στρώματα καὶ προσκεφάλαια ὡς εἰς κλίνην, καὶ ἐπὶ τῶν στρωμάτων ἐκάθητο ἢ κατέκειτο κατὰ θέλησιν, ἐδείπνει ἢ διενυκτέρευε πᾶσα ἡ οἰκογένεια· ἐστέγαζε δ' αὐτὰς ψιάθινος θόλος ἡμικυλινδρικός, καὶ τὸ βαρὺ τοῦτο οἰκοδόμημα ἐσύρετο ὑφ' ἵππων πολλῶν μέν, ἀλλ' ὡς ἀμιλλωμένων τίς βραδύτερον νὰ βαδίζῃ, ὥστε ἐνίοτε ἀντικαθίσταντο καὶ ὑπὸ βοῶν, ἄνευ πολλῆς βλάβης ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα.

Τὴν πρώτην ἑσπέραν κατελύσαμεν εἰς Σιβίνιον (τὴν Ἑρμαιούπολιν, Hermanstadt) πόλιν τῆς Τρανσυλβανίας μείζονα τῆς Στεφανουπόλεως, καὶ εἰς αὐτὴν ἐτύχομεν φιλοξένου ὑποδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σακελαρίων, οἵτινες ἦσαν τότε ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων ἐπὶ πατριωτισμῷ, ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἐπὶ παιδείᾳ.

Ἡ ὁδοιπορία ὑπῆρξε πολυήμερος, εἶδος μεταναστεύσεως. Δι' ἡμᾶς τὰ παιδία ἡ χαρὰ δι' αὐτήν, ὡς διὰ πᾶσαν μεταβολήν, ἣν μεγίστη. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἐντὸς τῆς κινητῆς ἡμῶν καλύβης ἐφλυαροῦμεν, ἐψάλλομεν, ἐξεκωφεύομεν ἄνευ συνειδήσεως τοὺς γονεῖς ἡμῶν ἀπαγγέλλοντες ὅσους στίχους ἠξεύρομεν ἢ ὅ,τι τῶν μαθημάτων ἡμῶν ἐνεθυμούμεθα, ἐπαίζομεν ὅ,τι ὁ χῶρος ἐπέτρεπε, πολλάκις καὶ ὅ,τι δὲν ἐπέτρεπεν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐδιδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ πατρός, οὐδὲν ποτὲ παραμελοῦντος πρὸς αὔξησιν τῶν γνώσεων ἡμῶν. Συνεχῶς δέ, ὅπου ἡ ὁδὸς ἦν βατή, κατηρχόμεθα τοῦ βραδυπόρου ὀχήματος, πεζοὶ συνωδεύομεν αὐτό, παρατεταμένοι εἰς τακτικὸν λόχον ὑπὸ λοχαγὸν τὸν πατέρα, ὅστις ἐδίδασκεν ἡμῖν τ' ἀρχαῖα προστάγματα κατὰ Πολύαινον, καὶ ῥάβδους καὶ ὀμβρέλλας διὰ χειρῶν ἔχοντες, ἠπειλοῦμεν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν πλήρει πεποιθήσει, οὐ μόνον ἐγώ, ἀλλὰ καὶ αἱ μικραὶ ἀδελφαί μου, ὅτι ὅτε, ἐντὸς ὀλίγου, κατελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ μεταδίδωμεν ἐκεῖ τὰς σπουδαίας ἡμῶν ταύτας γνώσεις τῆς τακτικῆς, ἐλπὶς σωτηρίας ἡ Τουρκία οὐδ' ἐφ' ἡμέρας πλέον θὰ εἶχεν. Ἐκορύφωσε

δὲ τὰς ἀρειμανίους ἡμῶν ταύτας διαθέσεις μέχρις ἐνθουσιασμοῦ Ἕλλην τις ἀξιωματικὸς ἢ ἴσως ὑπαξιωματικὸς εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν, ὃν ἀπηντήσαμεν μίαν ἑσπέραν εἰς τὸ χωρίον ἐν ᾧ κατελύσαμεν, ὁ πρῶτος Ἕλλην ὃν εἴδομέν ποτε ἐν στολῇ στρατιωτικῇ. Ὁ θρίαμβος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνην τὴν ἑσπέραν μᾶς ἐφαίνετο ἀναμφισβήτητος, καὶ εὐδαιμονέστατοι ἤμεθα τὴν ἐπαύριον, ὅτι ὁ ἀξιωματικός, ἀπερχόμενος εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἔνθα καὶ ἡμεῖς, καὶ εἰς ἣν, ὡς εἶχεν τότε τὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ῥωσσίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤθελεν ἀπέλθει πεζός, ηὐδόκησε νὰ δεχθῇ θέσιν εἰς τὴν ἅμαξαν ἡμῶν, ἀληθῆ ἅμαξαν τότε, διαδεχθεῖσαν ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Ῥωσσίας τὸ πρῶτον ἐκεῖνο αὐτοσχέδιον ὄχημα.

Τῆς ὁδοιπορίας ταύτης αἱ λεπτομέρειαι ἐντελῶς μὲ διέφυγον. Ἠξεύρω δὲ μόνον ὅτι ἐκ Τρανσιλβανίας εἰς Ῥωσσίαν μεταβαίνοντες διήλθομεν τὸν Προῦτον εἰς Τσερνεούτσην (Tzernovitz), ὅπου ἡ ἡδυτάτη γεῦσις τοῦ ἐκεῖ παραγομένου νωποῦ χαβιαρίου ἐνεχαράχθη εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ ἐνθυμοῦμαι προσέτι ὅτι εἰς πόλιν τινὰ τῆς Ῥωσσίας καταλύσαντες περὶ τὴν δείλην βροχερᾶς ἡμέρας, εὕρομεν τὰ εἰς ἡμᾶς παραχωρούμενα δωμάτια εἰσέτι κατεχόμενα ὑπὸ ἀπερχομένου Ῥώσσου συνταγματάρχου. Εἶχε δ' οὗτος τὴν εὐγένειαν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, νὰ μᾶς προσφέρῃ ἐκ τοῦ τσαίου ὃ εἶχε παρασκευάσει εἰς τὸν **αὐθέπτην** (σαμοβάριον) διὰ τὴν οἰκογένειάν του· ἡμεῖς δὲ ἐδεχθημεν μὲν αὐτὸ ἵνα μὴ τὸν δυσαρεστήσωμεν, ἀλλ' ἡ μήτηρ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐννοεῖ τί παθὼν ὁ καλὸς ἄνθρωπος μᾶς ἔδιδεν ἐν ᾧ ἤμεθα ὑγιεῖς τὸ θερμὸν τοῦτο ἰατρικόν, διότι ἕως τότε τὸ ἐγνωρίζομεν μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς θεραπευτικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ σπουδαιότητος.

Ἕτερος δὲ σταθμὸς ἡμῶν ὑπῆρξε τὸ Ὀρχεῖ, κτῆμα τοῦ θείου μου Γρηγορίου Γκίκα, τοῦ ἐπιλεγομένου Βριγαδίρη, κατοικοῦντος αὐτόθι μόνου καὶ μακρὰν τῆς ἀξιολόγου συζύγου του, τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου, πρὸς ἣν διετέλει εἰς διάστασιν, βεβαίως ἐξ ἰδίων αὐτοῦ πταισμάτων, καὶ διότι, εἰ καὶ εἶχεν ἀξίωμα καὶ βαθμὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, ἦν ὅμως Μολδαυὸς καὶ μετεῖχε τῆς τότε Μολδαυικῆς

ἀγωγῆς, καθ' ἣν οὐδὲν ὑπῆρχεν εὐλυτώτερον τῶν τοῦ γάμου δεσμῶν. Ἡ ὑποδοχὴ ὅμως ἧς ἐτύχομεν παρ' αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγαλοπρεπεστάτη, καὶ ἐμείναμεν ἐνταῦθα ἡμέραν ὁλόκληρον, ἐφ' ἧς αἱ ἐνέργειαι καὶ συμβουλαὶ τῶν γονέων μου ἐπέφερον τὸ αἰσιώτατον ἀποτέλεσμα τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ ὁ θεῖός μου ὅσα ἐξήμαρτε πρὸς τὴν ἐνάρετον σύζυγόν του καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς πρὸς αὐτὴν συμπεριφορᾶς του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μάμμη μου παρέμεινε παρ' αὐτῷ, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς συνδιαλλαγῆς, ὃ καὶ κατώρθωσεν. Ἡμεῖς δὲ μετέβημεν ἐκεῖθεν εἰς Κισνόβιον, καὶ κατελύσαμεν ἐπὶ δύο, ἢ καὶ περισσοτέρας ἡμέρας εἰς τοῦ θείου μου Ἰακώβου Ῥίζου (τοῦ Νερουλοῦ), περιεστοιχισμένου ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του, πλὴν μόνον τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐνδόξως ἀγωνισθέντος ἐν τῷ Ἱερῷ Λόχῳ, καὶ ὅστις, ἀφ' ὅτου ἐσώθη ἐκ Βλαχίας, μετέβη καὶ ἐσπούδαζε τότε ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐνταῦθα εὕρομεν καὶ τὴν σεβασμίαν μητέρα τῶν Ὑψηλαντῶν μετὰ τῆς οἰκογενείας της, καὶ ὅλην Ἑλληνικὴν ἀποικίαν, ἰδίως τῶν ἐκ Μολδαυίας καταφυγόντων. Δι' ἐμὲ δὲ τὸ ἰδίως συγκινοῦν με θέαμα, περὶ οὗ μακρὰς περιγραφὰς ἐπέστελλον εἰς τοὺς ποτὲ συμπαίκτοράς μου, τοὺς ἡγεμονόπαιδας ἐν Στεφανουπόλει, ἦν τὸ τῶν Ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ὧν ἔβλεπον λαμπρὰς παρατάξεις εἰς ταύτην τὴν πόλιν.

Δ.

ΟΔΗΣΣΟΣ

Ἐκεῖθεν δ' ἐρθάσαμεν εἰς Ὀδησσόν, δὲν ἠξεύρω πόσας ἡμέρας, ἢ μᾶλλον πόσας ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἐκ Στεφανουπόλεως ἀναχώρησιν. Ἦν δ' ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως ἡμῶν ὡραία θερινή· καὶ ὅτε, διαβάντες μέρος τῆς πόλεως, ἤλθομεν κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς, πρὸς τὴν οἰκίαν εἰς ἣν διηυθύνομεθα, αἴφνης γλαυκή, ἀπέραντος καὶ

ἀκτινοβολοῦσα παρέστη εἰς τὰς ὄψεις ἡμῶν ἡ θάλασσα, καὶ ὑπὸ τῶν κλασικῶν ἡμῶν ἀναμνήσεων ἐμπνεόμενοι, διότι ἡ Κύρου Ἀνάβασις ἦν τὸ τελευταῖον τῆς ἀδελφῆς μου καὶ ἐμοῦ μάθημα ἐν Στερανουπόλει, «Θάλασσα, θάλασσα!» ἠρχίσαμεν κράζοντες, καὶ ὁ ἐνθουσιασμός ἡμῶν ἐκορυφώθη ἀπεριόριστος ὅτε ὁ πατὴρ μᾶς ὑπενθύμισεν ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ θάλασσα βρέχει καὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς ὄχθας.

Ἦν δ' ἡ οἰκία εἰς ἣν κατελύσαμεν ἡ τῆς θείας μου Μαρίας Σούτσου, τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός μου, ἥτις ἐπὶ τῶν σραγῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναρριχηθεῖσα, μετὰ τῆς θυγατρός της Σεβαστῆς, τῆς μετὰ ταῦτα Κυρίας Μαύρου, ἀπὸ στέγης εἰς στέγην μέχρι μεμακρυσμένης οἰκίας φιλικῆς. Ἐκεῖ δ' ἀμφότεραι μεταμφιεσθεῖσαι εἰς ναύτας Εὐρωπαίους, ἐπεβιβάσθησαν οὕτως εἰς πλοῖον ἀποπλέον εἰς Ὀδησσόν. Εὕρομεν δὲ τὴν θείαν μου ἐνταῦθα περιεστοιχισμένην ὑπὸ πάσης τῆς οἰκογενείας της, συγκειμένης, πλὴν τῆς θυγατρός της, καὶ ἐκ τῶν δύο υἱῶν της, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ συνοδεύσαντος τὸν Ὑψηλάντην καὶ εἶτα μακρυνθέντος αὐτοῦ, καὶ τοῦ νεωτέρου Κωνσταντίνου· προσέτι δὲ τῆς ἀδελφῆς της, Κας Ἑλένης Γεράκη, καὶ τῆς μητρός της. Ἀμφότεραι δέ, ἥτε Κα Γεράκη καὶ ἡ μάμμη μου, ἰδιαιτέρως καὶ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ χρόνον κατώρθωσαν νὰ ἐκφύγωσι καὶ νὰ κατευοδωθῶσιν εἰς Ὀδησσόν.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας ἐξενίσθημεν ὑπὸ τῆς θείας μου, ἥτις διὰ τῆς συντάξεως ἣν εἶχεν ἐκ Γαλλίας, ἔζη μετά τινος ἀνέσεως, καὶ ἐγὼ ἰδίως ἐθαύμαζον τῆς ἁμάξης αὐτῆς τοὺς ἵππους, οἵτινες καὶ τῷ ὄντι ἦσαν ἄξιοι θαυμασμοῦ, ἀνήκοντες εἰς σπανίαν γενεὰν τῆς Ὑκραίνης, καὶ ἔχοντες τὴν χαίτην μέχρι γῆς καθήκουσαν.

Ἀμφότεροι οἱ ἐξάδελφοί μου ἦσαν πεπροικισμένοι διὰ πολλῆς παιδείας καὶ Ἑλληνικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς, καὶ ἐγὼ ἀπέβλεπον εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς ζηλευτὰ καὶ ἀξιομίμητα παραδείγματα. Ἰδίως δὲ μὲ εἵλκυεν ἰσχυρῶς ὁ Γρηγόριος, οὐ μόνον διότι ἔβλεπον ἐν αὐτῷ

τὸν συναγωνιστὴν τῶν πρώτων ἡρώων τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ὧν μέγαν εἶχον ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ διότι, καίτοι παιδίον δωδεκαετὲς μόλις τότε, ἀνεγίνωσκον ὅμως διὰ τῆς καρδίας μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς κρίσεως, εἰς τὴν ὡς Ἀπόλλωνος ὡραίαν μορφήν του, εἰς τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμούς του, εἰς τὸ εὐγενὲς καὶ ὑπὸ ξανθῆς κόμης σκιαζόμενον μέτωπόν του, αἴσθημα ποιητοῦ θερμαῖνον νοῦν φιλοσόφου. Ὅτε ἦν ἐν Δακίᾳ παρὰ τῷ ἡγεμόνι Ἀλεξάνδρῳ Σούτσῳ, ἔτρεφε πρὸς τὴν δομνίτσαν Ῥαλοῦν αἴσθημα βαθυτάτης λατρείας, ὃ ἄλλως τε τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ τῆς ψυχῆς τῆς ἀμιμήτου ἐκείνης νεάνιδος ἐνέπνεεν εἰς ὅσους τὴν ἐπλησίαζον. Καὶ ἐκείνη δὲ διέκρινε τὸν Γρηγόριον ὑπὲρ πάντας· ἀλλὰ πλὴν ὅτι συγγενικοὶ δεσμοὶ τοὺς συνέδεον, διότι ἦσαν δεύτεροι ἐξάδελφοι, ἦν ἡ Δομνίτσα Ῥαλοῦ ἤδη καὶ μεμνηστευμένη τὸν Νικόλαον Μουρούζην, καὶ οὐδὲ κατὰ νοῦν ἤθελέ ποτε τῇ ἐπέλθει νὰ πράξῃ τι ἐναντίον εἰς τὴν θέλησιν τοῦ πατρός της. Διὰ τοῦτο τὸ συνδέον αὐτοὺς αἴσθημα οὐδέποτε ἐξερράγη ἢ ἀνθωμολογήθη, ἀλλ' ἔμενεν ὡς ἐλαφρὸν ἄρωμα ἐγκεκλεισμένον εἰς τὴν καρδίαν των, καὶ εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἐξαδέλφου μου ἔδιδεν ἔκφρασιν γλυκείας καὶ βαρυθύμου ἐμβριθείας, ἥτις ηὔξανε τὴν χάριν αὐτῆς. Καὶ ταῦτα μὲν παρ' ἄλλων μᾶλλον ἤκουον ἢ ὅτι αὐτὸς τὰ διέκρινα. Ηὔξανε δὲ τὴν εὐλάβειάν μου πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ περίστασις ὅτι, ἐπὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν εἰς Ὀδησσόν, ἠσχολεῖτο εἰς συγγραφήν τινα, πραγματευομένην περὶ διεθνοῦς δικαίου, ἀνωτέραν ἐπομένως τῆς καταλήψεώς μου, ἣς οὐχὶ συγκατένευσεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος πρὸς ἔκπληξίν μου, ἥτις μ' ἐκολάκευσε, μοὶ προσέφερε νὰ μοὶ ἀναγνώσῃ περικοπάς, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡ πρώτη ἦν ἤκουσα, ἡ τῆς εἰσαγωγῆς, ἰσχυρῶς ἔπληξε τὴν φαντασίαν μου, διότι παρίστα ὁδοιπόρον μετὰ πλανήσεις κατὰ θάλασσαν καὶ μετὰ ναυάγιον ῥιφθέντα εἰς ἀκτὴν ἄγνωστον, καὶ ἀπαντῶντα βαθείας κοιλάδας καὶ σκοτεινὰ δάση, ἄνευ ἴχνους κατοικούντων ἀνθρώπων. Καὶ πῶς μὲν ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὸ θέμα του, καὶ κατὰ πόσον προὐχώρησεν εἰς αὐτὸ δὲν ἠξεύρω. Τὴν ἀρχὴν ὅμως ἐκείνην, ἥτις τοσαύτην ἐντύπωσιν μοὶ ἐνεποίησεν, ἐθεώρησα

πάντοτε καὶ ἐν ἑπομένοις χρόνοις ὅτε τὴν ἀνεκάλουν εἰς τὴν μνήμην μου, ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ σπουδαιότης τῆς σκέψεως δὲν ἀπέκλεισε παρὰ τῷ ἐξαδέλφῳ μου τῆς φαντασίας τὴν ζωηρότητα.

Ὁ δ' ἕτερος ἐξάδελφός μου, ὁ Κωνσταντῖνος, ζωὴ ὅλος κ' εὐφυΐα, ἦν ἔτι ὁ αὐτὸς ὡς ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔπαιζε μετ' ἐμοῦ, ἢ μᾶλλον μ' ἐβασάνιζεν. Ἤδη ὅμως ἀντικείμενον τῶν ἐπιθέσεών του εἶχεν ἄλλο, ἀξιώτερον ἑαυτοῦ, τὸν ποτὲ γραμματέα τοῦ πατρός μου, Σπυρίδωνα Σκοῦφον, ὅστις κατῴκει παρὰ τῇ θείᾳ μου, ἴσως ξενιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου διὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ σχέσιν των. Λόγιος, φιλαναγνώστης, τῆς Γαλλικῆς ἐγκρατής, εἶχεν ὅμως οὗτος τρυφερὰν τὴν καρδίαν, καὶ μᾶλλον ἐπιτετηδευμένους τοὺς τρόπους, καὶ εἶχεν ἑλκύσει τὴν συμπάθειαν μεσήλικος καὶ εὐσώμου τινὸς κυρίας, φίλης τῆς οἰκογενείας. Ἐπὶ τούτων αὐτοῦ τῶν ἀδυναμιῶν ἐστήριζεν ὁ ἀνήσυχος ἐξάδελφός μου τὰς ἀδιακόπους του ἐπιθέσεις, αἵτινες καίτοι ὀχληραὶ καὶ ἀνοίκειοι ἦσαν ὅμως εὐφυέσταται, καὶ ἡ ἄτοπος, ἀλλ' ἀδιάκοπος διασκέδασις τῆς οἰκογενείας.

Ἀλλὰ παρὰ τῇ θείᾳ μου συνήρχοντο καὶ οἱ τότε ἐκλεκτότατοι τῶν εἰς Ὀδησσὸν καταφυγόντων Ἑλλήνων, καὶ ἐν ἄλλοις, ὡς τῆς ἐξαδέλφης μου φίλαι, αἱ εὐφυεῖς καὶ ἐπιμελέστατα ἀνατεθραμμέναι θυγατέρες τοῦ ἀποκεφαλισθέντος ἡγεμονόπαιδος Κωνσταντίνου Μουρούζη, καὶ αὐτὸς ὁ σοφὸς αὐτῶν παιδαγωγός, Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, ὅστις ὅμως ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνώδευσε τοὺς νέους Μουρούζας εἰς Πετρούπολιν. Καὶ αἱ συναναστροφαὶ αὗται εἰς ἃς ἡ ἡλικία μου μοὶ ἐπέτρεπεν ἤδη νὰ παρευρίσκωμαι σιωπῶν, μοὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγον διδακτικαί, διότι πολλάκις ἐγίνοντο ἐν αὐταῖς συζητήσεις φιλολογικαί, ἱστορικαὶ ἢ περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ συμβαινόντων, καὶ παντοίων ἄλλων ἀντικειμένων κινούντων τὴν περιέργειαν καὶ θελγόντων τὸν νοῦν μου. Μίαν ἐσπέραν ἐνθυμοῦμαι πόσην ἐντύπωσιν ἀπετέλεσεν ἐπ' ἐμὲ ὁ Κ. Σκοῦφος διηγούμενος περὶ νεάνιδος, δὲν ἠξεύρω τίνος ἐθνικότητος ἐν Ὀδησσῷ, εἰς ἣν τοσαύτην ἀπέδιδε ποιητικὴν καὶ ἰδίως δραματικὴν εὐφυΐαν, ὥστε ἐπὶ τοῦ ἐλαχίστου

ἀντικειμένου ἦν ἱκανὴ μετὰ πάσης εὐκολίας ν' αὐτοσχεδιάσῃ ὁλόκληρον τραγῳδίαν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἰκογενείας τινὸς κατερχομένης εἰς τὸν λιμένα εἶχεν ἀνατραπῇ ἡ ἅμαξα καὶ μέλη τινὰ αὐτῆς ἐφονεύθησαν. Ἀρκεῖ νὰ γίνῃ εἰς τὴν ἐμπνευσμένην ἐκείνην νεάνιδα γνωστὸν τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμβάν, ἔλεγεν ὁ κ. Σκοῦρος, καὶ αὐθημερὸν θέλει ἐκλέξει τὰ πρόσωπα, διαγράψει τὸ σχέδιον καὶ πρὶν ἢ ἑβδομὰς παρέλθῃ, θέλει ἔχει γεγραμμένην τὴν τραγῳδίαν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τραγῳδία φαίνεται ὅτι δὲν ἐγράφη ποτέ· ὑποπτεύω δὲ ὅτι καὶ οὐδεμία ἄλλη, διότι ἔκτοτε οὐδὲν ἡ Εὐρώπη ἤκουσε περὶ τῆς ταχυπετοῦς ποιητρίας. Ἐγὼ ὅμως ἤμην πλήρης θαυμασμοῦ δι' αὐτήν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας περιέφερον εἰς τὴν κεφαλήν μου τὴν τραγῳδίαν τῶν θυμάτων τῆς ἁμάξης, καὶ ἐσκεπτόμην πῶς ἆρα ἡ Μοῦσα ἐκείνη ἐδύνατο νὰ ἐκλέξῃ τὰ πρόσωπα, πῶς νὰ πλέξῃ τὸ δρᾶμα, καὶ ἐρθόνουν τὴν μεγαλοφυΐαν της.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ φαίνεται ὅτι ἐμείναμεν ἱκανὸν χρόνον μέχρις οὗ εὕρωμεν ποῦ νὰ μετοικήσωμεν, διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶχον ἐκεῖ Ἕλληνα διδάσκαλον, δὲν ἠξεύρω πλέον τίνα, καὶ ὅτι ἐπεχείρουν θέματα Ἑλληνικὰ ἀστειότατα, νομίζων ὅτι ἤλαυνον εἰς ἄκρον Ἑλληνισμόν, περιπλέκων τὰς ῥάσεις μου εἰς βαθμὸν ὥστις ἤθελεν ἐκπλήξει καὶ τὸν Λυκόῤῥονα.

Τέλος δ' ἐνοικιάσαμεν μέρος τῆς εὐρυχώρου καὶ ὡραίας οἰκίας Βογαγέφσκη, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸν λιμένα, συνοίκους ἔχοντες τὸν Κ. Βασ. Σχινᾶν, καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ κ. Γρ. Γκίκα, ἀδελφοῦ τοῦ θείου μου.

Ἡ Ῥωσσικὴ Κυβέρνησις κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οὐ μόνον ἄσυλον ἐχορήγησεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας ὅσας ἐφυγάδευσαν αἱ σφαγαὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ συντάξεις δαψιλεῖς εἰς τὰς πλείστας. Προσέτι δὲ καὶ γενναίως ἐπρονόησε καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν, εἰσαγαγοῦσα αὐτοκρατορικῇ δαπάνῃ τῶν ἐπισημοτέρων τοὺς υἱοὺς εἰς τὸ ἐν Πετρουπόλει ἢ εἰς τὸ ἐν Ὀδησσῷ Λύκειον, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἐγὼ συγκατηριθμήθην, ἴσως τῇ συστάσει

καὶ ἐπιρροῇ τῆς θείας μου, ἥτις ἐτιμᾶτο καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἀρχῶν, ἰδίως ἀγαπωμένη ὑπὸ τοῦ πολλὰ δυναμένου συμβούλου τῆς ἐπικρατείας Ἀλεξάνδρου Στούρζα, καὶ τῆς ἐξόχου τὸν νοῦν ἀδελφῆς αὐτοῦ, τῆς Κομήσσης Ἔτλιγγ. Οἱ σπουδάζοντες ἐν Πετρουπόλει ἀπέκτων τὸ πρόνομιον ἅμα ἀποφοιτῶντες νὰ κατατάσσωνται κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἂν δὲ καὶ οἱ περὶ ἡμᾶς ἰσχυρῶς ἐνουθέτουν τοὺς γονεῖς μου νὰ πέμψωσι καὶ ἐμὲ εἰς Πετρούπολιν, ὡς ἐν ἄλλοις ἐπέμφθησαν οἱ Μουρουζαι, ὁ πατήρ μου ἀντέστη ἀπολύτως εἰπὼν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκπαιδευθῶ ἵνα ὑπηρετήσω τὴν Ἑλλάδα καὶ οὐχὶ ξένην χώραν, ἡ δὲ Ῥωσσία ὅτι δὲν ἐστερεῖτο οὐδ' ὑπηκόων οὐδὲ βραχιόνων. Ἐπέμεινεν ἑπομένως ἵνα μὲ θέσῃ εἰς τὸ Λύκειον τῆς Ὀδησσοῦ, ὅπου θ' ἀνετρέφομην ἐν μέσῳ Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς ἰδίας του ὄψεις, καὶ ὅθεν θὰ ἤμην ἐλεύθερος νὰ μεταβῶ ἐν καιρῷ εἰς τὴν πατρίδα.

Ὅτε δ' ἐνεκρίθη ἡ ἔνστασίς του, ἀπελθὼν εἰς τοῦ Κόμητος Λανζερόν, Γάλλου στρατηγοῦ καὶ Γενικοῦ τότε Διοικητοῦ τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας, ἵνα τὸν εὐχαριστήσῃ, συμπαρέλαβε καὶ ἐμέ, νομίσας τοῦτο ἀναγκαῖον, ἐξ ἀγνοίας βεβαίως ἔτι τότε τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθιμοταξιῶν. Μὲ εἶχον ἐνδύσει δ' ἐν μικροῖς κατ' ἀκριβεστάτην ἀπομίμησιν τοῦ συρμοῦ τῶν μεγάλων, καὶ ὅτε ὁ πατήρ μου μὲ παρουσίασεν, ὁ κόμης ἔθεσε τὴν χεῖρα εἰς τὴν κεφαλήν μου, καὶ εἶπε πρὸς τὸν πατέρα μου: « Νοστιμώτατος! Φαίνεται ὡς μικρὸς Κύριος », θέλων, πιστεύω, νὰ εἰπῇ « γελοιωδέστατος ».

Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας, μεταβαλὼν ἐνδυμασίαν, ἐφόρεσα τὴν σχεδὸν στρατιωτικὴν τοῦ Λυκείου εἰς ὃ κατετάχθην. Καὶ δὲν εἶχε μὲν λάβει τὸ κατάστημα τοῦτο εἰσέτι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξιν, ἀλλ' ἐχώρει βαθμηδὸν πρὸς αὐτὴν καὶ ἦν ἱδρυμένον ἐντὸς οἰκοδομῆς ἀπεράντου καὶ τῆς μεγαλοπρεπεστάτης τῆς πόλεως, διατελοῦν ὑπὸ σοφὸν διευθυντὴν Ἑλβετόν. Κατετάχθην δέ, ὡς ἦτον ἐπόμενον, εἰς τὴν κατωτάτην τῶν τάξεων, ἥτις εἶχε συσταθῇ δι' ἡμᾶς μόνον τοὺς Ἑλληνόπαιδας, καθ' ὅσον ἡ ἐκπαίδευσις ἡμῶν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἐκ νέου ἐκ τοῦ Ῥωσσικοῦ ἀλφαβήτου.

Εἰμεθα δὲ εἰς τὴν τάξιν ταύτην νομίζω περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, καὶ μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν μου ἐνθυμοῦμαι τὸν Κωνσταντᾶν, σήμερον στρατηγὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, τὸν Δημήτριον Λεβίδην, τὸν Γεώργιον Ζαρείφην, ὅστις ἦν πτωχὸς τότε, κατέστη δὲ μετὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐργασίας του ἑκατομμυριοῦχος, τὸν ἔξοχον εἶτα ἐν τοῖς ἡμετέροις ἱστοριογράφοις Κωνσταντῖνον Παπαῤῥηγόπουλον, μικρὸν τότε βαρυκέφαλον καὶ μᾶλλον δυσμαθῆ παιδίον. Οὐδεμία ἑπομένως ἐστὶ καύχησις, οὐδ' οἰωνός τις ἦν μεγάλα ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος προαγγέλλων, ὅτι ἐγὼ ἤμην, ὡς φαίνεται, τότε ὁ μεταξὺ τῶν συνταξιωτῶν μου εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ συλλαβίζειν τὰ Ῥωσσικὰ ἰδίως εὐδοκιμῶν. Κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν ἑκάστου μηνὸς ἀπενέμοντο εἰς τοὺς μαθητὰς βραβεῖα καὶ ὡρίζοντο αἱ μηνιαῖαι θέσεις αὐτῶν ἐν τελετῇ ἐπισήμῳ, ἐντὸς εὐρυτάτης αἰθούσης, εἰς ἧς τὸ βάθος προὐκάθηντο ἐν στολῇ οἱ καθηγηταὶ καὶ τὸ διοικητικὸν προσωπικὸν τοῦ καταστήματος, ὑπ' ἀνηρτημένην δ' εἰκόνα τοῦ Αὐτοκράτορος ἵδρυτο εἶδος θρόνου, ὃν κατεῖχεν ὁ πολιτικὸς διοικητὴς τῆς Μικρᾶς Ῥωσσίας περιεστοιχισμένος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου του. Τὸ θέαμα ἦν μεγαλοπρεπές, καὶ μὲ συνεκίνησεν ὅτε κατὰ πρῶτον παρέστην εἰς αὐτό. Ἀλλ' ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις καὶ ἡ ταραχή μου, ὅτε μετὰ μικρὸν προοίμιον τοῦ Διευθυντοῦ, ἐξ οὗ φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐδὲ λέξιν ἐνόησα, τὸν ἤκουσα αἴφνης μεγαλορώνως ἐκφωνοῦντα τὸ ὄνομά μου, καὶ συγχρόνως μοὶ ἔνευσε νὰ πλησιάσω, διότι τῶν βραβείων ἡ διανομὴ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς κατωτέρας τάξεως. Τὸ αἷμα ὅλον ἀνέβη εἰς τὰς παρειάς μου, καί, μετ' ἀμφιβόλου καὶ δειλοῦ βήματος, διελθὼν δι' ὅλου τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν, περικαθημένων εἰς ἀμφιθέατρον, προσῆλθον εἰς τὴν ἐξέδραν τῶν ἀρχῶν, καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητής, μετὰ μειδιάματος εἰπών μοί τι μεῖναν ἀκατανόητον εἰς ἐμέ, περιέδεσεν εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα λευκὴν ταινίαν, ἥτις ἦν τὸ ὑπέρτατον μηνιαῖον βραβεῖον ἐπιμελείας, προόδου καὶ διαγωγῆς· μετ' ἐμὲ δὲ δύο ἄλλοι συμμαθηταί μου ἔλαβον ὁμοίως ὁ μὲν τὴν ἐρυθράν, ὁ δὲ τὴν πρασίνην ταινίαν, τὸ δευτερεῦον καὶ τριτεῦον βραβεῖον, καὶ τὸ αὐτὸ ἐπανελήφθη καὶ εἰς

πάσας τὰς ἄλλας τάξεις. Τὸ διακριτικὸν τοῦτο παράσημον φέροντες ἐξηρχόμεθα τὴν κυριακὴν ἐκείνην, ἐπιστρέφοντες πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἐνεφανιζόμεθα εἰς τοὺς περιπάτους, καὶ ὡς εὐνόητον, κομπάζοντες ἐφανταζόμεθα ὅτι ἡ Ὀδησσὸς πᾶσα εἰς ἡμᾶς μόνους ἀπέβλεπε. Τρεῖς μῆνας ἔμεινα εἰς τὸ Λύκειον καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς ἔλαβον πάντοτε τὴν λευκὴν ταινίαν.

Ἀληθὲς ὅμως ὅτι καὶ μεγάλην ἱκανότητα δὲν ἀπήτει ἡ ἐπιτυχία τότε εἰς τὰς σπουδὰς ἡμῶν. Ὁ συλλαβισμὸς τῆς Ῥωσσικῆς εἰς πίνακας, κατ' ἀλληλοδιδακτικὴν σχεδὸν μέθοδον, καὶ ἡ καλλιγραφία αὐτῆς ἦσαν σχεδὸν τὰ μόνα μαθήματα, ἰσχνὸν προοίμιον δι' οὗ ἀνάγκη ἦν νὰ ῥθάσωμεν εἰς τ' ἀνώτερα ῥωσσιστὶ διδασκόμενα. Τὸ πρόβλημα ἑπομένως δυσχερείας δὲν εἶχε καὶ ἕκαστος τῶν συμμαθητῶν μου ἐδύνατο ὡς ἐγὼ ν' ἀναδειχθῇ ἄξιος τῆς λευκῆς ταινίας. Ἀλλ' ἴσως ἕνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς εὐκολίας οἱ πλεῖστοι ἐνόμιζον περιττὸν νὰ ἐγκύπτωσιν εἰς τὸ μάθημα, ἔπαιζον ὅτε ἔπρεπε νὰ προσέχωσι, παρήκουον ἢ ἠτάκτουν, ὥστε δι' ἀλλεπαλλήλων τιμωριῶν ἡ ταινία αὐτῶν ἐβάφετο βαθμηδὸν ἐρυθρά, μετὰ ταῦτα πρασίνη, ἕως οὗ καὶ ἐξηλείφετο πρὸ τοῦ τέλους τοῦ μηνός. Οὕτως ἡ λευκὴ ἔμενεν εἰς ἐμέ, διότι κατὰ τὰ παραγγέλματα τῆς ἀγωγῆς, ἣν ὤφειλον εἰς τοὺς γονεῖς μου, καὶ κατὰ μέρος ἐκ χαρακτῆρος, εἶχον πάντοτε θρησκευτικὴν προσήλωσιν εἰς τὸ καθῆκον, καὶ ἦμην ὀλιγώτερον ταραχώδης καὶ ἀπειθής. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἕτερος σκόπελος, ὁ τῶν ὡρῶν τῆς ἀνέσεως, καθ' ἃς ἐπαίζομεν εἰς ἐνδοτέραν τινὰ αὐλήν, ἐγκλείουσαν αἰώρας καὶ ἄλλα πρὸς διάχυσιν ἢ ἄσκησιν ὡρισμένα κατασκευάσματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Λύκειον ἦν Ῥωσσικὸν κατάστημα, καὶ σχεδὸν ἡμιστρατιωτικόν, ἦν ἡ πειθαρχία αὐστηρὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀκριβῶς ἦσαν διαγεγραμμένα τὰ ὅρια μέχρις ὧν ἐξετείνετο ἡ παιδιά, καὶ ἀφ' ὧν ἤρχιζεν ἡ ἀταξία. Τὸ δεινότερον ὅμως ἦν ὅτι ἐπὶ τῆς αὐλῆς ταύτης ἠνοίγοντο παράθυρα, καὶ ὀπίσω αὐτῶν κατῴκει εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον Ἄργος Παντόπτης ὁ Ἀρχιμανδρίτης τοῦ Λυκείου, ἀνὴρ ὑψηλός, νέος, αὐστηρὸν ἔχων τὸ κάλλος καὶ ὑπόξανθον πώγωνα καθειμένον,

μυστηριώδη δὲ τρόμον ἐμπνέων, διότι εἶχε φήμην χαρακτῆρος ἀκάμπτου, καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ὅτι ηὐνοεῖτο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος. Διὰ ταῦτα ἐξήσκει ἀπεριόριστον δύναμιν, ὑφ' ἣν ἐκάμπτετο καὶ αὐτὸς τοῦ καταστήματος ὁ ἀνώτατος διευθυντής. Πολλάκις ὅτε ἐτρέχομεν, ἐκραυγάζομεν καὶ ἠτακτοῦμεν, στρέφων αἴφνης τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ἄνω, ἀπήντων τὸ ἀέτειον βλέμμα αὐτοῦ βυθιζόμενον ἐν μέσῳ τοῦ θορυβώδους ἡμῶν ὁμίλου καὶ ᾐσθανόμην τὸν φόβον παραλύοντα πᾶσάν μου τὴν εὔθυμον ζωηρότητα. Ἀλλ' ὅμως τῶν παιδίων, ἧττον ἐνδιδόντα εἰς τὴν ἐντύπωσιν τῆς παρουσίας τοῦ τρομεροῦ Ἀρχιμανδρίτου, ἢ μᾶλλον παρασυρόμενα ὑπὸ τῆς ἀχαλινώτου αὐτῶν φύσεως, ἐσπατάλων τὰς προσδοκίας τῶν μηνιαίων βραβείων εἰς ἀπερισκέπτους τινὰς ἀταξίας, ἃς δὲν ἐλησμόνει ὁ ἀμείλικτος ἐκεῖνος ἐπόπτης.

Ἕτερον ἔτι σκόπελον τοῖς παθοῦσι τὸ μηνιαῖον βραβεῖον παρίστα καὶ ἡ ἑσπερινὴ ἡμῶν ἐνασχόλησις. Κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, πρὶν ἢ ἀπέλθωμεν εἰς τοὺς κοιτῶνας, εἷς ἐξ ἡμῶν ἀλληλοδιαδόχως, εἰς τὴν διδασκαλικὴν ἀναβαίνων καθέδραν, ἀνεγίνωσκεν Ἑλληνιστὶ κεφάλαιά τινα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν παρὼν δὲν ὑπῆρχε διδάσκαλος, μόνον δ' εἷς Ῥῶσσος ἐπιτηρητής, ἀγνοῶν τὴν Ἑλληνικήν, οἱ ἀτακτότεροι τῶν ἀναγνωστῶν πολλάκις ἀλλ' ἀντ' ἄλλων ἀπήγγελλον, ἐρεθίζοντες εἰς γέλωτα τοὺς ἀκροατάς. Ἐνίοτε δ' εἰς τὴν μονότονον τοῦ ἀναγνώστου φωνὴν ἀπεκοιμᾶτο ὁ Ῥῶσσος, καὶ τότε οἱ ἐπιδεξιώτεροι κατεσκεύαζον χαρτίνους κεραυνούς, τὰς καλουμένας **τράκας**, καὶ ὅταν εἰς τὴν σύγχρονον αὐτῶν ἔκρηξιν ἐξύπνα τρομάζων ὁ ἐπιτηρητής, ἐπροσποιοῦντο ὅτι ἐπτερνίσθησαν. Ἐννοεῖται πόσον μακρὰν ἐπέτων τότε αἱ λευκαὶ καὶ αἱ ἐρυθραὶ ταιναῖαι, μάλιστα διότι ἡ ἀνάγνωσις ἐκείνη τοῦ Εὐαγγελίου ἦν ἐπίνοια τοῦ φοβεροῦ Ἀρχιμανδρίτου, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνεφέροντο τὰ κατ' αὐτὴν παραπτώματα. Εἰς τὴν σχετικὴν ἀποχήν μου λοιπὸν ἀπὸ τῶν τοιούτων νεανιευμάτων, οὐχὶ εἰς ἐξαιρετικήν τινα περὶ τὰς σπουδὰς ἱκανότητα νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσω τὰς ἐν τῷ Λυκείῳ ἀλλεπαλλήλους βραβεύσεις μου.

Ἦσαν δ' αἱ ἑσπεριναὶ ἐκεῖναι ἀναγνώσεις, τοιαῦται οἵαι ἦσαν, τὸ μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γύμνασμα ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων· οὐχὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῷ Λυκείῳ, ἀλλ' οὗτος ἦν πολὺ σοφὸς δι' ἡμᾶς, καὶ ἐδίδασκεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Ὁ καθηγητὴς οὗτος ἦν Ῥῶσσος, ὠνομάζετο Καλλινέρσκης, καὶ ἐπηγγέλλετο πλὴν τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικήν. Μέτρον δὲ τῆς εἰς ἀμφοτέρας ἐμπειρίας του δύναται νὰ δώσῃ τὸ συνηθες αὐτοῦ γνωμικόν, ἔχον εἰς τὸ στόμα του οὕτω :

Δύω κακῶν προκείμενος γεννᾷ παραφροσύνην !

Τοῦ πατρός μου σταθερὰ ἀπόφασις ἦν νὰ μὴ παραμελήσω οὐδαμῶς τὰ Ἑλληνικά μου, καὶ νὰ ἔχω ἰδιαιτέραν αὐτῶν παράδοσιν ἐν αὐτῷ τῷ Λυκείῳ· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ μοὶ δώσῃ ὡς διδάσκαλον τὸν Κον Καλλινέρσκην, διότι ἐννοεῖται ὅτι **δύω κακῶν προκείμενος**, πάλιν τὸ μὴ χεῖρον ἦτον νὰ μὴ ἔχω ποσῶς διδάσκαλον. Μοὶ ἔδωκε λοιπὸν τὸν Γεννάδιον, ὅστις ἤρχετο δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος, καὶ μ' ἐδίδασκεν Ὅμηρον· ἀλλ' εἴτε διότι δὲν μ' ἔβλεπον μελέτης καιρόν, εἴτε διότι ὑπ' ἄλλων μὴ προτρεπόμενος ἠμέλουν νὰ μελετήσω, προφανὲς ἦτο καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ εἰς ἐμὲ αὐτόν, ὅτι οὐδὲν ἐμάνθανον, καὶ ἐξ ἐναντίας ὅτι ἐλησμόνουν εἴτι ἂν ἤξευρον.

Τοῦτο οὐδαμῶς συνῄδε πρὸς τὰς προθέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ πατρός μου, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὰ προσφιλέστερα ὄνειρα τῆς ζωῆς του, ἀμετάτρεπτον πρόθεσιν εἶχε νὰ μὲ ἀναθρέψῃ ὡς Ἕλληνα καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο ὅτε μίαν κυριακὴν τροπαιοῦχος, δηλαδὴ ταινιοῦχος ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν, ἀπεφάσισε νὰ μὲ κρατήσῃ, καὶ τὸ ἑσπέρας, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐπιστροφῆς, ἐμήνυσεν εἰς τὸ Λύκειον ὅτι ἠσθένησα. Οὕτως ἔμεινα εἰς τὴν οἰκίαν ὅλην νοσηλευόμενος. Ἀλλὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἐν ᾧ περὶ δείλην ὀψίαν ἔπαιζον μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, αἴφνης . . . ἀναγγέλλεται ἀναβαίνων τὴν κλίμακα ὁ διευθυντὴς τοῦ Λυκείου ὅστις μὲ ἠγάπα, καὶ ἤρχετο νὰ μὲ ἰδῇ πάσχοντα. Μεγάλη ἀμηχανία ! Ἐν ῥιπῇ

ὀφθαλμοῦ ἀποβάλλω τὸν ἐπενδύτην μου, καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδεδυμένος, καὶ φέρων καὶ τὰ ὑποδήματα, ῥίπτομαι εἰς τὴν κλίνην, καὶ καλύπτομαι μέχρι τραχήλου προσποιούμενος τὸν κοιμώμενον. Καὶ εἶχον μὲν τὴν συναίσθησιν ὅτι ὁ δόλος οὗτος πρὸς τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα δὲν ἦτο καλός, ἀλλ' ἀφ' οὗ θορυβηθεῖσα ἡ μήτηρ μου ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς αὐτόν, ἠναγκάσθην καὶ ἐγὼ νὰ ὑποκριθῶ τὸ μέρος μου· καὶ ὅτε πλησιάσας με ὁ διευθυντής, ἔλαβε τὴν ἄκραν τῆς χειρός μου, ἣν εἶχον μόνην ἐκτὸς τῶν παπλωμάτων, ἡ καρδία μου ἐπάλλετο σφοδρῶς, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ ὁ σφιγμός μου μετέσχε τῆς κωμῳδίας ἣν ἐπαίζομεν, ὥστε ὁ διευθυντὴς ἀνεχώρησε λυπούμενος διὰ τὴν κατάστασίν μου καὶ εὐχόμενος ταχεῖαν ἀνάῤῥωσιν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὸ Λύκειον. Αὕτη ὅμως δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ μετά τινας ἡμέρας ὁ πατήρ μου ἀνέφερεν εἰς τὴν Ῥωσσικὴν Κυβέρνησιν ὅτι μὲ ἀποσύρει τοῦ καταστήματος. Σχέσεις ὅμως μετά τινων τῶν ἀρχαίων συμμαθητῶν μου διετήρησα πάντοτε, ἰδίως μετὰ τοῦ Γεωργίου Γεωργαντᾶ, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ ὡραία ἀδελφή του Ἑλένη, ἡ Κ^α^ Τιβὼ μετὰ ταῦτα, ἦν μετ' οὐ πολὺ συμμαθήτρια τῆς ἀδελφῆς μου.

Ἔκτοτε ἐπανελήφθη ἡ κατ' οἶκον ἐκπαίδευσίς μου ὀλίγον σπουδαιότερον, πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ ἀπολεσθέντος χρόνου. Διδάσκαλον τῶν Ἑλληνικῶν εἴχομεν τὸν Γεννάδιον· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν ἤμην ἔτι λίαν ἀσθενής· διότι ὁ διδάσκαλος Γεννάδιος, πρὸς τιμωρίαν μου καὶ ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν μου, ἔπεμψε ποτὲ τὸ τετράδιόν μου εἰς τὸν ἐξάδελφόν μου Κωνσταντῖνον (Σοῦτσον) εἰς ἐξέλεγξιν. Μεγίστη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀνακούφισίς μου, ὅτε τὸ ἑσπέρας ὁ φιλοσκώμμων ἐξάδελφός μου, οὗ ἐφοβούμην τὴν δηκτικὴν ἐτυμηγορίαν, εἶπε μετὰ συγκαταβάσεως ὅτι δὲν εὗρε κακὰς τὰς ἐξηγήσεις μου.

Τότε δὲ ἠρχίσαμεν καὶ τὰ πρῶτα τῆς Γαλλικῆς μαθήματα· διότι ὁ πατήρ μου δὲν ἤθελε ν' ἀσχοληθῶμεν εἰς σπουδὴν ξένης γλώσσης πρὶν ἢ ἐμπεδωθῶμεν ὀπωσοῦν εἰς τὴν πάτριον. Τὴν δ' ἑως

τότε ἐντελῆ τῆς Γαλλικῆς ἄγνοιάν μου ἀποδεικνύει ἡ περίστασις ὅτι, ὅτε κατ' ἀρχὰς κατῳκήσαμεν παρὰ τῇ θείᾳ μου, ἐσχετίσθημεν μετ' ὀλίγον μετὰ τῆς ὀλίγον ἐμοῦ πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ οἰκοδεσπότου, ἥτις ὡμίλει, ὡς οἱ πλεῖστοι τότε τῶν κατοίκων τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ τὴν Ἑλληνικήν. Μίαν δ' ἑσπέραν ἐπαίζομεν μετ' αὐτῆς ἀλληλογραφοῦντες, διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ κλείθρου τῆς θύρας, ἥτις μᾶς ἐχώριζε, καὶ εἰς ἓν τῶν γραμματίων της, ἐπειδὴ ἐγὼ εἶχον παύσει γράφων, ἐπέστειλεν ἐκείνη Γαλλιστί: «Eh bien, M. Alexandre est-il endormi?». Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἱερογλυφικὰ δι' ἡμᾶς, καὶ κατεφύγομεν εἰς τὴν θείαν μού ὡς εἰς Σαμπολιῶνά των.

Ἅμα δ' ἀπερασίσθη ὅτι ἀνάγκη ἦν, καὶ ὁ καιρὸς ἐπέστη ὅπως μάθωμεν καὶ τὴν Γαλλικήν, προσελήφθη εἰς τὴν οἰκίαν παρῆλίξ τις Γαλλίς, Mlle Josephine καλουμένη, ἣν ταχέως ἀντικατέστησε νέα Ἑλβετίς, ἡ K^a^ Fanchon, ἀμφότεραι, ὡς ἤδη κρίνω, μᾶλλον τροφῶν παρὰ παιδαγωγῶν ἰδιότητας ἔχουσαι. Μᾶς ἐδόθη δὲ καὶ διδάσκαλος Γάλλος, ἀνὴρ φιλόκαλος καὶ πεπαιδευμένος, ὁ ἐν τῷ Λυκείῳ καθηγητὴς K. Foucault, ὅστις ὅμως καὶ ἐξ αὐτοῦ σχεδὸν τοῦ ἀλφαβήτου ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Ἀλλ' αἱ πρόοδοι ὑπῆρξαν ταχεῖαι, πιθανῶς δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι ἤμεθα ἤδη ἱκανῶς ἐστοιχειωμένοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικήν. Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἔτει ἀνεγινώσκομεν καὶ ἀπεστηθίζομεν ἤδη τοῦ Ῥακίνου τὸν «Βρετανικόν»· ἐγὼ δέ, καὶ εὑρὼν που τὸ κείμενον μικροῦ πεζοῦ γαλλικοῦ δραματίου, ὃ ἐνεθυμήθην ὅτι εἶχον ἰδεῖ ἄλλοτέ ποτε γερμανιστὶ διδαχθὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Βουκουρεστίου, ἔσπευσα νὰ πλουτίσω διὰ μεταφράσεως αὐτοῦ τὸ Ἑλληνικὸν δραματολόγιον. Καὶ ὁ μὲν πανδαμάτωρ χρόνος δὲν ἐφείσθη τοῦ πρωτολείου ἐκείνου τῆς Μούσης μου. Καθ' ὅσον δ' ἐνθυμοῦμαι ἦτον, ὡς εἰκός, μικρὸν γραμματικὸν ἐξάμβλωμα. Ἀλλὰ μετὰ τῶν προόδων μου ηὔξανε καὶ ἡ φιλοδοξία μου, ὥστε καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Ῥακίνου ἐπετέθην, ἀποπειραθεὶς ἐμμέτρου μεταφράσεως τοῦ «Βρετανικοῦ!» Εἶχον μάλιστα περατώσει ὁλόκληρον τὴν πρώτην σκη-

νήν, ὅτε ἡ θεία μου Κ^α Αἰκατερίνη Γκίκα, εἰς ἣν ἔσπευσα νὰ δείξω τὸ ἔργον μου, διότι ἀνεγνώριζον καὶ τὴν φιλομουσίαν καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτῆς, προσέξασα ὅτι ὁ πρῶτος στίχος ἤρχιζε διὰ τῶν λέξεων «*Καὶ πῶς*», εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς μοὶ παρετήρησεν ὅτι ἱκανῶς παράδοξον φαίνεται νὰ ἄρχηται ἡ τραγῳδία ἀπὸ τοῦ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου *Καί*. Τὸ κακὸν ἴσως εὐκόλως διωρθοῦτο· ἀλλ' ἡ παρατήρησις αὕτη τοσοῦτον μὲ κατέπληξε, δεικνύουσά μοι πόσον ἀπαιτητικὴ ἐστὶν ἡ ὀρθὴ κριτική, καὶ πόσον δύσκολος ἡ τέχνη, ὥστε χαίρειν εἰπὼν ταῖς Μούσαις, ἐπεδόθην ἐκθυμότερον εἰς τὰ μαθήματα, εἰς ἃ ἐπεδιδόμην ἤδη μεθ' ἱκανῆς ἐπιμελείας. Εἶχεν ἔλθει δὲ τότε ἡ θεία μου εἰς Ὀδησσόν, ἐπιτευχθείσης διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς μητρός της τῆς συνδιαλλαγῆς μετὰ τοῦ συζύγου της, καὶ κατώκησεν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τῶν παιδίων της παρ' ἡμῖν, μέχρις οὗ ἐνοικίασεν ἰδιαιτέραν οἰκίαν.

Ἐκ τῶν μαθημάτων μας δὲ ὀφείλω νὰ μὴ ἀποσιωπήσω ὅτι ἓν τῶν μᾶλλον εὐχαριστούντων τότε ἐμὲ ἦτο τὸ τοῦ χοροῦ. Τοῦτο μᾶς ἔδιδεν ὁ Γάλλος Κ. Bouche, ἄριστος χορευτής, καὶ μέλος ποτὲ τοῦ χοροδράματος τῶν Παρισίων. Ἦν δὲ τὸ μάθημα οὐχὶ ἁπλῆ διασκέδασις δι' ἐμέ, ἀλλ' ἀπόλαυσις ἀνωτέρα, προερχομένη ἐκ τῶν ἁρμονικῶν τοῦ σώματος κινήσεων, καὶ εἰς αὐτὰς παραδιδόμενος μετὰ πλείστης τέρψεως, ἤμην εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Κ. Bouche. Μουσικὴν δὲ δὲν ἐδιδασκόμεθα, διότι αἱ χρηματικαὶ περιστάσεις τῶν γονέων μου δὲν τοῖς ἐπέτρεπον τὴν ἀγορὰν κυμβάλου, οὐδ' ὑπῆρχε καὶ πολλὴ ἀνάγκη αὐτοῦ, διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἔξοδόν μου ἐκ τοῦ Λυκείου, κατετάχθη, ἴσως εἰς ἀντικατάστασιν ἐμοῦ, δημοσίᾳ δαπάνῃ, μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλληνίδων, ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον τῆς Ὀδησσοῦ, διευθυνόμενον τότε ὑπὸ τῆς ἀξιολόγου Ἑλβετίδος Κ^ας Chef d' Oeuvre.

Μῆνας δέ τινας μετὰ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν εἰς Ὀδησσὸν ἀπῆλθον οἱ δύο ἐξάδελφοί μου Γρηγόριος καὶ Κωνσταντῖνος Σοῦτσοι εἰς Παρισίους πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν αὐτῶν, λαβόντες ἰσχυρὰς

συστάσεις παρὰ τῆς Ῥωσσικῆς Κυβερνήσεως πρὸς διεκφυγὴν ἀπὸ τῆς τότε ὑπόπτου καὶ φιλοτούρκου Αὐστριακῆς ἀστυνομίας, ἥτις ἐθεώρει τοὺς Ἕλληνας ἐν γένει ὡς συνωμότας καὶ ἀνατροπεῖς πάσης τάξεως, δι' ὃ καὶ τ' αὐστηρότερα ἐλάμβανε μέτρα ὅπως ἐμποδίζῃ αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ λάβωσιν ὅπλα κατὰ τοῦ νομίμου αὐτῶν κυριάρχου. Διὰ τῶν συστατικῶν ἐκείνων ὅμως, οὐ μόνον οἱ ἐξάδελφοί μου κατώρθωσαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Παρισίους, ἀλλὰ καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτοὺς Δ. Χρηστίδης καὶ Ἰω. Σοῦτσος, ὁ ἐπὶ Βασ. Ὄθωνος νομάρχης διατελέσας, ἐπιλεγόμενος δὲ *Δοντᾶς*, κατευωδόθησαν εἰς Πελοπόννησον.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπῆλθε συμβὰν πένθιμον, οὗ ἡ ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ὀδυνηρὰ πληγὴ ἐπὶ τῆς παιδικῆς μου καρδίας, καὶ τὸ ἄλγος αὐτῆς οὐδέποτε ἐξηλείφθη δι' ὅλου τοῦ βίου μου. Ἡ φιλτάτη μου μάμμη Ῥαλοῦ, συνοικοῦσα μετὰ τῆς θείας μου Κας Γκίκα, ἀσθενήσασα ἐκ περιπνευμονίας, ἀπεβίωσε μετά τινας ἡμέρας. Τοσοῦτῳ δ' ἦμην τὸ προσφιλές της παιδίον, ὥστε κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς της τὸ ὄνομά μου εἶχεν εἰς τὰ χείλη της, ἐμὲ ἐζήτει, καὶ ὅτε προσῆλθον, μ' ἐφίλησε, μ' ηὐχήθη, καὶ παρέδωκεν ἀμέσως τὸ πνεῦμα! Ὁσάκις δ' ἔκτοτε ἐν τῷ βίῳ ἡ ἀγαθὴ μερὶς ἐξενίκα ἐν ἐμοί, ἢ εὐτυχές τι μοὶ συνέβαινε, πάντοτε ἀνέφερον τοῦτο εἰς τὴν ἱερὰν ἐκείνην εὐχήν, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας μου προμήτορος μένει μέχρι τοῦδε εἰσέτι ἐγκεχαραγμένη εἰς τὴν καρδίαν μου ἐπίσης ζωηρὰ ὡς ὁπόταν ἔζη.

Τὸ ἑπόμενον δ' ἔαρ μετεκομίσθημεν εἰς ἑτέραν οἰκίαν ἧς ἡ σχετικὴ εὐτέλεια μοὶ ἀποδεικνύει τὰς τότε χρηματικὰς τῶν γονέων μου δυσχερείας. Ἔκειτο δ' αὕτη εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως (Σαβορίου), καὶ εἰς τὸν πρόσγαιον δόμον ὑπῆρχεν ἰδιωτικὸν σχολεῖον κοινῶν γραμμάτων διὰ πτωχὰς Ῥωσσίδας. Εἶχε δ' ἡ οἰκία εὐρύχωρον αὐλήν, ὡς αἱ τῶν χωρικῶν οἰκίαι περίπου, εἰς ἣν ἐστάθμευσεν ἐπί τινα χρόνον σῶμα στρατιωτικόν, καὶ πολλάκις ἐγινόμεθα αὐτόπται τῶν ἀπανθρώπων σωματικῶν ποινῶν εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο τότε οἱ στρατιῶται. Ἀληθὲς ὅμως

πλεονέκτημα τῆς οἰκίας ἦν, ὅτι μετὰ τὴν αὐλὴν εἵπετο κῆπος, ὅλως μὲν ἀκαλλιέργητος, ἀλλ' εἰς ὃν, ἔνθερμοι ἀναγνῶσται τοῦ Ἑλβετοῦ Ῥοβινσῶνος, κατὰ ζῆλον αὐτοῦ, καὶ πρὸς μέγα ὄφελος τῆς ὑγείας ἡμῶν, ἐσκάπτομεν δι' ὀξέος ξύλου ἐγὼ καὶ ἡ μικρὰ ἀδελφή μου, καὶ ἐφυτεύσαμεν κυάμους, καὶ εἴχομεν ὡς καὶ τὴν χαρὰν νὰ ἰδῶμεν αὐτοὺς φυέντας, ἀνθήσαντας καὶ καρποφορήσαντας.

Ἐν τούτοις ὁ πατήρ μου οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπελάθετο ὅτι σκοπὸς τῆς μεταβάσεως ἡμῶν εἰς Ὀδησσὸν ἦν ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα κάθοδος δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀφ' οὗ ἦν ἀνέφικτος ἡ διὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ τοῦτο, ἅμα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤρξατο πλευστὸς ὢν ὁ Εὔξεινος, ἐπεβίβασεν εἰς Ἑλληνικὸν πλοῖον τὸ τοῦ Λελεχοῦ, πάντα τὰ σκεύη καὶ ἐνδύματα ὅσων δὲν εἴχομεν ἄμεσον ἀνάγκην, καὶ ἔπεμψεν αὐτὰ ἐμπρός, προκειμένου ὅσον οὔπω νὰ τὰ παρακολουθήσωμεν.

Τότε ἤρχετο συνεχῶς πρὸς τὸν πατέρα μου κύριός τις, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, καὶ ὅστις εἶχεν υἱὸν ἔρηβον λίαν πεπαιδευμένον διὰ τὴν ἡλικίαν του, καὶ ἄριστον Ἑλληνιστήν. Παρεκίνει δ' ὁ πατήρ μου τὸν Κύριον τοῦτον νὰ μὴ μένῃ οὕτως ἀργὸς ἐν τῇ ξένῃ, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ πρὸς τὴν πατρίδα μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, καὶ προσφέρῃ αὐτῇ τὰς ὑπηρεσίας του· καὶ ὅτε ἔπεισεν αὐτόν, τῷ ἐπρομήθευσεν ἄναυλον τὸν διάπλουν ἐπὶ πλοίου Ἑλληνικοῦ, καὶ οὕτως ἀπῆλθεν ὁ Κύριος πανοικί. Ἀλλὰ φεῦ! μετά τινα χρόνον ἐγνώσθη ὅτι τὸ πλοῖον ἀπωλέσθη αὐτανδρον ἐντὸς τοῦ Εὐξείνου!

Ἵνα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀναχθῶμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔπρεπεν ὁ πατήρ μου νὰ διαθέσῃ πως τὰς ὑποθέσεις του, διότι δὲν ἤθελε νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ ἐντελῶς πόρων ἐστερημένοι, καὶ ζητοῦντες νὰ ζῶμεν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἥτις ἦν τότε ἐν ταῖς ἐσχάταις ἀνάγκαις. Τούτου ἕνεκα, ἅμα ἐξαποστείλας τὰ σκεύη, ἀποθεὶς τότε πρῶτον τὸν πώγωνα καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀναβολὴν ἀνταλλάξας ἀντὶ τῆς ἀσιατικῆς, μᾶς ἀφῆκε πρὸς καιρὸν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Βουκουρέστιον. Εἴμεθα δ' ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ εἰσέτι, ὅτε μετά τινας μῆνας ἐπέστρεψε,

πολλὰς μὲν ὑποσχέσεις λαβών, οὐδεμίαν δ' αὐτῶν ἐκτέλεσιν, ὅπερ μᾶς ἐδέσμευσεν ἐπὶ πολὺ ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος.

Ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν ἐγὼ σπουδάζων κατ' οἶκον καὶ ἐπειδὴ ὁ Γεννάδιος εἶχεν ἀναχωρήσει, νομίζω, ἐπὶ σκοπῷ νὰ κατορθώσῃ νὰ καταβῇ καὶ ἐκεῖνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, μοὶ ἐδόθη διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Λουκᾶς, ὃν εἶχον καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ προγυμναστὴν κοινῶς μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων, καὶ ὅστις ἐπί τινα χρόνον κατῴκει ὑπὸ τὴν ἡμετέραν οἰκίαν· ἔπειτα δ' εἶχον τὸν Παλαμᾶν, ἐκ Μεσολογγίου, μαθητήν, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τοῦ Λογίδου ἢ συνεργάτην αὐτοῦ εἰς τὸ Λεξικὸν τῆς Κιβωτοῦ. Ἦν δ' αὐτὸς εἷς τῶν τότε ἐπισημοτάτων Ἑλλήνων διδασκάλων, βαθὺς γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ φιλολογίας, δὲν ἀμφιβάλλω, ἀλλὰ στερούμενος τῆς μεθόδου τοῦ καθιστᾷν τὴν διδασκαλίαν του εὐκρινῆ καὶ ἐπαγωγόν. Γαλλικὰ δ' ἐξηκολούθει διδάσκων ἡμᾶς ὁ κ. Φουκώ, καὶ συγχρόνως ἱστορίαν ἀρχαίαν κατὰ τὸν Ségur, καὶ διὰ τὴν συνδιάλεξιν εἴχομεν ἔτι ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πολύ, τὴν Γαλλίδα παιδαγωγόν. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐσπούδαζον εὐχαρίστως, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ ἄνευ μεθόδου, ἀναγινώσκων πᾶν τὸ προστυγχάνον, μάλιστα τὰ τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας, καὶ προσέτι πιστεύων ὅτι ἱκανῶς εἶχον ὡριμάσει ἵνα ῥέψω καὶ ἐγὼ δάφνας συγγραφέως, ἐπεχείρησα μετάφρασιν τῶν περὶ Κρήτης ὡραίων ἐπιστολῶν τοῦ Σαβαρῆ, μετὰ πλείστου ζήλου, μ' ἐνεψύχου δ' εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ Σπ. Σκούρου, ὅστις ὅμως μοὶ παρετήρησεν ὅτι, ὅπως ὦσιν αἱ περίοδοί μου εὔηχοι καὶ ἁρμονικαί, ἔπρεπε νὰ λήγωσιν πᾶσαι εἰς λέξεις προπαροξυτόνους. Ἡ ἀνυπομονησία μου ἦν μεγάλη νὰ ἰδῶ τὸ ἔργον περατωθέν, καὶ ἐφανταζόμην ἤδη αὐτὸ τετυπωμένον καὶ δεδεμένον, καὶ ἀνελογιζόμην τὴν ἔκπληξιν, ἴσως δὲ καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἡγεμονοπαίδων ἐν Στεφανουπόλει ὅτε ἤθελον τοῖς πέμψει τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἀντίτυπον. Ἀλλ' αἱ προπαροξύτονοι ἐκεῖναι περίοδοι, καί τινες γραμματικαὶ δυσχέρειαι, καὶ συχναὶ ἐλλείψεις λέξεων, ὧν ἔνοχα ἐθεώρουν τὰ λεξικά, καὶ τὸ ἀπέραντον μῆκος τῶν 300 σελίδων ἐξ ὧν συνέκειτο

τὸ βιβλίον, ἐξήντλησαν μετ' οὐ πολὺ τὴν ὑπομονήν καὶ τὴν προθυμίαν μου, καὶ ἡ μετάφρασις δὲν ἐχώρησε πολὺ ὑπὲρ τὴν τρίτην ἐπιστολήν.

Συγχρόνως δὲ κατεδίωξα καὶ τὴν Μοῦσαν τῆς ποιήσεως, καὶ κατὰ πρῶτον μὲ παρώτρυναν εἰς μίμησιν τὰ κακόζηλα ἐκεῖνα ἐπινοήματα τινῶν γραμματικῶν, οἵτινες τὴν πτωχείαν τῆς ἑαυτῶν φαντασίας εἰσεβίαζον εἰς σχήματα ὠῶν, βωμῶν καὶ πελέκεων. Τινὰ παραδείγματα τούτων εὑρὼν εἰς ἕνα τῶν τόμων τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Κομητᾶ, ἠθέλησα νὰ τ' ἀπομιμηθῶ διὰ τίς οἶδε τίνων στίχων καὶ τίνος γλώσσης, καὶ ηὔξησα μάλιστα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, προσθεὶς καὶ ἴδιον ἐπινόημα, τὸν **κεραυνόν**, ὃν ἐννοεῖται ὅτι ἐσφενδόνιζον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐσπέραν δέ τινα ἔφερεν ὁ πατήρ μου εἰς τὴν οἰκίαν, παρά τινος δανεισθείς, ἕνα τόμον τοῦ Ducis, τοῦ, ὡς γνωστόν, ὄπθεν μεταμφιέσαντος τὸν Σαικεσπεῖρον. Ἦν δὲ τότε εἰς ἐμὲ ἐντελῶς ἄγνωστος καὶ ὁ Ducis καὶ ὁ Σαικεσπεῖρος, καὶ ὁ ἐνθουσιασμός μου ὅρια δὲν εἶχεν ὅτε ὁ πατήρ μου μᾶς ἀνέγνω τὸν Βασιλέα Λεάρ. Μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς ἀναγνώσεως ἔλαβον εἰς τὸ δωμάτιόν μου τὸ βιβλίον, οὗ ἄλλο ἀντίτυπον δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν Ὀδησσῷ, καὶ ὁ πατήρ μου εἶχεν ὑποσχεθῇ ν' ἀποδώσῃ αὐτὸ τὴν ἐπαύριον. Ἐγὼ δ' ἤρχισα, ἐν μέσῃ νυκτί, νὰ τὸ μεταφράζω διὰ στίχων Ἑλληνιστί. Βλέπων ὅμως ὅτι ἡ νὺξ προύχώρει ταχύτερον τῆς μεταφράσεως, καὶ ὅτι πιθανὸν δὲν ἦτον νὰ περατώσω αὐτὴν πρὸ τῆς ὥρας καθ' ἣν τὸ πρωτότυπον ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ, ἤλλαξα σχέδιον, καὶ ἐξηκολούθησα μεταφράζων εἰς τὸ πεζόν, ἐπιφυλαττόμενος νὰ μεταφέρω τὸν πεζὸν λόγον εἰς ἔμμετρον μετὰ ταῦτα καὶ ἐν ἀνέσει. Ἐν τούτοις δὲ παρῆλθεν ἡ νύξ, καὶ ἐγὼ ἔγραφον ἔτι, καὶ ὁ πατήρ μου, πέμψας, μοὶ ἐζήτησε τὸ βιβλίον. Τότε πρῶτον ἐσκέφθην ὅτι φρονιμώτερον θὰ ἦτο, καὶ ταχύτερον θὰ ἐχώρουν, ἂν ἀντὶ μεταφράσεως εἶχον ἁπλῶς ἐπιχειρήσει ἀντιγραφὴν τοῦ Ducis. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐξῆλθεν ὁ πατήρ μου καὶ τὸ βιβλίον μοὶ ἀφῃρέθη, μόνον τὴν πρώτην πρᾶξιν κατώρθωσα νὰ συμπληρώσω. Οὕτως ὁ Σαικεσπεῖ-

ρος διέφυγε διὰ παντὸς καὶ τὸν δεύτερον τοῦτον κίνδυνον, ἀφ' οὗ ἅπαξ εἶχε γυμνωθῇ καὶ διαστραφῇ ὑπὸ τοῦ Ducis.

Φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὴν σατυρικὴν ποίησιν ἐπέδιδον μᾶλλον, διότι ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ἄριστον τῶν τότε ἔργων μου ὑπῆρξε ποίημα ἐκτοξευθὲν κατὰ τῆς ὑπηρετρίας ἡμῶν, ἥτις διὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (πιστεύω τοῦ ἔτους 1823) εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ ζυμώσῃ τὴν περιπαθῶς ἐλπιζομένην βασιλόπηττταν. Συνίστατο δὲ τὸ ποίημα εἰς ἱκετηρίαν τοῦ γένους τῶν πηττῶν πρὸς τὸν Δία, ὅστις εὐσπλαγχνισθεὶς αὐτὰς δι' ὅσα ἔπασχον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ζυμούμεναι, ψηνόμεναι, κοπτόμεναι καὶ τρωγόμεναι, ἔπεμψε τὸν Ἑρμῆν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς Ὀκνηρίας πρὸς τὴν *Δεσποινοῦν*, ἵνα τὴν ἐνισχύσῃ νὰ μᾶς ἀρνηθῇ τὴν πηττοποιίαν. Καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν δὲ εἰκάζω ὅτι ἦσαν ἱκαναὶ αἱ πρόοδοί μου, διότι συνέταξα τότε περίπου, ἔμμετρον Γαλλικὸν κακόβουλον ἐπίγραμμα κατὰ τῆς ἀδελφῆς μου, (τῆς μικρᾶς), λέγον ὅτι ἀφ' οὗ ὁ Ζεὺς διένειμε τὰς διαφόρους ἐπιστασίας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τοὺς διαφόρους θεούς, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἰς οὐδένα εἶχε κατανείμει τὴν ὀκνηρίαν κατέστησε θεὰν αὐτῆς τὴν ἀδελφήν μου. Ταῦτα δὲ γράφων δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὑποψίαν τότε ὅτι ἔκλεπτον τὸν Σίλλερ, ὅστις ἐπίσης οὐδὲ κατ' ὄνομα μοὶ ἦτον εἰσέτι γνωστός. Ἀλλ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐστέρησε τὴν αἰωνιότητα καὶ τούτων τῆς βρεφικῆς μούσης μου τῶν ἀριστουργημάτων.

Ἐκ τῆς οἰκίας δὲ ταύτης μετέβημεν, ἐντὸς τοῦ ἔτους 1823, ὡς νομίζω, εἰς ἄλλην, κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αὐτῆς πλατείας κειμένην εὐπρεπεστέραν ὁπωσοῦν καὶ κατά τι εὐρυχωροτέραν τῆς πρώτης. Ἐν αὐτῇ δ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετὰ τοῦ Γάλλου διδασκάλου ἀνεγίνωσκον τὸν Σωκράτην τοῦ Λαμαρτίνου, καὶ ὡς γύμνασμα μοὶ ἐπεβάλλετο ἀνάλυσις τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Ῥακίνου. Πρὸς γύμνασιν δ' εἰς τὴν ὁμιλίαν εἴχομεν ἐν εἴδει παιδαγωγοῦ Πολωνίδα τινά, ἱκανῶς παράδοξον, ἥτις ἐπ' ὀλίγον ἔμεινε παρ' ἡμῖν, καὶ ἀφ' οὗ μᾶς ἐγκατέλιπε, παρεφρόνησε. Διδάσκαλον δὲ τῆς Ἑλληνικῆς εἶχεν ἡ ἀδελφή μου Ῥαλοῦ τὸν Κ. Τολμίδην, ὅστις

μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι ἦν διαπηγόρος καὶ συμβολαιογράφος. Δι' αὐτοῦ δὲ συνέδεσα σχέσεις μετὰ τοῦ συγγενοῦς καὶ μαθητοῦ του Κ. Βαρβάτη τοῦ μετέπειτα ἐν Ἀθήναις κατάστημα διευθύνοντος τυπογραφικόν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἤρχισα πρὸς γύμνασιν Γαλλικὴν ἀλληλογραφίαν. Αἱ ἐπιστολαί του ὅμως ταχέως ἐξετράπησαν εἰς ἐπικρίσεις τῶν παροραμάτων καὶ σφαλμάτων τῶν ἐμῶν ἐπιστολῶν, ὀρθὰς μὲν ἴσως, ἀλλὰ τοσοῦτον τραχείας, ὥστε ἐπροτίμησα νὰ παύσω τὸ ἐπικίνδυνον τοῦτο γύμνασμα, τὸ δυνάμενον νὰ παρεκτραπῇ εἰς ῥῆξιν.

Πολὺ δ' ἀξιολογωτέραν ἀφορμὴν ἀσκήσεως εἰς τὴν Γαλλικήν, καὶ ἐν γένει οὐ μικρὰν ἠθικὴν ὠφέλειαν μοὶ παρεῖχε τότε ἡ γνωριμία καὶ σχέσις μετὰ νέου τινὸς Ἑλβετοῦ, M. Noir καλουμένου, ὅστις κατεῖχε θέσιν γραμματέως παρά τινι τῶν μεγαλεμπόρων, καὶ ἦν χρηστότατος, πεπαιδευμένος καὶ ὑπὸ θερμῶν καὶ ὑγιῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ἐμπνεόμενος. Αἱ μετ' αὐτοῦ συνδιαλέξεις ἐμόρφουν καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καρδίαν μου, καὶ τὰ βιβλία ἃ μοι συνίστα καὶ μοὶ ἐδάνειζε μοὶ παρεῖχον ἐκλεκτὴν τροφὴν διανοητικήν.

Δὲν περιωριζόμην δὲ μόνον εἰς τὸ νὰ μανθάνω, ἀλλ' ἐξηκολούθουν κατεχόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἀτυχοῦς οἰήσεως ὅτι ἐδυνάμην καὶ νὰ παραγάγω ὁ ἴδιος. Οὕτω περιέστρεφον εἰς τὴν κεφαλήν μου τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ γράψω Λεξικὸν ὅλων τῶν λέξεων ὅσας αἱ ξέναι γλῶσσαι ἐδανείσθησαν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ νὰ ἐπιγράψω αὐτὸ «Θρίαμβον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης», ἐγὼ ὅστις ταύτης μόλις ἐγνώριζον ὅσα οἱ ἔσχατοι μαθηταί, καὶ ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν τόσον μόνον τὴν Γαλλικήν, ὥστε νὰ ἐλέγχωμαι πικρῶς ἐπ' ἀμαθείᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Βαρβάτη!

Ἀλλὰ τὸ φιλολογικὸν τοῦτο σχέδιον ταχέως διεσκέδασεν ἡ αὖθις ἐκνικήσασα ποίησις. Ἰδίως δέ, κατὰ ζῆλον τοῦ πατρός μου, ἐφιλοτιμούμην νὰ διαπρέψω διὰ μεταφράσεων. Κατ' ἀρχὰς ἠθέλησα νὰ μεταφράσω τοῦ Ῥακίνου τὴν Ἀταλίαν. Ἀλλὰ μετά τινας δισταγμοὺς ἐπροτίμησα τοῦ Βολταίρου τὸν Μωάμεθ, ὃν καὶ ἐπεράτωσα εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους, καὶ στίχον πρὸς στίχον τοῦ

πρωτοτύπου ἀντιστοιχοῦντας, ἀλλ' ὁ Θεὸς οἶδεν ὁποίους στίχους, διότι ἡ μετάφρασις ἀπωλέσθη ἔκτοτε, καὶ οὐδὲν ἀντίγραφον αὐτῆς διετήρησα. Τότε ὅμως, ὅτε ὑπῆρχεν ἔτι καὶ ἦν νεογέννητος, ἀπεφασίσθη νὰ τῇ ἀποδοθῇ ἡ τιμὴ παραστάσεως. Διενεμήθησαν λοιπὸν τὰ πρόσωπα καὶ Μωάμεθ μὲν ἦν ὁ Κ. Νικόλαος Φιλαλήθης, ὁ ἐν Ἀθήναις ἔπειτα ἐγκαταστὰς καὶ ἀποβιώσας, Ζώπυρος δ' ὁ Κ. Τολμίδης, Παλμύρα δ' ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Μαρία, ἡ ἔπειτα Κυρία Κόρη, καὶ Σείδης ἐγὼ αὐτός, καίτοι τῆς Παλμύρας ὢν ἔτη τινὰ νεώτερος. Τὰ γυμνάσια ἐχώρουν κατ' εὐχήν, τὰ πάντα εἶχον ἑτοιμασθῆ, ὅτε αἴρνης ἡ Κυρία Φιλαλήθους μεταμεληθεῖσα ἀπεσύρθη, καὶ ἐμένομεν ἄνευ Παλμύρας. Ἡ θέσις ἦτο δεινή. Τότε δ' ὁ Διονυσιακὸς ἡμῶν θίασος ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐμέ· ἀλλ' ἄλλοι μ' ἔπεισαν ὅτι ἦτο κατώτερον τῆς ἀξιοπρεπείας μου ἀπὸ Σείδου νὰ γίνω Παλμύρα, καὶ οὕτω παρητήθην ἐντελῶς τῆς μετοχῆς εἰς τὴν παράστασιν. Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως δὲν ἐναυάγησε, καὶ Παλμύρα ἐψηφίσθη ὁ Κ. Βαρβάτης, Παλμύρα ὀλίγον παράδοξος, διότι εἶχεν ἀνδρικὴν ἤδη τὴν φυσιογνωμίαν, καὶ τὸν μύστακα ἄρτι ὑποφυόμενον. Ὡς σκηνὴ δὲ διεσκευάσθη, ὁπωσοῦν πενιχρῶς, σιταποθήκη τις τῆς οἰκίας τοῦ Κ. Βαρβάτη· τὸ προσκληθὲν δὲ ἀκροατήριον ἦν πολυάριθμον, καὶ ῥαγδαῖαι ὑπῆρξαν αἱ χειροκροτήσεις, ὧν ἐννοεῖται ὅτι μέρος, ἂν ἐκ μετριοφροσύνης οὐχὶ τὸ ὅλον, ἐνόμιζον δίκαιον ν' ἀντιποιηθῶ διὰ τὴν μετάφρασιν. Τὸ δὲ κωμικώτερον, ὅτε ἐπρόκειτο εἰσέτι νὰ ὑποκριθῇ τὴν Παλμύραν ἡ Κ$^{\alpha}$ Φιλαλήθους, ἐνόμισα καθῆκον νὰ τῇ ἀποτείνω τι εὐχαριστήριον, καὶ δὴ ἔγραψα διὰ τὴν περίστασιν γαλλιστὶ φιλοφρονητικόν τι ἐπίγραμμα, περατούμενον διὰ τῶν στίχων,

« Enfin ce n'était pas ma tragédie,
mais c'était vous qui futes applaudie, »

ὅπου τὸ ma tragédie δὲν ἦν βεβαίως ἔκτακτον ὑπόδειγμα μετριοφροσύνης καὶ φαντάζομαι τί θὰ ἔλεγεν ἂν τὸ ἔβλεπεν ὁ Βολταῖρος. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ poulet τοῦτο ἔμεινε παρ' ἐμοὶ μετὰ τῆς Παλμύρας τὴν λιποταξίαν.

Τότε δὲ περίπου συζητήσεως ἐμπεσούσης μετὰ τοῦ Κ. Βαρβάτη καὶ μετά τινων ἄλλων τῶν ὁμηλίκων, οἵτινες αὐτοὶ ὀλίγον ἦσαν κάτοχοι τῆς Γαλλικῆς, περὶ τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τοῦ Βολταίρου, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου ὅτι ὁ διάσημος ποιητὴς ἦτον κακόδοξος μέν, ἔστω, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄθεος, μετέφρασα αὐτοῦ τὸ « Ὑπὲρ καὶ Κατά », ὅπερ ἔκτοτε, ἐπιδιορθώσας, συνεξέδωκα εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν Ἁπάντων μου.

Διὰ τοῦ Κ. Noir ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τῶν Larcher, οἰκογενείας Ἑλβετικῆς, ἥτις κατῴκει ἔπαυλιν ὡραίαν τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπέχουσαν τῆς πόλεως, καὶ ἐκαλλιέργει αὐτήν, ὡς ἂν ἦτον εἰς τῆς πατρίδος της τὰς κοιλάδας. Ἐκεῖ συνεχῶς μετέβαινον πεζὸς μετὰ τοῦ φίλου μου, χαίρων εἰς τὴν τερπνὴν ἐκδρομὴν καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν βίον τῶν ἀγαθωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων. Πρὸ πάντων δὲ μ' ἔθελγεν ἡ συναναστροφὴ τῆς πρωτοτόκου τῶν θυγατέρων, τῆς ἀγαθωτάτης καὶ χαριεστάτης Λουίζας, ἥτις, κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβυτέρα μου, μὲ ἠγάπα ὅμως ἰδιαιτέρως ὡς νεᾶνις ἀγαπᾷ παιδίον, καὶ πολλάκις ἐρχομένη ἔμενεν ἐνίοτε ἡμέρας τινὰς παρ' ἡμῖν. Ἦτον δὲ ξανθὴ καὶ ὡραία, καὶ ἡ μήτηρ μου, πολλὴν ἐπίσης ἀγάπην τρέφουσα πρὸς αὐτήν, τῇ ἐχάρισε τὴν κόμην μου, ἣν ἐφύλαττε ἀφ' ὅτου τὴν εἶχε κόψει, διότι τὸ χρῶμα αὐτῆς ἀκριβῶς ἐταυμφώνει πρὸς τὸ τῆς ἰδικῆς της. Κοινὴ ἡμῶν ἐνασχόλησις, ὅτε ἀπηντώμεθα, ἦν ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ φιλολογία καὶ μεταξὺ ἄλλων συνελάβομεν τὸν σκοπὸν παραστάσεως Γαλλικοῦ δράματος. Ὅτε δὲ μίαν ἡμέραν ἦλθε πρὸς ἡμᾶς ἡ Λουίζα, καὶ διέμεινε καὶ τὴν νύκτα, δι' ὅλης τῆς ἑσπέρας ἀνέγνωμεν δράματα τοῦ Βολταίρου, ἵνα ἐκλέξωμεν μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἀφ' οὗ πάντες ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς κλίνας των, ἡ μήτηρ μου, ἡ Λουίζα, ἡ μικρὰ ἀδελφή της καὶ ἡ ἀδελφή μου, κοιμώμεναι εἰς τὸν αὐτὸν κοιτῶνα, καὶ ὕπνον μὴ ἔχουσαι, ἤρχισαν νὰ μὲ φωνάζωσι, μέχρις οὗ ἐγερθεὶς καὶ ἐγώ, καὶ τὸν εὐναῖόν μου ἐνδυθείς, εἰσῆλθον, ἐκάθησα παρὰ τὴν κλίνην τῆς Λουίζης, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἀνάγνωσιν, ὑποδυόμενοι ἐναλλὰξ τὰ πρόσωπα. Καὶ οἱ μὲν ἀκροαταὶ ἡμῶν ἀπεκοιμήθησαν

ἀλληλοδιαδόχως· ἡμεῖς ὅμως ἐξηκολουθοῦμεν ἀναγινώσκοντες, πρᾶξιν μετὰ πρᾶξιν, καὶ τραγῳδίαν μετὰ τραγῳδίαν, μέχρις οὗ . . . ἐξημέρωσε, καὶ ἐπερατώσαμεν τὸ βιβλίον. Μέχρι τέλους ὅ' ἐξελεξάμεθα οὐχὶ τοῦ Βολταίρου, ἀλλὰ τοῦ Ῥακίνα τραγῳδίαν, τὸν Μιθριδάτην, καὶ ἐδόθη εἰς ἐμὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Ξιφαροῦς, ὑποκρινομένης τῆς Λουίζης τὴν Μονίμην, τοῦ Noir τὸν Ἀρβάτην, καὶ ἐμπόρου τινὸς Γάλλου, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, τὸν Μιθριδάτην. Ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἀποστηθίσεις καὶ μελέτας, αἵτινες δὲν ἔμειναν ἄγονοι δι' ἐμέ, ἡ παράστασις δὲν ἐξετελέσθη.

Παρελθόντος δὲ καὶ τοῦ ἔτους τούτου, μετῳκήσαμεν αὖθις ἴσως ἐντὸς τοῦ 1824, εἰς τὴν ἄλλην γωνίαν τῆς πλατείας τῆς μητροπόλεως, τὴν βορειοδυτικήν, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου Κυρίας Σούτσου, ἥτις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους μετὰ τῆς θυγατρός της Σεβαστῆς, πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν υἱῶν της, δι' ὃ ἐμέλλομεν νὰ τὴν ἀντικαταστήσωμεν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας της, συνοικοῦντες μετὰ τῆς μάμμης μου Κοκκονίτσας, καὶ τῆς θείας μου Κυρίας Γεράκη. Ἡ Κυρία Σούτσου, οὖσα τότε εὐπορωτέρα ἡμῶν, εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν κατοικίαν, ὥστε καί ποτε ἐνθυμοῦμαι ὅτι πολυάνθρωπον χορὸν ἔδωκεν εἰς αὐτήν, καὶ τοὺς ἐπισήμους τῆς πόλεως ἐδέχετο, ἐν οἷς προεῖχον τότε ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας Δ. Στούρζας, φίλος τοῦ Καποδιστρίου, καὶ γνωστὸς διὰ τὴν εὐρεῖαν παιδείαν του καὶ τὰς θεολογικὰς συγγραφάς του· προσέτι δὲ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Κόμησσα Ἔτλιγγ, γυνὴ ἔξοχος τὸν νοῦν συγγραφεὺς καὶ αὐτή, γράψασα μυθιστορήματα Γαλλιστί, οὐδέποτε ἐκδοθέντα, ὧν τὸ ἓν ἠξεύρω ὅτι ἐπεγράφετο «Ζωὴ» καὶ ἀνεγινώσκετο μετὰ ζήλου καὶ θαυμασμοῦ ὑπὸ τῆς ἐξαδέλφης μου Σεβαστῆς, καὶ τοῦ σχεδὸν θέσιν παιδαγωγοῦ παρ' αὐτῇ ἐπέχοντος Σπυρίδωνος Σκούρου.

Καὶ ἐμοῦ δὲ μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχεν ἀναλάβει εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ὁ κ. Σκοῦφος, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν μὲ ὑπεχρέου ν' ἀναγινώσκω μετ' αὐτοῦ δὲν ἠξεύρω πλέον τίνα Γάλλον συγγραφέα περὶ Φυσικοῦ δικαίου· ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις ὀλίγον μὲ ἔτερπε καὶ ἔτι ὀλιγώτερον μὲ ὠφέλει, διότι ἡ τροφὴ ἦν ἔτι δυσανάλογος

πρὸς τὰς διανοητικάς μου δυνάμεις. Περὶ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μου μαθημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς καὶ τῆς προλαβούσης οὐδεμίαν διετήρησα καθαρὰν ἐνθύμησιν, ἐκτὸς ὅτι μετὰ τοῦ πατρός μου ἀνεγίνωσκον τὴν Ἰλιάδα, ὅπερ μοὶ φαίνεται ἀποδεικνύον ἢ ὅτι δὲν εἶχον Ἕλληνα διδάσκαλον ἢ ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτον ἀνεπαρκής.

Τοῦτο βεβαίως παρεκίνησε τὸν πατέρα μου νὰ παύσῃ τὴν ἀσυνάρτητον καὶ παντὸς σχεδίου ἐστερημένην ἐκείνην κατ' οἶκον διδασκαλίαν, καὶ νὰ μὲ καταταξῃ εἰς τὴν Ἑλληνεμπορικὴν λεγομένην σχολήν. Ἡ Ὀδησσός, καὶ ἀνέκαθεν ἐμπορεῖον Ἑλληνικόν, ὡς αἱ ἐν Πόντῳ ἀποικίαι, αἱ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀκμάσασαι, κατέστη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἕνεκα τῆς μεγάλης συῤῥοῆς τῶν προσφύγων καὶ τῆς φιλοξένου προστασίας τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, πόλις ἐν ᾗ τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον πολὺ τότε προεῖχεν ὅλων τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ῥωσσικοῦ. Ὡς δὲ πανταχοῦ ἡ πρώτη τοῖς Ἕλλησιν ἐπαισθητὴ ἀνάγκη ἐστὶν ἡ τῆς ἐκπαιδεύσεως, οὕτω καὶ ἐκεῖ τὸ καὶ πρὶν ὑπάρχον καὶ διαφόρους βαθμοὺς ἀναπτύξεως λαβὸν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ κληθὲν ***Ἑλληνεμπορικόν***, ὡς ὑπὸ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν προσόδων τοῦ ἐμπορίου διατηρούμενον, ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν ἀξιόλογον, μετακληθέντων εἰς αὐτὸ ἀρίστων διδασκάλων· καὶ εἰς σχετικῶς εὐτελὲς κατάστημα ἱδρυμένον, ἀντηγωνίζετο ὡς ἴσον πρὸς ἴσον καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τοὺς καρποὺς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑψηρεφὲς αὐτοκρατορικὸν λύκειον τὸ ἀπέναντι αὐτοῦ ὑπερηφάνως ἱστάμενον. Οὕτω ποτὲ ὁ Σ. Ῥωσσέτης, ὁ ἐν Ἑλλάδι ἔκτοτε διακριθεὶς εἰς ἀνωτάτας διοικητικὰς θέσεις, νέος τότε εὐφυὴς ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα μᾶλλον ὀξύς, μαθητὴς δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου παρευρεθεὶς εἰς τὸ Λύκειον, ὅτε δημοσίως ἐξητάζοντο τὰ Ἑλληνικά, ἀντεποιήθη τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀπευθύνῃ ἐρωτήσεις πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς ἀμαθείας τῶν μαθητῶν, οἵτινες λίαν ὀργισθέντες, τὸν παρεμόνευσαν εἰς τοὺς διαδρόμους ἀπερχόμενον, καί, ἐπιπεσόντες, κακῶς θὰ τὸν μετεχειρίζοντο ἂν δὲν εἶχον προφθάσει καὶ ἐπεμβῆ τοῦ καταστήματος αἱ ἀρχαί.

Διηυθύνετο δὲ τότε τὸ Ἑλληνεμπορικὸν σχολεῖον ὑπὸ ἐφορείας

ἐμπόρων, ὧν πρόεδρος ἦν ὁ Κ. Ξένος, καὶ ὑπὸ Σχολάρχου τοῦ Γεωργίου Κλεοβούλου, αὐτοῦ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ πρώτου εἰσαγαγόντος τὴν ἀλληλοδιδακτικήν. Εἰς τοῦτον μὲ ἔφερε καὶ μὲ παρέδωκεν αὐτὸς ὁ πατήρ μου· ὁ δέ, καθ' ὃ γνώριμος ἐκ Δακίας, μ' ἐδέχθη φιλοφρονέστατα, καὶ ἐξετάσας με συνοπτικῶς, μοὶ εἶπε νὰ ἐπιστρέψω τὴν ἐπαύριον πρὸς κατάταξιν. Ὅτε δ' ἐπανῆλθον, μοὶ εἶπε· «Λογιώτατε, πολὺ ὀλίγα ἠξεύρεις, καὶ διὰ νὰ καταταχθῇς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου πρέπει πολλὰ ἀκόμη νὰ μάθῃς». Ἀλλὰ μετὰ τὸ δεινὸν τοῦτο προοίμιον μοὶ προσέθηκεν ἀμέσως ὅτι θέλω ἔρχεσθαι εἰς ὡρισμένας ὥρας εἰς τὸ δωμάτιόν του, καὶ θέλει μὲ διδάσκει ἰδιαιτέρως ὁ ἴδιος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο τακτικῶς, καὶ ἄκρατόν μοι ἐνέβαλε ζῆλον πρὸς τὴν σπουδήν, ὃν συνετέλει εἰς τὸ νὰ μ' ἐμπνέῃ καὶ αὐτοῦ ὁ ἀπέριττος χαρακτήρ, ἡ ποικιλία τῶν γνώσεων αὐτοῦ, καὶ ἡ μέθοδος καθ' ἣν τὰς μετέδιδεν. Ἰδίως δ' ἐνθουσίων εἰς τὸ αἴσθημα, ὅτι κατὰ πρῶτον παρεκβαίνων τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς, ἔβλεπον ἐμπρός μου ἀνοιγόμενον τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ Κλεόβουλος, πλὴν τῶν Ἑλληνικῶν, ἐδίδασκε καὶ μαθηματικὰ καὶ ταῦτα μάλιστα ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν ἡ κυρίως εἰδικότης αὐτοῦ. Εἶχε δὲ συγγράψει κατὰ τὰ τελευταῖα καὶ ἄριστα εὐρωπαϊκὰ ἐγχειρίδια, στοιχειώδη μαθηματικήν, ἣν ἀντιγράφοντες ἐμανθάνομεν· καὶ εἰς ταύτην μάλιστα πολλὴν εἶχον τὴν κλίσιν καὶ τάχιστα προώδευσα· ὥστε καὶ ὅτε εἰς τὰς ἐξετάσεις, τὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους πιθανῶς, μοὶ ἐδόθη ὡς πρόβλημα ν' ἀποδείξω τὸν τύπον τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας, ἔπραξα τοῦτο μετὰ τοσαύτης θερμότητος καὶ ἀκριβείας, ὥστε γενικὴν ἐπέσυρα ἐπιδοκιμασίαν τῶν παρευρισκομένων. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τῶν μαθημάτων, αὐτὴ ἡ διατριβή μου ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Κλεοβούλου, εἰς ἣν καὶ ἀφ' οὗ προϋβιβάσθην εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν, ἐξηκολούθησα νὰ φοιτῶ, πολλαχῶς καὶ ἄλλως μὲ ὠφέλει, διότι ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σοφοῦ διδασκάλου ποικίλα καὶ χρήσιμα πάντοτε ἤκουον περὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας σοφίας, καὶ πολλὰ σπουδαῖα βιβλία μοὶ ἐδίδοντο ἐκ τῆς

ἰδιαιτέρας βιβλιοθήκης του εἰς ἀνάγνωσιν. Ἓν ἐξ αὐτῶν ἦτον Ἑλληνιστὶ γεγραμμένον φιλοσοφικὸν πόνημα, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα οὐδὲ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν συνῆδε μετὰ τῶν τότε οἴων δήποτε δοξασιῶν μου, καί, ἐν τῇ ἀγανακτήσει μου, ἔγραψα τὰς σκέψεις μου, πικρὰς καὶ δηκτικάς, πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἀπέδωκα τὸ βιβλίον, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κλεοβούλου, ὅστις ἦν συμμαθητής μου, καὶ εἶχε τὴν ἐπιστασίαν τῶν βιβλίων τοῦ θείου του, μ' ἐπέπληξε διὰ τὴν ἀσύγγνωστον κατάχρησιν τοῦ εἰς ἐμὲ δανεισθέντος· ἀλλ' ἐγὼ εἶχον τὴν ἀναίδειαν νὰ ψευσθῶ ὅτι αἱ σημειώσεις ἐκεῖναι δὲν ἐγράφησαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰ καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτήρ μου ἦν προφανέστατος καὶ γνωστότατος. Τὸ ψεῦδος ὅμως τοῦτο τὸ τοσοῦτον χονδροειδὲς, ὥστε οὐδὲ κἂν τὴν ἀξίωσιν εἶχε ν' ἀπατήσῃ ἀπέβη ἐπωφελὲς δι' ἐμέ· διότι τόσον μ' ἐπίκρανε τὸν ἴδιον, τόσον ἐβασάνισε τὴν συνείδησίν μου, ὥστε ἔκτοτε συνέλαβον τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν ποτὲ πλέον εἰς τὴν ζωήν μου νὰ μὴ ψευσθῶ.

Δὲν περιωρίσθησαν δ' εἰς τοῦτο καὶ μόνον καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος αἱ συγγραφικαί μου ἀπόπειραι, ἀλλ' ἐπεχείρησα ποίησιν τραγῳδίας! Ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς ἦν τὰ κατὰ τὸν Πύραμον καὶ τὴν Θίσβην, οἱ δὲ στίχοι δεκαπεντασύλλαβοι καὶ ὁμοιοκατάληκτοι. Καὶ ἐτελείωσα μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ τὸ ἀποδεικνύον μοι ὅτι ἔφθασεν ἤδη ὁ νοῦς μου εἴς τινα ὡριμότητα ἐστὶν ὅτι, ἀφ' οὗ ὁλόκληρος συνετάχθη, δὲν ἐδίστασα νὰ τὴν καύσω.

Ἄλλο ἔργον μου ὑπῆρξε Γαλλικόν τι δρᾶμα εἰδυλλιακὸν ἐν στροφαῖς ἐκ διαφόρων μέτρων. Μεταξὺ τῶν συμμαθητριῶν τῆς ἀδελφῆς μου ὑπῆρχε μία ἐξ ἐπισήμου Πολωνικῆς οἰκογενείας, *Ἐλπὶς Γροδόφσκη* καλουμένη, ἧς ἡ ἐξαίσιος ὡραιότης μοὶ ἐνέπνεε μέγαν ἐνθουσιασμόν. Εἰς ταύτην ἀφορῶν ἔγραψα τὸ δρᾶμα ἐκεῖνο, ἐπιγράψας αὐτὸ « L'exil de l'Amour » καὶ πλάσας ὅτι ἀφ' οὗ ὁ ἔρως ἔφερε διὰ τῶν πονηριῶν του ἄνω κάτω τὸν Ὄλυμπον, ὁ Ζεὺς τιμωρῶν αὐτόν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν γῆν, ὅπου κατεδικάσθη νὰ ζῇ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὴν μορφὴν καὶ τὸ ὄνομα τῆς *Ἐλπίδος*.

Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔσχε μετὰ ταῦτα τοῦ Πυράμου τὴν τύχην· διετήρησα δὲ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν μνήμην μου τὴν ἑπομένην στροφήν, ἣν ἔλεγεν ὁ Ἄρης, ἰδὼν κοιμωμένην τὴν Ἀφροδίτην:

« Et vous zéphyrs doux et légers
qu'autour d'elle voltigez
ne frappez plus des ailes·
Clair ruisseau arrêtes tes flots·
Leur doux chants trouble le repos
de la reine des belles ».

Ἦτο δὲ τὸ πρὸς τὸ κάλλος τῆς Γροδόφσκη αἴσθημά μου ἁπλοῦς καλλιτεχνικὸς θαυμασμός, ὃν διενέμετο εἰς ἴσον σχεδὸν βαθμὸν καὶ ἄλλη οὐχ ἧττον, ἀλλὰ κατ' ἄλλον τρόπον ὡραιοτάτη μαθήτρια τοῦ παρθεναγωγείου, ἡ Ἑλένη Καβαλέφσκη, μελανόφθαλμος αὕτη μεσημβρινὴ καλλονή, ἐν ᾧ ἐκείνη ξανθὴ καὶ γλυκύμορφος μοὶ ἐνεποίει τὴν ἐντύπωσιν αὐγῆς Μαΐου. Ἀπόδειξις δ' ὅτι ὅλως ἰδανικὴ καὶ ἀμερόληπτος ἦν ἡ ἀμφοτέρων ἐκτίμησίς μου παρέχει ἡ παρῳδία ἣν δι' αὐτὰς ἔγραψα τότε τῆς ἀρχῆς μιᾶς τῶν ῥαψῳδιῶν τῆς Ἐρριάδος τοῦ Βολταίρου κατὰ τὸν ἑπόμενον τρόπον·

« Du Dieu qui nous créa la clémence infinie
pour adoucir les maux de cette triste vie
a placé parmi nous deux êtres bienfaisants
de notre terre en deuil aimables habitants
soutiens dans mes travaux, trésors dans la souffrance
l'un est C a v a l e w s k y et l'autre l'E s p é r a n c e .

Μεγίστην δὲ διανοητικὴν ἡδονὴν μοὶ παρέσχε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἷς ἱεροκήρυξ, ὀνόματι Deufen, ὅστις, ἀρτίως ἐλθὼν ἐξ Ἑλβετίας, ἐδίδασκε κατὰ κυριακὴν γαλλιστὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν διαμαρτυρομένων. Ἡ ἐκλεκτὴ γλῶσσα, ἡ φλογερὰ αὐτοῦ εὐγλωττία, μὴ ἐνδιατρίβοντος εἰς θεολογικὰς λεπτολογίας, ἀλλὰ κατερχομένου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀναλύοντος αὐτῆς τὰ πάθη καὶ τὰς ἐπιθυμίας, θίγοντος τὰς κοινωνικὰς πληγάς, καὶ ἐπιχέοντος βάλσαμον θρησκείας γλυκείας καὶ πεφωτισμένης, μὲ ἔθελγε

καὶ μὲ συνεκίνει, καὶ μ' ἐπλήρου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε δὲν ὑπῆρχε θεατρικὴ παράστασις, δὲν ὑπῆρχε διασκέδασις, ἡς δὲν ἐπροτίμων τὴν χαρὰν τοῦ ν' ἀκούσω τὸν ἔξοχον ἱεροκήρυκα. Οὐχὶ δὲ μόνον εἰς τὴν παιδικὴν διάνοιαν ἀπετέλει τὴν ἰσχυρὰν ταύτην ἐντύπωσιν, ἀλλὰ πᾶσα τῆς Ὀδησσοῦ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία συνέῤῥεεν ὅπως τὸν ἀκούσῃ, καὶ οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν διδαχῶν του ὁ στρατηγὸς Κόμης Λανζερών, ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας, καίτοι καθολικὸς ὤν, καὶ εἶδον ποτὲ αὐτὸν κλαίοντα ἐκ συγκινήσεως εἰς τοὺς ὡραίους ἐκείνου λόγους. Μετὰ ταῦτα ἤκουσα ὅτι ὁ Deufen μετέβη εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐθαυμάσθη οὐχ ἧττον ἐκεῖ, ἀλλὰ μετὰ πλείστου τόνου ἀντεπεξελθὼν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς ἐγκαταλειπόντων τοὺς ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένους Ἕλληνας, προσεκλήθη ὑπὸ τῆς τότε Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως νὰ ἐξέλθῃ τῆς χώρας ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν.

Ἐπεχειρήσαμεν δὲ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ συμμαθηταὶ δραματικὴν παράστασιν, καὶ ἐλάβομεν πρὸς τοῦτο τὴν «Ζαΐραν» τοῦ Βολταίρου ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ πατρός μου, πήξαντες τὴν σκηνὴν ἡμῶν εἰς ἀπέραντον σιταποθήκην, οἵας ἔχουσιν ἢ κἂν εἶχον αἱ πλεῖσται οἰκίαι τῆς Ὀδησσοῦ. Ἦτον δ' ἡ ἡμετέρα ἡ τῆς οἰκίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰωαννοπούλου, τοῦ ἐπιμελεστέρου, συνετωτέρου καὶ ἀγαπητοτέρου τῶν συμμαθητῶν μου, μεθ' οὗ συνεμελέτων, καὶ σχεδὸν συνέζων τότε, καὶ ὅστις ἀνέλαβε καὶ τὸ πρωταγωνιστοῦν μέρος τοῦ Ὀρσομένου. Εἰς ἐμὲ δ' ἐδόθη τὸ τοῦ Νερεστάν. Ἀλλὰ καὶ ἤδη συνέβη ὅ,τι καὶ διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Μωάμεθ, ὅτι ἀηλαδὴ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν διὰ τὴν εὕρεσιν Ζαΐρας, καὶ ὁ κλῆρος ἔπεσε πάλιν ἐπ' ἐμέ, ὡς τῶν πάντων νεώτερον, καὶ οὐδ' ἀρχὴν χνοὸς ἔχοντα ἔτι ἐπὶ τῶν παρειῶν. Ἵνα δὲ μὴ καὶ αὖθις ἀποτύχῃ ἡ παράστασις, ἠναγκάσθην νὰ δεχθῶ, χωρὶς ὅμως νὰ εἰπῶ τι περὶ τούτου κατ' οἶκον, μὴ τῶν περὶ ἐμὲ ἡ ἐπιῤῥοὴ καὶ πάλιν μὲ ἀποτρέψῃ· τὸ δὲ μέρος τοῦ Νερεστὰν παρεχώρησα εἰς ἕτερον συμμαθητήν μου, τὸν Κ. Σκ. Ῥωσσέτον. Διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα δὲ τὰ πρόσωπα ἐν Ἀθήναις γνωρίσαντας ἴσως παράδοξον καὶ

δυσπίστευτον φανῇ ὅτι τὴν Φατίμαν ὑπεκρίνατο ὁ Γρ. Καμπούρογλους, ὁ εἶτα γνωστότατος ἐν Ἀθήναις ὡς ἐν ἄλλοις ἐργολάβος καὶ διευθυντὴς τοῦ θεάτρου αὐτῶν, οὗ δὲ τὸ μετὰ ταῦτα ἀνάστημα ἦκιστα ἐδύνατο ν' ἀναπολήσῃ τὴν ποτὲ σύνδουλον τῆς «νέας καὶ καλῆς Ζαΐρας».

Βοηθείᾳ πολλοῦ χρυσοχάρτου, καὶ ὅλων τῶν σινδονίων ὅσα περιεῖχον αἱ οἰκίαι τῶν ἠθοποιῶν, προσέτι δὲ φιλικαῖς προσραφαῖς κεχρωματισμένων ὑφασμάτων, καθ' ἡμετέραν ἐπίνοιαν κατηρτίσαμεν τέλος σκηνήν, ἣν ἡμεῖς ἐνομίζομεν τοῦ εἴδους ἀριστούργημα, ἤτις δὲ καὶ τῷ ὄντι δὲν ἦτον ὅλως εὐκαταφρόνητος. Μετὰ ταῦτα δ' ἡ πρώτη φροντὶς ἡμῶν ὑπῆρξεν αἱ προσκλήσεις, καὶ ἔχοντες τὴν ἀθῴαν τῆς ἀγνοίας πεποίθησιν εἰς τὴν τέχνην ἡμῶν, οὐδ' ἕνα τῶν γνωρίμων κατελίπομεν ἀπρόσκλητον, ἐγὼ δ' ἰδίως ἀνέλαβον, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Κ. Στούρζαν, νὰ τὸν παρακαλέσω νὰ μᾶς τιμήσῃ διὰ τῆς παρουσίας του, ὅπερ καὶ ἔπραξε μετὰ πάσης αὐταπαρνήσεως. Μετὰ ταῦτα δ' ἐφροντίσαμεν μόνοι περὶ προμηθείας ἐνδυμάτων, ἅτινα ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ δράματος εὑρέθησαν οὐχὶ δυσκόλως, εἰ καί τινα αὐτῶν τὴν τελευταίαν ὥραν. Ἡ μεγίστη ὅμως δυσχέρεια συνίστατο εἰς τὴν ἰδικήν μου ἐνδυμασίαν, διότι αὕτη ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπινοηθῇ. Συνετέθη ὅμως καὶ αὐτὴ ἐκ δανεισμάτων, ῥερέματος παρὰ τῆς μέν, καὶ ποικίλων κοσμημάτων συμφορουμένων παρ' ἄλλων καὶ ἄλλων· φιλόκαλοι δὲ νεάνιδες φιλικῆς τινος οἰκογενείας συνεδύασαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα μετὰ πάσης τέχνης, ὥστε ὅτε εἶδον ἐγὼ τὴν Ζαΐραν εἰς τὸν καθρέπτην ἐν κόσμῳ καὶ πολυτελείᾳ ἐμπρέπουσαν, παρ' ὀλίγον νὰ μὴ γνωρίσω ὅτι ἤμην ἐγὼ ἐκείνη. Ὅτε δὲ ἦρθη τὸ παραπέτασμα, τὴν ἐμφάνισίν μου ὑπεδέχθησαν ῥαγδαῖαι χειροκροτήσεις τῶν ἀναγνωρισάντων ἐμέ, ἐν ᾧ περιεμενόμην ὡς Νερεστάν. Ἀλλ' ὅτε ἡ πρώτη πρᾶξις ἐτελείωσεν, ἡ (πρὸς μητρὸς) μάμμη μου, ἥτις παρῆν καὶ ἐκείνη, ἠρώτησεν ἐκπληττομένη πῶς ὁ ἔγγονός της δὲν ἐφάνη εἰσέτι. Παρ' ὀλίγον δὲ ἡ τραγῳδία ν' ἀποβῇ τραγικωτέρα ἀφ' ὅ,τι ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνομίζομεν καὶ ὁ Βολταῖρος τὴν ἐπενόησεν. Ὁ ἐν τῷ βίῳ φίλος καὶ ἐν τῷ δράματι

ἀδελφός μου Νερεστάν, γνωστὸς ἐπ' ὀξύτητι τῆς φύσεως αὐτοῦ, τὸ ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν μέρος μεθ' ὑπερβαλλούσης ζωηρότητος ὑποκρινόμενος, εἰς τὴν σκηνὴν καθ' ἣν ὁ Νερεστάν, ἀνακαλύπτων τῆς ἀδελφῆς του τὸν ἔνοχον ἔρωτα, ξιφουλκεῖ κατ' αὐτῆς, ἔσυρε τὸ κολοσσιαῖον καὶ ὀξύτομον ξῖφος Χουσσάρου, ὃ ἔφερεν ἀντὶ τοῦ ἱπποτικοῦ, καὶ τὴν ὀργήν του ἀπὸ τῆς Ζαΐρας εἰς ἐμὲ μεταφέρων, τὸ ἐπέρασε τόσον πλησίον τῆς κεφαλῆς μου, ὥστε, ἂν δὲν ἀπεσυρόμην, ἐδύνατο, ἂν ὄχι ἄλλο, τοὐλάχιστον σπουδαίως νὰ μὲ τραυματίσῃ· οἱ θεαταὶ δὲ τὸ κίνημά μου, ἀποδοθὲν εἰς σκηνικὴν δεξιότητα, ἐπευφημοῦντες ἐχειροκρότησαν. Ἀφ' οὗ δ' ἔπεσα ὑπὸ τὴν θανατηφόρον τοῦ Ὀροσμάνου πληγήν, ἅμα ἡ αὐλαία ἐκλείσθη ἀνεπήδησα, διότι ὡς πρωταγωνίστρια ὤφειλον νὰ εὐχαριστήσω δι' ὑποκλίσεως τῶν γονάτων μετὰ τοῦ λοιποῦ θιάσου τοὺς ἐνθουσιωδῶς καλοῦντας ἡμᾶς πολυπληθεῖς θεατάς. Ἀλλ' ὅστις τὴν ἐπαύριον ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, θὰ ἐνόμιζεν ὅτι ὁ ζηλότυπος Σουλτάνος τῷ ὄντι ἐπικινδύνως μὲ ἔτρωσε, διότι ἐκείμην κλινήρης, καὶ οὕτως ἔμεινα ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας, τρωθεὶς ὑπὸ ἰλαρᾶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς παραστάσεως.

Εἰς τὴν τότε ἡμῶν κατοικίαν δὲν νομίζω νὰ ἐμείναμεν ὁλόκληρον ἔτος. Ἀλλ' ὅτε ἔληξεν αὐτῆς τὸ ἐνοίκιον πιθανῶς πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1824, ἐπειδὴ περιεμένετο ἡ ἐκ Γαλλίας ἐπάνοδος τῆς θείας μου, ἡ μὲν μάμμη μου καὶ ἡ Κ^α^ Γεράκη ἐμίσθωσαν ἄλλην οἰκίαν ἔνθα νὰ τὴν δεχθῶσιν, ἡμεῖς δὲ μετέβημεν εἰς μέρος οἰκίας εὐρυχωροτάτης, κειμένης ἐπὶ τῆς αὐτῆς πάντοτε πλατείας μεταξὺ τῶν δύω ἃς εἴχομεν προκατοικήσει.

Κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τοῦτο ὁ πατήρ μου ἠγωνίζετο, ἀλλὰ ματαίως, νὰ φέρῃ εἴς τινα ἔκβασιν τὰς χρηματικὰς ὑποθέσεις του, ὑφ' ὧν ἔμενε δεδεσμευμένος μακρὰν τῆς πατρίδος· διότι ἄνευ τινῶν πόρων δὲν ἐδύνατο οὔτε νὰ μᾶς ἐγκαταλείψῃ εἰς τὴν ξένην, οὔτε νὰ μᾶς συμπαραλάβῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἡ λύσις αὐτῶν πάντοτε ἐφαίνετο μὲν ἐγγύς, πάντοτε δ' ἀνεβάλλετο, καὶ ἐν τούτοις

ἐζῶμεν ἐκ τῆς συντάξεως ἣν μᾶς ἐχορήγει ἡ ἐλευθεριότης τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως.

Ἐξηκολούθουν δ' ἔτι φοιτῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον. Ἀλλ' ἐκεῖ τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῆ. Ὁ Κλεόβουλος ἀνεχώρησε διὰ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐγκατέστη εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου Γεώργιος ὁ ***Θεραπειανός***, διδάσκαλος ἐγκρατὴς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ ξηρὸς γραμματικός, ὃν ἀπ' ἀρχῆς ἀμέσως ἔβλαψεν ἐν τῇ ἐκτιμήσει καὶ ἀγάπῃ πάντων τῶν μαθητῶν ἡ ἀντιπαράθεσις πρὸς τὸν παντοίων γνώσεων κάτοχον προκάτοχόν του. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἤρχισεν ἐκδηλουμένη ἡ δυσαρέσκεια δι' ἀντιπολιτεύσεως οὐχὶ ἀξιεπαίνου καὶ διὰ σκηνῶν ἐνίοτε ταραχωδῶν, εἰς ἃς καὶ ἐγὼ ἀφρόνως παρεσυρόμην ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῆς ἀνωτέρας τάξεως, τοῦ Σεβαστοπούλου, Κουντούρη, Βασιλειάδου καὶ τῶν λοιπῶν· καὶ ἐφημερίδος χειρογράφου ἐπενοήσαμεν ἔκδοσιν, ἧς τὸ φύλλον ἐπεκαλέσαμεν ***Ἴτριον***. Τότε δὲ τὸ πρῶτον μετεχειρίσθημεν καὶ τὴν λέξιν ***ἐπιφυλλὶς*** διὰ τὸ παράρτημα τοῦ « Ἰτρίου » τὸ γραφόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ. Τῆς ἐφημερίδος ταύτης, ἣν ἐπιτηδείως κατωρθοῦμεν ἐνίοτε νὰ φέρωμεν καὶ ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτῶν τῶν ἐφόρων, ὁ σκοπὸς ἦν κατάκρισις, προσβολή, ἐνίοτε καὶ σατυρισμὸς τοῦ σχολάρχου, ὅστις ἦτον μὲν ἀφελὴς καὶ ἀγαθὸς ἀνήρ, ἀλλ' ἱκανῶς γελοῖος, καὶ πολλὰς παρέχων ἀφορμὰς σαρκασμῶν εἰς φιλοσκώμμονα καὶ κακῶς διατεθειμένην νεολαίαν. Οὕτω πολλοῦ γέλωτος πηγὴ ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς, καὶ πολλῶν ἀρθριδίων τοῦ « Ἰτρίου » ὑπόθεσις, ὅτι ἀγανακτήσας ποτὲ διά τινας κατ' αὐτοῦ ἀταξίας, ἢ δι' ἀπρεπεῖς λόγους ἡμῶν, μᾶς εἶπε· « Κύριοι, μὲ ***ἐρεφουζάρατε*** » νομίζων ὅτι γαλλίζει καὶ θέλων νὰ εἰπῇ « μὲ ὀργενσάρετε », ἤτοι « μὲ προσεβάλετε ». Ἐνίοτε δ' ἐξεφράζομεν τὴν δυσαρέσκειαν ἡμῶν καὶ ταραχωδέστερον, καὶ πολλὴ ἦν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀπείθεια ἐν τῷ σχολείῳ. Καὶ ἐγὼ μὲν ἀπεῖχον περισσότερον τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀνοικείων σκηνῶν, ὅτε ἐκορυφοῦντο εἰς ἀληθεῖς ἀταξίας· ἀλλ' οὐχ ἧττον, ἢ ἴσως ἕνεκα τούτου, καίτοι ὁ νεώτερος ὢν τῆς τάξεως ἐξελέγην ἐγὼ ὑπ' αὐτῆς ἵνα φέρω τὰ παράπονα ἡμῶν εἰς

τὴν ἐφορείαν. Ὁ Κ. Ξένης, πρόεδρος αὐτῆς, μ' ἐδέχθη μετά τινος αὐστηρότητος, καὶ ἀπέσχε νὰ παραδεχθῇ τὰς αἰτιάσεις ἡμῶν ὡς δεδικαιολογημένας. Οὐχ ἧττον ὅμως ἔδωκε προσοχὴν εἰς αὐτάς, καὶ ἡ θεραπεία δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ. Καὶ ὁ πατήρ μου δὲ προσέτι τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν βλέπων ἀνεπαρκῆ, συνωμολόγησε νὰ μεταβαίνω δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ῥωσσέτου, καὶ ἐκεῖ, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ν' ἀκούω τοῦ Κ. Ῥαδινοῦ (τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἔπειτα χρηματίσαντος γυμνασιάρχου ἐν Πάτραις), ἐξηγοῦντος εἰς ἡμᾶς τὸ « Περὶ ὕψους λόγου » τοῦ Λογγίνου. Ἀλλ' εἴτε ἀμέθοδος ἦν ἡ ἐξήγησις, εἴτε ἀνωτέρα τῆς καταλήψεώς μου, τὸ βέβαιον ὅτι ὀλίγον ἐξ αὐτῆς ὠφελούμην.

Ὑπῆρξε δ' ἡ διόρθωσις ἣν ἡ ἐφορεία ἐπέφερεν εἰς τὸ σχολεῖον ἀληθῶς ῥιζική, διότι τὸν Γεώργιον ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Βαρδαλάχου, ὅστις ἦν εἷς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς τότε χρόνοις, καὶ ἀναμφισβητήτως κατά τε τὰς φιλολογικὰς καὶ οὐχ ἧττον κατὰ τὰς γνώσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀνώτερος καὶ τοῦ Κλεοβούλου. Ἡμῶν ὅμως ἡ εὐγνώμων μνήμη ἔμενε προσηλωμένη εἰς τὸν Κλεόβουλον, καὶ παρὰ τοῦ Βαρδαλάχου ἀπῃτοῦμεν νὰ μᾶς ἐξακολουθήσῃ τὴν διακοπεῖσαν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν, ὅπερ καὶ οὗτος ἔπραξεν, ἀλλὰ διακεκομμένως, καὶ οὐχὶ μεθ' οἵας μεθόδου ὁ προκάτοχός του. Ἀντ' αὐτῶν ὅμως μᾶς ἐδίδασκεν, κατὰ μαθήματα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου συνταττόμενα, ἀρχὰς τῶν ἀναγκαιοτέρων γνώσεων, ῥητορικῆς, ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ φυσικῆς, καὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας μᾶς παρέδιδε μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας καὶ μετὰ κριτικῶν ἀναπτύξεων, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἴμεθα ἄγευστοι, τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Εὐριπίδην. Ἐκ τούτου δὲ μετεφράζομεν πρὸς ἄσκησιν τεμάχια εἰς στίχους νεοελληνικούς· ἀλλ' ὅτε τῷ ἀνέγνωσα τὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου μέρους τῶν Φοινισσῶν, αὐτὴν ἐκείνην ἣν περιέλαβον ἔπειτα εἰς τὸν Β' τόμον τῶν Ἁπάντων, μοὶ εἶπεν ὅτι ματαιοπονεῖ προσπαθῶν νὰ στιχουργήσῃ ὅστις δὲν ἐγεννήθη ποιητής, καὶ ὅτι ἵνα ἐννοήσωμεν τί ἐστὶ ποιητής, πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν τοὺς στίχους

τοῦ Πικκόλου! Ὡς παράδειγμα δὲ μᾶς ἀνέφερεν ὅτι ὁ Πίκκολος ἔγραψέ ποτε ἐπὶ ἐπιστολῆς πεμπομένης εἰς Κωνσταντινούπολιν στίχον ἔχοντα οὕτω·

« Φθονῶ σε, γραμματάκι μου, πῶς θὰ ἰδῇς τὴν πόλιν·
πλὴν πρόσεχε πυρκαϊὰν καὶ Τούρκους καὶ πανώλην ».

Ἐγὼ ὅμως τὸν στίχον τοῦτον εὗρον ἱκανῶς μὲν καλὸν καὶ εὑρυᾶ, ἀλλ' ἥκιστα ἄξιον ἵνα συνιστᾶται ὡς πρότυπον στιχουργικῆς καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ποιητικῆς ἐντελείας. Οὕτω δ' ἔκριναν καὶ οἱ συμμαθηταί μου· διὸ καὶ εἰς τὰς ἐξετάσεις ἐζητήσαμεν καὶ ἐλάβομεν τὴν ἄδειαν ν' ἀναγνώσωμεν τὰς ἡμετέρας μεταφράσεις. Ὅτε δ' ἐγὼ ἀνέγνων τὴν ἐμήν, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ὅτι εἷς τῶν ἐπιτρόπων, ὁ Βασίλειος Σχινᾶς, ἤρχισε νὰ κλαίῃ ἐκ συγκινήσεως, καὶ ἐλθὼν μ' ἐφίλησε καὶ ἔλαβε τὸ τετράδιόν μου καὶ τὸ διετήρησεν.

Ἐν ᾧ δ' ἀρ' ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἤμην βεβυθισμένος εἰς μελέτας διὰ τὴν ἐπαύριον, ἔλαβον ἐπιστόλιον πλῆρες ἐκφράσεων ἀπελπισίας τοῦ συμμαθητοῦ μου Γρηγορίου Καμπούρογλου, λέγοντος ὅτι μάτην ἠγωνίσθη καὶ ἐβασάνισε τὸν ἐγκέφαλόν του, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ ἕνα κἂν στίχον ὃν ν' ἀναγνώσῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν. Μὲ παρεκάλει ἐπομένως νὰ τῷ σφηνώσω τινὰς ταχέως καὶ ὅπως δήποτε, διότι πάντοτε θὰ ἦσαν καλήτεροι παρὰ τίποτε. Ἡ ἀπαίτησις ἦτο τοὐλάχιστον παράδοξος· μοὶ ἀπῄτει νὰ συντάξω στίχους ὡς ἂν μοὶ ἐζήτει νὰ τῷ τοὺς ἀντιγράψω. Καὶ ὅμως δὲν ἠθέλησα νὰ τὸν ἐγκαταλείψω εἰς τὴν ἀμηχανίαν του. Ἐδοκίμασα καὶ μεταφράσας τῷ ἔπεμψα τὸν πρόλογον τῆς Ἑκάβης, ὅστις τὴν ἐπαύριον ἀναγνωσθείς, παρ' ἐλπίδα εὐηρέστησε, καὶ κατέλαβε τὴν δευτέραν θέσιν μετὰ τὴν ἐδικήν μου μετάφρασιν τῶν Φοινισσῶν. Τοὺς στίχους ὅμως τούτους κακίζων εἰς τῶν φιλοσκωμμονεστέρων συμμαθητῶν μου ὠνόμαζε ***Πατρικίους***, ὡς ὄντας ὑπὸ τοῦ πατρός μου γραφομένους, ἀδικῶν οὕτω τὸν πατέρα μου μᾶλλον ἢ ἐμέ.

Εἰς τὰς αὐτὰς ἐξετάσεις ἐπρόκειτο νὰ παρουσιάσωμεν καὶ ῥητορικὰ γυμνάσματα. Πρὸς τοῦτο ὁ Βαρδαλάχος μᾶς ἔδωκε διάφορα θέματα, διαιρέσας πᾶσαν τὴν τάξιν εἰς ζεύγη, οὕτως ὥστε ἑκά-

στου ζεύγους ὁ εἰς ὤφειλε νὰ γράψῃ τὸ ὑπέρ, καὶ ὁ ἕτερος τὸ κατὰ τοῦ προσνεμηθέντος αὐτοῖς θέματος. Δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἂν τὰ ζεύγη προσδιώρισεν ὁ κλῆρος, ἀλλ' ἠξεύρω ὅτι εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ἀντίπαλος ὁ Κ. Ῥωσσέτος, καὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κατηγορίας καὶ ὑπερασπίσεως ναυάρχου τινὸς ὅστις μὴ προφθὰς ἐγκαίρως εἰς ὑπεράσπισιν παραθαλασσίου πόλεως, ἐγένετο αἰτία τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὁ μὲν ναύαρχος ἦμην ἐγώ, ὁ δὲ Κ. Ῥωσσέτος ἦν ὁ κατήγορος. Κατὰ τὰ ὡρισμένα, ἡ κατηγορία ἔπρεπε νὰ μοὶ πεμφθῇ, ἵνα κατ' αὐτὴν συντάξω τὴν ἀπολογίαν μου. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἀλλ' ὅτε ἐνώπιον τοῦ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ὁ ἀντίπαλός μου ἀνέγνω τὴν σύνθεσίν του, ὢ τῆς ἀπελπισίας μου! εἶχε μεταβάλει αὐτὴν ἐν ἀγνοίᾳ μου! καὶ ἐχειροκροτήθη ἰσχυρῶς διότι ὁ λόγος του ἦν εὐφυὴς καὶ ῥιμός. Ἀλλ' ἐμοῦ ἀναβάντος εἰς τὸ βῆμα ἵνα ἀπαντήσω, ἡ ἀπολογία δὲν ἀνταπεκρίνετο ἐν πολλοῖς εἰς τὰ κατ' ἐμοῦ ῥηθέντα. Διὰ τοῦτο ὅτε ἔφθασα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἠναγκάσθην ν' αὐτοσχεδιάσω. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς γενομένης μοι ἀδικίας μ' ἐνέπνευσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἀντὶ νὰ θορυβηθῶ, εὗρον λόγους περιπαθεῖς καὶ θερμούς, οἵτινες ἐξ ἑρόδου ἐκέρδησαν τὸ ἀκροατήριον, καὶ ῥαγδαῖαι χειροκροτήσεις ἐκάλυψαν τὴν ἀγόρευσίν μου, καὶ ἀθῶος ἐκηρύχθη ὁ ναύαρχος καὶ ἐστεφανώθη.

Πλὴν δὲ τῶν ἐν τῷ σχολείῳ μαθημάτων ἐδιδασκόμην καὶ τὴν Λατινικὴν παρὰ τῷ σοφῷ Abbé Boivin, ἀποστηθίζων τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Ὁράτιον, οὗ καί τινας ἐμμέτρους μεταφράσεις ἐδοκίμασα.

Εἶχον δὲ παύσει πρὸ πολλοῦ αἱ ἀναγνώσεις μου μετὰ τοῦ Κου Σκούφου, διότι οὗτος ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖθεν δὲ μᾶς ἔπεμψε φύλλον τῆς τότε ἀρχομένης νὰ ἐκδίδηται ἐφημερίδος τῶν «Χρονικῶν» τοῦ Μεσολογγίου, ἐν ᾧ ἐξῆρε τοῦ πατρός μου τὴν παιδείαν καὶ τὸν πατριωτισμόν, καὶ ἐμνημόνευε καὶ ἐμοῦ.

Κατώρθουν δὲ νὰ κλέπτω καί τινας στιγμὰς ἀπὸ τῶν σπουδῶν μου ἐνίοτε, καὶ ἀφιέρουν αὐτὰς εἰς ὅ,τι ἐγὼ ἐνόμιζον ποίησιν ἀρχί-

σας εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους νὰ γράφω ἔπος τι ὃ ἐπέγραψα ***Ψυρείαν***, ἤτοι τὰ κατὰ τὴν ἔνδοξον καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν, καὶ ἐπεράτωσα τρεῖς μακρὰς ῥαψῳδίας ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἃς ἐσχεδίαζον, ὅτε ἐν καιρῷ εἰσέτι ἀνεγνώρισα ὅτι αἱ βότρυες τοῦ Παρνασσοῦ ἦσαν ἔτι ὄμφακες δι' ἐμέ, καὶ παρητήθην τοῦ ἀώρου μεγαλουργήματος.

Μεγάλην δὲ χαρὰν ἠσθάνθην κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε ἡ φίλη τῆς οἰκογενείας μου Κυρία Γεωργαντᾶ (ἡ πενθερὰ τοῦ Ν. Δραγούμη), ἀπελθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπεσκέφθη κατὰ παράκλησιν τοῦ πατρός μου τὰς ἐκεῖ ἀποθήκας τῆς οἰκίας ἡμῶν, καὶ συνάξασα ἱκανὰ τῶν ἐκεῖ κατατεθειμένων βιβλίων τοῦ πατρός μου, τῶν σωθέντων ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, καὶ φορτώσασα μᾶς ἔφερεν αὐτὰ ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Ὀδησσόν. Ἦσαν δέ τινα ἐξ αὐτῶν ἀρχαῖαι, πρῶται, ἄλλαι ἄριστα ἐκδόσεις Ἑλλήνων συγγραφέων, λεξικὰ παντοίου εἴδους, γλωσσικὰ καὶ ἐπιστημονικά, καὶ πολύτιμα συγγράμματα τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς φιλολογίας, ὅλα πολυτελῶς δεδεμένα, ἀλλὰ πολλὰ δυστυχῶς ἐλλιπῆ, διότι ἡ Κυρία Γεωργαντᾶ ἥρπασεν ἐν βίᾳ τὸ προστυχόν, καὶ ὅ,τι προχείρως ἐδύνατο. Δι' ἐμὲ ὅμως ὁ θησαυρὸς οὗτος ἦτον ἀνεκτίμητος, καὶ ἐβυθιζόμην εἰς αὐτὸν μετ' ἀπληστίας, καὶ ἤθελον ὅλα νὰ τ' ἀναγνώσω. Ὁ ἀξιόλογος ἡμῶν οὗτος πλουτισμὸς οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' αὐξήσῃ ὀπωσοῦν τὰς γνώσεις μου. Καὶ τὰς μὲν ἡμέρας, ὅσας ὥρας εἶχον ἐλευθέρας ἀπὸ τοῦ σχολείου καὶ τῶν Λατινικῶν, ἔμενον βεβυθισμένος εἰς ἀναγνώσεις, ἢ εἶχον συνεχῆ ἀλληλογραφίαν, διὰ στίχων, μετὰ τοῦ φίλου μου Ἰωαννοπούλου. Τὸ δ' ἑσπέρας συνήρχετο συνήθως πᾶσα ἡ οἰκογένεια εἰς τῆς θείας μου Κυρίας Γκίκα ἥτις συνῴκει τότε μετὰ τοῦ συζύγου της, ἔχουσα καὶ κομψὴν Ἐλβετίδα παιδαγωγὸν τῶν δύο παιδίων της, τῆς Καρολίνας καὶ τοῦ Ἰωάννου· ἡ δ' οἰκία της ἦν πολυτελὴς καὶ ἐκόσμει αὐτὴν οὐ μόνον σφαιριστήριον εἰς ὃ ἐνίοτε ἐγυμναζόμην ἀλλὰ καὶ πλουσία βιβλιοθήκη συγγραμμάτων τῆς συγχρόνου φιλολογίας, καὶ ἦν τὸ κέντρον τῆς ἀρίστης Ἑλληνικῆς συναναστροφῆς.

Τινὲς ὅμως τῶν ἐσπερῶν μου ἐδαπανῶντο καὶ ἄλλως. Εἷς τῶν συμμαθητῶν μου ἦν ὁ νέος Καλογεράκης, υἱὸς τοῦ μετὰ ταῦτα διατελέσαντος πρόξενου τῆς Ῥωσσίας ἐν Πάτραις καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα του εἶτα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν διαδεχθείς. Εἰς τοῦτον μετὰ τῶν ἀδελφῶν του, ὧν ἡ πρεσβυτέρα ἐκαλεῖτο Babé, καὶ μετά τινων ἄλλων ὁμηλίκων ἑκατέρου τῶν φύλων, ἔδιδε μαθήματα χοροῦ ὁ Bouche, καὶ αὐτῶν μετεῖχον καὶ ἐγώ, καὶ τὰς ἑσπερίδας ταύτας εὕρισκον εὐθυμοτάτας.

Ἐν τούτοις ἡ θεία μου Κ. Σούτσου ἐπέστρεψεν ἐκ Παρισίων μετὰ τῆς ἐξαιρέτου ἐξαδέλφης μου Σεβαστῆς, ἣν ὁ Buchon, ὁ γνωστὸς χρονογράφος τῶν Φραγκικῶν κατακτήσεων ἐν Ἑλλάδι, ἐζήτησεν ἐπιμόνως εἰς γάμον, ἀλλ' ἡ θεία μου δὲν ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἀποξενωθῇ. Συνεπέστρεψε δὲ καὶ ὁ ἀγχινούστατος ἐξάδελφός μου Κωνσταντῖνος, ὅστις μ' ἐγοήτευεν ἤδη διὰ τῆς λεπτότητος τῶν Παρισινῶν αὐτοῦ τρόπων, καὶ οὗ ἐθαύμαζον τὴν πολυμάθειαν, καὶ ὅσα ἀφηγεῖτο περὶ τοῦ μεγάλου τῆς Εὐρώπης πολιτισμοῦ, καὶ ὅσα ἀπεμνημόνευε τῆς νέας Γαλλικῆς φιλολογίας, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Δελαβινίου καὶ τοῦ Βεραγγέρου.

Τότε δι' αὐτοῦ ἐγνώρισα πλουσίαν τινὰ κόμησσαν Πολωνίδα, ἧς ἐλησμόνησα τὸ ὄνομα, ἥτις δὲ κατῴκει εἰς τὴν οἰκίαν Βογαγέβσκη, εἰς τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα δωμάτια ἃ εἴχομεν καταλάβει ἡμεῖς ὅτε τὸ πρῶτον ἀφίχθημεν εἰς Ὀδησσόν. Παρ' αὐτῇ ἀπεφασίσθη νὰ παρασταθῇ Γαλλικόν τι δραμάτιον, καὶ ἐξελέγη τὸ ἐπιγραφόμενον « Les ricochets ». Ἠθοποιοὶ δ' ἦσαν ἡ κόμησσα καὶ ὁ ἐξάδελφός μου, θαυμασίως ἐπιτυγχάνων, ὁ χοροδιδάσκαλος Bouche, ὅστις ἦν ὑποκριτὴς ἄριστος, ἡ θυγάτηρ τῆς κομήσσης, οὖσα περίπου τῆς ἡλικίας μου, καὶ συμπεριέλαβον καὶ ἐμέ, ὅστις πολλάκις εὑρισκόμην πολὺ ἐστενοχωρημένος μόνον παιδίον ἐν τῇ συναναστροφῇ τῶν μεγάλων.

Μίαν νύκτα ὁ ἐξάδελφός μου καὶ ἐγὼ ἀνεχωρήσαμεν ἐξώρας ἀπὸ τῆς κομήσσης, ὅπου εἴχομεν προγυμνασίαν, καὶ ἐβαίνομεν πεζῇ

πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου, κειμένην εἰς ἀπωκισμένην ἐσχατιὰν τῆς πόλεως. Ἦν δὲ τότε χειμών, καὶ ἡ γῆ χιονοσκεπής. Ἐν ᾧ δὲ διηρχόμεθα ἔρημον πλατεῖαν, προηγουμένην τῆς οἰκίας πρὸς ἣν διηυθυνόμεθα, εἴδομεν ὡς μελανὸν φάντασμα ἐπὶ τῆς λευκῆς χιόνος ἄνδρα ὑψηλόν, γενειοφόρον, ἱστάμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ὁ ἐξάδελφός μου ἀμέσως ἔρρηξε φωνὴν ὡς σάλπιγγος, διότι ἦτον ὀξυφωνότατος ἀνδρῶν, καὶ ἐδόθη εἰς φυγὴν ὡς ὑπόπτερος. Τὸν ἠκολούθησα δὲ καὶ ἐγὼ τρέχων, χωρὶς ἀκριβῶς νὰ γνωρίζω διατί. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὸν οἶκον, διηγήθη ὁ ἐξάδελφος ἔντρομος ὅτι ὁ μελανείμων ἐκεῖνος ἐκράτει πέλεκυν στίλβοντα εἰς τὰς χεῖράς του. Καὶ ἐγὼ μὲν τὸν πέλεκυν δὲν εἶδον· οὐδόλως ὅμως φρονῶ ἀπίθανον ὅτι διεφύγομεν τότε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, διότι αἱ νυκτοκλοπαὶ καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀναιρέσεις συνέβαινον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συνεχέστατα ἐν Ὀδησσῷ ὑπὸ τῶν ***Χαχόλων***, τῶν εἰς τὴν ἐσχάτην τάξιν τοῦ ὄχλου ἀνηκόντων Ῥώσσων.

Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔγεινε καὶ ἡ παράστασις εἰς τὴν ἀπέραντον αἴθουσαν τοῦ ἄνω ὁρόφου τῆς οἰκίας εἰς ἣν κατῴκει ἡ κόμησσα, καταλληλότατα διακοσμηθεῖσαν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐντελῶς ἐπέτυχεν. Ἐξετέλεσα δὲ καὶ ἐγώ, κατὰ τῶν παρευρεθέντων πολυπληθεστάτων καὶ ἐκλεκτῶν θεατῶν τὴν μαρτυρίαν, οὐ κακῶς τὸ μέρος μου, ὃν τὸ τοῦ ὑπηρέτου, ἱκανῶς πολύπλοκον· μετὰ δὲ τὴν παράστασιν εἵπετο χορὸς καὶ πολυτελέστατον δεῖπνον.

Ἑτέρα δὲ οἰκία εἰς ἣν ἠγόμην συνεχῶς τὸ ἑσπέρας, ἦν ἡ τῆς χήρας τοῦ στρατηγοῦ Μελισσηνοῦ, Ῥωσσίδος, ἀνηκούσης εἰς τὴν ἀριστοκρατείαν καὶ δεχομένης τὴν ἀρίστην τῆς Ὀδησσοῦ συναναστροφήν. Ἐκεῖ εἶδον πολλάκις τὴν ὡραιοτάτην Πολωνίδα, τὴν σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Λέχνερ, χορεύουσαν μετ' ἀπαραμίλλου χάριτος μετὰ τοῦ νέου Κυρίου Βρυννόφ, ὅστις μετὰ ταῦτα τὴν ἥρπασεν ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ ἀνδρός της καὶ τὴν ἐνυμφεύθη. Ἦν δ' αὐτὸς ὁ διακριθεὶς ἔπειτα ὡς εἷς τῶν ἐπισημοτέρων διπλωματῶν τῆς Ῥωσσίας, ὅτε διωρίσθη πρέσβυς εἰς Λονδῖνον.

Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν συνηντώμην καὶ μετὰ τῆς δευτέρας μου

1825

ἐξαδέλφης τῆς χαριεστάτης Χαρικλείας Σκαναβῆ, θυγατρὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου, ἣν σχεδὸν εἶχεν υἱοθετήσει ἡ Κ^α Μελισσηνοῦ, καὶ μέχρι τέλους τὴν ὑπάνδρευσε μετὰ τοῦ Γρηγορίου Ὑψηλάντου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐκεῖ μεταξὺ ἄλλων ἐφοίτα καὶ ἀξιωματικὸς νέος καὶ εὔχαρις, ὁ Κ. Βαρλαάμ, οὐ ὁ υἱὸς γνωστὸς ἐγένετο παρ' ἡμῖν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὑπηρεσίᾳ· τὴν τελευταίαν ὃ' ἐσπέραν πρὶν ἀναχωρήσω ἐξ Ὀδησσοῦ ἤμην εἰς τῆς Κ^ας Μελισσηνοῦ, ὅτε ὁ κ. Βαρλαάμ, ἔμπειρος ζωγράφος, μ' ἔλαβε κατὰ μόνας εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον, καὶ ἐσχεδίασε τὴν εἰκόνα μου, ἵνα δώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν μητέρα μου. Τί ἔγινεν αὕτη ἔκτοτε, ἀγνοῶ.

Ὅτε ἐπέστρεφεν ἐκ Παρισίων ἡ θεία μου διῆλθε διὰ Μονάχου, φέρουσα συστατικὰ πρὸς τὸν μέγαν φιλέλληνα, ἢ μᾶλλον τὸν τὴν καρδίαν ἀρχαῖον Ἕλληνα Θείρσιον, ὅστις ἐνθουσιῶν ὅτι ἔβλεπεν Ἑλληνίδα, τῇ προσέφερε πᾶσαν ὑπηρεσίαν, καὶ τῇ εἶπεν ὅτι ἂν εἶχεν υἱόν της τινὰ νὰ τῷ ἐμπιστευθῇ, θὰ ἐθεώρει εὐτυχίαν του ν' ἀναλάβῃ αὐτοῦ τὴν ἀνατροφήν. Ἡ θεία μου δὲ τῷ ἀπεκρίθη ὅτι υἱὸν σπουδῆς δεόμενον πλέον δὲν ἔχει, καθ' ὅσον ὁ συνοδεύων αὐτὴν ἦν ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν της, περατώσας ἤδη τὰς σπουδάς του, ἔχει ὅμως ἀνεψιόν, εἰς οὗ τοὺς γονεῖς θέλει ἀναφέρει τὴν εὐμενῆ πρότασιν τοῦ σοφοῦ ἀνδρός. Τοῦτο δὲ καὶ ἅμα ἀφιχθεῖσα εἰς Ὀδησσὸν ἔπραξε, καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου διαταγμοῦ οἱ γονεῖς μου ἀπεφάσισαν, ἅμα ἐλθόντος τοῦ ἔαρος (τοῦ ἔτους 1825), νὰ μὲ πέμψωσιν εἰς Μόναχον.

1825

Ε.

ΜΟΝΑΧΟΝ

1.

Ἤθη.

Ἀνεχώρησα λοιπὸν μετὰ δύω συνοδοιπόρων, ἑνὸς Κ. Ῥάγεβιτς, ἀνεψιοῦ ***Σκλαβούνου*** τινὸς μεγαλεμπόρου τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ ἑνὸς Κου ***Α. Σούτσου***, παρήλικος ἤδη, καὶ ἐν κακοῖς γηράσαντος, τοῦ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι εἰς θέσιν διδασκάλου τῆς Γαλλικῆς διορισθέντος. Ἦν ὁ' ἀδελφὸς τοῦ προμνησθέντος Ἰωάννου Σούτσου (τοῦ Δοντᾶ).

Σιδηρόδρομοι δὲ τότε δὲν ὑπῆρχον καὶ μόνον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀπελεύσεώς μου εἶχον ἀναγνώσει ἐν ἐφημερίσι τὴν περίεργον εἴδησιν, ὅτι ἐν Μονάχῳ εἶχεν ἐφευρεθῆ κατασκευὴ ὁδῶν σιδηρῶν, ἐφ' ὧν αἱ ἅμαξαι ἐκινοῦντο τόσον εὐκόλως, ὥστε καὶ διὰ τῆς χειρὸς ἐδύνατό τις νὰ σύρῃ ἐπ' αὐτῶν καὶ τὰς βαρύτατα πεφορτωμένας, καὶ ὅτι ἓν τινι τῶν Βασιλικῶν κήπων κατεσκευάσθη καὶ μέρος τοιαύτης ὁδοῦ ἐφ' ἧς ἕκαστος δύναται προχείρως νὰ δοκιμάσῃ τὸ πείραμα. Καὶ τῷ ὄντι, ὅτε ἔφθασα εἰς Μόναχον, εἶδον ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Νυμφεμβούργ τὴν πρότυπον ταύτην ὁδόν, μῆκος ἔχουσαν τινῶν ἑκατοντάδων βημάτων, καὶ ἔσυρα ἐπ' αὐτῆς διὰ τῶν χειρῶν μου βαρεῖαν ἅμαξαν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἁτμαμαξῶν, οὐδὲ περὶ ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως τῆς ἐφευρέσεως εἰς τὴν συγκοινωνίαν ἐγίνετο εἰσέτι λόγος.

Εἰς τὰ μέρη δὲ τῆς Ῥωσσίας ἃ ἔπρεπε νὰ περιτρέξω ἔλειπον εἰσέτι καὶ πᾶσαι αἱ ἀλλαχοῦ ὑριστάμεναι ὁδοιπορικαὶ ἀνέσεις. Τὸ δ' ὄχημα ἡμῶν ἦν ὡς τὸ κομίσαν ἡμᾶς ἄλλοτε εἰς Ὀδησσόν, με-

γάλη ψιαθοσκεπὴς καὶ θολωτὴ **Βρίτσκα**, εἰς ἧς τὸ ἔνδον ἐκείμεθα ἐπὶ στρωμάτων, καὶ ὁ ἁμαξηλάτης ἦν Ἰουδαῖος, ὅστις εἰς τοὺς ἵππους του, ἐπειδὴ ἦσαν οἱ αὐτοὶ οἵτινες ἔμελλον νὰ μᾶς σύρωσι διὰ πάσης τῆς ὁδοιπορίας, μόνον τὸ βραδὺ βῆμα ἐπέβαλλε, χωρὶς ἡμεῖς νὰ δικαιούμεθα ν' ἀπαιτήσωμεν περισσότερον. Ἐννοεῖται ἐκ τούτου πόση φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦν ἡ διάρκεια τῆς ὁδοιπορίας.

Αἱ πρῶται ὧραι αὐτῆς ἦσαν δι' ἐμὲ ὧραι κλαυθμῶν, διότι, ἀντίπαις ἔτι ὤν, κατὰ πρῶτον ἐμακρυνόμην ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς οἰκογενείας μου· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον αἱ ποικίλαι ἐντυπώσεις τῆς μετατοπίσεως ἐπράϋνον τὴν ὀξύτητα τῆς θλίψεώς μου, καὶ μετὰ τοῦ Κου Σούτσου, λογίου ὄντος, ἐπαγγελλομένου δὲ καὶ τὸν στιχουργόν, πολλάκις διεσκέδαζον συναγωνιζόμενος εἰς ἐμμέτρους μεταφράσεις χωρίων Γάλλων ποιητῶν· ἀλλὰ πάντοτε δὲν τὸν παρηκολούθουν εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας, διότι ἐνησμενίζετο κατὰ προτίμησιν ἐκλέγων αἰσχρολόγα θέματα. Καὶ ἐν γένει δέ, ἐν σεμνότητι ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῶν γονέων μου, δυσανεσχέτουν πρὸς τὴν ἀνημμένην δίαιταν τῶν συνοδοιπόρων μου, ἥτις ἐπὶ τῆς τοσοῦτον παρατεταμένης ἡμῶν ὁδοιπορίας δὲν ἐστερεῖτο ἀφορμῶν ὅπως ἀπεριστάλτως ἀποκαλύπτηται. Ἀποκεκινδυνευμένον ὅπως δήποτε ὅμως ἦν, καὶ ἀπόδειξις ἢ ἀπειρίας ἢ μεγάλης πεποιθήσεως εἰς ἐμέ, ἣν ἐλπίζω ὅτι ἐδικαίωσα, ὅτι οἱ γονεῖς μου μὲ παρέδιδον ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ εἰς ἀνθρώπους ὧν ἠγνόουν τὴν ἠθικήν.

Ἐν Ῥωσσίᾳ κατελύομεν τὸ πλεῖστον εἰς χωρία ὑπαρὰ καὶ πτωχά, ὧν ἀμυδρὰν μνήμην διετήρησα μόνον. Δύω ἡμέρας διεμείναμεν εἰς τὴν μεθόριον, σχεδὸν πᾶσαν Ἰουδαϊκήν, πόλιν Λεμβέργ, εἰς ἧς τὸ θέατρον μετὰ μεγίστης ἀγαλλιάσεως εἶδον ἓν δρᾶμα τοῦ Κοτζεβοῦ (τὸ Χαρτοφυλάκιον), βαθεῖαν ἐμποιήσαν μοι ἐντύπωσιν, εἰ καὶ δὲν ἐνόουν τὴν Γερμανικήν· διότι εἰ καὶ εἶχον ἀρχίσει σπουδάζων αὐτὴν ἐν Ὀδησσῷ, ἀλλὰ πέραν τινῶν γραμματικῶν τύπων δὲν εἶχον φθάσει.

Ἐν Αὐστρίᾳ, εἰς τὴν πόλιν Brun, εἶδον μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ μακρόθεν τὴν φυλακὴν εἰς ἣν ἐκρατεῖτο ὡς κακοῦργος ὁ

πρῶτος σημαιοφόρος τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐμείναμεν ὅλην ἡμέραν, ἐπεσκέφθην τὰ ἐν αὐτῇ πιλληματουργεῖα, τὰ πρῶτα μεγάλα ἐργοστάσια ἃ ποτε εἶδον.

Εἰς τὸν τελευταῖον δὲ πρὸ τῆς Βιέννης σταθμόν, ἵνα μὴ εἰσελάσωμεν εἰς τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν ἐν τῷ ἐλεεινῷ ἡμῶν Ἰουδαϊκῷ ὀχήματι, ἀντηλλάξαμεν αὐτὸ ἀντὶ ταχυδρομικῆς ἁμάξης, καὶ οὕτως ἀφιχθέντες, κατελύσαμεν εἰς τὸ ἐπισημότατον τῶν τότε ξενοδοχείων Stadt London. Εἰς ἐμὲ δ' ἐν αὐτῷ ἐδόθη κοιτὼν καὶ πολυτελὴς αἴθουσα· καὶ τὸ ἑσπέρας, ὅτε ἐπορεύθην εἰς τὸ θέατρον, ὅπου εἶδα κατὰ πρῶτον χορικὸν δρᾶμα (ballet), ἓν τῶν τότε ὡραιοτάτων, Die Insulaner, μὲ ὡδήγησεν ἐκεῖ καὶ ὀπίσω ὑπηρέτης φέρων στολήν, καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφήν μου εὗρον τεῖον μεγαλοπρεπές. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον, ἐλθὼν εἰς ἐπίσκεψίν μου ὁ Κος Πέτρος Σκοῦφος, ἀδελφὸς τοῦ Σπυρίδωνος, ἐν Βιέννῃ ἐγκατεστημένος, μὲ προέτρεψε ν' ἀφήσω τὸ δαπανηρὸν ἐκεῖνο ἐνδιαίτημα, καὶ πληρώσας 25 φιορίνια διὰ μίαν νύκτα, ἄνευ τροφῆς, μετεκομίσθην εἰς τὸν παρακείμενον, πολὺ λιτώτερον καὶ οἰκονομικώτερον, «Λευκὸν Λύκον», σύνηθες καταγώγιον τῶν εἰς Βιέννην ἐπιδημούντων Ἑλλήνων. Μὲ ὡδήγησε δὲ ὁ Κ. Σκοῦφος καὶ εἰς τὸ πλησιέστατα ἐκεῖ που κείμενον Ἑλληνικὸν καφενεῖον, ἔνθα εὗρον ἑκατοστύας ὁμογενῶν συνομιλούντων καὶ συζητούντων ἐντὸς πυκνοτάτου καπνοῦ τῶν καπνοσυρίγγων, καὶ μετὰ ταῦτα μοὶ προσέφερε γεῦμα εἰς τὴν κατοικίαν του, κειμένην εἰς τὸν ἕκτον ἢ ἕβδομον ὄροφον μιᾶς τῶν ὑψηλοτάτων οἰκιῶν τῆς ἀρχαίας Βιέννης, εἰς τὴν τράπεζαν δὲ προσεκάθητο ἡ σύζυγός του, ἥτις ὡμίλει μόνον γερμανικά, καὶ ἦτον, νομίζω, ῥάπτρια ἀρχικῶς τὸ ἐπάγγελμα.

Τὴν δ' ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Βιέννην ἔλαβον ἐπιστολὴν τῶν γονέων μου, ἐν ᾗ μοὶ ἐλέγετο ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, μαθὼν παρὰ τοῦ Θειρσίου ὅτι Ἕλλην ἤρχετο νὰ σπουδάσῃ εἰς Μόναχον, ἠθέλησε νὰ ἐκπαιδεύσῃ Αὐτὸς αὐτὸν βασιλικῇ χορηγίᾳ, ἂν μόνον ὁ Ἕλλην συγκατετίθετο νὰ σπουδάσῃ τὰ στρατιωτικά.

Εἰ δὲ καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπήλλαττε τοὺς γονεῖς μου τῆς δι' αὐτοὺς μεγάλης τότε δυσχερείας τοῦ νὰ διατηρῶσιν ἐμὲ ἐν τῇ ξένῃ, δὲν ἠθέλησαν ὅμως οὐδὲν ν' ἀποφασίσωσιν. Ἀλλ' ἀφῆκαν τὴν ἐκλογὴν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δέ, χωρὶς οὐδὲ στιγμὴν νὰ διστάσω, ἀπήντησα ὅτι, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας της, καθῆκον παντὸς Ἕλληνος ἦν νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτὴν στρατιωτικῶς, καὶ παρεκάλουν νὰ γίνῃ μετ' εὐγνωμοσύνης δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας.

Ταῦτα δ' ἀποκριθείς, ἀνεχώρησα ἀμέσως διὰ τὸ Μόναχον, οὐχὶ πλέον μετὰ τῶν ἀρχαίων συντρόφων μου. Συνέπεσε δὲ νὰ ἔχω νέον συνοδοιπόρον Βαυαρόν τινα ἔμπορον, ὀλίγα τινὰ Γαλλικὰ ὁμιλοῦντα, τοσοῦτο δὲ πρωτοτύπως εὐθύμου χαρακτῆρος, ὥστε πρὸς ἀστεϊσμόν, εἰς τὰ ξενοδοχεῖα ἐν οἷς κατελύομεν διέδιδε μυστηριωδῶς ὅτι ἦμην νέα κόρη ἣν ἀπῆγε μετημφιεσμένην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡλικία καὶ ἡ μορφή μου τότε καθίστων πιθανὸν τὸν μῦθον, διεσκέδαζε μεγάλως βλέπων με γινόμενον ἀντικείμενον κοινῆς περιεργείας, καὶ κλοπιμαῖα βλέμματα ἐπ' ἐμὲ ῥιπτόμενα. Μετ' αὐτοῦ ἀφίχθην εἰς Μόναχον, καὶ αὐτὸς μὲ ὡδήγησεν εἰς τοῦ Θειρσίου, καὶ μὲ εἰσήγαγε παρ' αὐτῷ, τεσσαράκοντα ἡμέρας, νομίζω, ἀφ' οὗ ἐχωρίσθην τῶν γονέων μου.

Ἡ οἰκία τοῦ Θειρσίου ἔκειτο εἰς τὴν Arcis Strasse. Ἔξωθεν ἐρυθρὰ-ὡς κεραμόκτιστος, ἦν ἐντὸς εὐπρεπὴς καὶ εὐρύχωρος διὰ καθηγητήν οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν εὐπόρων, καὶ εἶχε καὶ κῆπον ὡραῖον. Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, μεταξὺ ἄλλων κοσμημάτων ἐνθυμοῦμαι μεγίστην καὶ ὡραιοτάτην εἰκόνα, παριστῶσαν τὸν ἅγιον Ἰωάννην εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἄλλην μετρίου μεγέθους ἣν εἶχεν ἀγοράσει ὁ Θείρσιος ἀντὶ μετρίας τιμῆς ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ὅτε τὴν ἐκαθάρισεν, ἀνεκάλυψεν ἀνελπίστως ὅτι ἦτον πρωτότυπον τοῦ Ῥαφαήλ.

Ἦν δ' ὁ Θείρσιος υἱὸς ἀρτοποιοῦ ἐκ Σαξωνίας ὅστις καὶ ἔζη παρ' αὐτῷ. Ἐπιμελοῦς δὲ τυχὼν ἀγωγῆς, ἀνεδείχθη διά τε τῆς παιδείας καὶ διὰ τῆς εὐφυΐας του εἷς τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν τῆς Γερμανίας. Ἀλλά, φρονοῦντα καὶ πρεσβεύοντα τὰ τῶν ἄκρων φι-

λελευθέρων, οἱ ἀντιδραστικοί, τὴν ἐπιρροήν του φοβούμενοι, ἠθέλησαν νὰ τὸν δολοφονήσωσι, καὶ εἰσερχόμενόν ποτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τῷ κατέφερον ὄπισθεν ἐπὶ τὸ μετάφρενον βαθεῖαν πληγήν. Ὁ Βασιλεὺς ὅμως τῆς Βαυαρίας εὐγενῆ φρονῶν, τὸν ἐνεκολπώθη ἔκτοτε, καὶ τὸν εἶχεν ἐν μεγάλῃ τιμῇ. Οὗτος ἦν τὸ πρώτιστον ἐγκόσμημα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου, ἔχων πλὴν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς αὐτοῦ εἰδικότητος, καὶ πολλὴν ἄλλων γνώσεων ποικιλίαν, μεγάλην ὀξύτητα πνεύματος καὶ διαφόρους γλώσσας καλῶς ὁμιλῶν καὶ γράφων. Εἷς τῶν ἐξοχωτέρων Ἑλληνιστῶν καὶ ἀρχαιοδιφῶν, ὥστε καὶ τῆς *Γλυπτοθήκης* ἡ ἵδρυσις καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν πρωτοβουλίαν αὐτοῦ ὀφείλετο, ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων μετέφερε τὴν ἀγάπην του εἰς τοὺς παραγαγόντας αὐτά, καὶ ἀπὸ τῶν προπατόρων εἰς τοὺς ἀπογόνους καὶ ἦν ὁ ἐνθερμότερος τῶν φιλελλήνων ἐν Εὐρώπῃ, πλὴν ἴσως αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως ὃν ὑπηρέτει, καὶ ὅστις διὰ τοῦτο ἔτι μᾶλλον τὸν ἠγάπα καὶ ἐξετίμα. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως, ἑταιρία φιλελληνικὴ ἐν Μονάχῳ περὶ τὸν Θείρσιον ὠργάνιζε φάλαγγα στρατιωτικήν, ἵνα πέμψῃ αὐτὴν εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Θειρσίου εἶδον αὐτῆς τὰ διπλώματα· ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἐματαίωσε τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπαγορεύσασα τὴν δίοδον τῶν ἐπικούρων διὰ τῆς ἐπικρατείας της. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἔπεμπεν ἔκτοτε ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας του περιουσίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κόμητος Βιττελσβάχου, τακτικὸν ἐτήσιον βοήθημα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θειρσίου ἦν θυγάτηρ τοῦ καθηγητοῦ Jacobi, γυνὴ πεπαιδευμένη καὶ αὐτὴ καὶ ὀξύνους, ἀλλὰ μοὶ ἐφαίνετο ἐλαττουμένη κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός της, οὐδ' ἔχουσα τὴν ἀκακίαν ἐκείνου, ὥστε ἐσκεπτόμην ἐνίοτε κατ' ἐμαυτόν, ἴσως ἀδικῶν αὐτήν, ὅτι ἂν δὲν ἦν εὐπρεπῶς καὶ θρησκευτικῶς ἀνατεθραμμένη, θ' ἀνεπόλει πως τὴν Ξανθίππην παρὰ τῷ Σωκράτει.

Τέκνα δ' εἶχον τὸν δεκαετῆ τότε χωλὸν Ἐρρῖκον, ὅστις ἔκτοτε ἔγινεν ἐπίσημος θεολόγος, τὸν ἐννατετῆ ξανθὸν καὶ οὐλότριχα Κά-

ρολον, διαπρέψαντα εἶτα ὡς καθηγητὴν ἐν τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ τῆς Λειψίας, τὸν ἐξαετῆ Λουδοβῖκον, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐπιδοθέντα, καὶ οὗ ἔργα κοσμοῦσι τὴν ἐν Ἀθήναις Ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Νικοδήμου· καὶ προσέτι δύο θυγάτρια, βρέφη, ὑπὸ νέαν Γερμανίδα παιδαγωγόν.

Ὁ Θείρσιος μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρόνως, καὶ ὁδηγήσας με εἰς τὸν κῆπόν του, μὲ παρουσίασεν εἰς τὴν ἐκεῖ καθημένην σύζυγόν του, ἧς ἐφίλησα τὴν χεῖρα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ Ῥωσσικὸν τοῦτο ἔθιμον δὲν ἐπεκράτει καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ὅτε δὲ μακρυνθεὶς ὁ Θείρσιος μὲ ἀφῆκε μόνον πλησίον της, ἦν μεγάλη ἡ στενοχωρία μου, γαλλιστὶ συνδιαλεγομένου, διότι μ' ἐβασάνιζεν ὑπερβολικὴ δειλία καὶ αἰδημοσύνη, ἀσθένεια ἣν ἐπὶ μακρὸν τοῦ βίου μου δὲν ἐδυνάμην νὰ ὑπερνικήσω, καὶ ἥτις μεγάλως μ' ἔβλαπτε. Πολλὴν δὲ ἠσθάνθην ἀνακούφισιν ὅτε μετά τινα καιρόν, ἐπανελθὼν ὁ σύζυγός της, τὴν ἠρώτησε Γερμανιστὶ πῶς τῇ ἐφάνην, καί, καθ' ὅσον ἐνόησα, ἡ ἀπάντησις ἦτον ἐπιδοκιμαστική.

Καίτοι προωρισμένον νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, ὁ Θείρσιος, μέχρις οὗ τοῦτο κανονισθῇ, μὲ παρέλαβεν ἐν τούτοις παρ' ἑαυτῷ καὶ μὲ κατῴκισεν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τῆς οἰκίας του παρὰ τῇ πλουσιωτάτῃ βιβλιοθήκῃ του. Κατ' ἀρχὰς δὲ μοὶ ἔδωκε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κάντε κατὰ Κούμαν, Ἑλληνιστί, παραγγείλας μοι νὰ συντάττω γαλλιστὶ καὶ τῷ ὑποβάλλω περίληψιν αὐτῆς, καὶ ὑπὲρ πᾶσάν μου ἐλπίδα ἐκηρύχθη εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἐργασίας μου. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἦλθεν ἡ συγκατάθεσις τῶν γονέων μου ἵνα ἐπιδοθῶ εἰς τὸ στρατιωτικόν, ἤρχισα μελετῶν μαθηματικὰ κατ' ἐμαυτόν, ἀλλὰ λίαν ἀτάκτως, καὶ μικρὸν ὠφελούμενος. Ἐκινδύνευσα δὲ νὰ κατατρίψω πολύτιμον χρόνον καὶ εἰς μετάφρασιν δὲν ἠξεύρω πλέον τίνος τραγῳδίας τοῦ Βολταίρου, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέσχον ἀμέσως τῆς ματαιοπονίας.

Μετ' ὀλίγον ὁ Θείρσιος ἀνεχώρησεν ἐπί τινας ἡμέρας, καὶ μοὶ ἀφῆκε τὴν κλεῖδα τῆς βιβλιοθήκης του. Ἀμέσως δ' ἐγκατέστην εἰς αὐτὴν μετ' ἀπεριγράπτου ἀγαλλιάσεως, καὶ ἐνετρύφων εἰς τοὺς

θησαυροὺς οὓς εἶχον ἤδη ὅλους εἰς τὴν διάθεσίν μου. Κατ' ἀρχὰς ἀνεγίνωσκον συγκεχυμένως καὶ ἄνευ τάξεως, διότι ἤθελον ὅλα νὰ τ' ἀναγνώσω. Ἀλλὰ τέλος ἔλαβον τὸν Πίνδαρον, καὶ ἀνέγνων αὐτὸν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Βοκαχίου, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ ἑνδεκα ἄλλων ἐκδόσεων ἃς εὗρον παρ' αὐτῷ.

Κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως ἔπαιζον εἰς τὸν κῆπον μετὰ τῶν παιδίων, ὑφ' ὧν πολὺ ἠγαπώμην, καὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ γεῦμα εἶχον συνήθως μακρὰς συζητήσεις μετὰ τοῦ ἐπανελθόντος Θειρσίου, ὅστις ἐπροσπάθει νὰ πραΰνῃ τὸν μέγαν ἐνθουσιασμόν μου πρὸς τοὺς κλασικοὺς ποιητὰς τῆς Γαλλίας, τοὺς μόνους οὓς ἐγνώριζον, λέγων μοι ὅτι τὰ ἄριστα τεμάχια τῆς «Φαίδρας» τοῦ Ῥακίνα ἦσαν ἀσθενεῖς μόνον ἀπηχήσεις τῆς Μούσης τοῦ Εὐριπίδου. Μεγάλη δὲ καὶ ἀτοπωτάτη ἦν ἡ τόλμη μεθ' ἧς ἠξίουν ν' ἀντιτάττω τὰς παιδαριώδεις ἰδέας μου πρὸς τὰς τοῦ σοφοῦ ἀνδρός, ἃς ἔπρεπεν ὡς μαθήματα μᾶλλον νὰ δέχωμαι μετὰ σεβασμοῦ. Ἀλλ' ὁ Θείρσιος ἦν τόσον ἀφελὴς καὶ τόσον ἀγαθός, ὥστε ἀντὶ νὰ μοὶ ἐπιβάλλῃ σιωπήν, παρέτεινε τὰς ἀμφισβητήσεις, ἵνα μοὶ διδάσκῃ νὰ σκέπτωμαι, μέχρις ἐπέκεινα τῆς δεκάτης ὥρας. Ἄλλοτε δέ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ δείπνου, πλήρης εὐθυμίας, ἤρχετο πολλάκις πρὸς τὴν γυναῖκά του, ἐλάμβανε τοὺς δύω βραχίονάς της περὶ τὸν τράχηλον, τὴν ἐφορτώνετο εἰς τοὺς ὤμους, μοὶ ἤδυχετο καλὴν νύκτα, καὶ γελῶν ἀπήρχετο. Τὰς δ' ἑορτὰς μὲ συμπαρελάμβανεν ἡ Κυρία Θειρσίου μετὰ τῶν παιδίων εἰς ἀπεράντους περιπάτους, εἰς οὓς μόνον Γερμανίδων πόδες ἐδύναντο ν' ἀντέχωσιν, οἵτινες ὅμως ἦσαν οὐχ ἧττον ἀρίστη ἄσκησις δι' ἐμέ.

Οὕτω διέτριβον παρὰ τῷ διασήμῳ καθηγητῇ μέχρις οὗ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς καταταξέως μου εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, ἐπιμελῶς ἀλλ' ἀτάκτως σπουδάζων, ὅπως δήποτε δ' ὠφελούμενος ἐκ τῆς περιεχούσης με ἀτμοσφαίρας, καὶ συνηθίζων ἂν ὄχι νὰ ὁμιλῶ, τοὐλάχιστον νὰ ἐννοῶ ὁπωσοῦν τὴν Γερμανικήν. Τότε, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μοὶ ἐμηνύθη ὅτι γνώριμοί μου τινὲς Κυρίαι μὲ περιέμενον εἰς ἓν τῶν πρωτίστων ξενοδοχείων τῆς πόλεως. Καὶ ἠγνόουν μὲν

τίνες ἦσαν, ἀλλὰ λαβὼν τὴν ἄδειαν τοῦ Κου Θειρσίου, ἔσπευσα προθύμως, καὶ πόσον ἄφραστος ὑπῆρξεν ἡ ἀγαλλίασίς μου ὅτε εὗρον τὴν ἀγαπητήν μου θείαν, Κυρίαν Γκίκα, συνοδοιποροῦσαν μετὰ γραίας καὶ πλουσίας τινὸς συγγενοῦς της, τῆς Κυρίας Μαρούτση! Διέβη δ' ἐπίτηδες διὰ Μονάχου, ἵνα μὲ ἰδῇ, καὶ διέμεινεν δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς διαρκῶς ἔμενον πλησίον της, καὶ τὰ πλεῖστα ἀξιοθέατα τοῦ Μονάχου εἶδον ἐν συνοδείᾳ της.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα, ἐν ᾧ ἡμέραν τινὰ ἐκαθήμεθα εἰς τὸν κῆπον μετὰ τὸ πρόγευμα, μοὶ ἐνεχειρίσθη γραμμάτιον Ἑλληνιστὶ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀνυπόγραφον, προσκαλοῦν με αὖθις εἰς ἓν τῶν ἀρίστων ξενοδοχείων τῆς πόλεως. Ὅτε δὲ καὶ ἐκεῖ μετέβην, εὗρον πέντε ξένους, οἵτινες μὲ ἠρώτων Ἑλληνιστὶ ἂν δὲν γνωρίζω τινά των. Ἐπὶ πολὺ τοὺς ἐθεώρησα, χωρὶς οὐδενὸς τὴν φυσιογνωμίαν νὰ ἐνθυμηθῶ· ἀλλὰ τέλος ἀνέκραξα «***Ὁ βεηζαδὲ Σκαρλάτος!***» καὶ ἐρρίφθην εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἑνός, ὅστις ἦν τῷ ὄντι εἷς τῶν νεωτέρων υἱῶν τοῦ Αὐθέντου Σούτσου, ὁ ποτὲ ἰσάδελφος καὶ συμμαθητής μου. Οἱ δ' ἄλλοι ἦσαν ὁ Δινίκος Γολέσκος, προὔχων τῆς Βλαχίας καὶ πρώην συνεργάτης καὶ φίλος τοῦ πατρός μου. Ἔμαθα δὲ παρὰ τοῦ Σκαρλάτου ὅτι ὁ Κ. Γολέσκος, προτιθέμενος νὰ φέρῃ τοὺς υἱούς του εἰς Ἑλβετίαν ἵνα σπουδάσωσιν, ἐπρόσφερεν εἰς τὴν τότε πενομένην οἰκογένειάν του νὰ συμπαραλάβῃ καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ὁδοιπορίαν, ἵνα κἂν ἰδῇ μέρος τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπιστρέφων νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς Στεφανούπολιν.

Ἀλλ' ἐγὼ ἐξανέστην κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ τῷ εἶπον ὅτι πρέπει νὰ μείνῃ εἰς Μόναχον. Τῷ ὄντι δ' ἅμα ἐπιστρέψας εἰς τὴν οἰκίαν, διηγήθην εἰς τὸν Θείρσιον ὅτι εἷς τῶν καλεσάντων με ἦν ὁ υἱὸς τοῦ τελευταίου Αὐθέντου τῆς Δακίας, καὶ τῷ ὡμολόγησα ὅτι εἰς αὐτὸν πολὺ μᾶλλον παρὰ εἰς ἐμὲ ἦν εὔλογον νὰ δαψιλευθῇ ἡ βασιλικὴ εὐεργεσία τῆς ὑποτροφίας, καθ' ὅσον ὁ πατὴρ αὐτοῦ κατεῖχε θέσιν πολὺ ἐπιφανεστέραν τοῦ ἰδικοῦ μου, τότε δ' ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ διετέλει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπορίαν, ἐν ᾧ ἡ ἰδική μου, καίτοι ἐπίσης πρὸς στενοχωρίας παλαίουσα, ἐὺ-

νατο ὅμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου, ἀφ' οὗ μὲ ἔπεμψε δι' αὐτήν. Τῷ προσέθηκα δὲ ὅτι ἐκεῖνος ἦτο πολὺ μᾶλλον ἐμοῦ προκεχωρημένος εἰς τὰς σπουδάς του, καὶ τὸν παρεκάλεσα φέρων ταῦτα εἰς γνῶσιν τοῦ Βασιλέως νὰ προτείνῃ τὴν ἀντ' ἐμοῦ ἀντικατάστασιν τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου εἰς τὴν ὑποτροφίαν. Ὁ Θείρσιος μοὶ ἐφάνη ἀκούσας τοὺς λόγους μου μετ' ἐκπλήξεως. Ἀλλὰ μετὰ πολὺ μεγαλειτέρας τὸν εἶδον ἐγὼ νὰ μ' ἐναγκαλισθῇ αἰφνιδίως, καὶ δάκρυ νὰ βρέξῃ τὰ βλέφαρά του. «Θὰ δοκιμάσω», μοὶ εἶπε, καὶ αὐθωρεὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, νὰ ζητήσῃ ἀκρόασιν, ἥτις καὶ τῷ ἐχορηγήθη ἀμέσως διὰ τὴν ἐπαύριον, διότι ὁ Θείρσιος ἰδιαιτέρως ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ μεγαλόφρονος Βασιλέως. Ἐγὼ δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐσκεπτόμην κατ' ἐμαυτὸν ὅτι οἱ γονεῖς μου θὰ δυσαρεστηθῶσιν ἴσως διότι ἀπέκρουσα τὴν γενομένην ἡμῖν χάριν, ἥτις καὶ τοσοῦτο τοὺς διηυκόλυνεν εἰς τὴν δυσχερῆ αὐτῶν θέσιν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐξετέλεσα καθῆκον, καὶ ἤμην ἀνυπόμονος νὰ ἰδῶ τὴν ἔκβασιν.

Τῇ ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας μετέβην πάλιν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, χωρὶς οὐδὲν νὰ εἰπῶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν μου. Ὅτε δ' ἐπέστρεψα οἴκαδε, ὁ Θείρσιος εἶχεν ἐπανέλθει ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων, καὶ ἅμα μὲ εἶδε, μ' ἐνέκλεισεν εἰς τὰς ἀγκάλας του, μὲ ἠσπάσθη καὶ μοὶ εἶπε· «Χαῖρε, ἡ ἐπιθυμία σου ἐξετελέσθη». —«Ὁ Βασιλεὺς λοιπὸν δέχεται τὸν Σοῦτσον ἀντ' ἐμοῦ;» εἶπον ἀνασκιρτήσας. —«Ὄχι», ἀπεκρίθη. «Ὁ Βασιλεὺς δέχεται καὶ τὸν Σοῦτσον καὶ σέ». Περισσότερον δὲν ἠθέλησα ν' ἀκούσω, καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν, ἐπέστρεψα τρέχων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, καὶ ἀνήγγειλα εἰς τὸν ποτὲ συμμαθητήν μου, μὴ δυνάμενον νὰ μὲ πιστεύσῃ, ὅτι δὲν θ' ἀπέλθῃ εἰς Ἑλβετίαν, ὅτι θὰ μείνῃ εἰς Μόναχον, ὅτι εἶναι τοῦ Βασιλέως ὑπότροφος!

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ εἶχε διακοπάς· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ τότε ὁ Βασιλεὺς μετεβίβαζε τὸ Βαυαρικὸν πανεπιστήμιον ἀπὸ τῆς Λανδεχούτης εἰς Μόναχον, καὶ ἐνίδρυεν αὐτὸ εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἀπέραντον οἰκοδομήν,

ἥτις, ἄλλοτε μοναστήριον, ἐχρησίμευε πρὸ ἐτῶν ἤδη εἰς σχολὴν στρατιωτικήν. Τούτου ἕνεκα νέον διεσκευάζετο κατάστημα διὰ ταύτην, μέγα καὶ εὐρύχωρον, οὐ μακρὰν τῆς οἰκίας τοῦ Θειρσίου. Ἡ διασκευὴ ὅμως αὕτη ἀπῄτει καιρόν, δι' ὃ αἱ διακοπαὶ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσωσι δι' ὅλου τοῦ θέρους. Ἐπὶ τοσοῦτον ὅμως χρόνον δὲν ἐδυνάμην νὰ παρατείνω τὴν διαμονήν μου παρὰ τῷ Κ. Θειρσίῳ, πρῶτον διότι, ἀφ' ὅτου ἀπεφασίσθη ἡ εἰσέλευσίς μου εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, ὁ ἄνω ὄροφος τῆς οἰκίας, εἰς ὃν κατῴκουν, εἶχεν ἐνοικιασθῇ εἰς ἄλλον, τὸν καθηγητὴν τῆς ἀρχαιολογίας Schorn, καὶ δεύτερον διότι, μείναντος τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου ἐν Μονάχῳ ὡς συσπουδαστοῦ μου, ἦν καὶ ἐπιθυμία μου καὶ ἀνάγκη νὰ συγκατοικήσωμεν.

Πρὸς τοῦτο λοιπόν, ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ τοῦ Κ. Θειρσίου, ἐμισθώσαμεν μέγα δωμάτιον ἀπέναντι τῆς οἰκίας του, παρὰ τῷ Κυρίῳ Σουβέρτ (Schubert), ἀξιωματικῷ ἀποστράτῳ, καὶ ἤμεθα ὁμοτράπεζοι μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικός του, ἥτις, πολὺ νεωτέρα του, ἦν εὐειδής, ζωηροτάτη, καὶ μοὶ ἐφαίνετο καί πως φιλάρεσκος, καὶ πολυμήχανος μᾶλλον.

Ἐνταῦθα ἐλάβομεν ἀπὸ κοινοῦ διδάσκαλον τῆς Γερμανικῆς τὸν Κ. Kramer, πρώην μαθητὴν καὶ αὐτὸν τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς, καὶ συνεμελετῶμεν καὶ ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, καὶ τ' ἄλλα στοιχειώδη μαθήματα ὅσα ἀπῄτουν αἱ εἰσιτήριοι ἐξετάσεις. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο ὑπῆρχε σπουδαιοτάτη τις δυσκολία, ὅτι κυριωτάτη βάσις τῶν σπουδῶν ἐν τῇ στρατιωτικῇ σχολῇ ἦσαν τὰ μαθηματικά, ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος ἦτον τῶν μαθηματικῶν ἐντελῶς ἀδαής, καὶ θὰ ἔπρεπεν ἑπομένως νὰ ταχθῇ εἰς τάξιν πολὺ κατωτέραν ἐμοῦ, καίτοι ὢν πολὺ πρεσβύτερος. Μὴ στέργων εἰς τοῦτο, ἀπεφάσισα ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὴν διδασκαλίαν του· καὶ δανεισθεὶς παρὰ τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης δὲν ἐνθυμοῦμαι τί σύστημα στοιχειώδους μαθηματικῆς Γαλλιστὶ γεγραμμένον, μόνον ἵν' ἀκολουθῶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀναπτύξεων, ἤρχισα τὴν διδασκαλίαν διὰ ζώσης, προσπαθῶν καταληπτὰ νὰ τῷ καθιστῷ τὰ ἀναγκαιότερα

τῶν θεωρημάτων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνήσκουν αὐτὸν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Τὸ σπέρμα τῆς διδασκαλίας μου ἔπιπτεν εἰς ἀγαθὸν ἔδαφος, καὶ ἐχωροῦμεν γενναίοις βήμασιν, ὥστε μέχρι τοῦ τέλους τῶν διακοπῶν εἴχομεν διέλθει ἄλγεβραν, γεωμετρίαν καὶ τριγωνομετρίαν, καὶ τόσαι ἦσαν αἱ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ μου ὅταν εἰσήλθομεν εἰς τὸ σχολεῖον, ὥστε μαθηταὶ τῆς ἀνωτάτης τάξεως κατέφευγον ἐνίοτε οὐ μόνον εἰς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὴν βοήθειάν του ἐπικαλούμενοι εἰς ἐπίλυσιν δυσκόλων προβλημάτων. Ἡ ἔκτακτος αὕτη ἐπιτυχία ἀποδοτέα καὶ εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ εἰς τὴν ἀνένδοτον ἐπιμέλειαν τοῦ Σούτσου, ἀλλὰ δικαίως, νομίζω, κατὰ μέρος καὶ εἰς τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας μου, μακρύνοντος πάντα τὰ περιττά, εἰς τὰ μάλιστα δ' ἀναγκαῖα καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν μετὰ πλείστης ἐπιμονῆς ἐνδιατρίβοντος.

Σύνοικον δ' εἴχομεν ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ, διὰ μιᾶς θύρας ἀφ' ἡμῶν χωριζόμενον, νέον τινὰ Ἑλβετὸν ἐκ Γενεύης, Κ. Rodieu καλούμενον, εὐμαθέστατον, ἐμβριθέστατον, καὶ μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν σπουδάζοντα, ἢ μᾶλλον τὰς ἐν αὐτῇ εὑρείας γνώσεις του συμπληροῦντα. Οὗτος δ' ἐθεώρησεν ὡς εὕρημα ὅτι ἀπέκτησε συνοίκους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς εὐτύχημα ἦν ὅτι εἴχομεν πρὸ τῆς θύρας ἡμῶν τοιοῦτον Ἑλληνιστήν, καὶ συνανεγινώσκομεν Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἰδίως τὸν Πίνδαρον. Μοὶ συνέβη δὲ μετὰ τοῦ κ. Rodieu καὶ περίστασίς τις ἀξία ἀφηγήσεως. Γνωρίζων αὐτὸν καὶ πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀγαπωμένων ὑπὸ τοῦ Θειρσίου, καὶ ἐρχομένων εἰς τὰς ἑσπερινὰς αὐτοῦ συναναστροφάς, πολλάκις πολλὰ τῷ διηγούμην περὶ τοῦ κατ' οἶκον παρ' ἡμῖν βίου, καὶ ἐν ἄλλοις συνεχῶς τῷ ὡμίλουν περὶ τοῦ ἐκτάκτου κάλλους, περὶ τῶν σπανίων ἠθικῶν ἀρετῶν, καὶ περὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ πνεύματος τῆς **δομνίτσας** Ῥαλοῦς, τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου Σούτσου, καὶ τῷ περιέγραφον τὴν ἀνδρείαν μεθ' ἧς ὑπέμενε τὴν βαθεῖαν κατάπτωσιν τῆς οἰκογενείας της ἐκ τῆς μεγάλης περιωπῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος, καὶ τὴν γλυκύτητα μεθ' ἧς ἐνίσχυε

καὶ παρεμύθει τὴν μητέρα της. Ὁ ἐνθουσιασμός μου βαθμηδὸν διεδόθη καὶ εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς βαθμὸν ὅστις ἔβαλε πέραν σκοποῦ· διότι μίαν ἡμέραν ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοὶ εἶπεν ὅτι, πλούσιος μὲν δὲν ἦν, ἀλλ' εἶχεν ὅμως μικράν τινα αὐτάρκη περιουσίαν, καὶ τὴν βεβαιότητα προσέτι καθηγητικῆς θέσεως ἅμα ὡς ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα του· δι' ὃ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μερισθῇ τὴν μετριότητα τῆς τύχης του μετὰ τῆς ἡρωΐδος ἐκείνης τῶν περιγραφῶν μου, ἀποσπῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀμηχάνου θέσεως εἰς ἣν διετέλει. Μοὶ ἔδωκε δὲ καὶ ἐπιστολὴν δι' ἧς ἔγραφε ζητῶν αὐτὴν εἰς γάμον! Τὸ πρᾶγμα ἀπέβαινε σπουδαῖον, καὶ εἰς οὐκ ὀλίγην μὲ ἐνέβαλλε στενοχωρίαν. Νὰ πέμψω τὴν ἐπιστολὴν μοὶ ἦτον ἀδύνατον, ἀλλ' ἐπίσης δύσκολον ν' ἀναλάβω ἐγὼ ν' ἀρνηθῶ πρὸς τὸν δι' ἐμοῦ τὴν εὐτυχίαν του περιμένοντα. Ἀγαθῇ τύχῃ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον ἀκριβῶς τὸν καιρὸν ἔφθασεν ὁ Σ. Σοῦτσος εἰς Μόναχον, καὶ μὲ ἀπέσπασε μέχρι τινὸς τῆς ἀμηχανίας· διότι ἔσπευσα ν' ἀναγγείλω τὴν ἄφιξίν του εἰς τὸν K. Rodieu, καὶ νὰ πείσω τοῦτον ὅτι προτιμότερον ἦν νὰ μὴ σταλῇ ἡ ἐπιστολή, ἀλλ' ὁ υἱὸς νὰ γράψῃ πρῶτον πρὸς τὴν μητέρα του, ἵνα ἐξιχνιάσῃ αὐτῆς καὶ τῆς ἀδελφῆς του τὰς διαθέσεις. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· τὴν δὲ περὶ τούτου ἐπιστολὴν ἡμῶν συνετάξαμεν ἀπὸ κοινοῦ ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, καὶ τὴν ἐπέμψαμεν, ὑποβαλόντες συγχρόνως ὁποία τις ἐνομίζομεν ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἡ ἀπάντησις. Αὕτη ὅμως δυστυχῶς ἦλθεν ὀλίγον ψυχροτέρα ἀφ' ὅ,τι ἐπεθυμοῦμεν· δι' ὃ καί, διὰ ταύτην τὴν περίστασιν νομίσαντες ὅτι ὁ σκοπὸς ἂν οὐχὶ ἀγιάζῃ, ἀλλὰ κἂν δικαιολογῇ μέχρι τινὸς τὰ μέσα, ἐγενόμεθα ἔνοχοι μικρᾶς πλαστογραφίας, μετηλλάξαμεν καὶ προσεθέσαμεν τινὰς λέξεις εἰς τὴν ἐπιστολήν, καὶ οὕτως ἀνέγνωμεν αὐτὴν εἰς τὸν ἰδανικὸν ἐραστήν, λέγουσαν περίπου ὅτι ἡ πρότασις τοῦ πεπαιδευμένου K. Rodieu συνεκίνησε μὲν τὴν οἰκογένειαν καὶ τιμᾷ αὐτήν, ἀλλ' ὅτι ἡ νέα Κα Σούτσου κατ' οὐδένα τρόπον συγκατατίθεται ν' ἀφήσῃ τὴν μητέρα της καὶ νὰ μακρυνθῇ ἀπ' αὐτῆς. Ἄλλως τε τοῦτο ἦν καὶ κατὰ γράμμα ἀληθές· δι' ὃ καὶ μετά τινα χρόνον ἐδέχθη νὰ νυμφευθῇ τραπεζί-

την, λειπόμενον αὐτῆς κατὰ τὸ γένος καὶ κατὰ τὴν παντοίαν ἀνάπτυξιν, ἀλλ' εἰς κατάστασιν ὄντα, ὡς ἐνομίζετο, νὰ ἐξαγάγῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτῆς ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεως εἰς ἣν διετέλει. Ἡ εὐγενής της ὅμως αὕτη θυσία ἀπέβη δυστυχῶς εἰς μάτην, διότι ὁ σύζυγός της μετά τινα ἔτη ἐπτώχευσεν· ἐκείνη δὲ ἔκτακτον παράδειγμα συζύγου μείνασα μέχρι τέλους, ὡς ἦν παράδειγμα θυγατρός, ἀλλ' αἰσθανθεῖσα διὰ τοσούτων δοκιμασιῶν ἐν τῇ καρδίᾳ της θραυσθέντα τὰ ἐλατήρια τῆς ζωῆς, ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον ἐν πλήρει καλλονῇ καὶ νεότητι.

Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων σπουδῶν ἐξηκολούθουν πάντοτε ἐγκύπτων καὶ εἰς τὴν ποίησιν· ἀλλὰ συνετώτερος ἢ φιλοδοξότερος ἤδη ἀντὶ νὰ θέλω νὰ ποιῶ ὁ ἴδιος, ἀνεγίνωσκον τῶν ἄλλων τ' ἀριστουργήματα, καὶ ἰδίως τὸν Ducis διὰ μνήμης ἔχων, ἔλαβον καὶ διέτρεχον γαλλικήν τινα μετάφρασιν τοῦ Σαικεσπείρου, καὶ ἔγραφον τῶν δραμάτων αὐτοῦ περιλήψεις, σημειώσεις καὶ . . . ἐπικρίσεις!

Σχέσιν δ' οὐδεμίαν εἴχομεν τότε, πλὴν μόνης τῆς οἰκίας τοῦ Θειρσίου, ὅπου λόγίους τινὰς ἀπηντῶμεν, ἐν ἄλλοις Κύριόν τινα Neumann, οὗ δὲν ἠγάπων τὸν δύσκολον χαρακτῆρα, ἐθαύμαζον ὅμως τὰς γλωσσολογικὰς γνώσεις, διότι τότε ἰδίως ἠσχολεῖτο περὶ τὴν Κινεζικήν. Ἐροιτῶμεν δὲ καὶ εἰς συνταγματάρχου τινὸς Mann καλουμένου, ἔχοντος δύο ὡραίας θυγατέρας, καὶ υἱὸν ὅστις μετὰ ταῦτα ὑπῆρξε συμμαθητὴς ἡμῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν ἄνθρωπός τις ὅστις ἔλεγεν ὅτι ἦν ἐξάδελφός μου, ὅτι καλεῖται Γκίκας, καὶ ὅτι ἦν πρίγκιψ. Ἐπειδὴ δὲ πρίγκιψ Ἕλλην ἦτο τότε τὸ πρωτάκουστον, ἡ αὐλὴ τὸν ἐδέχθη φιλοφρονέστατα, καὶ πολὺς ἐγίνετο περὶ αὐτοῦ λόγος ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅτε ὁ καλός, πολλὰ δαπανήσας ξένα καὶ πολλὰ δανεισθείς, ἐδραπέτευσεν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ τότε ἀπεδείχθη ὅτι οὔτε πρίγκιψ ἦν οὔτε Γκίκας, καί, τὸ εὐτυχέστερον, οὔτε ἐξάδελφός μου.

ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

2.

Στρατιωτικὸν σχολεῖον.

Τέλος δ' ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς κατατάξεως εἰς τὸ σῶμα **τῶν *Δευτεροτόκων***, (Cadettencorps), ὡς ἐκαλεῖτο τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, διότι, ὅτε κἂν συνέστη, κατὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τιμοκρατικὸν δίκαιον τῆς Γερμανίας, οἱ μὲν πρωτότοκοι τῶν οἰκογενειῶν ἦσαν οἱ κληρονόμοι τῶν πατρικῶν τίτλων καὶ τῆς πατρικῆς ἀκινήτου οὐσίας, οἱ δὲ δευτερότοκοι κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατόν, ἵνα ἐκεῖ εὕρωσιν εἰς τὴν δόξαν ἢ τὸν θάνατον ἀντάλλαγμα τῶν ἀπολαύσεων τοῦ βίου, ὧν ἐγεννῶντο ἀπόκληροι.

Διῃρεῖτο δὲ τὸ σχολεῖον εἰς δύω τμήματα, τὸ τῶν Μαθητῶν (Eleven), περιέχον τέσσαρας τάξεις, διαρκείας ἑνὸς ἔτους ἑκάστην, διὰ τὰ προκαταρκτικὰ μαθήματα, προϋποτιθέμενα τὴν γνῶσιν μόνον τῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκομένων, καὶ εἰς τὸ τῶν ***Δευτεροτόκων*** (Cadetten), ***Εὐελπίδων***, ὡς λέγομεν ἡμεῖς, ἐπίσης ἐκ τεσσάρων τάξεων μονοετῶν συγκείμενον, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο μάλιστα τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιστῆμαι. Πλὴν τούτου δὲ διῃρεῖτο ἡ ὅλη σχολὴ καὶ εἰς δέκα ***μοίρας*** (brigades), ὧν ἑκάστη συγκειμένη ἐκ μαθητῶν τῶν διαφόρων τάξεων ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων, ὑπέκειτο εἰς ἴδιον ἀξιωματικόν, ἐκ τοῦ στρατοῦ λαμβανόμενον ἀνθυπολοχαγὸν ἢ ὑπολοχαγόν. Πᾶσα δ' ἡ σχολὴ διῳκεῖτο τότε ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Tausch, ὅστις ἐπὶ τῶν Γαλλικῶν πολέμων εἶχε κερδίσει τὰς ἐπωμίδας του, ὁρμηθεὶς ἀπὸ ἁπλοῦ στρατιώτου.

Πρὸς ὁρισμὸν λοιπὸν τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἐμέλλομεν νὰ καταταχθῶμεν, προαπῃτοῦντο ἐξετάσεις γραπταί, εἰς ἃς ὑπεβλήθημεν ἐπὶ τρεῖς, νομίζω, ἡμέρας μετὰ πολλῶν Γερμανοπαίδων, ὡς ἡμεῖς κατὰ πρῶτον εἰς τὸ σχολεῖον εἰσερχομένων. Καὶ εἰς μὲν τὰ μαθηματικὰ προβλήματα, ἄτινα καὶ δύσκολα δὲν ἦσαν, εἰς μόνην περιοριζόμενα

τὴν ἀριθμητικήν, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι ἀπταίστως ἀπηντήσαμεν. Διὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὅλα ἐπετράπη εἰς ἡμᾶς κατ' ἐξαίρεσιν νὰ γράψωμεν Γαλλιστὶ τὰς ἀπαντήσεις. Ἐφ' ἑνὸς δὲ προβλήματος τῆς μαθηματικῆς Γεωγραφίας, παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ πᾶν ὅριον ὑπερβάς, ἔγραψα ὁλόκληρον σχεδὸν πραγματείαν, ἣν καὶ ἔδωσα πολὺ μετὰ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐξεταζομένους, ἀναγκασθέντας μετὰ δυσαρεσκείας βεβαίως, νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς μου.

Ἀλλ' οὔτε τοῦτο, οὔτε τὰ λοιπὰ ἴσχυσαν νὰ μᾶς κατατάξωσιν ἀνωτέρω τῆς τετάρτης (τῆς ἀνωτέρας) τάξεως τοῦ προκαταρκτικοῦ, συγκειμένη ἐκ παιδίων, ὧν οὐδὲν ἐθεωροῦμεν, ὡς πρὸς πάσας τὰς γνώσεις, ἄξιον νὰ λύσῃ τοὺς ἰμάντας τῶν ὑποδημάτων ἡμῶν (διότι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, τὰ ὑποδήματα ἃ ἐφέρομεν ἐν τῇ σχολῇ ἐδένοντο δι' ἰμάντων). Ἀλλὰ τὰ Γερμανικὰ ἦσαν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου, καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ ἤμεθα ἡμεῖς πάντων τῶν μικρῶν ἡμῶν συμμαθητῶν κατώτεροι καὶ ἀνάξιοι. Τούτου ἕνεκα καὶ μᾶς ἐδόθη ἐπί τινα χρόνον ἰδιαίτερος τῶν Γερμανικῶν διδάσκαλος. Εἰς μοίρας δὲ κατετάχθημεν ὁ μὲν Σκαρλάτος Σοῦτσος τὴν Γ' ὑπ' ἀριθ. 110, ἐγὼ δὲ τὴν Δ' ὑπ' ἀριθ. 58.

Προϋργιαίτατον λοιπὸν θεωρήσαντες νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Γερμανικῆς, καὶ ἀφορμὴν ἔχοντες αὐτὴν καὶ μόνην νὰ ὁμιλῶμεν μετὰ τῶν συμμαθητῶν καὶ συνοίκων ἡμῶν, ἐντὸς ὀλίγου τὴν ἐξεμάθομεν ἱκανῶς ὥστε νὰ μὴ κωλυώμεθα εἰς τὴν κατάληψιν τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Τότε δὲ πρῶτον εἴδομεν μετὰ λύπης πόσον ταῦτα ἦσαν κατώτερα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, καὶ ὅτι ἐματαιοπονοῦμεν εἰς αὐτὰ ἀσχολούμενοι· δι' ὃ καὶ ἀντ' αὐτῶν ἠρχίσαμεν μελετῶντες κατ' ἰδίαν τὰ μαθήματα τῆς πέμπτης τάξεως (τῆς κατωτέρας τοῦ ἄνω διαμερίσματος) μετὰ μεγίστης ὑπομονῆς, τὰς ὥρας τῆς διασκεδάσεως καὶ τῶν περιπάτων εἰς τὴν περιπατητικὴν ταύτην σπουδὴν ἀφιεροῦντες, καὶ ὁτὲ μὲν τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ἐκείνης δανειζόμενοι, ὁτὲ δὲ εἰς τὰς συνδιαλέξεις τῶν ὡρῶν τῆς ἀνέσεως τὰς ἐπιλύσεις ζητοῦντες τῶν ἡμετέρων ἀποριῶν.

Ὅτε δ' ἐπῆλθον αἱ ὀλιγοήμεροι διακοπαὶ τοῦ Πάσχα (1826), οἱ μὲν λοιποὶ μαθηταὶ ἀπῆλθον σχεδὸν πάντες εἰς τὰς οἰκίας των· ἡμεῖς δὲ οἰκίας μὴ ἔχοντες, ἐμείναμεν εἰς τὸ κατάστημα, ἐπιτείνοντες τὰς μελέτας· καὶ ἅπαξ μόνον ἐξήλθομεν εἰς τοῦ Κ. Θειρσίου, ἅπαξ δ' εἰς τῆς Κας Σουβέρτ, παρ' ἣ, κατὰ σύστασιν τοῦ Θειρσίου, μᾶς εἶχε δοθῆ ἐξαιρετικῶς ἡ ἄδεια νὰ μεταβαίνωμεν τὰς κυριακάς, ἐν ᾧ μόνον πρὸς τοὺς γονεῖς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς εὐέλπιδας ν' ἀπέρχωνται, οὐδέποτε φαινόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς ἄνευ συνοδίας καὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ σχολεῖον πάλιν ὑπὸ τῶν γονέων προσωπικῶς ἐπαναφερόμενοι. Ἵνα δὲ κατὰ τὰς κυριακὰς ἐστιώμεθα παρὰ τῇ Κᾳ Σουβέρτ, τῇ ἀφήκαμεν πᾶν τὸ χρηματικὸν ὅσον εἴχομεν ὅτε εἰσήλθομεν εἰς τὸ σχολεῖον, διότι ἐκεῖ αὐστηρότατα ἐτιμωρεῖτο ἡ εὕρεσις καὶ ἑνὸς μόνον λεπτοῦ παρά τινι τῶν μαθητῶν.

Ἀλλ' αἱ ἔξοδοι ἡμῶν αὗται περιωρίζοντο εἰς μόνην τὴν κυριακήν. Κατὰ δὲ πάντα τὸν λοιπὸν χρόνον τῶν διακοπῶν εἴμεθα ἐν τῷ καταστήματι, ὡς ἐν μοναστηρίῳ. Τότε δὲ μοὶ ἐπῆλθε τολμηρὰ ἰδέα, καί, κατ' ἐμὴν πρωτοβουλίαν ἐπέμψαμεν εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς σχολῆς ἀναφοράν, ἐν ᾗ ἐλέγομεν ὅτι ἡ διαμονὴ ἡμῶν ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει ἦν ἀπώλεια χρόνου, ὅτι νομίζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν πέμπτην, καὶ ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο δι' ἐξετάσεως. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη ἔμεινεν ἐπί τινας ἡμέρας ἄνευ ἀπαντήσεως, ὅπερ ἐφαίνετο δικαιολογοῦν τοὺς ἐνδοιασμοὺς τοῦ συναδέλφου μου, προσπαθήσαντος κατ' ἀρχὰς νὰ μ' ἀποτρέψῃ τοῦ παρατόλμου κινήματος. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῶν διακοπῶν μᾶς ἐκάλεσε μίαν ἡμέραν ὁ στρατηγὸς παρ' ἑαυτῷ, καὶ ἄνευ ἄλλης ἐξηγήσεως, μᾶς ἐπρότεινεν ἀλγεβρικάς τινας ἐξισώσεις εἰς ἐπίλυσιν ἐπὶ μέλανος πίνακος, ὃν εἶχεν ἡτοιμασμένον εἰς τὸ δωμάτιόν του· μετὰ τοῦτο δὲ μᾶς ἀπηύθυνε μετ' αὐστηροῦ μᾶλλον ἤθους, καί τινας ἄλλας ἐρωτήσεις ἐπί ἄλλων τινῶν μαθημάτων, εἰς ἃς ἀπηντήσαμεν ὅπως ἐδυνήθημεν, καὶ ἔπειτα μᾶς ἀπέπεμψεν. Οὐδὲν δὲ πλέον ἠκούσαμεν μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν, ἐπανελθόντων τῶν μαθητῶν, ἤρχιζον πάλιν τὰ μαθήματα· καὶ ἔβλεπον μὲν

ὅτι τὸ τόλμημά μου ἀπέτυχεν, ἀλλ' οὐδόλως μετενόουν δι' αὐτό, διότι ἐφρόνουν ὅτι ὀρθῶς ἔπραξα.

Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐκ νέου ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων, ἤμεθα, ὡς πάντοτε πρὶν ἀρχίσωσιν αἱ λοιπαὶ τῆς ἡμέρας ἐργασίαι, παρατεταγμένοι κατὰ μοίρας ἐν τῇ μεγίστῃ αἰθούσῃ ἐν ᾗ περιέμενεν ἡμᾶς τὸ ἑωθινὸν πρόγευμα. Πρὶν ὁ' ἤ καθήσωμεν εἰς αὐτό, εἷς τῶν Εὐελπίδων κατὰ σειρὰν ἔλεγε τὸ « Πάτερ Ἡμῶν » καὶ μετὰ ταῦτα ὁ τὴν ἡμερησίαν ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος ἀξιωματικὸς ἀνεγίνωσκε τὰς « διαταγὰς τῆς ἡμέρας », ἤτοι τὰς τοῦ στρατηγοῦ, ἃς εἶχε νὰ μᾶς διακοινώσῃ. Αἴφνης μεταξὺ αὐτῶν, σκιρτῶντες ὑπὸ χαρᾶς ἠκούσαμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ (Eleven) Σοῦτσος καὶ Ῥίζος (οὕτως εἶχον ἐγγραφῆ εἰς τοῦ σχολείου τὸ μητρῷον), ἀποδείξαντες δι' ἐξετάσεων ὅτι εἰσὶν ἱκανοὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πέμπτην τάξιν, προβιβάζονται εἰς αὐτήν. Ὁ θαυμασμὸς τῶν συμμαθητῶν ἡμῶν ὑπῆρξε μέγας, διότι ἐντελῶς ἠγνόουν τὸ ἡμέτερον διάβημα, καὶ ὑποβιβασμοὶ μὲν ἐγίνοντο ἔστιν ὅτε εἰς τὴν σχολήν, τοιοῦτος ὅμως προβιβασμὸς ἐντὸς τοῦ ἔτους ἦν ἀπαραδειγμάτιστος.

Ἡμεῖς ὅμως οὐδένα λόγον εἴχομεν νὰ ὑπερηφανευώμεθα, διότι ὁ προβιβασμὸς οὗτος ἦν ἁπλῆ συνέπεια τῆς ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς γλώσσης κατατάξεως εἰς τάξιν πολὺ κατωτέραν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων. Καὶ εἰς τὴν πέμπτην μάλιστα τάξιν γνωστὰ εὕρομεν τὰ πλεῖστα τῶν διδασκομένων, καθ' ὅσον πλὴν τῶν ἄλλων παιδαγωγικῶν, ἐδιδάσκοντο ἐν αὐτῇ τὰ στοιχειώδη μόνον μαθηματικά, Ἄλγεβρα καὶ Γεωμετρία, εἰς ἃς, μετὰ τόσην ἐνδελεχῆ μελέτην, ἤμεθα ἤδη πολὺ ἐπέκεινα τῶν ἐνταῦθα παραδιδομένων· τῶν δὲ κυρίως στρατιωτικῶν μαθημάτων, ὧν ἐδεόμεθα, ἀρχὴ ἐγίνετο κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει. Μὴ ἔχοντες ἑπομένως τί νὰ μάθωμεν οὐδ' ἐν ταύτῃ εἰς ἣν προὐβιβάσθημεν, ἐνεκύπτομεν πάλιν κατὰ προτίμησιν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην τῶν ἐν τῇ ἕκτῃ διδασκομένων.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς ἐξερχομένων τῶν ἄλλων, ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμένομεν ἐν τῇ σχολῇ, καλέσας ἡμᾶς ὁ στρατηγὸς Tausch παρ' ἑαυτῷ, μᾶς ἠρώτησε πῶς ἔχομεν ἐν τῇ πέμ-

πτη τάξει, καὶ ἂν προβιβασθέντες αἰσθανώμεθα ὅτι δυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν τὰ μαθήματα, ἂν ἐν γένει εἴμεθα εὐχαριστημένοι. Συγκεντρώσας τότε πᾶν τὸ θάρρος μου, καὶ ἐννοῶν ὅτι ἐπέστη στιγμὴ μάχης καιρίας, ἐτόλμησα νὰ τῷ ἀποκριθῶ ὅτι εἴμεθα μὲν λίαν εὐγνώμονες διὰ τὸν προβιβασμόν, καὶ λίαν εὐχαριστημένοι, μία δὲ ὅτι μᾶς μένει ἔτι εὐχή, ἀλλὰ ταύτην δὲν ἔχομεν τὴν τόλμην νὰ ἐκφράσωμεν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς προέβλεπον, ἐπέμεινεν ὁ στρατηγὸς νὰ τῷ εἴπωμεν τί ἐπιθυμοῦμεν, τῷ ὡμολόγησα διστάζων, καὶ μετὰ ταπεινῆς τῆς φωνῆς, ἥτις ἦν ἔκφρασις ἀνυποκρίτου δειλίας, ὅτι ηὐχόμεθα διὰ νέας ἐξετάσεως ν' ἀποδείξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἱκανούς, οὐχὶ διὰ τὴν πέμπτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἕκτην τάξιν !

Εἰς τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο ἄκουσμα ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ὁ K. Tausch καὶ εἶτα μᾶς ἐπέπληξεν αὐστηρῶς καὶ μᾶς ἐνουθέτησε λέγων, ὅτι παραγνωρίζομεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν· μεθ' ὃ ἡμεῖς, κλίναντες τὴν κεφαλήν, ἐσιγήσαμεν, καὶ ἀπήλθομεν· ἐγὼ δὲ μετεμελούμην ἀναλογιζόμενος ὅτι ὑπερεπήδησα τὰ ὅρια τοῦ πρέποντος. Τὴν ἐπαύριον δὲ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μαθηματικῶν, ὁ καθηγητὴς ἡμῶν K. Φέστνερ, ἀντὶ ἄλλων μαθητῶν ἡμᾶς καλέσας εἰς τὸν πίνακα, μᾶς ἔδωκε προβλήματα οὐχὶ ἐκ τῶν διδαχθέντων ἐν τῇ τάξει, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐσχάτων τῆς ἀλγέβρας, καί τινα γεωμετρικά, καὶ ἐλύσαμεν αὐτὰ μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας πρὸς ἔκπληξιν καὶ αὐτοῦ, καὶ τῆς τάξεως πάσης, ἥτις δὲν ἐνόει οὔτε πῶς εἴχομεν τὰς γνώσεις ταύτας, οὔτε τί ἐσήμαινεν ἡ ἐξέτασις. Τὴν ἐπομένην δ' ἡμέραν, ἀποχαιρετίσαντες αὖθις τοὺς συμμαθητὰς ἡμῶν, μετεβαίνομεν εἰς τὴν ἕκτην τάξιν· αἱ δὲ μηνιαίως γινόμεναι ἔγγραφοι ἐξετάσεις (scriptionen καλούμεναι), ἀπεδείκνυον ὅτι δὲν ἤμεθα αὐτῆς κατώτεροι.

Ἐνταῦθα λοιπὸν εἴμεθα ἐν τάξει ἐν ᾗ εἴχομεν νέον τι καὶ χρήσιμον νὰ μάθωμεν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐμείναμεν μέχρι τέλους τοῦ ἔτους, μεταξὺ τῶν ἀρίστων αὐτῆς μαθητῶν καταλογιζόμενοι, διότι ἤμεθα ἴσως πάντων ἐπιμελέστατοι· ὥστε οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφι-

βολία ὅτι ἀπ' αὐτῆς ἐμέλλομεν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑπομένου ἔτους νὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἑβδόμην.

Ἀλλὰ μεταξὺ παρενέπιπτον δίμηνοι διακοπαί, καθ' ἃς πάντες οἱ λοιποὶ τρόφιμοι τοῦ καταστήματος, οἴκαδε ἀπερχόμενοι, διέτριβον εἰς διασκεδάσεις, πολλὰ λησμονοῦντες ἐξ ὧν εἶχον μάθει, καὶ οὐδὲν νέον μανθάνοντες, ὥστε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπιόντος ἔτους συνήθως ἐδαπανᾶτο εἰς ἐπίτομον ἐπανάληψιν τῶν προδεδιδαγμένων. Ἡμεῖς ὅμως, οἵτινες ἀπερίσπαστοι ἐν τῷ σχολείῳ ἐμένομεν, καὶ ἀνελογιζόμεθα ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἠγωνίζετο καὶ εἶχεν ἀνάγκην ὅλων της τῶν υἱῶν, ἔγκλημα ἐλογιζόμεθα νὰ σπαταλῶμεν τὸν χρόνον εἰς μάταια, δι' ὃ εἰς σύντονον σπουδὴν κατετρίβομεν πάσας τὰς ὥρας ἡμῶν, καὶ δή, καλῶς μαθόντες τὰ τῆς ἕκτης τάξεως, ἐπεδόθημεν εἰς τὰ τῆς ἑβδόμης μαθήματα.

Ἐν τούτοις δ' ὁ στρατηγός, γνωρίζων τὴν μόνωσιν ἡμῶν, καὶ μανθάνων παρὰ τῶν ἐπιστατῶν ὅτι διήγομεν σεμνῶς καὶ ἡσύχως, εἰς ἀδιάκοπον σπουδὴν ἐπιδεδομένοι, μᾶς ἀπέδωκε τιμὴν ἐξαίρετον, ἧς ποτὲ σχεδὸν μαθηταὶ δὲν μετεῖχον, προσκαλέσας ἡμᾶς, περὶ τὸ τέλος τῶν διακοπῶν, εἰς τὸ γεῦμά του. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ μᾶς ἠρώτησε πῶς διάγομεν καὶ εἰς τί ἀσχολούμεθα ἐπὶ τῶν διακοπῶν· καὶ ἐγὼ (διότι, εἰ καὶ φύσει δειλότερος, ἤμην ὅμως ὁ εἰς πάσας τὰς ἐπισήμους περιστάσεις αὐθαδέστερος καὶ τὴν πρωτολογίαν λαμβάνων) ἀπεκρίθην ὅτι ἠσχολούμεθα περὶ τὰ μαθήματα τῆς ἑβδόμης, ὅτι τὰ ἐμάθομεν ἱκανῶς, ὡς ἐνομίζομεν, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν πλέον ἀνάγκην αὐτῶν· δὲν ἐτολμῶμεν ὅμως νὰ προτείνωμεν περὶ προβιβασμοῦ, εἰ καὶ δὲν ἠρνούμεθα ὅτι εὐτυχεῖς θὰ ἤμεθα ἂν ἐδυνάμεθα ἐν ὅσῳ ἐνεδέχετο βραχυτέρῳ χρόνῳ νὰ καταστῶμεν χρήσιμοι εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν. Εἰς ταῦτα ὁ στρατηγὸς μᾶς ἀπήντησε διά τινων εἰρωνιῶν, καὶ μετὰ τὸ γεῦμα μᾶς συμπαρέλαβεν εἰς τὸν μέγαν καὶ λαμπρὸν κῆπον τοῦ καταστήματος, καὶ καθ' ἅπαν τὸ διάστημα προσηνέχθη προσηνέστατα πρὸς ἡμᾶς χωρὶς ὅμως οὐδὲ μακρόθεν νὰ θίξῃ πλέον τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ εἶχε γίνει λόγος ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Μετ' ὀλίγον δ' ἐπανῆλθον οἱ μαθηταί, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς νέας σχολικῆς περιόδου (1826–1827) ἐκλήθημεν, ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, παρὰ τῷ στρατηγῷ, ὑπεβλήθημεν, ὅλως ἀπροσδοκήτως, ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς εἰς αὐστηρὰν ἐξέτασιν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἑβδόμῃ τάξει διδασκομένων, καὶ πανηγυρικῶς ἐπροβιβάσθημεν εἰς τὴν ὀγδόην.

Τοῦτο διήγειρεν ἐν τῇ σχολῇ, μεταξὺ τῶν ταπεινότερα φρονούντων, δυσμενῆ τινα φθόνον· ἀλλ' οἱ χρηστότεροι ἐπεκρότουν ἐξ ἐναντίας, ἀποδίδοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν τιμὴν τῶν προόδων ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν ἔκτακτον αὐτῆς θέσιν τὴν ἔκτακτον ἡμῶν ἐπιμέλειαν.

Οὕτως ἐξ Εὐελπίδων (Cadetten) ἐγενόμεθα, καθ' ὃ τῆς 8ης τάξεως μαθηταί, σημαιοφόροι (Fahnencadetten), προϊστάμενοι, καθήμενοι, προπορευόμενοι τῶν λόχων, καί, τὸ ἐπαισθητότερον γενόμιον δι' ἡμᾶς, ἀνταλλάξαντες τὰς βαρείας περικεφαλαίας τοῦ στρατιώτου, ὧν οἱ λόφοι ἦσαν, νομίζω, πλήρεις ἄμμου, ἀντὶ τῶν ἐλαφροτέρων τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὧν ἐλαφραὶ ἱππούρεις ἐκόσμουν τὴν κορυφήν.

Ἦν δὲ ἡ δίαιτα τῆς σχολῆς οἵα ἔπρεπε τοῖς στρατιωτικῶς ἐκπαιδευομένοις, ὑγιεινὴ μέν, ἀλλ' αὐστηρά. Οὐδέποτε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν εἰς ἡμῶν ἔμενεν ἀνεπιτήρητος. Ἐν ἀπεράντῳ αἰθούσῃ ἐκοιμώμεθα πάντες, κατὰ μοίρας διῃρημένοι, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον ἐπίβλεψιν ἀξιωματικῶν κατὰ δύω ὥρας ἐναλλαττομένων. Περὶ τὰ χαράγματα ἐν θέρει, ἐν δὲ χειμῶνι ὥρας τινὰς πρὶν ἢ χαράξῃ, ἀφυπνιζόμεθα ὑπὸ τυμπανιστοῦ διατρέχοντος πᾶσαν τὴν αἴθουσαν, καὶ ἐντὸς πέντε λεπτῶν ὠφείλομεν νὰ ἤμεθα ἐπὶ ποδός, ἐντὸς δέκα ἄλλων νὰ θραύσωμεν (ἐν χειμῶνι) τὸν παχὺν πάγον τῶν προχοΐδων, νὰ νιφθῶμεν, νὰ ἐνδυθῶμεν, καὶ κατὰ μοίρας νὰ ταχθῶμεν ὑπὸ τοὺς σημαιοφόρους, ὧν ἀνὰ 2 ἢ 3 ἦσαν κατανεμημένοι εἰς ἑκάστην μοῖραν, καὶ οὕτω, κατὰ τὰ προστάγματα τοῦ ἀξιωματικοῦ, τακτικῶς βηματίζοντες, κατηρχόμεθα εἰς ἄλλην, μεγίστην καὶ ἐκείνην αἴθουσαν, ἔνθα ἐπίσης παρατεταγμένοι, ἠκροώμεθα τῆς προσ-

ευχῆς, ἀπαγγελλομένης ὑφ' ἑνὸς ἐξ ἡμῶν, εἶτα τῆς διαταγῆς τῆς ἡμέρας, ἀναγινωσκομένης ὑπὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ, μετὰ ταῦτα εἴχομεν ἄνεσιν, μέχρι τοῦ προγεύματος, συγκειμένου ἐκ γάλακτος καὶ ἄρτου, καὶ ἔπειτα, κατὰ τάξεις, οὐχὶ κατὰ μοίρας, παρατατ-τόμενοι, ἀπηρχόμεθα εἰς τὰ διάφορα ἀκροατήρια. Ἐνταῦθα δὲ διετελοῦμεν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν διδασκάλων, καὶ μετὰ πᾶν μάθημα ἐπεστρέφομεν, ὁμοίως παρατεταγμένοι, εἰς τὴν κοινὴν αἴ-θουσαν, ἔνθα ἑκάστη μοῖρα, συγκειμένη, ὡς εἶπον, ἐκ μαθητῶν πασῶν τῶν τάξεων, κατελάμβανεν ἰδίαν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐμελε-τῶμεν, εἰστιώμεθα τὴν μεσημβρίαν καὶ ἐδειπνοῦμεν τὸ ἑσπέρας. Εἰς τὴν αὐτὴν δ' αἴθουσαν καὶ συνεπαίζομεν ἐπὶ κακοκαιρίας· ἐπὶ καλοῦ δὲ καιροῦ διετρίβομεν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως, ὑπὸ τὴν ἐφορείαν τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐν τῷ εὐρυχώρῳ κήπῳ τοῦ κατα-στήματος, ἔνθα αἱ δύω ἀνώτεραι τάξεις ἠσχολούμεθα καὶ εἰς κατασκευὴν ἔργων ὀχυρωματικῶν.

Ἡ δὲ τροφὴ ἡμῶν ἦν λιτή, ἀλλ' ἐπαρκής, καθαρία καὶ θρε-πτική. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς εἰς τὸ κατάστημα εἰσόδου μου, γράφων ποτὲ εἰς τὰς ἀδελφάς μου, ταῖς περιέγραφον, παίζων μᾶλλον ἢ σπουδάζων, ἐν ἄλλοις τὸν μέλανα ἄρτον ὅστις μᾶς παρε-τίθετο. Δυστυχῶς μοὶ ἀπεκρίθησαν γαλλιστί, διότι τότε αἱ νέαι Ἑλληνίδες, εἰς ξένα σχολεῖα ἀνατρεφόμεναι, ἐλάμβανον τὴν κα-κὴν ἕξιν τοῦ γράφειν ξένας γλώσσας εὐχερέστερον τῆς πατρικῆς των. Τίς δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἀποσβολισμός μου, ὅτε ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ καταλυματίας τοῦ σχολείου λοχαγὸς Ἐρνέστης μὲ ἠρώτησε πῶς εὐχαριστοῦμαι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῆς τροφῆς· ὅτε δ' ἐγὼ μετ' ἀφελοῦς εἰλικρινείας ἀπεκρίθην ὅτι ἤμην λίαν ηὐχαριστημένος, μοὶ ἐνεχείρισεν ἀνοικτὴν τὴν ἐπιστολὴν τῶν ἀδελφῶν μου, συλλυ-πουμένων με διὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἄρτου ὃν ταῖς εἶχον περιγράψει διὰ *μελανῶν* χρωμάτων!

Ἐν τῇ ὀγδόῃ τάξει ἦσαν τὰ στρατιωτικὰ μαθήματα σπουδαιό-τατα, καὶ πολλὴν εἰς αὐτὰ κατεβάλλομεν ἐπιμέλειαν· τὰ δὲ μα-θηματικὰ ἦσαν ἡ ἐπιούσιος ἡμῶν διανοητικὴ τροφή, καὶ ἐγὼ ἰδίως

μετὰ πλείστου ἐνθουσιασμοῦ ἐπεδιδόμην εἰς αὐτά. Ἡ ἐπίλυσις τῶν δυσκολωτέρων προβλημάτων ἠσχόλει τὸν νοῦν μου νυχθημερόν, καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἀπομνημονεύω περιστάσεώς τινος παραδόξου, φαινομένου ἐξαιρετικοῦ, ἐνὸς ἐξ ἐκείνων ἅτινα πρόκεινται ἐνίοτε ὡς ἐκπληκτικὰ καὶ δύσλυτα διλήμματα εἰς τὴν φυσιολογίαν. Ὁ Καθηγητὴς μᾶς εἶχε δώσει πολύπλοκόν τι πρόβλημα ἀναλογιῶν ἀναφερομένων εἰς γραμμάς τινας ἐν τῇ πυραμίδι, εἰπὼν ἡμῖν, ὅστις εὕρῃ τὴν λύσιν νὰ τῷ δώσῃ αὐτὴν κατὰ τὸ προσεχὲς μάθημα. Καὶ ἠσχολήθημεν μὲν πάντες οἱ συνταξιῶταί μου δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ διὰ τῆς ἑσπέρας ἔτι κατὰ τὰς ὥρας τῆς μελέτης καὶ τῆς ἀνέσεως εἰς εὕρεσιν τῆς λύσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἠργάσθην δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς καὶ ἐβασάνισα τὸν νοῦν μου μετ' ἴσης ὑπομονῆς, ἀλλ' ἐπίσης ματαίως. Καὶ ὅτε δ' ἔπεσα εἰς τὴν κλίνην, τὸ πρόβλημα εἰσέτι ἀνελογιζόμην, καὶ ὅτε τέλος μοὶ ἐπῆλθεν ὁ ὕπνος, ἡ φαντασία μου ἦν πλήρης πυραμίδων καὶ γραμμῶν καὶ ἀναλογιῶν· περὶ δὲ τὴν αὐγὴν ὠνειρεύθην εὐαρινέστατα πυραμίδα, καὶ εἶδον γραμμὰς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀνεγνώριζον τὴν προσάλληλον θέσιν καὶ τὰς ἀναλογίας αὐτῶν, καὶ ἔβλεπον καθαράν, ὡς μοὶ ἐφαίνετο, τὴν λύσιν αὐτὴν τοῦ προβλήματος. Ἀμέσως δ' ἀρυπνισθείς, ἐχάραξα αὐτὴν εἰς τὸ ἀβάκιόν μου ὃ συνήθως ἐφύλαττον τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν μου, καὶ ὅτε μετὰ ταῦτα, καταβὰς εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν μελετῶν, τὴν ἀνεθεώρησα, εὗρον ὅτι . . . . . ἦτον ὀρθή! Τὴν εἶχον δ' εὕρει μόνος ἐγώ. Τὸ πρόβλημα τοῦτο περιέλαβον εἰς ἣν μετὰ ταῦτα ἐξέδωκα ἐν Ἀθήναις συλλογὴν προβλημάτων καὶ ἐστὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 172. σελ. 208 τοῦ Β' τόμου τῆς Συλλογῆς.

Μία δὲ τῶν ἀσχολιῶν ἡμῶν εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἦν ἡ τῆς τοπογραφικῆς ἰχνογραφίας, εἰς ἣν πολλοὶ τῶν συμμαθητῶν μου ἦσαν πολὺ ἐμοῦ δεξιώτεροι· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοὺς ὑπερέβαινον πάντας εἰς ἐπιμέλειαν καὶ εὐσυνείδητον ἐκτέλεσιν τῶν ἡμῖν προβαλλομένων, διότι ζητηθέντων ποτέ, νομίζω κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν διακοπῶν τῶν Χριστουγέννων, τῶν ἰχνογραφικῶν ἔργων τῆς τάξεως ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὸν στρατηγόν, ὁ ἀνώτατος οὗτος διοικητὴς καὶ

κριτὴς ἡμῶν ἐπέστρεψεν αὐτὰ εἰπὼν ὅτι πάντες οἱ συνταξιῶταί μου ἔπρεπε νὰ λάβωσι παράδειγμα παρ' ἐμοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐμανθάνομεν καὶ τὴν ἱππικήν, εἰς στρατῶνά τινα ἀπερχόμενοι, ἔνθα τραχὺς ὑπαξιωματικὸς τῶν θωρακοφόρων μᾶς ἐκάθιζεν ἐπὶ γυμνῶν τῶν ἵππων, ἐν ᾧ ἐβαδίζομεν τροχάδην ἐκτύπα διὰ μακρᾶς μάστιγος τὸν ἀέρα πρὸ τῆς ῥινὸς τῶν ἵππων μας, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀνετινάσσοντο καὶ ὠρθοῦντο, ἐκεῖνος δ' ὠργίζετο καὶ ἐφώναζεν ἂν ἡμεῖς ἐκλονούμεθα, εἰ καὶ κινδυνεύοντες νὰ πέσωμεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν.

Ἄλλο δὲ μάθημα ἦν τὸ τῆς ξιφομαχίας, ὃ μᾶς ἔδιδεν ἀρχαῖος ὑπαξιωματικός, καὶ αὐτὸς ἀγροῖκος ξιφουλκός, τὰς διδασκαλίας του ἐφαρμόζων διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ τῶν βραχιόνων ἡμῶν, ἐφ' ὧν πολλάκις ἔμενον μελανὰ ἢ καὶ αἱματηρὰ δείγματα τῆς ἐμπειρίας του. Ὀφείλω ὅμως εἰς τὴν ἀπότομον ἀμφοτέρων τούτων τῶν διδασκάλων μέθοδον τὰς ταχείας προόδους μου εἰς τὰς τέχνας των.

Τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον ἐνίοτε ἐπεσκέπτετο ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, εἰσερχόμενος ἀπροσδοκήτως εἰς τὰς τάξεις ἐπὶ τῶν παραδόσεων. Ποτὲ δὲ δὲν παρέλειπε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν, καί, γνωρίζων ἡμᾶς, μᾶς προσεφώνει· « *Χαῖρετε, Χελλένες* » ὅπερ ἐνοοῦμεν ὅτι ἐν τῇ *Ἐρασμίᾳ* προφορᾷ σημαίνει· « *Χαίρετε, Ἕλληνες!* » καὶ ἐζήτει πληροφορίας παρὰ τῶν διδασκάλων ἂν προωδεύομεν. Ἐπειδὴ δὲ ὅσα περὶ ἡμῶν ἐπληροφορεῖτο μεγάλως τὸν ηὐχαρίστουν συνέλαβε τὴν φιλελληνικωτάτην ἀπόφασιν, συμπληρῶν τὸ ἔργον του, νὰ μετακαλέσῃ εἰς Μόναχον καὶ ἄλλους τινὰς Ἑλληνόπαιδας, υἱοὺς τῶν κυριωτέρων ἀγωνιστῶν, ἵνα ἐκπαιδευθῶσιν ὅπου καὶ ἡμεῖς στρατιωτικῶς.

Ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος, ἀνὴρ μεγαλεπήβολος καὶ τρόφιμος τῶν ἀρχαίων Μουσῶν, ἐνθουσιωδῶς ἐνεπνέετο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἔγραφε διθυράμβους ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν, ὅτε ἄλλαι κυβερνήσεις τοὺς κατεδίκαζον καὶ τοὺς κατεδίωκον ὡς **καρβονάρους**, ἐπαναστατήσαντας κατὰ τοῦ νομίμου αὐτῶν κυριάρχου. Πλὴν δ' ἄλλων

δὲν ἐδίστασε νὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀξιωματικοὺς αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἔϊδεκ, ἵνα βοηθήσωσιν εἰς ὀργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ ἀνώτατος οὗτος ἀξιωματικός, ὅστις μετὰ τοῦ Γάλλου Φαβιέρου συνεμερίζετο τὴν δόξαν τοῦ νὰ ὀργανίσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔλαβε παρὰ τοῦ Βασιλέως του τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκλέξῃ καὶ πέμψῃ τοὺς Ἑλληνόπαιδας τοὺς μέλλοντας ν' ἀνατραφῶσιν ἐν Βαυαρίᾳ, ἵνα ἐν καιρῷ ἀναδειχθῶσιν ὀργανωταὶ τοῦ στρατοῦ τῆς πατρίδος των. Εἰς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς διαταγῆς ταύτης ὁ Ἔϊδεκ ἔπεμψεν εὐθὺς κατ' ἀρχὰς τέσσαρας νέους, οἵτινες καὶ ἀμέσως κατετάχθησαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, τοὺς ἐκ Κορίνθου Σωτήριον καὶ Ἀριστείδην Ῥέντην, ἀδελφοὺς τῆς Κας Δ. Καλλέργη, τὸν Ι. Καρπούνην ἐκ Μεσολογγίου καὶ τὸν Ἀνδρέαν Κοτζιᾶν ἐκ Ψαρῶν. Καὶ οὗτος μὲν καὶ ὁ Ἀριστείδης Ῥέντης ἐτάχθησαν εἰς τὴν ἐμὴν μοῖραν, οἱ δ' ἕτεροι δύω εἰς τὴν τοῦ Σ. Σούτσου.

Τὸν Σωτήριον Ῥέντην ὅμως εἴχομεν μετ' οὐ πολὺ τὴν θλῖψιν ν' ἀπολέσωμεν ἀποθανόντα ἐξ ἐγκεφαλικοῦ νοσήματος, οὗ παροξύνοντος οἱ ἰατροὶ ἐζήτουν τὴν πηγὴν εἰς προσβολὴν τοῦ ἡλίου, πρεσβεύοντες ὅτι ἤδη ἐκ τῆς πατρίδος του ἔφερεν αὐτὴν ὁ δυστυχὴς νέος.

Ὁ δὲ Κοτζιᾶς ἦν παῖς ἔτι, σχεδὸν βρέφος, καὶ κράσεως ἀσθενοῦς, μᾶλλον φροντίδων μητρὸς καὶ τροφοῦ ἀνάγκην ἔχων ἢ ἱκανὸς ν' ἀνθέξῃ ὑπὸ βόρειον οὐρανόν, εἰς σκληραγωγίαν στρατιωτικοῦ βίου, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς. Ἐφαίνετο δ' οὐ μόνον περὶ τὴν κατάληψιν, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ὅρασιν ἔχων δυσκολίαν τινά· ὥστε, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶδον τὴν ἀξιοθρήνητον τύχην τοῦ Ῥέντη, ἐπέμεινα παρὰ τοῖς διοικηταῖς ἀξιωματικοῖς ὅτι μεγάλην ἀνελάμβανον εὐθύνην διατηροῦντες τὸ μικρὸν καὶ ἀσθενικὸν παιδίον ἐν Μονάχῳ. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἴδιοι συνιδόντες ἐξέθηκαν εἰς τὸν στρατηγὸν τὰ δέοντα, καὶ κατὰ παραστάσεις αὐτοῦ ἀπεπέμφθη ὁ μικρὸς Κοτζιᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου μετά τινα ἔτη εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὸν ἰδῶ ὑγιᾶ, καὶ κατέχοντα δημοσίαν τινὰ θέσιν. Ἡ

περαιτέρω διαμονή του εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον θὰ ἦτο λίαν πιθανῶς ὁ θάνατός του.

Τὸν δὲ νεώτερον Ῥέντην, τὸν Ἀριστείδην, ὡς κατανενεμημένον εἰς τὴν ἐμὴν μοῖραν, ἀνέλαβον ἐγὼ ἐντελῶς ὑπὸ τὴν φροντίδα μου, καὶ ἀνανεῶν ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ πείραμα τὸ τοσοῦτον ἐπιτυχὸν μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς περιπάτους τὸν εἶχον πλησίον μου, καὶ προφορικῶς τῷ ἐξήγουν ὅσα εἰς τὴν τάξιν του ἐδιδάσκετο, καὶ μάλιστα τὰ μαθηματικά, εἰς ἃ ἐπίσης κατώρθωσα ἱκανῶς νὰ τὸν προαγάγω. Ἡ Ἑλλὰς ἐμάχετο καὶ ἐχρειάζετο πολεμιστὰς ἱκανούς ἵνα τῇ ὀργανίσωσι στρατὸν ἀξιόμαχον. Τοὺς ἐχρειάζετο δὲ τάχιστα. Οὕτως ἐσκεπτόμην, καὶ διὰ τοῦτο καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐκπληρῶ ὅτε πᾶσαν ἐπιμέλειαν κατέβαλλον διὰ τὴν σπουδὴν οὐ μόνον ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων συμπατριωτῶν μου. Εἶχον δὲ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδῶ τὸν Ἀριστείδην Ῥέντην γινόμενον ἕνα τῶν διακεκριμένων μαθητῶν τῆς σχολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα δόκιμον ἀξιωματικὸν τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ.

Συνεπλήρωσε δ' ὁ συνταγματάρχης Εἰδὲκ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ὀλίγον μετὰ ταῦτα διὰ δευτέρας ἀποστολῆς πολυπληθεστέρων Ἑλληνοπαίδων, οἵτινες ὅμως, μετὰ τὴν θλιβερὰν πεῖραν τοῦ θανάτου τοῦ Ῥέντη καὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Κοτζιᾶ, ἀπεφασίσθη νὰ καταταχθῶσι κατ' ἀρχὰς εἰς προκαταρκτικόν τι σχολεῖον, τὸ διατηρούμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου Desjardins, εἰς ὃ ἡ φήμη ὅτι ἡμεῖς ἐσπουδάζομεν ἐν Μοναχῷ εἶχεν ἤδη φέρει πολλοὺς καὶ ἄλλους νέους Ἕλληνας, ὧν εἷς ἀπό τινος ἦν ὁ Δημήτριος Βότσαρης, υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Μάρκου, συνοδευόμενος ὑπὸ παιδαγωγοῦ ἢ μᾶλλον ἐπιμελητοῦ, τοῦ Σουλιώτου Χρήστου, ὅστις ἐν ἔπειτα χρόνοις διετέλεσεν ἀρχιτρίκλινος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Ἀπὸ τοῦ Desjardins δὲ οἱ νεωστὶ ἐλθόντες οὗτοι Ἕλληνες μετέβησαν εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον κατὰ τὸ τέλος μόνον τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε ἡμεῖς ἐξηρχόμεθα.

Ἐν ᾧ δ' εἰσέτι ἐσπουδάζομεν, παρασκευαζόμενοι ἤδη διὰ τὰς

ἐξετάσεις, μίαν ἡμέραν ὁ στρατηγὸς ἐκάλεσε πάλιν τὸν Σ. Σοῦτσον καὶ ἐμὲ εἰς τὰ δωμάτιά του, ὅπερ ὀπωσοῦν μᾶς ἐτάραξε διότι πρὸς ἄλλους μαθητὰς δὲν τὸ ἔπραττεν. Ἀλλὰ τὸ μήνυμα οὐδὲν εἶχε τὸ φοβερὸν οὐδὲ κἂν τὸ λίαν σπουδαῖον. Ἤθελε δὲ μόνον ὁ στρατηγὸς νὰ μᾶς δείξῃ παίγνιόν τι στρατιωτικὸν πολύπλοκον, συνιστάμενον ἐκ τοπογραφικῶν χαρτῶν, οἵτινες παρίστων δυσβάτους στενωπούς, φρούρια καὶ παντοῖα τῆς χώρας συμπτώματα. Προσυπῆρχον δὲ καὶ τάγματα κινητὰ παντὸς ὅπλου, ὀφείλοντα νὰ παρατάττωνται, νὰ κινῶνται καὶ ν' ἀνταγωνίζωνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκείνου· ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ παιγνίου ἦν ἡ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τακτικῆς καὶ τῆς στρατηγικῆς ἐνάσκησις τῶν παιζόντων. Εἶχε δὲ πέμψει ὁ Βασιλεὺς αὐτὸ εἰς τὸν στρατηγόν, ζητήσας παρ' αὐτοῦ νὰ τὸ ἐξετάσῃ ἂν ἦν καλὸν καὶ σκόπιμον ἵνα δοθῇ εἰς ἕνα ἐκ τῶν Βασιλοπαίδων εἰς ἄσκησιν· ὁ δὲ στρατηγὸς ἡμᾶς ἐκάλεσεν ὡς ἐξεταστάς, ὅπερ ἀπεδείκνυεν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πεποίθησιν καὶ ὑπόληψιν εἰς τὰς γνώσεις ἡμῶν. Τὸ δὲ περίεργον, ὅτι ὁ Βασιλόπαις ὅτ' ὂν προσδιωρίζετο τὸ ὑπὸ δύω Ἑλλήνων κριθὲν τοῦτο παίγνιον ἦν ὁ δευτερότοκος τοῦ Βασιλέως, ὁ Ὄθων, ὅτε οὐδὲ κατ' ὄναρ ἡ Βαυαρικὴ οἰκογένεια ἀπέβλεπεν εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸν θρόνον. Ἀρκεῖ δὲ καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο ἀνέκδοτον εἰς διάψευσιν τῆς μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι διαδοθείσης ὑπό τινων ἀτόπου φήμης ὅτι ὁ Βασιλόπαις Ὄθων ἀνετρέφετο ἵνα γίνῃ ἱερεύς! Τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο παίγνιον ἐπεκράτησεν ἔπειτα εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην παρὰ τοῖς εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐπιδιδομένοις, καὶ ἐστὶ τὸ γνωστὸν Kriegspiel, jeu de guerre, ὃ λέγεται ὅτι μετὰ ἔτη ἐπέφερε καὶ ῥῆξιν μεταξὺ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β' καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῷ στρατηγοῦ Βαλδερσέ.

Ἐντὸς δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους μεγάλη μοὶ ἐπεφυλάσσετο χαρά. Ὁ πατήρ μου ἦλθεν εἰς Μόναχον. Τὰ μικρὰ λείψανα τῆς περιουσίας του, ἡ ὕπαρξις τῆς οἰκογενείας του ἐξηρτῶντο ἐκ σχέσεων δικαστικῶς περιπεπλεγμένων ἐν Δακίᾳ, ὅπου τότε ἡ δικαιοσύνη καὶ βραδυτάτη ἦν καὶ ἐπισφαλεστάτη. Καὶ ὁ μὲν πατήρ μου εἶχεν ἐπι-

θυμίαν, τὰ πάντα ἐγκαταλείπων, νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν γῆν τοῦ πόθου καὶ τῶν ὀνείρων πάσης του τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου ἐπέμενεν ὅτι πρὸ πάντων ὤφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῆς οἰκογενείας του, καὶ μέρος μὲν ἐκ τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὸν χαρακτῆρά του φυσικῆς μαλακότητος, μέρος δὲ διότι ἀνεγνώριζε καὶ ὁ ἴδιος ὅτι δίκαια ἀπῄτει ἡ μήτηρ μου, ἐνέδιδε, πρὸ ἐτῶν ἤδη ἀγωνιζόμενος τὴν ἄνισον πάλην κατὰ δυστρόπων ἀντιδίκων, καὶ τηκόμενος ὑπὸ λύπης καὶ ἀνυπομονησίας. Ἀλλὰ πάντοτε τὴν Ἑλλάδα διαλογιζόμενος, καὶ πρὸς αὐτὴν στρέφων πάσας του τὰς μελέτας, ἀνεγίνωσκε μετὰ πόθου πᾶν ὅ,τι περὶ αὐτῆς ἐγράφη, καὶ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ νέων περιηγητῶν ἀρυόμενος, ἐσχεδίασε σύγγραμμα πραγματευόμενον περὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχαίας τοπογραφίας τῶν τότε ἀγωνιζομένων χωρῶν, τὸ μετὰ ἔτη ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἑλληνικά*. Ὅσον δὲ προὐχώρει εἰς τὸ ἔργον τόσον ἀνεκάλυπτε τὰ κενὰ ἐν αὐτῷ, ἃ ἐν Ὀδησσῷ τῷ ἦν ἀδύνατον νὰ πληρώσῃ, διότι εἰς τὴν ὅλως ἐμπορικὴν ἐκείνην πόλιν ἦν ἐστερημένος οὐ μόνον εἰδικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν κοινοτέρων βοηθημάτων. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε, μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν τῷ ὑπέσχοντο τέλος ὁριστικήν τινα λύσιν τῶν δικαστικῶν δυσχερειῶν, ν' ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους ἵνα προμηθευθῇ τὰ τελευταίως γραφέντα περὶ Ἑλλάδος, καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ ἀξιολογώτερα, ὅσα ἐκ παραπομπῶν μόνον ἐγνώριζε. Καθ' ὁδὸν ὁ' ἔμεινέ τινας ἡμέρας ἐν Μονάχῳ ἵνα μὲ ἴδῃ, καὶ κατῴκησε παρὰ τῇ Κυρίᾳ Σουβέρτ· εἰς ἐμὲ δὲ καὶ τὸν Σ. Σοῦτσον ἐδόθη ἡ ἄδεια, ἐφ' ὅσον ἔμεινεν ἐν Μονάχῳ, νὰ ἐξερχώμεθα καθ' ἑκάστην κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως, εἰς ἐπίσκεψίν του.

Ἐν Παρισίοις δὲν ἔμεινεν ὑπὲρ τὸν μῆνα, καὶ πάλιν ἐπέστρεψε διὰ τοῦ Μονάχου, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ κιβώτιον πλῆρες συγγραμμάτων τοῦ Τουρνεφόρτου, τοῦ Ῥαοὺλ Ῥοσσέτου, νεωτάτων ἐκδόσεων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἄλλων· ἀλλὰ φέρων συγχρόνως καὶ δισταγμούς τινας ἀντικαταστήσαντας ἐν τῇ πατριωτικῇ του καρδίᾳ τὰς λαμπρὰς ἐλπίδας μεθ' ὧν ἔσπευδεν εἰς Παρισίους. Τότε τῷ

ὄντι, καμφθεῖσα ἡ Εὐρώπη ἐκ τῶν δεινοπαθημάτων καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀποφασίσασα ν' ἀναγνωρίσῃ τέλος τὴν δι' αἱμάτων ἀγορασθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, εἶχεν ἐκλέξει ὡς Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὅστις πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς τὴν θέσιν του ἐπεσκέφθη καὶ τοὺς Παρισίους, ὅτε διέτριβεν ἐκεῖ ὁ πατήρ μου. Τοῦτο οὗτος μαθὼν μετέβη μετ' ἀφράστου συγκινήσεως καὶ χαρᾶς παρ' αὐτῷ ἵνα συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ μέλλοντος νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τῆς πατρίδος τὰς τύχας. Ἀλλ' ἡ προσδοκία του ἐψεύσθη, διότι ὁ νέος κυβερνήτης τῷ ἐφάνη ἀνὴρ ψυχρός, καὶ ὀλίγον ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν μεθ' οὗ ἤρχετο πρὸς αὐτόν. Ὅτε τῷ εἶπεν ὁ πατήρ μου ὅτι μετ' οὐ πολὺ θέλει κατέλθει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸν ἠρώτησε τότε ὁ Κυβερνήτης τί ἀνάγκην ἔχει νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ, καὶ διατὶ δὲν ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Κωνσταντινούπολιν. « Διότι, τῷ ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου, πατρὶς τῶν διαλογισμῶν μου ἦτον δι' ὅλου μου τοῦ βίου ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς. Θέλω δὲ προσπαθήσει, ὅτε μεταβῶ ἐκεῖ, οὔτε εἰς αὐτὴν οὔτε εἰς τὴν Ὑμετέραν ἐξοχότητα νὰ ἤμαί ποτε εἰς βάρος ». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησε, βαρεῖαν ἔχων τὴν καρδίαν. Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν εἰς Μόναχον μοὶ εἶπεν ὅτι βαθέως ἐλυπήθη μὴ εὑρὼν ἐν τῷ Κυβερνήτῃ τῆς Ἑλλάδος οἷα αἰσθήματα ἤλπιζε παρ' αὐτοῦ, ἴσως ὅμως διότι ὁ Καποδίστριας ἦτο ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἐνοχλήσεων, αἵτινες πιθανῶς τῷ ἐγένοντο ἀφ' ὅτου ἐδέχθη τὴν νέαν θέσιν του, καὶ ἐξέλαβεν ὡς τοιαύτην καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός μου.

Καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρός μου ἐξηκολουθοῦμεν μένοντες ἐν τῇ σχολῇ, ἔνθα ὁ βίος ἦν μὲν ἐγκεκλεισμένος καὶ μοναστικός, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐστερημένος διασκεδάσεων. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ σπουδὴ ἐβράχυνε τὸν χρόνον, καὶ ἡ λύσις προβλημάτων, καὶ ἡ ἀπόκτησις νέων γνώσεων, καὶ ἡ διαγραφὴ ἰχνογραφικῶν σχεδίων τοσοῦτον μᾶς ἀπησχόλουν, ὥστε οὐδέποτε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐνθυμοῦμαι νὰ ἐστενοχωρήθην ὑπὸ πλήξεως, τοῦ κυρίου προϊόντος τούτου τῆς ἀργίας. Καὶ οἱ μακροὶ δὲ περίπατοι ἡμῶν, ἐφ' οὓς πάντοτε

ἐπωφελούμην ἵνα διδάσκωμαι ἢ ἵνα διδάσκω, μοὶ ἦσαν λίαν εὐχάριστοι. Προσέτι δὲ κατὰ τακτὰς περιόδους ὡδηγούμεθα εἰς τὸ θέατρον, ἀποκλειομένων μόνον τῶν ἀμελῶν, καὶ διὰ στερήσεως τῆς εὐχαριστήσεως ταύτης τιμωρουμένων. Ἀλλ' ἐγὼ οὐδέποτε εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο, καὶ ἐν γένει εἰς οὐδὲν σχολεῖον καὶ ὑπ' οὐδενὸς διδασκάλου ἐτιμωρήθην, ἐκτὸς ἅπαξ, ὅτε, εἰπόντος τι τοῦ διδασκάλου, ἡ τάξις ἐγέλασε, καὶ ἐτιμωρήθη ἐλαφρῶς πᾶσα, μετὰ τοῦ ἐνόχου καὶ οἱ ἀθῶοι, ἐξ ὧν ἤμην καὶ ἐγώ. Ἕνεκα λοιπὸν ταύτης τῆς θέσεώς μου ἐν τοῖς μαθηταῖς ἤμην εἷς τῶν συνεχέστερον εἰς τὸ θέατρον ἀγομένων. Εἴχομεν δὲ καὶ τὸ δικαίωμα ν' ἀνταλλάσσωμεν πρὸς ἀλλήλους τὴν σειρὰν ἡμῶν οἱ συμμαθηταί, καὶ τοῦτο ἔπραττον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παραχωρῶν ἄλλοις τὰ μελοδράματα καὶ τοὺς χορομίμους (ballets), καὶ λαμβάνων παρ' αὐτῶν τὰς τραγῳδίας καὶ τὰ κλασικὰ δράματα. Οὕτω εἶδα ἀπὸ τῆς σκηνῆς τὰ πρώτιστα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς Γερμανικῆς μούσης καὶ τῆς τοῦ Σαικεσπείρου, ὧν δαιμόνιος διερμηνεὺς ἦν ὁ ἠθοποιὸς Eslair, ὁ Ταλμᾶς τῆς Γερμανίας. Τούτου ἡ θυγάτηρ, ἀνατραφεῖσα δαπάνῃ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ἐνυμφεύθη ἔπειτα ἐν Ἀθήναις τὸν Κ. Γάσπαρην. Αἱ καλλοναὶ δὲ τῶν μεγάλων ποιητῶν μ' ἐπλήρουν τότε ἐνθουσιασμοῦ, καὶ μέχρι δακρύων οὐ σπανίως μὲ συνεκίνουν. Ἀλλ' ἤθελον νὰ κρύπτω τὴν πολεμιστοῦ ἀναξίαν ταύτην ἀδυναμίαν ἀπὸ τῶν συμμαθητῶν μου, καὶ ἀπέστρεφον τὴν κεφαλήν, ἵνα μὴ μὲ ἴδωσι κλαίοντα. Τοῦτο δὲ πράττων ποτέ, εἶδον ὀπίσω μου καθημένην ξανθὴν καὶ ὡραίαν νέαν, ἥτις ἔκλαιε καὶ αὐτή, καὶ μετὰ συστολῆς ἠθέλησε νὰ καλύψῃ τὸ πρόσωπον, ὅτε ἐκπεπληγμένη ἀπήντησε τὰ ἐμὰ δάκρυα, καὶ ἔκτοτε, ἐπειδὴ πάντοτε εἶχε τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἐγὼ ὁμοίως, συμπάθειά τις παρήχθη μεταξὺ ἡμῶν, οὐδ' ἀπεκρύπτομεν ἀμοιβαίως τὴν συγκίνησιν, καὶ ἐλαφρῶς προσεμειδιῶμεν ἀλλήλοις. Μέχρι τούτου ὅμως περιωρίσθη ἡ γνωριμία ἡμῶν, καὶ οὐδὲ περὶ τοῦ ὀνόματός της ποτὲ ἠρώτησα.

Ἄλλη δ' ἡμῖν χορηγουμένη διασκέδασις ἦν ὅτι εἰς δημοσίους χορούς, οἷον δημοτικοὺς καὶ τοιούτους, εἰς οὓς παρευρίσκετο καὶ ἡ

αὐλή, προσεκαλούμεθα καὶ ὡδηγούμεθα οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως, πρὸς μόρφωσιν βεβαίως τῶν κοινωνικῶν ἡμῶν τρόπων, ἀλλὰ πρὸ πάντων, πιστεύω μᾶλλον, πρὸς αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χορευτῶν. Ἐν τοιαύταις δ' ἐπισήμοις περιστάσεσιν ἡ μόνη ἐπαγομένη βελτίωσις εἰς τὴν ἐνδυμασίαν ἡμῶν ἦν ὅτι μᾶς ἐδίδοντο ***Πατροκτόνοι*** (Fattermörder), ἤτοι λευκὰ περιλαίμια ὑπὸ τὸν λαιμοδέτην, ὧν δὲν ἐγίνετο χρῆσις εἰς τὴν συνήθη ἡμῶν ἀναβολήν.

Σπανίως δέ, ἅπαξ ἢ δὶς κατὰ τὸ θέρος ἐδίδε καὶ τὸ σχολεῖον χορόν, ὅτε ἀπηρχόμεθα εἰς στρατιωτικὴν ἐκδρομὴν εἴς τινα τῶν μέχρι δύω ὡρῶν ἀπεχόντων περιχώρων, ζωγραφικήν τινα θέσιν ἐκλέγοντες, εἰς ἣν διημερεύοντες ἐδεχόμεθα τὰς προσκεκλημένας οἰκογενείας συνήθως τὰς τῶν μαθητῶν συγγενικάς, καὶ ὁ χορὸς διήρκει μέχρι τῆς ἑσπέρας, παιανιζούσης τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, ἥτις συνέκειτο ἐκ μαθητῶν, διότι καὶ μουσικὴν ἐδιδάσκοντο ὅσοι εἶχον ὄρεξιν καὶ ἦσαν πρὸς αὐτὴν προσφυεῖς. Προσεκλήθημεν καὶ ἡμεῖς ἑσπέραν τινὰ εἰς τοῦ μουσικοδιδασκάλου ἵνα ἐρευνηθῇ ἡ μουσικότης ἡμῶν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Σούτσου δὲν ἐνθυμοῦμαι πῶς ἀπεφάνθη ὁ διδάσκαλος· ἐμὲ δὲ δευτέραν φορὰν δὲν μὲ προσεκάλεσε.

Καὶ παραστάσεις δ' ἐγίνοντο ἐνίοτε ἐν τῷ σχολείῳ· ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἔμεινα ἐν αὐτῷ μία μόνον ἐδιδάχθη ἡ τοῦ « Στρατοπέδου τοῦ Βαλλενστέϊν » τοῦ Σχιλλέρου εἰς ἣν δὲν συνέπραξα.

Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ σχολικοῦ ἐκείνου ἔτους, ὅπερ ἦν τὸ 1827, ὑπέστημεν τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις, οὔσας διπλᾶς, προφορικὰς μὲν δι' ὅλον τὸ σχολεῖον, ἐγγράφους δὲ διὰ μόνους ἡμᾶς τοὺς ἐξερχομένους.

Κατὰ τὰς πρώτας, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν Γαλλικῶν, ἀνετέθη εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἕνα τῶν συμμαθητῶν μου, τὸν Euler, ὅστις μετὰ ταῦτα ἦν μεταξὺ τῶν συνοδευσάντων τὸν Βαυαρικὸν στρατὸν εἰς Ἑλλάδα, ν' ἀπαγγείλωμεν τὴν σκηνὴν τοῦ Βρούτου καὶ Βαλερίου ἐκ τοῦ « Καίσαρος » τοῦ Βολταίρου, λήγουσαν διὰ τοῦ μονολόγου τοῦ Βρούτου. Ἤμην δ' ὁ Βροῦτος ἐγώ, καὶ φαίνεται ὅτι μεγάλως ἠδοκίμησεν ἡ ἀπαγγελία μου παρὰ τῷ πολυπληθεῖ ἀκροατηρίῳ,

περιέχοντι τὸ ἄνθος τῆς συναναστροφῆς τοῦ Μονάχου, διότι εἰ καὶ ὁ Εὔλερ, μικρὸν ἔχον μέρος, οὐδ' αὐτὸ ἀπταίστως ἀπήγγειλεν, ἐνθουσιωδῶς ὅμως ἐχειροκροτήθημεν καὶ ὑπεχρεώθημεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν παράστασιν.

Καὶ ἕτερον δὲ στέφανον ἔδρεψα κατὰ τὰς ἐξετάτεις ταύτας, ἔτι ὑλικώτερον, εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν αὐτῶν, τὸν τῆς . . . . ὀρχήσεως! Ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Κος Λάγγε ἦν εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων σκηνικῶν χορευτῶν τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου, καί, ὑπ' αὐτοῦ γυμνασθέντες, πλὴν ἄλλων χορῶν, ἐχορεύσαμεν, ὁ αὐτὸς Κ. Euler πάλιν, ὢν ὁ ἄριστος χορευτὴς τῆς τάξεως, καὶ ἐγώ, διχορίαν (pas de deux) χαριεστάτην σύνθεσιν αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ δυσκολωτάτην, πᾶσαν συγκειμένην ἐκ πυκνῶν **θερμαστρίδων** (entrechats). Αὕτη μεγάλως θαυμασθεῖσα ὑπὸ τῶν θεατῶν, μάλιστα τῶν τοῦ ὡραίου φύλου, ἐφαίνετο οὐκ ὀλίγον συντελέσασα εἰς τὸ νὰ ἐμβάλῃ ἰδίως εἰς τὰς Κυρίας τοῦ Μονάχου τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας των.

Καὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν δὲ ἤμην εἷς τῶν μᾶλλον διαπρεπόντων. Ὅτε πολλάκις ἐντὸς τοῦ ἔτους, εἰς τὰς γυμναστικὰς ἡμῶν ἀσκήσεις παρευρίσκετο ὁ ἑκκαιδεκαέτης περίπου διάδοχος, ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς Μαξιμιλιανός, ἐμπρὸς αὐτοῦ ἐμὲ πρὸ πάντων ἔπεδείκνυεν ὁ διδάσκαλος.

Ἦν δ' ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ Maasmann, ὁ πρῶτος τὴν γυμναστικὴν συστηματικῶς εἰσαγαγὼν εἰς τὴν δημοσίαν ἀγωγὴν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ περὶ αὐτῆς συγγράψας, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ὡς ἱστορικὸς συγγραφεὺς διαπρέψας. Εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας ἔφερεν ὁ αὐλικὸς παιδαγωγὸς καὶ τὸν μικρὸν Ὄθωνα, δεκαετῆ τότε, καὶ εἰς αὐτὸν μὲ παρέστησεν ὁ Κ. Μαάσμανν ὡς ἕνα τῶν δεξιωτάτων μαθητῶν του, καὶ ὡς συλλαβόντα τὴν ἰδέαν νὰ μεταφράσω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ περὶ γυμναστικῆς βιβλίον του. Τῷ ὄντι δὲ εἶχον ἀποφασίσει τοῦτο, ἀφορῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀγωγῆς ἐπιρροὴν τῆς γυμναστικῆς καὶ εἰς τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν διὰ τοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐν ὅμως ἐλησμόνουν, τὰς γλωσσικὰς δυ-

σκολίας ἃς ἔμελλον ν' ἀπαντήσω εἰς ἐξελλήνισιν τῶν τεχνικῶν ὅρων, στερούμενος τῶν ἀναγκαίων φιλολογικῶν γνώσεων, προσέτι δὲ καὶ τὸ μάταιον τῆς ἐκδόσεως βιβλίου πρὶν ἢ ὀργανισθῶσι σχολεῖα, ὧν παραρτήματα μόνον θὰ ἦσαν τὰ γυμναστήρια. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιχείρησίς μου, εἰς τὰς δυσκολίας ταύτας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρώτην, προσκρούσασα, ἐγκατελείφθη σχεδὸν ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς της.

Ἄλλης ὅμως σπουδαιότητος ἦσαν αἱ ἔγγραφοι ἐξετάσεις, ἃς εἴχομεν μίαν ἑβδομάδα μετὰ τὰς προφορικάς. Ἡ δι' αὐτὰς ὡρισμένη ἀπέραντος αἴθουσα διηρεῖτο κατὰ πλάτος διὰ κιγκλίδων δίχα· καὶ εἰς μὲν τὸ ἀνώτερον τμῆμα αὐτῆς, ἀποτελοῦν τοῦ μήκους τὸ τέταρτον ἤδρευεν ἐπιτροπὴ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν πεμπομένη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ συμπροκαθημένη μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ καὶ τῶν διδασκάλων. Εἰς τὸ ἐπίλοιπον δὲ ἐκαθήμεθα οἱ 26 ἐξεταζόμενοι εἰς 8 μακροτάτας τραπέζας, ἀνὰ 3 εἰς ἑκάστην, εἰς τοσαύτην ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε πᾶσα συνεννόησις μεταξὺ ἡμῶν ἦν τόσῳ μᾶλλον ἀδύνατος, καθ' ὅσον ἀξιωματικοὶ τῆς σχολῆς περιήρχοντο ἀδιακόπως μεταξὺ τῶν τραπεζῶν, τὴν τάξιν ἐπιτηροῦντες.

Ἡ ἐπιτροπὴ μεθ' ἑκάστου τῶν διδασκάλων ἀπεφάσιζε τὰ προβλήματα ἅτινα μᾶς ὑπηγορεύοντο, καὶ ὠφείλομεν νὰ λύσωμεν αὐτὰ μόνα βοηθήματα ἔχοντες, διὰ μὲν τὰς γλώσσας ἓν λεξικόν, διὰ δὲ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἓν σῶμα πινάκων λογαριθμικῶν. Ἅμα δ' ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἔλυεν ἐγγράφως πάντα τὰ προταθέντα, παρέδιδε τὰς λύσεις εἰς τὸν καθηγητήν, καὶ ἐξήρχετο τῆς αἰθούσης. Τὰ μαθηματικὰ προβλήματα ἦσαν ἐκ τῶν δυσκολωτέρων. Ἓν ἐξ αὐτῶν ἐζήτει διὰ πολυπλόκων ἐξισώσεων τὴν εὕρεσιν καὶ τὸν συνδυασμὸν γραμμάτων ἀποτελούντων κύριόν τι ὄνομα. Πολλὴν ἔχων ἐγὼ τότε εὐχέρειαν περὶ τὰ μαθηματικά, ἔλυσα αὐτὸ πρὶν τῶν ἄλλων· ἀλλὰ τὸ ἐξαχθὲν ὄνομα μοὶ ἐφάνη δυσπρόφερτον, καὶ ἦν ὅλως ἄγνωστον εἰς ἐμέ· δι' ὃ καὶ ὅτε ἔδωκα τὰ τετράδια εἰς τὸν διδάσκαλον τῷ εἶπον ταπεινῇ τῇ φωνῇ «Τί ἀλλόκοτον ὄνομα μᾶς

ἐδώκατε!» καὶ ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης ἡμίσειαν ὥραν πρὸ πάντων τῶν συμμαθητῶν μου, μὴ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς πληρεστάτης καὶ θριαμβευτικῆς μου ἐπιτυχίας. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ μετανοήσω διὰ τὴν μεγάλην καὶ μὴ λελογισμένην σπουδήν μου. Τὸ προταθὲν ὄνομα ὃ ἐπρόκειτο νὰ εὕρωμεν ἦν Rouvroix. Καὶ ὑπελόγισα μὲν ἀκριβέστατα πάντα τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, εἰς ὃ πολλοὶ τῶν ἄλλων ἐντελῶς ἀπέτυχον· ἀλλ' ὅτε ἐπρόκειτο νὰ κατατάξω αὐτὰ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ὀνόματος, τότε ἐξ ἁπλῆς ἀβλεψίας ἔγραψα ἓν γράμμα πρωθύστερον. Ἐπειδὴ δέ τινες, ἐπίσης ἐπιλύσαντες τὸ πρόβλημα, καίτοι πολὺ μετ' ἐμέ, δὲν ὑπέπεσαν εἰς τὸ λάθος τοῦτο, τούτου ἕνεκα, ὅσον ἐλάχιστον καὶ ἂν ἦν τὸ παράπτωμα, οὐδαμῶς μαθηματικὸν μάλιστα, μ' ἐστέρησεν ὅμως καὶ τοῦτο δικαίως τοῦ πρώτου βαθμοῦ, ὃν ἄλλως ἤθελον λάβει ἀφεύκτως. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι συνετέλεσεν, ἴσως ἐπίτηδες εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναδειχθῶ πρῶτος, καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς γαλλικῆς, καταριθμήσας καὶ τὴν στίξιν μετὰ τῶν γλωσσικῶν σφαλμάτων, καὶ τάξας διὰ τοῦτο ἄλλους μαθητὰς ὑπὲρ τὸν Σοῦτσον καὶ ὑπὲρ ἐμέ, τοὺς δύο μόνους ὁηλαδὴ τοὺς ἠξεύροντας Γαλλικὰ ἐν τῇ τάξει. Ἕνεκα τούτου ἐγὼ μὲν ἐξῆλθον *τέταρτος*, ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος *δέκατος* μεταξὺ τῶν 26 μαθητῶν τῆς ὑγδόης τάξεως.

3.

Ἐκδρομή.

Μετὰ τὸ τέλος δὲ τῶν ἐξετάσεων, ἡ ἑβδόμη τάξις τοῦ σχολείου, ἐκείνη ἣν ὑπερεπηδήσαμεν ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν ὑγδόην, προσδιωρίσθη ἵνα ἐξέλθῃ ἐπὶ τῶν διακοπῶν εἰς περιοδείαν χωρομετρήσεως, ὑπὸ τὸν ταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Jeetze, τὸν διδάσκαλον τῆς τοπογραφικῆς ἰχνογραφίας, καὶ πατέρα ἑνὸς τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ἐκείνης. Ἐν ᾧ δ' οἱ λοιποὶ τῶν συμμαθητῶν ἡμῶν τῆς ὑγδόης

ἔσπευδον ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ νὰ χαρῶσι τὰ πλεονεκτήματα τὰ προσηρτημένα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ, ὃν ἡ ἐπιτυχία ἐν ταῖς ἐξετάσεσι τοῖς ἐξησφάλιζεν, ἡμεῖς, κρίνοντες ὅτι ἡ ἐκδρομὴ ἐδύνατο ν' ἀποβῇ λίαν ὠφέλιμος εἰς τὰς σπουδὰς ἡμῶν, παρεκαλέσαμεν νὰ προσαρτηθῶμεν εἰς αὐτήν, ὅπερ προθύμως μᾶς ἐπετράπη· τὸν δὲ στρατηγὸν καὶ τοὺς μαθητὰς τῆς ἑβδόμης ηὐχαρίστησε μεγάλως ἡ αἴτησις αὕτη, διότι ἀπεδείκνυεν ὅτι οὐδόλως ἐδιστάζομεν νὰ καταταχθῶμεν μετὰ τῶν ὑποδεεστέρων ἡμῶν, καὶ νὰ μείνωμεν ἐπί τινα χρόνον ἔτι ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τοῦ σχολείου πειθαρχίαν, ἂν διὰ τούτου ἐδυνάμεθα ν' αὐξήσωμεν τὰς γνώσεις, ὧν εἴχομεν ἀνάγκην.

Ἡ ἐκδρομὴ ἐγένετο πεζῇ, καὶ ἡ καθημερινὴ πορεία ἦν πολύωρος καὶ ἐπίπονος· ἀλλ' ὑπεβαλλόμεθα εἰς αὐτὴν χαίροντες, διότι ἐθεωροῦμεν ὡς προάσκησιν τῶν κακοπαθειῶν εἰς ἃς ἐμέλλομεν νὰ ἐκτεθῶμεν ἐν τῇ ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι. Ἀνεκούριζον δὲ καὶ περιέσπων ἡμῶν τὸν κάματον τὰ ἄσματα τῶν συμμαθητῶν, ἀντηχοῦντα ἐν πολυφώνοις χοροῖς εἰς τὰ δάση καὶ τὰς βαθείας κοιλάδας.

Μετὰ τριήμερον ὁδοιπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς Ober-Amergau, ὡραῖον χωρίον, διαῤῥεόμενον ὑπὸ ῥύακος, καὶ εἰς τὸν μυχὸν κείμενον μιᾶς τῶν ποικίλων καὶ κατασκίων κοιλάδων τοῦ Βαυαρικοῦ Τυρολίου. Ἐνταῦθα δέ, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον κατοικήσαντες, ἠγόρευθα ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου εἰς τῶν περιχώρων τὴν χωρογράφησιν, ἀναβαίνοντες εἰς κορυφὰς ἀποτόμους, διερχόμενοι διὰ κινδυνωδῶν στενωπῶν, καὶ περιλαμβάνοντες εἰς τὴν ἐργασίαν ἡμῶν πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος, ἀπὸ Unter-Amergau μέχρι τοῦ μοναστηρίου Ethal, μεθ' ὅλων τῶν περικειμένων λόφων καὶ τῶν ἀπωτέρων ὑψηλῶν ὀρέων ὅσα ἐβλέπομεν. Ἐπεδιδόμην δ' ὅλῃ καρδίᾳ εἰς τὰ περιγραφικὰ ταῦτα ἔργα· καὶ ἐνθυμοῦμαι πόσον ἐδυσφόρησα, ὅτε ποτὲ ἀπὸ λόφου τινὸς τῶν περιχώρων ὡς σημεῖον τῆς τριγωνομετρικῆς βάσεως τῆς ὅλης καταμετρήσεως σταυρόν τινα λαβὼν ὅστις ἵδρυτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀντικειμένου ἀποτόμου ὄρους, καθ' ἣν στιγμὴν ἔθετον τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ δευτέρου εἰς τὸ μαθηματικὸν διόπτρον διὰ

τὸν ἀναπόφευκτον ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τῆς ἀρχικῆς μου παρατηρήσεως, αἴφνης ὁμίχλη καταβᾶσα, μοὶ ἀπέκρυψε τὸν σταυρόν, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διαρκέσασα κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐργασίας, ἥτις θὰ ἦν πρὸ πολλοῦ περατωμένη, ἂν ἡ ὁμίχλη ἤρχετο ἓν δευτερόλεπτον μόνον βραδύτερον.

Οὐδὲν δὲ ἦν τερπνότερον δι' ἐμὲ τῆς πλανήσεως ταύτης εἰς τὰ ὕψη τῶν ὀρέων καὶ εἰς τὰ βάθη τῶν γραφικωτάτων κοιλάδων· καὶ ἐπειδὴ τακτικὴν σπουδὴν τότε δὲν εἶχον, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐβυθιζόμην μόνος πολλάκις εἰς τὰ σκοτεινὰ δάση, ἢ ἐξηπλούμην εἰς τὴν χλόην τῶν λόφων, καὶ ἀνέπνεον ποίησιν ἐκ πάντων τῶν περιστοιχιζόντων με ἀντικειμένων. Τότε καὶ διάφορα ᾄσματα ἐποίουν κατ' ἤχους Γερμανικούς, οὓς εἶχον ἐναύλους, στοχαζόμενος πάντοτε τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐλπίζων ὅτι θὰ ἐψάλλοντο ποτὲ ὑπὸ τῆς μαχίμου Ἑλληνικῆς νεολαίας, ἐξάπτοντα αὐτὴν εἰς ἔργα ἀνδρείας. Ἐκ τούτων εἰσὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐκδοθέντα «ὁ Κλέφτης», «ἡ Σάλπιγξ» καὶ ἄλλα.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ἀμεργάου εἶχον ἰδιαιτέραν βιομηχανίαν τὴν ξυλογραφίαν, καὶ πολλοὶ παρηγγείλαμεν αὐτοῖς ξοάνια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμοιογραφικά, παριστῶντα ἡμᾶς φέροντας τὸν ὀδίτην χιτῶνα (blouse), τὸν εὐρὺν ψιάθινον μέλανα ὀδοιπορικὸν πῖλον καὶ τὴν μακρὰν βακτηρίαν, ἥτις ἦν ἄφευκτον ἐφόδιον διὰ τὴν ὀρειβασίαν. Τοιοῦτο ἀγαλμάτιον ἔχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι μοὶ ὁμοιάζει, ἔπεμψα εἰς τοὺς γονεῖς μου. Ἐδώκαμεν δὲ καὶ χορὸν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἡμῶν, εἰς ὃν συνῆλθον προσκληθεῖσαι πολλαὶ τῶν περιχώρων οἰκογένειαι, ἐν ἄλλοις καί τις κόμησα ἐξ Etthal μετὰ τῆς ὡραίας θυγατρός της, ἃς εἶχον γνωρίσει ἐπὶ τῶν εἰς τὸ μοναστήριον ἐπισκέψεών μου.

4.

Ἐν τῷ στρατῷ.

Ὅτε δ' ἐπεστρέψαμεν ἐκ τῆς ἐκδρομῆς, ἀπερασίσαμεν ὅτι ἀνάγκη ἦν νὰ μείνωμεν ἐπί τινα καιρὸν εἰσέτι εἰς τὸν στρατόν, ἵνα καὶ πρακτικῶς ἐξασκήσωμεν ὅ,τι εἴχομεν διδαχθῆ θεωρητικῶς, τὰ τῆς ὑπηρεσίας βέλτιον γνωρίσωμεν καὶ προσαποκτήσωμεν καί τινας ἄλλας γνώσεις, ὧν τὴν ἔλλειψιν ᾐσθανόμεθα. Κατὰ τοὺς Βαυαρικοὺς κανονισμούς, οἱ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς εὐδοκίμως ὑποστάντες, ἐλάμβανον βαθμὸν ἀνθυπασπιστοῦ, καὶ οἱ μὲν 10 πρῶτοι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκλέξωσιν ὁποῖον ὅπλον ἤθελον, οἱ δὲ λοιποὶ κατετάσσοντο ὅπου ἀπεφάσιζε τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. Ἡμεῖς λοιπὸν ἐξελεξάμεθα ἀμφότεροι τὸ πυροβολικόν, φρονοῦντες ὅτι ἐν αὐτῷ εἴχομεν περισσότερα νὰ μάθωμεν, καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν ὅτι ἔμελλον ὠφελιμώτεραι νὰ ὦσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἐνομίζομεν ἐν αὐταῖς μᾶλλον καθυστεροῦσαν. Ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν ὅμως, ἐπειδὴ αὐτὸς μᾶς ἠνάγκαζεν εἰς καθημερινὴν τακτικὴν ὑπηρεσίαν, συσκεφθέντες ἐζητησάμεθα δι' ἀναφορᾶς νὰ ταχθῶμεν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου, ἵνα οὕτω διέλθωμεν διὰ πασῶν τῶν βαθμίδων τῆς ὑπηρεσίας καὶ γνωρίσωμεν αὐτάς, νὰ μᾶς ἐπιτραπῇ δὲ συγχρόνως νὰ περιορίσωμεν τὴν ὑπηρεσίαν ἡμῶν εἰς μόνα τὰ γυμνάσματα, ἔχοντες τὸν ἐπίλοιπον χρόνον ἐλεύθερον, ἵνα φοιτῶμεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἡ αἴτησις αὕτη εὐηρέστησε μεγάλως, καὶ ἐνεκρίθη προθύμως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὅστις προσδιέταξε νὰ ἐξακολουθῇ διδομένη εἰς ἡμᾶς ἡ μικρὰ σύνταξις ἐκ δρ. 62, ἥτις ἐχορηγεῖτο δι' ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ἐν ὅσῳ διεμένομεν εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς *ἐπίδομα* (Taschengeld), διὰ τὰς μικρὰς ἡμῶν δαπάνας, ὡς προμηθείας διδακτικῶν βιβλίων, γραφικῆς ὕλης κτλ. Κατῳκήσαμεν δὲ τότε ἀπέναντι τῆς οἰκίας τοῦ Θειρσίου παρὰ τῇ Κυρίᾳ Schlichtegroll, τῇ χήρᾳ τοῦ ποτὲ προέ-

ὄρου τῆς Βαυαρικῆς ἀκαδημίας, κυρίᾳ σεβαστῇ καὶ πεπαιδευμένῃ, ἥτις διῆγεν ἄλλοτε εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Στάελ καὶ πολλῶν τῶν μᾶλλον διακεκριμένων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς της. Ἐπί τινα δὲ χρόνον εἶχε παρ' ἑαυτῇ καὶ καλήν τινα ἀνεψιάν της ἐκ Νυρεμβέργης. Ἔμεθα δ' ὑπότροφοι αὐτῆς, καὶ παρεκαθήμεθα εἰς αὐτῆς τὴν τράπεζαν πρὸς οὐ μικρὸν ἡμῶν ὄρελος διὰ τὴν εὐγενῆ καὶ διδακτικὴν αὐτῆς ὁμιλίαν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν εἰς Μόναχον, ἵνα σπουδάσῃ ἐπίσης, καὶ συγκατῴκησε μεθ' ἡμῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σκαρλάτου Δημήτριος, ὅστις φιλοσκώμμων ὢν καὶ ὑπωσοῦν ἀνημμένης συμπεριφορᾶς, δυσκόλως δὲ καὶ τὴν Γερμανικὴν ὁμιλῶν, δὲν ἐδυνήθη μέχρι τέλους νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς ἀγαθῆς ἡμῶν οἰκοδεσποίνης, καὶ ἀπέβη ἀναγκαῖον νὰ γευματίζῃ εἰς ξενοδοχεῖον, μέχρις οὗ καὶ ἡμεῖς ἐγκατελείψαμεν μετὰ λύπης ταύτην τὴν οἰκίαν, ἀποβᾶσαν πολὺ στενόχωρον δι' ἡμᾶς.

Τῷ ὄντι ἀφ' ὅτου ἐσπουδάζομεν ἐν Μονάχῳ, πολλοὶ Ἕλληνες, ἐκ τοῦ παραδείγματος ἡμῶν προτραπέντες, ἤρχισαν νὰ συῤῥέωσιν εἰς τὸ ἐκεῖ πανεπιστήμιον εἰς ὃ ἄλλως τε ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος εἶχε καλέσει ὀνομαστοτάτους καθηγητὰς ἐκ πάσης τῆς Γερμανίας. Ἀφ' ὅτου δ' ἐξήλθομεν τῆς στρατιωτικῆς Σχολῆς, ἡ οἰκία ἡμῶν ἦν τὸ κέντρον τῶν πλείστων ἐκ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ἐν οἷς διέπρεπον ὁ ἔκτοτε γνωστὸς γενόμενος καὶ ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰς γνώσεις καὶ τὸν χαρακτῆρά του τιμηθεὶς Κωνσταντῖνος ὁ Ῥοδελέγιος, ὁ ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ ἀγχινοίᾳ καὶ ὡς ἰδιώτης καὶ ἐν δημοσίαις θέσεσιν ἐν μετὰ ταῦτα χρόνοις διακριθεὶς Κ. Δόσιος, ὁ Ποντίκης, ὅστις ἐν Ἑλλάδι ἔπειτα ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν σοφωτέρων καθηγητῶν, διότι εἰς τὰ πρώτιστα Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας διῆλθεν ἀλληλοδιαδόχως πάσας τὰς σχολάς, ἐξητάσθη εἰς πάσας τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς πάσας ἐπρώτευσε. Συνώδευε δ' αὐτὸν καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφός του, ὅστις ὅμως εἰς οὐδὲν ποτὲ πανεπιστήμιον θελήσας νὰ φοιτήσῃ κατετάχθη εἰς τὸ ἱππικὸν σύνταγμα τῶν θωρακοφόρων, ἐνεδύθη λαμπρὰν στολήν, ἔσυρε μακρὰν σπάθην εἰς τὰ λιθόστρωτα τοῦ Μονάχου, καὶ ἐφημίζετο μόνον διὰ τὰς

ἀσκόπους καὶ ἄφρονάς του μονομαχίας. Καὶ ἐκ Βλαχίας δ' εἶχον ἔλθει Ἕλληνες καὶ Βλάχοι προσέτι, οἱ μὲν ἵνα σπουδάσωσιν, οἱ δὲ ἵνα δαπανήσωσιν εὐθύμως ὅσα οἱ γονεῖς τοῖς ἐχορήγουν λόγῳ σπουδῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων εἷς τῶν οἰκείων ἡμῶν ἦν ὁ Κ. Μανέσκος, συγγενὴς τῆς οἰκογενείας Καρακάση, μεθ' ἧς τοσαύτη σχέσις μὲ συνέδεε παιδιόθεν. Τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἤρχοντο συνεχέστατα τὰς ἑσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, καὶ λαμπρὰ καὶ ὅλως ἐθνικὴ ἦν ἡ ὑποδοχὴ ἣν τοῖς παρεσκευάζομεν. Συνίστατο δ' εἰς τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας, αὐτοπροσώπως εἰς τὰ ἐργαστήρια μεταβαίνοντες, ἠγοράζομεν ὀλίγον βούτυρον καὶ ὀρύζιον, καὶ πρὸ τῆς συναναστροφῆς, πλύνοντες τοῦτο ἐπιμελῶς, ὅτε οἱ φίλοι συνήρχοντο, καὶ ἡ θερμάστρα ἀνήπτετο διὰ τὴν ἑσπέραν, τὸ ἐθέτομεν εἰς αὐτὴν ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου νὰ βράσῃ, καὶ ἐν καιρῷ προσθέτοντες καὶ τὸ βούτυρον, κατεσκευάζομεν **πιλάφιον** ἐθνικώτατον, ὃ ἐτρώγομεν πάντες ὁμοῦ εἰς ἐνθύμησιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ ἐκηρύττομεν ἀμίμητον. Ἐνίοτε δὲ τὰς μαγειρικὰς ἡμῶν ἀξιώσεις ἐπιτείνοντες, κατωρθώσαμεν, οὐχὶ ἀδοκίμως, καὶ καταίφιον ἐκ ῥιζὸς ὑπὸ τὰ βλέμματα τῆς συναναστροφῆς νὰ παρασκευάσωμεν, καὶ προσέτι καὶ τὸν πολὺ σοφώτεραν τὴν παρασκευὴν ἀπαιτοῦντα πλακοῦντα, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει **σαραΐλι** καλούμενον, διότι ὑποτίθεται ὅτι εἰς μόνους τοὺς εὐδαίμονας τοῦ σαραγίου ἐνοίκους δέδοται νὰ γεύωνται τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἐδέσματος. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης τῶν μαγειρικῶν τούτων παρασκευῶν ἦν ὁ Σκ. Σοῦτσος, ἐγὼ δὲ ἤμην ὁ παραμάγειρος. Τὸ προϊὸν δὲ τῆς τέχνης ἡμῶν ἦν τὸ μόνον παρατιθέμενον εἰς ταύτας τὰς ἑσπερίδας. Οἶνος δὲ παντελῶς ἀπεκλείετο, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ εὐθυμία.

Ἕκαστος ἡμῶν ἐξέθετε τὰ περὶ τῶν σπουδῶν του, καὶ ὡμιλοῦμεν καὶ περὶ Ἑλλάδος, καὶ ἐσυζητοῦμεν τὰ ἐκεῖ συμβαίνοντα, καὶ ἐσχεδιάζομεν, ἕκαστος κατ' ἰδίαν κρίσιν, τὸ μέλλον αὐτῆς, καὶ ἀνεγινώσκομεν, ὅσοι ἐδύναντο, προϊόντα τῆς ἀώρου Μούσης των, μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι δι' αὐτῶν ἐδοξάσαμεν τὴν πατρίδα, καὶ ἡ φαι-

ὀρότης ἡμῶν ἐκορυφοῦτο μέχρις ἀσμάτων, ἐν οἷς προεξῆρχεν ὁ Προβελέγιος, ψάλλων μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, εἰ καὶ μετὰ παρατόνου φωνῆς, τὴν ***Κυρὰ Μαριώραν***, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπανελαμβάνομεν αὐτὴν ἐν χορῷ.

Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀπομνημονεύσω ὅτι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν ἐπεσκεπτόμεθα τὸν Μανέσκον, εἰσῆλθε, χωρὶς ν' ἀναγγελθῇ, νέος ἄγνωστος ἡμῖν, φορῶν ἔνδυμα ὡς περίπου τὸ τῶν Ἱερολοχιτῶν, καὶ μᾶς προσεφώνησε διὰ τῶν λέξεων «Χαίρετε, Ἕλληνες συμπατριῶται». Ἔπειτα δὲ ἀνέπτυξεν ἐνώπιον ἡμῶν θριαμβευτικῶς ἐλαιογραφίαν ἣν ἐκράτει τετυλιγμένην, καὶ παριστῶσαν τὴν Ἑλλάδα θέτουσαν τὸν πόδα καὶ τὴν ἄκραν τοῦ ξίφους ἐπὶ Τούρκου πεφονευμένου. Μᾶς ἔδειξε δὲ καὶ τρεῖς λαμπρὰς καταγλύφους βάσεις καπνοσυρίγγων (λουλάδες) ἐκ σηπίου, ὧν ἑκάστη παρίστα ἐν ὡραιοτάτῃ καὶ λίαν ἀνεχούσῃ γλυφῇ ἄλλη ἄλλην σκηνὴν ναυμαχίας, καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα θὰ προσέφερεν αὐτὰς ὡς δεῖγμα πατριωτικῆς εὐγνωμοσύνης εἰς ἑκάτερον τῶν τριῶν Εὐρωπαίων ναυάρχων, τῶν ναυμαχησάντων ἐν Πύλῳ. Ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος Ἕλλην ὡρμᾶτο ἐκ Πέστης, καὶ ὠνομάζετο . . . Ζήσης Σωτηρίου.

Μία τῶν πρωτίστων ἡμῶν ἀσχολιῶν ἦσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὰ γυμνάσια τοῦ πυροβολικοῦ, ἐφ' ὧν ὑπηρετοῦντες ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται, ἐγενόμεθα λίαν ἔμπειροι εἴς τε τὴν λοιπὴν τῶν πυροβόλων διαχείρισιν καὶ εἰς τὴν σκόπευσιν, μὴ οὖσαν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένην παντὸς κινδύνου, διότι παραδείγματα ὑπῆρχον αἰφνιδίας ἐκπυρσοκροτήσεως ἐνίοτε, ἂν ὁ σκοπεύων δὲν ἔκλειεν ἐπιμελῶς τὴν ἀναφλεκτικὴν αὐτοῦ ὀπὴν διὰ τοῦ δακτύλου. Τὰ δ' ἀποτελέσματα ἦσαν τότε ὀλέθρια καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸν γεμίζοντα. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ὀχληρὸν ἦν, ὅτε προσήγομεν τὴν θρυαλλίδα εἰς τὴν ὀπήν, ὅτι ὁ κρότος τῆς ἐκρήξεως κατ' ἀρχὰς μοὶ ἐφαίνετο ὅτι θὰ διαῤῥήξῃ τὸ ἀκουστικὸν τύμπανόν μου, καὶ μετά τινας κανονοβολισμοὺς ἀληθῶς ἔμενον κωφὸς ἐπὶ ὥρας ἢ καὶ ἐφ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Βαθμηδὸν ὅμως συνείθισα καὶ εἰς τοῦτο, ἀφ' οὗ μάλιστα

ἐδιδάχθην ν' ἀνοίγω εὐρέως τὸ στόμα μου ἐπὶ τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως. Εἰς τὰ γυμνάσια ταῦτα ὡδηγούμεθα καὶ ἔξω τῆς πόλεως ἐνίοτε μὲν περὶ ὄρθρον βαθύν, καὶ διὰ παχυτάτης ὁμίχλης, ἐνίοτε δὲ τὴν νύκτα, ἀσκούμενοι εἰς τὴν ῥίψιν τῶν φωτεινῶν σφαιρῶν.

Τὸν δ' ἐπίλοιπον καιρὸν ἡμῶν ἀφιεροῦμεν ἢ ἔπρεπε ν' ἀφιερῶμεν εἰς ἀκροάσεις τοῦ Πανεπιστημίου, φοιτῶντες εἰς τὸ μάθημα τῆς πειραματικῆς χημείας ὑπωσοῦν τακτικῶς παρὰ τῷ ἱκανωτάτῳ καὶ δεξιωτάτῳ καθηγητῇ Vogel, καὶ εἰς τὸ τῆς φυσικῆς παρὰ τῷ καθηγητῇ Staal, ὅστις πολὺ ἠλαττοῦτο τοῦ συναδέλφου του, ἴσως οὐχὶ κατὰ τὰς γνώσεις, διότι ἐφημίζετο ἐπ' αὐταῖς, ἀλλὰ βεβαίως κατὰ τὴν εὐχέρειαν, δι' ὃ καὶ ποτὲ σχεδὸν τὰ πειράματα αὐτοῦ δὲν ἐπετύγχανον ἀκριβῶς, καὶ σπανίως ἐπεχείρει τοιαῦτα δι' ὑγρῶν, χωρὶς νὰ περιχύσῃ τοὺς πλησιεστέρους του φοιτητάς, πρὸς γενικὴν εὐθυμίαν τοῦ ἀκροατηρίου. Οὐδ' εἰς τὰς μαθηματικὰς δ' ἀποδείξεις εἶχε πολλὴν ἑτοιμότητα, καὶ ἐν γένει ἡ προφορικὴ αὐτοῦ ἔκθεσις δὲν διεκρίνετο δι' εὐαρέστου εὐκρινείας. Μίαν ἡμέραν, χαράξας σχῆμά τι εἰς τὸν πίνακα, μᾶς ἐξέθετε δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνας ἀναλογίας μεταξὺ μεγάλης τινὸς καὶ ἄλλης μικρᾶς ἐν αὐτῷ καθέτου. Ἐξ ἀγνοίας ὅμως τῆς Ἑλληνικῆς, ἔλεγεν ἀντὶ *τῆς καθέτου*, ἀρσενικῶς der Kathete, καὶ ἐπανελάμβανε πολλάκις ὅτι der grosse Kathete ἔχει πρὸς τὸν kleinen Katheten, κτλ. Γενικὸς δὲ ἦν ὁ καγχασμὸς εἰς τὸ ἀκροατήριον πρὸς πολλὴν ἔκπληξιν καὶ δυσαρέσκειαν τοῦ καθηγητοῦ, ὅστις μὴ ἐννοῶν τὴν αἰτίαν τῆς εὐθυμίας ἐπανελάμβανε σοβαρῶς τὴν φράσιν του, καὶ ὁ γέλως ἐδιπλασιάζετο, προερχόμενος ἐκ τούτου, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν εἴμεθα ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, τὴν στρατιωτικὴν στολὴν τοῦ σχολείου ἔτι φέροντες· ἂν δὲ καὶ ὁ Σοῦτσος δὲν ἦν μεγαλόσωμος, εἶχεν ὅμως ὁπωσδήποτε ἀνάστημα ὑψηλότερον τοῦ ἐμοῦ, καὶ οἱ φοιτηταὶ ἐφήρμοζον εἰς ἡμᾶς τὰς ἐξηγήσεις τοῦ καθηγητοῦ: Der grosse Cadet und der kleine Cadet.

Πλὴν τούτων δ' ἠκούομεν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐχὶ ὅσον ἔπρεπε τακτικῶς τὸν Θείρσιον, ἐξηγοῦντα τοῦ Αἰσχύλου τὰς «Εὐμενίδας»,

καὶ ἐνίοτε, ἀλλὰ κατ' ἐξαίρεσιν, τὰ φυσιολογικὰ μαθήματα τοῦ Ocken, νέου τότε, μέλανας φλογεροὺς ἔχοντος ὀφθαλμούς, μέλαιναν κόμην, καὶ μετ' ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως καὶ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλοῦντος. Ἐφοιτῶμεν δέ, ἀλλ' ἐκ περιεργείας μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμβριθῆ σπουδήν, καὶ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς παραδόσεις τοῦ Schelling, ὅστις πολιὰν εἶχε τότε τὴν κόμην, καὶ ὑπὸ λευκὰς ὀρρῦς ἠκόντιζε νεαρῶς καὶ νοημόνως σπινθηροβολοῦντα τὰ βλέμματα· ὡμίλει δὲ ἡσύχως μέν, ἀλλὰ μετ' εὐφραδείας ἀκατασχέτου. Ἐπειδὴ ὅμως τὰς εἰκόνας καὶ τὰ παραδείγματα αὐτοῦ πολλάκις ἐδανείζετο ἐκ τῆς μαθηματικῆς, οὐ σπανίως συνέβαινε ἡμεῖς μόνον ἐκ τῶν ἀκροατῶν νὰ ἤμεθα οἱ αὐτὸν ἐντελῶς ἐννοήσαντες, ὡς μᾶς ἀπεδείκνυον αἱ μετὰ τὴν ἀκρόασιν ἐκφραζόμεναι ἀπορίαι τῶν ἄλλων, καὶ αἱ πρὸς ἡμᾶς πολλάκις ἀποτεινόμεναι αὐτῶν ἐρωτήσεις πρὸς λύσιν τῶν ἀπορίῶν των.

Μετ' ὀλίγον ἦλθεν εἰς Μόναχον καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου Δημήτριος, καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ συμπαραλάβωμεν καὶ αὐτὸν ὡς συγκάτοικον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ οἰκία τῆς Κυρίας Schlichtegroll δὲν μᾶς ἐπήρκει πρὸς τοῦτο, καὶ αἱ μετ' αὐτῆς σχέσεις, μὴ συμβιβαζομένης πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Δημ. Σούτσου, εἶχον γίνει δυσκολώτεραι, ἐμισθώσαμεν ὅλον τὸν πρῶτον ὄροφον μεγαλητέρας οἰκίας εἰς τὴν **ὁδὸν τοῦ ἔαρος** (Frühlingstrasse), τὴν ἐκβάλλουσαν εἰς τὸν Ἀγγλικὸν κῆπον. Ἐκεῖ δὲ μετὰ ταῦτα συμπαρελάβομεν ὡς σύνοικον καὶ τὸν νέον Σχινᾶν, προερχόμενον ἐκ Κορώνης, ἀνεψιὸν δὲ τοῦ Μιχαὴλ Σχινᾶ, ἀποθανόντα μετά τινα ἔτη ἐν Ἑλλάδι· προσέτι δὲ καὶ τὸν Γεωργιάδην Μολλᾶν, τὸν ἔπειτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ἀθήναις γενικὸν Γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν χρηματίσαντα. Οὕτω διανεμόμενον, τὸ ἐνοίκιον τῆς μεγάλης οἰκίας ἀπέβαινε δι' ἡμᾶς ἐλαφρόν, καὶ ἀνάλογον τοῖς ἡμετέροις βαλαντίοις, ἅτινα ἦσαν ὑπὲρ πᾶσαν ἰδέαν κοῦφα· διότι, ἀφ' ὅτου, ἀπόφοιτοι τοῦ σχολείου, ἐμείναμεν ἀνεξάρτητοι, ἀπεφασίσαμεν ὁ Σ. Σούτσος καὶ ἐγώ, νὰ μὴ ἤμεθα πλέον εἰς βάρος τῶν γονέων ἡμῶν, ὧν ἐγνωρίζομεν τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις, καὶ νὰ ζῶ-

μεν ἐκ μόνης τῆς ἐλαχίστης ἐκείνης χορηγίας τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Δι' αὐτῆς βεβαίως λίαν ἄνετον δὲν ἐδυνάμεθα νὰ ἄγωμεν βίον, ἀλλ' ἐστοχαζόμεθα τῶν συμπατριωτῶν ἡμῶν, οἵτινες ἔζων ἐν κινδύνοις καὶ κακουχίαις, καὶ δὲν ἐφρονοῦμεν ὅτι ἐδικαιούμεθα νὰ διαιτώμεθα ἡμεῖς μόνοι ἐν ἀπολαύσεσιν· ἄλλως τε ἡ σπουδὴ ἡμῶν ἦν νὰ ἐγγυμνασθῶμεν εἰς τὰς στερήσεις, ἃς καθῆκον καὶ σκοπὸν εἴχομεν μετ' οὐ πολὺ νὰ συμμερισθῶμεν. Καὶ ἐνδύματα μὲν εἴχομεν ὅσα ἐλάβομεν ἐκ τοῦ σχολείου, δυνάμενα ἐφ' ἱκανὸν χρόνον νὰ μᾶς ἀρκέσωσιν εἰς ὃν διετελοῦμεν βαθμὸν στρατιώτου· τὸ δ' ἐνοίκιον ὡς διενεμήθη μεταξὺ πέντε, ἦν μετριώτατον εἰς τὴν ἀναλογίαν ἑκάστου. Ἔμεινεν ἡ δαπάνη τῆς θερμάνσεως καὶ τοῦ φωτός, ἣν περιωρίζομεν εἰς τὸν ἐλάχιστον αὐτῶν ὅρον, μὴ θερμαίνοντες τοὺς κοιτῶνας, καὶ συνδιαιτώμενοι καὶ συσπουδάζοντες πάντες εἰς τὴν αὐτὴν αἴθουσαν. Εἷς κοινὸς ὑπηρέτης ἤρχετο τὸ πρωὶ καὶ ἐκαθάριζε πάντων ἡμῶν τὰ ἐνδύματα, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὑπηρετοῦμεν αὐτοὶ ἑαυτούς. Ἀπελείπετο ἔτι μόνον τῆς τροφῆς ἡ δαπάνη. Δι' αὐτὴν δ' εἰσήχθημεν εἰς λέσχην τινά, ὅπου ἐφοίτων ἄποροι διδάκτορες, ἄγαμοι καθηγηταί, τινὲς κατώτεροι ἀξιωματικοί, καὶ ἐκεῖ λιτώτατα ἐγευόμεθα. Τοῦ οἴνου καὶ καπνοῦ αἱ ἀπολαύσεις ἦσαν ξέναι εἰς ἡμᾶς, ὁρμωμένους ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἄλλως τε καὶ παιδιόθεν μοὶ εἶχεν ἐμφυτεύσει ὁ πατήρ μου, ὅτι Ἕλληνες ὄντες, προωρισμένοι νὰ μετάσχωμεν ἀγῶνος ὅστις ἐπέβαλλε πᾶσαν στέρησιν, ἔπρεπε νὰ συνηθίσωμεν εἰς ἐγκράτειαν. Οὕτως ἀρξάμενος, οὐδέποτε ἔπια οἶνον καὶ οὐδέποτε ἐκάπνισα δι' ὅλου τοῦ βίου μου. Συνίστατο δὲ τὸ γεῦμα ἐκ μόνου ζωμοῦ καὶ ἑνὸς ἐδέσματος κρέατος, καὶ ἐτρώγομεν ἅπαξ τῆς ἡμέρας, λέγοντες ἐνίοτε εἰς τοὺς ἐλέγχοντας ἡμᾶς διὰ τοῦτο, ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι πολεμοῦντες εὐτυχεῖς θὰ ἦσαν πολλάκις ἂν εἶχον τόσην καὶ τοιαύτην τροφήν· τὸ δ' ἑσπέρας εἷς ἐξ ἡμῶν ἀλληλοδιαδόχως ἐξήρχετο εἰς τὸ σκότος, φέρων τὸν στρατιωτικόν του μανδύαν, ἐπορεύετο πρὸς ἀρτοπώλην τινὰ ἔχοντα τὸ ἐργαστήριόν του ἐντὸς τοῦ λεγομένου Αὐλικοῦ κήπου, (Hofgarten), μὴ πολὺ ἀπέχοντος τῆς ἡμετέρας οἰκίας, ἐκτύπα εἰς αὐτοῦ τὸ παράθυρον, καὶ

ὅτε ἠνοίγετο, κατέθετεν ἐκεῖ σιωπηλῶς τὰ ὀλίγα ἀπαιτούμενα κέρματα, ἐλάμβανεν ἕνα μικρὸν ἄρτον, καὶ κρύπτων αὐτὸν ὑπὸ τὸν μανδύαν του, τὸν ἔφερεν εἰς τὸν οἶκον, ὅπου ὁ Σκ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, οἱ δύω μόνοι οἵτινες εἴχομεν κοινὴν τὴν δίαιταν, τὸν ἐφυλάττομεν ἐπιμελῶς ὑπὸ κλεῖδα, καὶ ἐλαμβάνομεν ἕκαστος ἀνὰ ἓν οὐχὶ μέγα τεμάχιον καθ' ἑσπέραν, καὶ ἕτερον τὸ πρωΐ, τρώγοντες αὐτὸ ὡς πράγευμα μετὰ μόνου γάλακτος, καὶ οὕτως οἰκονομοῦντες τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ ἐπὶ πλείονας ἡμέρας.

Διὰ τῆς τοιαύτης διαίτης κατωρθοῦμεν νὰ γράψωμεν εἰς τοὺς γονεῖς ἡμῶν ὅτι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην χρημάτων. Αἱ 68 δὲ δραχμαὶ εἰς ἕκαστον κατὰ μῆνα τῷ ὄντι οὐ μόνον μᾶς ἐξήρκουν, ἀλλά, τὸ θαυμαστότερον, κατωρθοῦμεν νὰ μᾶς μένῃ ἐνίοτε καὶ ἐλάχιστόν τι περίσσευμα, ὃ ἐχρησιμοποιοῦμεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ θεάτρου. Αὕτη ἦτον, ἐννοεῖται, σπανιωτάτη ἀπόλαυσις, ἀλλὰ δι' ἐμὲ μεγίστη καὶ τὴν περιώριζον εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς Γερμανικῆς καὶ Ἀγγλικῆς μούσης ὅσα δὲν εἶχον ἔτι ἰδεῖ ἀπὸ τῆς σκηνῆς.

Ἀστεῖον ἐνθυμοῦμαι ἓν ἐπεισόδιον τῆς τότε πενιχρᾶς ἡμῶν διαίτης. Τὸ Μόναχον ἐπισκερθείς, ἦλθε καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ Κ. Ἰωάννης Σοῦτσος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, νέος κομψὸς καὶ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀνήκων κοινωνίαν, ὅν, ὅτε τὸ πρῶτον εἶχον διέλθει διὰ Βιέννης, εἶχον ἀπαντήσει ἐκεῖ οἰκείως συναναστρεφόμενον μετὰ τοῦ Δὸν Μιγουέλου τῆς Πορτογαλλίας. Εἰς τὸ παράθυρον τῆς αἰθούσης ἡμῶν ἰδὼν ὁ Κ. Σοῦτσος ὑέλινον φιάλιον, ὑπέλαβε φυσικῷ τῷ λόγῳ ὅτι περιεῖχεν εὐῶδες μῦρον καὶ τὸ ἔλαβεν εἰς τὴν χεῖρά του, ἥτις ἔφερεν ὡραῖον χειρόκτιον. Ἀλλὰ μετὰ ῥίκνης ἀναγνωρίσας τὴν ἀπάτην του, «Λάδι εἶναι», ἀνέκραξε καὶ τὸ ἀφῆκε ἀποσύρων τὴν χεῖρα ὡς ἂν εἶχε ἐγγίσει ἔχιδναν. Εἰς τὸν νοῦν δὲν ἐδύνατο νὰ τῷ ἐπέλθῃ βεβαίως ὅτι φιάλη ἐλαίου διὰ λύχνον ἦν δυνατὸν ν' ἀπαντηθῇ εἰς αἴθουσαν ὑποδοχῆς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἴχομεν τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ ἄλλου Ἰωάννου Σούτσου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Σκαρλάτου, τοῦ πρὸς ὃν ὡς βρέφος ἔτρεφον διακαῆ ἀδελφικὴν ἀγάπην. Ἀπήρχετο δὲ

τότε εἰς Παρισίους πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γνώσεων, ἃς πλουσιωτάτας εἶχεν ἀποκτήσει αὐτοδιδάκτως. Ἀκούσας παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ὅτι ἐπεδιδόμην ἐνίοτε εἰς ποίησιν, ἐπέμεινε νὰ τῷ ἀναγνώσω δοκίμιά τινα αὐτῆς, καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία του πολὺ μ' ἐνεψύχωσεν, ὥστε ἐξηκολούθησα ὀλίγα τι ὃ ἔγραφον τότε ὑπὸ τὸν τίτλον «Φροσύνη» θελήσας νὰ ποιήσω ἐθνικόν τι ἀντικείμενον. Ἔγραφον δὲ καταφεύγων εἰς μεμονωμένην τινὰ σκιάδα τοῦ Ἀγγλικοῦ λεγομένου κήπου παρὰ τεχνητὸν καταρράκτην, ἔνθα ἔμενον εἰς θάμνους πυκνοὺς κρυπτόμενος ἐπὶ πολλὰς ὥρας πολλάκις, ἃς ἀφήρουν ἐκ τῶν τοῦ περιπάτου καὶ τῆς ἀναπαύσεως. Ἡ συνείδησις ὅμως πολλάκις μοὶ προσῆψεν ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σπουδῶν, ἀντὶ ν' ἀφιερῶ πάσας μου τὰς στιγμὰς εἰς συγκομιδὴν γνώσεων, ἐσπατάλουν πολλὰς αὐτῶν εἰς ἀτελῶν καὶ ἀώρων προϊόντων παραγωγήν. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἠσθανόμην ὡς τινα ἐνδόμυχον καὶ δυσυπερνίκητον τούτου ἀνάγκην, ὡρμώμην προσέτι καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ἀναστᾶσα Ἑλλὰς ἔπρεπε ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐν τῷ πολιτισμῷ, ἐπιδεικνύουσα προσπάθειαν πρὸς τὴν φιλολογίαν, καὶ ἐφρόνουν ὅτι πᾶς ὁ ὅπως δήποτε δυνάμενος ἔπρεπε νὰ γράφῃ ἢ νὰ μεταφράζῃ, ἵνα μὴ κρινώμεθα ἀνάξιοι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων, καὶ ἵνα ὅσον τάχιον πολλαπλασιασθῶσι παρ' ἡμῖν αἱ πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ φωτισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἔγραφον τότε καὶ πρὸς τὰς ἀδελφάς μου ὅτι ἡμῶν μὲν τῶν ἀνδρῶν καθῆκον ἦν νὰ μαχώμεθα καὶ νὰ θυσιασθῶμεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· αἱ γυναῖκες ὅμως, αἱ ἀγωγῆς καὶ παιδείας τυχοῦσαι, ὅτι ἐδύναντο καὶ ὤφειλον αὐταὶ ν' ἀναλάβωσι τὸ ἔργον μεταφράσεως καλῶν ξένων συγγραμμάτων, καὶ συνίστων αὐταῖς, οὐχὶ ἴσως μετὰ πολλῆς κρίσεως, ὡς πρῶτον δοκίμιον μεταφράσεως εἰς ὃ νὰ ἐπιδοθῶσι τὴν βιογραφίαν τοῦ Βύρωνος ὑπὸ τῆς Κας Βελλόκη, ὑποσχόμενος ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὰ ἔμμετρα αὐτοῦτεμάχια.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μᾶς ἦλθε καὶ ἄλλη ἐπίσκεψις, ἡ τῶν νέων Γολέσκων, οἵτινες ἀφ' οὗ ἐν Ἑλβετίᾳ ἐσπούδασαν, διήρχοντο διὰ Μονάχου ἵνα, πρὶν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐπανίδωσι τὸν ἀρχαῖον συνοδοιπόρον των.

Οἰκοδεσπότης ἡμῶν ἦν ὁ K. Götz, ἁπλοῦς ξενοδόχος, νομίζω, καὶ οὐδὲν πλέον. Ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ εἶχε πρῶτον ἄνδρα τινὰ K. Altenbach, δημοτικὸν τοῦ Μονάχου ταμίαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶχε δύω θυγατέρας, τὴν Ἰωάνναν καὶ τὴν Σοφίαν, ὧν ἡ μὲν ἦν οὐχὶ πλέον τῆς πρώτης νεότητος, ἀγαθὴ οἰκονόμος καὶ βοηθὸς τῆς μητρός της ἐν τῷ εἰς τὸν κάτω ὄροφον κειμένῳ ξενοδοχείῳ, φέρουσα τὸν ἀργυρόστικτον κεφαλόδεσμον, τὸν μιμούμενον ὦτα λαγωοῦ, ὅστις ἦν τότε τὸ διακριτικὸν κόσμημα τῆς ἀστῆς τοῦ Μονάχου, καὶ οὐδόλως ἔχουσα ἀξιώσεις ἀνωτέρας ἀστῆς (bourgeoise), ἡ νεωτέρα ὅμως, Σοφία, οὐδέποτε ὕβρισε διὰ τοιούτου καλύμματος τὴν χρυσίζουσαν κόμην της, ἥτις ἦν τὸ μόνον ἀλλὰ λαμπρὸν κόσμημα τοῦ ὡραίου προσώπου της. Εἶχε δ' ἀριστοκρατικωτέρους τοὺς τρόπους, καὶ δι' ἐλευθερίου καὶ ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς τὸ πνεῦμα κεκοσμημένον δι' ἀναγνώσεων, ἠσχολεῖτο εἰς μουσικήν, ψάλλουσα διὰ φωνῆς λίαν ἐπαγωγοῦ, καὶ παίζουσα, οὐχὶ μὲν κύμβαλον, ἀλλὰ τὴν τότε ἔτι ἀκουομένην, καὶ ταῖς μετρίαις περιουσίαις προσιτὴν κιθάραν. Αὕτη ἦν ἡ διηνεκὴς συναναστροφὴ ἡμῶν, καὶ μάλιστα ἐμοῦ, διότι ὥρας πολλὰς κατέτριβον, συναναγινώσκων μετ' αὐτῆς τὰ συγγράμματα τῶν Γερμανῶν κλασικῶν, αἰσθανόμενος ὅτι τούτων ἡ ἐπιῤῥοὴ ἐξῆπτε καὶ ἐχρωμάτιζε τὴν ἔτι ἄπειρον φαντασίαν μου. Καὶ ἐσπαταλᾶτο μὲν οὕτω τῷ ὄντι χρόνος πολύτιμος, ὃν ὤφειλον εἰς τὴν ἐντελεστέραν ἐκπαίδευσίν μου· ἡ ἀγνότης δὲ τοῦ κατέχοντός με τότε ποιητικοῦ αἰσθήματος ὑπῆρξεν ἴσως ὁ φρουρὸς ἄγγελός μου ἢ κἂν ἰσχυρῶς ὑπεστήριξε τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς ἃς οἴκοθεν ἔφερον, κατὰ τῶν παρεκτροπῶν εἰς ἃς μένει ἐκτεθειμένη καὶ πολλάκις ἐμπίπτει ἡ ἀνοδήγητος νεολαία. Καὶ ἐμὲ καὶ τοὺς τότε συνοίκους μου ἀναλογιζόμενος, πολλάκις ἐσκέφθην πόσον ῥιψοκινδυνεύουσιν οἱ γονεῖς οἱ τοὺς υἱούς των εἰς τὴν ξένην πρὸς ἐκπαίδευσιν πέμποντες καὶ εἰς ἑαυτοὺς τούτους καταλείποντες, ὅτε ἡμεῖς οἱ βαθέως τὸ καθῆκον συναισθανόμενοι, ὃ αἱ τότε περιστάσεις μᾶς ἐπέβαλλον, νὰ σπουδάσωμεν ὅ,τι ἐντελέστερον καὶ ὅ,τι τάχιστα, ἵνα γίνωμεν ἄξιοι νὰ χρησιμεύσωμεν εἰς τὴν ἀγωνιῶσαν πατρίδα, οὐχ

ἧττον δι' ἔλλειψιν χειραγωγίας καὶ πεφωτισμένων συμβουλῶν ἀπωλέσαμεν οὐ μικρὸν μέρος τοῦ τελευταίου τούτου ἔτους, πρὸς ζημίαν ἡμῶν ἀνεπανόρθωτον, οὐδὲ κἂν ῥροντίσαντες διὰ καλῶν σχέσεων ν' ἀποκτήσωμεν τὴν ἄνεσιν ἐκείνην τῶν τρόπων, παρέχουσαν καὶ τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποίθησιν ἥτις πρέπει εἰς ἕκαστον νέον προωρισμένον νὰ ζήσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ ζῶν ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ποιήσεως, δὲν παρημέλουν τὰ φίλα μοι μαθηματικά. Ἐξ ἐναντίας ἐπεχείρησα μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου τὴν μετάφρασιν τῶν προβλημάτων τῆς στοιχειώδους μαθηματικῆς τοῦ Meyer Hirsch, βιβλίου θεωρουμένου ἐν Γερμανίᾳ ὡς ἀναποφεύκτου εἰς πάντα σπουδαστὴν τῶν μαθηματικῶν, καὶ ὃ οἱ μαθηταὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου εἶχον, ὡς τὸν Ὅμηρον ὁ Ἀλέξανδρος, πάντοτε ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των. Δὲν περιωρίσθημεν δ' εἰς ἁπλῆν μετάφρασιν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἄλλων συγγραμμάτων, καὶ Γερμανικῶν καὶ Γαλλικῶν, συνελέξαμεν ὅσα πλεῖστα ἐδυνήθημεν περίεργα καὶ εἰς ἄσκησιν ὡρισμένα προβλήματα, καὶ εἰς αὐτὰ προσθέντες καὶ τὰ ἀξιολογώτερα τῶν εἰς ἡμᾶς πολλάκις δοθέντων ὑπὸ τῶν καθηγητῶν, ἀπετελέσαμεν Ἑλληνικὸν κείμενον σχεδὸν διπλάσιον τοῦ Γερμανικοῦ, πεπεισμένοι ὅτι ἐπρομηθεύσαμεν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀναγκαῖον, καὶ ὅλως ἐλλεῖπον βοήθημα διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῶν στρατιωτικῶν.

Μοὶ ἐδόθη δὲ τότε ἀφορμὴ καὶ ἵνα ὑπερμαχήσω ὑπὲρ τῶν ἀγαπητῶν μοι μαθηματικῶν, ἡ ἑξῆς. Εἷς τῶν ἐκ Βλαχίας ὁμογενῶν, ὁ Κ. Τούλης, ἀκροατὴς φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἦλθεν ἡμέραν τινὰ πρὸς ἐμέ, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ μαθηματικὴ κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ τὴν γενικῶς αὐτῇ ἀποδιδομένην ὑπόληψιν ἀληθείας ἀπταίστου, διότι ὁ καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, δὲν ἠξεύρω πλέον τίς ἐξ αὐτῶν, εἶχε τὴν ἡμέραν ἐκείνην διϊσχυρισθῆ ἀπὸ τῆς καθέδρας, ὅτι μόνη ἄπταιστος ἀλήθεια ἐστὶν ἡ φιλοσοφική, ἐν ᾧ ἡ μαθηματικὴ καὶ αὐτὴ πολλάκις σφάλλεται ἀπολήγουσα εἰς ἄτοπα συμπεράσματα. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ λόγου του κατέστρωσεν εἰς τὸν πίνακα ἐξίσωσίν τινα τῆς διαφορᾶς τῶν τετραγώνων δύω ἀριθμῶν, ἐξισουμένης πρὸς

τὸ γινόμενον τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς διαφορᾶς, καὶ τοῖς ἀριθμοῖς τὴν μονάδα ἀντικαταστήσας ἀπέδειξε, πρὸς ἔκπληξιν καὶ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐμπείρων τῆς μαθηματικῆς ὅτι 1=2! «Βλέπετε, τοῖς εἶπεν ὁ καθηγητής, ποῦ φέρει ἡ μαθηματικὴ λογική, καὶ ὅτι ἡ λογικὴ τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν ἡ μόνη ἄπταιστος. Ἂν τις ἐξ ὑμῶν νομίζῃ ὅτι δύναται ν' ἀντιτάξῃ τι εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀποδείξεως ταύτης, ἂς προέλθῃ». Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἐκινεῖτο, «ὃν θέλω, ἐξηκολούθησε, νὰ σᾶς προλάβω ἀνετοίμους. Μεθαύριον, εἰς τὸ προσεχὲς μάθημα, θέλω περιμείνει τὰς ἐνστάσεις ὑμῶν, ἂν ἐνστάσεις δύνανται νὰ ὑπάρχωσι κατὰ λύσεως τοσοῦτον ἀναμφισβητήτου». Πολὺς δὲ ἦν μετὰ τὸ μάθημα ὁ θόρυβος καὶ ὁ θαυμασμὸς μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν, καὶ ὁ Τούλης ἔσπευσε πρὸς ἐμέ, διότι ἐγνώριζε τὸν ὑπὲρ τῆς μαθηματικῆς ἔνθερμον ζῆλόν μου, καὶ μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι εἰς τὴν φίλην μου ἐπιστήμην κατηνέχθη καίριον τραῦμα. Ἐγὼ δέ, λαβὼν τὴν ἐξίσωσιν παρ' αὐτοῦ, τὴν ἠρεύνησα κατ' ἰδίαν καὶ τὴν ἐμελέτησα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφαίνετο ἄπταιστος. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἀνεκάλυψα τὰ τρωτὰ αὐτῆς καὶ κατέστρωσα δύω νέας λύσεις, τὴν μὲν μᾶλλον λογικήν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ἀριθμῶν καὶ τοῦ μηδενικοῦ, τὴν δὲ καθαρῶς μαθηματικήν. Δοὺς δ' αὐτὰς εἰς τὸν φίλον μου Τούλην, τῷ παρήγγειλα εἰς τὴν ἐπομένην ἀκρόασιν, ἂν μέν τις τῶν φοιτητῶν, ὡς ἦν ἐπόμενον, παρουσίαζε πειστικήν τινα ἔνστασιν, αὐτὸς ν' ἀπόσχῃ πάσης ἀναμίξεως, διότι αὕτη δὲν ἔπρεπεν εἰς ξένον, καὶ ἁπλοῦν μόνον ἀκροατήν. Ἂν ὅμως, παρ' ἐλπίδα, ἄλλος δὲν παρουσιάζετο, τότε αὐτὸς νὰ ἐγερθῇ, ἵνα μὴ ἀφήσωμεν τὴν μαθηματικὴν ἄνευ ἀμύνης.

Εἰς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν τοῦ προσεχοῦς μαθήματος, συγκεφαλαιῶν τὸ προγενέστερον, «Σᾶς ὑπέβαλον, εἶπεν ὁ καθηγητής, προχθὲς ἀλγεβρικὴν ἐξίσωσιν, ἐξ ἧς ἐξάγεται τὸ ἄτοπον συμπέρασμα ὅτι 1=2, καὶ σᾶς ἀφῆκα δύω ἡμέρας ἵνα τὴν μελετήσητε. Ἔχει τις ἐξ ὑμῶν ν' ἀντιτάξῃ τι εἰς τὴν λύσιν ἣν σᾶς ἐξέθηκα»; Σιωπὴ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ. «Προφανὲς λοιπόν, ἐξηκολούθησεν ὁ καθηγητής,

ὅτι ἡ περίφημος μαθηματικὴ ἀλήθεια δὲν εἶνε ἀξία τῆς φήμης της, καὶ ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ τῆς φιλοσοφικῆς.

— Μοὶ ἐπιτρέπετε, Κύριε Καθηγητά. . . . » εἶπε διστάζων, καὶ δειλῶς ἀναστὰς ὁ συμπατριώτης μου, ὅστις καὶ φύσει ἦν συνεσταλμένος καὶ δὲν εἶχεν ἀνέτους τοὺς τρόπους.

— Πῶς; εἶπεν ὁ καθηγητὴς σαρκαστικῶς μειδιῶν. Ἔχετε, Κύριε, τὴν ἀξίωσιν ὅτι εὕρετε ἄλλην λύσιν; ὦ! δότε νὰ τὴν ἰδῶμεν. Θὰ ἦμαι περίεργος. Ὦ! καὶ δύω ἀντὶ μιᾶς! » προσέθηκε, καταμετρῶν τὸν τρέμοντα φίλον μου μετ' εἰρωνικοῦ βλέμματος ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν.

Ἔπειτα δὲ ἀνέγνω καθ' ἑαυτὸν τὴν πρώτην λύσιν, τὴν λογικήν, καί, ἀμέσως, ὡς ὁ Τούλης μοὶ περιέγραψε τὴν σκηνήν, διότι ἐγὼ δὲν ἠθέλησα νὰ παρευρεθῶ, τὸ εἰρωνικὸν μειδίαμα ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν χειλέων του. Λαβὼν δὲ τὴν κρητίδα, ἀπεπειράθη τῆς ἄλλης λύσεως, τῆς ἀλγεβρικῆς, ἐπὶ τοῦ πίνακος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ διακόπτων αὐτήν: — « Καλόν, εἶπεν. Εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἐπανερχόμεθα ἄλλοτε. » Καὶ ἐξηκολούθησε τὴν παράδοσιν, ἀποφυγὼν πάντα περαιτέρω αἰνιγμὸν συγκρίσεως μεταξὺ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς μαθηματικῆς ἀληθείας. Οὔτε δ' εἰς τὸ προσεχές, οὔτε εἰς ἄλλο τι μάθημα ἔθιξε πλέον τὸ ἀντικείμενον [1].

Οὐκ ὀλίγην δ' ἀσχολίαν μᾶς ἔδιδε καὶ ἡ παρουσία τοῦ Δημητρίου Σούτσου, ὅστις ἀπεφάσισε καὶ αὐτὸς στρατιωτικῶς νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου παραδείγματος καὶ τῶν λόγων ἡμῶν. Ἀλλ' οὔτε τρόπον εἶχεν οὐδ' εἰς ἡλικίαν ἦν πλέον ἵνα καταταχθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον· δι' ὃ καὶ ἀνε-

---

[1] ΣΗΜ. Εἰς τὴν ἐξίσωσιν $(\alpha+\beta)(\alpha-\beta)=\alpha^2-\beta^2$ ἐκλαμβάνων $\alpha=1$ καὶ $\beta=1$, ἔγραφεν $(1+1)(1-1)=1^2-1^2$, καὶ ἑπομένως ἐπίσης $\frac{(1+1)(1-1)}{1-1}=\frac{1^2-1^2}{1-1}$, ἄρα $1+1$ ἤτοι $2=\frac{1^2-1^2}{1-1}$. Ἐπειδὴ ὅμως $1^2=1$, διὰ τοῦτο $2=\frac{1-1}{1-1}$. Καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος ἀριθμὸς δι' ἑαυτοῦ διαιρούμενος ἐστὶν $=1$, διὰ τοῦτο $2=1$.

λάβομεν ὁ ἀδελφός του καὶ ἐγὼ νὰ τῷ διδάξωμεν καθ' ὅσον ἦν δυνατόν, τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν μαθηματικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἦν χρησιμώτατον, διότι ἐπανελαμβάνομεν, καὶ ἠναγκαζόμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν ὅ,τι ἡμεῖς αὐτοὶ εἴχομεν διδαχθῆ.

Ἤρχισα δ' ἐγὼ τότε συγχρόνως νὰ μανθάνω καὶ τὴν Ἀγγλικήν, ἀλλὰ μόνος κατ' ἐμαυτόν, διότι δὲν ἐδυνάμην νὰ πληρώσω διδάσκαλον. Καὶ κατώρθωσα μὲν μέχρι τέλους νὰ ἐννοῶ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ προφέρω, καὶ ἁπλῶς ἀνεγίνωσκον καθ' ἣν μέθοδον οἱ Ἐρασμῖται ἀναγινώσκουσι τὴν Ἑλληνικήν. Ἡμέραν δέ τινα, φέρων ὑπὸ μάλης ἀγγλικὸν λεξικὸν ὃ εἶχον προμηθευθῆ παρὰ φίλου, διηρχόμην μίαν τῶν παρόδων τῶν παρὰ τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτε ἠσθάνθην ὅτι τις μὲ ἤγγισεν ὄπισθεν εἰς τὸν ὦμον. Στραφεὶς δὲ ἵνα ἰδῶ τὶς ἦν, ἔμεινα ἔκπληκτος διότι ἀνεγνώρισα . . . τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας.

— «Χάϊρε, Χελλέν,» μοὶ εἶπε. Καὶ ἐξακολουθῶν Γερμανιστί, — Πῶς ἔχεις; προσέθηκεν. Εὐχαριστεῖσαι ἐδῶ; σπουδάζεις πάντοτε; Προχωρεῖς; Τί βιβλίον ἔχεις ἐκεῖ;

Καὶ λαβὼν αὐτὸ εἰς τὰς χεῖράς του, — Ἄ! Ἀγγλικὸν λεξικόν· » προσέθηκε. Μανθάνεις τὴν Ἀγγλικήν; Καλὰ κάμνεις, ὅ,τι μάθῃς εἶναι καλόν. Ἡ Ἀγγλικὴ φιλολογία εἶναι ὡραία. Ἔχεις δίκαιον νὰ τὴν ἀγαπᾷς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀγαπᾷς καὶ τοὺς Ἄγγλους. Ἐκεῖνοι δὲν σᾶς ἀγαποῦν. Δὲν θέλουν τὴν ἐλευθερίαν σας.» Καὶ μετὰ τὴν διπλωματικὴν ταύτην νουθεσίαν, μὲ ἀφῆκε καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ὁδόν του.

Πλὴν δὲ τούτων πάντων, ἄλλην τινὰ συμπλήρωσιν τῆς ἀνατροφῆς μου ἐνόμισα ἀναπόφευκτον, τὴν γνῶσιν μέχρι τινὸς τῆς μουσικῆς, ἧς ἕως τότε οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχον ἰδέαν· διὸ καὶ οἰκονομήσας, οὐδ' ἐγὼ ἠξεύρω πλέον πῶς, τ' ἀναπόφευκτα ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐκείνων ἃ εἴχομεν ὡς ἐφόδια, ἐμίσθωσα διδάσκαλον αὐλοῦ. Ὁ σκοπός μου, οὐδ' ἡ ἐλπίς μου ἦν νὰ κατορθώσω ποτὲ νὰ παίζω μετά τινος δεξιότητος, ἀλλ' ἤθελον νὰ γνωρίσω κἂν τὴν

θεωρίαν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς τέχνης ταύτης, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς νὰ μὴ ἦχῇ ἀκατανοήτως εἰς τὴν ἀκοήν μου.

Οὕτω παρῆλθε τὸ ἔτος, καὶ ἀφ' οὗ συνενοήθημεν μετὰ τῶν γονέων ἡμῶν, ἀνεφέραμεν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ὅτι ἐνομίζομεν ἔγκαιρον νὰ μὴ παρατείνωμεν περαιτέρω τὴν ἐν Γερμανίᾳ διαμονὴν ἡμῶν, ἀλλὰ ν' ἀπέλθωμεν ἔνθα τὸ καθῆκον μᾶς ἐκάλει, εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ ὁ Βασιλεύς, ἀφ' οὗ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ ἡμῶν, μᾶς ἐχορήγησεν εἰς ἀμφοτέρους τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ εἰς τὸ ἔφιππον πυροβολικόν, παραδεχθεὶς καὶ τὸν ὅρον ὃν ἡμεῖς αὐτοὶ τότε ἐξητησάμεθα, ὡς εἴχομεν πράξει καὶ ἅμα τοῦ σχολείου ἀποφοιτήσαντες, τοῦ νὰ διέλθωμεν διὰ πάντων τῶν διὰ μέσου βαθμῶν, ἵνα γνωρίσωμεν πρακτικῶς πᾶσαν τὴν ὑπηρεσίαν. Πρὸ παντὸς ὅμως ἀνάγκη ἦν τότε νὰ φροντίσωμεν περὶ τῆς προμηθείας τῆς στολῆς, ἥτις ἀπήτει δαπάνην. Ἀπετάθημεν λοιπὸν πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ μᾶς πέμψωσι ταύτην τὴν μόνην χορηγίαν ἣν μέχρις ἐκείνου τοῖς ἐζητήσαμεν. Ὅτε δ' ἐνεδύθημεν ὡς ἀξιωματικοί, δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι τὰς πρώτας ἡμέρας ἠσθανόμεθα παιδαριώδη τινὰ περιφιλαυτίαν, καὶ ἐσύρομεν μᾶλλον θορυβωδῶς τὰ κρεμαστὰ ἡμῶν ξίφη εἰς τὰ λιθοστρώματα τῶν ὁδῶν, νομίζοντες ὅτι ὅλον τὸ Μόναχον θὰ ἔσπευδεν εἰς τὰ παράθυρα ἵνα ἰδῇ τοὺς δύο τούτους νέους ἀστέρας τοὺς ἄρτι ἀνατείλαντας εἰς τὸ στερέωμα τῆς στρατιωτικῆς κοινωνίας. Προήρχετο ὅμως ὁ κομπασμὸς οὗτος ἐν μέρει καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως ὅτι αὕτη ἦν ἡ πρώτη βαθμὶς ἀνεξαρτήτου δημοσίας ἐνεργείας εἰς ἣν ἀνεβαίνομεν.

Τὴν δ' ὑπηρεσίαν ἠρχίσαμεν ἀπὸ τῆς τοῦ στρατιώτου, οὐ μόνον εἰς τὰ γυμνάσια, εἰς ἃ οὐδὲν εἴχομεν πλέον νὰ μάθωμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς φυλακὰς ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφρουροῦμεν ὡς στρατιῶται, καίτοι ὄντες ἀξιωματικοί, διὰ τοῦτο ἐτασσόμεθα μόνον εἰς θέσεις τιμῆς, ἰδίως ἐμπρὸς τῆς πύλης τοῦ στρατηγοῦ, ἀρχηγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ, ἔνθα τῷ ὄντι οἱ ἀξιωματικοὶ στρατιῶται εἰλκύομεν τὴν προσοχὴν καὶ τὰ βλέμματα τῶν παρερχομένων, καὶ πάντες οἱ γνώριμοι διήρχοντο ἵνα μᾶς ἰδῶσι, καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐπίσης

ἵνα τοῖς **φέρωμεν** ἢ **παρουσιάσωμεν** τὸ ὅπλον. Ὡς ὑπαξιωματικὸς ἀπῆλθον δὶς ὁδηγῶν ἀπόσπασμα εἰς φρούρησιν ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας τῶν ἀποθηκῶν τῆς πυρίτιδος, μακρὰν ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ἐπὶ μιᾶς δὲ τῶν φρουρήσεων τούτων, ἐγερθεὶς περὶ τὰς δύω μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐξῆλθον μόνος εἰς περιπολίαν καὶ ἐπιθεώρησιν τῶν σκοπῶν, οἵτινες ἐφύλαττον τὰς διαφόρους ἀποθήκας, κειμένας εἰς μεγάλας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις τοῦ εὐρέος πεδίου. Ὡς δ' ἐπλησίασα εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, «Τίς εἶ;» ἔκραξεν ὁ σκοπός· ἀλλ' ἐγὼ ἐσιώπησα, ἵνα πεισθῶ, ἂν ἐκπληροῖ ἀκριβῶς τὸ καθῆκόν του. Τότε ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησιν, καὶ σιωπῶντός μου πάλιν, ἡτοίμασε τὸ ὅπλον καὶ ἠρώτησεν ἐκ τρίτου, ὅτε ἀμέσως ἀπεκρίθην «Ἀξιωματικός!» πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μοὶ ἀποδείξῃ ἐντελῶς καὶ ἐμπράκτως ὅτι ἐγνώριζε τὰ καθήκοντά του.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ φρουρήσεώς μου ἦλθον καὶ μὲ εὗρον εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην πεδιάδα τρεῖς ὁμογενεῖς ἀφικόμενοι ἐξ Ἑλλάδος. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ὠνομάζετο Φίλιππος Ἰωάννου, καὶ ἦν ὁ διὰ τὴν ἔξοχον παιδείαν του τοσοῦτον γνωστὸς ἔκτοτε γενόμενος ἐν Ἑλλάδι, εἰς οἰκογένειαν δ' ἀνήκων μακρόθεν συγγενεύουσαν μετὰ τῆς μητρικῆς μου. Οἱ δὲ ἄλλοι δύω ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Μιαούλη, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐπὶ Ὄθωνος ἐγένετο πρωθυπουργός, ὁ δ' ἄλλος ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, καὶ μετέβαινον εἰς Ἀγγλίαν ὅπου ἔμελλον νὰ ἐκπαιδευθῶσι.

5.

Ἐκ Μονάχου.

Τότε δ' ἔγραψα πλέον εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι τὸ ἔργον ἡμῶν ἐν Μονάχῳ εἶχε περατωθῆ καὶ ὅτι ἕτοιμος ἤμην ν' ἀπέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα τὴν ὑπηρετήσω. Εἰς ἀπάντησιν δ' ἔλαβον μετ' ὀλίγον τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ ἴδιος ἔμελλε ν' ἀφιχθῇ εἰς Βιέννην, καὶ ἐκεῖ

ἐκαλούμην καὶ ἐγώ, ἵνα συνοδοιπορήσωμεν. Μοὶ ἔπεμπε δὲ καί τινα χρήματα πρὸς προμήθειαν πολιτικῶν ἐνδυμάτων, καὶ δι' ὁδοιπορικὰ μέχρι Βιέννης. Οὕτω λοιπὸν παρασκευασθείς, ἀφ' οὗ παρουσιάσθην μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ἀπεχαιρέτισα τὸν Θείρσιον καὶ τοὺς ἐν Μονάχῳ συνήθεις καὶ φίλους μας οὐχὶ ἄνευ δακρύων, ἀπῆλθον μόνος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστρίας.

Ἡ ὁδοιπορία διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας ἢ τέσσαρας, ἐφ' ὧν ἐξηντλήθη καὶ τὸ πλεῖστον τῶν χρηματικῶν ἐφοδίων μου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ ἀνησύχει, διότι ἀπαντώμενος μετὰ τοῦ πατρός μου, οὐδενὸς πλέον θὰ εἶχον ἀνάγκην. Δυστυχῶς ὅμως ὁ πατήρ μου δὲν εἶχε ῥθάσει, καὶ διετέλουν ἐν ἀμηχανίᾳ, μένων τὸ δὴ λεγόμενον *εἰς τοὺς πέντε δρόμους*, ὅτε ὡς Θεὸς ἐκ μηχανῆς παρέστη καὶ μ' ἐφιλοξένησεν εἰς τὸν οἶκόν του ὁ ἐκεῖ τότε τὴν ὀδοντοϊατρικὴν σπουδάζων Ἀλέξανδρος Μιμῆς, ἐκ Βουκουρεστίου γνώριμος ἡμῶν, ὅστις συνοικῶν μετά τινος Κ. Ῥοδοκανάκη ἀδελφικῶς ὅλως μὲ περιέθαλψεν.

Ἡ πρώτη μου ῥροντίς, ἅμα ῥθὰς εἰς Βιέννην, ἦν ν' ἀπέλθω εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ ζητήσω τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ διαβατηρίου μου διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν· ἀλλὰ μοὶ ἀπεκρίθησαν ὅτι Ἕλληνος διαβατήριον δὲν ἐπιθεωρεῖται διὰ τὴν Ἑλλάδα· οὐδ' ὠφέλησεν ὁ ἰσχυρισμός μου ὅτι ἤμην Βαυαρὸς ἀξιωματικός. Ἡ ἄρνησις αὕτη πολὺ μὲ παρώξυνε, θίξασα τὴν πατριωτικήν μου φιλοτιμίαν καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ τὴν ἀξιοπρέπειαν· δι' ὃ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ ὁμογενεῖς, οὓς διὰ τοῦ Κ. Μιμῆ ἐγνώρισα, ἀπεφάνθην ὅτι δὲν θὰ ἐνδώσω τόσον εὐκόλως· αὐτοὶ δὲ μετὰ πλείστου μὲν ἐνδιαφέροντος, μετ' ἐλαχίστης δ' ἐλπίδος μ' ἔβλεπον τολμῶντα ν' ἀντιπαλαίσω ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ ἡμῶν κατὰ τῆς φοβερᾶς καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀμειλίκτου Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας. Ἐρευνήσας λοιπὸν καὶ μαθὼν ποῦ κατῴκει ὁ πρέσβυς τῆς Βαυαρίας, συνέλαβον τὴν ἀπότολμον ἀπόφασιν ν' ἀπέλθω πρὸς αὐτόν, καὶ παρουσιασθεὶς τὴν ἐπαύριον τῷ ἐξέθηκα τὰ κατ' ἐμέ, προσθεὶς ὅτι ὡς εἰς ἀξιωματικὸν Βαυαρὸν τοὐλάχιστον ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις οὐδόλως ἐδι-

καισῦτο νὰ μοὶ ἀρνηθῇ διαβατήριον, ὁ δὲ Κύριος Πρέσβυς μοὶ ὤφειλε τὴν ὑπεράσπισίν του. Φαίνεται δ' ὅτι εἶχον δίκαιον, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ὁ πρέσβυς ἔκρινεν οὕτω, διότι ἀφ' οὗ ὅις ἢ τρὶς διέτρεξε σιωπηλῶς τὸ δωμάτιον ἐπιστρέψας τέλος πρὸς ἐμέ, μοὶ εἶπε μετὰ πολλῆς προσηνείας νὰ ἐπανέλθω τὴν ἐπαύριον μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ νὰ δοκιμάσω ἐκ νέου.

Τὴν ἐπισῦσαν λοιπόν, κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσάν μοι ὥραν, ἀπῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τῆς ἀστυνομίας, φέρων τὴν στολὴν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Μὲ συνώδευσαν δὲ καὶ πλεῖστοι Ἕλληνες μετ' ἀνησυχίας τὸ τολμηρὸν διάβημα βλέποντες, καὶ τὴν ἔκβασιν αὐτοῦ περιμένοντες. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἔμειναν κάτω εἰς τὴν ὁδόν· ἐγὼ δ' ἀναβάς, ἔδωκα τὸ ὄνομά μου, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀργοπορίας μ' ἐδέχθη εἰς τὸ γραφεῖόν του ὁ διευθυντής, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις τὴν προτεραίαν μοὶ εἶχεν ἀντιτάξει ἀπόλυτον ἄρνησιν. Μοὶ ἐφάνη δὲ τότε ἄλλος ἄνθρωπος. Μὲ παρεκάλεσε νὰ καθήσω, μοὶ ὡμίλησε μετὰ πολλῆς γλυκύτητος, καὶ ἰδὼν μοι ὑπογεγραμμένον τὸ διαβατήριον, μοὶ εἶπεν· « Ὑπάγετε ν' ἀγωνισθῆτε ὑπὲρ τῆς πατρίδος σας. Σᾶς εὔχομαι πᾶσαν ἐπιτυχίαν. Ὅλοι ἀγαπῶμεν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπιθυμοῦμεν τοῦ μεγάλου ἀγῶνός της τὴν ἐπιτυχίαν». Συγκεκινημένος τῷ ἔσφιγξα τὴν χεῖρα, καὶ κατελθὼν διηγήθην τὴν ἔκβασιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐθεώρησαν αὐτὴν ὡς ἐθνικὸν θρίαμβον. Καὶ τῷ ὄντι δὲ ἔκτοτε, εἴτε διότι ἐγένετο αὕτη ἡ ἀρχή, εἴτε ἄλλως χαλαρωθείσης τῆς αὐστηρότητος τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας, ἄλλη πλέον ἄρνησις διαβατηρίου δὲν ἐγένετο εἰς Ἕλληνας, καὶ ἀνοικτὴ τοῖς ἔμεινε τοῦ λοιποῦ ἡ ὁδὸς τῆς Τεργέστης.

Εὗρον δὲ τότε ἐν Βιέννῃ τὴν Κυρίαν Ζαφειρίαν Ῥίζου, σύζυγον τοῦ θείου μου, Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, διατρίβουσαν ἐκεῖ μετὰ τῆς οἰκογενείας της, καὶ δεινῶς πάσχουσαν ἐκ σκύρου, ὅστις καὶ τὴν ἐθανάτωσε μετά τινας μῆνας ἐν Τεργέστῃ. Ἐκεῖ δ' ἀπήντησα καὶ τὸν Παναγιώτην Σοῦτσον, ὅστις ἦν τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου ἀνεψιὸς πρὸς μητρός, ὡς πρὸς πατρὸς τοῦ αὐθέντου Σούτσου. Ἀφ' οὗ ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου,

μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ εἶτα εἰς Ὀδησσόν, ὅθεν μοὶ ἔγραφον αἱ ἀδελφαί μου ὅτι ἐκίνησε τὸν γενικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ θορυβωδεστάτας χειροκροτήσεις, λαμπρὰ ἀπαγγείλας ποιήματα εἰς τοῦ σχολείου τὰς ἐξετάσεις. Καὶ ἀλλαχόθεν δ' εἶχον πληροφορηθῆ ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὴν φιλολογίαν εἶχον ἀποδοθῆ, καὶ ὁ Παναγιώτης ὅτι καὶ δράματα ἔγραφε. Μετὰ μεγίστης δὲ χαρᾶς εὗρον ποτὲ ἐν Μονάχῳ εἰς μίαν τῶν ἐπιστολῶν τῆς μητρός μου ἐγκεκλεισμένον βραχυλόγον, συνεπτυγμένον, ἀλλὰ λίαν ποιητικὸν ἐπιστόλιον τοῦ Παναγιώτου. Ἡ καρδία μου ἐσκίρτα ἐκ συγκινήσεως ὅτι μέγας ποιητὴς συγκατέβη εἰς ἀλληλογραφίαν μετ' ἐμοῦ.

Οὕτω προδιατεθειμένος εἶδον αὐτὸν ἐν Βιέννῃ ὅλον ἐνθουσιῶντα διὰ τὴν ποίησιν, πρὸ πάντων ὅμως τὴν ἰδικήν του. Τῷ ὄντι δ' ἰσχυρὰν ἐνεποίουν ἐντύπωσιν καὶ εἰς ἐμὲ αἱ ὡραῖαι, νῦν μὲν τρυφερότητα, νῦν δ' ὕψος λόγου πνέουσαι συνθέσεις του, ὡς καὶ ὁ πομπώδης τρόπος καθ' ὃν μεγαλοφώνως ἀπήγγελλε καὶ δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων αὐτάς. Ἡ καρδία μου ἐσκίρτα διότι εἴχομεν καὶ ἡμεῖς τὸν Λαμαρτῖνον ἡμῶν ἢ τὸν νέον Πίνδαρον, καὶ ὁ θαυμασμός μου δι' αὐτὸν ὅρια δὲν ἐγνώριζε. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσω ὅτι ὡς ἐν μετέπειτα χρόνοις ἔκρινα, τὰ τεμάχια ἐκεῖνα ἦσαν τὰ ἄριστα τῶν ὅσα ποτὲ ἐποίησεν ὁ Π. Σοῦτσος, αὐτὰ ἐκεῖνα ἃ μετὰ ταῦτα κατέτεμε καὶ πολλαχῶς ἠλλοίωσεν, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτῶν μέγα μέρος τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἵνα τὰ εἰσθιάσῃ εἰς δράματα, καθ' ἑαυτὰ ἐλαχίστην ἔχοντα ἀξίαν δραματικήν.

Διέκειτο δὲ πρὸς ἐμὲ φιλικώτατα ὁ Π. Σοῦτσος, καὶ διότι ἐν Ὀδησσῷ εἶχε τύχει φιλοξενίας προθυμοτάτης ὑπὸ τῶν γονέων μου, καὶ διότι ἔβλεπεν ἐν ἐμοὶ ἐνθουσιώδη ἐκτιμητὴν τῶν ποιητικῶν του προτερημάτων. Ὢν δ' ἐξάδελφος πρὸς μητρὸς τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ὅστις ἐμάχετο ἡρωϊκῶς ἐν Ἑλλάδι, καὶ τότε ὡδήγει τὴν ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι κατὰ τῶν Τούρκων τελευταίαν ἐκστρατείαν, μοὶ ἔδωκεν ἐπιστολὴν πρὸς αὐτόν, συνιστῶσάν με ἵνα ὁ Ὑψηλάντης μὲ προσλάβῃ ὡς ὑπασπιστήν του· καὶ ταύτην ἔλαβον μετ' ἀμέτρου χαρᾶς, διότι μοὶ παρεῖχε τὴν ἀφορμὴν ν' ἀναλάβω

ἀμέσως ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅπερ ἦν ἡ διακαεστάτη ἐπιθυμία μου.

Ἐν τούτοις μὴν εἶχε παρέλθει, καὶ ἔτι πλέον, ὁ δὲ πατήρ μου δὲν ἐφαίνετο, οὐδ' ἐπιστολήν του ἐλάμβανον· ἡ χρηματική μου δὲ περιουσία εἶχεν ἐξαντληθῆ, πλήν τινων ὀβολῶν. Διετέλουν ἑπομένως ἐν ἀμηχανίᾳ, ὅτε, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, συνοδεύων ἐφ' ἁμάξης τὸν Π. Σοῦτσον διὰ μιᾶς τῶν πολυανθρωποτέρων ὁδῶν τῆς Βιέννης, βλέπω διερχομένην Κυρίαν τινὰ ἥτις μοὶ ἐφάνη ὡς γνώριμος. Παρατηρήσας δὲ προσεκτικώτερον, ἀνεγνώρισα αἴφνης τὴν Καν Σουβέρτ, τὴν πρώτην ἡμῶν οἰκοδέσποιναν ἐν Μονάχῳ, μεθ' ἧς συνεχεῖς μὲν σχέσεις δὲν εἶχον διατηρήσει, ἥτις ὅμως ἔτρεφε πάντοτε φιλικώτατα αἰσθήματα πρὸς ἐμέ, ὥστε καὶ ὅτε τὸ πρῶτον ἐξῆλθον τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου ἐζήτησε παρά τινος φίλης της καλλιτέχνου νὰ μὲ ζωγραφίσῃ, καὶ ἡ ἐλαιογραφία ἔμεινε παρ' αὐτῇ ἀγνοῶ δὲ τί ἀπέγινεν. Ὅπωσδήποτε ἡ Κα Σουβέρτ ἦν δι' ἐμὲ ἡ ἀνάμνησις τοῦ Μονάχου, ὅπου εἶχον διέλθει τέσσαρα περίπου ἔτη, καὶ τόσας εἶχον γνωριμίας καὶ σχέσεις, ὥστε εὐχερέστερον θὰ ἐδυνάμην νὰ διαμένω ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀνοικονομήτου στενοχωρίας μου. Τοῦτο διανοηθεὶς ἀφῆκα τὸν Κ. Σοῦτσον καὶ ταχέως ἀποβὰς τῆς ἁμάξης, ἔσπευσα εἰς ἀπάντησιν τῆς Κας Σουβέρτ. Καὶ ὅτι μὲν πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸ Μόναχον μοὶ ἦτο γνωστόν· ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον ἠξεύρομεν, οὐδὲ ποῦ εἶχε μεταβῆ· οὐδὲ καὶ τότε δὲ μοὶ τὸ εἶπεν, οὐδὲ τὴν ἠρώτησα πῶς εὑρίσκετο τότε ἐν Βιέννῃ, καὶ πῶς μόνη καὶ ἄνευ τοῦ συζύγου της, ὡς καὶ ἐν γένει τίνες ἦσαν αἱ περιστάσεις τοῦ βίου της. Μαθὼν δὲ παρ' αὐτῆς μόνον ποῦ κατῴκει, τὴν ἐπεσκέφθην ἐκεῖ μετ' ὀλίγον· τὸ μέρος μοὶ ἐφάνη ὡς τις κρύπτη ἐντὸς στενῆς παρόδου παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἶχε δ' ἐν γένει ἡ ἐκεῖ διαμονή της τι τὸ μυστηριῶδες, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ μὴ γράψω ἢ εἰπῶ εἰς οὐδένα τὴν διεύθυνσίν της. Μετὰ τρεῖς δ' ἡμέρας ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν ἐκ δευτέρου, τῇ διηγήθην τὰ κατ' ἐμέ, καὶ τὴν στενοχωρίαν μου ἐν Βιέννῃ, καὶ πόσον θὰ ἐπροτίμων ἂν ἔμενον περιμένων τὸν πατέρα μου ἐν

Μονάχῳ, ἔνθα πολλὰς θὰ εἶχον καταφυγὰς κατὰ τὰς ὥρας τῆς στενοχωρίας μου.

— Ἀγαθῇ τύχῃ! μοὶ εἶπεν. Ἐπιθυμεῖτε νὰ ὑπάγητε εἰς Μόναχον; Ἔμελλον ἐγὼ αὐτὴ ν' ἀπέλθω ἐκεῖ, καὶ ἔλαβον τὸ εἰσιτήριόν μου εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἅμαξαν· ἀλλὰ μετέβαλλα πρόθεσιν καὶ δὲν ἀναχωρῶ. Τὸ εἰσιτήριον μοὶ μένει περιττόν. Σᾶς τὸ χαρίζω. Ἀλλ' ἰσχύει μόνον μέχρι τοῦ Σαλσβούργου.

Καὶ ἐκίνησε μὲν μεγάλως τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἡ προσφορὰ αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ἦτο μικρά, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἠναγκάσθην νὰ τὴν ἀποποιηθῶ διότι τὸ βαλάντιόν μου δυστυχῶς δὲν περιεῖχε τἀπαιτούμενα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὁδοιπορίας. Νὰ καταφύγω δὲ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν δὲν ἐδυνάμην οὔτε παρὰ τῷ Κῳ Μιμῇ, ὅστις τοσοῦτο φιλοφρόνως δεχθείς με διὰ δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν του, ἠναγκάσθη νὰ μὲ διατηρήσῃ ὑπὲρ τὸν μῆνα, καίτοι πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ εὐπορῇ ὁ ἴδιος, οὔτε παρὰ τῇ θείᾳ μου Κυρίᾳ Ῥίζου, ἥτις θὰ ὑπελάμβανεν ἴσως ὅτι ἤθελον νὰ ἐκμεταλλευθῶ τὴν συγγένειαν· ἔτι δ' ὀλιγώτερον παρὰ τοῦ Π. Σούτσου, διότι ἐκεῖνον ἐθεώρουν ὡς ποιητὴν μόνον, ὡς ὂν ἰδανικὸν καὶ ἀνώτερον τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ταύτην μου ὅμως τὴν δυσχέρειαν κατανοοῦσα ἡ ἀγαθὴ Κυρία Σουβέρτ, καὶ γελῶσα, διότι πάντοτε ἐγέλα, ἠνέῳξε τὸ γραφεῖόν της καὶ μοὶ ἔδειξεν ὅτι ἐκέκτητο ὡς μόνην περιουσίαν.... τρία σφάντσικα! Ἐξ αὐτῶν λοιπὸν μοὶ παρεχώρησε τὸ ἕν, τὸ ὁποῖον ὡς εὐθύμως τὸ ἔδιδε, διότι φαίνεται ὅτι αὐτὸ συνεπλήρου τὸ ἔλλειμμα τῶν μέχρι Μονάχου ὁδοιπορικῶν μου. Οὕτως ἀπεφάσισα, καὶ διὰ τοῦ δωρηθέντος μοι εἰσιτηρίου ἐπέβην εἰς τὴν ἅμαξαν, ἵνα ἐν Μονάχῳ περιμένω τοῦ πατρός μου τὰς ὁδηγίας.

Ἐν Βιέννῃ εἶχον γνωρίσει τὸν Κ. Γεώργιον Μανούσην, υἱὸν πλουσίου ἐμπόρου ὁμογενοῦς, λαμπρὰν ἰδιόκτητον κεκτημένου οἰκίαν, τὸν μετὰ ταῦτα πενθερὸν τοῦ Κ. Καλλιγᾶ. Νέος τότε, διεκρίνετο μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν διὰ τὸν σπουδαῖόν του χαρακτῆρα καὶ διὰ τὴν μεγάλην του φιλομάθειαν. Πολλὴν δὲ φιλίαν πρὸς ἐμὲ τρέφων, ἤρχετο καθ' ἑκάστην, μὲ παρελάμβανεν εἰς τὴν πολυτελῆ

ἅμαξάν του, μὲ ὡδήγει εἰς τοὺς περιπάτους καὶ ἰδίως εἰς τὰ μᾶλλον ἀξιοθέατα τῶν καταστημάτων τῆς πόλεως, ὡς καὶ εἰς τὰ θέατρα ὁσάκις τι ἀκροάσεως ἄξιον ἐδιδάσκετο, καὶ μοὶ ἐπεδείκνυε τὰ ἀξιόλογα βιβλία δι' ὧν δὲν ἔπαυε πλουτίζων τὴν ἀξιόλογόν του βιβλιοθήκην. Μοὶ ὡμίλει δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ περί τινος ἐξαδέλφου του, Θεοδώρου καλουμένου, ὅστις ἐν τῇ Βορείῳ Γερμανίᾳ σπουδάσας, εἶχε γίνει σοφώτατος, καὶ ἔμελλε τότε που νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς μέγιστον αὐτῆς ὄφελος, καὶ ἦν ὁ ἐξάδελφος οὗτος ὁ μετὰ ταῦτα καθηγητὴς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν εἰσηρχόμην εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἅμαξαν ἐφάνη εἰς τὸν σταθμὸν ὁ Κ. Μανούσης, ὅστις εἶχε μάθει ὅτι ἀπέρχομαι, καὶ μοὶ ἔφερε καὶ μοὶ ἔδωκεν εἰς ἐνθύμημα ὡραίαν ἔκδοσιν τοῦ Ὡρατίου, ἣν διετήρησα πάντοτε μετ' ἀγάπης εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου.

Ἐκ Βιέννης ἀνεχώρησα περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης ἀφίχθην εἰς Σαλσβοῦργον. Ἐκεῖ δέ, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον εἰς ὃ ἀπεβιβάσθημεν, οὔτε γεῦμα ἐζήτησα οὔτε κατάλυμα, ἀλλ' εἶπον ὅτι ἀπέρχομαι ἀμέσως εἰς Μόναχον. Νὰ μὴ φάγω δύο ἡμέρας ἦν βεβαίως δεινόν. Ἀλλ' ἀνάγκᾳ καὶ Θεοὶ πείθονται· τὸ δὲ σφάντσικον ἐχρειάζετο διὰ τὰ δδοιπορικά. Ἐπαρηγορούμην δ' ἀναλογιζόμενος ὅτι θ' ἀπεζημιούμην ἐν Μονάχῳ. Ἀλλ' ἐν τῷ ταχυδρομείῳ ἔνθα ἐπορεύθην, ἔμαθον ὅτι ταχυδρομικὴ ἅμαξα δὲν ὑπῆρχε, καὶ μόνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπήρχετο! Τί λοιπὸν ἔδει γενέσθαι; Νὰ μείνω τρεῖς ἡμέρας ἐν Σαλσβούργῳ; Καὶ ἂν ἡ νεανική μου ἀνυπομονησία ἐπείθετο, τὸ βαλάντιον ἐπιτακτικῶς μοὶ τὸ ἀπηγόρευε. Νὰ μισθώσω ἰδιαιτέραν ἅμαξαν μετὰ ταχυδρομικῶν ἵππων, ὡς μοὶ ἐπρότειναν; Τοιαύτην μυθώδη πολυτέλειαν οὐδὲ νὰ φαντασθῶ ἐδυνάμην. Σκεφθεὶς ἐπομένως ἐπ' ὀλίγας στιγμάς, ἀπεφάσισα, καὶ ἀμέσως καὶ ἐξετέλεσα.

Ἐπιστρέψας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ἐνεδύθην τὴν στολὴν τοῦ ἀξιωματικοῦ, περιεζώσθην τὸ κρεμαστὸν ξίφος, εἶπον ὅτι ἀναχωρῶ, καὶ ἐπιγράψας τὸ κιβώτιόν μου εἰς ὄνομά μου, διηύθυνα αὐτὸ εἰς Μό-

ναχον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ K. Götz, ἀφ' ἧς εἶχον ἀπέλθει. Οὕτω παραδοὺς τὸ δέμα εἰς τὸ ταχυδρομεῖον, ἐμελέτησα μετὰ προσοχῆς τὸν χάρτην, ἔλαβον σημειώσεις περὶ τῆς ὁδοῦ ἣν εἶχον νὰ διατρέξω, ἐφιλοδώρησά τινα κέρματα εἰς τὸν ὑπηρέτην, καὶ ἀπῆλθον πεζός!

Πᾶσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπεριπάτησα, καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν ἔφθασα εἰς τὰ Βαυαρικὰ μεθόρια, ἔνθα θ' ἁπήντων μεγάλα προσκόμματα καὶ χρονοτριβὰς ἴσως καὶ σπουδαίας δυσαρεσκείας, ἂν ἡ στολή μου ἣν εἶχον πρόνοιαν νὰ ἐνδυθῶ, δὲν μοὶ ἐχρησίμευεν ὡς τὸ ἄριστον τῶν διαβατηρίων, ὥστε καὶ οἱ στρατιῶται μοὶ ἔφερον ὅπλα, καὶ οἱ τελῶναι καὶ ἀστυνόμοι μ' ἐχαιρέτων ἐδαφιαίως, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα ἀδιακρίτους ἐρωτήσεις περὶ τοῦ πόθεν καὶ ποῦ, καὶ τοῦ διατὶ καὶ πῶς πορεύομαι. Κατέλυσα δ' εἰς τὸ μικρὸν τοῦ χωρίου ξενοδοχεῖον, καὶ μετὰ λιτώτατον γεῦμα, ὅ, ὡς καὶ τὸ κατάλυμα, ἐπλήρωσα ἀφ' ἑσπέρας, ἐρωτήσας περὶ τῆς διευθύνσεως ἣν εἶχον ν' ἀκολουθήσω, κατεκλίθην ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐγερθῶ καὶ ἐπαναλάβω τὴν πορείαν μου πρὸ τῆς ἀνατολῆς. Ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον φοβερὰ ἐξερράγη καταιγίς, μετὰ βροχῆς ῥαγδαίας, ἀστραπῶν, βροντῶν καὶ κεραυνῶν, καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ ἔβλεπον ματαιούμενον πᾶν σχέδιον περαιτέρω πεζοδρομίας. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ὥρας ὅμως ἐκόπασεν ἡ θύελλα, καὶ τότε, τὴν κλίνην καταλιπών, ἀνῆψα φῶς, ἐνεδύθην, ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου ἀψοφητὶ περὶ τὴν 4ην ὥραν τῆς πρωΐας, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐν αὐτῷ ἐκοιμῶντο, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σκότους ἐτράπην τὴν ὁδὸν ἣν εἶχον ἀφ' ἑσπέρας σπουδάσει.

Οὕτως ἐβάδισα ἐπὶ δύω περίπου ὥρας πρὶν ἡ χαράξῃ. Τότε δ' εὑρέθην ἐντὸς δάσους πυκνοῦ, καὶ ἐκεῖ, εἰς πρώτας ἀκτῖνας τῆς ὑποφωσκούσης αὐγῆς διέκρινα εἴς τινα ἀπόστασιν ἐμπρός μου διάφορα ἀντικείμενα κατὰ διαφόρους διευθύνσεις φερόμενα, καὶ ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν ἄνθρωποι, οἵτινες ὅμως οὔτε τὴν αὐτὴν ὁδὸν μετ' ἐμοῦ ἐβάδιζον προηγούμενοι, οὔτε κατ' ἐναντίαν διεύθυσιν ἤρχοντο, ἀλλ' ἐκ τοῦ δάσους προελθόντες καὶ πάλιν εἰς αὐτὸ εἰσδύοντες διεσταύρουν ἀδιακόπως τὸν δρόμον. Τὰ διαβήματα αὐτῶν ταῦτα,

εἰς μέρος οὕτω μεμονωμένον καὶ ἔρημον, ἐφαίνοντο μᾶλλον ἢ ὕποπτα. Τὰ μελανὰ καὶ μακρόθεν εἰς τὸ λυκαυγὲς τῆς πρωΐας δυσδιάκριτα ἐκεῖνα φαντάσματα ἀνεπόλουν τοὺς Λῃστὰς τοῦ Σχιλλέρου εἰς τὴν φαντασίαν μου. Ἀλλὰ πολλῆς σκέψεως πλέον καιρὸς δὲν ἔμενεν, οὐδ' ἐδύνατο ἡ σκέψις εἴς τι νὰ ὠφελήσῃ. Λαβὼν ἐπομένως εἰς τὴν μίαν μου χεῖρα τὸ κρεμάμενον ξῖφος, καὶ θεὶς τὴν ἑτέραν εἰς τὴν λαβήν, προὐχώρησα θαῤῥαλέως πρὸς αὐτούς, διότι καὶ ἂν τὴν ὀπισθοδρόμησιν δὲν ἐθεώρουν ὡς μὴ πρέπουσαν εἰς ἀξιωματικόν, οὐδ' αὕτη θὰ μ' ἔσωζε πλέον ἀπὸ τοσούτου στίφους ἐχθρῶν. Ἦν λοιπὸν ἡ ἀπόρασίς μου, ἂν ἐνέπεσα ἀληθῶς εἰς κακούργους, τοὐλάχιστον νὰ πληρώσω ὅσον ἐδυνάμην ἀκριβῶς τὴν ἐπίθεσίν των. Οὕτως ἐξηκολούθησα προχωρῶν, ὅτε ὁ' ἐπλησίασα, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οὓς ἔβλεπον ἤδη εὐκρινῶς ἔχοντας ξύλα καὶ πελέκεις διὰ χειρῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιπέσωσιν ἐπ' ἐμέ, ἐξ ἐναντίας ἀπεσύρθησαν, παρετάχθησαν ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, καὶ διερχόμενον μ' ἐχαιρέτισαν μετὰ παντὸς τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν στολήν μου. Τότε ὁ' ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν οὐδὲν ἕτερον ἢ εἰρηνικώτατοι ὁδοποιοί, προλαβόντες τὴν ἡώ, καὶ ἑτοιμαζόμενοι εἰς τὴν ἐργασίαν των.

Ἐκεῖθεν δέ, μεθ' ἱκανὴν πορείαν, ἔφθασα εἰς χωρίον ἔνθα ἐπρογεύθην, ἐμελέτησα αὖθις τὸν χάρτην, καὶ ἐξηκολούθησα περιπατῶν μέχρι τῆς δευτέρας μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε εἰς ἄλλο χωρίον καταλύσας ἐγεύθην λιτώτατα, ἔχων ὁμοτράπεζον περίεργόν τινα ἄνθρωπον, πολλὰ λέγοντα, μέχρις οὗ δυσάρεστοι φωναὶ δύω διαπληκτιζομένων ἀνθρώπων ἠκούσθησαν ἐκτὸς τῆς θύρας. Ἀλλ' ὡς ἠνεῴχθη αὐτὴ παραδόξως οὐδένα ἐκεῖ εἴδομεν, καὶ τότε ἐμάθομεν ὅτι ὁ σύντροφός μου ἦν αὐτὸ τοῦτο ἐγγαστρίμυθος, ἀπερχόμενος εἰς Μόναχον ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην του.

Ὅτε ὁ' ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου ἔπιπτε χιών, καὶ ἐγὼ ἤμην ἄνευ μανδύου ἵνα μή μοι βαρύνῃ τὸν δρόμον· ἀλλ' ἡ ταχύτης τῆς πορείας, αὐτὴ μ' ἐθέρμαινε. Ἐβάδισα δὲ πᾶσαν τὴν μετὰ τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἡ νὺξ εἶχεν ἐπέλθει πρὸ δύω περίπου ὡρῶν, ὅτε

ἔφθασα εἰς χεῖλος ὑψηλῆς ὀρρύος, καὶ βαθέως ὑπὸ τοὺς πόδας μου εἶδον πλῆθος φώτων, ἀγγέλλον παρουσίαν πόλεως, παρὰ ταινίαν στίλβουσαν εἰς τὸ φῶς τῶν ἀστέρων τοῦ τότε πάλιν αἰθριάσαντος οὐρανοῦ καὶ αὖτη ἦν εὐρὺς ποταμός. Καταβὰς δὲ μακρὰν ὁδόν, ἔφθασα οὕτως εἰς Βασσερβούργ, καὶ εὐτυχῶς εὗρον ἔτι ἐν φαρμακοπωλεῖον ἀνοικτόν. Εἰσελθὼν δέ, ἠρώτησα ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἴσως τίς εὐκαιρία ἀναχωροῦσα τὸ ἑσπέρας ἔτι ἐκεῖνο διὰ τὸ Μόναχον. Κατὰ καλήν μου δὲ τύχην συνέπεσε νὰ ἠξεύρῃ ὁ φαρμακοπώλης ὅτι ἐντὸς τῆς νυκτὸς ἀναχωρεῖ τὸ δημοτικὸν ταχυδρομεῖον, ὁ Landbothe, μεθ' οὗ ἴσως ἐδυνάμην νὰ συνοδοιπορήσω. Μαθὼν δὲ τὴν κατοικίαν τοῦ ταχυδρόμου, οὐ μακρὰν τοῦ φαρμακοπωλείου κειμένην, ἐπορεύθην πρὸς αὐτόν, καὶ οὗτος, ἀγαθὸς κάτοικος τοῦ Βασσερβούργ, ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ, μαθὼν τί ἐπεθύμουν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀπέρχεται κατὰ τὰς δύο μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ ἕως τότε μοὶ ἔδωκε καθαρωτάτην κλίνην ἵν' ἀναπαυθῶ, οὗ εἶχον μεγίστην ἀνάγκην, ἀφ' οὗ ἐρωτηθεὶς περὶ δείπνου, τῷ εἶπον ὅτι εἶχον φάγει καὶ δὲν πεινῶ· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἦτον ὅτι ἐπείνων μέν, καὶ πολύ, ἀλλὰ δὲν εἶχον νὰ πληρώσω τὸ δεῖπνον.

Περὶ τὰς 2 λοιπὸν μ' ἐξύπνησε, καὶ ταχέως ἐνδυθείς, ἐκάθησα παρ' αὐτῷ εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἅμαξαν, ἥτις μοὶ ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην τὴν δι' ἧς εἶχον ἀπέλθει ἐξ Ὀδησσοῦ, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀγροτικῶν ἐκείνων ἃς καλύπτει, ἢ μᾶλλον ἐκάλυπτε τότε ἔτι ἄνωθεν κυλινδρικὸς θόλος ὑφάσματος. Οὕτως ὡδοιπορήσαμεν μέχρι τῆς πρωΐας, ὅτε ἠσθάνθην τὸ φθινοπωρινὸν ψῦχος δριμύτατον, καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν τέλος εἰς Μόναχον. Ἐκεῖ ἔδωκα τὰ συμφωνηθέντα ὁδοιπορικὰ εἰς τὸν ταχυδρόμον, ὅστις ὅμως ἐφάνη δυσαρεστηθεὶς καὶ ἀπαιτῶν καί τι ἐπίδομα δι' ἑαυτόν, ὃ ἔσπευσα νὰ προσθέσω μεγαλοδώρως, χωρὶς νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι ἦν αὐτὸ τοῦ βαλαντίου μου ὁ ὅλως ἔσχατος ὀβολός.

Ἡ ἀπροσδόκητος ἐπάνοδός μου, ὅτε ἐνομιζόμην ἀπελθὼν διὰ πάντοτε, προὐκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τοὺς ἀρχαίους οἰκοδεσπότας μου. Ἐκ δὲ τῶν πρώην συνοίκων μου οὐδένα εὗρον πλέον,

διότι ἡ ἀναχώρησίς μου εἶχε γίνει σύνθημα γενικῆς διαλύσεως, καὶ ὀλίγον μετ' ἐμὲ ἀπῆλθον οἱ Σοῦτσοι, προτιθέμενοι νὰ μὲ περιμείνωσιν ἐν Βενετίᾳ, ὅπως συναπέλθωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὁ δὲ Δ. Ῥίζος ἐπέστρεψε πρὸς τὴν μητέρα του, ὁ Σχινᾶς ἀνεχώρησεν ἐπίσης ἐκ Μονάχου οὐ πολὺ μεθ' ἡμᾶς, καί, χωρὶς νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ σπουδάσῃ, ἐπέστρεψεν οἴκαδε, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Ὁ δὲ Γεωργιάδης νομίζω ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον· ἠξεύρω κἄν ὅτι ἐπεδόθη ἔκτοτε εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον.

Πολὺ δὲ δὲν διήρκεσεν ἡ χαρὰ τῶν φίλων μου ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ μου, διότι ἀμέσως τὴν ἐπαύριον ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ πατρός μου, λέγοντός μοι ὅτι ἀφ' οὗ ἐγὼ τὸ μεσονύκτιον ἀνεχώρησα ἐκ Βιέννης, κατὰ τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ ἴδιος· μὴ εὑρών με δέ, ἐξακολουθεῖ τὴν ὁδοιπορίαν του εἰς Τεργέστην, καὶ μοὶ πέμπει τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια, ἵνα ὅσον τάχος μεταβῶ ἐκεῖ καὶ ἐγώ, καὶ συναποπλεύσωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω λοιπόν, ἄνευ ἄλλης ἀναβολῆς, ἐπαναλαβὼν τοὺς ἀποχαιρετισμούς, καὶ πέμψας τῇ Κ^α^ Σουβέρτ τὸ δανεισθέν μοι καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ὁδοιπορικοῦ γραμματίου, ἀπῆλθον διὰ Τεργέστην τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἐκείνης ἡμέρας.

6.

Βενετία.

Τίνας εἶχον κατ' ἀρχὰς συνοδοιπόρους δὲν ἐνθυμοῦμαι. Τὴν δευτέραν ὅμως νύκτα ἦσαν ἐντὸς τῆς ἁμάξης δύω μόνον γραῖαι μετ' ἐμοῦ, καὶ παρεδιδόμην, ἐγὼ κἄν, εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως, ὅτε βιαία κίνησις μ' ἐξύπνησε, καὶ εὗρον ὅτι ἡ ἅμαξα εἶχεν ἀνατραπῇ εἰς τὴν παρόδιον τάφρον. Ἂν τοῦτο εἶχε συμβῇ ἑκατὸν βήματα περαιτέρω, μέχρι τοῦδε οὐδ' ἡ μνήμη ἡμῶν θὰ ἔμενε, διότι ἐκεῖ τὴν ὁδὸν παρέτεινε βαθὺς κρημνός, εἰς οὗ τὸν πυθμένα θὰ κατε-

κυλιόμεθα. Κατ' οἰκονομίαν ὅμως τῆς προνοίας ἀνετράπημεν ἐν εὐθέτῳ χώρῳ καὶ *ἐπέσαμεν εἰς τὰ μαλακά*. Ἐγὼ τότε, κατορθώσας ν' ἀνοίξω τὴν παρ' ἐμὲ θύραν, ἥτις ἔκειτο μετὰ τὴν πτῶσιν ὑπεράνω ἐμοῦ, ἀνεβρίχήθην ἐκτὸς αὐτῆς, εἰς ἣ μ' ἐβοήθησαν καὶ αἱ ἐν τῷ σχολείῳ γυμναστικαί μου ἀσκήσεις, καὶ ἔπειτα, μετά τινων δυσκολιῶν ἀνείλκυσα καὶ τὰς δύο γραίας συνοδοιπόρους μου. Ἐπέμψαμεν δ' ἔφιππον ἕνα τῶν ἡμετέρων ἀμαξηλατῶν εἰς τὸ προσεχέστερον χωρίον, ἵνα μᾶς φέρῃ βοήθειαν, καὶ μόνον τὴν πρωΐαν ἐδυνήθημεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν.

Πόσας ἡμέρας διήρκεσεν αὕτη δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ εἰπῶ. Ἐπὶ μιᾶς δ' ἐξ αὐτῶν κατελύσαμεν εἰς μικρὸν ξενοδοχεῖον ἀκριβῶς ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους Λόϊβελ, ἑνὸς τῶν κλάδων τῶν Ἄλπεων, ὃν τὴν ἐπαύριον ἔπρεπε νὰ ὑπερβῶμεν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὄρος ἐκαλύπτετο ἤδη ὑπὸ βαθείας χιόνος, καὶ ἡ ἄνοδος ἦν μακρὰ καὶ ἀπότομος, ἀντὶ ἵππων μᾶς ἔζευξαν εἰς τὴν ἅμαξαν βόας, ὡς ἔχοντας ἀσφαλέστερον τὸν πόδα, καὶ ἀνωτέραν τὴν δύναμιν τῆς ἕλξεως. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν ἀκριβῶς ἔνθα ἡ ἄνοδος ἤρχιζεν, ἐγώ, βαρυνόμενος τὴν δυσκινησίαν τῶν βραδυπόδων ζώων, ἀφῆκα τὰς γραίας ἐν τῇ ἁμάξῃ, καὶ ἐπροπορεύθην πεζός, ἔχων χιόνα μέχρι τῶν γονάτων. Ἄνω δ' ἔφθασα εἰς χιονοσκεπῆ μικρὰν πεδιάδα, περιλαμβανομένην ὑπὸ δάσους τότε ἀφύλλου. Ἐκεῖ αἴφνης ἐξ αὐτοῦ προέκυψεν εἰς ὑπάντησίν μου ἀνὴρ μεγαλόσωμος Τυρολικὴν φέρων ἐνδυμασίαν, ὡπλισμένος μέχρις ὀδόντων διὰ πυροβόλων καὶ μαχαιρῶν. Πλησιάσας με δὲ μὲ ἠρώτησεν ἀποτόμως ποῦ ὑπάγω. Ὅτι οὗτος δὲν ἦν ὁδοποιός, ἀλλὰ γνήσιος λῃστὴς τῶν ὀρέων, περὶ τούτου οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Θεὶς λοιπὸν ἀμέσως τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους μου, ἵνα τῷ δείξω ὅτι καὶ ἐγὼ δὲν ἦμην ἄοπλος, καὶ τραχύνας ὅσον αἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεπον τὴν ὑπωσοῦν συγκεκινημένην φωνήν μου, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἐγὼ μᾶλλον τὸν ἐρωτῶ ποῦ ἐκεῖνος ὑπάγει καὶ τί ζητεῖ ἐκεῖ. «Οἱ χωροφύλακες, ἐπρόσθεσα, οἱ συνοδεύοντες τὴν ἅμαξάν μου, κατόπιν μου ἀναβαίνουσαν, θέλουν τὸν ἀναγκάσει ν' ἀποκριθῇ». Οἱ χωροφύλακες ἐννοεῖται ὅτι

ἦσαν ἐντελῶς πλάσματα τῆς ἐπινοίας μου. Εὐτυχῶς ὅμως, ὡς ἐπικυροῦσα μέρος τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου, ἠκούσθη τὴν στιγμὴν ταύτην πλαταγοῦσα ἡ μάστιξ τοῦ βοηλάτου, καὶ ὁ ὀρειβάτης ἐκεῖνος ἔκρινε συνετώτερον νὰ μὴ παρατείνῃ τὸν διάλογον, καὶ στραφεὶς εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ δάσος, εἰς ὃ οἱ **χωροφύλακές** μου δὲν τὸν κατεδίωξαν.

Τὸ μόνον ὅ' ἄλλο ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταύτης εἰς τὴν μνήμην μου παραμεῖναν ἐστὶν ὅτι κατελύσαμεν μίαν ἡμέραν διὰ γεῦμα εἰς Λεϋβάχ, τὴν πόλιν ἥτις εἶχε γείνει ἐπίσημος ἕνεκα τῆς πρὸ ὀλίγου ἐκεῖ συγκροτηθείσης περιφήμου συνόδου τῶν Βασιλέων. Ἐκεῖθεν δὲ προσελάβομεν καὶ δύω νέους συνοδοιπόρους, μνηστῆρα μετὰ τῆς μνηστῆς του, οὐχὶ πολὺ διασκεδαστικωτέρους τῶν δύο γεροντισσῶν, διότι μόνον εἰς ἀλλήλους ἐπρόσεχον, τῇ δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου φθάσαντες εἰς τὴν ὑψηλὴν Ὄψιναν εὑρέθημεν ἐνώπιον θεάματος καταπληκτικοῦ. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐξετείνετο ὡς φυτόσπαρτος πεδιὰς ἡ πόλις τῆς Τεργέστης, καὶ πέραν ὡς χυτὸς ἄργυρος στίλβων καὶ τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ ἀνταναklῶν ὁ Ἀδρίας. Ἐγὼ δ' ἔβλεπον τὸ θέαμα τοῦτο σκιρτῶν ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι μετ' ὀλίγον ἐκείνη ἡ θάλασσα ἔμελλε νὰ μὲ φέρῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος! Μετ' ἀπότομον δὲ καὶ μακρὰν κατάβασιν ἐφθάσαμεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἔτρεξα ἀμέσως ἐγὼ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ ***Μέλανος Ἀετοῦ***, ὅπου ἤξευρον ὅτι ἐλθοῦσα ἐκ Βιέννης κατέλυεν ἡ Κυρία Ῥίζου, καὶ ὅπου ἐπομένως ἤλπιζον νὰ εὕρω καὶ τὸν πατέρα μου, ἢ κἂν πληροφορίας περὶ τοῦ καταλύματος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ Κυρία Ῥίζου μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας της καὶ μετὰ τοῦ πατρός μου εἶχεν ἀπέλθει εἰς ἐσπερινὴν συναναστροφήν. Ὑπηρέτης ὅμως ἔσπευσεν εὐθὺς ἐκεῖ νὰ μὲ ἀναγγείλῃ καὶ ὁ πατήρ μου ἦλθεν ἀμέσως, καὶ μετὰ τὰς πρώτας τρυφερὰς περιπτύξεις μετὰ τοσοῦτον μακρὸν χωρισμόν, μ' ὡδήγησεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν οἰκίαν ἣν εἶχεν ἐνοικιάσει.

Ἐκεῖ μ' ἐδέχθη, μετὰ τεταμένων τῶν ὀφθαλμῶν καὶ εὐρέως ἠνεῳγμένου στόματος, μακρόσωμος τζουμπεδοφόρος, ὁ ὑπηρέτης

Νικόλαος Καλόγνωμος, ὅν, παιδίον αἰχμαλωτισθέντα ἐν Χίῳ καὶ ἔπειτα ἐξαγορασθέντα, εἶχε παραλάβει ὁ πατήρ μου ἐν Βουκουρεστίῳ, καὶ ὅστις ἔκτοτε καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη ἔμεινεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἡμῶν προσηλωμένος. Τότε δὲ δὲν ἐδύνατο νὰ καθέξῃ τὴν ἔκπληξιν καὶ τὴν χαράν του, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ κυρίου του ἔβλεπεν ἐν στολῇ, φέροντα ξίφος εἰς τὸ πλευρὸν καὶ πτερὸν εἰς τὴν κεφαλήν.

Ἐν Τεργέστῃ δ' ἐμείναμεν δύο μόνον ἡμέρας, μεθ' ἃς ἀπεφασίσαμεν νὰ μεταβῶμεν εἰς Βενετίαν, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐκεῖ διατριβούσης ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου Κας Γκίκα, διότι μᾶς ἐβεβαιώθη ὅτι καὶ ἐκεῖ εὑρίσκομεν ἐπίσης πλοῖα ἀποπλέοντα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πατήρ μου ἑπομένως ἔλαβε καὶ ἐπλήρωσε θέσεις εἰς τὸ ἀτμοκίνητον τὸ πλέον εἰς Βενετίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποπλεύσωμεν, ἄνεμος ἠγέρθη σφοδρότατος, ὁ λυσσώδης ἐκεῖνος βορρᾶς ὅστις ἐνίοτε ἐπικρατεῖ εἰς τὸν μυχὸν τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ ἐπιφέρει πολλὰ δυστυχήματα. Ὥρας τινὰς πρὸ τῆς ἐπιβιβάσεως, ἐγευματίζομεν προσκεκλημένοι εἰς τὴν παραθαλάσσιον οἰκίαν τοῦ Κ. Καρτζιώτη, τοῦ τότε πλουσιωτάτου καὶ προέχοντος τῶν ὁμογενῶν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἀποικίαν. Ἐν ᾧ δ' ἐκαθήμεθα εἰς τὴν τράπεζαν, τὰ κύματα, θραυόμενα εἰς τὴν παραλίαν, ἐσφενδονίζοντο μέχρις ὑπεράνω τῆς στέγης τῆς ὑψηρεφοῦς οἰκίας, καὶ πάντες μᾶς συνεβούλευον νὰ μὴ ἐκτεθῶμεν εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην θάλασσαν. Μετ' αὐτῶν δὲ συνεφώνουν καὶ ἐγώ, διότι οὐδέποτε θαλασσοπλοήσας, ἀπετροπιαζόμην τὸ ἄγνωστον, ὑπὸ τοιούτους μάλιστα οἰωνοὺς κατὰ πρῶτον παρουσιαζόμενον.

Συνιδὼν ἑπομένως καὶ ὁ πατήρ μου τὸν κίνδυνον, ἢ κἂν τὸ δυσάρεστον τῆς θαλασσοπορίας ἐκείνης, ἀπεφάσισε, ζημιούμενος ὅσα εἶχε πληρώσει εἰς τὸ ἀτμόπλοιον, νὰ λάβῃ ἄλλας θέσεις εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἅμαξαν, καὶ οὕτως ἀνεχωρήσαμεν κατὰ τὰς 9 τῆς ἑσπέρας. Ὡς δικαιολογῶν δὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ὁδοῦ ἡμῶν ὁ ἄνεμος, ἔπνεε τοσούτῳ σφοδρὸς ὅτε ἀνεβαίνομεν εἰς τὴν Ὄψιναν, ὥστε ἐκινδύνευε ν' ἀνατρέψῃ καὶ τὴν ἅμαξαν, ὅπερ, ὡς ἐμάθομεν, συμβαίνει ἐνίοτε.

Ἡ ὁδοιπορία ἦν εἴκοσι περίπου ὡρῶν συνεχῶν, καὶ ἐξημερώθημεν εἰς τὴν Βενετικὴν ἐπαρχίαν, ἧς αἱ ὁδοὶ ἦσαν εὐρεῖαι καὶ ὡραῖαι, δενδρόφυτοι ἑκατέρωθεν μετ' ἀμπέλων ἀναρριχωμένων εἰς στεφάνους ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον. Ἦν δὲ καὶ ἡ ἄμαξα ἡμῶν ἄνετος καὶ καλή, καὶ μόνος ὢν ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ πατρός μου, διῆλθον ὅσον καιρὸν δὲν ἀφιέρουν εἰς τὸν ὕπνον, διηγούμενος τὰ κατ' ἐμέ, ἀκούων τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας ἀφ' ὅτου ἐμακρύνθην ἀπὸ τῶν κόλπων της, καὶ προσχεδιάζων τὸ μέλλον. Κατ' αἴτησιν δὲ τοῦ πατρός μου τῷ ἀνέγνων καί τινα μέρη τῆς τραγῳδίας «Φροσύνης», ἣν εἶχον γράψει ἐν Μονάχῳ, καὶ δύοντος τοῦ ἡλίου, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν παραλίαν. Ὁ ἄνεμος εἶχε κοπάσει, καὶ εἰς εὐρύχωρον γόνδολαν ἐπιβιβασθέντες, μετὰ δίωρον κωπηλασίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὰς διώρυγας τῆς θαλασσογενοῦς πόλεως, καὶ ἀπεβιβάσθημεν εἰς τὸ κατάστημα τοῦ ταχυδρομείου.

Ἐκεῖ, μεταξὺ τῶν συνωθουμένων περὶ τοὺς ἀποβαίνοντας, μᾶς ἐπλησίασε νέος τις, καὶ μετὰ τῆς πολυλογίας τῶν ξεναγῶν, ἐν ἰταλικῇ γλώσσῃ πολλάκις δυσνοήτῳ ἕνεκα τῶν λέξεων τοῦ ἐπιτοπίου ἰδιώματος ἃς παρενεῖρε, μᾶς συνίστα ξενοδοχεῖον εἰς ὃ προσέφερε νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ· ἡμεῖς δὲ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπροσπαθοῦμεν νὰ τῷ ἐξηγήσωμεν ὅτι ἔχομεν ποῦ νὰ καταλύσωμεν, καὶ τῷ ὑπεσχόμεθα ἀμοιβὴν ἂν ἤθελε νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς ἣν διεύθυνσιν τῷ ἐπανελαμβάνομεν, ὅτε λαμπρὸς γέλως ἤχησε πέριξ ἡμῶν, καὶ εἴδομεν ἡμεῖς αὐτοὺς περιστοιχιζομένους ὑπὸ τῆς θείας μου κυρίας Γκίκα, τῆς θυγατρός της Κορνηλίας, τῶν δύω Σούτσων Σκαρλάτου καὶ Δημητρίου, οἵτινες προλαβόντες ἡμᾶς ἐκεῖ, ἐξενίζοντο παρὰ τῇ θείᾳ μου, καὶ μᾶς περιέμενον ἵνα συνοδοιπορήσωμεν. Ὁ δὲ λάλος ἐκεῖνος ξεναγὸς ὁ ἡμᾶς πρῶτος προσομιλήσας, ἦν οὐδεὶς ἕτερος ἢ ὁ ἐξάδελφός μου Ἰωάννης.

Ἕνεκα τοῦ χειμῶνος, καθ' ὃν ἦν ἄπλους, ἡ κἂν σπανίως διαπλεομένη ἡ Ἀδριατική, ἠναγκάσθημεν ὅλας τεσσαράκοντα ἡμέρας νὰ παραμείνωμεν ἐν Βενετίᾳ. Ὑπῆρξαν δ' αὗται ἐκ τῶν εὐτυχεστέρων τῆς ζωῆς μου, διότι διετήρουν πάντοτε ἣν παιδιόθεν ἔτρε-

φον θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν θείαν μου, καὶ ἤδη ἤμην πολὺ μᾶλλον εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμήσω τὰς σπανίας αὐτῆς ἀρετάς, τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων διαφαινομένην διὰ τῆς λεπτότητος καὶ προσηνείας τῶν τρόπων, τὴν βαθεῖαν κρίσιν καὶ τὴν σπανίαν εὐφυΐαν, κοσμουμένην ὑπὸ ποικιλωτάτων γνώσεων. Καὶ ἡ ἐξαδέλφη μου δὲ Κορνηλία ἦν πλήρης χαρίτων, καὶ φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων προτερημάτων, καὶ ἔτρεφον ἐνθουσιώδη αἰσθήματα πρὸς αὐτήν, ὡς φιλικώτατα καὶ πρὸς τὸν ἐξάδελφόν μου Ἰωάννην, ἔχοντα πᾶσαν τὴν ἀγαθότητα τῆς μητρός του, καὶ ἀνατρεφόμενον ὑπ' αὐτῆς μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιμελείας. Εἰς τὴν τότε δ' εὐδαιμονίαν μου συνετέλει καὶ τὸ ὅτι ἤμην μετὰ τοῦ πατρός μου, ὃν πάντοτε ἠγάπων περιπαθῶς, βλέπων ἐν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς, καὶ τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων αἰσθημάτων· ὁμοίως δ' ἔχαιρον ἀπαντηθεὶς αὖθις καὶ παρὰ τῇ θείᾳ μου συνοικῶν μετὰ τῶν Σούτσων, μεθ' ὧν εἶχον συζήσει βίον ἀδελφικόν.

Δι' ὅλων τῶν ἡμερῶν, ὅτε ἡ χιὼν δὲν ἤρχετο νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ, ἡ θεία μου μᾶς περιέφερεν εἰς πάντα τὰ πολυπληθῆ τῆς Βενετίας περίεργα, ὡς τὸ διάσημον μνημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης τὸν Ἅγιον Μάρκον, τὸ πολυτελὲς καὶ ἀμιμήτων τεχνουργημάτων πλῆρες ἀρχεῖον τοῦ Δόγου, τὰς πλείστας Ἐκκλησίας ἃς κοσμοῦσιν ἀθάνατα ἔργα τῶν ἐπισημοτέρων ζωγράφων, καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἃ πάντα καλῶς ἐγνώριζε καὶ πεφωτισμένως ἐξετίμα καὶ μᾶς ἐξήγει· τὸ δ' ἑσπέρας, ὅτε δὲν ἐπισκεπτόμεθα τὰς θεατρικὰς παραστάσεις τοῦ «Φοίνικος», ὡς ἐκαλεῖτο τὸ τότε μέγιστον τῶν ἐκεῖ θεάτρων, ἐμένομεν οἴκαδε, ἀναγινώσκοντες, ἢ παίζοντες λογοπαίγνια τὸ πνεῦμα ἀσκοῦντα, καὶ διασκεδαστικά. Συνετέλει δ' εἰς τὴν εὐθυμίαν αὐτῶν καὶ ἡ παρουσία τῆς Γαλλίδος Κομήσσης Bon, ἣν ἡ θεία μου ἐπίσης ἐφιλοξένει, διότι εὔπορος οὖσα, ἤξευρεν ἐν πάσῃ περιστάσει νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς περιουσίας της. Συνεχεῖς δ' εἴχομεν σχέσεις καὶ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας Φορέστη, ἥτις κατῴκει κατέναντι τῆς θείας μου, καὶ ἡ ὁδὸς ἣ μᾶλλον ἡ διῶρυξ ἡ χωρίζουσα ἡμᾶς ἦν τόσον στενή, καὶ τόσον ἐπλησίαζον πρὸς ἀλλήλους οἱ προ-

ἔχοντες ἄνω δόμοι τῶν δύω οἰκιῶν, ὥστε ἡμεῖς ἡ νεολαία, ἐπινοήσαμεν νὰ ῥίψωμεν λεπτὸν σχοινίον ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ τηλεγράφου, νὰ πέμπῃ ἐπιστόλια ἡ ἐξαδέλφη μου, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν ὄχι καὶ ἡμεῖς, εἰς τὰς νέας τῆς γειτονίσσης. Ἄλλαι δὲ κυρίαι Ἑλληνικῆς οἰκογενείας ἐπισκεπτόμεναι συνεχῶς τὴν θείαν μου ἦσαν ἡ σύζυγος καὶ ἡ γυναικαδέλφη τοῦ σοφοῦ Μουστοξύδου.

Περὶ δὲ τοῦ θείου μου οὐδὲ λόγος ἐγίνετο· καί, ὡς ἔμαθον, εἰς τὰ ἤθη καὶ τὴν ἀνατροφήν του ἑτερογενῆ αἰσθανόμενος τὴν καθαρὰν ἀτμοσφαῖραν ἥτις ἀνεπνέετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ ὑπὸ τῆς συζύγου του τὴν ἐπιῤῥοήν, ἔζη μακρὰν αὐτῆς καὶ καθ' ἑαυτόν, μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, ὅτε καὶ ἡ θεία μου ἔσπευσε πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν περιέθαλψε κατὰ τὰς τελευταίας στιγμάς του.

Ἀλλ' ὅση καὶ ἂν ἦν ἡ εὐχαρίστησις μεθ' ἧς διετρίβομεν ἐν Βενετίᾳ, τὰς τεσσαράκοντα ὅμως ἡμέρας ἐμείναμεν εἰς αὐτὴν οὐχὶ οἰκειοθελῶς, ἀλλὰ διότι, παρὰ τὰς βεβαιώσεις τῶν ἐν Τεργέστῃ πλοῖον ἀπερχόμενον διὰ τὴν Ἑλλάδα μάτην ἐζητοῦμεν, καὶ δὲν εὑρίσκομεν. Εἴχομεν δ' ἀποφασίσει νὰ ἐπιστρέψωμεν αὖθις εἰς Τεργέστην, ὅθεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν, ὅτε τέλος παρουσιάσθη εἰς ἡμᾶς νέος πλοίαρχος Σκλαβοῦνος, καὶ μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ πάρων (τὸ βρίκιον) αὐτοῦ, **Φουριόζος** καλούμενος, ἔμελλε ν' ἀπέλθῃ εἰς Πάτρας, ἅμα ἐτελείωνον αἱ ἐπισκευαί, ὁ καταρτισμὸς καὶ ἡ φόρτωσίς του. Ἐλλείψει λοιπὸν ἄλλου, ἐναυλώσαμεν τοῦτον, καὶ περιεμένομεν μεθ' ὑπομονῆς τὸ τέλος τῶν προπαρασκευῶν. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις δὲ τοῦ πλοιάρχου, ἤρκουν ὀκτὼ ἡμέραι ὑπὸ τοὺς ἀνέμους τοὺς πνέοντας πάντοτε ἐπ' ἐκείνης τῆς ὥρας τοῦ ἔτους ἵνα φθάσωμεν ἐκ Βενετίας εἰς Πάτρας. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἕκαστος ἐπιβάτης αὐτὸς ἐμερίμνα περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως καὶ τροφῆς, ἡμεῖς ὡς προνοητικοὶ ἄνθρωποι, ἀντὶ δι' ὀκτώ, ἐπρομηθεύθημεν ἐφόδια διὰ δεκαὲξ ἡμέρας.

1829

7.

Θαλασσοπλοΐα.

Οὕτως ἐπεβιβάσθημεν, μετὰ περιπαθεῖς ἀποχαιρετισμούς, μίαν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Δεκεμβρίου εἰς τὸν **Φουριόζον**, ἠγκυροβολημένον εἰς Μαλαμόνον, νῆσον ἀπέχουσαν μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τοῦ ἔτους πνέοντες ἄνεμοι δυστυχῶς δὲν εἶχον ἔτι ἀρχίσει, ὡς μᾶς εἶπεν ὁ πλοίαρχος, καὶ ἀφ' οὗ δύω ὁλοκλήρους ἡμέρας ἐμείναμεν εἰς τὸ πλοῖον, τὸ δὲ πλοῖον ἐπὶ τῶν ἀγκυρῶν του, ἐμάθομεν πάλιν παρὰ τοῦ πλοιάρχου ὅτι ἂν δὲν ἀλλάξῃ ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀνέμου, τῷ ἦν ἀδύνατον νὰ διαπλεύσῃ τὰς σκολιὰς καὶ δυσεξιτήτους ἐξόδους τῆς Βενετίας, ὅτι ἑπομένως, ἂν προτιμῶμεν, δυνάμεθα νὰ ἐπιστρέψωμεν οἴκαδε, καὶ ὅταν πνεύσῃ ὁ οὖριος, θέλει μᾶς εἰδοποιήσει. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπροτιμήσαμεν τοῦτο. Εὐθὺς λοιπὸν εἰς τὴν λέμβον, καὶ οὐδόλως περιμενόμενοι ἐπεστρέψαμεν εἰς τῆς θείας μου, ὡς πρὸ ὀλίγου εἶχον ἐπιστρέψει εἰς Μόναχον, καὶ ἐγενόμεθα δεκτοὶ μετ' ἀλλαλαγμῶν. Ἐκεῖ ἐπανηγυρίσαμεν τὰ Χριστούγεννα, ἐκεῖ προσέτι καὶ τὸ νέον ἔτος. Τὴν δὲ 2 Ἰανουαρίου 1829 ἐλθὼν ἀπὸ πρωΐας, μᾶς παρέλαβε πάλιν ὁ πλοίαρχος, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῷ ὄντι, ἄραντες τὴν ἄγκυραν, ἀπεπλεύσαμεν, διότι, ὡς διετείνετο χαίρων, ἔπνευσαν τέλος οἱ οὖριοι ἄνεμοι.

Κατ' ἀρχὰς τὰ πάντα ἐχώρουν μετρίως, καὶ ἡ ναυτία δὲν μᾶς ἠνώχλει πολύ. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν τὸ πρωὶ ὁ οὖριος ἄνεμος εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀντίπρωρον, καὶ ἔπνεε σφοδρότατος, καὶ πᾶσα ἡ ἐντόσθιος οἰκονομία ἡμῶν τῶν ἀπείρων θαλασσοπόρων, εἶχεν ἐξαναστῆ, ὥστε μετὰ πλείστης εὐχαριστήσεως εἴδομεν τὸν πλοίαρχον ἀπορασίσαντα νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὸν Δαλματικὸν λιμένα τῆς Βόνδονας, ὅπου παρεμείναμεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὔνοιαν τοῦ Αἰόλου, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ ἐλευθεροκοινωνήσωμεν μετὰ τῆς πόλεως, ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον ὑγειονομικόν. Ἀναχθέν-

τες δ' ἅμα ὁ ἐναντίος ἄνεμος ὀλίγον ἐκόπασεν, ἠναγκάσθημεν νὰ προσορμισθῶμεν ἐκ νέου εἰς τὴν Φαζάνην, ἔνθα ἐπίσης εἰς τὴν πόλιν δὲν μᾶς ἐπετρέπετο νὰ κατέλθωμεν. Ἀπεβαίνομεν ὅμως εἰς παρακειμένην μικρὰν ἔρημον νῆσον παρ' ἣ εἴχομεν ἀγκυροβολήσει, καὶ πλήρεις χαρᾶς ἠσπαζόμεθα τὸ μόνον φυσικὸν αὐτῆς προϊὸν ἀγρίαν συκῆν, ἣν ἐχαιρετῶμεν ὡς προάγγελον τῆς ἀγαπητῆς φύσεως τῆς πατρίδος, ὡς καὶ ὀλίγας αἶγας ἃς αἰπόλος Κρόατης φορῶν τὴν Ἑλληνικὴν φουστανέλλαν, ἔφερεν εἰς βοσκήν.

Τέλος ἔπαυσεν ἡ κακοκαιρία, ὁ ποθητὸς οὖριος ἔπνευσεν, ἀλλ' ἀσθενὴς ἔτι καὶ γλυκύς, καὶ ἐπομένως ἀνήχθημεν, ἀναπετάσαντες τὰ ἱστία. Ἐκαθήμεθα δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἢ τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸ κατάστρωμα, ἀγαλλόμενοι ἐπὶ τῇ γαληνιαίᾳ θαλάσσῃ, καὶ ἐπὶ τῷ ἡλίῳ ὅστις μᾶς ἔθαλπεν ἤδη διὰ τῶν μεσημβρινῶν του ἀκτίνων, ὅτε καὶ ὁ πλοίαρχος ἐλθὼν ἐκάθησε πλησίον ἡμῶν, καὶ τρίβων τὰς χεῖράς του ἐξ εὐχαριστήσεως. Αἴ, μᾶς εἶπεν, ὁ ἄνεμος! Δὲν σᾶς ἔλεγον ὅτι θὰ πνεύσῃ οὖριος; Τὸ βλέπετε, καθὼς τὸν προεῖπον.

— Ὡραίαν θάλασσαν ἔχομεν, εἶπον ἐγώ.

— Ναί, ὡραίαν, ἀπεκρίθη· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀπείρους πλοιάρχους τὸ μέρος τοῦτο δὲν εἶναι ἀκίνδυνον. Ἐδῶ πλησίον ὑπάρχει ὕφαλος, καὶ ὅσοι πλοίαρχοι δὲν ἠξεύρουσι περὶ αὐτῆς, δύνανται νὰ προσαράξωσι καὶ νὰ συντριβῶσι.

Μόλις δ' ἐπρόφερε τὰς λέξεις ταύτας, καὶ ἰσχυρὸς τρυγμὸς καὶ κλονισμὸς μᾶς ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν, καὶ προσέτι ὅτι μεταξὺ τῶν ἀπειροτέρων πλοιάρχων ἔπρεπε δυστυχῶς νὰ καταταχθῇ ὁ ἡμέτερος. Οὗτος ἀνετινάχθη ὠχρὸς καὶ ὡς νεκρωθείς. Ὅ,τι δὲ μᾶς ἔσωσεν ἀμέσου ὀλέθρου ἦν τῆς θαλάσσης ἡ ἠρεμία. Χαλάσαντες τὰ ἱστία, ἐρρίψαμεν ἀμέσως διὰ τῶν λέμβων ἀγκύρας μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ καθ' ὅλην τὴν μετὰ τὴν μεσημβρίαν πάντες, ναῦται καὶ ἐπιβάται ἐσύρομεν πρὸς αὐτάς. Ἀγαθῇ δὲ τύχῃ περὶ τὴν ἑσπέραν ἐφάνη προσπλέον ἡμῖν πλοιάριον ἁλιευτικόν, καὶ ὁ ἁλιεύς, καλῶς τὰς θέσεις γνωρίζων, μᾶς ὡδήγησε μέχρι τέλους πῶς ν' ἀποσπασθῶμεν καὶ νὰ μακρυνθῶμεν τῶν ἐπικινδύνων ὑφάλων.

Ἐν τούτοις αἱ ἡμέραι παρήρχοντο τριπλάσιαι καὶ τετραπλάσιαι τῶν ἃς ὁ πλοίαρχος εἶχεν ἐγγυηθῆ, καὶ ἡμεῖς ἀπείχομεν ἔτι τοῦ τέρματος, οὐδ' ἐβλέπομεν πλέον ἀσφαλῆ τινα βάσιν ὑπολογισμοῦ δι' αὐτοῦ τὴν ἐπίτευξιν. Ἀπέβαινε δὲ καὶ ἡ διαμονὴ ἐπὶ τοῦ ***Μανιώδους*** ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυσάρεστος, διότι τὸ πλοῖον εἶχε φορτίον σανίδων, ὧν πλείστας εἶχε συσσωρευμένας ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ἐν τῇ ἀπειρίᾳ ἡμῶν, ἐθεωρήσαμεν τοῦτο ὡς ἐντελῶς ἀδιάφορον· ἀλλ' ἀφ' οὗ, ἀναχθέντες παρεδόθημεν εἰς τὴν φορὰν τῶν κυμάτων ἐνοήσαμεν ὅτι ἦν ἐλάττωμα σπουδαιότατον, καθ' ὅσον ὅτε μὲν ἔπνεεν ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα ἐταράττετο, ὁ ***Μανιώδης***, τὸ βάρος ἔχων ἄνω μᾶλλον ἢ κάτω, παρερρίπτετο οἰκτρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τ' ἀριστερὰ πρὸς μεγίστην ἡμῶν βάσανον, καὶ ἐπλευροδρόμει· ὅτε δ' ἐκόπαζεν ὁ ἄνεμος καὶ ἠρέμει ἡ θάλασσα, δὲν εἴχομεν ποῦ νὰ βαδίσωμεν ἢ νὰ τείνωμεν τὰ κεκμηκότα μέλη ἡμῶν. Ἦν δὲ τὸ πρῶτον τὸ συνηθέστερον, διότι οἱ οὔριοι ἄνεμοι, οὐδένα λόγον ποιούμενοι τῶν ὑποσχέσεων τοῦ πλοιάρχου, περιεμένοντο πάντοτε, σφοδρὸς δὲ καὶ ἐπίμονος νότος ἐμάστιζε τὸν Ἀδρίαν, καὶ ἄλλως δὲν ἐδυνάμεθα νὰ προχωρῶμεν, εἰμὴ πλαγιάζοντες καὶ διὰ λοξοδρομιῶν μακροτάτων, ὧν ἡ μία, ἀρχομένη ἐκ τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν, μᾶς προσεπέλαζεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰταλίας, οὐχὶ φαιδρὰν καὶ χαρίεσσαν ὡς ἡ φαντασία μου τὴν ἀνέπλαττεν, ἀλλὰ ζοφερὰν τότε καὶ ὑπὸ παραπέτασμα βροχερῶν συννέφων κεκαλυμμένην, ἡ δὲ μετ' αὐτὴν μᾶς ἐπανέφερεν εἰς τὰ μέλανα καὶ συνωρυωμένα ὄρη τῆς Ἰλλυρίας, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἐκείνης ἐξ ἧς ὡρμήθημεν· ὥστε ἡ πρόοδος ἦκιστα ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς βασάνους τῆς ναυτίας αἵτινες ἦσαν ἡ σχεδὸν σταθερὰ ἡμῶν φυσιολογικὴ κατάστασις. Ὅτε δ' αὖτη ἐνέδιδε, ἐπήρχετο ἡ πεῖνα, οὐχὶ μικρότερον δεινὸν διὰ τὴν θέσιν ἡμῶν, διότι τὰ ἐφόδια ἃ εἴχομεν προμηθευθῆ διὰ μόνον τὸ διπλοῦν διάστημα χρόνου τοῦ προαγγελθέντος ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐξαντληθῆ, καὶ ὠφείλομεν νὰ περιοριζώμεθα εἰς σεσηπότα τινὰ δίπυρα ἐξ ὧν ἔζη τὸ πλήρωμα, καὶ εἰς ὀλίγα κάστανα,

ὧν εὐνοίᾳ τῆς προνοίας εἶχεν εὑρεθῇ εἰς σάκκος ἐν τῷ φορτίῳ. Ταῦτα βράζοντες εἴχομεν ὡς μόνον ὄψον.

Τὰς στερήσεις καὶ κακουχίας τῆς θαλασσοπορίας ταύτης ἀπεπειράθην νὰ περιγράψω πολὺ μετὰ ταῦτα ἐν μικρᾷ εἰκόνι εἰς διηγημάτιόν τι ἐπιγραφόμενον « Ὁδοιπορικαὶ ἀναμνήσεις. Δύω πόλεις τῆς Ἀδριατικῆς », καὶ ἐκδοθὲν ἐν τῷ δεκάτῳ τόμῳ τῶν « Ἁπάντων ».

Ἀλλὰ καίτοι βραδυτάτῳ βήματι καὶ ἑλικοειδῶς, οὐχ ἧττον ὅμως βαθμηδὸν ἐπροβαίνομεν, καὶ τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ στόμιον τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐκεῖ ὁ' ἡ θέσις ἡμῶν ἀπέβη σοβαρωτάτη, διότι ἕνεκα τῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπικρατησάντων τρικυμιωδῶν νοτίων ἀνέμων, ἡ θάλασσα ἦν οὕτω βαθέως τεταραγμένη, ὥστε ἐφαίνετο ὡς ἂν ἤθελεν ὅλη διὰ μιᾶς νὰ εἰσορμήσῃ εἰς τὸν Ἀδρίαν. Τὰ κύματα, μακρὰ ὡς ὅλον τοῦ στομίου τὸ πλάτος, ὑψοῦντο εἰς ὄρη, καὶ ἡ πρύμνη τοῦ ***Μανιώδους*** πότε ἐφαίνετο σκοποῦσα πρὸς τὸν οὐρανόν, πότε ἐβυθίζετο πρὸς τὴν ἄβυσσον. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ὁ μέγας καὶ σπουδαῖος κίνδυνος, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ πλοίαρχος ἐφαίνετο φοβούμενος, μὴ ἐπελθὸν ταχύτερον κἀγὼ τῶν φοβερῶν τούτων κυμάτων, καλύψῃ καὶ καταποντίσῃ τὸ πλοῖον ἀδυνατοῦν νὰ διαφύγῃ, διότι ὁ ἄνεμος εἶχε σχεδὸν πέσει, καὶ παύσει πτερῶν τὰ ἱστία ἡμῶν.

Τέλος μίαν ἑσπέραν εἴδομεν μακρόθεν ὑπομέλανα καὶ στερεά τινα νέφη εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὁρίζοντα, καὶ μετ' ἀφράστου ἀγαλλιάσεως ἐμάθομεν ὅτι ἦσαν αὐτὰ τέλος πάντων αἱ ποθηταὶ Ἰόνιοι νῆσοι, τῇ Ἀγγλίᾳ μὲν τότε ἀνήκουσαι, ἀλλ' Ἑλληνικαὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, αἱ νῆσοι τῶν Φαιάκων καὶ τοῦ Ὀδυσσέως!

8.

Ἰόνιοι νῆσοι.

Καὶ τὰς εἴδομεν μέν, καὶ ἐκοιμήθημεν ἐν παρηγορίᾳ, καὶ Ἑλληνικοὶ ὄνειροι ἐκ τοῦ ἐλεφαντίνου κέρατος μᾶς ἐπεφοίτων πᾶσαν

τὴν νύκτα· ἀλλὰ τὸ πρωὶ εὕρομεν ὅτι ἡ προσέγγισίς των δὲν ἦν εἰσέτι ἄνευ δυσκολιῶν, τῆς θαλάσσης οὔσης λίαν τεταραγμένης καὶ τοῦ ἀνέμου πνέοντος θυελλωδῶς, ὥστε τὸ πλοῖον ἐφέρετο μεθ' ὁρμῆς καὶ μετ' ἀτάκτων κινήσεων. Ἀριστερῶς ἡμῶν εἷς τινα ἀπόστασιν ἐβλέπομεν τὸν ὁρίζοντα καλύπτον παραπέτασμα μέλαν ὡς πίσσαν, ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῆς θαλάσσης κρεμάμενον, καὶ πέμπον ἡμῖν τρικυμιώδεις πνοάς· δεξιῶς δὲ ὑψοῦντο οἱ γυμνοὶ καὶ κάθετοι βράχοι τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς Ζακύνθου, τόσον πλησίον ἡμῶν, ὥστε ὁ πλοίαρχος ἦν περίφροντις, φοβούμενος μὴ ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ μανιωδῶς προσπνέοντος ἀνέμου, καὶ ῥιφθέντες συντριβῶμεν ἐπὶ τῶν ἀπροσπελάστων ἐκείνων κρημνῶν.

Ἐν τούτοις περίεργον ὅτι καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτούς, τοὺς αὐτόχρημα χερσαίους, τὰ παθήματα εἶχον γίνει μαθήματα, καὶ ἐξ ὅσων ὑπέστημεν εἰς τὴν θάλασσαν εἴχομεν διδαχθῆ νὰ γνωρίζωμεν τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀνέμων, τὴν ταχύτητα τοῦ πλοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου νὰ ὑπολογίζωμεν τὴν ὁδὸν τοῦ πλοίου, καὶ ταῦτα ἀκριβέστερον τοῦ πλοιάρχου, ὅστις στερούμενος τῶν μαθηματικῶν ἡμῶν γνώσεων, δὲν εἶχεν εἰσέτι οὐδὲ τὴν πολλάκις καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ναυτιλλομένων ἀναπληροῦσαν αὐτὰς πεῖραν. Προελέγομεν ἑπομένως ὅτι, ἂν τι ἀπευκταῖον δὲν μᾶς συμβῇ, θέλομεν φθάσει εἰς Ζάκυνθον περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐν ᾧ ὁ πλοίαρχος ἐνόμιζεν ὅτι, ἂν μόνον σωθῶμεν, θὰ εἴμεθα ἐκεῖ πολὺ πρὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Ἐπὶ πολλὰς λοιπὸν ὥρας παλαίοντες κατ' ἀνέμων καὶ κυμάτων, ὅπως διαφύγωμεν τὴν ἐπισφαλεστάτην ἐκείνην θέσιν, ἐκάμψαμεν τέλος τὸ βορειοανατολικὸν ἀκρωτήριον τῆς νήσου, καὶ ἐτράπημεν εὐθὺ πρὸς νότον. Ἀληθῶς δέ, καὶ συμφώνως πρὸς τοῦ πλοιάρχου τοὺς ὑπολογισμοὺς πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ἠγκυροβολήσαμεν· ἀλλ' ἡ νὺξ ἦν σκοτεινή, καὶ μόνον ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ὅτι εἴμεθα ἐντὸς εὐρέος λιμένος, καὶ εἰς τὴν γῆν, ἥτις μέλαινα ἐξετείνετο ἐνώπιον ἡμῶν, νὰ βλέπωμεν σπάνιά τινα φῶτα. Ἡ χαρὰ ὅμως ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα, ὅτι εἴμεθα ἤδη εἰς πόλιν Ἑλληνικήν, ἦν ἄμετρος, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὀλίγον ἔκλεισα τὰ

βλέφαρα εἰς τὸν ὕπνον. Μόλις δὲ διεγέλα ἡ Ἠὼς καὶ εὑρέθην ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἵνα ἰδῶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ φημιζομένην ὡς πάγκαλον Ζάκυνθον.

Τοὺς ὀφθαλμοὺς περιέφερον γοητευμένους πέριξ ἐπὶ τῆς ὡραίας παραλίας μαλακῶς καμπτομένης εἰς κόλπον εὐρύν, καὶ ἐπὶ τῶν στεφάντων αὐτὴν στρογγύλων λόφων, καὶ ἔβοσκον τὰ βλέμματα εἰς τὰ ἐπικαθήμενα αὐτοῖς πυκνὰ δάση, ὧν τὸ βαθὺ χρῶμα διέτεμνον ἐνιαχοῦ χαριέστατα κείμεναι λευκαὶ ἀγροικίαι. Ἀλλὰ δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐννοήσω πῶς ἔκειτο ἡ πόλις τῆς Ζακύνθου, ὥστε νὰ κρύπτηται καὶ νὰ μὴ τὴν βλέπωμεν. Μοὶ ἔλυσεν ὅμως τὴν ἀπορίαν ἡ πελιδνὴ μορφὴ τοῦ πλοιάρχου, κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐγερθέντος τῆς κλίνης καὶ προκύψαντος ἐκ τοῦ μυχοῦ τοῦ πλοίου. Περιαγαγὼν πέριξ τοὺς ὀφθαλμούς, τεταμένους καὶ περιτρόμους, ἐξέπεμψε μετὰ κραυγῆς ἀπελπισίας τὰς λέξεις, « Δὲν εἶναι ἡ Ζάκυνθος! » Κτυπήσας δὲ διὰ τῶν δύω χειρῶν τὴν κεφαλήν του, ἐκάλεσε τὸ πλήρωμα πᾶν εἰς τὸ κατάστρωμα, ἔρριψε τὴν βολίδα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγνωρίσθη ὅτι εἴχομεν δύω μόνον ποδῶν ὕδωρ ὑπὸ τὴν τρόπιν, καὶ ὅτι τὸ μέρος εἰς ὃ ἠγκυροβολήσαμεν ἦν τὸ λεγόμενον **Σαλίναις**, κείμενον εἴς τινα ἀπόστασιν βορείως τοῦ λιμένος τῆς Ζακύνθου, ὥστε ἂν κατεπλέομεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, οἱ ἡμέτεροι ὑπολογισμοὶ περὶ τῆς ὥρας τῆς ἀφίξεως θὰ ἐπηλήθευον. Εὐτυχῶς ὁ ἄνεμος εἶχεν ἐντελῶς κοπάσει· ἄλλως, ἂν ὀλίγον ἡ θάλασσα ἐταράττετο, ἀφεύκτως θὰ προσεκρούομεν εἰς τὸν πυθμένα καὶ τὸ πλοῖον θὰ συνετρίβετο. Πρὸς τοῦτο ἴσως ἐδυνάμεθα νὰ ἀδιαφορῶμεν ἡμεῖς ὀπωσοῦν, ὡς ἀφιχθέντες εἰς τὸν ἡμέτερον πρὸς ὃν ὅρον· δὲν ἠδιαφόρει ὅμως καὶ ὁ πλοίαρχος καὶ ἰδιοκτήτης τοῦ ***Μανιώδους***. Ἑπομένως μετὰ πάσης ὀραστηριότητος, ὡς ὅτε ὁ αὐτὸς κίνδυνος μᾶς ἠπείλησεν ἐν τῇ Ἀδριατικῇ, ἐπεβίβασε δύω ἀγκύρας εἰς τὴν λέμβον, τὰς ἔπεμψε καὶ τὰς ἐβύθισε μακρὰν εἰς τ' ἀνοικτά, καὶ ἔπειτα πάντες οἱ ναῦται, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ ἡμεῖς πάντες, ἐλάβομεν τὰ σχοινία ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἐσύρομεν δι' ὅλων ἡμῶν τῶν δυνάμεων, ὥστε ὁ ἱδρὼς ἔρρεεν ἀπὸ τῶν μετώπων ἡμῶν,

καὶ ἐσύρομεν μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅτε τέλος τὸ πλοῖον ἔρθασεν εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀγκυρῶν του, καὶ ἀνεπετάσθησαν τὰ ἱστία του.

Ἐγκαίρως δὲ τοῦτο, διότι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἠγέρθη πάλιν ὁ ἄνεμος, ὅστις βεβαίως θὰ ἐπέφερε τὸ ναυάγιον ἂν ἐμένομεν εἰσέτι ἐπὶ τῆς ἀβαθοῦς παραλίας. Ὁ ἀρθεὶς ὅμως ἄνεμος ἦν ἀντίπρωρος, πνέων ἐκ μεσημβρίας, ἀκριβῶς ἐκ τοῦ σημείου εἰς ὃ ἔπρεπε νὰ διευθυνθῶμεν ἵνα καταπλεύσωμεν εἰς Ζάκυνθον. Ἐνεδυναμοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, καὶ ταχέως ἐγένετο θυελλώδης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ περιστείλωμεν τὰ πλεῖστα τῶν ἱστίων, καὶ εἷς τῶν ναυτῶν τῶν πρὸς τοῦτο ἀναρριχηθέντων εἰς τοὺς ἱστούς, κατερρίφθη εἰς τὸ κατάστρωμα, καὶ βαρέως ἐτραυματίσθη. Κατ' ἀρχὰς ὁ πλοίαρχος ἤλπισε διὰ λοξοδρομιῶν νὰ καταχθῇ εἰς Ζάκυνθον· ἀλλ' ἔπειτα, τούτου παραιτηθεὶς ὡς ἀνεπιτεύκτου, ἐπροσπάθησε νὰ προσορμισθῇ εἴς τινα τῶν ἀντιπέρα λιμένων τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸ Κατάκωλον τῆς Ἠλείας, διαβάσιμον διὰ τὰ συνεχέστατα ἐκεῖ συμβαίνοντα ναυάγια, ἢ εἰς τὰς Πάτρας, ὅπερ θὰ ἦν τῶν βασάνων ἡμῶν τὸ τέλος. Ἀλλ' ὁ ἄνεμος, τρικυμίαν φυσῶν, οὐδὲν τούτων ἐπέτρεπε καὶ ἀφ' οὗ διήλθομεν νύκτα ἐλεεινὴν ἐν ναυτίᾳ καὶ ταραχῇ τοῦ ***Μανιώδους*** δεινῶς πλαγιάζοντος, τὴν πρωΐαν εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα ὁ ὑπηρέτης ἡμῶν Νικολῆς, ἔχων περιῤῥόβως τεταμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μᾶς ἀνήγγειλεν . . . ὅτι πνιγόμεθα! Τὸ ἄκουσμα εἶχε βεβαίως πολλὴν σπουδαιότητα, ἀλλ' εἴτε διότι ἡ τρικυμία μᾶς εἶχε καταστήσει σωματικῶς ἀδρανεῖς, εἴτε διότι τὴν ψυχὴν εἴχομεν ἀνδρειοτέραν τοῦ Νικολῆ, οὐδόλως μετεκινήθημεν τῶν κλινῶν, καθ' ὅσον οὔτε νὰ χρησιμεύσωμέν πως ἐδυνάμεθα εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν, οὔτε ἐπὶ τῶν ποδῶν ἡμῶν μᾶς ἦτον εὔκολον νὰ ἱστάμεθα. Ἀπετάθημεν ὅμως εἰς τὸν πλοίαρχον, εἰσελθόντα ἀμέσως μετὰ τὸν Νικολῆν, ὅπως παρ' αὐτοῦ ἀκούσωμεν τῆς τύχης ἡμῶν τὸν χρησμόν. Ὁ δέ, περὶ καταποντισμοῦ μέν, τοὐλάχιστον ἀμέσου, οὐδὲν ἐπρόφερεν, ἦν ὅμως λίαν τεταραγμένος, καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ὑπὸ νότου λυσσώδους ἠλαυνόμεθα ἀκατασχέτως πρὸς βορρᾶν, καί, ἂν δὲν κατορθώσωμεν νὰ

εἰσπλεύσωμεν εἰς Κεφαλληνίαν, ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔχομεν ἢ νὰ προσορμισθῶμεν . . . εἰς Τεργέστην!

Εὐτυχῶς περὶ μεσημβρίαν κατωρθώθη τὸ πρῶτον, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τῆς Κεφαλληνίας τὸν βαθὺν κόλπον, ἐν ἀσφαλεῖ ἀγκυροβολήσαντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἀργοστολίου.

Ἡ πρώτη ἡμῶν φροντὶς ὑπῆρξε νὰ ῥιφθῶμεν εἰς τὴν λέμβον καὶ ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν γῆν, τὴν πρώτην γῆν τὴν Ἑλληνικήν, ἣν ἐπατήσαμεν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Δευτέραν δὲ μέριμναν ἔσχομεν νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πρῶτον, τὸ καὶ μόνον τότε, ξενοδοχεῖον τοῦ Ἀργοστολίου, καὶ νὰ ζητήσωμεν θερμὴν τροφήν, ἧς εἴμεθα πρὸ τοσούτου χρόνου ἐστερημένοι. Μέχρις οὗ δ' αὕτη παρατεθῇ, κατεβροχθίσαμεν πάντα τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης κείμενον μαλακὸν ἄρτον, ὅστις, μᾶς ἐφάνη μελιπήκτου καὶ ἀμβροσίας γλυκύτερος.

«Ἐπεὶ δὲ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔμεθα».

(ἀδιάφορον ἂν δὲν συμφωνῇ πρὸς τὸ μέτρον, διότι οὐδ' ἡ ἐδητὺς ἡμῶν εἰς μέτρον περιωρίσθη) ἠθελήσαμεν νὰ περιέλθωμεν μικρὸν καὶ τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κόντε Νικολῆ, ὅστις ἐκ τῆς πρώτης στιγμῆς εἶχε τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἡμῶν, καὶ μετὰ φιλοξένου καὶ πατριωτικῆς προθυμίας, ἀλλ' ἀντὶ κερμάτων, τὰ πάντα ἡμῖν διηκόνει. Ἄλλο δ' ὄνομα αὐτοῦ δὲν ἐμάθομεν, οὐδ' ἠκούσαμεν ἄλλοτέ ποτε περὶ αὐτοῦ, ὥστε ἀγνοῶ εἰς τίνα οἰκογένειαν ἀνῆκε, καὶ πῶς ἦτο **κόντες**.

Ἅμα κατέβημεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ξενοδοχείου, εὑρέθημεν ἀπέναντι προσκόμματος εὐφροσύνου μὲν δι' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχ ἧττον δυσοικονομήτου. Ἦν δὲ τοῦτο ὁ ἐνθουσιώδης πατριωτισμὸς τῶν φιλτάτων ὁμογενῶν Κεφαλλήνων, ἐκφλεχθεὶς ἅμα ἔμαθον ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ Ἕλληνες ἀπέβησαν εἰς τὴν νῆσόν των. Πάμπολλοι συνέῤῥευσαν πρὸ τοῦ ξενοδοχείου ἵνα ἴδωσι καὶ χαιρετίσωσι τοὺς προμάχους τούτους τῆς ἐλευθερίας, ὧν τὰ μέλλοντα κατορθώματα ἠγγυᾶτο ἡ στολὴ αὐτῶν. Ὡς δὲ προήλθομεν, εἰς ἕκαστον βῆμα ἡμῶν ἐξωγκοῦτο ἡ συνοδία, ὥστε καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ὁδῶν ὀλί-

γου δεῖν νὰ παρεμποδίσωμεν. Διὰ τοῦτο, καίτοι λίαν συγκεκινημένοι ἐκ τῆς ὑποδοχῆς ταύτης καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐνδείξεως τῶν αἰσθημάτων τῶν ἡμετέρων συμπατριωτῶν, ἐκρίναμεν εὐπρεπὲς νὰ βραχύνωμεν τὴν ἐκδρομήν, καὶ ταχύτερον ἢ ὅ,τι ἐπεθυμοῦμεν καταβάντες εἰς τὸν λιμένα, ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸν ***Μανιώδη***, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἦρχισε ν' ἀνελκύῃ τὴν ἄγκυραν.

Ἐντὸς τοῦ λιμένος ἡ θάλασσα ἦν βεβαίως ἧττον τεταραγμένη ἢ εἰς τὸ πέλαγος, καὶ ὁ οὐρανὸς ἐφαίνετο κατὰ διαλείμματα καθαρός· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος, ὅστις εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀναχώρησιν, ἱστάμενος παρὰ τὸν ναύκληρον τῷ ἐδείκνυε τὰ νέφη, μετὰ πολλῆς ταχύτητος ὑπὲρ τὴν σελήνην πρὸς βορρᾶν φερόμενα, καὶ τῷ ἔλεγε μετὰ διστακτικῆς ἀνησυχίας: La robba camina! Οὗτος δέ, ὡριμώτερος τοῦ πλοιάρχου κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν πεῖραν, ἔρριπτεν ἐπ' αὐτὰ βλοσυρὸν βλέμμα, καὶ ἐξηκολούθει ἀφώνως καπνίζων, καὶ βραχείας δίδων διαταγὰς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπόπλου, ὅστις μᾶς ἐφαίνετο ὅτι ἐγίνετο μᾶλλον παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Τέλος ἡ ἄγκυρα ἀνειλκύσθη, τὰ ἱστία ἀνεπετάσθησαν, καὶ ὁ ***Μανιώδης*** ἤρχισε θαλασσομαχῶν, καὶ ἐφ' ἑκατέρας τῶν πλευρῶν διὰ λοξοδρομιῶν ζητῶν ἔξοδον ἐκ τοῦ λιμένος, πρὸς μεγίστην δυσαρέσκειαν ἡμῶν, οἵτινες παρεβάλλομεν τὰς ἀπαισίους ἐκείνας στιγμὰς καθ' ἃς τὸ πλοῖον, ὡς φερωνύμως μανιῶδες, παρερρίπτετο, πρὸς τὰς πρὸ ὀλίγων ὡρῶν ἀπολαύσεις ἡμῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Οὐδ' ἀνησυχίας δ' εἴμεθα ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι, ἐνομίσαμεν μάλιστα τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον ὅτε ἠκούσαμεν τὸν πλοίαρχον ἀποτείνοντα πρὸς τὸν ναύκληρον τὴν ἐρώτησιν: Scapularemo? ἣν ἡμεῖς ἐξελάβομεν ὀηλοῦσαν «θ' ἀποφύγωμεν τὸν καταποντισμόν;» ἤτις ὅμως ἦν τεχνικὸς ὅρος σημαίνων: «θὰ κατορθώσωμεν νὰ ὑπερβῶμεν τὸ ἀκρωτήριον;» Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπάντησις τοῦ ναυκλήρου, πρῶτον μὲν δι' ἀποτόμων νευμάτων, δεύτερον δὲ διὰ ὀραστηρίων, καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου λοιδόρων ἐπιφωνημάτων, ἦν ὅλως ἀρνητική, ἐνέδωκε τέλος τοῦ πλοιάρχου ἡ ἐπιμονή, καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ, ἐστράφη τὸ πηδάλιον καὶ ἡ πρύμνη τοῦ ***Μανιώδους*** ὀπίσω πάλιν

πρὸς τὸν λιμένα, ἔνθα τάχιστα ἐπανελθόντες ἠγκυροβολήσαμεν σχεδὸν ὅπου ἱστάμεθα πρὸ ὀλίγων ὡρῶν.

Τὴν δ' ἐπαύριον ὁμολογήσαντος τοῦ πλοιάρχου ὅτι ὁ ἄνεμος ἦν ἐπίμονος καὶ θὰ ἐξηκολούθει ἐναντίος πνέων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἀπέβημεν αὖθις εἰς τὴν ξηράν, ἀλλὰ φροντίσαντες τὴν φορὰν ταύτην νὰ φορέσωμεν ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς στολῆς, τὰ πολιτικὰ ὁδοιπορικὰ ἡμῶν ἐνδύματα. Ματαία ἡ πρόνοια! Ὀλίγας στιγμὰς μετὰ τὴν ἀπόβασιν ἀνεγνωρίσθημεν, καὶ περιεστοιχίσθημεν αὖθις ὑπὸ πλήθους μείζονος ἢ τὴν προτεραίαν, παρακολουθοῦντος ἡμᾶς ἤδη καὶ οὐχὶ τὴν στολὴν ἡμῶν. Πολλοὶ καὶ τῶν ἐπισήμων ὁμογενῶν προσῆλθον τότε πρὸς ἡμᾶς, συνέδεσαν μεθ' ἡμῶν γνωριμίαν, καὶ μᾶς ἐξένισαν εἰς τὰς οἰκίας των μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅτε ἐπεστρέψαμεν ἐκ νέου εἰς τὸ πλωτὸν ἡμῶν κατάλυμα.

Προχωρησάσης δὲ τῆς νυκτός, ἐκαθήμεθα περὶ τὴν κεντρικὴν τράπεζαν τοῦ κοιτῶνος τοῦ πλοίου ὁ πατήρ μου, οἱ δύω Σοῦτσοι καὶ ἐγώ, καὶ ἀνεγινώσκομεν τὴν ***Φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου***, ἣν εἴχομεν ἀγοράσει *Ἐνετίῃσι παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ*· ὁ δὲ ἡμέτερος Νικολῆς ἵστατο ὀλίγον περαιτέρω, μετὰ στόματος διεσταλμένου ἐκ τῆς εὐχαριστήσεως ὅτι ἠκροᾶτο τῆς εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ προσιτῆς ταύτης ἀναγνώσεως. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη αἰτία ἥτις τὸν ἐδέσμευεν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος, ὅτι ἔξω εἶχεν ἐκραγῆ φοβερὰ καταιγίς, ὁ οὖριος βορρᾶς, ὃν ὁ πλοίαρχος ἀπὸ τῆς Βενετίας ἤδη μᾶς ὑπέσχετο, ἤρξατο πάλης λυσσώδους κατὰ τοῦ ἔτι ἐπικρατοῦντος νότου, καὶ ἀστραπαὶ ἀλλεπάλληλοι καὶ λαμπραὶ ἐφαίνοντο ὡς φλέγουσαι πᾶσαν τὴν νῆσον, καί, ὡς ἂν συνεκροτεῖτο μάχη πυροβολικοῦ, ἐκ τῶν ἀδιακόπων βροντῶν ἀντήχουν τὰ πέριξ ὄρη καὶ ἔτρυζε τὸ πλοῖον ἡμῶν. Αἴφνης ἀστραπὴ καταπληκτικὴ ἐπλημμύρισε φωτὸς τὸν κοιτῶνα, καὶ κρότος ἠκούσθη ὡς ἂν εἶχε συντριβῆ τοῦ οὐρανοῦ τὸ στερέωμα, καὶ κεραυνὸς ἐνσκήψας ἔθλασε καὶ ἔρριψεν εἰς ἐλάχιστα τεμάχια μέχρι τῆς τραπέζης περὶ ἣν ἐκαθήμεθα τὸ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἐκτεινόμενον ὑαλίον τοῦ φωταγωγοῦ, ὑφ' οὗ καὶ ἐσώθημεν, διότι ἀπ' αὐτοῦ, ὡς κακοῦ ἀγωγοῦ, ἀναπηδήσας ὁ κεραυνὸς

δὲν ἔπεσεν ἐν μέσῳ ἡμῶν, καὶ δὲν μᾶς ἐφόνευσεν. Ἀμέσως ἑπομένως ἀνεπηδήσαμεν, καὶ ἐψαύσαμεν ἡμᾶς αὐτούς, ἵνα βεβαιωθῶμεν ὅτι εἴμεθα ὑγιεῖς, πλὴν ὅτι τοῦ πατρός μου τὸ ὡρολόγιον ἔπαυσε κινούμενον· ὁ δὲ Νικολῆς παρεπονεῖτο ὅτι ἐπλήγη τὸ σκέλος, ἴσως ἀληθῶς πληγεὶς μόνον τὴν φαντασίαν.

Ἐξωρμήσαμεν δ' ἀμέσως εἰς τὸ κατάστρωμα, καὶ εὕρομεν ὅτι ὁ κεραυνὸς ἦν ἡ κρίσις τῆς καταιγίδος, ὅτι ὁ ἄνεμος εἶχε διὰ μιᾶς παύσει ἐντελῶς, καὶ διαδεχθῆ αὐτὸν ραγδαιοτάτη βροχή, ὡς ἂν εἶχον ἀνοιχθῆ οἱ καταῤῥάκται τοῦ οὐρανοῦ. Ἦν δ' αὕτη δι' ἡμᾶς εὐτυχεστάτη μεταβολή, διότι εὕρομεν ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶχεν ἐνσκήψει εἰς τὸν μέγαν ἱστόν, συντρίψει τινὰ τῶν ἐξαρτίων, καὶ ἀνάψει τὸ ἱστίον, ὃ ἔκαιεν εἰσέτι. Ἡ βροχὴ ὅμως ἐκώλυσε τὴν περαιτέρω πρόοδον τῆς πυρκαϊᾶς, ἣν ὁ ἄνεμος, ἂν ἔτι ἔπνεεν, ἤθελε κορυφώσει. Καταβὰς δὲ ὁ κεραυνὸς εἰς τὰ ὕφαλα, δὲν διετρύπησε μὲν αὐτά, ἀλλὰ διὰ τῆς βιαίας ἐπὶ τοῦ πλοίου πιέσεως βυθίσας αὐτό, ὡς μᾶς εἶπον, σχεδὸν μέχρι τῶν χειλέων εἰς τὸ ὕδωρ, διέῤῥηξε τὰ περὶ τὴν τρόπιν, καὶ διὰ τῆς ῥωγμῆς ἤρχισεν εἰσρέον τὸ ὕδωρ. Εἰς ἐνέργειαν λοιπὸν ἐτέθησαν εὐθὺς αἱ ἀντλίαι καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὸ πλήρωμα ἠναγκάσθη νὰ ἐργάζηται εἰς αὐτάς, ἵνα προλάβῃ τὸν καταποντισμόν, εἰς ὃ καὶ ἡμεῖς ἐνδιαφερόμενοι συνυπηρετοῦμεν τὸ κατὰ δύναμιν. Τὴν αὐγὴν ὅμως, τοῦ πλοίου τεθέντος ὀπωσοῦν ἐν ἀσφαλεῖ διὰ μέτρων προσωρινῶν, καὶ μὴ προκειμένου πλέον περὶ ἀπόπλου μέχρις οὗ ἐπισκευασθῇ ἐντελῶς, ὅπερ δὲν ἀπήτει μόνον στιγμῶν ἢ ὡρῶν ἐργασίαν, ἀπέβημεν καὶ ἐκ τρίτου εἰς τὴν ξηράν· οἱ δὲ φίλοι ὁμογενεῖς μᾶς ἔπεισαν ν' ἀφήσωμεν τὸν τραυματίαν **Φουριόζον**, καὶ νὰ πλεύσωμεν εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ τοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ ἐν γένει διὰ τοὺς τότε χρόνους θαλασσίου τέρατος, τοῦ **ἀτμοπλοίου** τῶν Ἰονίων νήσων. Μέχρι δὲ τοῦ ἀπόπλου αὐτοῦ μᾶς διενεμήθησαν εἰς τὰς οἰκίας των· καὶ ὁ μὲν Γεώργιος Λειβαδᾶς ἐφιλοξένησε τὸν πατέρα μου, ἕτερος Λειβαδᾶς τὸν ἕνα τῶν Σούτζων, ὁ Φωκᾶς τὸν ἕτερον καὶ ἐμὲ ὁ Νικόλαος Μεταξᾶς, ὅστις καὶ εἰς τὴν τράπεζαν μ' ἐκάθιζε μετὰ τῆς οἰκογενείας του, εἰπών μοι ὅτι τοῦτο ἦν

τὸ ὑπέρτατον δεῖγμα ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ αἱ γυναῖκες ἐκρύπτοντο ἔτι ἐπιμελῶς ἀπὸ τῶν βλεμμάτων τῶν ξένων, ὡς ἐγίνετο καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὑπῆρχον οἱ γυναικωνῖται καὶ τὰ *καφάσια*.

Ἡ διαμονὴ ἡμῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ διήρκεσεν ἡμέρας τινάς, διότι κατὰ δεκαπενθημερίαν μόνον διέπλεε τότε τὸ ἀτμόπλοιον τὰς νήσους. Κατὰ πᾶν δὲ τὸ διάστημα τοῦτο σφοδρῶς μὲ συνεκίνει καὶ μ' ἐξῆπτεν ἡ θερμότης τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἃ ἔβλεπον ἐμπνέοντα τοὺς εὐγενεῖς τῆς νήσου κατοίκους. Ἡ καρδία των ἐπάλλετο διὰ μόνην τὴν Ἑλλάδα· αἱ συνδιαλέξεις των δὲν εἶχον ἄλλο ἀντικείμενον, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐξεμυστηρεύοντο τοὺς μυχίους πόθους των τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς προστασίας, ὑφ' ἣν ὅμως τοσαῦτα εὕρισκον ὑλικὰ πλεονεκτήματα, καὶ νὰ συνενωθῶσι μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, εἰ καὶ γνωρίζοντες ὅτι αὐτῆς εἶχον κατ' ἀρχὰς μόνον τὴν πενίαν καὶ τὰς στερήσεις νά συμμερισθῶσιν. Εἶχον δ' ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἀρχαῖον συμπολίτην αὐτῶν, τὸν Καποδίστριαν, ὃν' αὐτοῦ ἐπροσδόκουν τὴν ταχεῖαν τῶν πόθων αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, καὶ μᾶς ἔδωκαν συνθηματικὸν λεξιλόγιον ἵνα τοὺς εἰδοποιοῦμεν περὶ τῶν ἐνεργουμένων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου των πόθου. Ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι οὐδέποτε ἐποιησάμεθα χρῆσιν τοῦ λεξικοῦ τούτου, διότι οὐδέποτε εὕρομεν τὴν ἀφορμὴν ἣν αὐτὸ προϋπέθετε.

Συνοδείᾳ δὲ τῶν φίλων ξενοδόχων ἡμῶν ἐπεσκέφθημεν καὶ εἴτι ἀξιοθέατον πέριξ τοῦ Ἀργοστολίου, καὶ διεπλεύσαμεν εἰς Ληξούριον, κωμόπολιν ἥτις τότε οὐδαμῶς ἠλαττοῦτο τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου. Εἰς δὲ τὴν ὡραίαν ἐξοχὴν τῆς Λειβαθοῦς, ὅπου ὁ Νικόλαος Μεταξᾶς ἐκέκτητο ἀγροικίαν, μετέβην ἔφιππος ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γερασίμου. Ὁ νέος οὗτος, μειράκιον τότε εὐγενὲς καὶ εὐχάριστον, μετά τινα ἔτη, δὲν ἠξεύρω τί παθών, ηὐτοκτόνησε, δεκαοκταέτης μόλις νεανίας, βυθίσας τοὺς γονεῖς του εἰς ἀπαραμύθητον δυστυχίαν καὶ τὸ Ἀργοστόλιον εἰς πένθος βαθύ.

Κατὰ μίαν δὲ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς διαμονῆς ἡμῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐσκέφθημεν ὅτι πρέπον εἶναι νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ τὸν Ἔφεδρον (Résident) ἤτοι τὸν Ἄγγλον διοικητὴν αὐτῆς, συνταγματάρχην Νάπιερ, ὅστις ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ὡς Ἀντιβασιλεὺς διοικήσας τὰς Ἰνδίας. Δὲν μᾶς ἐδέχθη ὅμως, διότι, ὡς μᾶς ἐμήνυσεν, ἡ σύζυγός του ἠσθένει ἐπικινδύνως.

Τέλος δ' ἦλθε τὸ περιμενόμενον ἀτμόπλοιον, καὶ περιπαθῶς ἀποχαιρετίσαντες τοὺς ἀγαθοὺς φίλους, κατέβημεν εἰς τὸν λιμένα ἵνα ἐπιβιβασθῶμεν. Εὕρομεν δ' εἰς τὴν παραλίαν συνηγμένον μέγα πλῆθος, προπέμπον ἡμᾶς διὰ ζητωκραυγῶν, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν οἱ τροχοὶ ἐκινήθησαν καὶ τὸ πλοῖον ἔκαμψε τοῦ λιμένος τὴν ἄκραν. Ἡ συγκίνησις ἡμῶν ἦν μεγάλη. Περιέσπα δὲ μετ' ὀλίγον αὐτὴν καὶ τὸ αἴσθημα ὅτι κατὰ πρῶτον ἐβλέπομεν τὸ θαλάσσιον τοῦ ἀτμοκινήτου μηχάνημα καὶ ἐπλέομεν ἐπ' αὐτοῦ. Μεθ' ἡμῶν δὲ παρελάβομεν μόνα τὰ ἀναπόφευκτα ὁδοιπορικὰ σκεύη, ἀφέντες τὰ ὀγκωδέστερα εἰς τὸν ***Μανιώδη***, ἵνα μᾶς φέρῃ αὐτά, ὅταν κατορθώσῃ νὰ εὐπλοήσῃ ὁ ἴδιος.

Εἰς τὴν Ἀδριατικὴν εἶχεν ἤδη θέσει πρῶτον ἀτμόπλουν ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις· ἀλλ' ἐκεῖνο εἶχεν ἀπολεσθῆ αὖτανδρον, καὶ ἔκτοτε ἡ ἀπότολμος ἀπόπειρα δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπαναληφθῆ. Τὸ δ' ἡμέτερον μέγα δὲν ἦτον, εἰ δὲ καὶ ἡ θάλασσα ἦν ἱκανῶς ἔτι τεταραγμένη ἐκ τῶν ἐσχάτων τρικυμιῶν, οὐχ ἧττον ἐπεχαίρομεν ἡμεῖς ὅτι διεφύγομεν ἂν οὐχὶ τῶν κυμάτων, ἀλλὰ κἂν τῶν ἀνέμων τὴν τυραννίαν, καὶ ἐπροχωροῦμεν ἀκωλύτως, καίτοι μὴ πνέοντος τοῦ οὐρίου ὃν περιέμενε πάντοτε τοῦ ***Μανιώδους*** ὁ πλοίαρχος.

Περὶ τὴν δείλην τέλος τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐρρίψαμεν τὴν ἄγκυραν εἰς τὴν Ζάκυνθον, τὴν ἀληθῆ Ζάκυνθον τὴν φορὰν ταύτην, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀπέβημεν. Εἰς τὸ ὑγειονομεῖον δι' οὗ ἐπρόκειτο νὰ διέλθωμεν, ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ μᾶς προσεκάλεσε ν' ἀφήσωμεν ἐκεῖ τὰ ξίφη ἡμῶν, διότι εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἔνοπλος. Ἡ διαταγὴ αὕτη μᾶς ἐφάνη ἀδικαιολόγητος καὶ ἀτοπωτάτη, δι' ὃ καὶ τῷ εἴπομεν ὅτι δὲν θέλομεν συγκατατεθῆ εἰς αὐ-

τὴν, ἐξηγοῦντες ὅτι εἴμεθα ἀξιωματικοί. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἠδιαφόρει πρὸς τὴν ἐξήγησιν καὶ ἐπέμενεν· οὐχ ἧττον ὅμως ἐπεμένομεν καὶ ἡμεῖς, καὶ αἱ φωναὶ ἤρχισαν ὀλίγον ὑψούμεναι εἰς τῆς ἔριδος τὴν διαπασῶν, ὅτε ἐφάνη προσερχόμενος ἀξιωματικὸς ἐν μεγάλῃ στολῇ, καὶ ἠρώτησε τὸν ὑγειονόμον περὶ τίνος πράκειται. Εἰπόντος δὲ τούτου τὸ ἀντικείμενον τῆς διαφορᾶς, ὁ ἀξιωματικὸς τῷ ἀπήντησεν ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν δίκαιον καὶ ὀφείλει νὰ μᾶς ἀφήσῃ τὰ ξίφη μας. Στραφεὶς δὲ πρὸς ἡμᾶς, μᾶς προσωμίλησεν εὐγενέστατα Γαλλιστί, μᾶς ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τοῦ ὑπαλλήλου τὴν ἀπειρίαν, καὶ μαθὼν παρ' ἡμῶν ὅτι ἐπισκεπτόμεθα κατὰ πρῶτον τὴν πόλιν, μᾶς ὡδήγησεν ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἄριστον τῶν αὐτῆς ξενοδοχείων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἥτις διετρέχετο ὑπὸ πυκνῶν ὁμίλων μετημφιεσμένων, διότι εἴμεθα τότε ἐν πλήρει τῇ ἀποκρέῳ.

Μόλις δ' εἴχομεν πρὸ ἡμισείας ὥρας καταλύσει ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, καὶ ἐπανελθὼν ὁ αὐτὸς ἀξιωματικός, μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Ἄγγλος Ἔφορος ἢ Ἔπαρχος τῆς νήσου, ὁ συνταγματάρχης Viceroy, οὗ αὐτὸς ἦν ὁ ὑπασπιστής, ἤρχετο εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν. Ἐσπεύσαμεν λοιπὸν ἀμέσως νὰ περιβληθῶμεν τὴν στολὴν ἡμῶν, καὶ ἐλθὼν ὁ Συνταγματάρχης, μετ' εὐγενεστάτας ἄλλας φιλοφρονήσεις, μᾶς προσεκάλεσεν, ἡμᾶς τοὺς δύο ἀξιωματικοὺς διὰ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν εἰς τὸ γεῦμά του.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ συνταγματάρχου πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθυπολοχαγούς, ἡ πρόσκλησις εἰς γεῦμα πρὶν κἂν τὸν ἀντεπισκεφθῶμεν, ἦσαν φιλοφρονήσεις τόσον ὑπερβολικῶς κολακευτικαί, ὥστε μᾶς ἐθορύβουν σχεδὸν καὶ μᾶς ἐξέπληττον. Κατὰ τὴν ὡρισμένην δὲ ὥραν, ἦλθε καὶ ἐκ τρίτου ὁ ὑπασπιστής, καὶ μᾶς ὡδήγησεν αὐτὸς εἰς τοῦ Διοικητοῦ, παρ' ᾧ εὕρομεν μεγάλην καὶ πλουσίαν τράπεζαν παρατεθειμένην, καὶ πάντας τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς φρουρᾶς προσκεκλημένους· ὥστε ἐφρονοῦμεν ὅτι ὠφείλομεν νὰ εὐχαριστῶμεν τὴν καλήν μας τύχην διότι συνέπεσε νὰ φθάσωμεν τοσοῦτον ἐγκαίρως, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ κ. Βισρόϋ εἶχε μέγα συμπόσιον εἰς ὃ περιέλαβε καὶ ἡμᾶς. Ἡ ἐναντία ὑπόθεσις ὅτι δι' ἡμᾶς

ἔδιδε τοῦτο, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἄτοπος, ἦν καὶ χρονολογικῶς ἀδύνατος, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ.

Ὅπως δήποτε, ἐκάθισεν ἐμὲ εἰς τὰ δεξιά του ὁ διοικητὴς καὶ τὸν Σ. Σοῦτσον εἰς τὰ ἀριστερά, καὶ δι' ὅλου τοῦ δείπνου, καὶ αὐτὸς καὶ πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν περιποιητικώτατοι πρὸς ἡμᾶς. Ὅτε δὲ ἀνεχωρήσαμεν, μᾶς εἶπεν ὁ κ. Βισρόϋ ὅτι ἡ νῆσος τῆς Ζακύνθου ἔχει τὴν δικαίαν φήμην μιᾶς τῶν ὡραιοτάτων τῆς μεσογείου· διὰ τοῦτο ὅτι τὴν ἐπαύριον θέλει μᾶς πέμψει τοὺς ἵππους του ἵνα τὴν ἐπισκεφθῶμεν. Ἡ ἀγαθότης αὕτη τοῦ Διοικητοῦ, ὑπερβαίνουσα πάσας τὰς ἄλλας, ἐπλήρωσεν ἡμᾶς ἀνεκφράστου χαρᾶς.

Καὶ τῷ ὄντι τὴν ἐπιοῦσαν ἅμα ἠγέρθημεν καὶ ἐπρογεύθημεν, ἦλθεν ἔριππος ὁ φίλος ἡμῶν ὑπασπιστὴς μετὰ τεσσάρων λαμπρῶν ἵππων οὓς ἔσυρον στρατιῶται, καὶ οὕτως ἱππεύσαντες πάντες περιήλθομεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του πάντα τὰ περίεργα μέρη τῆς πόλεως, προσχαίνοντος ἡμῖν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς ἀγοράς, καὶ μετὰ ταῦτα μετέβημεν εἰς τὴν ἐξοχήν, καὶ εἴδομεν τὰς γραφικωτέρας θέσεις καὶ τὰς ὡραιοτέρας τῶν ἀγροικιῶν, καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον μόνον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος.

Ἀφ' οὗ δ' ἐγεύθημεν, ἀπήλθομεν εἰς ἐπίσκεψίν τινων τῶν ἐπισημοτέρων ὁμογενῶν τῆς νήσου, ἐξ ὧν οὐδεὶς εἶχεν ἔλθει πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὧν ὁ ἐνθουσιασμὸς μᾶς ἐραίνετο πολὺ σωφρονέστερος, ἴσως καὶ ψυχρότερος τοῦ τῶν Κεφαλλήνων. Εὕρομεν δὲ οὐδένα κατ' οἶκον. Τὴν ἐπαύριον δὲ μᾶς ἐδέχθη μόνη ἡ οἰκογένεια Στεφάνου, δι' ἣν εἴχομεν καὶ ἐπιστολήν· ἀλλ' οὐδ' αὐτῆς λίαν ἔνθερμος μᾶς ἐφάνη ἡ ὑποδοχή. Ἀλλὰ κἂν ὁ Κ. Στεφάνου μόνος ἐκ πάντων πρὸς οὓς εἴχομεν πορευθῆ μᾶς ἀπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐναυλώσαμεν πλοιάριον ἵνα μᾶς μεταβιβάσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου. Πρὶν δ' ἀπέλθωμεν, δὲν ἀπέκρυψα ἐγὼ εἰς Κύριόν τινα Ζακύνθιον, μεθ' οὗ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας εἴχομεν γνωρισθῆ καὶ συνδέσει τινὰ οἰκειότητα, τὴν ἔκπληξίν μου δι' ἣν παρετήρησα διαφορὰν τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπερι-

φορᾶς τῶν Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων, ἐξ ἧς ἐνόμιζον ὅτι ἐδικαιούμην νὰ συμπεράνω διαφορὰν καὶ ὡς πρὸς τὴν ζωηρότητα τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἑκατέρων. Ἀλλ' ὁ Κύριος οὗτος μὲ ἐξήγαγε τῆς ἀπάτης μου, διηγηθεὶς μοι ὅτι τὸ κομίσαν ἡμᾶς ἀτμόπλουν ἐκόμισεν ἐν ταὐτῷ καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Κεφαλληνίας πρὸς τὸν τῆς Ζακύνθου, καλοῦσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ δύω Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ὧν ἡ παρουσία μόνη παρ' ὀλίγον ν' ἀναστατώσῃ πᾶσαν τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ προτρέπουσαν αὐτὸν νὰ λάβῃ περὶ τῶν ἐπικινδύνων τούτων ὁδοιπόρων τὰ κατάλληλα μέτρα. Ὁ ἐπιτήδειος δὲ Κύριος Βισρόϋ ἐννοῶν ὅτι αὐστηρὰ καὶ περιοριστικὰ μέτρα, ἅτινα ἴσως ἦσαν ἐναντία καὶ τῆς διαθέσεώς του, πιθανῶς θὰ ηὔξανον μᾶλλον τὸ κακὸν ὃ ἤθελε ν' ἀποφύγῃ, ἐφήρμοσε τὴν ὅλως ἀντίθετον μέθοδον, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἀποβιβάσεως μᾶς περιεστοίχισε δι' εὐγενεστάτων περιποιήσεων, μᾶς ὑπερασπίσθη διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του κατὰ τοῦ ὑγειονόμου, ἴσως ἐπίτηδες, καὶ ἐπίσης κατὰ διαταγήν, ζητήσαντος νὰ μᾶς ἀφοπλίσῃ ἵνα προκαλέσῃ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἱκανοποίησιν· τὸ δεῖπνον καὶ ἡ πρόσκλησις τῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν δι' ἡμᾶς, πρὸ τῆς ἀποβιβάσεως ἡμῶν, παρεσκευασμένα, καὶ ταῦτα πάντα, ὡς καὶ ἡ τὴν ἐπαύριον μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ ἐπὶ ἵππων τοῦ Διοικητοῦ ἐκδρομὴ ἐπιδεικτικῶς διὰ τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν ἐξοχήν, ἐγένοντο ἵνα πείσωσι τοὺς Ζακυνθίους ὅτι ἤμεθα φίλοι τῶν Ἄγγλων, εἰς αὐτοὺς ἀφωσιωμένοι, καὶ ἐπομένως ὕποπτοι εἰς τοὺς πατριώτας. Τούτου ἕνεκα οὐδεὶς αὐτῶν ἠθέλησε νὰ μᾶς πλησιάσῃ.

Τὸ τέχνασμα, δι' οὗ τὴν ἐπιτηδειότητα ἐξεπλάγην, ἐπέτυχε πληρέστατα. Καίτοι δ' ἔχον δι' ἡμᾶς καὶ τὸ εὐάρεστον αὐτοῦ μέρος, οὐχ ἧττον ὅμως πολὺ μᾶς ἐλύπησε, διότι μᾶς ἐστέρησε τῆς χαρᾶς τοῦ νὰ γνωρίσωμεν τοὺς γενναίους ἄνδρας, ὧν τὰ αἰσθήματα ἦσαν οὐχ ἧττον θερμὰ καὶ πατριωτικὰ ἢ τὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν Κεφαλλήνων. Παρεκαλέσαμεν ἐπομένως τὸν ἀναγγείλαντα ἡμῖν ταῦτα φίλον νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς ὁμογενεῖς τῆς Ζακύνθου τὰ ἀληθῆ ἡμῶν αἰσθήματα, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῶν σχέσεων

ἡμῶν μετὰ τοῦ Κ. Ἐπάρχου. Προσέτι δὲ ἐζητησάμεθα παρ' αὐτοῦ καὶ ὑλικήν τινα ὑπηρεσίαν, ἣν προθύμως μᾶς ὑπεσχέθη, νὰ παραλάβῃ καὶ μᾶς πέμψῃ εἰς Ναύπλιον κιβώτιά τινα ἐνδυμάτων καὶ σκευῶν ἃ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ πατρός μου πεμφθέντα ἐξ Ὀδησσοῦ, ἔμενον ἔκτοτε κατατεθειμένα ἐν Ζακύνθῳ.

Μετὰ τὴν μεσημβρίαν δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπεβιβάσθημεν εἰς τὸ πλοιάριον (τρεχαντήριον), καὶ ἔχοντες μαλακὸν τὸν ἄνεμον καὶ ἱκανῶς ὁμαλὴν τὴν θάλασσαν, ἐφθάσαμεν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀπέβημεν εἰς Κλαρέντσαν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

Α.

ΕΠΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ.

1.

Ἄφιξις.

Ὅτε ἀπέβημεν τοῦ πλοιαρίου εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, καὶ ἦν ἤδη σκότος. Γονυπετήσαντες δὲ πάντες, ἐποιήσαμεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἠσπάσθημεν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οὐδόλως ἐξέπληξε τὸν πλοίαρχον, διότι ἦν Ἑπτανήσιος, καὶ φυσικώτατος τῷ ἐφαίνετο ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς μικρὰν δ' ἀπόστασιν ἐμπρὸς ἡμῶν ἀμυδρά τινα φῶτα ἐνέφαινον τὴν ὕπαρξίν τινων καλυβῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ χωρίδιον τῆς Κλαρέντσας, τὸ ὄνομα διατηρούσης ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας· καὶ ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου τὴν ὁδηγίαν ἐπορεύθημεν πρὸς τὴν μεγαλειτέραν ἐξ αὐτῶν, κατεχομένην ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης καὶ μόνης τοῦ τόπου ἀρχῆς, τοῦ ὑγειονομοστελωνοϋλιμενάρχου Κ. Λαδοπούλου, ὅστις προσηνέστατα μᾶς ἐφιλοξένησε, δηλαδὴ μᾶς ἐπέτρεψεν ἀπλωθῶμεν εἰς μίαν ἐκ τῶν ψιαθῶν αἵτινες ἀπετέλουν τὸ μόνον ἔπιπλον τῆς αἰθούσης, καί, ἂν ἐδυνάμεθα, νὰ κοιμηθῶμεν.

Τὸ κατ' ἐμὲ ἐπὶ πολὺ δὲν ἠδυνήθην, καὶ ἡ καρδία μου ἐσκίρτα, ὡς ἂν τὴν ἐθέρμαινε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ φαντασία

μου δὲ ἠγρύπνει διὰ τοῦ πλείστου τῆς νυκτός, καὶ νῦν μὲν μ' ἔφερεν ὀπίσω εἰς τὴν αἴγλην τῶν ἱστορικῶν χρόνων, εἶτα δ' εἰς σβεσθὲν παρελθόν, τὸ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ εἰς τοὺς φίλους ἀφ' ὧν διὰ παντὸς ἐχωρίσθην, καὶ εἶτα ἐβυθίζετο εἰς τὸ μέλλον, ὅλον ἀκτινοβολοῦν ἐμπρός μου, καὶ δεικνύον μοι ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀγάπης, τῶν ὀνείρων καὶ τῶν σπουδῶν μου καὶ μάχας καὶ δάφνας καὶ τρόπαια.

Τὴν Ἑλλάδα τότε ἐκυβέρνα ὁ Ι. Καποδίστριας, καὶ σχετικὴ εὐνομία εἶχεν ἀρχίσει φυομένη εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἂν ἡ Πελοπόννησος, τινὲς νῆσοι καὶ μικρὸν μέρος τῆς Στερεᾶς ἀπελάμβανον τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἀγὼν ὅμως ἐξηκολούθει ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τοῦ ἐπιλοίπου Ἑλληνικοῦ, καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐστρατοπέδευεν ἐν Βοιωτίᾳ· ἐσχεδίαζον λοιπὸν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὅτι, ἅμα φθὰς εἰς Ναύπλιον, θὰ μετέβαινον εὐθὺς εἰς Θήβας ἵνα ταχθῶ ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ, πρὸς ὃ εἶχον ἐρώδιον τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παναγιώτου Σούτσου. Ἤλπιζον ἵνα μὲ σχετίσῃ μετὰ τῶν ὁμογενῶν μου πρὸς οὓς ξένος ὅλως ἠρχόμην, καὶ εἰς τὸν ἐξάδελφόν μου Γρηγόριον Σοῦτσον, ὅστις πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐλθὼν ἐκ Παρισίων, ἠὐνοεῖτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὰ προτερήματα καὶ τὰς γνώσεις του, καὶ εἶχε παρ' ἡλικίαν ταχθῇ εἰς τὸ ἀνώτατον νομοθετικὸν συνέδριον, τὸ καλούμενον Πανελλήνιον.

Τῇ δ' ἐπαύριον, ἡ πρώτη ἡμῶν ἀνάγκη ἦν νὰ προμηθευθῶμεν ἵππους διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν· ἀλλ' ἵπποι πρόχειροι δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν σχεδὸν ἔρημον ἐκείνην παραλίαν, καὶ εὑρέθημεν εἰς ἣν θέσιν περίπου ὁ ἥρως ἑνὸς τῶν Διηγημάτων μου, οὗ τὰ συμβάντα ἐγράφησαν κατὰ μέρος ἐξ ἀπομνημονεύσεως τῶν ἡμετέρων[1]. Βοηθείᾳ λοιπὸν τοῦ προθύμου πανάρχοντος τοῦ τόπου Κ. Λαδοπούλου ἐπέμψαμεν εἰς τὰ περίχωρα πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν, καὶ ἠναγκάσθημεν ἐπὶ ὥρας τινὰς νὰ τοὺς περιμείνωμεν.

Τὰ πρῶτα βλέμματα ἃ περιεφέραμεν ἐπὶ τὴν ἀκτὴν ἅμα ἐβυνή-

[1] Ὁδοιπορικαὶ ἀναμνήσεις.

θημεν νὰ ἰδῶμεν αὐτὴν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἀνίσχοντος ἡλίου, μᾶς ἔδειξαν λόφους καὶ πεδία φέροντα τὸν χαρίεντα χαρακτῆρα τῆς μεσημβρινῆς φύσεως, ἀλλ' ἄλλως ἔρημα, καὶ ἐλάχιστα δεικνύοντα ἴχνη ἀνθρωπίνης καλλιεργείας Συγχρόνως ὅμως ἐπὶ παραλίου λόφου, τερπνότατα κειμένην εἴς τινα ἀπόστασιν εἴδομεν εὐπρεπῆ οἰκίαν, πολὺ διαφέρουσαν τῶν περὶ ἡμᾶς καλυβῶν καὶ πολὺ μεγαλοπρεπεστέραν τοῦ γενικοῦ ἀρχείου ἐν ᾧ διενυκτερεύσαμεν. Ἐρωτήσαντες δ' ἐμάθομεν ὅτι ταύτην ἔκτισε καὶ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του εὔπορός τις Χῖος, Μάξιμος καλούμενος, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τοῦ ἐξοχικοῦ βίου, καὶ ἔδιδεν ἐνταῦθα τὸ ἀγαθοεργὸν παράδειγμα ἐπιμελοῦς ἀγρονομίας καὶ οἰκογενειακῶν ἀρετῶν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐλέγοντο, ἐφάνη αὐτὸς ὁ κ. Μάξιμος, ὅστις μαθὼν περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, ἦρχετο νὰ μᾶς προσκαλέσῃ εἰς τὴν ἔπαυλίν του, εἰς ἣν μεταβάντες διήλθομεν τὴν πρωΐαν, καὶ τὴν μεσημβρίαν εὐθύμως συνεγεύθημεν μετ' αὐτοῦ, τῆς ἀγαθῆς του συζύγου, καὶ τῶν τέκνων του, φεῦ! πολὺ ἀπέχοντες τοῦ νὰ προϊδῶμεν ὅτι μικρὸν μετὰ ταῦτα, λῃσταὶ εἰσελάσαντες ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἤθελον ἀποσφάξει αὐτὸν ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του, εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν θέσιν τῆς τραπέζης εἰς ἣν ἐκάθητο ὅτε συνεστιώμεθα. Ἦν δ' ὁ κ. Μάξιμος πατὴρ ἢ θεῖος τῆς Κυρίας Μαυρογορδάτου ἣν μετ' ὀλίγον ἐγνώρισα ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐν τούτοις ἔφθασαν οἱ ἵπποι, καὶ ἀναβάντες εἰς αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς πολὺ μείζονος ἢ ὅτε ἐπεβαίνομεν τοῦ *Μανιώδους* ἐν Βενετίᾳ, ἐτράπημεν πρὸς βορρᾶν διὰ τῶν γραφικῶν παραλίων τῆς Ἤλιδος, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν εὔθυμον ἡμῶν ἱππασίαν μέχρις οὗ ἀνέτειλεν ἡ σελήνη. Τότε δὲ πέριξ ἡμῶν καὶ ὄπισθεν, ἐκ τῶν εὐρυτάτων πεδίων, ἠκούσαμεν μετ' ἐκπλήξεως κραυγὰς γοερὰς αἰρομένας, ὡς χιλιάδων παιδίων κλαυθμηριζόντων· ἐπί τινα δὲ λεπτὰ συνεχῶς διαρκέσασαι αἱ κραυγαὶ αὗται, ἔπαυσαν διὰ μιᾶς ὡς εἶχον ἀρχίσει, καὶ πλέον δὲν ἐπανελήφθησαν. Οἱ δ' ἀγωγιάται ἡμῶν, παρ' ὧν ἐζητήσαμεν τὴν ἐξήγησιν, μᾶς εἶπον γελῶντες ὅτι ἦσαν οἱ θῶες (τσακάλια) τῶν ἑλῶν τοῦ Ἀλφειοῦ, ἔχοντες πανταχοῦ

τὴν ἔξιν τοῦ νὰ προοιμιάζωσιν εἰς τῆς νυκτὸς τὴν ἀνάπαυσιν διὰ τοιούτου ἑσπερινοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Τουρκώνυμον χωρίον *Ἀλῆ-Τσελεβῆ*, κείμενον μεταξὺ τῶν δασῶν καὶ τῶν νησσοτρόφων τῆς Ἥλιδος ἑλῶν, καὶ κατελύσαμεν παρὰ τῷ ἱερεῖ τῆς ἐκκλησίας, οὗ ἡ κατοικία οὐδ' ἀνετωτέρα οὐδὲ πλουσιωτέρα πολὺ ἦν τῆς τοῦ κοινοῦ ἐκείνου ἄρχοντος τῆς Κλαρέντσας. Μετ' αὐτοῦ δὲ διαλεγόμενος, τὸν ἠρώτησα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐὰν γνωρίζῃ τὸν ἐν Ναυπλίῳ Γρηγόριον Σοῦτσον, ἢ ἂν ἤκουσε ποτὲ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ἔχει φήμην ἀληθῶς νέου λίαν διακεκριμένου ἐρ' ἱκανότητι.

— Τὸν Γρηγόριον Σοῦτσον; εἶπεν· ἐκεῖνον ὅστις ἀπέθανεν;

— Ἀπέθανεν! ἀνεκράξαμεν περίτρομοι. Ἀπέθανεν; Ὄχι, βεβαίως. Ἐννοοῦμεν ἐκεῖνον ὅστις εἶναι εἰς τὸ Πανελλήνιον.

— Αὐτὸς ἐκεῖνος, ἀπεκρίθη ὁ ἱερεύς. Ἀπέθανε πρὸ τριῶν ἑβδομάδων. Ἦτον νέος ἀξιόλογος, καὶ ὁ θάνατός του κατελύπησε πάντα Ἕλληνα.

Τὸ ἄκουσμα τοῦτο ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐρ' ἡμᾶς. Ὁ φίλτατός μου ἐξάδελφος, ὃν ἐν τῇ παιδικῇ μου ἡλικίᾳ ἐθεώρουν ὡς πρεσβύτερον ἀδελφόν, πρὸς ὃν μετὰ ταῦτα ἀπέβλεπον ὡς εἰς τύπον τελειότητος, ὃν ἄμετρον πόθον εἶχον νὰ ἐπανίδω, δὲν ὑπῆρχε πλέον! Μόνος καὶ ἄγνωστος ᾐσθανόμην ἤδη ὅτι ἔβαινον εἰς τὴν γῆν τῆς πατρίδος μου, καὶ ὅτι οὐδένα πλέον εἶχον ὅστις νὰ ὁδηγήσῃ καὶ νὰ διευκολύνῃ τὰ πρῶτά μου βήματα ἐν αὐτῇ.

Τί ἐπέφερε τὸν θάνατον ἠγνόει ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου. Ἐμάθομεν δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐν Πάτραις πάσας τὰς περιστάσεις αὐτοῦ, καὶ ἐν ἄλλοις ὅτι προσῆλθεν ἐξ ἠθικῆς οὐχ ἧττον ἢ ἐκ φυσικῆς ἀσθενείας. Ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν, ὡραιοτάτη κόρη, τὸ ὄνομα Δεσποινοῦ, ἀντίπαις τὴν ἡλικίαν, εἶχε σωθῇ ἀπὸ τῶν μαχαιρῶν τῶν ὁπλίων ῥιφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μετὰ θάρρους καὶ ἐπιτηδειότητος κολυμβήσασα, κατέφυγεν εἰς ἐκεῖ που παραπλέον Ἑλληνικὸν πλοῖον, οὗ τὸ πλήρωμα τὴν εἶδε μετὰ θάμβους ἀναβᾶσαν εἰς τὸ κατάστρωμα ὡς ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. Μακεδὼν δέ τις

ὁπλαρχηγός, ἐπὶ τοῦ πλοίου εὑρεθείς, ἔλαβεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν του προστασίαν, καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐκεῖ δ' ἐρασθεὶς αὐτῆς τὴν ἐνυμφεύθη νέος προῦχων ἐκ Φθιώτιδος, ὅστις καὶ παιδείας ἦν μέτοχος καὶ εὐγενεῖς εἶχε τοὺς τρόπους. Μετ' αὐτοῦ ὁ ἐξάδελφός μου γνωρισθείς, ὅτε ἦλθεν ἐκ Γαλλίας, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ κοινωνία ἦν ὀλίγον ἔτι ἀνεπτυγμένη ἐν Ἑλλάδι, εἱλκύσθη ἰσχυρῶς ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλονῆς της, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνέλαβε νὰ τῇ διδάξῃ τὴν Γαλλικήν, βαθμηδὸν δ' ἡ σχέσις του ἀπέβαινε στενωτέρα, μέχρις οὗ ἔρως σφοδρὸς ἐξήφθη μεταξὺ αὐτῶν, ὡθήσας αὐτοὺς εἰς λήθην τῶν καθηκόντων των, ὥστε παρ' ἑαυτῷ παρέλαβε τὴν νέαν γυναῖκα, ἐγκαταλιποῦσαν τὸν σύζυγόν της. Τοῦτο εἶδε μετὰ βαθείας ἀποδοκιμασίας ἡ κοινωνία, καὶ οὐχ ἧττον μετ' ἀγανακτήσεως ὁ αὐστηρὸς τὰ ἤθη Κυβερνήτης, ὅστις παρὰ τῶν ἀπολαυόντων τῆς εὐνοίας του, παρὰ τῶν μελῶν μάλιστα τοῦ Πανελληνίου ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτῇ ὃ καὶ ὁ ἴδιος ἔδιδε παράδειγμα σεβασμοῦ τῶν ἠθῶν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς νέας κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς λοιπὸν ἐκείνης προσηνέχθη ὁ Κυβερνήτης μετ' ἄκρας ψυχρότητος πρὸς τὸν Γρηγόριον Σοῦτσον. Οὗτος δὲ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἠσθάνθη τὴν προσβολὴν τῆς φιλοτιμίας του, ὥστε ἔκτοτε καὶ ἡ ὑγεία του προσεβλήθη. Προσεπελθοῦσα δὲ καὶ τυφοειδὴς ἀσθένεια, ἣν ἐδείνου ἡ ψυχική του αὕτη διάθεσις, τὸν ἀνήρπασεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἀφέντα βαθεῖαν θλῖψιν οὐ μόνον εἰς τοὺς γνωρίζοντας αὐτόν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, διότι γενικῶς ἠγαπᾶτο διὰ τὸν ἀξιέραστον χαρακτῆρά του, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν θ' ἀνεδεικνύετο εἷς τῶν χρησιμωτέρων ἀνδρῶν εἰς τὴν πατρίδα ἐὰν ἐξηκολούθει ὑπηρετῶν αὐτὴν ὡς ὤφειλε.

Μετὰ βαρείας καρδίας ἠκούσαμεν τὸ ἀξιοθρήνητον τοῦτο διήγημα, καὶ ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς Ναύπλιον, μία τῶν πρώτων ἐπιθυμιῶν μου ἦν νὰ γνωρίσω ἐκείνην ἣν περιπαθῶς εἶχεν ἀγαπήσει ὁ ἐξάδελφός μου, καὶ εἰς ἧς τὰς ἀγκάλας εἶχεν ἐκπνεύσει πρὸ μόλις εἴκοσιν ἡμερῶν. Συνέπεσε δὲ ἡ οἰκία ἣν ἐμισθώσαμεν νὰ κῆται κατάντικρυ καὶ πλησιέστατα τῆς ἰδικῆς της· διὰ δὲ τὴν τότε ἔτι

ἔλλειψιν τῶν παραπετασμάτων εἰς τὰ παράθυρα, ἔβλεπον ἐντὸς αὐτῆς. Ἐκεῖ δὲ ἅπαξ ἢ δὶς εἶδον ἐντὸς τῆς γείτονος ἐκείνης οἰκίας μορφήν τινα μελανοφορουῦσαν, καὶ ἔμαθον ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἀπαραμύθητος Δεσποινοῦ, ἀλλὰ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου της δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω. Ἐν ᾧ δὲ περιέμενον νὰ παρέλθωσιν αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς ὀξείας θλίψεως, ἥτις ἀποφεύγει τὰ ξένα βλέμματα, ἵνα τὴν ἐπισκεφθῶ καὶ τῇ ἐκφράσω πόσον τὴν θλίψιν της καὶ ἐγὼ βαθέως συνεμεριζόμην, ἡμέραν τινά, κατὰ τύχην, στρέψας τὸ βλέμμα πρὸς τὴν οἰκίαν της, εἶδον ἐντὸς αὐτῆς ὡς δύω μορφὰς μετ' ἀσυνήθους ζωηρότητος κινουμένας, ἐκ τούτου προκληθείσης τῆς περιεργείας μου, παρετήρησα προσεκτικώτερον, καὶ τί εἶδον; Εἷς τῶν ἀρχαίων συμμαθητῶν καὶ φίλων μου ἐν Ὀδησσῷ, ὅστις εἶχεν εὐοδωθῇ πρὸ ἐμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐδίδασκεν εἰς τὴν βαρυπενθοῦσαν Κυρίαν .... τὴν μαζοῦρκαν.

Τοῦ ἐξαδέλφου μου τὰ χειρόγραφα, ὧν τινα ἀποδεικνύουσι τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ σπουδῶν του, συνέλεξα, ὅσα ἐσώζοντο, καὶ διατηρῶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ δὲ πατήρ μου ἔγραψεν ἔμμετρον ἐπιτάφιον ἐπὶ τῶν λειψάνων του μετακομίσας αὐτὰ μετὰ ἔτη τινὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐξ Ἀλῆ-Τσελεβῆ δ' ἀπήλθομεν τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας, καὶ ὑπὸ ραγδαιοτάτης βροχῆς καταληφθέντες, κατεφύγαμεν εἰς ἄλλο τι χωρίον, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, καί, ἐπειδὴ ἦτο κυριακὴ ἢ ἄλλη τις ἑορτή, παρέστημεν εἰς τοὺς μελαγχολικοὺς χορούς τῶν γυναικῶν, καὶ εἴδομεν καὶ ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ χωρίου τὰ ἴχνη τῶν κακώσεων ἃς εἶχον ἐπιφέρει οἱ Τοῦρκοι ὅτε, πρὸ ὀλίγων μηνῶν, καὶ μικρὸν πρὶν ἢ διὰ παντὸς ἐξωσθῶσι τῆς Πελοποννήσου, εἶχον καταλάβει τὸ χωρίον ἀνυπεράσπιστον. Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν, καὶ τὴν Καμενίτσαν (τὸν Μέλανα Ποταμόν), ἐξογκωθεῖσαν ἐκ τῶν βροχῶν, διεπλεύσαμεν, οὐχὶ ἄνευ κινδύνου, ἐπὶ τῶν ἵππων ἡμῶν, ὃν ἕνα καὶ παρέσυρε τὸ ῥεῦμα, ὥστε παρ' ὀλίγον ν' ἀπολέσωμεν αὐτὸν καὶ τὰ σκεύη ἃ ἔφερε. Τέλος δέ, ἱκανῶς ἐξώρας τὴν νύκτα, ἀφίχθημεν εἰς Πάτρας.

Ἐνταῦθα εἴχομεν συστατικὴν εἰς τὸν Κ. Κοντογούρην, ὅστις, καίτοι μὴ περιμένων ξένους κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τῆς νυκτός, μετὰ πάσης οὐχ ἧττον προθυμίας μᾶς συνέδραμεν, ὁδηγήσας ἡμᾶς εἰς τὸ μόνον τῆς πόλεως τότε ξενοδοχεῖον, εἶδος ξυλοδμήτου καλύβης, ἣν ὅμως ἠσπάσθημεν περιχαρῶς, ὡς καὶ ἡμᾶς αὕτη, διότι καὶ αὐτή, ὡς τότε ἔτι καὶ ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ἐν γένει, σπανίως ἔβλεπον καὶ ἐδέχοντο ξένους. Ἐνταῦθα ἐμείναμεν δύο ἡμέρας.

Αἱ Πάτραι ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὡρὸς ἐρειπίων, ἐφ' ὧν ἠγείροντο, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων, μικροὶ καὶ εὐτελεῖς οἰκίσκοι, κατ' εὐθυγραμμίαν μεγαλοπρεποῦς σχεδίου, ὃ εἶχε διαγράψει ὁ μετὰ τοῦ κυβερνήτου ἐλθὼν Κ. Βούλγαρης, νέος Ἕλλην ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν. Καὶ τότε μὲν ἐχλευάζετο ἡ ῥυμοτομία τοῦ Κ. Βούλγαρη διὰ τὴν ἀπέραντον καὶ ἄσκοπον αὐτῆς ἔκτασιν, ἔκτοτε ὅμως οἱ Πατρεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκτείνωσιν ἐπὶ πολὺ τὸ σχέδιον ἐκεῖνο ὡς ἀνεπαρκές.

Εἰς μίαν τῶν οἰκιῶν, ἔνθα εἴχομεν μεταβῆ εἰς ἐπίσκεψιν, ἀπηντήσαμεν τὸν Νικήταν, πεμφθέντα διά τινα ἀνάκρισιν, καὶ ἔχοντα ὡς γραμματέα παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρον Ἐδιπίδην. Εἰς τὴν θέαν τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ μὲ κατέλαβε συγκίνησις καὶ ἐνθουσιασμός. Μοὶ ἐφαίνετο ὡς ἂν ἔβλεπον εἰς ὕπαρ ἕνα τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων ἀναβιώσαντα. Ἡ ὀρεινή του φλοκάτα καὶ ἡ φουστανέλλα του μοὶ παρίστων τὴν νέαν Ἑλλάδα μαχομένην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της, καὶ μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ σιωπῶν, ἤκουον πᾶσαν λέξιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀρέλου ἀνδρός, μακαρίζων αὐτὸν δι' ὅ,τι τῷ ἐδόθη νὰ πράξῃ, καὶ ἐρωτῶν ἐμαυτὸν ἂν εἰς ἡμᾶς ἐπεφυλάχθη νὰ συμπληρώσωμεν τὸ μέγα ἔργον, οὗ τοσοῦτον ἔνδοξα εἶχον τεθῆ τὰ θεμέλια. Ἀνατρέχων δὲ τότε εἰς τὰς σπουδάς, ἃς εἶχον ἄρτι περατώσει, ἠσθανόμην ὅτι αὗται οὐδὲν ἢ μικρὸν βοήθημα ἦσαν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγίστου καθήκοντος, ὃ ἐπρόκειτο ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς μου, καὶ ὅτι ἐφόδια πρὸς αὐτὴν ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ ζητήσω ἐντὸς τῆς καρδίας, ἐκεῖ ὅπου εὗρον αὐτὰ οἱ ἀθάνατοι ἐκεῖνοι τῆς πατρίδος πρόμαχοι καὶ ἐλευθερωταί.

Πλήρης ἀγαλλιάσεως ἔμαθον ἐν Πάτραις ὅτι ἐκεῖ ἦν ἀπό τινος, ὑποπρόξενος τῆς Ῥωσσίας διορισθείς, ὁ Κ. Καλογεράκης, οὗ οἱ υἱοὶ ἦσαν συμμαθηταί μου ἐν Ὀδησσῷ, καὶ πολλὴ σχέσις ἄλλοτε μὲ συνέδεε μετ' αὐτῶν, ὅτε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ χορὸν μετ' αὐτῶν ἐδιδασκόμην εἰς τὴν οἰκίαν των. Ἔσπευσα λοιπὸν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, καὶ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις διηγέρθησαν ἐν ἐμοί. Ἐξεπλησσόμην δὲ μὴ βλέπων νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ μία τῶν πρώτων ἡ πρωτότοκός του θυγάτηρ Babé, ἥτις ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦτον ἡ σταθερὰ συγχορεύτριά μου, καὶ εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου ἔλαβον ἀπαντήσεις ἀσαφεῖς καὶ ὑπεκφευγούσας. Διὰ τοῦτο ἔπειτα ἐρευνήσας, ἐπληροφορήθην παρ' ἄλλων ὅτι ἡ φίλη τῶν παιδικῶν ἡμερῶν μου εἶχε νυμφευθῇ νέον τινὰ ἀξιωματικόν, Γονατᾶν καλούμενον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων της, οἵτινες διὰ τοῦτο τὴν ἀπέβαλον τῆς παρουσίας των, καὶ πᾶσαν σχέσιν διέκοψαν μετ' αὐτῆς. Τοῦτο μ' ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἐφάνη ὑπὲρ πᾶν μέτρον ἄδικον καὶ αὐστηρόν. Ὠφεληθεὶς ἐπομένως ἐκ προσκλήσεως εἰς γεῦμα παρὰ τῷ Κῳ Καλογεράκη, εἶπον εἰς τοὺς γονεῖς ὅ,τι ἐδυνήθην πειστικώτερον ἵνα μαλάξω τὴν ὀργήν των, καὶ παρέστησα αὐτοῖς, ὅτι ἂν ἡ θυγάτηρ των, αὐτογνωμόνως ἀποφασίσασα περὶ τοῦ μέλλοντος βίου της ἠπατήθη εἰς τὴν ἐκλογήν της, καὶ παρεσκεύασεν ἑαυτῇ συμφοράς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς της ν' αὐξάνωσι τὴν δυστυχίαν της διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν αὐστηρότητος, ἀντὶ δι' ἀγάπης νὰ τὴν παρηγορῶσιν, ὅτι δὲ καὶ ἄλλως, καθ' ἃς ἔλαβον πληροφορίας, ὁ νέος ὃν ἐνυμφεύθη, ἀξιοτιμοτάτης ὢν οἰκογενείας, ἦν καὶ καθ' ἑαυτὸν οὐδόλως τῆς στοργῆς των ἀνάξιος. Νομίζω δ' ὅτι ἡ συνηγορία μου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐπελθοῦσαν συγχώρησιν καὶ οἰκογενειακὴν συνδιαλλαγήν, καὶ τοῦτο μεγάλως μὲ ηὐχαρίστησεν. Ἀλλὰ τίς ὁ προβλέπων τὰ μέλλοντα; Μετά τινα ἔτη οἱ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς οὕτω φλογεροῦ ἔρωτος, καὶ παρὰ τὴν θέλησιν καὶ ἄδειαν τῶν γονέων νυμφευθέντες, διεζεύγνυντο ἐν ἀμοιβαίᾳ ἀπεχθείᾳ, καὶ ἡ μὲν γυνὴ ἀπέθανεν ἐγκαταλελειμμένη, ὁ δὲ νέος ἐκεῖνος ὃν οἱ γονεῖς ἀπεδοκίμαζον ὡς

γαμβρόν, ἀνεδείχθη εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ κατέλαβεν ἔπειτα καὶ θέσιν ὑπουργοῦ.

Διοικητὴς τῶν Πατρῶν ἦν τότε ὁ Ῥῶσσος συνταγματάρχης Ῥάϊκος. Οὗτος ὑποδεχθεὶς ἡμᾶς φιλοφρονέστατα, προσεκάλεσε χάριν ἡμῶν εἰς χορόν, ἢ ἴσως μᾶλλον ἡμᾶς προσεκάλεσεν εἰς χορὸν ὃν ἔδιδε, διότι τότε διήρκει ἔτι ἡ ἀποκρέω. Ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ἀπήντησα συνηγμένην Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὅ,τι αἱ Πάτραι περιεῖχον ἐξοχώτερον καὶ ὡραιότερον, καὶ ἐθαύμασα βλέπων ὅτι εἰς τὴν μόλις ἀναγεννωμένην ἡμῶν πατρίδα ὑπῆρχον τοσαῦτα στοιχεῖα ἐξαιρέτου συναναστροφῆς μικρὸν διαφερούσης τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν κατὰ τῶν τρόπων τὴν εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. Ἐκεῖ ἐθαύμασα ἐν ἄλλαις τὴν ἀληθῶς Ἑλληνικὴν καὶ ἀρχαϊκήν, ἀξίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Πραξιτέλους, καλλονὴν μιᾶς τῶν χορευτριῶν μου, τῆς Κυρίας Θεώνης Καλαμογδάρτου, ἥτις ἔκτοτε ἐνυμφεύθη τὸν ἐκ Μεσολογγίου Κ. Δρακόπουλον.

Ἐκ Πατρῶν δέ, πέμψαντες μετὰ τοῦ ὑπηρέτου Καλογνώμου διὰ θαλάσσης εἰς Κόρινθον τὰ ἐκ Κεφαλληνίας τέλος κομισθέντα σκεύη ἡμῶν, ἐξηκολουθήσαμεν ὁδοιποροῦντες ἔφιπποι, τὰς περαιτέρω κακουχίας τῆς θαλάσσης θέλοντες ν' ἀποφύγωμεν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωμεν ἐκ τοῦ πλησίον ὅ,τι περισσότερον τῆς Ἑλλάδος. Ἦν δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πορείας χαρμόσυνον καὶ πανηγυρικὸν δι' ἡμᾶς, διότι τροφὴν τῶν ὀφθαλμῶν εἴχομεν τὴν ὡραίαν φύσιν ἣν τὸ πρῶτον ἐβλέπομεν, καὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐθέρμαινε τὸ αἴσθημα ὅτι ἐπατῶμεν ἐλευθέραν τὴν φίλην γῆν τῆς πατρίδος, καίτοι οὖσαν ἔτι τότε χέρσον καὶ ἀκαλλιέργητον.

Τὴν πρώτην ἑσπέραν κατελύσαμεν εἰς πενιχρὸν καφενεῖον κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Αἰγίου, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἠκούομεν τὰ κύματα κτυποῦντα εἰς τὴν ἀκτήν, καὶ τὸν ἄνεμον συρίζοντα ὡς ἔγκρισιν τῆς ἀποράσεως ἡμῶν τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ὑγρὰν κέλευθον· εἰς ἀνησυχίαν ὅμως τινὰ ἐνέβαλλεν ἡμᾶς ἡ ὀργὴ τοῦ Αἰόλου διὰ τὴν τύχην τοῦ ὑπηρέτου καὶ τῶν σκευῶν ἃ συνώδευε. Τὴν δ' ἐπαύριον, ἀφ' οὗ ἐθαυμάσαμεν τὸν πλάτανον, ὑφ' οὗ τὴν

σκιὰν μᾶς ἐβεβαίου ὁ καφεπώλης ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε στρατοπεδεύσει, ὅστις ὃ' ἔκτοτε δι' ἀγροίκου ἀμεριμνίας ἀπεκόπη, καὶ ἀφ' οὗ ἐποτίσαμεν τοὺς ἵππους ἡμῶν εἰς τὰς παραῤῥεούσας πολυκρούνους κρήνας, τὰς ἀπειροκάλως ἀφανεῖς σήμερον ὀπίσω βαναύσων ἀποθηκῶν, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἱππασίαν, ὑπερέβημεν μετὰ νεανικῆς φαιδρότητος, ἣν συνεμερίζετο καὶ ὁ πατήρ μου, τὰς συνοδίας τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κράτητος, ἢ ποταμοῦ τῆς Ἀκράτας, καὶ διενυκτερεύσαμεν αὖθις εἰς πενιχρὸν καλύβιον, κείμενον ἐπὶ ξηρῶν πεδίων οὐδόλως ἀναπολούντων τὴν παροιμιώδη εὐπορίαν τῶν «μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος».

Τὴν ὃ' ἐπιοῦσαν ἀφίχθημεν ἀπὸ πρωΐας ἔτι εἰς Κόρινθον, ὃηλαδὴ ἔνθα ἦν ποτὲ ἡ πλουσιωτάτη πόλις τῆς ἀρχαιότητος ἀντιπροσωπευομένη τότε ὑπ' ἐλεεινοῦ καφενείου, καὶ ὀλίγων τινῶν καλυβῶν ἐν μέσῳ νέων ἐρειπίων.

Ἐντεῦθεν ἡ βραχυτάτη ὁδὸς ἔφερεν ὑπὲρ τὸ Ἀγινόριον. Ἀλλ' οἱ ἐν τῷ καφενείῳ μᾶς προέτρεψαν ν' ἀπορύγωμεν τὴν τραχεῖαν ἀλλὰ πολυφοίτητον ἐκείνην στενωπόν, ὅπου δὲν ἦν ἀπίθανον νὰ λοχῶσι λῃσταί, εἴτε ἐν γένει λείαν περιμένοντες, εἴτε καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποβλέποντες, καθ' ὅσον δὲν ἦν ἀπίθανον νὰ κατεσκόπευσαν καὶ ἔμαθον τὰ διαβήματα ἡμῶν, ὁδοιπόρων ἀγνώστων ἐκ τῆς ξένης ἐπιδημούντων καὶ ἐπομένως ὑποτιθεμένων πλουσίων. Μᾶς ὑπηγορεύθη ἐπομένως τὸ στρατήγημα, ἀπατῶντες τῶν πιθανῶς ἐνεδρευόντων τὴν ὀξυδέρκειαν ν' ἀλλάξωμεν ἀπροσδοκήτως διεύθυνσιν, καὶ νὰ τραπῶμεν τὴν ἧττον πολυφοίτητον, εἰς ἣν δὲν θὰ περιεμενόμεθα. Οὕτως ἐπορεύθημεν τὴν διὰ τῆς Νεμέας, καὶ περὶ μεσημβρίαν εἴδομεν ἐκεῖ μετὰ θαυμασμοῦ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια τοῦ ναοῦ, τὸ πρῶτον λείψανον τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος ὃ ἀπηντῶμεν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' οὐδὲ καιρὸν εἴχομεν, οὐδὲ φρόνιμον ἦν, οὐδὲ παρεσκευασμένοι εἴμεθα τότε ἵνα δώσωμεν εἰς αὐτὸ τὴν προσοχὴν ἧς ἦν ἄξιον, καὶ χαιρετήσαντες αὐτὸ ὡς εὐγενῆ μάρτυρα τοῦ παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος μεγαλείου, παρήλθομεν ταχέως ἵνα ἐξέλθωμεν τῶν στενωμάτων πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ νύξ.

Τοῦτο δὲ καὶ κατωρθώσαμεν ἄνευ δυσαρέστου συναντήσεως, καὶ κατελύσαμεν εἰς χωρίον κείμενον ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου. Ἦν δὲ τὸ δεχθὲν ἡμᾶς ξενοδοχεῖον μικρὰ καλύβη, καὶ ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν, συνωθούμενοι μετ' ἄλλων ὁδοιπόρων, πέριξ τῆς ἑστίας, εἰς ἣν δὲν ὑπῆρχε μὲν καπνοδόχος, ἀλλ' ἔλαμπον παταγοῦντα φρύγανα πρὸς μεγάλην ἡμῶν εὐχαρίστησιν, διότι ἔξω ὁ καιρὸς εἶχε μεταβληθῆ καὶ ψυχρὸς βορρᾶς ἔφερε λεπτῆς χιόνος νιφάδας.

Οὐχ ἧττον ἐκοιμήθημεν ἐντρυφῶντες εἰς ἐλπίδας καὶ ὄνειρα, διότι τέλος ἄκρῳ τῷ ποδὶ ἠγγίζαμεν τὸ πολυπόθητον τέρμα, καὶ τὸ πρωΐ, ὅτε ἱππεύσαμεν, καὶ μᾶς ἐδείχθη ἐμπρὸς ἡμῶν, εἰς τὸ πέρας τῆς πεδιάδος τὸ Ναύπλιον, ὑπὸ τῆς διαφανείας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ὑπὸ τῶν ἀνυπομόνων πόθων μου παραγόμενος, ἐνόμισα ὅτι ἀρκεῖ νὰ βιάσω ὀλίγον τὸν ἵππον, καὶ διὰ μακροῦ καλπασμοῦ θὰ ἔφθανον ἐν βραχεῖ· δι' ὃ καὶ μάστιγα καὶ πτερνιστῆρας μεταχειρισθείς, ἤρχισα νὰ τρέχω διὰ τοῦ πεδίου. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἐφαίνετο ἀρεστὸν εἰς τὸν ἵππον, ὅστις δὲν εἶχε τὰς ἕξεις τῶν ἱπποδρομίων, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς τὸν ἰδιοκτήτην αὐτοῦ, ὅστις ἐμερίμνα περὶ τῆς ὑγείας καὶ τοῦ ζώου του, ἀσθμαίνοντος ἤδη, καὶ ἑαυτοῦ, ἀναγκαζομένου νὰ τὸ παρακολουθῇ, καὶ ἐπομένως ἤρξατο ἐνιστάμενος. Ἀλλ' ἐγὼ ἐνόμιζον ἐμαυτὸν ἐν τῷ δικαίῳ μου, καὶ εἰς κακίαν μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέδιδον ὅτι ἤθελε νὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ φθάσω λεπτά τινα ἐνωρίτερον εἰς τὸ Ναύπλιον· ἐπέμενον ἄρα καὶ ἐκινδυνεύσαμεν νὰ ἔλθωμεν εἰς σπουδαίαν ῥῆξιν, ὅτε μοὶ ἐπῆλθε κατὰ νοῦν ποσάκις μακρόθεν ἔψεξα τοὺς συμπατριώτας μου διὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως διαρκεῖς ἔριδας καὶ διαιρέσεις των, καὶ μετ' αἰσχύνης ἀναλογισθεὶς ὅτι ἰδού, μόλις ἐπάτησα τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, καὶ ἐρίζω μετὰ τοῦ πρώτου συμπατριώτου μεθ' οὗ ἦλθον εἰς σχέσεις. Ἐκ τοιούτων σκέψεων ἐτράπην εἰς διαλλακτικωτέρας διαθέσεις, καὶ ἐλαττώσας τοῦ ἵππου μου τὴν ταχύτητα, μετ' οὐ πολὺ ἀνεγνώρισα πόσον εἶχον ἄδικον, διότι εἰς Ναύπλιον ἐφθάσαμεν μόνον μετὰ πορείαν εἰσέτι τεσσάρων ὡρῶν.

2.

Ἄφιξις εἰς Ναύπλιον.

1. Ἀποκατάστασις.

Οὕτω λοιπὸν εἰσελάσαμεν διὰ τῆς πρὸς τὴν ξηρὰν πύλης τοῦ Ναυπλίου περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν τῆς 20 Φεβρουαρίου 1830, πεντήκοντα ἡμέρας ἀφ' οὗ μᾶς παρέλαβεν ὁ *Μανιώδης* ἐκ Βενετίας. Διηυθύνθημεν δ' ἀμέσως πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχαίου γραμματέως τοῦ πατρός μου Σπυρίδωνος Σκούφου, ὃν εὕρομεν, ὡς καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν καὶ μετὰ δέκα ἔτη κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν θὰ τὸν εὑρίσκομεν, ἐντὸς τῆς κλίνης του εἰσέτι, καὶ ξυριζόμενον. Ὑπῆρξε δ' ἑκατέρωθεν μεγίστη ἡ χαρὰ διὰ τὴν συνάντησιν ταύτην μετὰ τοσοῦτον πολυχρόνιον ἀπουσίαν, καὶ πολλὰ ἠρωτῶμεν καὶ ἐμανθάνομεν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν κατὰ τὸν ἀγῶνα, περὶ τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου, τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν κυβερνώντων, περὶ τοῦ θλιβεροῦ τέλους τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου, καὶ μεταξὺ ἄλλων καὶ πρὸ πάντων πολλὰ μᾶς διηγεῖτο ὁ Κ. Σκοῦφος περὶ ἑαυτοῦ. Ἀκούσας ὅμως παρ' ἐμοῦ ὅτι εἶχον ἐπιστολὴν διὰ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, καὶ προὐτιθέμην νὰ μεταβῶ ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ ζητήσω νὰ ὑπηρετήσω ὑπ' αὐτοῦ τὰς σημαίας, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀκριβῶς τὴν προτεραίαν εἶχε σταλῇ διαταγὴ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, μετακαλοῦσα αὐτόν, ὡς καὶ τὸν στρατόν του, ὅπερ κατέστρεφε πάντα μου τὰ σχέδια.

Μετὰ διήμερον δὲ διαμονὴν τοῦ μὲν πατρός μου καὶ ἐμοῦ παρὰ τῷ Κῳ Σκούφῳ, τῶν δὲ ἀδελφῶν Σούτσων παρὰ τῷ πρεσβυτέρῳ αὐτῶν ἀδελφῷ Νικολάῳ, μετέβημεν ὁ πατήρ μου καὶ ἐγὼ εἰς τὰ δωμάτια ἃ ἐμισθώσαμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κ. Καραπαύλου, ἥτις ἦν μία τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ μᾶλλον ἐπιζητήτων τότε ἐν

Ναυπλίῳ. Ἦν δὲ κυρίως εὐρύχωρον ἐρείπιον κακῶς ἔχον, καὶ μόλις διαφυγὸν τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν ἐπὶ τῆς πολιορκίας. Ἡ δὲ κατοικία ἡμῶν συνέκειτο ἐκ δύω δωματίων, οὐδὲν ἐχόντων ἔπιπλον ἐννοεῖται, ξύλινα δὲ μόνον παραθυρόφυλλα προφυλάττοντα ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πνοῶν τοῦ ἀνέμου, καθ' ὅσον ὑαλία εἰς τὰ παράθυρα ἐθεωροῦντο τότε, καθὼς ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ὡς παράβολος πολυτέλεια διὰ τὸ Ναύπλιον. Ἦσαν ὅμως τὰ δωμάτια ταῦτα τὰ εὐπρεπέστερα τῆς οἰκίας, ὥστε καὶ εἰς συναναστροφὴν συνήρχοντο παρ' ἡμῖν οἱ κατοικοῦντες τὰ πενιχρότερα μερίσματα αὐτῆς, ὡς ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβου Ἀργυροπούλου, τοῦ πρὸ μικροῦ ὑπανδρεύσαντος τὴν θυγατέρα του Χαρίκλειαν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, καὶ ὁ Α. Καντακουζηνός, ὁ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετ' ὀλίγον δ' ἀποχωρήσας, καὶ τότε πάλιν πρό τινων ἡμερῶν ἐπιστρέψας.

Τὸ πρῶτον δημόσιον καθῆκον, ὃ ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐκπληρώσω, ἅμα ἀφιχθείς, ἦν νὰ ζητήσω νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν Κυβερνήτην Κόμητα Καποδίστριαν. Τῆς ἐντεύξεως ταύτης διαφεύγουσι τὴν μνήμην μου τὰ καθέκαστα· δὲν λησμονῶ ὅμως ὁποίαν ἐντύπωσιν ἀπετέλεσαν ἐπ' ἐμὲ οἱ ἀρχαϊκῶς ἀπέριττοι, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ αὐλικῶς εὐγενεῖς τρόποι τοῦ Κυβερνήτου, τὸ ἰσχνὸν καὶ κομψὸν καίτοι δύσκαμπτον αὐτοῦ ἀνάστημα, καὶ οἱ ζωηροὶ μέλανες ὀφθαλμοί του, ἀκτινοβολοῦντες ὑπὸ καμπύλας καὶ ὡς τὸ πτερὸν τοῦ κόρακος μελαίνας ὀρρῦς. Μὲ προσωμίλησε δὲ προσηνέστατα, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει διὰ τὴν ἄφιξίν μου, διότι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας τῷ εἶχε γράψει ἐπιστολὴν αὐτόγραφον, ἀναγγέλλων αὐτῷ ὅτι ἐρχόμεθα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, ἀφ' οὗ ἐπιτυχέστατα ἐσπουδάσαμεν. Μὲ ἠρώτησε δὲ ἐπὶ ποίους εἰς ποῖον ὅπλον θέλω νὰ ὑπηρετήσω· καὶ ὅτε τῷ εἶπον ὅτι, ὢν ἐν Βαυαρίᾳ κατατεταγμένος εἰς τὸ πυροβολικόν, ἐνόμιζον ὅτι ἐν τῷ πυροβολικῷ ἐδυνάμην ἴσως νὰ φανῶ μᾶλλον χρήσιμος, ἐξεπλάγην πρὸς τὴν ἀπόκρισιν, ἣν μοὶ ἀπηύθυνεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχεν ἓν μόνον

τάγμα πυροβολικοῦ, καὶ δὲν ἤξευρεν ἂν τοῦτο ἤθελε μοὶ ἀρκέσει. Ἡ ἔννοια τῆς φράσεως ταύτης διὰ μακρῶν ἐσυζητήθη μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Σ. Σούτσου, ὅστις πιθανὸν ἐνόμιζεν ὅτι, μετὰ τὴν ἀξιόλογον ἐκείνην σύστασιν τοῦ φιλέλληνος Βασιλέως, σκοπὸν εἶχεν ὁ Κυβερνήτης νὰ μᾶς δώσῃ εἰς ἀμφοτέρους βαθμὸν τοὐλάχιστον ταγματάρχου, ἵνα μᾶς καταστήσῃ ἔτι χρησιμωτέρους εἰς τὸν στρατόν, καθ' ὅσον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἕνεκα τῆς σπάνιος ἐκπαιδευθέντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, εἰς τοὺς ἐκ ξένων στρατῶν εἰς τὸν ἡμέτερον καταταssομένους ἐδίδοντο δύω βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον φέροντες. Οὕτως ὁ ἐκ Βαυαρίας προελθὼν ἀντισυνταγματάρχης Εἰδὲκ εἶχεν ἐν Ἑλλάδι βαθμὸν στρατηγοῦ, οἱ μετ' αὐτοῦ λοχαγοὶ ἦσαν ἀντισυνταγματάρχαι, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ ἦσαν λοχαγοὶ καὶ ἀναλόγως καὶ οἱ λοιποί. Κατὰ ταῦτα ἑπομένως καὶ εἰς ἡμᾶς ἀνῆκεν ὁ βαθμὸς τοῦ λοχαγοῦ, καὶ ὁ διορισμὸς εἰς ταγματάρχας μοὶ ἐφαίνετο ὑπερβολὴ εὐνοίας καὶ ἐμπιστοσύνης, ἥτις μ' ἐτρόμαζε, καὶ εἰς ἣν δυσκόλως ἐδυνάμην νὰ πιστεύσω.

Οὐχ ἧττον τὴν ἐπαύριον τῆς εἰς τὸν Κυβερνήτην παρουσιάσεως ἐπεσκέφθημεν ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγὼ ὁμοῦ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ τακτικοῦ, τὸν μονόφθαλμον Γάλλον στρατηγὸν Τρεζέλον, ὅστις μετὰ φιλοφροσύνης ὅλως Γαλλικῆς δεχθεὶς ἡμᾶς, μᾶς εἶπεν ἐπὶ τέλους· «Χαίρω πολὺ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς προσκτᾶται δύω καλοὺς ἀξιωματικούς. Πρέπει ὅμως νὰ σᾶς γνωστοποιήσω ὅτι μέχρι τοῦδε μὲν ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἐξ ἄλλων στρατῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν καταταssομένους ἀξιωματικοὺς δύω βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον ἐν τῇ πατρίδι των. Ἐσχάτως ὅμως κατηργήθη τοῦτο, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ λαμβάνωσιν ἕνα μόνον προβιβασμόν».

Πρὸς ταῦτα ὁ συνάδελφός μου συνωφρυώθη, ἰδὼν ἐν αὐτοῖς ἐξαίρεσιν προσβλητικὴν δι' ἡμᾶς. Ἀλλ' ἐγὼ προλαβών, διότι ἄλλως ἐφρόνουν, ἀπεκρίθην ὅτι ἤλθομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα οὐχὶ ζητοῦντες βαθμούς, ἀλλ' ἵνα ὑπηρετήσωμεν εἰς ὅ,τι ἠθέλομεν κριθῆ ἱκανοί, καὶ ὅτι χαίρομεν ἐξάγοντες ἐκ τῶν λόγων τοῦ στρατηγοῦ ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν στρατὸς προώδευσεν ἱκανῶς, ὥστε οἱ ἀξιωματικοὶ

αὐτοῦ καθ' ἕνα μόνον βαθμὸν καὶ οὐχὶ κατὰ δύω νὰ ἐλαττῶνται τῶν ἐν τοῖς στρατοῖς τῆς Εὐρώπης.

Οὕτως ἀπηλλάγημεν ἐκεῖθεν, ἐννοήσαντες ὅτι τὰς προσδοκίας ἡμῶν ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου νὰ καταβιβάσωμεν μέχρι τοῦ ὑπολοχαγοῦ.

3.

Κατάταξις εἰς τὸν στρατόν.

Τὴν ἐπαύριον δὲ μᾶς ἐστάλησαν τὰ διπλώματα, καὶ διωριζόμεθα .... ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ πυροβολικοῦ! δηλαδὴ μᾶς ἐδίδετο ὁ αὐτὸς βαθμὸς ὃν εἴχομεν καὶ ἐν τῷ Βαυαρικῷ στρατῷ· ὥστε ἄν, ὅτε ἡμεῖς ἐφθάνομεν, δὲν εἶχον ἤδη ἀναχωρήσει οἱ ἐν τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ κατατεταγμένοι Βαυαροί, ὁ ἐν Μονάχῳ ὑπ' ἐμὲ τεταγμένος ἐπιλοχίας τοῦ λόχου μου, ὅστις ἦν μεταξὺ αὐτῶν, θὰ μοὶ ἦν ἐπιτεταγμένος ὑπολοχαγός! Ἐκ τούτου τοῦ τῷ ὄντι ἀτόπου καὶ παραλόγου μέτρου ὁ Σ. Σοῦτσος λίαν, καὶ δικαίως, ἠρεθισμένος, μοὶ ἐπρότεινεν, ὡς ἀξιοπρεπέστερον νὰ παραιτηθῶμεν. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπέμενον εἰς ὅσα εἶχον εἰπεῖ τῷ Κῳ Τρεζέλ, καὶ κατ' ἐπίμονον παρακίνησίν μου, ἐπανελθόντες πρὸς τὸν στρατηγόν, τῷ εἴπομεν ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς ἴσως κατὰ πρῶτον ἐφαρμοζομένη αὕτη κατάταξις ξένων ἀξιωματικῶν μετὰ βαθμοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν μᾶς φαίνεται ἔντιμος διὰ τὸν στρατὸν τοῦτον, καὶ ὡς καλὸν οἰωνὸν αὐτὴν θεωροῦντες, προθύμως δεχόμεθα νὰ ὑπηρετήσωμεν ὅπως ἐνομίσθη ὅτι ἐδυνάμεθα μᾶλλον νὰ γίνωμεν χρήσιμοι.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη μου εἴσοδος εἰς τοῦ δημοσίου βίου τὸ στάδιον.

Ἔκτοτε ἀποθέντες τὴν Βαυαρικὴν στολήν, ἐνεδύθημεν τὴν Ἑλληνικήν· καὶ ὁ μὲν Σ. Σοῦτσος διωρίσθη εἰς τὸ Στρατιωτικὸν σχολεῖον ἢ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου

στρατηγοῦ (ἐν Γαλλίᾳ συνταγματάρχου) Πωζιέρου καὶ κατῴκησεν ἐν αὐτῇ τῇ σχολῇ, ἐγὼ δὲ κατετάχθην εἰς τὸ ὁπλοστάσιον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀντισυνταγματάρχου (ἐν Γαλλίᾳ λοχαγοῦ) Πουρσέτου (Pourchette), ὅστις πολλὴν ἐδείκνυε πρὸς ἐμὲ ἀγάπην. Συγχρόνως δὲ διετάχθην νὰ διδάσκω καὶ τὴν γραμμικὴν ἰχνογραφίαν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, ὅπου μεταξὺ τῶν τότε μαθητῶν ἐνθυμοῦμαι τοὺς Κ. Κ. Κορωναῖον, Σαπουντζάκην, Ζιμπρακάκην, Σχινᾶν, καὶ ἄλλους μετὰ ταῦτα εἰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις παντοίως διακριθέντας.

Ὁ δὲ μεθ' ἡμῶν κατελθὼν Δ. Σοῦτσος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σκαρλάτου, καθ' ὃ μὴ ἔχων, ὡς ἡμεῖς, ἀποδεικτικὰ στρατιωτικῶν σπουδῶν, κατετάχθη ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης τοῦ ἱππικοῦ, οὗ ἀρχηγὸς ἦν ὁ Γάλλος συνταγματάρχης (ἐν Γαλλίᾳ λοχαγὸς) Παλλιών. Ὁ ἡγεμονόπαις λοιπὸν ἐκεῖνος, ὁ ἀβροδίαιτος Φαναριώτης, ὡς μετά τινα ἔτη ἐφ' ὕβρει θὰ τὸν ὠνόμαζόν τινες τῶν ἐφημερίδων, μετέβη εἰς Ἄργος, καὶ κατῴκησεν εἰς τὸν στρατῶνα τοῦ ἱππικοῦ μετὰ τῶν στρατιωτῶν διαιτώμενος, ἐπὶ τοῦ ἀχύρου κατακλινόμενος, ὡς ὁ ἔσχατος ἐξ αὐτῶν, καὶ τὰ βαναυσότερα τοῦ ἱπποκόμου ἔργα προθύμως ἐκτελῶν, διότι ἐφρόνει ὅτι εὐγενὲς ἦν ὅ,τι ἔπραττε πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἦλθον ὀλίγον μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπίσης ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται κατετάχθησαν εἰς τὸ ἱππικόν, κατ' οὐδὲν ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἄλλων στρατιωτῶν διακρινόμενοι, δύω ἄλλοι Φαναριῶται, οἱ πρωτεξάδελφοι τῶν Σούτσων δύω ἀδελφοὶ Καλλιμάχαι, ἀνεψιοὶ τοῦ ποτὲ ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχου.

Ὁ δὲ πατήρ μου οὐδ' ἔλαβεν οὐδ' ἐζήτησε δημοσίαν ὑπηρεσίαν, εὐτυχῆ ἑαυτὸν λέγων καὶ αἰσθανόμενος ὅτι τῷ ἐδόθη νὰ ζῇ ὡς ἐλεύθερος πολίτης τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἐπεδόθη δὲ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν ἀρχαίαν του ἐργασίαν, τὴν συγγραφὴν τῶν *Ἑλληνικῶν*, ἃ πολὺ μετὰ ταῦτα συνετέλεσε καὶ ἐξέδωκεν. Ἤδη δ' ἐπιτοπίως συνήθροιζεν ὅσην ἐδύνατο στατιστικὴν ὕλην, ἣν ἐννοεῖται ὅτι ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ ἀλλοιῇ

καθ' ὅσον, τοῦ χρόνου παρερχομένου, ἡ Ἑλλὰς ἀνεπτύσσετο, καὶ μετεβάλλοντο τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς πάντες οἱ ὅροι.

Καίτοι δ' ἐν Ναυπλίῳ οἰκῶν, ἦν ὅμως ὁ πατήρ μου Ἀθηναῖος τὴν καρδίαν, καὶ ὠνειροπόλει νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ εἰς τὴν πόλιν τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος· δι' ὃ καὶ μόλις φθὰς εἰς Ναύπλιον ἤρξατο διαπραγματευόμενος μεθ' ἑνὸς τῶν προσφύγων Ἀθηναίων, τοῦ Κάλκου, περὶ ἀγορᾶς οἰκοπέδου, ὃ καὶ μετ' ὀλίγον ἠγόρασεν ἐν ᾧ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ προηγγέλλετο ἤδη διπλωματικῶς ἡ ἐλευθέρωσις αὐτῶν.

Μετέβη μετ' ὀλίγον ὁ πατήρ μου μετ' ἐμοῦ εἰς ἑτέραν οἰκίαν εὐπρεπεστέραν κατὰ τὴν τότε κατάστασιν τῶν ἐν Ναυπλίῳ πραγμάτων, καὶ κατείχομεν ὁλόκληρον τὸν ἄνω ὄροφον αὐτῆς, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων δωματίων, ἅτινα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, εἶχον ὅλα ὑαλία εἰς τὰ παράθυρα. Καὶ τὰ ἔπιπλα δ' ἡμῶν ἦσαν ἐκτάκτου πολυτελείας, διότι εἴχομεν τρεῖς ξυλίνας τραπέζας κατ' οἶκον, καὶ οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν ἓξ ψιαθίνων καθεκλῶν, ἐν ᾧ ὅτε μίαν ἡμέραν ἐπεσκέφθην τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Ῥόδιον, εὗρον ὅτι τὸ εὐρύχωρον δωμάτιον εἰς ὃ ἐδέχετο καὶ εἰργάζετο, ἔχον μακρὰν ξυλίνην ἐξέδραν καθ' ὅλον τὸ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, μόνον ἔπιπλον εἶχε μικρὸν τάπητα ἐρριμένον εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἐξέδρας ταύτης, καὶ ἐπὶ τοῦ τάπητος ἐκάθητο ὁ ὑπουργὸς γράφων ἐπὶ τοῦ γόνατος, ἐγὼ δ' ἐκάθησα, ὡς καὶ οἱ μᾶλλον εὐνοούμενοι τῶν προσερχομένων αὐτῷ, πλησίον του ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ ξύλου.

Ἀλλ' ἡ ἐξωτερικὴ σχετικὴ λαμπρότης τῆς κατοικίας ἡμῶν δὲν ἀπέκλειε τὰ ἐσωτερικὰ ἐλαττώματα, ἐξ ὧν ἓν ἦν ἡ ἐφ' ὅλου τοῦ διαστήματος τῆς ἐπαναστάσεως σωρευθεῖσα ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν λοιπῶν, ἀκαθαρσία, ἣν Ἡρακλῆς καὶ Ἀλφειὸς θὰ ἐχρειάζοντο ἵν' ἀποπλύνωσιν· ἄλλο δὲ συνίστατο εἰς τοὺς χρόνιον ἔχοντας κατοχὴν πάντων τῶν ὑπερώων καὶ πασῶν τῶν τρωγλῶν τῆς οἰκίας γιγαντιαίους μῦς, προτιθεμένους δὲ μετ' ἀποφάσεως, ὡς ἐφαίνοντο, νὰ ὑπερασπισθῶσι γενναίως καὶ θορυβωδῶς τὰ δικαιώματά των· τρίτον δέ, τὸ καὶ χεῖρον, ἦν ἡ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ

τῆς παραμελήσεως σαθρότης αὐτῆς, ἥτις καὶ μέχρι τέλους μᾶς ἠνάγκασεν εἰς νέαν μετοικεσίαν· διότι ἐν ᾧ μίαν ἡμέραν ἐγευματίζομεν ὁ πατήρ μου καὶ ἐγώ, ἠκούσαμεν αἴφνης μέγαν κρότον ὡς βροντῆς, ἀλλὰ κυλιομένης ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, καὶ σπεύσαντες εἰς τὸ παράθυρον, εἴδομεν ὅτι ἡ μία πλευρὰ τῆς οἰκίας κατέρρεεν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐσπεύσαμεν νὰ τὴν ἀφήσωμεν πρὶν ταφῶμεν ὑπ' αὐτήν, ἀφ' οὗ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τὴν ἀφῆκαν οἱ μῦς πρὸ ἡμῶν.

Εἰς τὸ ὁπλοστάσιον ἡ ἐργασία μου ἦν ἰδίως γραφική, καὶ μέχρι τινὸς τεχνική. Ἐκεῖ ἐν ἄλλοις εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ καταστραφῶσι καὶ κοπῶσιν εἰς χαλκοῦν νόμισμα τὰ πυροβόλα τῶν κανονοστασίων τοῦ Παλαμηδίου, ἅτινα καθ' ἑκάστην, κατακυλιόμενα κατὰ τῶν βράχων τῆς ὑψηλῆς ἀκροπόλεως, ἐφέροντο εἰς τὸ ὁπλοστάσιον καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς εὐρυχώρου αὐλῆς αὐτοῦ ἐτίθεντο ἐπὶ μεγάλης πυρᾶς, ἐκαίοντο καὶ ἐθραύοντο εἰς τεμάχια. Διετάχθην δ' ἐγὼ νὰ ἐπιστατῶ κατὰ μέρος εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην· ἀγνοῶν δὲ τοὺς λόγους δι' οὓς αὕτη ἐγίνετο, ἠσθανόμην συγκίνησιν καὶ ἀληθῆ δυσαρέσκειαν βλέπων οὕτω βεβήλως, ὡς μοὶ ἐφαίνετο, καταστρεφόμενα τὰ ὅπλα ἐκεῖνα, ὧν ἀρτίως ἔτι ἐβρόντα ἡ φωνὴ ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἀνεξαρτησίας. Καὶ ὑπῆρχον μὲν οἱ φατριαστικῶς διϊσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Κυβερνήτης προὐτίθετο ν' ἀφοπλίσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν εὐπειθεστέραν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς διπλωματίας, καὶ μάλιστα εἰς τὰ νεύματα μιᾶς τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ὁ λόγος ἦν βεβαίως ἡ ἀχρηστία αὐτῶν, καὶ τοῦ ὅτι περὶ χρησίμων ὅπλων ἐγίνετο φροντὶς εἶχον ἐγὼ αὐτὸς τὴν ἄμεσον ἀπόδειξιν, τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ὁπλοστασίου ἀναθέντος εἰς ἐμὲ νὰ καταμετρήσω καὶ σχεδιογραφήσω ὡραίαν τινὰ χαλκῆν πεδινὴν κανονοστοιχίαν, ἣν ἡ Ῥωσσία εἶχε χαρίσει εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ τὰ σχέδιά μου κατετέθησαν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὁπλοστασίου, ὅπου πιθανῶς ἔτι μένουσι.

Ἄλλο δ' ἔργον ἀνατεθὲν εἰς ἐμὲ ἦν ἡ παραλαβὴ τῶν ἀπομάχων ὅπλων (τουφεκίων) τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀγωνισθέντος τακτικοῦ στρατοῦ, ὄντα Γαλλικῆς κατασκευῆς, ὅσα ἦσαν δεκτικὰ

διορθώσεως ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ καὶ περαιτέρω χρησιμοποιήσεως, τοὐλάχιστον εἰς τὰ γυμνάσια. Εἰς ἐμοῦ τὴν μέριμναν προσέκειτο προσέτι καὶ ἡ κατάθεσις αὐτῶν ἐν τάξει καὶ εὐκοσμίᾳ εἰς τὰς ὁπλοθήκας τοῦ Ἰτσκαλέ. Μοὶ ἦν δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας λίαν εὐχάριστον, διότι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας διέτριβον ἕνεκα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἄκρας, ἐντρυφῶν εἰς ἀμίμητον θέαν, οἵαν οὐδέν ποτε μέρος τῆς γῆς ἐξ ὧν ἐγνώριζον μοὶ εἶχεν ἔτι παραστήσει. Μεταξὺ δ' ἀριθμῶν τὰ ὅπλα, καὶ κατατάττων αὐτὰ εἰς εὔρυθμα συμπλέγματα, εὕρισκον καὶ στιγμὰς καθ' ἃς ἐπὶ βράχου ἡπλωμένος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς βόσκων εἰς τὴν στιλπνὴν λεκάνην τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ εἰς τὰ πέριξ ὡραῖα πεδία μετὰ τῶν περιστεφόντων αὐτὰ ὀρέων, καὶ τὴν φαντασίαν ἀναπτερῶν εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ μυθικὰ συμβάντα ὧν εἶχον ἐμπρός μου τὸ θέατρον, παρεδιδόμην εἰς ἐξάλλους ὀνειροπολήσεις, καὶ οὐ σπανίως ἐστιχούργουν τινὰ τῶν ἀσμάτων, ἅτινα περιελήφθησαν ἔπειτα ἐν τοῖς Λυρικοῖς τῶν Ἁπάντων.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ διευθυντὴς τοῦ ὁπλοστασίου Κ. Πουρσὲτ μοὶ παρήγγειλε τὴν καταμέτρησιν καὶ χωροστάθμισιν τοῦ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως λεγομένου ***Προμαχῶνος τῆς ξηρᾶς***, καὶ μοὶ ἔδωκεν ὡς συνεργάτην τὸν Γάλλον ὑπολοχαγὸν Μαρτῖνον. Μετὰ συστολῆς ἐγώ, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς παρηκολούθησα τὸν ἀνώτερόν μου τοῦτον ἀξιωματικόν, πεποιθὼς ὅτι ἐκ Γαλλίας προερχόμενος, ἤθελε μοὶ δείξει μεθόδους ἃς δὲν εἶχον ἴσως μάθει ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τίς ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅτε, μετὰ τὴν ἄφιξιν ἡμῶν εἰς τὸν προμαχῶνα, ὁ ὑπολοχαγὸς ἐζήτησε τὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς ἐμοῦ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, καὶ εἶδον ὅτι οὐδὲ τὴν χρῆσιν τῆς μετρικῆς ἁλύσεως ἐγνώριζε καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν τῆς ὑδροστάθμης, ἣν θ' ἀνέτρεπεν ἂν δὲν τὸν ἐπρολάμβανον. Τοῦτο δ' ἦν φυσικόν, διότι, ὑπολοχαγὸς τοῦ ὁπλοστασίου ἐν Ναυπλίῳ, ἐν Γαλλίᾳ ἦν ὑπαξιωματικός, μάλιστα τοῦ πεζικοῦ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, καὶ ποτέ του ὑδροστάθμην δὲν εἶχεν ἰδεῖ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων συναδέλφων ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ εἶχον καὶ

τὸν (τότε ὑπολοχαγὸν) Ζηνόβιον, ὅστις ὑπῆρξε μετὰ ταῦτα εἷς τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατιωτικοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου, καὶ τὸν (ἐπίσης, νομίζω, ὑπολοχαγὸν τότε, εἶτα δὲ προβάντα εἰς συνταγματάρχην) Φοντάναν, ὅστις, καθ' ὃ ἑπτανήσιος, ἦν μουσικός, καὶ ἐν στιγμαῖς ἀνέσεως, πρὸς τέρψιν ἡμῶν ἐκιθάριζε καὶ ἔψαλλεν. Ἐγὼ δέ, τὰ προτερήματά του ἐκμεταλλευόμενος καθ' ὅσον ἐδυνάμην ἀτελῶς καὶ ἀμούσως ἐτονθόριζον καὶ τῷ ὑπεδείκνυον τὰς μελῳδίας τινῶν ᾀσμάτων ἃ εἶχον γράψει, οἷον τοῦ **Κλέπτου**, κατὰ τοὺς Räuber τοῦ Σχιλλέρου, τοῦ *Ἱππέως*, κατὰ τὸν Κυνηγὸν τοῦ Κοιρνέρου, καὶ ἐκεῖνος ἀντιλαμβανόμενος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῶν σκοπῶν, τοὺς ἐτόνιζε καὶ τοὺς ἔψαλλε· χάρις δ' εἰς τὴν καλλιφωνίαν του, κατέστησε μετ' οὐ πολὺ αὐτοὺς γνωστοὺς εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ βαθμηδὸν καὶ δημοτικούς.

Ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἡ θέσις μου ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ δὲν διήρκεσεν. Εἰς τὰς στρατιωτικὰς σπουδὰς μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπεδόθημεν τὸ πρῶτον, καὶ εἰς τὸν στρατὸν κατετάχθην ἀδιαφορήσας περὶ βαθμοῦ καὶ προβιβασμοῦ, μόνον διότι ἐφρόνουν ὅτι ὤφειλον ζωὴν καὶ δραστηριότητα εἰς τὴν πατρίδα, ἔχουσαν ἀνάγκην τῶν τέκνων της. Ὅτε ὅμως εἶδον ὅτι παρεμβᾶσα ἡ διπλωματία, ἀπῄτησε παρὰ τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἧς ἐπέτρεψεν ἐλευθερίας εἰς μέρος αὐτῆς, τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ζυγόν, ὅτε εἶδα δι' ἐμὲ αὐτόν, ὅτι ἀντί, ὡς ἐφανταζόμην, νὰ σύρω τὸ ξίφος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μοὶ ἐναπολείπετο νὰ τὸ σύρω μόνον ἀργὸν καὶ πρὸς ἐπίδειξιν εἰς τ' ἀνώμαλα λιθοστρώματα τῶν ὁδῶν τοῦ Ναυπλίου, τότε προσώχθησα πρὸς τὴν τοιαύτην μου θέσιν, καὶ τὴν ὑπηρεσίαν μου ἐκείνην περιττὴν αἰσθανόμενος εἰς τὴν νεοσύστατον κοινωνίαν, ἥτις τοσούτων καὶ τηλικούτων εἶχεν ἀνάγκην, ἐσκεπτόμην ἂν καθῆκόν μου μᾶλλον δὲν ἦτο ν' ἀποστῶ αὐτῆς, ὅτε ἐπελθοῦσα περίστασίς τις ἐπέφερε τὴν τελευταίαν ῥοπὴν εἰς τὰς περὶ τούτου σκέψεις μου.

4.

Παραίτησις.

Παρὰ τῶν συναδέλφων μου ἤκουσα ὅτι, ἐλθόντες κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας δύω Ῥῶσσοι ἀξιωματικοί, καὶ καταταχθέντες εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, ἔλαβον, ὡς καὶ πρὶν εἴθιστο, δύω βαθμοὺς ἀνωτέρους τοῦ ὃν εἶχον. Τοῦτο, ἂν ἀληθές, ἦν δεινὴ προσβολὴ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἐπίσης εἰς ξένον στρατόν, καὶ ἕνα τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν, ὑπηρετήσαντες, καὶ μετ' εὐδοκιμωτάτας ἐλθόντες σπουδάς, διὰ τοῦτο μόνον δὲν ἠξιώθημεν προβιβασμοῦ, διότι ἤμεθα Ἕλληνες! Πᾶσά μου ἡ Ἑλληνικὴ φιλοτιμία ἐξανηγέρθη εἰς τὸ ἄκουσμα, καί, λαβὼν καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ πατρός μου, ἔσπευσα νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου. Ἀλλ' ὁμολογῶ νῦν ὅτι δὲν εἶμαι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος ἀμφιβολίας τινὸς μὴ ὑπὲρ τὸ δέον ἔσπευσα, διότι δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶχον δεόντως ἐξακριβώσει τὴν διάθεσιν ὡς ἐχομένην ἀληθείας καὶ οὐχὶ ὡς μίαν τῶν πολλῶν ἐπινοιῶν τῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως. Ἀναζητῶν κἂν νῦν εἰς τὴν μνήμην μου ἀδυνατῶ νὰ ἀνεύρω τίνες ἦσαν οἱ Ῥῶσσοι ἐκεῖνοι. Ἂν δ' ἦσαν Ἕλληνες ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπηρετοῦντες, τότε ὁ προβιβασμὸς αὐτῶν ἦν ἀτομικὴ μόνον ἡμῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνικὴ προσβολή.

Ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Ῥόδιος, ὁ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον ἐν ταῖς μάχαις διαπρέψας, καὶ τὸν κανονισμὸν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ Ἑλληνιστὶ μεταφράσας. Οὗτος, ὅτε τῷ ἐπεδόθη ἡ παραίτησίς μου, καλέσας με, κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυβερνήτου, μὲ προέτρεψεν ἐπιμόνως ν' ἀποσύρω αὐτήν, εἰπών μοι ὅτι ὁ Κυβερνήτης, εἰς ὃν εἰμὶ ἄριστα συστημένος, πολὺ μ' εὐνοεῖ, καὶ ὅτι προσεχῶς ἔμελλον νὰ προβιβασθῶ. Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι, ἂν περὶ ἐμοῦ μόνον ἐπρόκειτο, προθύμως θὰ ἐνέδιδον, οὐδὲ θὰ προέβαινον εἰς παραίτησιν· ἀλλ' ὅτι μ' ἐκίνει αἴσθημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Οὕτω λοιπὸν μὴ συγκατατεθεὶς εἰς τὸ ν' ἀποσύρω τὴν παραίτησιν, ἐπα-

νῆλθον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τρεῖς, νομίζω, μῆνας μετὰ τὸν διορισμόν μου. Ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος, μὴ ἔχων ὡς ἐγὼ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἑπομένως παντὸς πόρου στερούμενος ἠναγκάσθη νὰ ἐμμείνῃ ὑπηρετῶν, εἰ καὶ ἐφρόνει ὡς ἐγώ.

Μείνας λοιπὸν ἄνευ ἔργου, ἐπεδόθην τότε εἰς ἰδίας μελέτας, εἰς ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν συγγραφέων, καὶ εἰς ποιητικὰ δοκίμια. Τότε ἔγραψα τὸ μικρὸν τεμάχιον τὸ ἐπιγραφόμενον « Ταξιδεύτρια », καὶ συνέλαβον τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ δράματος τῆς Παραμονῆς, ἥτις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθησεν ὡριμάζουσα, ἴσως τινὲς εἴπωσι, σηπομένη, εἰς τὴν κεφαλήν μου πρὶν ἢ λάβῃ τὴν μορφὴν ὑφ' ἣν τέλος τὴν ἔγραψα.

Πλησίον τῆς ἑτοιμορρόπου ἡμῶν οἰκίας ἔκειτο ἡ οὐχ ἧττον πεπαλαιωμένη, εἰς ἣν, ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐπανελθών, κατέλυσεν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Μικρόσωμος, σκελετώδης, ἰσχνόφωνος, τοιοῦτος ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ὅμως ἐνέπνεε γενικὸν σεβασμόν, οὐχὶ διότι ὠνομάζετο πρίγκιψ, ἀλλὰ διότι ἡ ἀσθενικὴ καὶ κατεσκληκυῖα ἐκείνη μορφὴ ἔστεγε ψυχὴν μεγάλην, ἀφειδοῦσαν ἑαυτῆς ἐν ταῖς μάχαις, καρδίαν εὐγενῆ, καὶ ἀνωτέραν ποταπῶν φιλοδοξιῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ὁ δὲ τίτλος τῷ ἐδίδετο προθύμως ὑπὸ πάντων εἰς ἔνδειξιν τῆς πανεθνοῦς ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπολήψεως.

Παρ' ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ὁπλαρχηγῶν ἤκουσα ὅτι κατὰ τὴν συμπλοκὴν εἰς τοὺς Λερναίους Μύλους, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν πρὸ τῆς δυσαναλόγως ὑπερτέρας δυνάμεως τοῦ Ἰβραήμ, καὶ ἕκαστος διὰ τῆς φυγῆς ἐζήτει τὴν σωτηρίαν του, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ἀρχηγός, μάτην ζητήσας νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ἔμενε μόνος ὀπίσω· καὶ ὅτε οἱ συστρατιῶταί του ἤθελον νὰ τὸν συμπαρασύρωσιν ἵνα τὸν σώσωσιν ἀπὸ τοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ, κύπτων εἰς τοὺς θάμνους, ἐπροφασίζετο ἐκεῖνος ὅτι ἀπώλεσε καὶ ἐζήτει τὸν θύσανον τοῦ ξίφους του, καὶ τοῦτο ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς φυγάδας, καὶ βραδύνῃ τὸ βῆμά των.

Τὰς ἀρετὰς ταύτας τοῦ Ὑψηλάντου ἐξετίμων πάντες, καὶ ὅσοι πάντοτε δὲν ἐδύναντο νὰ τὰς μιμηθῶσι, καὶ αἱ αἴθουσαι αὐτοῦ

ἦσαν πλήρεις ἐπιφανῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος ἐκ πασῶν τῶν μερίδων, κυρίως ὅμως ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων τῷ Κυβερνήτῃ, διότι οὐδεὶς ἠγνόει ὅτι ὁ Ὑψηλάντης κατηριθμεῖτο μετὰ τῶν δυσαρεστημένων κατὰ τῆς τότε πολιτικῆς, εἰ καὶ πατριωτικῶς ἀπεῖχε πάσης ἀναρχικῆς ἐνεργείας. Τὸν ἐπεσκεπτόμην δὲ καὶ ἐγὼ συνεχῶς, ἔκ τε θαυμασμοῦ πρὸς τὰς ἀρχαϊκὰς αὐτοῦ ἀρετάς, καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ βλέπω καὶ ἀκούω τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ὠφείλετο ἡ ἀνάστασις τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπήντων δ' ἐκεῖ καὶ τοὺς συνοίκους αὐτοῦ, τὸν ὑπασπιστήν του Βοϊνέσκον, Βλάχον τὴν καταγωγήν, μεθ' οὗ πολλὴν ἀπέκτησα οἰκειότητα· τὸν γραμματέα του Ἰωάννην Φιλήμονα, ὃν τινες μοὶ ἔλεγον τοῦ Δημοσθένους μᾶλλον ἢ τοῦ Ὑψηλάντου ἐν ταῖς μάχαις ἐφάμιλλον, ὅστις ὅμως κατηριθμεῖτο μεταξὺ τῶν λογιωτέρων Ἑλλήνων τῶν τότε χρόνων· καὶ τὸν πολὺ καὶ αὐτοῦ, καὶ ὅλων ἴσως τῶν τότε ἐν Ναυπλίῳ ἐπιδημούντων σοφώτερον, τὸν συγγενῆ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Σχινᾶν, μεθ' οὗ, καίτοι πολὺ πρεσβυτέρου μου, στενὴ φιλία μὲ συνέδεσεν ἔκτοτε, διαρκέσασα μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Καὶ τὸν Ἀλέξανδρον δὲ Μαυροκορδάτον τότε ἐγνώρισα, ἐλθόντα ἐκ Πόρου, ὅπου διέτριβε, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι μοὶ ἔδειξεν ἀρχαίαν ἐπιγραφήν, ἣν εἶχεν ἀντιγράψει ἔκ τινος ἐκκλησίας τοῦ Πόρου. Ἀνῆκε δὲ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, τὴν ἀκροτάτην μάλιστα, ἧς τὴν βιαιοτάτην ἐφημερίδα, τὸν *Ἀπόλλωνα*, ἔγραφεν ἐν Ὕδρᾳ ὁ Πολυζωΐδης, ἀρχαῖος γραμματεὺς τοῦ Μαυροκορδάτου.

Πολιτικὴ κατάστασις.

Καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μὲν πράγματα ὀλίγον ἐγὼ ἐγνώριζον ἔτι, ὥστε νὰ ἐπιφέρω κρίσιν περὶ αὐτῶν· οὐδένα δ' εἶχον ἰδιωτικὸν λόγον ἵνα ἡ πλάστιγξ τῆς κρίσεώς μου κλίνῃ ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου.

Οὐχ ἧττον ὅμως ὁρμεμφύτως πως ᾐσθανόμην ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ καταφορὰ ἦν ὑπερβολική, καὶ κατὰ μέρος ἐπὶ ἐώλων στηριζομένη προφάσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνόμιζον ὅτι ἡ Ἑλλὰς, μόλις ἀποσείσασα τὸν ζυγόν, συμφέρον εἶχε νὰ δεικνύεται, ὅσον ἐνῆν μάλιστα συνετὴ καὶ κλονισμοὺς ἀποφεύγουσα.

Ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ ἡ ἐκκαίουσα τότε, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μᾶλλον ἀμερολήπτους ἐκτείνουσα τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἦν ἡ τοῖς μεμυημένοις γνωστὴ γενομένη ἐπιστολή, δι' ἧς ὁ Κυβερνήτης ἀπέτρεψε τὸν Πρ. Λεοπόλδον τοῦ νὰ δεχθῇ τὸν αὐτῷ προσφερόμενον Ἑλληνικὸν θρόνον, γράψας αὐτῷ ὅτι ἀδύνατον θὰ τῷ ἦν νὰ μὴ δώσῃ σύνταγμα εἰς τὸν λαόν, ὃ οἱ Ἕλληνες ἐπιμόνως ἀπῄτουν, οὐχ ἧττον δ' ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦν ἔτι ὥριμος διὰ τοιοῦτο πολίτευμα.

Καὶ δὲν ἐφρόνουν μὲν ἐγὼ ὅτι ὅλως ἀδίκως ἔκρινον οἱ φρονοῦντες ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἣν τοὐλάχιστον δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ γράψῃ ὁ Κυβερνήτης, ὑπηγόρευσεν αὐτῷ φιλαρχία προτιθεμένη ν' ἀπελπίσῃ τὸν ἀντίζηλον, καὶ νὰ πεισθαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς παραίτησιν, ὡς καὶ τὸ κατώρθωσεν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ἀπείρως ἔχων ἔτι τῶν πραγμάτων, εὕρισκον τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ὑφ' οἵας δήποτε προθέσεως καὶ ἂν ὑπηγορεύθη, οὐχὶ ἐντελῶς ἀνυπόστατα, διότι ἀληθέστατον ἦν ὅτι τὸ σύνταγμα εἶχεν ὡς γενικὸν σύνθημα πᾶσα ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ αὐτὸ διετυμπάνιζον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ αἱ ἐφημερίδες, κηρυττόμενον γενικὸν σύνθημα αὐτῆς διὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος, παρά τε τοῖς ἐννοοῦσι καὶ τοῖς μὴ ἐννοοῦσιν αὐτό. Ἐν θεωρίᾳ ὅμως καὶ εἰς ἐμὲ ἐφαίνετο ὅτι λαὸς ἄρτι ἐκ μακρᾶς δουλείας ἀνακύψας, ἄπειρος τῆς δυσχεροῦς τέχνης τοῦ αὐτοκυβερνᾶσθαι, καὶ ἐστερημένος ἔτι τῆς ἀγωγῆς, δι' ἧς σώζεται ἡ ἐλευθερία, δὲν ἐδύνατο ἄνευ κινδύνου νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀμέσως εἰς ἑαυτόν, καὶ εἶχεν ἐπί τινα χρόνον ἀνάγκην χειρὸς ὁδηγοῦ καὶ ὀργανιστικῆς. Δι' ὃ καὶ μετὰ λύπης ἔβλεπον πᾶν τὸ παρεμβάλλον προσκόμματα εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κυβερνήτου, ἥτις, οἵα δήποτε καὶ ἂν ἦν ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικά, ἐσωτερικῶς ἠγωνίζετο καὶ κατώρθου νὰ ἐπουλώσῃ πολ-

λὰς τῶν χρονίων πληγῶν, ἐχαλίνου τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐρρύθμιζε τὴν ἀναβιοῦσαν πολιτείαν.

Τὸ φρόνημά μου ἦν ὅτι, εὐτυχεῖς διὰ τὴν κατακτηθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν, ὑπὲρ ἧς ἐπ' αἰῶνας ὅλους μάτην ἐστέναζε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἔπρεπε σωφρόνως νὰ προσφερώμεθα πρὸς αὐτήν, μὴ ὁρμῶντες ἀκάθεκτοι εἰς ἄμεσον κατάκτησιν τῶν ἀπωτάτων αὐτῆς συνεπειῶν· ἔπρεπε δὲ νὰ εἰπῶ τὸ **αἴσθημά μου** μᾶλλον παρὰ τὸ φρόνημα, διότι φρόνημα διακεκριμένον δὲν ἐτόλμων νὰ ἔχω εἰσέτι, οὐδ' ἐξέφραζον τὰς τοιαύτας σκέψεις εἰμὴ διστακτικῶς καὶ περισμένως πρὸς μόνους τοὺς οἰκειοτάτους μου, ὡς τὸν Κ. Σχινᾶν· οὐδ' ἐνόμιζον τότε ἔτι ἐμαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἐκφέρω γνώμην ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων· ἡ δὲ πρὸς ἐμαυτὸν δυσπιστία ἦν πάντοτε ἓν τῶν προσόντων, ἐννοῶ ἓν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ χαρακτῆρός μου.

Τότε περίπου ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κλίματος καὶ τῆς διαίτης ἐπέφερε καὶ ἐπ' ἐμοῦ τὸ ἐπικίνδυνον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, σφοδρὸν γαστρικὸν πυρετόν, ὅστις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἕνεκα τῆς μιασματώδους τῶν πόλεων καταστάσεως ταχέως ἐδύνατο νὰ μεταπέσῃ εἰς τύφον. Ἦν δὲ βραχεῖα μέν, ἀλλὰ βαρεῖα ἡ ἀσθένειά μου, καὶ μακρὰ ἡ ἀνάρρωσις. Ἀφ' οὗ δ' ἠγέρθην, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οὐδ' εἰς βραχὺν περίπατον ἐδυνάμην νὰ ἐξέλθω, χωρὶς ὁ πατήρ μου νὰ μὲ ὑποστηρίζῃ. Μ' ἐθεράπευσε δ' ὁ ἰατρὸς Φωτεινός, υἱὸς ἐπισήμου ἰατροῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μέρος τῆς συνταγῆς αὐτοῦ ἦν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀνάρρώσεως νὰ τρώγω κατὰ κόρον σταφύλια.

Αἴγινα.

Ὀλίγον δ' ἀφ' οὗ ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις μου, ὁ Γρηγόριος Καμπούρογλους, εἷς τῶν ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαίων συμμαθητῶν μου, ἐλθὼν μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω ἐπί τινας ἡμέρας εἰς Αἴγιναν,

ὅπου προὐτίθετο νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀνάδοχόν του, Κ^αν Λαμπίκη. Ἐδέχθην δ' ἐγὼ τὴν πρότασίν του μετὰ χαρᾶς, καὶ διότι ἤλπιζον ἡ μετακίνησις καὶ ἀλλαγὴ ἀέρος νὰ συμπληρώσῃ ἐντελῶς τὴν ἀνάῤῥωσίν μου, καὶ διότι ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω ὅ,τι πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τὴν Αἴγιναν, ἥτις κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ πρὶν ἡ καταστῇ τὸ Ναύπλιον κατοικήσιμον, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι δὲν ἤμην παντάπασιν ἀπηλλαγμένος τινὸς δισταγμοῦ, διότι ἡ δίμηνος ἡμῶν θαλασσομαχία ἦν ἔτι πρόσφατος εἰς τὴν μνήμην. Καίτοι δὲ στιλπνὸν βλέπων τὸν βαθὺν Ἀργολικὸν κόλπον, δὲν ἐλησμόνουν ὃν εἶχον ἄλλοτε ἀναγνώσει Αἰσώπιον μῦθον, καθ' ὃν « *ἡ θάλασσα φοινίκια ὀρέγεται* ». Ἀλλ' ὁ μῦθος, μοὶ ἔλεγεν ὁ Καμπούρογλους, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἐφαρμόζεται, διότι τὸ ἑσπέρας, ὅτε ἐμέλλομεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν, *ἐβγάζουν αἱ ξηραί*, ἤτοι πνέει ὁ ἀπόγειος, καὶ θὰ μᾶς ἔφερεν ἐντὸς ὀλίγου μέχρι τῆς Ὕδρας, τὸ δὲ πρωΐ, *πιάνει ὁ ἐμβάτης*, ἤτοι ἡ πελαγία αὔρα, καὶ ἐντὸς τινῶν ὡρῶν θὰ κατεπλέομεν εἰς τὴν Αἴγιναν.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἦτον οὕτως ἀποδεδειγμένος εὔκολος ὁ πλοῦς, ἀπεφάσισα, καὶ ἤραμεν ἐκ τοῦ λιμένος μετὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν· ἡ θάλασσα ἦν τῷ ὄντι ὁμαλὴ ὡς ἔλος, καὶ εἰς ἀνέφελον τὸν οὐρανὸν ἔστιλβεν ἡ πανσέληνος. Μέχρι οὗ *ἐβγάλωσιν αἱ ξηραί*, ᾄδοντες ἐκωπηλάτουν οἱ ναῦται, καὶ μετ' οὐ πολὺ μὲ ἀπεκοίμισεν ἡ μονότονος μελῳδία των καὶ ἡ μαλακὴ τοῦ πλοιαρίου κίνησις. Ὅτε δ' ἀφυπνίσθην, ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ἤδη, καὶ ἰδὼν ἐμπρός μου βράχους τραχεῖς ἠρώτησα ἂν ἦτον αὕτη ἡ Ὕδρα. Φεῦ! ἦτο πᾶν ἄλλο, ἀκρωτήριον μόλις δύω ὥρας ἀπέχον τοῦ Ναυπλίου, διότι αἱ ξηραὶ *δὲν ἔβγαλαν*, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οἱ ναῦται εἶχον κωπηλατήσει ἐναγωνίως, καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἐξηκολούθουν σχίζοντες διὰ τῆς κώπης τὴν ἀῤῥυτίδωτον πλάκα τῆς θαλάσσης, ἐν ᾧ ὕβριζον τὸν ἄνεμον ὀκνηρὸν καὶ ἀσθματικόν, καὶ τῷ ἐνέπτυον κατὰ πρόσωπον. Οὕτω μόλις περὶ δυσμὰς ἡλίου ἐφθάσαμεν ἐμπρὸς τῆς Ὕδρας,

καὶ παραπλέοντες τὸν λιμένα αὐτῆς, ἐβλέπομεν τὰ παιδία τοῦ θαλασσοδιαίτου ἐκείνου λαοῦ ἀπὸ τῶν βράχων ριπτόμενα εἰς τὰ κύματα καὶ βυθιζόμενα εἰς αὐτὰ ὡς τὰς κολυμβίδας.

Τὸ φῶς δὲ τῆς ἡμέρας ἐξέλειπεν ἤδη, ὅτε, στρέψαντες τὴν πρῷραν πρὸς βορρᾶν, διήλθομεν ἐμπρὸς τοῦ νησιδίου τοῦ καλουμένου Δοκοῦ, εἰς οὗ τὴν κορυφὴν ριλόκαλος ἰδιοκτήτης εἶχεν οἰκοδομήσει ἑαυτῷ ἀγροικίαν, καὶ ἐπὶ φυτικῆς γῆς μακρόθεν κομισθείσης διὰ τῶν πλοίων του, εἶχε φυτεύσει κῆπον, ἔτερπε δὲ τὴν ὅρασιν, διότι ἐφαίνετο ὡς ἂν ἐκ τῶν κυμάτων ἐξήρχετο. Μόλις ὅμως, περὶ τὴν ἑσπέραν ἤδη, παρελθόντες καὶ πρὸ τῆς νήσου ταύτης, ἀπηντήσαμεν ἄνεμον ὀρθὸν προσπνέοντα, καὶ ἡ θάλασσα ἤρχισεν ὀγκουμένη, καὶ εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὁρίζοντα ἤρθησαν σύννεφα, ἅτινα ὁ ἔμπειρος ὀφθαλμὸς τοῦ ἡμετέρου πλοιάρχου ἐθεώρησεν ὡς οὐδὲν καλὸν οἰωνιζόμενα. Ἐγὼ δέ, μετά τινος ἀνησυχίας παρακολουθῶν πάντα αὐτοῦ τὰ κινήματα, τὸν εἶδον νὰ συστείλῃ τὰς ὀρρῦς, καὶ μετ' ὀλίγας στιγμὰς διέταξε νὰ προσορμισθῶμεν εἰς ἔρημόν τινα σκόπελον, κείμενον μεταξὺ τοῦ νησιδίου καὶ μεταξὺ τῆς Πελοποννήσου. « Ἡ νύκτα εἶναι δολία, μοὶ εἶπε, καὶ ἐδῶ θὰ κοιμηθῆτε ἡσυχώτεροι ».

Ὡς πρὸς ἀμφότερα ἤμην ἐντελῶς σύμφωνος, καὶ οὐδόλως δυσηρεστήθην διὰ τὴν προσωρινὴν ἐκείνην διακοπὴν τῆς ὁδοιπορίας, καθ' ὅσον μάλιστα τὴν ἐπαύριον κᾄν, ὡς γνωστόν, θὰ ἔπνεε τέλος ὁ ποθητὸς ἐμβάτης. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ἄγριαι φωναὶ τοῦ πλοιάρχου, καὶ παντοῖοι θόρυβοι ἐν τῷ πλοιαρίῳ μᾶς ἀφύπνισαν. Τὴν νύκτα ὁ ἄνεμος εἶχε πνεύσει τρικυμιώδης, κατὰ δὲ τὴν πρωΐαν γενόμενος βιαιότερος, μετεπήδησεν εἰς ἄλλο τῆς πυξίδος σημεῖον, καὶ τὰ κύματα, ἀγρίως πυργούμενα, προσέβαλλον τὸ ἐλαφρὸν ἡμῶν σκάφος, ἐπιῤῥίπτοντα αὐτὸ κατὰ τοῦ σκοπέλου, ὥστε ἠπείλουν νὰ τὸ θραύσωσιν εἰς τρίμματα, καταλεῖπον ἡμᾶς ὡς Ῥοβινσῶνας τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην πέτραν.

Ὁ κίνδυνος ἦν ἐπείγων, καὶ στιγμὴν ἀναβολῆς δὲν ἐπεδέχετο· διὸ καὶ ὁ πλοίαρχος ἔτρεχεν ἄνω καὶ κάτω ἐναγωνίως, ἐκραύγαζε

σπασμωδικῶς, διατάσσων καὶ συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, ἕως οὗ ἀνεσπάσθη ἡ ἄγκυρα, ἀνεπετάσθη τὸ πλατὺ ἱστίον, καὶ ἐμακρύνθημεν τοῦ ὑποζύλου ἡμῶν ἀσύλου, τὸν βέβαιον ὄλεθρον ἀπειλοῦντος. Μόλις ὅμως προϋχωρήσαμεν ἐπ' ὀλίγον πρὸς ἀνατολάς, μέχρις οὗ ὁ σκόπελος δὲν μᾶς ἐστέγαζε πλέον, καὶ ἐπιπίπτων ῥαγδαῖος ὁ βόρειος ἄνεμος, καὶ πυργουμένη ἡ θάλασσα, παρ' ὀλίγον νὰ μᾶς ἀνατρέψωσιν ἐπὶ δεξιά, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ πλοίαρχος, πρύμναν ἀνακρουόμενος, νὰ στραφῇ πρὸς δυσμάς, καὶ νὰ πειραθῇ ἐκεῖθεν νὰ παραλλάξῃ τὴν νῆσον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἅμα παρακάμψαντες αὐτήν, ἀπηντήσαμεν οὐχ ἧττον λυσσώδη τὸν ἄνεμον, καὶ βαθέως κοίλην τὴν θάλασσαν, καὶ εἴδομεν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐμέλλομεν ν' ἀνατραπῶμεν ἐπ' ἀριστερά. Τότε πάντες οἱ ἐπιβάται ἐπανέστημεν, καὶ μιᾷ φωνῇ ἀπῃτοῦμεν παρὰ τοῦ πλοιάρχου, ἐπιστρέψας ν' ἀγκυροβολήσῃ πάλιν ὅπου εἴχομεν διανυκτερεύσει· ἀλλ' αὐτὸς ἐπιμόνως ἀντέστη, κηρύττων ὅτι τοῦτο θὰ ἦτον βεβαία καταστροφή, καὶ ὅτι ἐντὸς ἡμισείας ὥρας οὐδ' ἴχνος σανίδος θὰ ἔμενεν ἐκ τοῦ πλοίου του. Μεθ' ἡμῶν ὅμως ἦν καί τις Ῥουμελιώτης ὁπλοφορῶν, ὅστις κηρύττων μεγαλοφώνως ὅτι, ἀδιαφορῶν καὶ διὰ τὸ πλοῖον καὶ διὰ τὰς σανίδας, ῥοντίζει νὰ σώσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ δέρμα, ἐρρίφθη ξιφήρης πρὸς τὸν πλοίαρχον, διατάσσων αὐτὸν ἀπειλητικῶς νὰ μᾶς ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν τῆς Πελοποννήσου, ἀφ' ἧς ὀλίγον ἀπείχομεν. Μάτην ὁ πλοίαρχος διεμαρτύρετο ὅτι ἡ παραλία ἐκείνη ἦν ἄξενος, ὅτι πλοῖον ἐκεῖ δυσκόλως ἐδύνατο νὰ προσορμισθῇ χωρὶς νὰ προσαράξῃ, καὶ ὅτι οἱ ὑπερτείνοντες βράχοι ἦσαν ἄβατοι, ὥστε νὰ ἐλπίσωμεν ἐπ' αὐτῶν νὰ σωθῶμεν καὶ διαφύγωμεν. Πάντες δ' ὑπεστηρίζομεν τὸν τολμηρόν, πρόθυμοι ἂν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μόνον σωθῶμεν, ν' ἀναῤῥιχηθῶμεν ὡς ἔριφοι ἢ ὡς ὄρεις εἰς οἵους δήποτε βράχους, καὶ πάντα κατὰ ξηρὰν κίνδυνον ν' ἀψηφήσωμεν. Μᾶς εἶπε λοιπὸν ὁ πλοίαρχος ὅτι ἐνδίδει, ἀφ' οὗ τὸ ἀπαιτοῦμεν, καὶ θέλει προσπαθήσει νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν στερεάν· ἀλλ' ἐπιτηδείως πηδαλιουχήσας, ἐμακρύνθη ἐξ ἐναντίας τῶν σκοπέλων, καὶ ἔκαμψε τὸ πρὸ ἡμῶν ἀκρωτήριον.

Ὅτι οὐδὲ κατὰ νοῦν εἶχε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἡμέτερον δρομολόγιον ἦν προφανές· ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν, καὶ ὁ Ῥουμελιώτης ἧττον πάντων τῶν ἄλλων, ἦν εἰς κατάστασιν νὰ τῷ ζητήσῃ λόγον τῆς ἀπειθείας του, διότι ἐκείμεθα πάντες εἰς τὸ βάθος τοῦ πλοιαρίου, ἐλεεινῶς ὑπὸ τῆς ναυτίας παραλελυμένοι. Ὁ ἄνεμος μετὰ προϊούσης σφοδρότητος ἔπνεε συρίζων ἐξ αὐτῆς τῆς Αἰγίνης· δι' ὃ καὶ ὁ πλοίαρχος, μέχρι τέλους, τὸ ἀδύνατον συνορῶν ἐκεῖ νὰ διευθυνθῇ, ἐπροσπάθησε νὰ ζητήσῃ σωτηρίαν εἰς τὸν προσεχέστερον λιμένα, τὸν Πόρον.

Εἰς οὐ μεγάλην ἀπόστασιν ἀφ' ἡμῶν, εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις ἐφαίνετο ἐντελῶς μέλαινα, ὁ «οἶνοψ πόντος» τοῦ Ὁμήρου, εἴδομεν πλοιάριον ὡς τὸ ἡμέτερον παλαιὸν καὶ αὐτὸ κατὰ τῶν κυμάτων, τόσον μεγάλων, ὥστε πολλάκις μᾶς τὸ ἀπέκρυπτον, ὡς ὄρη ὑψούμενα. Εἰς αὐτὸ μετὰ συμπαθείας ἠτενίζομεν, ὡς ὂν ἡμῖν ὁμοιοπαθές. Ἀλλὰ μετά τινα ὥραν δὲν τὸ εἴδομεν πλέον, καὶ ἤκουσα παρὰ τῶν συνοδοιπόρων μου, καὶ εἶδον καὶ εἰς τοῦ πλοιάρχου τὸ βλέμμα, ὅτι κατεποντίσθη. Τοῦτο μᾶς ἐφάνη, καὶ οὐχὶ ἀπιθάνως, τὸ προάγγελμα τῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τάχιστα ἐπιφυλαττομένων.

Ἀλλ' ἡμᾶς ἔσωσεν εὐμενεστέρα τύχη, ἢ ἴσως τοῦ τέως παραγνωρισθέντος πλοιάρχου ἡμῶν ἡ ἐπιδεξιότης· καὶ κάμψαντες τὸ τελευταῖον ἀκρωτήριον, εἰσεπλεύσαμεν τέλος εἰς Πόρον, ἔνθα μὲ ὑπεδέχθη καὶ ὡς συστρατιώτην ἐπὶ δύω ἡμέρας μ' ἐφιλοξένησεν ὁ πεπαιδευμένος ἀξιωματικὸς Κ. Σωτηριάδης, χωρὶς ὅμως νὰ νομίσῃ ὅτι ἤθελε μοὶ προξενήσει τινὰ εὐχαρίστησιν ἂν μὲ ὡδήγει εἰς τὰς πέριξ ἱστορικὰς θέσεις καὶ τοὺς ἀντιπέραν τερπνοὺς λεμονῶνας, ὧν ἐγὼ ἠγνόουν ἔτι τότε τὴν ὕπαρξιν, ἢ ἴσως κωλυθεὶς ἐκ τῆς ἐπιμενούσης κακοκαιρίας. Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν μᾶς ἀνήγγειλεν ὁ πλοίαρχος ὅτι ἡ θάλασσα ἐπραΰνθη καὶ ἦν ἤδη πλεύσιμος, καὶ οὕτως ἐπεβιβάσθημεν αὖθις διὰ τὴν Αἴγιναν. Ἀλλ' ὁ ἄνεμος, καίτοι κοπάσας ὀπωσοῦν, ἔμενεν ἀντίπρωρος πάντοτε, δι' ὃ προσωρμίσθημεν οὐχὶ εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τὴν μεσημβρινῶς αὐτοῦ κειμένην Περιβόλαν, τὴν ἀγροικίαν τοῦ Δ. Βούλγαρη.

Ἐντεῦθεν δ' ἐξηκολούθησα τὴν ὁδοιπορίαν μέρος μὲν πεζός, μέρος δὲ κατὰ πρωτότυπον δι' ἐμὲ τρόπον ὀχούμενος ἐπὶ πώλου ὄνου, καὶ καθήμενος ἐπί, ἢ ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ ἑνὸς τῶν δύω κοφίνων οὓς ἔφερεν ἐπὶ τοῦ νώτου τὸ ὑπομονητικὸν ζῶον, ἐν ᾧ ὁ ὀνηλάτης διὰ φορτίου ἰσορρόπει τὸ ἕτερον.

Ἐν Αἰγίνῃ κατελύσαμεν παρὰ τῇ Κ^α^ Λαμπίκη, ἔνθα καὶ ἐμείναμεν ἡμέρας τινάς. Ἡ νῆσος αὕτη, ἀφ' οὗ ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ νέου κράτους μετετέθη εἰς Ναύπλιον, εἶχε μείνει τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς καλλιεργείας τοῦ ἔθνους, καὶ ἐνταῦθα ἦν ἱδρυμένον, πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὀρφανοτροφείου, καὶ τὸ Κεντρικὸν Σχολεῖον, τὸ ἀνώτατον, ἢ ὀρθότερον τὸ μόνον τότε λόγου τινὸς ἄξιον φιλολογικὸν ἐκπαιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖ εἶχον τὴν μεγίστην χαρὰν νὰ ἰδῶ αὖθις τοὺς ἀρχαίους μου ἀγαπητοὺς διδασκάλους, τὸν Γεννάδιον, διευθύνοντα τὸ κατάστημα, καὶ τὸν Ἐρκουλίδην, διδάσκοντα ἐν αὐτῷ, καὶ νὰ γνωρίσω προσέτι τὸν Φαρμακίδην, οὗ τὸ ὄνομα παιδιόθεν ἐγνώριζον ὡς ἐκδότου τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς φιλολογικῆς ἐφημερίδος, τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ», καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Χρηστομαθείας εἰς ἣν παιδίον ἐδιδασκόμην. Εὐδαίμονα ἐθεώρουν ἐμαυτὸν συνὼν μετὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ συνδιαλεγόμενος περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ πεποίθησίς μου ἦν, καὶ τότε καὶ πάντοτε, ὅτι ἔθνος, καὶ μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀνακτῆσαν τὴν ἐλευθερίαν του, ἵνα καταστῇ ἄξιον νὰ διατηρήσῃ αὐτήν, ἔπρεπε νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ παιδευόμενον, καὶ ὅτι εἰς τὸν εἰρηνικὸν τοῦτον ἀγῶνα, ὅστις διεδέχετο τὸν αἱματηρὸν τῆς ἀπελευθερώσεως, πᾶς ὁ ὑπωσοῦν δυνάμενος ὤφειλε νὰ ἐπιδοθῇ. Παρεκίνουν δὲ καὶ τὸν Φαρμακίδην καὶ τὸν Γεννάδιον νὰ πλουτίσωσι τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν συγγράφοντες. Ἐπειδὴ δ' ἀμφοτέρων ἡ γνώμη ἦν ὅτι ἔπρεπε πρὸ παντὸς νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν προόδων τῆς σοφῆς Εὐρώπης, οἰκειούμενοι διὰ μεταφράσεων τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτῆς, μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἐξελέγη ἡ ὑπὸ τοῦ Γενναδίου ὡς παιδαγωγικωτάτη συνιστωμένη συλλογὴ Περιηγήσεων τοῦ Κάμπε, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μεταφρα-

σθῇ ἀπὸ κοινοῦ ὑφ' ἡμῶν τῶν τριῶν, καὶ νὰ ἐκδίδηται κατὰ φυλλάδια.

Ἐπιστροφή.

Ἡ εἰς τὸ Ναύπλιον ἐπιστροφή, πάλιν μετὰ τοῦ Καμπούργλου, ἔγινε διὰ τῆς Ἐπιδαύρου, μετὰ σύντομον καὶ γαληνιαίαν θαλασσοπλοΐαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν Ἐπίδαυρος συνίστατο τότε ἐξ ἑνὸς μόνου παλαιοῦ καὶ οὐχὶ λίαν καθαρίου οἰνοπωλείου, ὁ δὲ καιρὸς ἦν λαμπρός, ἐπροτιμήσαμεν νὰ διανυκτερεύσωμεν καθ' ὁδὸν εἰς τὸ Ὕπαιθρον, καὶ ἐκοιμήθην ἁπλώσας τὸν μανδύαν μου ἐπὶ θάμνων. Ἐντελῶς ἥσυχοι ὅμως δὲν εἴμεθα, διότι τότε δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια πλήρης εἰς τὰς ὁδούς, καὶ ἀλληλοδιαδόχως ὁ εἷς ἐξ ἡμῶν ἐκοιμᾶτο καὶ ὁ ἕτερος ἐφρούρει. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ἐξηκολουθήσαμεν καὶ ἐπερατώσαμεν ἀνενόχλητοι τὴν ὁδοιπορίαν ἐφ' ἵππων.

Ἡ πρώτη μου δὲ φροντὶς ὑπῆρξεν, ἅμα φθάς, νὰ παραγγείλω εἰς τὸ μόνον τότε ὑπάρχον βιβλιοπωλεῖον ἐν Ναυπλίῳ, τὰς Περιηγήσεις τοῦ Κάμπε, ἃς καὶ ἔλαβον μετὰ καιρὸν οὐ μακρὸν διὰ τοὺς τότε χρόνους· καὶ εὐθὺς ἐκκόψας τινὰ τῶν πρώτων φύλλων ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου τόμου, ἔπεμψα αὐτὰ εἰς τοὺς Κους Γεννάδιον καὶ Φαρμακίδην, καὶ ἤρχισα καὶ ὁ ἴδιος τὸ πρῶτον μέρος τῆς μεταφράσεως. Ἀλλὰ τὸ ἔργον περαιτέρω δὲν προέβη, καὶ διόλου ἐματαιώθη, διότι μόνος ἐγὼ μετέφρασα, οἱ δὲ δύω συνεργάται οὐδ' ἤρχισαν ποτέ, ἂν καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ βιβλίου ἦν ἰδική των πρότασις. Τοῦτο ἰδών, μετά τινα καιρὸν ἀπέστην καὶ ἐγὼ τῆς ἐργασίας.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου συνέβη ἡ κατακρήμνισις τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας ἡμῶν, μεθ' ἣν ἀμέσως ἐμισθώσαμεν ἄλλην, τὴν τοῦ Κούπα (χρηματίσαντός ποτε ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως), κειμένην ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, καὶ μέχρι τινὸς κατὰ νεώτερον ῥυθμὸν ᾠκοδομημένην. Εἰς τὸν κάτω ὄροφον κατῴκει ἡ οἰκογένεια τοῦ ἰδιοκτήτου, ὁ δὲ ἄνω, ὃν εἴχομεν, ἦν

ἱκανῶς εὐρύχωρος, ὥστε ἐν δωμάτιον αὐτοῦ παρεχωροῦμεν εἰς ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν φίλον, τὸν Γ. Καλλιστράτην.

Μόλις δ' εἴχομεν μετοικήσει, καὶ ἐδέχθημεν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ πατρός μου (υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός του) Ἀλεξάνδρου Χαρίτου, ὅστις ἦλθεν ἵνα ἰδῇ τὰς περιστάσεις τῆς Ἑλλάδος καί, ἂν τῷ εὐαρεστήσωσιν, ἀποκατασταθῇ εἰς αὐτήν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν τῷ εὐηρέστησαν, διότι, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρ' ἡμῖν ἐφιλοξενήθη, μίαν πρωΐαν, ὅτε ἠγέρθημεν, δὲν τὸν εὕρομεν πλέον. Εἶχεν ἀπέλθει χωρὶς νὰ μᾶς εἰδοποιήσῃ, ἴσως φοβούμενος, ἀδίκως ὅμως τοῦτο, μὴ πολὺ μᾶς λυπήσῃ, οὐδὲ πλέον ἔκτοτε ἐφάνη ἢ ἠκούσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπληροφορήθην δὲ πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα, ὅτι ἐνυμφεύθη καὶ ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἠπόρησα πῶς εὑρέθη ἡ τολμήσασα νὰ τὸν νυμφευθῇ, διότι ἦν ἀληθῶς τῆς ἐσχάτης ἀσημότητος ἵνα μὴ εἴπω βλακίας.

Σχεδὸν δ' ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἀπῆλθε καὶ ὁ πατήρ μου εἰς Ἀθήνας, ὅπου τὴν ἐλευθέρωσίν των προοιωνιζόμενος, ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτι κατεχομένας, ἀλλὰ προσεχοῦς λεγομένης τῆς αὐτῶν ἀπελευθερώσεως, ἤθελε διὰ τῶν περισωθέντων λειψάνων τῆς περιουσίας του ἀγοράσῃ κτήματα εἰς τὴν ἱερὰν γῆν τῆς λατρείας του. Ἐγὼ δ' ἔμεινα μόνος ἐν Ναυπλίῳ.

Ἡ κοινωνία ἦν ἐκεῖ τότε ἔτι εἰς τὴν στοιχειωδεστάτην αὐτῆς κατάστασιν. Ὁ Κυβερνήτης, ἄγαμος, αὐστηρὸς τὰ ἤθη, ὅλος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ καθηκόντων ἀφιερωμένος, κατῴκει, ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ πολυτελείας, ὡς ὁ ἁπλούστερος τῶν ἰδιωτῶν, τὴν λιτὴν οἰκίαν, ἥτις δι' αὐτὸν ᾠκοδομήθη εἰς μίαν τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως, καὶ οὐδέποτε ἐν αὐτῇ ἐδέχετό τις συναναστροφήν. Ἡ μόνη του δ' ἀναψυχὴ ἦν ἐπί τινα καιρὸν νὰ μεταβαίνῃ πᾶσαν ἑσπέραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρὸ ὀλίγου καὶ αὐτοῦ ἀφιχθέντος Κωνσταντίνου τοῦ Καρατζᾶ, υἱοῦ τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας Ἰωάννου, καὶ νὰ συνδιαλέγηται μετὰ τῆς εὐφυοῦς, ἐν Παρισίοις ἀνατραφείσης, καὶ ὅλως Εὐρωπαϊκοὺς ἐχούσης τοὺς τρόπους Κυρίας Καρατζᾶ, τὸ γένος Κοντοῦ ἐκ Κερκύρας. Ὅτε ὅμως

ἤλθομεν ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχε παύσει καὶ τὰς ἐπισκέψεις του ταύτας, εἴτε παρεξήγησιν φοβηθεὶς ἢ ἀκούσας, εἴτε διότι ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχεν ἤδη λάβει δριμύτερον χαρακτῆρα, καὶ αὐτὸς ὁ Καρατζᾶς δὲν ἔμεινεν αὐτῆς ἀμέτοχος.

Ἐν γένει, ἐπὶ τῆς ἀρίξεως ἡμῶν, εἰς τὴν σπάνιν στοιχείων κοινωνικῶν εἶχε προστεθῇ καί τις σκυθρωπότης προερχομένη ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐρεθισμῶν, καὶ αὐξάνουσα ἔτι μᾶλλον τὴν κοινωνικὴν ψυχρότητα. Ἐσπέραν τινά, ἐξελθόντες ἔκ τινος φιλικῆς οἰκίας, ὁ εἶτα ἐν Πετρουπόλει ἀποκαταστάς, τότε δ' εἰς Ναύπλιον ἐπιδημῶν Ἀλέξανδρος Μουρούζης, εἷς ἐκ τῶν ἀγαπητοτέρων μου φίλων, ἄλλοι τινὲς ὁμήλικοι καὶ ἐγώ, ἐπεστρέφομεν περὶ τὴν ἑνδεκάτην εἰς τὰς οἰκίας ἡμῶν, καὶ ὡμιλοῦμεν καθ' ὁδὸν ζωηρῶς περὶ πραγμάτων ὅλως ἀδιαφόρων, καὶ ἐγελῶμεν εὐθύμως, ὅτε κατὰ τὴν γωνίαν ὁδοῦ μᾶς ἀπήντησε περιπολῶν ὁ φρούραρχος, ὅστις εὗρε τὴν εὐθυμίαν ἡμῶν ἀνοίκειον καὶ προσκρούουσαν πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν καιρῶν. Προσελθὼν ἐπομένως μᾶς ἐπέπληξε, διατάξας ἡμᾶς νὰ χωρισθῶμεν σιωπηλῶς. Ἀλλ' ἐγώ, δυσαρεστηθεὶς διὰ τοῦτο, καὶ πεποιθὼς ὅτι οὐδὲν ἄτοπον ἐπράττομεν, τῷ εἶπον ὅτι δὲν νομίζω νὰ παραβαίνωμεν οὐδένα νόμον, ἢ διάταξιν, καὶ οὐδένα νὰ βλάπτωμεν διότι γελῶντες καὶ ὁμιλοῦντες βαδίζομεν. Ὁ φρούραρχος οὗτος ἦν ὁ ἐκ Πορτογαλλίας συνταγματάρχης, μετὰ ταῦτα δὲ στρατηγός, Κ. Ἀλμέϊδας, ἀνὴρ τυπικώτατος καὶ μέχρις ὑπερβολῆς ἄκαμπτος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ἐρεθισθεὶς δὲ διὰ τὴν τόλμην τῆς ἀποκρίσεως· « Ἠξεύρεις, μοὶ εἶπεν ὀργίλως Γαλλιστί, μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ Πορτογαλλικῆς προφορᾶς, Ἠξεύρεις ποῖος εἶμαι; Ze souis le Commandant soupériour.»—«Oui, Colonnel, τῷ ἀπεκρίθην, De Nauplie et de ses fours, (ἐννοεῖται ἀντὶ forts). Ἡ ἀπάντησις αὕτη φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν ἠλάττωσε τὸ φιλόγελων τῶν συντρόφων μου. Ὁ δὲ φρούραρχος ἀντιπαρῆλθεν ὀργίλος, ἀλλ' ἡσύχους ἡμᾶς ἀφείς. Ἀποδεικνύει δὲ τὸ μικρὸν τοῦτο συμβὰν ποία ἦτον τότε ἡ κοινωνικὴ ἀτμοσφαῖρα ἐν Ναυπλίῳ, βαρεῖα ὡς ἡ ἐγκυμονοῦσα θυέλλας.

Ἡ οἰκία ἐν τούτοις τοῦ Κ. Καρατζᾶ ἐξηκολούθει οὖσα μία τῶν κομψοτέρων τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης, περιέχουσα καὶ τὴν τότε σπανιωτάτην ἔτι πολυτέλειαν κυμβάλου, καὶ τὴν ἔτι σπανιωτέραν τῆς οἰκοδεσποίνης, ἥτις μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας ἔπαιζεν ἐπ' αὐτοῦ, ἀκροατὰς ἔχουσα ὀλίγους ἔτι τοὺς δυναμένους νὰ ἐκτιμήσωσι τὰ μουσικὰ αὐτῆς προτερήματα, ἰδίως δὲ τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν ξένων ἐπιδήμων ἐν Ναυπλίῳ, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὡραίαν σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Gérard τοῦ ἐκ Γαλλίας μετακληθέντος πρὸς ὀργανισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Πλὴν δὲ τῆς ἐπὶ τὸ Εὐρωπαϊκώτερον δεχομένης ταύτης οἰκίας, ἦσαν ὅλως ἀρχαϊκῆς ἀφελείας ἔτι τότε τὰ κοινωνικὰ ἤθη ἐν Ναυπλίῳ. Ἐσπέραν τινὰ προσεκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν Μουρούζην καὶ ἄλλους τινὰς νέους φίλους μου, καὶ παρέθηκα καὶ τράπεζαν, ἧς τὸ κέντρον κατεῖχε μέγα καταΐφιον, τὰ δὲ πάρεργα ἦσαν ξηροὶ καὶ χλωροὶ καρποί. Τοῦτο δὲ ἤρκεσεν ἵνα διαδοθῇ ὅτι ἤμην ὑπέρπλουτος.

Εἰς τοῦ Α. Μαυροκορδάτου τὴν οἰκίαν ἐχορεύσαμεν ἐνίοτε, μόνην ὀρχήστραν ἔχοντες τὸν λόγιον ἀξιωματικὸν Κον Κ. Ἀξελὸν τραγῳδοῦντα καὶ κρούοντα τὸν ῥυθμὸν διὰ τῶν παλαμῶν.

Οὔτε δ' ἦσαν καὶ εὔκολοι καὶ ἀκίνδυνοι πάντοτε αἱ τοιαῦται συναναστροφαί, ἃς οὐχ ἧττον ἀπέκρουον εἰσέτι στοιχείων τινῶν τῆς κοινωνίας τὰ ἔτι ἀρχαϊκώτερα ἔθιμα. Οὕτως ὁ Ν. Σκοῦφος μοὶ διηγεῖτο ὅτι εἰς χορευτικὴν ἑσπερίδα ἣν εἶχε δώσει πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, βλέπων ὁ Θ. Γρίβας τοὺς νέους προσερχομένους νὰ καλέσωσι τὴν νέαν του σύζυγον εἰς χορόν, ἠγέρθη πῦρ πνέων, καὶ ἔσυρε τὸ ξίφος νὰ τοὺς κατακόψῃ· μόλις δὲ τὸν ἀνεχαίτισαν οἱ οἰκοδεσπόται, καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν χορευτῶν ἀπὸ τῆς Κας Γρίβα, ἥτις ἄλλως τε καὶ δὲν ἤξευρε νὰ χορεύῃ. Περὶ τῆς Κας δὲ ταύτης καὶ ἄλλο χαρακτηριστικώτατον τῶν καιρῶν ἔμαθον, ὅτι, ἀποκοιμηθεῖσα ποτὲ εἰς ἐξοχήν, ἐξύπνησε μετὰ ῥίκνης αἰσθανθεῖσα ὅτι ὄφις εἶχεν εἰσερπύσει ὑπὸ τὰ ἐνδύματα καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ σκέλος της, δὲν ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς οὐδένα νὰ τὴν βοηθήσῃ, ἕως οὗ εἰδοποιηθεὶς ἦλθεν ὁ σύζυγός της καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὴν τοῦ φαρμακεροῦ ἐραστοῦ.

Σοῦτσοι.

Ἐν Ναυπλίῳ διέτριβον τότε, ὀλίγον πρὸ ἐμοῦ ἀφιχθέντες, καὶ οἱ δύω ἀδελφοὶ Σοῦτσοι, ὁ Παναγιώτης, ὃν εἶχον ἀφήσει ἐν Βιέννῃ, καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἐκ δευτέρου ἐπιδημοῦντες ἐν Ἑλλάδι, διότι καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον ἔλθει, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἀπῆλθον εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν των. Συνῴκουν δὲ μετὰ τῆς νέας ἀδελφῆς των Εὐφροσύνης, τῆς ἔπειτα Κας Ἐδιπίδου, ἥτις διὰ τῆς καθάρας της ἔθελγε τὰς ἑσπέρας ἡμῶν, ᾄδουσα Γαλλιστὶ καὶ Ἰταλιστὶ μετὰ τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Κλάδου, ὅστις πολὺ μὲ διεσκέδαζε προφέρων «*οὔνε ζουνὲ βερζιέρε*» ἀντὶ une jeune bergère.

Συνῴκει δὲ μετὰ τῶν Σούτσων καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἀδελφὸς Μιχαήλ, μείνας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ πολιτικὰς θέσεις ἐπιδιώκων, ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὑποδεέστερος.

Ἡ οἰκία αὕτη τῶν Σούτσων ἦν δι' ἐμὲ τότε τὸ πρώτατον κοινωνικὸν καταφύγιον, καὶ ἡ μεγίστη μου ἀπόλαυσις ἦν ν' ἀκούω τῶν δύω ἀδελφῶν ἀπαγγελλόντων (ὅπερ συνεχέστατα καὶ προθυμώτατα ἔπραττον) τὰς ποιήσεις ὅσας τότε ἔγραφον ἢ ἄλλοτε εἶχον γράψει. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ προσέχαινον εἰς αὐτούς, καὶ τοὺς ἐθεώρουν μεθ' ὑπερηφανείας ὡς ποιητὰς τὴν Ἑλλάδα τιμῶντας, καὶ ἐκ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτῶν ἐπροσπάθουν νὰ ὠφελῶμαι. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι καθ' ὅσον ἐμυούμην εἰς τὰς Μούσας αὐτῶν, τὸ θάμβος βαθμηδὸν ἐμετριάζετο καὶ ἤρχιζον νὰ διακρίνω πρὸς τοῖς προτερήμασι καί τινα ἐλαττώματα καὶ νὰ κρίνω αὐτὰ ψυχρότερον.

Μεταξὺ τῶν δύω ἤρχισα τότε ἤδη διαβλέπων ἃς μετὰ ταῦτα πληρέστατα ἀνεγνώρισα διαφοράς. Καὶ ἀμφότεροι μὲν δὲν φαίνεται ὅτι ὅσον ἔδει ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ καιροῦ ὃν εἶχον ν' ἀφιερώσωσιν εἰς σπουδάς, καὶ ἦσαν διὰ γενικῶν καὶ ἐπιπολαίων μᾶλλον γνώσεων

κατηρτισμένοι· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἔχων τὸ πνεῦμα ἧττον πτερόεν, ἦν δεκτικώτερος νὰ ἐγκύψῃ εἰς μελέτην, διὸ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐπισταμένως ἐπεδόθη εἰς τὴν ποίησιν, ἐκαλλιέργησεν ἐπιμελέστερον τοὺς γλωσσικοὺς καὶ τεχνικοὺς κανόνας αὐτῆς, ἐν ᾧ τοῦ Παναγιώτου ἡ περὶ ταῦτα ἄγνοια τὸν παρέφερεν, ὡς μὲν πρὸς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὸ νὰ νομίσῃ ἐν ἀφελείᾳ ἑαυτὸν αὐτῆς νομοθέτην (καὶ εἰς λυπηρὰν τούτου ἀπόδειξιν ἐξέδωκά ποτε τὸ βιβλίον « Ἡ νέα σχολή! »), ὡς δὲ πρὸς τοὺς τεχνικοὺς τύπους τόσον ἀσαφῆ εἶχεν ἰδέαν αὐτῶν, ὥστε καλῇ τῇ πίστει ἐπλανήθη εἰς εἴδη ξένα τῇ μούσῃ του, οὖσῃ αὐτόχρημα λυρικῇ, καὶ ἐκεῖ ἐναυάγησεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἦν μεγαλοφυέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος εὐφυέστερος τοῦ Παναγιώτου. Ἐκείνου ἡ φαντασία ἐπλανᾶτο θαρραλέως, εἰ καὶ ἀχαλινώτως, διὸ καὶ προσήγγιζε μὲν ἐνίοτε εἰς τὸ καλὸν καὶ εἰς τὸ ὑψηλόν, ἀλλ' εἰς χαλινὸν μὴ ὑπήκουσα, δὲν ἤξευρε νὰ ποιῆται σώφρονα χρῆσιν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν ἀρτίων τεχνουργημάτων· ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἦν εὐλαβέστερος καὶ κανονικώτερος περὶ τοὺς τύπους καὶ κανόνας, ἀλλ' ἐστερεῖτο γενεσιουργοῦ φαντασίας, καὶ ἵπτατο μᾶλλον διὰ δανείων πτερῶν. Ὁ εἷς ἦν ποιητὴς ἐξ ἀμελείας πολλάκις ἀποτυγχάνων, ὡς ὁ ζωγράφος ὁ παραμελῶν τὸ χρῶμα καὶ τὸ διάγραμμα, ὁ δ' ἕτερος ἀγχίνους στιχουργὸς ἐλαττούμενος κατὰ τὴν ποιητικὴν ἀνάτασιν, χαριέστατος μιμητὴς καὶ ἀντιγραφεύς, οὐχὶ πρωτότυπος καλλιτέχνης. Ἡ διαφορὰ δὲ τῶν χαρακτήρων τῶν δύω ἀδελφῶν ἐκανόνιζε καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἥτις αὐτὴ πάλιν ἀντενακλᾶτο ἐπὶ τὴν τέχνην των· διότι ὁ μὲν Παναγιώτης, φιλόδοξος, δραστήριος, ἐφευρετικός, ἐρρίφθη εἰς τὸν πολιτικὸν στρόβιλον, ἐζήτει θέσιν μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν ἐν τοῖς κυβερνητικοῖς, ἐπλησίασε τὸν Κυβερνήτην, καὶ προσωκειώθη τὴν ἰδιαιτάτην αὐτοῦ εὔνοιαν διὰ τῆς ἑτοιμότητος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς λαμπρᾶς του πρωτοβουλίας· μετ' οὐ πολὺ ὅμως, διὰ τῆς ὑπερβολῆς αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων του, διὰ τῆς ἀνυπομόνου φιλοδοξίας καὶ τῆς παρακεκινδυνευμένης καὶ ἀσταθμήτου πολιτείας αὐτοῦ, ἀπεξενώθη τὴν

ἐμπιστοσύνην τοῦ σοβαροῦ καὶ ἐμπείρου ἀνδρός, ἰδίως ὅτε ἐφαντάσθη ὅτι δύναται ν' ἀναβῇ εἰς ἀνωτάτην περιωπὴν συνδεόμενος μετὰ τοῦ τότε ἀντιπολιτευομένου Θ. Γρίβα, καὶ νὰ κρατῇ εἰς χεῖράς του τὴν πλάστιγγα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κυβερνήτου, ἐξ οὗ καὶ μετέπεσεν εἰς ἄκραν ἀντιπολίτευσιν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὡς ἐν τῇ φιλολογίᾳ οὕτω καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἰδίων ἰδεῶν στερούμενος, ὑπεδύετο τὰς τοῦ ἀδελφοῦ του, καί, ὅτε ὁ Παναγιώτης ἀντεπολιτεύετο, ἐνεκολποῦτο καὶ οὗτος τὰς βιαιοτάτας τῶν ἐφημερίδων, καὶ εἰς τὰς δημώδεις τάξεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως καταβαίνων, συνεχρωτίζετο μετ' αὐτῶν μᾶλλον, ἀποξενούμενος τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας. Οὕτως, ἀγχινουστάτη μὲν ἀλλ' ἠχὼ γενόμενος ἄκριτος τῶν τυφλοτέρων παθῶν ἀχαλινώτου καὶ ἀναγώγου πολλάκις ἀντιπολιτεύσεως, συνετέλει διὰ τῆς Μούσης του εἰς τὸ ν' αὐξάνῃ τὴν κοινὴν ἀσυνεσίαν, καὶ ἔβλαψε πολὺ μᾶλλον ἢ ὅ,τι ὠφέλησε τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω περὶ αὐτοῦ ἔκρινον μετὰ λύπης.

Τοῦ Παναγιώτου τὰ μέχρις ἐκείνου ἔργα ἦσαν λυρικά τινα, ἀπηχήσεις μὲν μέχρι τινὸς τοῦ τρόπου τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, μὴ ἐστερημέναι δὲ καὶ πρωτοτύπων ἰδεῶν, αἵτινες ἐνίοτε ἔφερον τὸν ἀληθῆ τύπον τοῦ ὑψηλοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξερράζοντο μετ' αἰσθήματος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας ἐν τῇ γλώσσῃ. Δυστυχῶς ὅμως, ἠπατημένος ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, καὶ τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κανόνας τῆς δραματικῆς ἀγνοῶν, εἶχεν ἐπιχειρήσει συγγραφὴν δράματός τινος τοῦ «Ἀγνώστου», ὃ εἰς ἐμὲ ἐφάνη πρὸς πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου προσκροῦον. Εἰς τὴν ἀνεπίγνωστον δὲ ταύτην ματαιοπονίαν, ἀντὶ νέων συνθέσεων, εἰσεβίαζεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντα τὰ λυρικὰ τεμάχια, ὅσα ἄλλοτε εἶχε γράψει ἀσυναρτήτως, ἐν ᾧ τὸ ἐναντίον θὰ ἦν πολὺ ὀρθότερον, ἂν διέλυεν εἰς ὡραίας λυρικὰς ποιήσεις ὅ,τι εἶχεν ἕως τότε συντάξει πρωτότυπον τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου δράματος.

Ἔτι δ' ἀτυχέστερα ἦσαν τὰ δραματικὰ ποιήματα, ὅσα μετ' αὐτὸ ἐπεχείρησεν, οἷον ὁ «Μεσσίας», ὁ «Καραϊσκάκης», ὁ «Βλα-

χάβας», ἔχοντα μὲν πάντοτε κάλλος στιχουργίας, καὶ ἐνίοτε καὶ ὕψος ποιήσεως, οὐδεμίαν ὅμως τῶν ἰδιοτήτων αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ δρᾶμα. Ἐν Παρισίοις δὲ εἶχεν ἐκδώσει συλλογὴν Γαλλικῶν ποιήσεων, ἐν αἷς ἔλαμπεν ὕψος ἰδέας καὶ κάλλος ἐκφράσεως, καὶ ἦν ὁ δοκιμώτερος τῶν Γάλλων ποιητῶν ἐδύνατο ἀνερυθριάστως νὰ ὑπογράψῃ.

Συνίστα δὲ ὁ Παναγιώτης ἐν τῇ στιχουργίᾳ τὴν ἐκλογὴν τῆς λέξεως, τὴν ἀποφυγὴν τῶν κακοφωνιῶν, τὴν ἀκρίβειαν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀβίαστον τῆς ὁμοιοκαταληξίας, καὶ ὅσα ἄλλα θεωρητικῶς ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν διδασκάλων του εἶχε μάθει ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἐπέμενε τοσοῦτον ὅταν ὁ ἴδιος ἔγραφεν, ὅσον ὅτε ὑπέβαλλον ἐγὼ εἰς τὴν κρίσιν του τὰ ἀσθενῆ μου δοκίμια. Εἰς ἐμὲ ὅμως ἦσαν πολύτιμοι αἱ παρατηρήσεις του.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη καὶ ἐν Ὑδρᾳ ἐγκολπωθείς, καθ' ἣν πάντοτε ἠκολούθησε τάσιν, τὰς ἰδέας τῆς μιᾶς τῶν πολιτικῶν μερίδων εἰς ἃς ἐσχίζετο τότε ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία, τῆς μερίδος εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ἀδελφός του, ἔγραψε σατύρας κατὰ τῆς ἄλλης, εἰς στίχους διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρίστους, οἵτινες ὅμως συνετέλουν καὶ αὐτοὶ εἰς συνδαυλισμὸν τῶν παθῶν, παραβλέπων ὅτι πρώτιστον καθῆκον ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ ἐπὶ ἀγωγῇ ἐγκαυχώμενοι τὸν κατευνασμὸν τῶν διχονοιῶν. Ὅτε δὲ ἤμην πλησίον των, πρὶν ἢ ἡ τάσις τοῦ ἀδελφοῦ του τὸν ῥίψῃ αὖθις εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἀντιπολιτευομένην ποίησιν, ἔγραψε κωμῳδίαν «τὸν Ἄσωτον», ἧς ὑπογραμμὸς ἦσαν τὰ ἔργα τοῦ Μολιέρου. Καὶ ἡ μὲν στιχουργία αὐτῆς ἐστὶ πανταχοῦ ἀβίαστος καὶ ὡραία, καὶ πολὺ ἔχει τὸ κωμικὸν ἅλας τοῦ διαλόγου. Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ δράματος ἦν ὅλως ἀνεπιτυχής, κωμῳδοῦντος κοινωνικὰς σχέσεις καὶ περιστάσεις ὅλως ξένας εἰς τὴν τότε κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ πλοκὴ αὐτοῦ ἦν μέρος μὲν κοινὴ καὶ πεπατημένη, μέρος δ' ἄτεχνος ἐκκλίνουσα μέχρι τέλους εἰς τὸν τραγικολυρικὸν τύπον, ὃν ὁ ποιητὴς ἐδανείζετο παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του.

Οὕτω τρέφων τὸν νοῦν μου εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν δύω Σού-

τσων, κατέτριβον καὶ ἐγὼ μέρος τοῦ καιροῦ μου εἰς ποίησιν καὶ ἀνεγίνωσκον Γάλλους καὶ Γερμανοὺς ποιητάς. Ἡ δ' Ἑλληνική μου ἀνάγνωσις ἦν ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξ ἧς ἐλάμβανον σημειώσεις.

Καὶ εἰς σύνθεσιν δὲ ποιήματος ἐπεδόθην τὴν τοῦ «*Δήμου καὶ Ἑλένης*» ὃ καὶ ἐξέδωκα μετ' ὀλίγον τυπωθὲν ἐμῇ δαπάνῃ εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς Κυβερνήσεως, χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ διευθύνοντος τότε αὐτὸ Ἀποστολίδου τοῦ Κοσμητοῦ, ὅστις ὡδήγει καὶ ἐβοήθει τὴν περὶ τὰ τυπογραφικὰ ἀπειρίαν μου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἦν τῶν ἔργων μου τὸ πρωτότυπον, καὶ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ τὸ πρῶτόν μου αὔθαδες ἐπιχείρημα, διὰ τοῦτο μεγάλη ἦν ἡ ἀνησυχία καὶ ἀγωνία μου ἐπὶ τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ συμβάντι, καὶ πολλὴ ἡ χαρά μου ὅτε εὗρον, πρᾶγμα τότε πρωτοφανὲς καὶ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι, χαλκογράφον ὅστις ἐχάραξεν, ἐκ Γαλλικοῦ βιβλίου ἀντιγράφων, τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλίδος εἰκόνιον, παριστῶν ποιμένα αὐλοῦντα, ὅστις ὅμως, ἐξ ἀδεξιότητος τοῦ ζωγράφου μου, ἐκράτει τὸν αὐλόν, ἀντὶ πρὸς τὰ δεξιά, πρὸς τ' ἀριστερά.

Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ βιβλιάριον ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ τῶν πιεστηρίων καὶ νὰ μοὶ παραδοθῇ, περιέμενον μετὰ πυρετώδους ἀνυπομονησίας. Τέλος ἦλθεν αὕτη, ὁ βιβλιοδέτης μοὶ ἔπεμψε τ' ἀντίτυπα, καὶ τότε — δὲν ἤξευρον τί νὰ τὰ κάμω. Νὰ τὰ πέμψω ἐγὼ αὐτὸς ἐπιδεικτικῶς εἰς τοὺς γνωρίμους μου, οἵτινες ἄλλως τε δὲν ἦσαν καὶ πολλοί, ἦν ὅλως ξένον εἰς τὰς διαθέσεις μου. Ὅτε ἔγραφον καὶ ἐτύπουν, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε συρρεύσει διὰ ν' ἁρπάσῃ τίς πρῶτος τὸ νέον ἀριστούργημα· ἀλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδ' ὑπώπτευε κἂν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀριστουργήματος. Τέλος δειλῶς ἔπεμψα ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον εἰς δύω ἢ τρεῖς φίλους, ὑποθέσας ὅτι μοὶ τὸ ἐζήτησαν, ἢ κατορθώσας νὰ μοὶ τὸ ζητήσωσι, καὶ πλέον οὐδέν τι ἤκουσα περὶ αὐτοῦ, ὅπερ ἐνδομύχως νομίζω ὅτι ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀνικανότητα αὐτῶν τοῦ νὰ κρίνωσι περὶ ποιήσεως. Ὅπως δήποτε ὅμως, ὑπῆρξε τοῦτο τὸ πρῶτόν μου καὶ ἱκανῶς διδακτικὸν μάθημα περὶ φιλολογικῆς δόξης, τοὐλάχιστον παρ' ἡμῖν.

Κοινωνικὸς βίος.

Προϋχώρει ὅμως οὐχ ἧττον αὐξάνουσα ἡ ἐν Ναυπλίῳ κοινωνία, διότι, χάρις εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν προϊοῦσαν εὐνομίαν, πολλαὶ οἰκογένειαι καὶ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἤρχοντο καὶ ἐξέτεινον τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Οὐχ ἧττον ἠπείλουν αὐτῆς τὴν συντάραξιν, ἐν ὀνόματι ὄθεν εὐρυτέρων ἐλευθεριῶν, οἱ συμφέρον ἔχοντες εἰς ἀνατροπάς, καὶ οἱ ὑπὸ τούτων ἀπατώμενοι, καὶ νομίζοντες ὅτι διὰ ταραχῶν θὰ ἐξυπηρέτουν τῆς πατρίδος τὴν εὐημερίαν.

Μεταξὺ τῶν πρό τινος ἀφικομένων οἰκογενειῶν ἦν καὶ ἡ ἐξ Ὀδησσοῦ προελθοῦσα τοῦ Νικολάου Ταβακοπούλου, μεθ' ἧς τάχιστα ἐσχετίσθην. Ὁ κ. Ταβακόπουλος, ἐκ Βυτίνης τῆς Πελοποννήσου, ἦν ἀδελφὸς τῆς Κας Σμαράγδας, συζύγου τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐν τοῖς πολιτευομένοις διαπρέψαντος Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, οὗ τὴν θυγατέρα Εὐφροσύνην ἐπεζήτει, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβεν εἰς σύζυγον ὁ φίλος ἡμῶν Σπυρίδων Σκοῦφος. Διὰ τοῦτο ἡ οἰκία Δηλιγιάννη ἦν εἰς ἡμᾶς ἡ οἰκειοτέρα πασῶν ἐν Ναυπλίῳ. Πλὴν τούτου δ' ἡ οἰκογένεια Ταβακοπούλου ἦν εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς ἐμῆς ἐν Ὀδησσῷ, καὶ ἐγὼ πρὶν ἢ ἀναχωρήσω ἐκεῖθεν, ἐγνώριζον τὸν ὀλίγον πρεσβύτερόν μου υἱὸν αὐτῆς Ἰωάννην. Διὰ τοῦτο στενὴ φιλία μὲ συνέδεσε ταχέως μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸν εἶχον διαρκῶς σύντροφον τῶν ἀναγνώσεων καὶ τῶν περιπάτων μου. Συνέκειτο δ' ἡ οἰκογένεια καὶ ἐκ τριῶν θυγατέρων, ὧν ἡ πρεσβυτέρα Μαρία, ἡ μετὰ ταῦτα Κυρία Ζυγομαλᾶ, ἦν τότε δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων ἐτῶν, αἱ δ' ἄλλαι δύω Αἰκατερίνη καὶ Ἑλένη, τόσον παιδία, ὥστε ἀνέλαβον ἐγὼ ἐκ φιλίας νὰ ταῖς διδάξω τὰ Γαλλικά, καὶ πολλάκις πορευόμενος πρὸς τοῦτο λίαν πρωὶ εἰς τὴν οἰκίαν των τὰς εὕρισκον ἔτι κοιμωμένας καὶ τὰς ἐξύπνων, χωρὶς τοῦτο δι' αὐτάς, καθ' ὃ βρέφη σχεδόν, νὰ ἔχῃ τι τὸ ἀπρεπές. Πρὸ πάντων δ' ἠσθανόμην συμπάθειαν πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, οὖσαν παιδίον χαριέστατον

καὶ θελκτικώτατον, ὥστε καί, ὅπερ ὑπωσοῦν γελοῖον, εἰς τὸ παιδίον ἐκεῖνο ἀφιέρωσα τὸν «Δῆμον καὶ Ἑλένην».

Ἐπὶ τῆς ἀπουσίας του ὁ πατήρ μου μοὶ ἀνέθηκε τὴν διαχείρισιν τῶν χρηματικῶν του ὑποθέσεων, κακῶς ποιήσας, διότι ἤμην ἥκιστα δι' αὐτὴν κατάλληλος καὶ παρεσκευασμένος, οὐδ' ἤρκει μόνη ἡ εὐλάβειά μου εἰς τὸ νὰ μὴ δαπανήσω οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τῶν ἐμπιστευθέντων μοι. Ὑπῆρχε τότε ἐν Ναυπλίῳ μεσίτης τις Κωνσταντῖνος καλούμενος, ἄνθρωπος πονηρός, κατορθώσας νὰ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν τοῦ πατρός μου τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ μετεχειρίζετο ἵνα ἐπιδίδηται εἰς ἐργασίας κολλυβιστικάς. Τοῦτον λοιπὸν καὶ ὡς ἀργυραμοιβόν, καὶ εἰς πάσας τὰς ἐκκρεμεῖς χρηματικὰς ὑποθέσεις μεταχειριζόμενος, τὰ νομίσματα, ἃ παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον, ἔῤῥιπτον ῥύρδην μύγδην εἰς τὸ συρτάριον τῆς τραπέζης μου, μὴ φροντίζων κἂν νὰ ἔχω κλειδίον εἰς αὐτό, διότι δὲν μοὶ ἐπήρχετο κατὰ νοῦν ὅτι δυνατὸν ἦν νὰ ὑπάρχῃ ἄνθρωπος ἱκανῶς ἄτιμος, ὥστε νὰ οἰκειοποιηθῇ ξένα χρήματα. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ τίς; Ὁ Κωνσταντῖνος; Ἄπαγε. Ἐκεῖνος ἦτον ἀνὴρ ἔντιμος. Ἄλλως τε πῶς θ' ἀνεδίρει αὐτὸς εἰς τὸ συρτάριόν μου; Μὴ ὁ Νικολῆς, ὁ ἀνατραφεὶς ὑπὸ τοῦ πατρός μου, ὁ τύπος τῆς εὐθύτητος; Ἀληθὲς ὅτι ἔκτοτε... Ἀλλὰ τότε ἐμαυτὸν μᾶλλον θὰ ὑπώπτευον παρ' ἐκεῖνον. Ἑπομένως οὐδεὶς ἔκλεψε τὰ χρήματα, οὐχ ἧττον ὅμως ἐκλάπησαν, διότι ὅτε, μεταβὰς εἰς Ἀθήνας, παρέδωκα αὐτὰ εἰς τὸν πατέρα μου, ἀριθμήσεως γενομένης, ἀνεκαλύφθη ὅτι ἔλειπον 2000 γρόσια! Ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ μου, ἀφ' οὗ ἐπέστρεψεν εἰς Ναύπλιον, οὔτε πολὺ ἐπιδεξιώτερος ἐμοῦ εἰς τὰ οἰκονομικά, οὔτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πολὺ δυσπιστότερος, ἐξηκολούθησε τὰ τῆς περιουσίας του διὰ τοῦ Κωνσταντίνου διαχειριζόμενος. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν ὁ ὕπουλος οὗτος μεσίτης τῷ ἐζήτησε πολύτιμόν τι ἀδαμαντοκόλλητον ὑποκυπέλλιον (ζάρφι), ὃ τῷ εἶχέ ποτε δειχθῇ παρ' ἡμῖν, εἰπὼν ὅτι εὗρε καλὸν ἀγοραστὴν δι' αὐτό· ὁ δὲ πατήρ μου οὐδὲν ὑποπτεύσας καὶ ἄνευ τινὸς προφυλάξεως τῷ ἔδωκε τὸ μικρὸν

κειμήλιον. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ἐπανέφερεν εἰπὼν ὅτι ὁ ἀγοραστὴς δὲν συνήνεσεν· ἀλλὰ τότε ἔλειπον ἐξ αὐτοῦ δύω οἱ πολυτιμότεροι τῶν ἀδαμάντων, περὶ ὧν ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν αὐθάδειαν νὰ διισχυρίζεται ὅτι δὲν ὑπῆρχον ὅτε τὸ ἔλαβε. Τοῦτο ἐλύπησε βαθέως τὸν πατέρα μου, οὐ μόνον διὰ τὴν σπουδαίαν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἣν ἐλάμβανε πικρὰν πεῖραν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν κατέστησε δυσπιστότερον. Δυστυχῶς ὅμως ἔγκαιρον δὲν ἦτο τὸ μάθημα, διότι ὁ βαλαντιστόμος ἐκεῖνος, ἔχων χίλια τάλληρα τοῦ πατρός μου εἰς χεῖράς του, καὶ ἐννοῶν ὅτι ἀνεκαλύφθη, ἀῤῥνης ἐδραπέτευσεν ἐκ Ναυπλίου. Αὐθημερὸν ἐπέμφθη ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος Νικολῆς, ὅστις καὶ τὸν εὗρεν ἐν Ὑδρᾳ εἰσέτι, καὶ ἡ ἀρχὴ τὸν κατέκλεισεν εἰς φυλακὴν ἐν Ἄργει· ἀλλ' ὁ ἀναιδὴς μετ' εἰρωνείας ἐμήνυσε πρὸς τὸν πατέρα μου νὰ τῷ δώσῃ ἄλλα χίλια τάλληρα, ἵνα δι' αὐτῶν κερδήσῃ πάλιν τὰ πρῶτα, ἃ εἶχεν ἀπολέσει, καὶ ἀποδώσῃ ἀμφότερα. Βλέπων λοιπὸν ὁ πατήρ μου ὅτι οὐδὲν ἐδύνατο νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ μηδὲν ἔχοντος, τοὐλάχιστον οὐδὲν ἐμφανές, καὶ ὅτι θὰ ὤφειλε προσέτι καὶ νὰ προσδαπανᾷ διὰ τὴν διατροφήν του ἐν τῇ φυλακῇ, ἀπέστη τῆς περαιτέρω καταδιώξεως, καὶ ἀφῆκε νὰ τὸν ἀπολύσωσιν.

Ἐκδρομὴ εἰς Ἀθήνας Α΄.

Πρὶν δὲ τούτου τοῦ συμβάντος εἶχον καὶ ἐγὼ ἐκδράμει εἰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὰς ἑπομένας περιστάσεις. Ἀποφασισθείσης διπλωματικῶς τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑποχρεουμένην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην καὶ Σάμον, ἔπεμψεν ὁ Κυβερνήτης εἰς Ἀθήνας ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐκ τοῦ Ἀργείου Δ. Περούκα, καὶ τῶν Βυζαντίων Ι. Μοισίου καὶ Κ. Μάνου, ἵνα κανονίσῃ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν τὰ περὶ ἐκποιήσεως τῶν Ὀθωμανικῶν κτημάτων, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν. Μετὰ τούτων λοιπόν,

διὰ ξηρᾶς ὁδοιπορούντων, συναπῆλθον καὶ ἐγὼ ἵνα ἰδῶ τὸν πατέρα μου καὶ τὴν ποθητὴν καὶ ἔνδοξον πόλιν τῆς ἀρχαιότητος, ἥτις ἔφλεγε πάντοτε τὴν φαντασίαν μου, καὶ συνοδοιπόρον συμπαρέλαβον καὶ τὸν Δ. Σοῦτσον.

Αἱ μετὰ ταῦτα μακραί μου ἐν Ἀθήναις διαμοναὶ ἐξήλειψαν ἐκ τῆς μνήμης μου τὰ τῆς τότε ἐπιδημίας. Ἀνεξάλειπτος ὅμως μοὶ ἔμεινε καὶ μέχρι τοῦδε ἀμείωτος, ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἣν ἐλάβομεν ὅτε, προκύπτοντες ἐκ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, εἴδομεν διὰ μιᾶς ὑπὸ τοὺς πόδας μὲν ἡμῶν ἐκτεινόμενον τὸ Ἀττικὸν πεδίον, ἀπέναντι δὲ μεγαλοπρεπῶς ὑψουμένην τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐκείνης ἐδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐβλέπομεν τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους, ὁποία ἦν ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡμερῶν. Ἐνθουσιώδη ἀλαλαγμὸν ἐξεπέμψαμεν πάντες, καὶ ἐπυροβολήσαμεν εἰς χαιρετισμὸν αὐτῆς, ὥστε ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ που φρουρὰ ὀθωμανική, ἐδύνατο ὡς ἐχθρικὴν εἰσβολὴν νὰ ἐκλάβῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ νὰ θελήσῃ νὰ μᾶς διδάξῃ τρόπους εἰρηνικωτέρους.

Τὴν πόλιν ὅμως δὲν εὕρομεν ὁποίαν ἐδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν μακρόθεν, διότι τὴν ἐκάλυπτον πᾶσαν νέα καὶ ἄμορφα ἐρείπια ἐπὶ ἐρειπίων. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων ὀλίγα μόνον ἐπρόφθασα νὰ ἰδῶ ἐν τῇ κάτω πόλει, ἐπὶ τῆς βραχείας ἐπιδημίας μου. Κατελύσαμεν δὲ παρὰ τῷ πατρί μου, πλησίον τῆς Βρύσεως τοῦ Βορεᾶ ἐμπρὸς τοῦ νῦν δημοτικοῦ σχολείου ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηνᾶς, εἰς οἴκημα καταῤῥέον, καὶ ὀλίγον ἀπέχον τοῦ Ὀθωμανικοῦ διοικητηρίου. Συνέκειτο δ' ἐξ ἑνὸς δωματίου καὶ μόνου, εἰς ὃ ὅμως τὰς ἑσπέρας ἐδεχόμεθα εἰς συναναστροφὴν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, τὴν οἰκογένειαν Βλαχούτση, καὶ ἄλλους τινὰς ἐκ τῶν ἐλθόντων πρὸς ἀγορὰν κτημάτων, ἀλλ' ἠναγκαζόμεθα ν' ἀνάπτωμεν τέσσαρα ἢ πέντε πύραυνα διότι διὰ τῶν ῥωγμῶν τῶν τοίχων εἰσῴρμα ψυχρὸς ὁ ἄνεμος τοῦ χειμῶνος (1831–1832).

Ἐπιστροφή.

Μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον ὅπου, ἐπειδὴ περιεμένομεν τότε πλέον τὴν ἡμετέραν οἰκογένειαν, εἴχομεν μεταβῆ εἰς τὴν εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ Κούπα. Ἀλλὰ μὴ συνηθεῖσα εἰσέτι ν' ἀναχωρήσῃ ἡ μήτηρ μου, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ μᾶς ἐξαποστείλῃ τὰ βιβλία ἡμῶν παραδοῦσα αὐτὰ τῷ εἰς τὴν Ἑλλάδα καταγομένῳ ἐθνικῷ διδασκάλῳ Βαρδαλάχῳ. Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως νὰ μᾶς φθάσωσιν ἀβλαβῆ. Ἀπαίσιον συμβὰν συνώδευσε τὴν ἄφιξιν αὐτῶν. Ἡ ἡμιολία ἐφ' ἧς ἔπλεεν ὁ Βαρδαλάχος ἐναυάγησε παρὰ τὴν Κέων, ὁ σορὸς γέρων ἐπνίγη, καὶ τὰ κιβώτια τῶν βιβλίων ἔμειναν ἐπὶ μῆνας εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης. Ὅτε δὲ τέλος, χάρις εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ποτὲ μὲν ὑπηρέτου ἡμῶν, μετὰ ταῦτα δὲ δημάρχου Κέας, Γεωργίου τοῦ Ῥεδιάδου, ἀνεσπάσθησαν, ἦσαν ὅλως διάβροχα καὶ πλήρη θαλασσίου ἅλατος, ὃ διατηροῦσιν, ὅσα ἐξ αὐτῶν σώζονται, καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι. Περίεργος δ' ἡ σύμπτωσις ὅτι ἓν ἐξ αὐτῶν ἦν τὸ πολύτιμον καὶ πολύτομον λεξικὸν φυσικῆς ἱστορίας τοῦ Bonner, ὅ, ὅτε μᾶς ἐκομίσθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ὀδησσόν, ἦν πολλαχοῦ βεβλαμμένον, ἔχων πολλὰ φύλλα ὁλοκλήρως ἢ κατὰ μέρος ἀφανισθέντα. Τότε δέ, εὑρόντες ἐκεῖ κατὰ σπανίαν συγκυρίαν ἄλλο αὐτοῦ ἀντίτυπον, ὁ πατήρ μου καὶ ἐγὼ ἀντεγράψαμεν καὶ προσέθεμεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν πάντα τὰ ἐλλείποντα. Ἀλλὰ τῶν ἀντιγράφων τούτων πολλὰ κατεφθάρησαν ἐν τῷ θαλασσίῳ ὕδατι. Ἀλλ' ἐπειδή, ὅτε ἤμην ἐν Αἰγίνῃ, εἶχον εὕρει ὅτι, κατὰ ἔτι παραδοξοτέραν σύμπτωσιν, καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀντίτυπον τοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἐσημείωσα δι' ἐπιστολῆς τῷ κ. Γενναδίῳ τὰς ἐλλειπούσας μοι σελίδας, καὶ ἐπὶ παρακλήσει μου εὑρέθη νέος, ὅστις μᾶς ἀντέγραψεν αὖθις αὐτάς, καὶ οὕτω συνεπληρώθη ἐκ δευτέρου ὁ σύγγραμμα.

Ἓν τῶν σπανίων κοινωνικῶν καταφυγίων δι' ἐμὲ ἦν τότε ἡ

οἰκία τοῦ Ἀλ. Καντακουζηνοῦ, ἀνδρὸς ὅστις ἐκ Δακίας εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, παρηκολούθησε τὸν Δημ. Ὑψηλάντην ἐπὶ ὀλίγον τινὰ χρόνον, καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βασιλ. κήπου τρῦ Μονάχου ἐστὶν ἀναγεγραμμένος ὡς παραλαμβάνων παρὰ τῶν Τούρκων τὰς κλεῖδας τοῦ ῥουρίου τῆς Κυρίνας, διότι ὁ Ὑψηλάντης, ἀσθενῶν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν εἶχε διορίσει νὰ λάβῃ αὐτὰς ὡς ἀντιπρόσωπός του. Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἀξιώσεων, ἀλλ' οὐδ' εὐρυΐας. Εἰς δὲν ἠξεύρω πλέον τίνα Ἡγεμόνα Γερμανὸν παρουσιασθείς, ὅστις ἐκαλεῖτο Ἀντώνιος, μᾶς διηγεῖτο ὅτι τῷ εἶπεν : Altesse, depuis Marc-Antoine vous êtes le premier Antoine qui marque. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κυβερνήτης δὲν τὸν ἐξετίμησε δεόντως, ὥστε νὰ τὸν προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἀνεχώρησε μετ' οὐ πολύ.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐγχωρίων τῶν κοινωνικὸν κύκλον ἀποτελούντων μία τῶν μᾶλλον προεχουσῶν οἰκογενειῶν ἦν ἡ τοῦ συνταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγοῦ Δημ. Καλλέργη, νέου, πλουσίου, πολυδαπάνου, ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἰδίως εὐνοουμένου καὶ παρὰ πᾶσιν ἀγαπητοῦ, εἰς ὃ οὐκ ὀλίγον συνετέλει καὶ ἡ σπανία χάρις καὶ καλλονὴ τῆς συζύγου του, Κυρίας Σοφίας Καλλέργη, τὸ γένος Ῥέντη ἐκ Κορίνθου. Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατέκτησεν αὐτὴν ὁ Καλλέργης διὰ τῶν ὅπλων ἐπὶ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Νοταρᾶ (τοῦ ἐπιλεγομένου Ἀρχοντοπούλου), ὅστις ἔπειτα ἔπεσεν ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Τούρκων μαχόμενος. Καίτοι μὴ λαβοῦσα ἐπὶ τῶν καταδρομῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἀγωγὴν ἐπιμεμελημένην καὶ ἀνωτέραν ὡς ἄλλαι τινὲς τῶν Ἑλληνίδων, τοσοῦτον ὅμως εἶχε λεπτὴν τὴν φύσιν καὶ ἔμφυτον τὴν εὐγένειαν, ὥστε ὁ βλέπων αὐτὴν προϊσταμένην τῆς εὐπόρου καὶ φιλοξένου ἐκείνης οἰκίας, ἐδύνατο νὰ τὴν ἐκλάβῃ προερχομένην ἐκ τῶν ἀριστοκρατικωτέρων κύκλων τῶν Παρισίων.

Εἰς τὸν ἀβροδίαιτον τοῦτον οἶκον καθ' ἡμέραν ἡ τράπεζα ἦν παρατεθειμένη διὰ πάντας τοὺς φίλους, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν ἦν χορός, ἤ, δυστυχῶς, καὶ βαρεῖα χαρτοπαιξία· καὶ εἰς μὲν τὸν

πρῶτον διέπρεπον αἱ Κυρίαι Γεωργαντᾶ καὶ ἄλλαι νέαι ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ὁσημέραι κατήρχοντο ἐξ Ὀδησσοῦ καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Εὐρώπης. Εἰς δὲ τῶν χαρτίων τὴν τράπεζαν, ἧς οἱ ἡμέτεροι πάντες δὲν ἀπεῖχον ὅσον ὤφειλον, τὴν πρώτην θέσιν ἐπεῖχον οἱ Ῥῶσσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οὓς ἐνθυμοῦμαι φέροντας, ὅταν ἤρχοντο, τὰ μανδήλια πλήρη ταλλήρων, καὶ ἔχυνον αὐτὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης. Περίεργον δὲ πρόσωπον ἦν εἰς τὰς συναναστροφὰς ταύτας ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, ὁ ἐπικληθεὶς ***Βράβο-Βράβος***, διʼ ἣν ἐποιεῖτο κατάχρησιν τοῦ ἐπιφωνήματος τούτου. Ἐν Βλαχίᾳ αὐτός, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸν ἱερὸν λόχον κατατεταγμένος κατηγορεῖτο ὅτι ἐγένετο αἰτία τῆς ἥττης τῶν Ἑλλήνων, πρῶτος τραπεὶς εἰς φυγήν. Ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὅμως ἦν θαῤῥαλέος καὶ κομπαστικὸς καὶ εἶχε τοῦ φρονήματος τὴν λέξιν ὑψηλοτέραν. Εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον παρακαθήμενος, ἀλλʼ οὐδὲ πλούσιος ὤν, οὐδʼ ἐκ φύσεως ῥιψοκίνδυνος, ἀπεῖχε τοῦ παίζειν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ μεγαλοπρεπεῖς συμπαίκτορες, πρὸς ἀποφυγὴν μικρολόγων ὑπολογισμῶν, εἶχον ἀποφασίσει ὅτι πάντα τὰ τάλληρα, οἵας δήποτε ἀξίας καὶ ἂν ἦσαν, θὰ ἐγίνοντο εἰς τὸ παιγνίδιον δεκτὰ ὡς ἰσότιμα, ὁ κύριος οὗτος, φέρων μεθʼ ἑαυτοῦ ποσότητα τινὰ ταλλήρων τῆς ἐλαχίστης ἀξίας, περιώριζε πᾶσάν του τὴν ἐνέργειαν εἰς τὸ νʼ ἀνταλλάσσῃ αὐτὰ πρὸς τὰ βαρυτιμότερα, καὶ οὕτω περιεποίει εἰς ἑαυτὸν ἀκίνδυνον καὶ οὐ μικρὸν κέρδος, ὃ ἡ συνείδησίς του ἐξετίμα ὡς νόμιμον. Ὡς δʼ εἰς τὴν τράπεζαν τῶν χαρτίων ὁμοίως ἦν πάντοτε παρὼν καὶ εἰς τοῦ δείπνου τὴν τράπεζαν.

Καίτοι συνεχέστατα τὰς ἑσπέρας εἰς τοῦ Καλλέργη φοιτῶν, ἢ καὶ εἰς τοῦ Μουρούζη, κατοικοῦντος ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ (τῇ τοῦ Βουδούρη), τῆς χαρτοπαιξίας ὅμως οὐδέποτε ὁ ἴδιος μετεῖχον, οὐ μόνον διότι δὲν εἶχον χρήματα νʼ ἀπολέσω, ἀναλογιζόμενος ὅτι ὅσα διεχειριζόμην ἦσαν τοῦ πατρός μου, ἐγὼ δʼ αὐτὸς οὐδὲν οὐδαμόθεν ἐποριζόμην, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ διασκέδασις αὕτη μοὶ ἐφαίνετο καὶ τότε καὶ πάντοτε ἀπώλεια μακροῦ καὶ πολυτίμου χρόνου, καὶ προσέτι προσέβαλλε τὸ ἠθικόν αἴσθημά μου. Νὰ κάθημαι ἐπὶ ὥρας

πολλάς, αἵτινες διά τινας ἀποτελοῦσι τὸ ἥμισυ τῆς ζωῆς των, περιμένων ἂν ὁ ἀρχιπαίκτης θὰ στρέψῃ μέλαν φύλλον ἢ ἐρυθρόν, ἂν πέντε ἢ ἂν δέκα, μοὶ ἐφαίνετο ἀθλία καὶ ἄσκοπος σπατάλη τοῦ βίου, μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' αὐξήσω τὴν περιουσίαν μου, γυμνῶν τοὺς φίλους μου, ὅπερ ἐθεώρουν ἀπαίσιον, καὶ τούτου ἀπέναντι διατρέχων τὸν κίνδυνον τοῦ ν' ἀπολέσω καὶ ἐγὼ τὴν ἐμὴν ἐὰν εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς συναναστροφὰς ἐκείνας, ἀφ' οὗ συνωμίλουν μετὰ τῆς οἰκοδεσποίνης ἂν ἦν παροῦσα, ἢ μετὰ τῶν μὴ παιζόντων, ἂν ὑπῆρχόν τινες, ἐν τέλει ὁσάκις δὲν ἀνεχώρουν, ἐλάμβανον ἓν βιβλίον, καὶ ἀποσυρόμενος κατὰ μέρος ἀνεγίνωσκον, ἢ ἔστιν ὅτε, λησμονῶν τοὺς περικαθημένους, ἐξηκολούθουν ποιητικήν τινα σύνθεσιν ὡς ἂν ἤμην μόνος, καθ' ὅσον οὐδεὶς εἰς ἐμὲ προσεῖχεν. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀπομνημονεύσω τῆς πρώτης καὶ μόνης φορᾶς, καθ' ἣν, ἐκὼν ἄκων παρεκάθησα καὶ ἐγὼ εἰς σπουδαίαν χαρτοπαιξίαν. Ἦν δὲ τοῦτο πολὺ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἷς τῶν φίλων μου, ὁ κ. Σαμουρκάσης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν πρὸς τὰ χαρτία ἀποστροφήν μου, ἐλθὼν ἑσπέραν τινὰ εἰς τῆς θείας μου Κας Γεράκη, καὶ εὑρών με παρ' αὐτῇ, εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπισκέψεως μοὶ ἐπρότεινε νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ μὴ μακρὰν ἐκεῖθεν κατοικοῦντος ἄλλου φίλου, τοῦ Περικλέους τοῦ Ἀργυροπούλου. Τὸν συνώδευσα λοιπὸν προθύμως· ἀλλ' εἰσελθὼν εὗρον ἐκεῖ πολλοὺς τῶν οἰκειοτέρων γνωρίμων μου συνηγμένους καὶ παίζοντας. Πάντες δὲ μὲ ὑπεδέχθησαν μετ' ἀλαλαγμῶν θριάμβου καὶ ἐπευφήμησαν τὸν Σαμουρκάσην ὡς κατορθώσαντα νὰ μὲ παρασύρῃ εἰς ὅ,τι ἔλεγον ὅτι ὀνομάζω σπήλαιον ἀπωλείας. Ἐπέμειναν δὲ πάντες ὅτι πρέπει νὰ καθήσω καὶ νὰ παίξω μετ' αὐτῶν, καὶ οὐδεμίαν πρόφασιν ἢ ἄρνησιν ἐδέχοντο, λέγοντες ὅτι φιλαργυρία μ' ἐμπόδιζεν. Ἠναγκάσθην ἑπομένως νὰ ὑποκύψω, καὶ μέχρι τῶν 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἶχον ἀπολέσει ἤδη 400 δραχμάς, ἃς ἄνευ τύψεως συνειδότος ἠδυνάμην νὰ πληρώσω, διότι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἤμην εἰς ὑπηρεσίαν, καὶ ἐδικά μου ἦσαν τὰ χρήματα. Ἠγέρθην ἑπομένως τὴν ὥραν πλέον ἐκείνην

ν' ἀποσυρθῶ· οἱ συμπαίκτορές μου ὅμως δὲν ἐνόουν οὕτω τὸ πρᾶγμα· ἤθελον νὰ μείνω παίζων ὅσον ἔπαιζον καὶ αὐτοί, καὶ κλειδώσαντες τὴν θύραν, μ' ἐκήρυξαν αἰχμάλωτον· ἐξηκολούθησα ἑπομένως παίζων, εἰ καὶ λίαν νυστάζων, ὥστε μόλις ἤξευρον τί ἔπαιζον. Τέλος ὁ ὑπηρέτης εἰσελθὼν ἠνέῳξε τὰ παραθυρόφυλλα, καὶ λαμπρὸν φῶς ἡλίου ἐπλημμύρησε τὸ δωμάτιον. Ἡ ὥρα ἦν ἡ ὀγδόη πρωϊνή. Ὅλοι ἠγέρθημεν ν' ἀναχωρήσωμεν. Ἐγὼ δ' ἐν τούτοις εἶχον κερδήσει πάλιν τὰς προαπολεσθείσας τετρακοσίας δραχμάς, καὶ προσέτι ἄλλας διακοσίας. Ἀπῆλθον δ' ἔχων σφοδρὸν κεφαλόπονον. Ἔκτοτε δὲ οὐδέποτε ἔπαιξα ἄλλοτε.

Εἰς τοῦ Καλλέργη δέ, καὶ τοῦ συνοίκου αὐτοῦ Μουρούζη, δὲν ἔπαιζον οἱ πλούσιοι μόνοι πάντοτε, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἄποροι παρεσύροντο ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ παιγνιδίου ἢ τῆς φιλοκερδείας. Εἰς τοῦ Μουρούζη μίαν ἑσπέραν, ἐν ᾧ μακρὰν τῶν χαρτοπαικτῶν εἰς γωνίαν τινὰ ἐλάξευον κατὰ νοῦν καὶ ἐῤῥίνιζόν τινας στίχους, ἦλθε πρός με ὁ Ἐδιπίδης, ὁ μετὰ ταῦτα νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν τῶν ποιητῶν Σούτσων, καὶ μοὶ ἐζήτησε νὰ τῷ δανείσω ὅσα χρήματα εἶχον ἐπ' ἐμοῦ, μετὰ πολλῆς ταραχῆς, λέγων μοι ὅτι τὸ χαρτίον τὸν κατατρέχει, ὅτι ἀπώλεσεν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχε, καὶ ὅτι θὰ παραφρονήσῃ ἐξ ἀπελπισίας ἂν ἡ τύχη ὑπὲρ αὐτοῦ δὲν στραφῇ. Λυπηθεὶς λοιπὸν αὐτόν, τῷ ἔδωκα τὰ δύω ἢ τρία δίστηλα, ὅσα ἔτυχον νὰ ἔχω παρ' ἐμοί, καὶ προσέτι πολλὰς συμβουλὰς ὅπως μὴ ἐξακολουθήσῃ παίζων, καὶ ὅπως θεωρήσῃ ὡς κέρδος τὴν μέχρι τοῦδε ζημίαν του, ἂν τὸν ἀποτρέψῃ αὐτὴ διὰ πάντοτε εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τοῦ παιγνιδίου. Ἀλλὰ ταύτας μὲν δὲν ἐδέχθη, διότι καὶ ἦν πολὺ ἐμοῦ πρεσβύτερος· ἐδέχθη ὅμως τὰ δίστηλα, καὶ σπεύσας ἔθηκεν αὐτὰ εἰς ἓν χαρτίον, καί... τὰ ἔχασε! Τότε τὸν εἶδον ὡς παράφορον νὰ διαβῇ τὸ δωμάτιον, ν' ἁρπάσῃ τὸν πῖλόν του καὶ νὰ ἐξορμήσῃ. Εἰς ἣν τὸν ἔβλεπον ταραχήν, ἐφοβήθην μὴ ἀπαίσιόν τι ἐμελέτησεν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὸν εἶδον ἐπιστρέψαντα, καὶ εἰς τὴν παλάμην του χρυσᾶ τινα νομίσματα ἔχοντα. Ἐλθὼν δὲ πρὸς ἐμέ «Αὐτά, μοὶ εἶπε μετὰ φωνῆς τρεμούσης, αὐτὰ εἰσὶν ὅλη μου

ἡ περιουσία. Ἂν τὴν ἀπολέσω, αὔριον δὲν θὰ ἔχω ὀβολὸν νὰ μὲ θάψουν». Μάτην διὰ παντοίων ἐπιχειρημάτων ἐπροσπάθησα νὰ τὸν ἀποτρέψω τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδιον. Οὐδὲ κἂν ἤκουε τί τῷ ἔλεγον, καὶ ἀπελθὼν κατέθηκεν ὅλην ταύτην τὴν ποσότητα, πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπιουσίου του ἄρτου, εἰς ἓν χαρτίον. Τεθλιμμένος προσῆλθον καὶ ἐγώ, καὶ τὸν παρετήρουν. Ἡ ὄψις του ἦν φοβερὰ σπουδῇ διὰ δραματουργὸν ἐν ὅσῳ ἡ τύχη του ἐταλαντεύετο εἰς τὸ χαρτίον τοῦτο. Οἱ ὀφθαλμοί του ἦσαν ὡς ἐλεγόμενοι, καὶ προσηλοῦντο ἀσκαρδαμυκτὶ εἰς αὐτό· τοῦ προσώπου του οἱ μῦς ἐφαίνοντο τεταμένοι, ἡ πνοή του ἦν βραχεῖα καὶ ἠχηρά· εἰς δὲ τὰς χεῖράς του συνέστρεφε τὸ μανδήλιόν του, καὶ ἐνίοτε τὸ ἐδάγκανεν. Εἰς τὸ πέρας αὐτῆς τῆς σκηνῆς ἔβλεπον προφανῶς τὴν αὐτοχειρίαν. Ἕκαστον χαρτίον στρεφόμενον ὑπὸ τοῦ προπαίκτου ἦν δι' αὐτὸν θανάσιμος ἀγωνία. Τέλος ἐστράφη καὶ τὸ περιμενόμενον καί... ἐκέρδησε! Τότε μόλις κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω, δι' ἐκείνην κἂν τὴν ἑσπέραν, ν' ἀποστῇ τοῦ παιγνιδίου καὶ ν' ἀναχωρήσῃ.

Νέος τις ὁμήλικός μου, υἱὸς πλουσίας οἰκογενείας, μεθ' ἧς πολλὴ μὲ συνέδεεν οἰκειότης, ἐπέμενε νὰ διασκεδάζωμεν τὰς ἑσπέρας παίζοντες **κοντσίναν** ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐλαφρὸν παιγνίδιον, ὃ ὅμως ἐγὼ ἀπέφευγον βαρυνόμενος· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐκθυμώτερον ἐπιδιδόμενος πάντοτε εἰς τὴν τοιαύτην διασκέδασιν, καὶ ἐκ τοιαύτης παιδαριώδους ἀφετηρίας ὁρμηθείς, ὁ ἄλλοτε φιλομαθὴς καὶ φιλότιμος νεανίας, κατήντησε βαθμηδὸν χαρτοπαίκτης, καὶ οἰκογενειάρχης μετέπειτα ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν οἰκιακήν του εὐημερίαν καὶ ἔμεινε πένης.

Ἐν τούτοις ὁ πατήρ μου εἶχεν ἐπιστρέψει ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ οἰκογένεια εἶχεν ἀναγκασθῇ ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐπιστροφήν της, ἀφήσαμεν τὴν οἰκίαν τοῦ Κούπα, καὶ μετέβημεν εἰς δύω ἐπάλληλα δωμάτια τῆς ἀρχαίας καὶ μεγάλης οἰκίας τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, ἥτις εἶχε δι' ἐμὲ τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐπέβλεπεν ἐκ περιωπῆς τὰς ὑγρὰς ἐκτάσεις τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τὰς χλωρὰς τοῦ πεδίου τοῦ Ἄργους, καὶ ἡ λαμπρὰ ἐκείνη θέα μὲ διέθετε πρὸς τὴν ποίησιν.

Ἠσθανόμην ὅμως καὶ τὴν ἀνάγκην τακτικωτέρας καὶ χρησιμωτέρας τινὸς ἀσχολίας, διότι φωνή τις ἐνδόμυχος μοὶ ἔλεγεν ὅτι εἰς τὴν φίλην πατρίδα διέμενον ἄχρηστον αὐτῆς μέλος καὶ οὐδὲν πράττων ὑπὲρ αὐτῆς. Περὶ τούτου συνωμίλουν πολλάκις τὴν ἑσπέραν μετὰ τοῦ Χαραλάμπου, πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, ὅστις εἰ καὶ οὐχὶ πολλῆς παιδείας μέτοχος, ἦν ὅμως φίλος σπουδαίων ἐργασιῶν, καὶ εἶχε μεγάλην συλλογὴν αὐτογράφων καὶ ἄλλων ἐγγράφων τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ὧν ἤλπιζε ποτὲ νὰ συντάξῃ τὰ χρονικὰ ἢ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Συνεπείᾳ τῶν συσκέψεων δὲ τούτων ἀπεφάσισα ὅτι βιβλίον ἐντελῶς ἐλλεῖπον καὶ δυνάμενον πολὺ νὰ καταστῇ χρήσιμον θὰ ἦν λεξικὸν ἱκανῶς περιεκτικὸν καὶ λεπτομερὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἀμέσως λοιπὸν προέβην καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, καί τινα μὲν τῶν ἀναγκαίων βιβλίων ἐδανείσθην παρὰ φίλων ὅσοι εἶχον βιβλιοθήκην, ἄλλα δὲ παρήγγειλα ἐξ Εὐρώπης εἰς τὸν τότε ἐν Ναυπλίῳ ἀποκατεστημένον Γερμανὸν βιβλιοπώλην. Ἐπεδόθην ὁ' εἰς τὴν ἐργασίαν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐργαζόμενος εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς τραπέζης, εἰς ἧς τὸ ἄλλο ἄκρον ἐξηκολούθει συγγράφων ὁ πατήρ μου τὰ *Ἑλληνικά*. Προέβην δὲ μεθ' ἱκανὸν χρόνον μέχρι τοῦ γράμματος Ε. Καθ' ὅσον ὅμως προὐχώρουν ἔβλεπον τὸν ὁρίζοντα εὐρυνόμενον, καὶ τὰς ἀτελείας πολλαπλασιαζομένας, καὶ ἐλλείποντα τὰ βοηθήματα, δι' ὃ ἀφ' οὗ ἐπὶ δύω ἔτη ἐνέκυψα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ἐνόησα ὅτι ἐπεχείρησά τι ἀδύνατον καὶ τὸ ἐγκατέλιπον. Δὲν μετενόησα ὅμως δι' ὅσους κατέβαλα κόπους, διότι μοὶ ἐχρησίμευσαν ὅπως δήποτε ὡς γύμνασμα εἰς τὸ γράφειν, εἰς τὸ ἀνατρέχειν εἰς τὰς πηγὰς καὶ εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν, καὶ πρὸ πάντων μ' ἐδίδαξαν ὅτι εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας ὑπάρχουσι πολλάκις δυσχέρειαι ἃς ὅσον ἀμαθέστερός τις, τόσον ὀλιγώτερον αὐτὰς ἐννοεῖ.

Μὲ παρουσίασε δὲ μίαν ἡμέραν ὁ κ. Παναγιώτης Σοῦτσος εἰς τὸν φίλον του κ. Ταλλιαπιέτραν, ἰατρὸν τοῦ Κυβερνήτου, παρ' ᾧ ἐγνώρισα, ἐργαζόμενον ὡς ἰδιαίτερον γραμματέα, τὸν Ν. Δραγού-

μην. Ὁ Ταλλιαπιέτρας, ἀνὴρ ἀγχίνους, ἦν κάτοχος εὐρείας παιδείας, καὶ λεπτὴν καὶ ἠσκημένην εἶχε τὴν κρίσιν. Ἀκούσας δὲ παρὰ τοῦ κ. Σούτσου ὅτι ἀσχολοῦμαι καὶ εἰς ποίησιν, ἐπέμεινε νὰ τῷ φέρω καὶ νὰ τῷ ἀναγνώσω τι ἐκ τῶν ἔργων μου. Ἐπανῆλθον λοιπὸν μετά τινας ἡμέρας, φέρων μικρὸν ἔργον ὃ εἶχον ἄρτι περατώσει, τὰς εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Ἁπάντων τετυπωμένας « *Σκέψεις τῆς ἐρημίας* », καὶ τῷ τὰς ἀνέγνωσα μετ' ἄκρας δειλίας. Ἀλλ' ὁ ζωηρὸς γέρων μ' ἐνεθάρρυνεν ἀνακράξας: « Μωρὲ γιά σου, τζόγια μου. Μ' αὐτάνα μπορεῖς νὰ γυρίσῃς τὰ κεφάλια ὁλωνοῦνε τῶν κοριτσιῶνε ». Ἀλλ' ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι πρέπει νὰ προσπαθῶ νὰ δίδω εἰς τὰ ἔργα μου ἄρτιον σχέδιον, ἵνα ἔχωσι τὴν ἑνότητα τὴν ἀπαιτουμένην εἰς πᾶν προϊὸν τέχνης, καὶ μοὶ διέγραψεν, ὡς ἐν παραδείγματι ἓν τῶν σχεδίων εἰς ὃ μὲ παρεκίνησε ν' ἀσχοληθῶ ἐν πεζῷ λόγῳ. Πλάσον, μοὶ εἶπεν, ὅτι εὑρέθης ποτὲ περὶ τὰς Ἀθήνας πλησίον τοῦ τάφου ἑνὸς τῶν ἡρώων τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὅτι περὶ αὐτὸν ἀπήντησας συνελθούσας τὰς σκιὰς πάντων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Εἰς συνδιαλέξεις μετ' αὐτῶν δύνασαι νὰ ἐκθέσῃς ὅ,τι μέγα καὶ λαμπρὸν παρήγαγεν ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἤτοι μοὶ διέγραψεν αὐτὴν ἐκείνην τὴν σύνθεσιν ἣν, μετὰ πλεῖστα ἔτη, ἐπενόησεν ἐξ ἰδίας ἐμπνεύσεως ὁ Κος Παγανέλης εἰς τὰς « *Ἀττικὰς νύκτας* » του. Προσέτι δὲ μοὶ ἐσύστησε τὰς « *Ἁρμονίας τῆς φύσεως* » τοῦ Βερναρδίνου Σαιν-πιέρου, ὡς ἀνάγνωσιν περὶ ἧς μοὶ ἐγγυᾶτο ὅτι ἤθελε μοὶ παρέξει πολλὴν ὠφέλειαν μετὰ τέρψεως. Ἠκολούθησα δ' ὡς πρὸς τοῦτο τὴν συμβουλήν του, καὶ εὗρον αὐτὴν ὀρθοτάτην, διότι σπανίως ἀπήντησα σύγγραμμα ἐκ τῆς θεωρίας τῆς πλάσεως τοσοῦτον ὑψηλὴν ποίησιν ἀρυόμενον συνδεδεμένην μετὰ τοσοῦτον ἱλαρᾶς εὐσεβείας. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἀνεπτέρου τὸν νοῦν καὶ ἐθέρμαινε τὴν καρδίαν μου.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλην δ' αὐτοῦ συμβουλήν, παρεδέχθην μὲν καὶ αὐτὴν μετ' εὐπειθείας, μὴ ἀναμετρήσας οὐδὲ τοῦ ἔργου τὴν δυσχέρειαν, οὐδὲ τὸ δυσανάλογον τῶν ἐμῶν δυνάμεων πρὸς αὐτό, καὶ

τὸ σχέδιόν μου ἐγένετο ταχέως. Νὰ εὕρω τάφον περὶ τὰς Ἀθήνας, νὰ καθήσω καὶ νὰ κοιμηθῶ ἐπ' αὐτοῦ, ἡ φαντασία νὰ καλέσῃ περὶ ἐμὲ ὅλους τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ ταῦτα μοὶ ἐφαίνοντο κοινὰ καὶ πεπατημένα. Τὴν ἀρχὴν δεκάκις ἔγραψα, ἐξήλειψα καὶ τὴν μετέγραψα πάλιν, διότι ὁ ἀδέξιος κάλαμός μου δὲν ἤξευρεν οὔτε πῶς ν' ἀρχίσῃ οὔτε πῶς νὰ προχωρήσῃ. Ἀποδίδω ὅμως εἰς ἐμαυτὸν τὴν δικαιοσύνην ὅτι περαιτέρω κἂν δὲν προέβην εἰς ταύτην τὴν συγγραφήν, ἀναγνωρίζων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὅτε ἐπρόκειτο καὶ νὰ ὁμιλήσωσιν οἱ μεγάλοι ἄνδρες οὓς συνήγαγον περὶ ἐμαυτόν, πρὸ παντὸς θὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ ἔχω πλήρη γνῶσιν τῶν περιπετειῶν ἢ τῶν φιλοσοφημάτων αὐτῶν· καὶ τοῦτο μοὶ ἐχρησίμευσεν εἰς μάθημα κοινὸν μέν, ἀλλὰ συνεχέστατα παραγνωριζόμενον, ὅτι ὁ προτιθέμενός τι νὰ γράψῃ, πρὸ παντὸς ἄλλου πρέπει νὰ ἤξεύρῃ ἐκεῖνο περὶ οὗ ἔχει νὰ γράψῃ.

Πλὴν δὲ τῶν φιλοδόξων καὶ ἀτυχῶν τούτων συγγραφικῶν ἐπιχειρήσεων, μετέφρασα καὶ ἐξέδωκα εἰς πεζὸν λόγον καὶ ἐκεῖνα τῶν ποιημάτων τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας ὅσα μετὰ μουσελήπτου ἐνθουσιασμοῦ ἔψαλλον τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα.

Αἱ δὲ λοιπαί μου ἀσχολίαι ἦσαν τότε νὰ μελετῶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἀναγινώσκων τὸν Pölitz, ὅν, ὡς καί τινα φιλοσοφικὰ τοῦ Schelling, ἐδανειζόμην παρὰ τοῦ κ. Θεοχάρη, καὶ ν' ἀσκῶ τὸ ὕφος μου, προσπαθῶν νὰ μεταγλωττίζω δυσχερῆ τεμάχια ἐκ ξένων φιλολογιῶν, ὡς τὸ περὶ εὐγλωττίας τῆς Κας Στάελ. Ὥρας δέ τινας ἀνέσεως κατέτριβον γυμναζόμενος εἰς τὸν αὐλόν· καὶ τόσον ἀφελὴς ἦν ἔτι τότε ὁ βίος ἐν Ναυπλίῳ, καὶ τοσοῦτον ἄπλαστος καὶ στοιχειώδης ἡ ἀγωγή, ὥστε ἡ Κα Ἀναγν. Δηλιγιάννη ὡς ἔκτακτον διασκέδασιν ἐθεώρει ὅταν κατὰ παράκλησίν της, ἔφερον τὸν αὐλόν μου καὶ ἐτετέριζον τὰ ἄμουσα μέλη μου παρ' αὐτῇ, ὁπότε ἀ θ' ἀνετριχίαζε καὶ αὐτὸς ὁ Μαρσύας!

Μίαν δ' ἡμέραν ὁ εἰς πᾶν εἶδος διασκεδάσεων ἐφευρετικὸς Καλλέργης ἐπρότεινε νὰ παραστήσωμεν κωμῳδίαν τινὰ εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἡ πρότασις ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτή, καὶ σκέψεως

γενομένης περὶ τοῦ δράματος, ἐπροτείνοντο διάφορα Γαλλικά. Ἐγὼ ὅμως ἰσχυρῶς διεμαρτυρόμην κατὰ τούτου, ἀξιῶν ὅτι ἔπρεπεν Ἑλληνιστὶ νὰ γίνῃ ἡ παράστασις καὶ ἀπέκρουον ἐπιμόνως καὶ θριαμβευτικῶς ὅσα μοὶ ἀντέταττον οἱ ἀντιφρονοῦντες ἐπιχειρήματα. Ἀλλὰ τέλος μοὶ ἀντέταξαν ἕν, ἀκαταμάχητον ὡς ἐφαίνετο, ὅτι δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχεν Ἑλληνικὴ κωμῳδία πρὸς παράστασιν. Δυστυχῶς ὁ διϊσχυρισμὸς ἦτον περίπου ἀληθής, ἀλλ' ἐγώ, μὴ θέλων νὰ παραδώσω τὰ ὅπλα τόσον εὐκόλως, ἐπέμεινα ὅτι ἀπατῶνται, καὶ ὅτι κωμῳδία ὑπάρχει. « Ἂν ὑπάρχῃ λοιπόν, φέρε την νὰ τὴν ἰδῶμεν », μοὶ εἶπον, καὶ ἀδιστάκτως ὑπεσχέθην νὰ τὴν φέρω τὴν μεθαύριον, ὅτε ἐμέλλομεν πάλιν νὰ συνέλθωμεν τὸ ἑσπέρας.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη δυσκολία, ὅτι αἱ κυρίαι ἀνθίσταντο εἰς πάσας τὰς παρακλήσεις μου, καὶ δὲν ἤθελον νὰ ἐκτεθῶσιν αἱ ἴδιαι εἰς τὴν σκηνήν, καίτοι ἐντὸς ἰδιωτικῆς αἰθούσης μέλλουσαν νὰ στηθῇ· ὥστε ἐφοβούμεθα μὴ πρὸς τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτῶν ναυαγήσῃ ἡ ἐπιχείρησις.

Ἀληθῶς δὲ κωμῳδία Ἑλληνικὴ πρὸς παράστασιν δὲν ὑπῆρχεν, ἢ κἂν ἐγὼ τοιαύτην δὲν ἐγνώριζον. Ἀλλὰ μεταξὺ πορευόμενος κατ' οἶκον ἤρχισα στρέφων κατὰ νοῦν πλοκήν τινα, καθ' ἣν νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ συγχρόνως πρόσωπον γυναικεῖον, καὶ ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, ἤρχισα γράφων καὶ ἔγραψα δι' ὅλης ἐκείνης τῆς νυκτός, καὶ τοῦ ἑπομένου ἡμερονυκτίου ὡς καὶ τῆς μετ' αὐτὸ ἡμέρας, μετὰ μικρῶν διαλείψεων διὰ τὰ γεύματα καὶ βραχυτάτας στιγμὰς ἀναπαύσεως· τὴν δὲ τρίτην ἑσπέραν ἀπῆλθα εἰς τοῦ Καλλέργη, καὶ τοῖς ἀνέγνωσα τὸν ***Γάμον ἄνευ νύμφης***. Ὅλοι προθύμως τὸν ἐδέχθησαν, καὶ ἐχειροτόνησαν τὴν παράστασίν του. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπαύριον ἐν τῶν μελῶν τῆς ἡμετέρας κοινωνίας, ὁ Μουρούζης, μετεμελήθη δι' αἰτίαν τοιαύτην. Εἰς τὴν τότε ἀνωτέραν κοινωνίαν διέπρεπον δύω νέαι κυρίαι ἐσχάτως ἐξ Ὀδησσοῦ ἀφιχθεῖσαι, καὶ ὧν ἡ μία ἦν ἐξόχως ὡραία. Παρήχθη λοιπὸν παρὰ τῷ φίλῳ μου κ. Μουρούζῃ ὁ πάντως ἄτοπος φόβος μὴ αἱ κυρίαι αὗται, ἢ κἂν ἡ μία, ἡ ὡραία, ἐκλάβῃ τινὰ

ἐκ τῶν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ λεγομένων ὡς αὐτὴν ἀφορῶντα ἢ κἂν εἰς αὐτὴν ἐφαρμοζόμενα, καὶ μὴ δυσαρεστηθῇ· ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οἱ διισχυρισμοί μου οὐδ' αἱ ἀποδείξεις ἃς ἔφερον εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν ἵνα τὸν μεταπείσωσι, ἔῤῥιψα τὴν κωμῳδίαν μου εἰς κόρακας, καὶ οὐδ' ἠξεύρω τί ἀπέγινε· μεθ' ἱκανὰ δὲ ἔτη τὴν ἔγραψα νεωστὶ ἐκ μνήμης διὰ τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὡς ἐδιδάχθη ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ *γάμου ἄνευ νύμφης*, εἶτα δ' ἐκ δευτέρου ἢ μᾶλλον ἐκ τρίτου τὴν μετεσκεύασα πάλιν εἰς ἔμμετρον λόγον καὶ μετονομάσας αὐτὴν ὁ « *Γάμος τῆς Ἀρχοντούλας* » τὴν περιέλαβον εἰς τὰ *Ἅπαντα*. Ἀντ' αὐτῆς δὲ παρεστήσαμεν τότε παντομίμαν τινὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνθέσεως· καὶ ἐπειδὴ αἱ κυρίαι ἐπέμενον μὴ θέλουσαι νὰ συμπαραστήσωσι, τὸ γυναικεῖον μέρος ἐδόθη εἰς ἐμέ, καὶ ὁ ἐραστής μου ἦτον ὁ κ. Μουρούζης· ἡ δ' ὀρχήστρα ἡμῶν συνίστατο ἐκ τῶν δύω Μολδαυῶν ἀδελφῶν Βάλσα, οἵτινες ἦσαν ἄριστοι κυμβαλισταί. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐντελῶς ἐπετύχομεν καὶ ἐχειροκροτήθημεν ἐνθουσιωδῶς, εἰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπόδειξις ἐπαρκής, διότι θὰ ἐχειροκροτούμεθα καὶ ἂν ἀπετυγχάνομεν. Μετὰ δὲ τὴν παράστασιν εἴπετο χορός, καθ' ὃν, ὡς ἡ νυκτερὶς ἡ οὔτε μετὰ τῶν πτηνῶν καταριθμουμένη οὔτε μετὰ τῶν μυῶν, οὕτω καὶ ἐγὼ οὔτε μετὰ κυριῶν ἐδυνάμην νὰ χορεύσω, διότι ἤμην ὡς κυρία ἐνδεδυμένος, οὔτε μετὰ τῶν κυρίων, διότι, ὡς τὸν μοναχόν, οὕτω καὶ τὴν κυρίαν δὲν ἀποτελεῖ τὸ φόρεμα.

Εἰς Σπέτσας.

Περὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον μᾶς ἀνηγγέλθη ὅτι ἐξ Ὀδησσοῦ ἔφθασεν εἰς Σπέτσας οἰκογένεια ἐκ κυριῶν συγκειμένη, καὶ ἐνομίζετο ὅτι ἦτον ἡ ἡμετέρα, ἣν καθ' ἑκάστην περιεμένομεν. Ἐπειδὴ δὲ τότε οὐ μόνον τηλέγραφος οὐδ' ἀτμόπλουν ὑπῆρχεν, ἀλλ' οὐδὲ ταχυδρομικὴ συγκοινωνία, ἄλλος τρόπος πρὸς ἐξιχνίασιν τῆς ἀλη-

θείας δὲν μᾶς ἔμενεν εἰμὴ αὐτὸς ἐκεῖνος πρὸς ὃν καὶ κατέφυγον. Ἐμίσθωσα δηλαδὴ πλοιάριον, καὶ παραλαβὼν καὶ τὸν ὑπηρέτην Νικολῆν, μετέβην, πλεύσας δι' ὅλης τῆς νυκτός, εἰς τὰς Σπέτσας.

Ἅμα δὲ καταχθεὶς εἰς τὸν λιμένα, ἠρώτησα τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὃν ἀπήντησα, τὸν λιμενάρχην, ἂν εἶχε φθάσει ἐσχάτως οἰκογένειά τις ἐξ Ὀδησσοῦ, καὶ τίς ἦτον. Μοὶ ἀπεκρίθη δὲ ὅτι οἰκογένεια μὲν ἔφθασε τῷ ὄντι πρό τινων ἡμερῶν, καὶ περιέμενε μέχρις οὗ εὕρῃ πλοῖον διὰ τὸ Ναύπλιον· ἀλλὰ τίς μὲν ἦτο καὶ πῶς ὠνομάζετο δὲν ἐγνώριζεν, ἤξευρεν δὲ μόνον ὅτι συνέκειτο ἐκ κυριῶν, ἄνευ τινὸς ἀνδρός. Τίς ἡ ἀμφιβολία ὅτι ἦσαν ἡ μήτηρ μου καὶ αἱ ἀδελφαί μου; Παρεκάλεσα ἐπομένως νὰ μοὶ δειχθῇ ἡ κατοικία των καὶ ἔσπευσα, καὶ ἔφθασα, καὶ ἀνέβην ὁρμαῖος. Ἀλλ' αἴφνης . . . εὑρέθην ἐνώπιον κυριῶν αἵτινες μοὶ ἦσαν ἐντελῶς ξέναι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου, ἑνὸς τῶν πρώτων μελῶν τῆς ***Φιλικῆς Ἑταιρίας***, ὅστις μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Δακίᾳ ἐπαναστάσεως δὲν ἐφάνη πλέον, καὶ ἠγνοεῖτο ἂν ἔζη ἢ ἂν ἀπέθανεν· ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ καὶ αἱ δύω θυγατέρες μετὰ καὶ τῆς ἀδελφῆς της, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολὺ μείνασαι εἰς Ὀδησσόν, οὐδὲν ἐδυνήθησαν νὰ πληροφορηθῶσι περὶ τῆς τύχης του, ἤρχοντο ἤδη νὰ ζήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ κυρίαι ὅμως αὗται μοὶ εἶπον ὅτι εἶχον ἰδεῖ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των τὴν μητέρα μου, καὶ μᾶς ἔφερον τὴν εἴδησιν, ὅτι ἠναγκάζετο ν' ἀναβάλῃ εἰσέτι ἐπ' ὀλίγον τὴν ἔλευσίν της. Μᾶς ἔφερον δὲ προσέτι καὶ τῶν ἀδελφῶν μου τὸ κύμβαλον.

Οὕτως ἔμεινα, μέχρις οὗ ναυλώσω πλοιάριον πρὸς ἐπιστροφήν, δύω ἡμέρας ἐν Σπέτσαις, φιλοξενούμενος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ κ. Κασιέρη, ἀρχαίου ταμίου τοῦ ἡγεμόνος Ἀλ. Σούτσου, καὶ γνωρίμου τοῦ πατρός μου. Ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ μετὰ ταῦτα ἐνυμφεύθη τὸν ἔμπορον κ. Σάρορ, καὶ ἔκτοτε ἀπώλεσεν ἐξ ἀσθενείας τὴν ὅρασιν.

Ἐνταῦθα ἔσχον ἀπροσδόκητον ἀναγνώρισιν. Ἐν ᾧ ἤμην παρὰ ταῖς Κυρίαις Ξάνθου, εἰσελθοῦσα εἰς ἐπίσκεψιν ἡ ἐν Σπέτσαις διατρίβουσα Κυρία Θεοδοσιάδου, ἠκολουθεῖτο ὑπὸ μεγάλου ὡραιοτάτου κυνὸς ἔχοντος παρδάλεως μέγεθος καὶ ὁράν. Ἡ κυρία του τῷ ἔδιδε

τὸ παράδοξον ὄνομα *Χμιλάτ*. Ἀπροσδοκήτως δέ, ἅμα ἰδών με τὸ νοῆμον ζῶον, ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ ἤρχισε νὰ μὲ θωπεύῃ. Ἀμέσως δ' ἀνεγνώρισα αὐτὸ ὡς ποτὲ ἐμὸν ἀγαπητὸν κῦνα, ὃν εἶχον ὅτε κατῴκουν τὴν καταῤῥεύσασαν οἰκίαν, καὶ εἰς ὃν εἶχον δώσει τὸ ὄνομα Ἰχνηλάτης. Ἀξιῶν δὲ καὶ νὰ τὸν ἀναθρέψω εἰς καλὰ ἤθη καὶ εἰς ὑποταγήν, ἔλαβον τότε μίαν ἡμέραν τὸ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας καὶ τὸν ἐκάλουν ἐπιτακτικῶς πλησίον μου προτιθέμενος ἂν μὲ ὑπήκουε, νὰ τὸν ἀνταμείψω. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἴτε τὰς ἀγαθάς μου προθέσεις μὴ ἐννοῶν, εἴτε μὴ ἐκτιμῶν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀντὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ, ἐστράφη πρὸς τὴν κλίμακα, κατέβη αὐτὴν ἔντρομος καὶ ἐγένετο ἀφανής. Πῶς ὁ κύων μου ἀνευρέθη ἐκεῖ εἰς τῆς Κας Ξάνθου, ἂν διέπλευσεν εἰς Σπέτσας νηχόμενος ὡς τοῦ ἀρχαίου Ξάνθου ὁ κύων, πῶς κατέστησε τὸ ὄνομά του γνωστὸν παραφθείρας αὐτὸ εἰς *Χμιλάτ*, μοὶ ἦτον ἀκατάληπτον. Ἀλλὰ βλέπων αὐτὸν εὐτυχέστερον τότε ἢ παρ' ἐμοί, διότι ἡ λευκὴ χεὶρ τῆς Κας Θεοδοσιάδου ἐθώπευε τὴν νοήμονα κεφαλήν του, δὲν ἠθέλησα νὰ λυπήσω οὐδ' ἐκεῖνον οὐδὲ τὴν νέαν κυρίαν του, καὶ ἀπέσχον ἐρευνῶν περὶ τῆς βιογραφίας του μετὰ τὴν ὀραπέτευσιν, οὐδ' ἤγειρα ἀξιώσεις διὰ τὴν ἀπόδοσίν του, ἀλλ' ἀφεὶς αὐτὸν εἰς τὰς νέας του σχέσεις, ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον νὰ εἰπῶ εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι μάταιος ἀπέβη ὁ πλοῦς.

5.

Τελευταία ἐποχὴ ἐπὶ Κυβερνήτου.

Ἐν τούτοις ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπετείνετο ἐν Ναυπλίῳ ὁριμύτερον συνδαυλιζομένη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύω μερίδων, τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς, αἵτινες ἔβλεπον ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ Κυβερνήτου τὸν θρίαμβον τῆς Ῥωσσικῆς πολιτικῆς,

ἤ, ὀρθότερον, τῶν τὴν εὔνοιαν τοῦ Κυβερνήτου καρπουμένων ἀντιπάλων αὐτῶν. Καθ' ὅσον ὅμως ἤμην ἤδη εἰς θέσιν τότε νὰ κρίνω, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Ἰω. Καποδίστριας, πλὴν τοῦ ἀδελροῦ του Βιάρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνὴρ ὀξύνους καὶ ὀραστήριος, εἰς ὃν ὅμως ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπέδιδε πολλὴν τὴν ὑπουλότητα καὶ τὴν ῥαδιουργίαν, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον οἰκεῖον αὐτῷ εἶχεν εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἐνεπιστεύθη τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα εἰς ἄνδρας μόνην ἰδιότητα ἔχοντας τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ἱκανότητα, οἷον τὸν Σπηλιάδην, τὸν Ν. Παπαδόπουλον, τὸν Ῥόδιον. Ἀλλὰ τοῦτο δυσηρέστει τινὰς τῶν ἀρχαίων κομματαρχῶν καὶ πολιτευομένων διότι ἔβλεπον μετ' ἀνησυχίας ὅτι ὁ λαὸς ἤρχιζε, λησμονῶν αὐτῶν τὴν ἐπιῤῥοήν, ν' ἀναγνωρίζῃ μόνον τοῦ νόμου τὴν δύναμιν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύω δυτικῶν δυνάμεων, ὁ Δάκινς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Ῥουὰν τῆς Γαλλίας, νομίζοντες, ἴσως οὐχὶ καθ' ὁδηγίας, ἀλλὰ κατ' αὐθόρμητον πολιτικήν, ὅτι χαρίζονται ταῖς ἰδίαις κυβερνήσεσιν ἂν ἀντέπραττον εἰς τὴν τοῦ Κυβερνήτου, ὡς εὐνοουμένου τῆς Ῥωσσίας, ἀντὶ νὰ συνιστῶσι σύμπνοιαν καὶ εἰς τοὺς νόμους ὑποταγήν, ἠρέθιζον ἐξ ἐναντίας τοὺς ἀντιπολιτευομένους, καί, ἂν δὲν ἐσυμβούλευον, βεβαίως ὅμως δὲν ἀπεδοκίμαζον αὐτὰ τὰ ἐκνομώτερα μέτρα. Τότε ἐγνώρισα κατὰ πρῶτον τὸν Κωλέτην, μετακληθέντα ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Σάμου, ἀποδοθείσης εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τῆς Κρήτης, κατ' ἀπόρασιν τῆς διπλωματίας, ὅπερ ἐπίσης ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξεμεταλλεύετο κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, εἶδον δὲ καὶ τὸν Χρηστίδην, τὸν παλαιόν μου διδάσκαλον, ἐπανελθόντα μετὰ τοῦ Κωλέτου, καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἤκουα αὐτὸν ὁμιλοῦντα ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου.

Ἐν τούτοις, ὑποκινουμένη, ὕψωσε σημαίαν ἀνταρσίας ἡ Ὕδρα, ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελθὼν ἐκεῖ, ἀνέλαβε τῆς ἐπαναστάσεως τὴν διεύθυνσιν, ὁ Μιαούλης, διαταχθεὶς ν' ἀπέλθῃ εἰς καθυπόταξιν τῆς νήσου, ἐπροτίμησε τὸ μεγαλουργὸν ἔγκλημα τοῦ νὰ πυρπολήσῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένον δίκροτον «τὴν Ἑλλάδα», καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ ἐπανέστη ἐν ὅπλοις ὁ Τσάμης ὁ Καρατάσσος. Οὕτω τότε

ἐπεδιώκετο ἡ εὐνομία ἐν χώρᾳ, ἥτις εἶχε νὰ εὐλογῇ τὸν Θεὸν ὅτι μόλις ἐσώθη παντελοῦς καταστροφῆς καὶ εἰσέλθει εἰς ὁδὸν εὐνομίας.

Τότε, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἀλληλογραφῶν ὁ Κυβερνήτης μετὰ τοῦ Πρίγκιπος Λεοπόλδου, τοῦ ἀρτίως ἐκλεχθέντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, τῷ παρέστησεν ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ θὰ ἦν δυσχερεστάτη, διότι οἱ Ἕλληνες ἀπαιτοῦσι κυβέρνησιν συνταγματικήν, δι' ἣν ἡ Ἑλλὰς οὐδόλως ἐστὶν ὥριμος. Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως εἶχόν τι ἐν μέρει ἀληθείας· ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις τῷ προσῆπτεν ὅτι τὰ ἔγραφεν ἵνα ἀποθαρρύνῃ τὸν Λεοπόλδον, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ νὰ δεχθῇ τὴν ὑψηλὴν θέσιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τοῦ Λεοπόλδου παραιτηθέντος πρὸς κοινὴν ἀγανάκτησιν, διότι καὶ οἱ ἀμεροληπτότεροι ἀπέδωκαν τὸ θεωρηθὲν τοῦτο ὡς ἐθνικὸν δυστύχημα εἰς τοῦ Καποδιστρίου ἂν οὐχὶ τὴν πρόθεσιν, ἀλλὰ κἂν τὴν ἐνέργειαν.

Τοῦτο ἀνέφλεξεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἐγὼ δέ, ἄπειρος βεβαίως ἔτι ἐντελῶς τῶν πολιτικῶν, ἐνδομύχως ὅμως συνησθανόμην ὅτι αἱ τοιαῦται συνταράξεις τῆς κοινῆς ἡσυχίας κατέστρεφον ἀντὶ νὰ ὑπηρετῶσι τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως εἰς ὃ ὤφειλον πάντες οἱ Ἕλληνες ἐκθύμως νὰ συνεργάζωνται. Διὰ τοῦτο δὲν εἶδον ἐκπληττόμενος ἢ κατεξανιστάμενος, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἀμέσως ἔπεμψεν, ἵνα καταβάλῃ τὴν στάσιν, δύναμιν στρατιωτικήν, τὸ τακτικὸν ἱππικόν, ὑπὸ τοῦ Καλλέργη τὴν ἀρχηγίαν.

Εἰς Ἀθήνας Β΄.

Ὅτε δ' οὗτος, καθ' ὃ καθ' ἑκάστην φοιτῶντα εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς τὰς συναναστροφάς του, μὲ προσεκάλεσεν ἂν ἤθελον νὰ τὸν συνοδεύσω μέχρι τινός, καὶ ἔπειτα νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν κτημάτων, ἃ εἶχε πρό τινος ἀγοράσει ὁ πατήρ μου ἐκεῖ, δὲν ἐδίστασα νὰ δεχθῶ, ὡς θὰ ἔπραττε πᾶς ἐκ συστήματος ἀντιπολιτευόμενος, καὶ ἵππον πολεμιστήριον ἀναβάς, ὅστις ἐτέθη

εἰς τὴν διάθεσίν μου, προεπορευόμην τοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, καὶ κατεσκηνώσαμεν τὴν πρώτην νύκτα ἐκτὸς τῆς Κορίνθου, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τὴν Κινέταν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Γερανίου· τὴν ἐπαύριον δ' ὑπερέβημεν τὰς Σκυρωνίας πέτρας (τὴν Κακὴν Σκάλαν), καὶ περὶ μεσημβρίαν, ἐν Μεγάροις, ἐχωρίσθην ἀπὸ τοῦ ἱππικοῦ, μεταβάντος πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἦσαν οἱ ἐπαναστατήσαντες, ἐν ᾧ ἐγώ, μισθώσας ἱππάριον, ἐξηκολούθησα τὴν ἄγουσαν πρὸς Ἀθήνας.

Πρὸ τῆς συντόνου ταύτης στρατιωτικῆς ἐνεργείας ἄπρακτος ἀπεσύρθη ὁ Καρατάσσος.

Ἐγὼ δέ, μὴ ὢν ἔτι πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἐκδρομάς, καὶ πρὸς τὸ ἡμέτερον κλίμα ἀπεσκληρυμένος, ἐπειδὴ ἤμεθα τότε ἐν μέσῳ τοῦ Ἰουλίου, δι' ὅλης δὲ σχεδὸν τῆς ἡμέρας ὡδοιποροῦμεν, ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, ἔχων πυρίφλεκτον τὸ πρόσωπον, καὶ εὐτυχὴς ἔπρεπε νὰ λογισθῶ ὅτι περιωρίσθην μόνον εἰς τὸ ν' ἀλλάξω ὡς ὄφεως ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐπιδερμίδα, ἀντὶ νὰ πάθω, ὡς δὲν ἦν ἀδύνατον, ἐκ κεραυνοβόλου σειριάσεως.

Κατῴκησα δ' ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκίαν παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορεᾶ, ἣν ὁ πατήρ μου διετήρει ἀντὶ μικροῦ ἐνοικίου, καὶ ὅτε, ὡς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ. Οἰκίαν δὲ τὴν ὀνομάζω, διότι τότε δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἀνὰ πάσας τὰς Ἀθήνας ἄλλη πολὺ ἀξιωτέρα τοῦ ὀνόματος. Κυριολεκτικῶς ὅμως ἔπρεπε νὰ τὴν ὀνομάσω ἐρείπιον, διότι ὅτε ἀνακαθήμενος εἰς τὴν κλίνην μου, ἥτις ἦν τὸ μόνον μου κάθισμα ἐν τῷ μόνῳ δωματίῳ τῆς κατοικίας μου, ἠσχολούμην ὡς κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἔπραττον, εἰς ἀνάγνωσιν ἢ γραφήν, κατὰ τὸ ἄλλο πέρας τοῦ δωματίου, διὰ τῶν μεγίστων ὀπῶν τοῦ σανιδώματος, τοῦ χωρίζοντός με ἀπὸ τοῦ προσγαίου ὀρόφου, ἔβλεπον προκύπτοντας ἕνα, δύω, τρεῖς, πέντε ἢ καὶ περισσοτέρους μῦς, μεγάλους ὡς γαλιδεῖς, ἐρχομένους στοιχηδὸν καὶ περικυκλοῦντας τὴν λεκάνην μου ἥτις ἔμενεν εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐν κοινωνίᾳ εὐωχουμένους. Τότε ἐλάμβανον τὸ σάνδαλόν μου, καὶ σκοπεύων τοῖς τὸ ἔρριπτον κατὰ

κεφαλῆς, αὐτοὶ δ' ἐμβρόντητοι ἔφευγον ὡς εἶχον τάχους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, βλέποντα ὅτι ὁ κεραυνὸς ἔμενε κατὰ γῆς ἀδρανής, καὶ δὲν ἦτον τόσον ἐπικίνδυνος, ὅσον ἐκ τοῦ κρότου τοῖς εἶχε φανῇ, τὰ αὐθάδη ζῶα ἐπανήρχοντο θρασύτερα, ἕως οὗ ἐπαναλάβω τὴν κατακεραυνοβόλησιν. Μέχρι τέλους ὅμως, βλέπων ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ διέρχωμαι πᾶσάν μου τὴν ἡμέραν εἰς ταύτην τὴν ἀτελεύτητον μάχην, ἐπροτίμων νὰ συνθηκολογήσω, καὶ ἄφηνον τοὺς ἐπιδρομεῖς μου εἰς ἀκώλυτον κατοχὴν τῆς λεκάνης, ἵνα καὶ αὐτοὶ μ' ἀφήσωσι ν' ἀναγινώσκω καὶ νὰ γράφω ἡσύχως.

Ἀνεγίνωσκον δὲ τότε τὸν Ἀνάχαρσιν Γαλλιστί, καὶ ἐξηκολούθουν γράφων τὰς *Ἀττικὰς νύκτας*, ἃς ὅμως ἔπαυσα ἀμέσως μετὰ τὴν τρίτην, συνιδὼν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς πρῶται γραφεῖσαι, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ παιδαριώδη γυμνάσματα.

Τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον τὴν φορὰν ταύτην καιρὸν περισσότερον νὰ διατρέξω λεπτομερῶς. Οἱ θάπτοντες αὐτὴν σωροὶ ἐρειπίων εἶχόν τι τὸ ποιητικῶς μυστηριῶδες, ὡς διηγουμένων παντοίας ἀγνώστους τύχας καὶ συμφοράς, καὶ στάδιον μοὶ ἐφαίνετο ἀνοίγων εἰς τὴν φαντασίαν εὐρὺ ὁ ὑπ' αὐτὰ τεθαμμένος κόσμος, ἀπέραντος, καταπληκτικός, ὁ κόσμος πρὸς ὃν αἱ ἀναγνώσεις καὶ ἡ ἀγωγή μου ἀνέτεινον τὴν διάνοιάν μου, ὁ κόσμος τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἤξευρον ὅτι ὑπῆρχον τὰ ὑπέρτατα ἀριστουργήματα τῶν ἀθανάτων καλλιτεχνῶν, καὶ διέκρινον τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου μου, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἦτον δεδομένον νὰ τὰ ἰδῶ, διότι οἱ Τοῦρκοι εἰς οὐδένα ἐπέτρεπον πρόσοδον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον εἰς ἐμέ, ὅστις φέρων τότε ἔτι, μέχρις οὗ τὴν φθείρω, τὴν στολὴν τοῦ Βυαρρῦ ἀξιωματικοῦ, εἰς ἣν ἐδικαιούμην, διότι δὲν εἶχον λάβει ἐκ Μονάχου ἣν πρὸ πολλοῦ εἶχον ζητήσει παραίτησιν, ἐθεωρούμην ὑπὸ τοῦ ἀγνοοῦντός με δήμου τῶν Ἀθηναίων ὡς πρόδρομος ἀγγέλλων τῆς πόλεως τὴν ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν.

Καθὸ δ' ἐπιτετραμμένος τοῦ ἀπόντος πατρός μου, μετέβην εἰς Μαραθῶνα ἵνα ἐπισκεφθῶ τὰ κτήματα ἃ ἐκεῖ εἶχεν ἀγοράσει, ἑλκυόμενος δὲ πολὺ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ χω-

ρίου καὶ ὑπὸ τῆς εὐκλείας ἢ ὑπὸ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προσόδου. Ἦσαν δὲ τὰ κτήματα ταῦτα ἀγροὶ διεσπαρμένοι εἰς τὸ ἀπέραντον πεδίον τῆς Περσεφόνου μάχης, καί τινες κῆποι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μαραθῶνος, παράγοντες καρποὺς ὡραίους, καὶ πρὸ πάντων καταπληκτικοῦ μεγέθους ῥώδια καὶ κυδώνια. Καὶ τούτων μὲν ἡ θέα ἀληθῶς μὲ ἔθελγεν. Ἀλλ' ἐγγυτέρα ἔρευνα μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων, ἴσως ὑπερβολικῶς πως τὰ δικαιώματα ἐκτιμῶντες, ἃ πρὸ δισχιλίων ἐτῶν ἐκτήσαντο ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ποτισθείσης ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν προγόνων των, ἐδυστρόπουν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς τὸν ἀγοραστὴν ἀνηκούσης μερίδος τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου, Κυριακήν, πορευθεὶς εἰς τὸ ἐν τοῖς ἀγροῖς κείμενον ἐκκλησίδιον, τὸ μόνον τότε μένον μὴ κατεδαφισθέν, συνήθροισα μετὰ τὴν λειτουργίαν τοὺς προϋχοντας τῶν χωρικῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ παρεκκλησίου καὶ τοῖς ἐδημηγόρησα περὶ καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἦτον δ' αὕτη ἡ ***παρθένος δημηγορία*** μου (the maiden speach) ἤτοι ἡ πρώτη ἣν τότε ἀπήγγειλα, καὶ νομίζω, ἂν καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι ὁριστικῶς νὰ τὸ εἰπῶ, ὅτι ἐπέτυχεν ὡς πρὸς τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Ὅτε δ' ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψω, ὁ κ. Τζιώτης, καὶ αὐτὸς ἐν Μαραθῶνι ἐγκτησάμενος, ἀλλ' ἐπιτυχέστερον ἡμῶν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῆ ἐντὸς τῶν κτημάτων του, μετὰ πολλῆς δὲ φιλοφροσύνης φιλοξενήσας με, μοὶ παρέστησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχον νὰ περιπέσω εἰς χεῖρας λῃστῶν, ὧν ἔβριθε τότε ἡ Ἀττική. Διὰ τῆς στολῆς μου, μοὶ εἶπεν, ὅτι θὰ εἵλκυον τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ ὑπολαμβάνοντές με ὡς υἱὸν πλουσίου ἀγοραστοῦ, ἴσως θὰ μὲ συνελάμβανον καὶ θὰ ἐζήτουν βαρέα λύτρα ἵνα μὲ ἀπολύσωσι. Κατὰ προτροπήν του λοιπὸν ὑπὲρ τὴν στολήν μου ἐνεδύθην φουστανέλλαν, καὶ ὑπ' αὐτὴν δ' ἔφερον τὸ ξίφος μου κεκρυμμένον, ἀλλ' εἰς ἄμυναν ἕτοιμον.

Οὕτω διαφυγὼν τὸν κίνδυνον, ἂν ὑπῆρχεν, ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἀπειρία μου παρ' ὀλίγον νὰ ἀποβῇ λίαν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήμιος. Ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπώλει τότε ἐπὶ δημοπρασίας τὰς προσόδους τῆς ἐπαρχίας· εἷς δὲ γνώριμός μου Ἀθη-

ναῖος (ὁ Στυλιανὸς Τσίγκρης) ἠθέλησε νὰ μὲ παρασύρῃ εἰς τὸ ν' ἀγοράσω αὐτάς. Καὶ τί μὲν θὰ ἦν τῆς ἄφρονος ταύτης ἐπιχειρήσεως τὸ ἀποτέλεσμα διὰ τὸν κ. Τσίγκρην, δὲν ἠξεύρω· δι' ἡμᾶς ὅμως θὰ ἐπέφερε καταστροφήν, ὅπερ εὐτυχῶς μετά τινας ἐρεύνας ἐγκαίρως ἐνόησα καὶ ἀπέσχον.

Θείρσιος.

Τότε περίπου ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον περισπούδαστος δι' ἐμὲ ξένος, ὁ σοφὸς Θείρσιος, ὃν ὡς ἄλλον πατέρα ἠσπάσθην. Ὀλίγας δ' ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του ἀπῆλθε, καὶ μὲ συμπαρέλαβεν, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Μυκηνῶν. Πρὸς αὐτὰς δὲ χωροῦντες, ἔφιπποι ἐννοεῖται, μάτην ἐζητήσαμεν καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Ἡραίου, ὁ δὲ Θείρσιος, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος ποιητοῦ χωρίον ἐπικαλούμενος, ἐνόμιζε κείμενον αὐτὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν, καὶ οὐχὶ ὡς οἱ μέχρις ἐκείνου περιηγηταὶ ἐπρέσβευον πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ κατὰ τὸ Ἄργος. Ἤκουον δὲ μετὰ πλείστου πόθου καὶ μετ' ὠφελείας τοῦ ἐπισήμου ἀρχαιολόγου τὰς ἰδέας περὶ τέχνης καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον τὰ πανάρχαια μνημεῖα, ἃ ἐπεσκεπτόμεθα, καὶ ἐμόρφουν τὴν κρίσιν μου κατ' αὐτάς. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως ἀνασκάψας, καὶ ἐμοῦ συνεργαζομένου, εὗρε τότε ὁ Θείρσιος τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, συνιστάμενον ἐκ παχέος καὶ στερεοῦ μίγματος, ἔχοντος τὴν ἐπιφάνειαν ἐρυθράν. Ὁμοίως δὲ ἐνήργησε μικρὰν ἀνασκαφὴν καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Τίρυνθος, καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ὀφρὺν εὗρεν ἔδαφος ἐξ ὁμοίου μίγματος, ἀλλὰ τούτου λευκοῦ, καὶ εἰς συμμέτρους ἀποστάσεις τετραγωνικὰς θέσεις βάσεων κιόνων, ὥστε εἶκασεν ὅτι ἐνταῦθα ἦν ἡ ναὸς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, ἡ τ' ἀνάκτορα τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος. Καὶ ἕτερον δ' οἰκοδόμημα ὡς τὸν θησαυρόν, ἀλλὰ κατερρυκὸς εἴδομεν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ὡς καί τινας τάφους ἀρχαιοτάτους.

Ἐκόμισε δ' ὁ Θείρσιος καὶ τὴν ἀγγελίαν, ἣ ἔφθασε συγχρόνως

μετ' αὐτῆς ὅτι ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος Λεοπόλδου ἐξελέγη ἢ ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεγῇ ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, Ὄθων, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ μεγαλοφυοῦς Λουδοβίκου, βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ἡ εἴδησις αὕτη ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι δεκτὴ μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς, διότι οὐδεὶς ἠγνόει τί ἡ Ἑλλὰς ὤφειλεν εἰς τὸν ἐστεμμένον φιλέλληνα, ὅστις τὸ Μόναχον εἶχε καταστήσει τὸ κέντρον τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνεργειῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐκ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ περιουσίας ἀδρὰ ἐχορήγει ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐτήσια βοηθήματα, καὶ τῶν Ἑλλήνων τὰ ἄθλα ἔψαλλε μετ' εὐγενοῦς ἐμπνεύσεως, καὶ διὰ τὴν δυσμένειαν ἀδιαφορῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἔπεμπε τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ἰδίου στρατοῦ νὰ συμπολεμῶσι μετὰ τοῦ Ζαβέλλα καὶ Καραΐσκου. Συγχρόνως δὲ διεδόθη ὅτι ὁ Θείρσιος ἦν διδάσκαλος τοῦ νέου Ὄθωνος, ὅπερ δὲν ἦν ἐντελῶς ἀληθές, διότι οὐχὶ εἰς τοὺς υἱούς, ἀλλ' εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου εἶχε διδάξει τὴν Ἑλληνικήν, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ὁ' ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ἰδιαζόντως. Διὰ ταῦτα, καὶ νομιζόμενος, προσέτι, ἴσως οὐκ ἀπεικότως, ὅτι ἐπέμφθη ἵνα προπαρασκευάσῃ ἐν Ἑλλάδι τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ πνεύματα, ἐδεξιώθη ὑπὸ πάντων ἐκθυμώτατα, φιλοτιμουμένων καὶ τῶν ἐν τῇ Κυβερνήσει καὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ γίνωσιν εἰς αὐτὸν ἀρεστοί, καὶ ὡς ἀληθὴς τῆς Ἑλλάδος φίλος, ἐτήρει τὴν πλάστιγγα μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων ἰσόρροπον, προσπαθῶν νὰ συμβιβάζῃ τὰ διεστῶτα καὶ νὰ συμβουλεύῃ τὰ δέοντα.

Πρὶν ὁ' ἢ ἀπέλθῃ, ὡς ἀπεφάσισεν, εἰς Πελοπόννησον πρὸς μακροτέραν ἀρχαιολογικὴν περιήγησιν, μοὶ διηγήθη ὅτι εἶδε τὸν Καποδίστριαν, τῷ ὡμίλησε περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὄθωνος, καὶ τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ δοθῇ αὐτῷ στέμμα βασιλέως, καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτὸς κυβερνῶν τὴν Ἑλλάδα, καί, παραλαβών, ν' ἀναθρέψῃ ἐπιτοπίως τὸν μέλλοντα Βασιλέα μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος αὐτοῦ.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦν βεβαίως ἐμφρονέστατον, καὶ ὑπηγορεύετο ὑπὸ τῶν ἀληθεστέρων συμφερόντων τοῦ τόπου, πρὸς ὃν, μένοντα ἥσυχον καὶ ἀστασίαστον, ἤθελεν εἰκειωθῇ ὁ μέλλων Βασιλεύς, καὶ

ἤθελεν ἀναλάβει ὥριμος τὰς ἡνίας, ἀφ' οὗ αἱ κυριώτεραι συντακτικαὶ καὶ νομοθετικαὶ πράξεις συντελεσθεῖσαι, ἤθελον τῷ ἐπιπεδώσει τὴν ὁδόν. Ἀλλ' ἀμέσως ἀντέταξα εἰς τὸν Θεῖρσιον ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προτεινομένων ὁ καιρὸς εἶχε παρέλθει, διότι τὰ κομματικὰ πάθη, ἃ οἱ ξένοι μάλιστα ὑπεδαύλιζον, εἶχον ἐξαφθῆ εἰς βαθμόν, ὥστε κατὰ τῆς τοιαύτης παρατάσεως καὶ ἐπισήμου ἐπικυρώσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδιστρίου, θὰ ἐξηγείρετο θύελλα, ἥτις καὶ αὐτὸν θὰ ἐκλόνιζε τὸν νέον θρόνον, καὶ ἑπομένως ὅτι δὲν ἐσύμφερεν ἡ ἐκτέλεσις τῆς προτάσεως, ἣν οὐδὲ δυνατὴν ἄλλως ἐνόμιζεν. — « Ἀλλά, μοὶ εἶπεν, ἂν θελήσωσιν αἱ μεγάλαι δυνάμεις, καὶ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησίν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, τί θὰ ἔχωμεν νὰ φοβούμεθα; » — Ὡς πρὸς αὐτὰς μέν, τῷ ἀπήντησα, ὑποπτεύω ὅτι αἱ τοσοῦτον σήμερον ἀντιπράττουσαι εἰς τὸν Καποδίστριαν, δὲν θὰ τὸ θελήσωσιν εἰλικρινῶς. Ἐκ μέρους δὲ τῶν Ἑλλήνων φοβοῦμαι. . . . . — « Τί φοβεῖσαι; » — « Ὡς τὰ πάθη ἐκορυφώθησαν, φοβοῦμαι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔγκλημα, φοβοῦμαι ὡς καὶ δολοφονίαν ». — « Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, μοὶ εἶπεν. Ἀλλ' ὁμιλοῦμεν καὶ πάλιν περὶ τούτων μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς Πελοπόννησον ». Καὶ ἀνεχώρησε.

6.

Δολοφονία.

Ἡ ἡμέρα τῆς συνδιαλέξεως ταύτης ἦτο, νομίζω, ἡ 18η Σεπτεμβρίου. Τὴν δὲ 21ην τὸ πρωὶ ἤμην ἔτι εἰς τὴν κλίνην, διότι εἶχον ἐργασθῆ ἐξώρας τὴν προτεραίαν, ὅτε θόρυβον ἤκουσα εἰς τὴν ὁδόν, ὡς πολλῶν ἀνθρώπων τρεχόντων, καὶ ἀντελήφθην μιᾶς φωνῆς ἥτις ἔλεγεν « *ἐβάρεσαν τὸν Κυβερνήτην* ». Ἐρρίφθην λοιπὸν ἀμέσως εἰς τὸ παράθυρον καὶ οἱ μὲν τρέχοντες ἐκεῖνοι εἶχον παρέλθει, εἰσώρμησε δ' ὁ ἡμέτερος Νικολῆς εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός μου, κείμενον ὑπὸ τὸ ἐμόν, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἐκτύπησαν, ἤ, ὡς

αὐτὸς ἐξήγει τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἔδειραν τὸν Κυβερνήτην. Ὅ,τι δήποτε, μοὶ ἐφάνη τοσοῦτον ἀπαισίως σπουδαῖον, ὥστε ἐν τῷ ἅμα ἐνδυθείς, κατέβην ἵνα ἰδῶ τί συμβαίνει. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Δελιγιάννη ἐλθόντες τινὲς μᾶς κατέστησαν γνωστὸν ὅτι, οὐχὶ ἔδειραν, ἀλλ' ***ἐδολοφόνησαν*** τὸν Κυβερνήτην, καὶ μετὰ ῥρίκης ἤκουσα ἐπαληθεῦσαν τὸ ἔγκλημα ὃ πρὸ τριῶν μόλις ἡμερῶν προέλεγον ὡς ὑπόθεσιν τῷ Θειρσίῳ, ὥστε καὶ οὗτος ὅτε μετὰ δύω ἡμέρας ἐπέστρεψε, μὲ ἠρώτα μὴ ἴσως ἐγνώριζον μελετωμένην τὴν δολοφονίαν.

Ἐν σπουδῇ δὲ τότε ἐξῆλθον τῆς οἰκίας, εἰ καὶ ὁ πατήρ μου φοβούμενος ἤθελε νὰ μ' ἐμποδίσῃ. Ἐπορεύθην δὲ πρὸς τοῦ Ν. Σκούρου, ἔνθα ὅμως εὗρον τὴν θύραν ἀσφαλῶς κεκλεισμένην· ὁπ' ὅ, παρελθών, μετέβην εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, πρὸς τὸν Σκ. Σοῦτσον, καὶ ἐκεῖ παρὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἤκουσα τὰς λεπτομερείας τοῦ φοβεροῦ δράματος. Αἱ ὁδοὶ πᾶσαι ἦσαν κεναί, αἱ οἰκίαι κλεισταί, καὶ κατήφεια καὶ τρόμος κατεῖχε τὴν πόλιν. Ἐγὼ δέ, ἐν ᾧ βραδέως ἐπανηρχόμην εἰς τὴν οἰκίαν, ᾐσθανόμην ἰσχυρὰν συνοχὴν τῆς καρδίας, ἀναλογιζόμενος ὅτι μόλις ἡ Ἑλλὰς ἀνακύψασα ἐξ αἱματηρῶν ἀγώνων, καὶ ἀποκτήσασα τὸ ἐπὶ αἰῶνας μάτην περιμενόμενον, τὸ τότε μόλις ὑποφῶσκον σέλας τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἰδοὺ ἐσφενδονίζετο αὖθις εἰς τῆς ἀναρχίας τὸν στρόβιλον, καὶ εἰς ἀγνώστους περιπετείας τοῦ μέλλοντος.

Οἱ Μαυρομιχάλαι, ὡς ἤκουσα, τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας τῆς στυγερᾶς αὐτῶν πράξεως, ἀπήγγελλον ἐνθουσιωδῶς τὸ βίαιον, καὶ ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔτι ἔποψιν οὐχὶ λίαν διακεκριμένον τελευταῖον ᾆσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τὸ ἐπαναλαμβάνον εἰς τὴν ἐπῳδόν του:

«Μιμητὴς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτων νέος, κτλ.»

ἐξεγειρον δὲ εἰς δολοφονίαν.

Ἡ ποίησις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις. Διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ κεκτημένος αὐτὴν ἔχει καὶ ἠθικὴν εὐθύνην περὶ τῆς χρήσεως ἣν ποιεῖται αὐτῆς.

Ἐκ τῶν δύω φονέων ὁ εἷς, ὁ Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τοῦ Πετρόβεη, ἐθανατώθη, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τόπου ὑπὸ τοῦ μονόχειρος σωματοφύλακος τοῦ Κυβερνήτου, τοῦ Κακλαμάνου, καὶ τὸ αἱματόφυρτον αὐτοῦ σῶμα ἐσύρθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ναυπλίου· ὁ δ' ἕτερος, ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόβεη Γεώργιος, ἐσώθη εἰς τὴν Γαλλικὴν πρεσβείαν, ἥτις ὅμως τὸν παρέδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἅμα κατηρτίσθη τοιαύτη προσωρινή. Ὁ Γεώργιος ἦν ὢν, φεύγοντα πρὸς τὴν πρεσβείαν, καὶ μακρόθεν παρακολουθούμενον ὑπὸ ὄχλου, εἶχον ἀκούσει κατ' ἀρχὰς ὅτε ἐξύπνησα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέφυγε παρ' ἡμῖν ὁ Σπυρίδων Σκοῦφος, ὅστις ἐν γένει δὲν διεκρίνετο ἐπ' ἀνδρείᾳ, τότε δὲ καὶ εἶχεν ἰδιαιτέραν φόβου ἀφορμήν, διότι ὁ ἀδελφός του Νικόλαος ἦν ἀντιπολιτευόμενος. Τὸν ἐδέχθην λοιπὸν ἐγὼ εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ τῷ παρεχώρησα τὴν κλίνην μου. Στρέψας ὅμως τὸ βλέμμα πρὸς τὸ παράθυρον, μετὰ ῥρίκης εἶδεν ὅτι ἀπ' αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, ἐφαίνετο τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν. Ὁ Ὑπουργὸς Σπηλιάδης κατῴκει ἐν αὐτῷ καὶ ἐδύνατο νὰ τὸν ἰδῇ, ἢ νὰ ὑποπτεύσῃ τὴν ὕπαρξίν του, ὅπερ ἦν, κατ' αὐτόν, φοβερόν! Ἔκλεισε λοιπὸν παράθυρα καὶ παραθυρόφυλλα, καὶ μᾶς κατεδίκαζεν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἰς σκότος. Εἰς τὸν κόλπον του δ' ἔφερε μικρὸν πιστόλιον, ἀλλὰ κενὸν πάντοτε, διότι περισσότερον ἔτι ἐφοβεῖτο τὸ πιστόλιον παρ' ἐκείνους καθ' ὧν ἔμελλε νὰ τὸ μεταχειρισθῇ. Τέλος ὅμως ἐπείσθη ὅτι παρ' ἡμῖν ἀσφάλεια καὶ ἐλπὶς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν, ὅτε ὁ πατήρ μου τῷ ἀνέγνω ὡραῖον ὑπόμνημα, ὃ ἐκεῖνος ἐφοβήθη ὡς σῶμα ἐγκλήματος, περὶ τῶν τότε πραγμάτων. Γαλλιστὶ γράψας αὐτό, τὸ εἶχε πέμψει εἰς τὸν διὰ Ναυπλίου κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διελθόντα Κάνιγγ. Ἐγένετο δ' εἰς πολλοὺς γνωστὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, καὶ ἐθαυμάσθη μεγάλως, ὥστε καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετά τινας μῆνας ὁ Γεώργιος Βασιλείου μετ' ἐνθουσιασμοῦ μοὶ ἀπήγγειλε τεμάχιά τινα αὐτοῦ ἐκ στήθους.

Καὶ ὁ κ. Σκοῦφος εἶχε γράψει κατὰ σύμπτωσιν καὶ αὐτὸς Γαλλικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀλλά, καθ' ὅσον τὸ ἐν-

θυμοῦμαι, πολὺ κατώτερον, πομπωδῶν ῥάσεων μᾶλλον ἢ σπουδαίων νοημάτων μεστόν. Μετὰ τ' ἀπαίσια συμβάντα δὲ οὐδεμίαν ἐτόλμησε νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ. Ἡ συνείδησίς του ὅμως ἀνησύχει καὶ οὐχὶ ἀσφαλὲς νομίζων νὰ διαμένῃ ἐν οἰκίᾳ συνενόχου τοῦ αὐτοῦ τολμήματος, ἐζήτησεν ἄσυλον ἀλλαχοῦ.

Πᾶν τὸ Ναύπλιον κατείχετο ὑφ' ὑποψίας καὶ διαβολῆς. Ἂν τις ἐτόλμα καθ' ὁδὸν νὰ ὁμιλήσῃ μεγαλοφώνως, ἔτι δὲ μᾶλλον νὰ γελάσῃ, ὁ διοικητὴς Ἀξιώτης καὶ ὁ ἀστυνόμος Ποταμιάνος τὸν συνελάμβανον, τὸν κατήγγελλον, ἢ καὶ τὸν ἐσημείουν ὡς ὕποπτον, καὶ ἐπιχαίροντα εἰς τὴν ἐθνικὴν συμφοράν. Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ συνέστη ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυβερνήτου Αὐγουστίνου, ἀνδρὸς καὶ πείρας ἐστερημένου καὶ ἱκανότητος, τοῦ στρατηγοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, καὶ τοῦ Ι Κωλέττου, ἄρτι ἐπανελθόντος ἐκ Σάμου. Ὑπεβλέπετο ὅμως ὁ Κωλέττης ὑπὸ τῶν συνεπιτρόπων του, καὶ πᾶσα ἡ ἰσχὺς ἦν παρὰ τῷ Κολοκοτρώνῃ, ὅστις εἶχε τὸν Αὐγουστῖνον ἁπλοῦν ὄργανον καὶ σκιάν.

Τοῦ Κυβερνήτου ὁ νεκρὸς ἦν πομπωδῶς ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἀρχεῖα ὅπου ἕκαστος ἐδύνατο νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀσπασθῇ. Ἀλλ' οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει καὶ τοὺς πολλούς, οὐ μόνον δὲν προσήρχοντο ἵνα ἐκφράσωσι λύπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν μέγαν νεκρόν, ἀλλὰ καὶ οἱ χυδαιότεροι ἐξυβρίζοντες ὠνόμαζον αὐτὸν *βακαλάον*, ὡς ὄθεν τάριχον ἀποξηρανθέντα.

Τέλος δ' ἐπεβιβάσθη εἰς πλοῖον τὸ σῶμα μετὰ μεγάλης παρατάξεως, ἣν εἶδα ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ Ν. Σκούρου, καὶ ἐπέμφθη νὰ κατατεθῇ ἐν Κερκύρᾳ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ταφεῖον. Ἐγὼ δὲ καὶ μέχρι τοῦδε ἐνθυμούμενος θλίβομαι διὰ τὴν ἀκηδείαν καὶ τὴν κουφότητα μεθ' ἧς πολλοὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐμοῦ ἔβλεπον τὰ τότε συμβάντα, καί τινες καὶ ἐπέχαιρον αὐτοῖς, μὴ κατανοοῦντες ὅτι ἦν ἐπ' ἀκμῆς ξυροῦ αὐτὴ τῆς Ἑλλάδος ἡ ὕπαρξις.

Μία τῶν ἀποφράδων ἐκείνων ἡμερῶν ἦν ἡ τῆς δίκης τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη, ἥτις ἔγινεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Ἴτς καλέ. Ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἡ εἴσοδος ἀπήτει εἰδικὴν ἄδειαν, ἣν ὅμως

εὐκόλως ἐγὼ ἔλαβον, καθ' ὅσον, πλὴν ἄλλων, εἶχον καὶ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ τότε καθήκοντα εἰδικοῦ εἰσαγγελέως διαταχθέντος νὰ ἐκτελέσῃ, τοῦ λοχαγοῦ Κωνστ. Ἀξελοῦ.

Τὸ δικαστήριον ἦν, ὡς τὸ τοῦ ἀρχαίου Ἀρείου Πάγου, ἐν ὑπαίθρῳ, ἴσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, «ἵνα οἱ δικασταὶ μὴ ὁμόστεγοι ὦσι τῷ *αὐθέντῃ*» (φονεῖ), ὑπαίθρῳ ὅμως κολαζομένῳ ὑπὸ σκηνῆς, διὰ τὴν ἔτι τότε ἐπικρατοῦσαν θερμότητα. Ἐπετράπη δ' ἡ εἴσοδος εἰς τὴν σκηνὴν εἰς ὀλιγίστους κατ' ἐξαίρεσιν, ἐν οἷς ἤμην καὶ ἐγώ. Ἐν τῷ μέσῳ ἦν τράπεζα περὶ ἣν ἐκάθηντο οἱ δικασταί· ἀλλὰ τίνες ἦσαν οὗτοι δὲν ἐνθυμοῦμαι καὶ νομίζω ὅτι οὐδὲ τοὺς ἐγνώριζον.

Μετ' οὐ πολὺ δ' εἰσήχθη ὁ ὑπόδικος, ἀνὴρ ὡραῖος, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ Μαυρομιχάλαι, τὴν Ἑλληνικὴν φέρων ἐνδυμασίαν, κάτωχρος δέ, καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀναποδράστου τύχης του, ἀλλ' οὐδὲ ταπεινὴν οὐδὲ προπετῆ ἔχων τὴν ἔκφρασιν. Λαβὼν δὲ τότε τὸν λόγον ὁ Ἀξελός, ἀπήγγειλε λόγον οὐχὶ μακρόν, βίαιον δὲ μᾶλλον ἢ εὔγλωττον, καὶ συνεπέραινεν ὅτι ὁ κατηγορούμενος, ὡς πατραλοίας πρέπει νὰ ἐκκοπῇ πρῶτον τὴν χεῖρα, καὶ ἔπειτα νὰ θανατωθῇ. Τοῦ κατηγορουμένου δὲ δικηγόρος ἦν, δὲν ἠξεύρω ἂν ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἢ ἂν αὐθορμήτως, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ὁ Κλονάρης, εἷς τῶν ἐπισημοτέρων νομομαθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συμμαθητὴς καὶ φίλος τοῦ ἀποθανόντος ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου Σούτσου. Οὗτος, καίτοι συνήθως πολλὴν ἔχων εὔροιαν λόγου, περιωρίσθη τότε εἰς ἐλάχιστα καὶ εἰς ἀσθενέστατα, διότι καὶ οὐδ' ἐδύνατο τὴν δολοφονίαν νὰ δικαιολογήσῃ, οὐδὲ τοῦ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθέντος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀθωότητα, οὐδ' ἐτόλμα, ἐπὶ τοῦ τότε ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων, ὡς ἐλαφρυντικὴν περίστασιν νὰ προτείνῃ κακὴν ἔθην τοῦ φονευθέντος κυβέρνησιν.

Μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν λοιπὸν τοῦ ὑποδίκου, τὸ δικαστήριον ὁμοφώνως κατεψήφισεν αὐτοῦ θάνατον, ἀλλὰ θάνατον τῶν πολεμιστῶν διὰ καταπυροβολισμοῦ, χάριν τῆς ἀνδρείας διαγωγῆς τοῦ Γεωργίου εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Ταχέως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐξετελέσθη ἡ καταδίκη εἰς τὸ πεδίον τὸ ἐκτεινόμενον ἐκτὸς τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς πρὸς τὴν ξηράν. Τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας τοῦ Ὑψηλάντου ἐπέβλεπον ὑπὲρ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ἐπὶ τὸ πεδίον ἐκεῖνο· καὶ ἐκεῖθεν εἶδον καὶ ἐγὼ τὸ τραγικὸν θέαμα.

Εἶδον τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ὅτε ἐν μέσῳ στρατιωτῶν, τῶν μὲν προηγουμένων, τῶν δ' ἑπομένων, κατήρχετο τὴν ἀπέραντον κλίμακα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Παλαμηδίου. Ὡς δ' ἔφθασεν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, ἔστη, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸ ἀπέναντι φρούριον τοῦ Ἄτς-καλέ, ἔκυψε μέχρις ἐδάφους τὴν κεφαλήν, διότι εἰς ἓν παράθυρον αὐτοῦ ἵστατο ὁ γέρων ἡγεμὼν τῆς Μάνης, ὅστις καὶ αὐτὸς ὡς ὕποπτος ἐκεῖ ἐκρατεῖτο, καὶ ἔβλεπε τὸν υἱόν του ἀγόμενον εἰς τὸν θάνατον! Τὸ θέαμα ἦν τῷ ὄντι σπαραξικάρδιον ὥστε νὰ κινήσῃ καὶ τοὺς τραχυτέρους εἰς ἔλεον.

Καταβὰς δ' εἰς τὸ εὐρὺ πεδίον τὸ ἐκτὸς τῆς πύλης, πέριξ πᾶν κατεχόμενον ὑπὸ παρατεταγμένων στρατευμάτων, ἔστη εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, καὶ παρεκάλεσε νὰ μὴ τῷ δέσωσι τοὺς ὀφθαλμούς, καί, ὡς μετὰ ταῦτα ἤκουσα, νὰ τὸν σκοπεύσωσιν εἰς τὴν καρδίαν. Τότε εἶδον προβάντα οὐλαμὸν ἐξ ἐννέα ἀνδρῶν· ὁ ἀξιωματικὸς ἔδωκε τὰ προστάγματα, διέταξε πῦρ! καὶ ἅμα ἠκούσθη ὁ καταπυροβολισμός, στραφεὶς δὲ περὶ ἑαυτὸν ὁ Μαυρομιχάλης, ἔπεσεν ἄπνους, ἑπτὰ φέρων εἰς τὸ στῆθος καιρίας πληγάς· τότε δὲ στρέψας τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδον δάκρυ καταῤῥέον εἰς τὴν ἰσχνὴν παρειὰν τοῦ παρ' ἐμοὶ ἀφώνως ἱσταμένου Ὑψηλάντου.

Πανταχοῦ ἐπεκράτει κατήφεια, καὶ φόβος, καὶ ἀμφιβολία περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀναρχία ἦν ἐπὶ θύραις. Ἡ τὸν ὀλοφονηθέντα Κυβερνήτην ἀντικαταστήσασα ἀρχὴ ἦν ὅλως προσωρινή, καὶ παντὸς κύρους ἐστερημένη. Ἡ μόνη τότε ὑφισταμένη νόμιμος ἐξουσία ἦν ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ἥτις συγκληθεῖσα ἤδη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, εἶχεν ἀρχίσει τὰς συνεδριάσεις της ἐν Ἄργει. Αὕτη ἦν τότε ἡ μόνη καταφυγή, καὶ συνῆλθε κατεπειγόντως ἵνα προνοήσῃ περὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν. Τὸ πάντων προὐργιαίτατον ἦν νὰ ἐγκατα-

στήσῃ Κυβέρνησιν ἔχουσαν νόμιμον τὴν ἀφετηρίαν, καὶ ἑπομένως ἐπιβαλλομένην εἰς παντὸς τοῦ ἔθνους τὴν ὑποταγήν. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων συνεδριάσεων αὐτῆς ἐπεφάνη ἀμέσως ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἔρις, ἧς τὴν μανίαν συνεδαύλιζον, ὡς ἐνομίζετο, καὶ ξέναι ἐνέργειαι. Καίτοι φονευθέντος τοῦ Κυβερνήτου, διέμενεν ὅμως ἡ κυβερνητικὴ μερὶς ἰσχυρὰ εἰσέτι, διότι διετήρει πᾶσαν τὴν διοίκησιν εἰς χεῖράς της, καὶ ἐπέκειτο ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῶν ὑπόπτων συνενοχῆς εἰς τὸ στυγερὸν ἔγκλημα. Ἀλλ' εἴτε διότι αἱ τρεῖς μεγάλαι δυνάμεις, αἱ διέπουσαι τότε τὴν τύχην τῆς Εὐρώπης, ἠμφισβήτουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, εἴτε διότι οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἀντηγωνίζοντο ἐξ ἰδίας φιλοδοξίας τίς νὰ φανῇ ἐπικρατέστερος, τὴν κυβερνητικὴν μερίδα τὴν συμπαθοῦσαν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας προστατευομένην, ἀπετάττοντο αἱ δύο ἄλλαι φατρίαι, αἱ φέρουσαι τὴν ἐπίκλησιν ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς, συνδυασθεῖσαι τότε εἰς μίαν.

Ἰδίως δ' ἐκορυφώθη ἡ διχόνοια ὅτε ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐκλογῆς μονίμου διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἣν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἤθελον ἐξ ἰδίων ὀπαδῶν νὰ καταρτίσωσι· διὸ καὶ ἡ συνέλευσις ἐσχίσθη δίχα, καὶ ἡ ἀντικυβερνητικὴ μερίς, ἥτις καὶ συνταγματικὴ ἐκλήθη, διότι ὡς πρόφασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῆς ἐπρότεινε τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλὰς διὰ συντάγματος ὁμοίου πρὸς τὸ Ἀγγλικόν, ἐψήφισε κυβέρνησιν τριμελῆ, συγκειμένην ἐκ τοῦ Γ. Κουντουριώτου, τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Ζαΐμη, οἱ τούτων δ' ἀντίπαλοι, ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἐξελέξαντο αὖθις πρόεδρον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυβερνήτου, Αὐγουστῖνον, καίτοι ἀνεγνωρισμένως ἀνίκανον. Ἐκ τοῦ δωματίου μου, ἐν ᾧ εἰργαζόμην, ἤκουσα θριαμβευτικοὺς πυροβολισμούς, τοὺς τῆς εἰσελάσεως τοῦ νέου Κυβερνήτου εἰς Ναύπλιον. Ἀλλ' εἰς τὰ ὦτά μου, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν καρδίαν μου ἠχησαν ὡς προάγγελοι νέων ὀλεθρίων ἀγώνων διὰ τὴν μόλις σωθεῖσαν Ἑλλάδα.

Καὶ τῷ ὄντι πολλαὶ δὲν παρῆλθον ἡμέραι, καὶ μετὰ συνοχῆς

καρδίας ἔβλεπον ἐκ τῶν παραθύρων μου, ἐξ ὧν ἡ θέα ἐξετείνετο ἐπὶ πᾶν τὸ Ἀργολικὸν πεδίον, τὸν καπνὸν καὶ τὸ πῦρ ἀδελφοκτόνων πυροβόλων εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους.

Τέλος οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ ἑαυτοὺς ἀποκαλοῦντες συνταγματικούς, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν, ἀπῆλθον ἐξ Ἄργους, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Κωλέττην, τὸ μόνον διαθέσιμον μέλος τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκλεχθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, διότι ἐκ τῶν ἄλλων δύω, ὁ μὲν Κουντουριώτης ἔμεινεν ἐν Ὕδρᾳ, ὁ δὲ Ζαΐμης, ἐπαμφοτερίζων, δὲν ἠθέλησε νὰ μακρυνθῇ τοῦ Ἄργους. Ὁπλαρχηγὸν δ' ἀνώτατον εἶχον τὸν Γρίβαν, καὶ ἀπῆλθον εἰς Μέγαρα νὰ συστήσωσιν ἄλλην κυβέρνησιν, ὥστε ἡ Ἑλλὰς εἶχεν οὕτω δυαρχίαν, μὴ πολὺ ἀπέχουσαν τῆς ἀναρχίας.

Ὅτε ἄλλοτε εἶχον ἀναγνώσει ἐν Πλουτάρχῳ τὸ δόγμα τοῦ Σόλωνος, ὅτι ἐν διχοστασίαις τῶν πόλεων ἕκαστος πολίτης ὤφειλε νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ μιᾶς τῶν μερίδων, δὲν ἐνόουν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, καὶ ἐσκεπτόμην κατ' ἐμαυτὸν ὅτι ὁ πατριωτικώτερον φρονῶν πρέπει νὰ οἰκτείρῃ τὰς διαιρέσεις, καὶ ν' ἀπέχῃ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν· ἀλλὰ τότε, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν αὐτὸς εὑρεθείς, ἔπραξα ὡς ἀπήτει ὁ Σόλων, καὶ ἐνόησα κατὰ πρῶτον ὅτι δικαίως ὡς ἀδιαφορία πρὸς τῆς πατρίδος τὴν τύχην θὰ ἐθεωρεῖτο ἡ ἀποχὴ ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν οἵων δήποτε, καλῶν ἢ κακῶν ὁδῶν, αἵτινες ἠνοίγοντο ἐμπρὸς αὐτῆς. Ὅτε ἔζη ὁ Κυβερνήτης, ἐν αὐτῷ ἔβλεπον τὴν ἐλπίδα τῆς τάξεως καὶ τῆς ὀργανώσεως, ἧς ἡ Ἑλλὰς εἶχε πρωτίστην ἀνάγκην. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ οὐδένα διέκρινον μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν του ἱκανὸν νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ, καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ἀγωνιζομένων ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας μοὶ ἐφαίνοντο ὡς ὑπαγορεύσεις ταπεινῆς φιλοδοξίας, εἰς ἣν ἐθυσιάζοντο τὰ ἀνώτατα τοῦ ἔθνους συμφέροντα· εἰς τὴν ἀντίπαλον δὲ μερίδα ἔβλεπον κἂν τεταγμένους τοὺς ἐνδοξοτέρους καὶ ἱκανωτέρους τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, πρεσβεύοντας ἀρχὰς ὅπως δήποτε εὐγενεστέρας. Καὶ ἤρχισα δυσανασχετῶν τότε πρὸς τὴν διαμονὴν ἐν Ναυπλίῳ, ἔνθα βαρύς, ὑπο-

πτος καὶ φιλέκδικος ἐπεκάθητο, τότε πλέον, ὡς ἦν ἐπόμενον, ὁ δεσποτισμὸς καὶ τὰ πάντα ἦσαν πλήρη ὑποψιῶν καὶ διαβολῶν. Εἶχον δὲ καὶ πολλὴν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῶ ὅπου ἐφρόνουν ὅτι οἱ ἀγνότεροι πατριῶται ὑπηρέτουν τὰ ὑγιέστερα τῆς πατρίδος συμφέροντα. Ἀφ' οὗ ὁ Κυβερνήτης, ὃν ἐθεώρουν ὡς ἄγκυραν τῆς εὐνομίας καὶ τάξεως, ἐξέλιπεν, ἔβλεπον τὴν Ἑλλάδα διεσπασμένην εἰς δύω ἀντίπαλα κόμματα· καὶ τὸ **συνταγματικὸν** ἦν δι' ἐμὲ τὸ πατριωτικώτερον καὶ εἰς τὰ αἰσθήματά μου μᾶλλον ἀνταποκρινόμενον, καὶ εἰς αὐτὸ ἤθελον νὰ προσφέρω τὰς ὑπηρεσίας μου. Καὶ ὁ πατήρ μου δέ, οὗ ὁ πατριωτισμὸς οὐχ ἧττον ἐξανίστατο πρὸς ὅσα ἔβλεπεν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Ναύπλιον καὶ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν νέων κτημάτων του.

Ἀλλ' εὔκολος δὲν ἦτο τότε οὐδ' αὐτὴ ἡ ἄδεια τῆς ἀναχωρήσεως, οὐδ' ἡ χορηγία διαβατηρίου ἀπαραιτήτως ἀπαιτουμένου μετ' ἐγγυήσεως ὅτι δὲν θέλει γίνει αὐτοῦ κατάχρησις, δηλαδὴ ὅτι δὲν θέλει χρησιμεύσει εἰς μετάβασιν παρὰ τοῖς ἀντιπάλοις. Ταύτην ἐχορήγησεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Βασίλειος Χριστακόπουλος, ὅστις ἔχαιρε τὰ πιστὰ παρὰ τῇ Κυβερνήσει, καίτοι λάθρα φρονῶν τὰ τῶν συνταγματικῶν, συγγενὴς δ' ὢν τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη ἐπίσης ὑπὲρ αὐτῶν συμπαθοῦντος.

Ἦν δὲ τότε ἐν Ναυπλίῳ, Γερουσιαστοῦ θέσιν κατέχων, ὁ Ῥήγας Παλαμίδης, ὅστις, καίτοι ὑπηρετῶν ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἐδίσταζε καὶ ν' ἀλληλογραφῇ συγχρόνως μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις. Οὗτος, γράψας ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, μοὶ ἐζήτησεν ἓν Γαλλικὸν γεωγραφικὸν λεξικὸν ὃ εἶδε παρ' ἐμοί, καὶ χωρίσας τὸ δέρμα τοῦ περικαλύμματος, παρενεῖρεν αὐτὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ναστοχάρτου, καὶ ἔπειτα ἐπεκόλλησε πάλιν τὸ δέρμα. Διὰ τοιούτου τεχνάσματος ἀσφαλῶς ἀποκρύψας αὐτήν, μοὶ τὴν ἔδωκεν ἵνα τὴν φέρω εἰς τὸν Κωλέττην.

Οὕτως ἀπήλθομεν ἔφιπποι, ὁ πατήρ μου, ἐγώ, καὶ ὁ ὑπηρέτης ἡμῶν Νικολῆς.

Β.

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1.

Εἰς Ἀθήνας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοιπορίας πρὸ μεσημβρίας τῆς πρώτης ἡμέρας παρῆλθεν ἄνευ τινὸς συμβάντος. Ἀλλὰ περὶ τὴν δείλην ἤλθομεν εἰς κοιλάδα ὅπου ἐντὸς περιφράγματος ἐρρούρουν στρατιῶται τοῦ Κολοκοτρώνη. Νὰ διαφύγωμεν αὐτοὺς οὐδ' εὔκολον ἦν οὐδ' ἀκίνδυνον, διότι ἡ παρέκβασις ἡμῶν ἐκ τῆς ὁδοῦ ἐδύνατο νὰ μᾶς καταστήσῃ ὑπόπτους. Ταῦτα ἀναλογισθείς, ἐκέντησα τὸν ἵππον μου, ἔφθασα πρῶτος πάντων ἐμπρὸς τοῦ παραπήγματος, καὶ ἐπέζευσα, προσειπὼν φιλικῶς τοὺς στρατιώτας, καὶ ζητήσας νὰ μᾶς ἐπιτρέψωσι ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς πλησίον των. Ἅμα δὲ ἔφθασαν καὶ οἱ λοιποί, εἶπον εἰς τὸν ὑπηρέτην ἡμῶν νὰ μᾶς δώσῃ τυρὸν καὶ οἰνόπνευμα, καὶ ἐπρόσφερα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὥστε ταχέως ἐγίναμεν φίλοι, καὶ μᾶς ἀφῆκαν ἀνενοχλήτους ν' ἀναχωρήσωμεν.

Τῇ δ' ἑσπέρᾳ κατελύσαμεν εἰς Κόρινθον, πόλιν ἐν ᾗ ἄγρυπνος ἦν ἡ δυσπιστία καὶ ἡ κατασκοπία πρὸς τοὺς διερχομένους, καὶ πᾶσα δυσκολία παρενεβάλλετο εἰς αὐτούς, πρὸς παρακώλυσιν μεταβάσεως πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Ταῦτα γινώσκων, παρήγγειλα εἰς τοὺς ἀγωγιάτας νὰ φέρωσι τὸ πρωὶ τοὺς ἵππους πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰς τὴν καλύβην εἰς ἣν ἐκοιμήθημεν, ἵνα ἀναχωρήσωμεν νύκτα ὡς νύκτα ἐφθάσαμεν, καὶ διέλθωμεν οὕτως ἀπαρατήρητοι. Τὴν

ἐπαύριον λοιπὸν ἡμεῖς ἐγερθέντες εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν, ἡτοιμάσθημεν· ἀλλ' οἱ ἵπποι δὲν ἤρχοντο. Ἡ ὥρα παρήρχετο, ἡ ἡμέρα ἐπῆλθεν, αἱ πρῶται ὧραι αὐτῆς παρῆλθον, καὶ οἱ ἵπποι πάντοτε δὲν ἐφαίνοντο. Ὅτε δ' ἔκραξα τοὺς ἀγωγιάτας καὶ τοὺς ἐπέπληξα, ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶχον ἀπολέσει τὴν κλεῖδα τοῦ σταύλου! Ὅτι πρόφασις ἦν τοῦτο γελοία ἀμφιβολία δὲν ὑπῆρχεν. Ἀπῆλθον ἐπομένως πρὸς τὸν διοικητήν, τῷ ἐζήτησα νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναχώρησιν, καὶ μετὰ πολλὰς ἀρνήσεις του καὶ ἐπανειλημμένας μου προσπαθείας, μόλις κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω, καὶ οὕτως ἀπελθόντες, ἐφθάσαμεν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς Μέγαρα.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν εὕρομεν οὔτε τὸν Κωλέττην οὔτε τὸν Χρηστίδην, θέσιν γενικοῦ ὑπουργοῦ παρὰ τῇ συνταγματικῇ κυβερνήσει κατέχοντα, ἀλλ' ἀμφότεροι εἶχον ἀπέλθει εἰς Περαχώραν, ἀπέναντι τῆς Κορίνθου. Διαμείναντες λοιπὸν δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀργοὶ ἐν Μεγάροις, ἐκεῖθεν, ἐπειδὴ δὲν ἐπέστρεφον, ἀπήλθομεν εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς Ἀθήνας ἄγουσα δὲν ἦτο οὐδ' ἐκείνη τότε ἀπηλλαγμένη δυσκολιῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ χώρα ἐξετείνετο τότε μέχρι τοῦ Ἀττικοῦ πεδίου, καὶ ὁ Κορυδαλὸς καὶ ὁ Αἰγάλεως ἦσαν τὸ ὅριον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς, ὥστε ἡ Ἐλευσὶς ἦν Ἑλληνική, καὶ κατείχετο ὑπὸ στρατιωτῶν τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως καὶ διοικητὴς αὐτῆς ἦν ὁ Ζάχος Μήλιος, ἀδελφὸς τοῦ Σπύρου Μηλίου. Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν ἦν ἀκίνδυνον, ἀπεδείκνυε τὸ συμβὰν τοῦ κ. Δρόσου, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, ἐκ Χαλκίδος ἐρχόμενος, συνελήφθη παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα ὡς ὕποπτος συμπαθειῶν πρὸς τοὺς συνταγματικούς, καὶ ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον δέσμιος. Εἰς ἡμᾶς ἑπομένως, τοὺς ἐκ τῶν συνταγματικῶν Μεγάρων ὁδοιποροῦντας, καὶ οὐδὲ κἂν τὴν συνείδησιν ἐλευθέραν ἔχοντας ὅτι δὲν συμπαθοῦμεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπηγόρευε ν' ἀποφύγωμεν ὅσον ἐνῆν τὴν προσέγγισιν τῆς Ἐλευσῖνος· διὸ καὶ, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν πεπατημένην, τὴν παραθαλάσσιον, ἥτις ἦν ἡ εὐθεῖα, ἐτράμομεν διὰ τῆς ὀρεινῆς πρὸς τὴν Μάνδραν· ἀλλ' ὅτε ἐξ αὐτῆς προελθόντες, κατέβημεν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον, ἀνεκαλύψα-

μεν μακρόθεν, ἐκτὸς τῆς Ἐλευσῖνος, στρατιώτας ἐνόπλους, οἵτινες δυστυχῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀνεκάλυψαν· καὶ δὴ ἤρχισαν ἐν τῷ ἅμα νὰ τρέχωσιν ἐφ' ἡμᾶς.

Ἐκεῖ τότε ἀπητεῖτο ἀπόφασις καὶ ταχύτης. Τὴν πρώτην συνέλαβον ἐγώ, ὡς ὁ τῆς συνοδίας ἱπποτικώτερος, καὶ τὴν δευτέραν ἀπήτησα παρὰ τοῦ ἵππου μου, κεντήσας αὐτόν, καὶ πτερώσας τὸ συνήθως νωθρὸν αὐτοῦ βῆμα. Τότε καὶ οἱ λοιποὶ μὲ παρηκολούθησαν, καὶ οὕτω τὴν δίωξιν φεύγοντες κατωρθώσαμεν νὰ εἰσελάσωμεν εἰς Χασιώτικα Καλύβια, τὰ κατέχοντα περίπου τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς Θρίας, κατεχόμενα δ' ὑπὸ φρουρᾶς συνταγματικῆς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάσσου, καὶ ἐκεῖθεν ἀσφαλῶς καὶ ἀφόβως πλέον μετέβημεν εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἐκ νέου κατελύσαμεν εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν μεμισθωμένην οἰκίαν τοῦ Χέλμη παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορειᾶ. Ἀλλ' ὀλίγας ἡμέρας ἔμεινα ἐνταῦθα· διότι μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἄσκοπον ἀργίαν, ἀπεφάσισα, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, νὰ ἐπιστρέψω εἰς Μέγαρα, ἀφ' οὗ διὰ τῆς πρώτης ἡμῶν μεταβάσεως εἰς Ἀθήνας ἐλύθη ἡ ὑπὲρ ἡμῶν δοθεῖσα ἐγγύησις ὑπὸ τοῦ Χριστακοπούλου. Ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ φιλελεύθεροι ἰδέαι, ἃς οἱ ἐν Μεγάροις οἱ μὲν ἐπρέσβευον οἱ δὲ ἴσως ἐπροφασίζοντο, εἶχον πάσας τὰς συμπαθείας μου, καὶ ηὐχόμην νὰ ἰδῶ αὐτὰς κυρουμένας δι' ἐθνικοῦ ψηφίσματος, ὥστε ὁ μέλλων νὰ ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν νὰ εὕρῃ αὐτὰς ἤδη νομίμως ἐπικρατούσας· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐθεώρουν τὴν ἐκλογὴν βασιλέως ὡς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας τῆς κλυδωνιζομένης Ἑλλάδος, καὶ πιστεύων ὅτι ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε συμφέρον καὶ πρόθεσιν νὰ παρεμποδίσῃ αὐτὴν πρὸς ἴδιον ὄφελος, ὡς ὁ Κυβερνήτης εἶχε προκαλέσει τὴν τοῦ Λεοπόλδου παραίτησιν, ἔκρινον ὅτι ὁ θρίαμβος τῶν συνταγματικῶν, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἐγγυᾶτο ὑπὲρ αὐτῆς. Διὰ ταῦτα ἤμην ἀνυπόμονος νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα, καὶ νὰ θέσω ἐμαυτὸν εἰς τῆς ἐκεῖ Κυβερνήσεως τὴν διάθεσιν.

Τὸ διάβημά μου τοῦτο ὅταν ἔμαθεν ἐν Ὀδησσῷ ὁ τότε ἐν Ῥωσσίᾳ πολλῆς ἀπολαύων ὑπολήψεως Ἀλέξανδρος Στούρζας, ἀνέκραξεν, ὡς ἡ μήτηρ του μοὶ ἔγραψεν ἔπειτα, ἐλεεινολογῶν με, ὅτι κα-

λῶν γονέων υἱὸς εἰς τοσοῦτον ἔφθασε διαφθορᾶς, ὥστε νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

2.

Μέγαρα.

Περιδεθεὶς ὅμως ἐγὼ τὸ ξίφος τοῦ ἀξιωματικοῦ, τὸ δὲ πυροβόλον μου δοὺς εἰς τὸν συνοδεύοντά με πεζὸν παῖδα, συνοδοιπόρον δ' ἔχων τὸν Ἀνδρέαν Μιαούλην, ἀνεψιὸν τοῦ ὁμωνύμου ναυάρχου, πεζὸν καὶ αὐτὸν καὶ φέροντα ἐπίσης πυροβόλον καὶ πιστόλια, ἐκίνησα μίαν πρωΐαν, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ διευθύνθην οὐχὶ διὰ τοῦ Δαφνίου πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα, ἀλλὰ διὰ τῶν Χασίων πρὸς τὰ Χασιώτικα Καλύβια, ὅπου ὁ Βάσσος εἰσέτι ἐστάθμευεν. Ἐλθὼν δὲ πρὸς αὐτόν, τῷ εἶπον ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα· ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως καὶ λύπης ἤκουσα ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι οἱ Κυβερνητικοὶ προερχόμενοι ἐξ Ἐλευσῖνος, κατεῖχον πᾶν τὸ Θριάσιον, καὶ συνελάμβανον τοὺς διερχομένους. Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου δὲ ἂν δὲν διετέλει ὁ ἴδιος εἰς οἱανδήποτε κοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις, ἂν δὲν ἔπεμπεν ἐπιστολὰς πρὸς αὐτούς, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι πρὸς τοῦτο ἐξέλεγεν ἐνίοτε ὀκτὼ ἢ δέκα ἐκ τῶν γενναιοτέρων καὶ ἐμπειροτέρων στρατιωτῶν, οἵτινες διὰ νυκτός, ἀπὸ βράχου εἰς βράχον καὶ ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον κρυπτόμενοι, καί, ὁσάκις μετ' ἐχθρικῶν περιπόλων συνηντῶντο, πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, μετέφερον τὰς ἐπιστολάς. Καὶ ἀπόψε, μοὶ εἶπε, θὰ πέμψω στρατιώτας ὁμοίως· ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ὁδοιπορίας διὰ σέ, προσέθηκεν ἀποβλέπων μετὰ λεπτοῦ μειδιάματος, χαρακτηριστικοῦ δι' αὐτόν, εἰς τὴν ὄψιν μου, ἥτις ἦν μειρακίου τότε μᾶλλον παρὰ πολεμιστοῦ. — Ὅ,τι εἶναι δι' ἄλλους, ἀρχηγέ, δὲν βλέπω διατί νὰ μὴ εἶναι καὶ δι' ἐμέ, ἀπεκρίθην μετά τινος ὑπερηφανείας. Στέλλετε ἀπόψε στρατιώτας;

— Ἂν σὲ βαστᾷ, ἀπεκρίθη γελῶν, ἀπόψε περὶ τὰς δέκα.

Οὕτω παρέμεινα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὰ Καλύβια, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ ἄλλοι ἐξ Ἀθηνῶν διευθυνόμενοι πρὸς τὰ Μέγαρα, οἱ ἀξιωματικοὶ Γενσδέλης καὶ Πανταζόπουλος, καὶ ὁ Κυριακίδης, διοικητὴς χρηματίσας καὶ βουλευτής. Οὗτοι μαθόντες τὴν συνεννόησίν μου μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, μετά τινας δισταγμοὺς ἰδίως ἐκ μέρους τοῦ Κυριακίδου, ἀπεφάσισαν νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν συνοδείαν.

Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν, ὡπλισμένοι ὡς ἕκαστος εἶχεν ὅπλων, καὶ συνοδευόμενοι ὑπ' ὀκτὼ στρατιωτῶν οὓς ὁ Βάσσος μᾶς ἔδωκεν, ἀνεχωρήσαμεν καταυγαζόμενοι ὑπὸ λαμπρᾶς πανσελήνου ἣν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐδ' ἐθαυμάζομεν ὡς οἱ ποιηταὶ οὐδ' ἐψάλλομεν ὡς οἱ ἐρωτόληπτοι, ἐξ ἐναντίας τὴν κατηρώμεθα διότι μᾶς κατεπρόδιδεν. Ἀπὸ τοῦ χωρίου παρετείνετο εἴς τινα ἀπόστασιν ταπεινὸν τειχίον, καὶ ἦν τοῦτο τὸ μόνον ἡμῶν προφυλακτήριον, δι' ὃ καὶ παρηκολουθοῦμεν τὴν γραμμὴν αὐτοῦ ἔσωθεν, κύπτοντες ὅσον ἐδυνάμεθα, ἵνα αἱ σκιαὶ ἡμῶν συγχέωνται μετὰ τῆς τοῦ προφράγματος, ἐκρύπτομεν δὲ τὰ ὅπλα ἵνα μὴ ἀνταναklῶσι τὸ φῶς τῆς σελήνης εἰς τοὺς κατασκοπεύοντας ἐξ Ἐλευσῖνος ἢ εἰς τὰς περιπόλους αὐτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ τειχίον ἔπαυσε, δύω τῶν στρατιωτῶν προηγοῦντο ἡμῶν μέχρι γῆς κύπτοντες, διηρεύνων τοὺς πέριξ θάμνους, καὶ ἀφ' οὗ εὕρισκον ὅτι οὐδὲν ὕποπτον ἐκεῖ ἐκρύπτετο, ἔνευον πρὸς ἡμᾶς, οἵτινες ὁρμῶντες ἐν σιωπῇ ἐφθάνομεν μέχρις αὐτῶν. Τότε δ' ἀπεσπῶντο δύω ἕτεροι στρατιῶται πρὸς ἐξέτασιν τῶν περαιτέρω θάμνων, καὶ οὕτως ἐχωροῦμεν βῆμα πρὸς βῆμα. Ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅτι ὁ διαρκὴς οὗτος καὶ πάντοτε ἀνανεούμενος κίνδυνος οὐδένα φόβον μοὶ ἐνέβαλλεν, ἀλλ' ἀμυδρόν τι αἴσθημα λύπης, ὅτι Ἕλληνες ἐπολεμοῦμεν πρὸς Ἕλληνας. Εἶχον δὲ προσέτι δι' ἐμὲ ἡ κρυπτοβασία ἐκείνη καὶ ἡ ὥρα, καὶ τὸ ἀμφίβολον φῶς εἰς ὃ τὰ πάντα πέριξ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐφαινόμεθα ὡς σκιαί, ἰδιαίτερόν τι θέλγητρον, ὀλιγώτερον ὅμως, ὡς φαίνεται, ἐκτιμώμενον ὑπό τινων τῶν συνοδοιπόρων. Εἷς κἂν ἐξ

αὐτῶν, ὁ Κυριακίδης ἐκ Κύθνου, ὅστις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ ταῦτα ἐπολιτεύετο, καὶ Νομάρχου μετὰ ταῦτα κατέλαβε θέσιν, κατελήφθη ὑπὸ πόνων ἐξ ἐκείνων οὓς ὁ φόβος ἐπιφέρει πολλάκις, οὓς ὅμως εἰς αὐτὸν εἶχε πιθανῶς προξενήσει καὶ ἡ τῆς νυκτὸς ὑγρασία· ἦσαν δὲ τόσον σφοδροί, ὥστε τῷ κατέστη ἀδύνατον νὰ βαδίσῃ καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ τὸν πέμψωμεν ὀπίσω εἰς τὸ χωρίον· ἐκεῖ δὲ ἐδέθη ἐρ' ἑνὸς τῶν φορτηγῶν, τῶν φερόντων ἡμῶν τὰ σκεύη, καὶ ἐστάλη τὴν μακρὰν ἀλλ' ἀσφαλῆ κατὰ πάσης προσβολῆς ὁδὸν τῶν ὀρέων, ἵνα φθάσῃ ὅπως καὶ ὅτε δήποτε.

Ἡμεῖς δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν κινδυνώδη ἡμῶν πορείαν ἄνευ τινὸς συμβάντος μέχρις οὗ, μετὰ μίαν ὥραν περίπου, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χεῖλος μικροῦ ῥεύματος διατέμνοντος τὴν ὁδόν. Ἐνταῦθα δ' ὁ ὑπαξιωματικὸς τοῦ Βάσσου, ὁ ὁδηγῶν τὴν μικρὰν ἐκστρατείαν, μᾶς παρήγγειλε ταπεινῇ τῇ φωνῇ νὰ μείνωμεν ἀκίνητοι, κρυπτόμενοι ὅσον ἐδυνάμεθα ὀπίσω τῶν δένδρων, μέχρις οὗ δύω στρατιῶται, οὓς προέπεμψεν ἵνα ἐρευνήσωσι τὸ ῥεῦμα, μή τις ἐγκρύπτεται εἰς αὐτὸ ἐνέδρα, μᾶς καλέσωσι διὰ σημείου ἐκ τοῦ ἑτέρου χείλους, ὅτε ἔπρεπε νὰ ὁρμήσωμεν, καὶ μεθ' ὅσης εἴχομεν ταχύτητος τῶν ποδῶν νὰ διέλθωμεν τὸ ἐπικίνδυνον χωρίον, διότι πιθανὸν ἐκεῖ νὰ μᾶς παρεμόνευον οἱ ἀντίπαλοι.

Οὕτως ἐμένομεν καὶ τὴν ἀναπνοὴν ἀναστέλλοντες, ὅτε μυστικῶς μᾶς ἐδόθη ἡ ὁδηγία νὰ ἑτοιμασθῶμεν εἰς ἄμυναν. διότι δύω ἄνδρες ἐφάνησαν εἰς τὸ ἀντιπέραν χεῖλος κρυφίως βαδίζοντες. Ἀμέσως ἔσυραν οἱ στρατιῶται τὰ πυροβόλα ἀπὸ τῆς ζώνης των, καὶ ἐγὼ τὸ ξίφος ἀπὸ τῆς θήκης του, καὶ ἐπροσμένομεν τὴν στιγμὴν τῆς συμπλοκῆς, ὅτε τρεῖς ἀμβλεῖς συριγμοί, τὸ περιμενόμενον σύνθημα, μᾶς ἀνήγγειλον ὅτι οἱ πρόπολοι ἡμῶν, οἵτινες ἦσαν αὐτοὶ οἱ ὡς ἐχθροὶ ἐκληρθέντες, οὐδὲν ἐνόμιζον ὅτι ἀπήντησαν ὕποπτον. Τότε, οὕτως ὡς εἴχομεν τὰ ὅπλα διὰ χειρῶν, ἐρρίφθημεν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ῥύακος, καὶ τὸν διῆλθον πάντες ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, πλὴν ἑνὸς μόνου, ἐμοῦ, ὅστις εἰς ὕφυγρόν τι μέρος ὀλισθήσας κατὰ τὴν κινδυνωδεστέραν στιγμήν, ἀντί, ὡς παρηγγέλθην, ν' ἀναβῶ

τρέχων τὴν ἀντιπέραν κλιτύν, ἔπεσα μακρὸς πλατὺς εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ῥύακος, ἐπεσμαράγδησε δέ μου τὸ ξίφος, ὥστε εἰς καὶ μόνος τῶν ἀντιπάλων ἂν ἐκεῖ μοὶ ἐπεβουλεύετο, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν διαφύγω. Ἀλλὰ τὴν εἰρηνικὴν χαράδραν οὐδεὶς ἐρρύρει, πλὴν τῆς ἀργυρᾶς σελήνης καὶ τῆς φιλικῆς ἀηδόνος· δι' ὃ καὶ ἄνευ τραγικῆς καταστροφῆς ἠγέρθην, καὶ φθὰς τοὺς λοιποὺς, ἐξηκολούθησα ἀσφαλῶς τὴν ὁδόν μου.

Μετά τινα δὲ χρόνον, ἡ ὁδὸς διῆλθε τόσον πλησίον τῆς Ἐλευσῖνος, ὥστε οὐ μόνον ἐβλέπομεν τὰς πυρὰς τοῦ Ζάχου, εἰς ἃς περιεκάθηντο οἱ στρατιῶται, οὐδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι ἡ ἄγρα παρήρχετο ἐντὸς σχεδὸν βολῆς πυροβόλου, ἀλλ' ἠκούομεν καὶ τὰς μανιώδεις ὑλακὰς τῶν κυνῶν των, οἵτινες ἔνοιαν τῶν συμβαινόντων λαμβάνοντες, κατήγγελλον ἡμᾶς εἰς τοὺς ῥαθύμους ῥουρούς. Οὐχ ἧττον ὅμως μετὰ πλείστων προφυλάξεων διεφύγομεν καὶ τοῦτον τὸν κίνδυνον, καὶ περὶ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Μάνδραν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν συνταγματικῶν.

Ἐνταῦθα δ' ὁ τὴν ῥουρὰν διοικῶν, κρίνας ὅτι τοῦ ὃ ἔφερον μετ' ἐμαυτοῦ πυροβόλου ὅπλου ἐδύνατο πρὸς καθιέρωσιν τοῦ μέλλοντος Συντάγματος νὰ γίνῃ πατριωτικωτέρα χρῆσις εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ χεῖρας παρὰ εἰς τὰς ἐμάς, τὸ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου εἰς ὃν τὸ εἶχον ἐμπιστευθῆ. Εὑρίσκων δὲ καὶ αὐτὸς ἐγώ, ἂν οὐχὶ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἱκανῶς πειστικά, ἀλλὰ τοὺς τρόπους δι' ὧν θὰ εἶχε νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ ἀκαταμαχήτους, ἐπροτίμησα νὰ συμπληρώσω τὴν πατριωτικὴν θυσίαν, καὶ πρὸς τῷ πυροβόλῳ τῷ ἔδωκα καὶ τὸ *σελάχι*, ἢ τὴν ζώνην ἥτις χρησιμεύει ὡς βελοθήκη.

Τὴν δ' ἐπαύριον μετέβημεν εἰς Μέγαρα· ἀλλ' οὐδὲ τότε εὗρον ἐκεῖ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῆ διαρκῶς εἰς Περαχώραν, ὡς ἀσφαλεστέραν καὶ μᾶλλον ἀπρόσιτον ἐκ θαλάσσης, προσέτι δ' εὐχερέστερον κοινωνοῦσαν μετὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Μείνας ἑπομένως εἰς Μέγαρα, ἔγραψα πρὸς τὸν Χρηστίδην, ὅτι ἤλθον πρόθυμος ὢν νὰ συνυπηρετήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἰδεῶν ὧν ἐκεῖνοι ὑπερεμάχουν, καὶ τὸν παρεκάλουν,

ὡς μ' ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ πρῶτα γράμματα, οὕτω νὰ μοὶ διδάξῃ καὶ ἤδη τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ νὰ γίνω εἰς τὴν πατρίδα ὠφέλιμος.

Ἐν Μεγάροις ἐδόθη καὶ εἰς ἐμέ, ὡς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖ τότε παρεπιδήμους, καλύβη πρὸς ἐνοίκησιν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνεκάλυψα ὅτι μοὶ εἶχε δοθῆ ἡ μᾶλλον ἐπιζήτητος τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις οὐδαμῶς διέφερε τῶν λοιπῶν. Ἦτον καὶ αὐτὴ μακρὸν παραλληλεπίπεδον, ἔχον τοὺς τοίχους, ὡς καὶ τὸ ἔδαφος, διὰ τοῦ ἐγχωρίου πηλοῦ κεχρισμένους, καὶ στίλβοντας ἐκ καθαριότητος. Εἰς τὸ μέσον δὲ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν ὑπῆρχεν ἡ θύρα, χρησιμεύουσα συγχρόνως καὶ ὡς παράθυρον, μικρὰ καὶ τοσοῦτον ταπεινή, ὥστε καὶ ἐγὼ αὐτός, ὁ βραχυσωμότερος πάντων ἴσως τῶν μετασχόντων τῆς συνταγματικῆς ἐκστρατείας, ἔπρεπε νὰ κύπτω ἵνα εἰσέρχωμαι, καὶ κλεῖθρον μὴ γνωρίζουσα, μόνον δὲ διὰ ξυλίνου μοχλοῦ κλειομένη, ὅταν, σπανίως, ἐκλείετο· παρὰ δὲ τὴν θύραν ἦν ἡ ἑστία, χρησιμεύουσα καὶ εἰς μαγειρεῖον, καὶ εἰς θέρμανσιν καὶ εἰς φωτισμόν κατὰ τὸν χειμῶνα. Εἰς τοὺς τέσσαρας δὲ τοίχους ἐκρέμαντο τὰ μαγειρικὰ καὶ τὰ ὑφαντικὰ καὶ λοιπὰ οἰκιακῆς ἐργασίας σκεύη, εἰς τὰς γωνίας ἦσαν συσσωρευμένα τὰ κιβώτια, τὰ στρώματα καὶ τὰ ἐφαπλώματα ἅπερ ἀνειλίσσοντο πᾶσαν νύκτα, καὶ πάλιν ἐστιβάζοντο πᾶσαν πρωΐαν, καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς ἐξετείνετο, ἀντὶ στέγης δῶμα ἐπίπεδον, χρησιμεῦον συγχρόνως καὶ εἰς ἐξώστην καὶ ὁδὸν ταῖς ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπερκειμέναις οἰκίαις, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ Μέγαρα κεῖνται ἐπὶ δύω λόφων.

Ἀλλ' ἄλλο ἦν τὸ ἰδιαίτερον πλεονέκτημα τῆς οἰκίας ταύτης, καθ' ὃ ὑπερεῖχε πασῶν τῶν λοιπῶν.... ἡ καλλονὴ τῆς οἰκοδεσποίνης. Ἦν δ' ἀληθῶς ἐξαίσιος αὕτη, καὶ θαυμαζομένη ἐν αὐτοῖς τοῖς Μεγάροις ἔνθα ὡς γενικὸν πλεονέκτημα ῥημίζεται τὸ καλλος τῶν γυναικῶν, βεβαία καὶ ὑπερτάτη ἀπόδειξις ὂν καὶ αὐτὸ τῆς τῶν Μεγαρέων γνησίας Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἣν συνεπικυροῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν οἰκιῶν, καὶ ἡ ἀψόγως Ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων, ἐν ᾧ πολλὰ τῶν πέριξ χωρίων, ἡ Ἐλευσὶς φέρ'

εἰπεῖν, ὁμιλοῦσιν, ἢ κἂν τότε ὡμίλουν, τὴν Ἀλβανικήν, καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν, ἀναπολοῦσα τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Μεταξὺ ὅμως τῶν ὡραιοτέρων ἐγχωρίων γυναικῶν διέπρεπε, κατὰ πάγκοινον ὁμολογίαν, ἡ ἐμὴ οἰκοδέσποινα ***Κανέλλω*** καλουμένη διὰ τοῦ κυρίου αὐτῆς ὀνόματος, εἰκοσαέτης ἴσως τότε γυνή, ἔχουσα Καρυάτιδος ἀνάστημα, καὶ πρόσωπον οἷον ὁ Ἀπελλῆς πρέπει νὰ ἐφαντάσθη τὸ τῆς Ἀναδυομένης του. Τοιαύτη λεπτότης χαρακτήρων μετὰ τοσαύτης εὐγενείας περὶ τὴν ἔκφρασιν ἐστὶ φαινόμενον σπανιώτατα εἰς χωρικὴν ἀπαντώμενον. Διὰ τοῦτο, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἡ οἰκία ἐκείνη ἦν λίαν περιμάχητος, καὶ πολλοὶ τῶν τὰ μάλα ἰσχυόντων ὁπλαρχηγῶν ἀπῄτουν αὐτὴν ὡς κατάλυμα, ἀφ' οὗ τὸν οἰκοδεσπότην εἶχον τάξει ὡς ἀρχηγὸν ἐθνοφυλάκων, νὰ φρουρῇ μακρὰν τῶν Μεγάρων, εἰς τῶν Γερανίων τὰς στενωπούς. Διὰ τοῦτο δ' ἐπίσης στενοχωρουμένη ἡ ἀστυνομία, καὶ μὴ θέλουσα νὰ φανῇ μεροληπτική, ἐπροτίμησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ τῆς παροιμίας ὅτι τῶν δύω, πολλῷ δὲ μᾶλλον τῶν πολλῶν, μαχομένων ὁ τρίτος πρῶτος, ἔκρινεν ὡς τοιοῦτον τρίτον ἐμέ, ταχθέντα ἐκεῖ ὡς ἄγρυπνον φύλακα τοῦ θησαυροῦ ὃν ἡ καλύβη ἐνέκλειεν. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶχε δι' ἐμὲ τὴν συνέπειαν ὅτι συνεχέστατα ἐδεχόμην ἐπισκέψεις ὁπλαρχηγῶν, ἃς δὲν ὤφειλον οὔτε εἰς τὸν βαθμόν μου οὔτε εἰς ἄλλην τινά μου ἐπισημότητα, διότι τότε ἤμην ἀγένειος πρώην ἀνθυπολοχαγός, οὔτε εἰς τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην των, διότι ἐξ ἐναντίας μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως θὰ μ' ἔβλεπον ἀναχωροῦντα τῶν Μεγάρων καὶ κενοῦντα ἦν ἀστυνομικῇ διαταγῇ κατεῖχον ἐπίζηλον θέσιν.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο μετ' ὀλίγον, διότι ἀπαντῶν ὁ Χρηστίδης εἰς τὴν ἐπιστολήν μου, μὲ προσεκάλεσε νὰ μεταβῶ εἰς Πέρα-Χώραν πλησίον του. Ἅμα δ' ἀνεχώρησα, ἔμαθον ὅτι μὲ διεδέχθησαν εἰς τὴν οἰκίαν δύω φίλοι μου ἀξιωματικοί, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἕτερον. Καὶ τίς μὲν ἦν αὐτῶν ἡ ἐν τῇ οἰκίᾳ συμπεριφορὰ ἀγνοῶ· ἠξεύρω δὲ μόνον ὅτι ποτὲ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους δὲν διῆλθον διὰ Μεγάρων, χωρὶς ἡ σεμνὴ ἀρχαία μου οἰκοδέσποινα νὰ σπεύσῃ

πρὸς ἐμέ, φέρουσά μοι ἀπαρχὰς τοῦ κήπου ἢ τοῦ ὀρνιθῶνός της, εἰς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης δι' ἣν ἡ παρουσία μου τῇ παρέσχε προστασίαν κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὴν κινδύνων, καὶ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν συμπεριφοράν μου.

Ἅμα λοιπὸν κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου, ἀπεράσισα τὴν αὐτὴν νύκτα ν' ἀναχωρήσω, ἀνυπόμονος ὢν ν' ἀρχίσω ἣν ἐξελάμβανον ὡς ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος. Λέγω δὲ τὴν νύκτα, διότι ἐλλείψει πάσης δημοσίας τάξεως, τὸ μόνον τότε προστατεῦον τὸν ὁδοιπόρον κατ' ἐνεδρῶν ἢ πολεμίων ἢ ληστρικῶν ἦν τῆς νυκτὸς ἡ σκοτία. Ἅμα λοιπὸν αὕτη ἐπῆλθε πυκνή, διότι ἡ νὺξ ἦν ἀσέληνος, ἀνεχώρησα μετὰ μόνου τοῦ ὑπηρέτου μου ἔφιππος, καὶ μόνα ἐφόδια ἔχων τὰς εὐχὰς τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καί τινας πλακοῦντας ὧν μικρὸν σάκκον ἐπέμεινεν ἡ ἀγαθὴ γυνὴ νὰ ἐξαρτήσῃ ἐκ τοῦ ἐφιππίου μου.

3.

Πέρα - Χώρα.

Ἐκ Μεγάρων δὲ δὲν ἔλαβον τὴν δημοσίαν ὁδόν, τὴν τῆς *Κακῆς σκάλας* ἢ τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν, διότι ὑπῆρχεν ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐν ὥραις νυκτὸς αὐτὴ δὲν θὰ ὑπελείπετο τῆς ἀρχαίας της φήμης, καὶ προσέτι διότι ἡ ὁδὸς ἐκείνη ἔφερε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Ἰσθμόν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Διηυθύνθην ἑπομένως πρὸς τὴν βόρειον τοῦ Γερανίου πλευράν, καί, ἀποβὰς τοῦ ἵππου, ἀνέβην πεζὸς τὴν ἔρημον καὶ τραχεῖαν αὐτοῦ κλιτύν. Ὅτε δ' ἔφθασα εἰς τὴν κορυφήν, ἀνεκάλυψα ὅτι εἶχον ἀπολέσει, πεσόντα ἐν τῷ σκότει κατὰ κρημνῶν, καὶ τοὺς πλακοῦντας τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καὶ τὸ δερμάτινον προσκεφάλαιον, ὃ ἕως τότε περιέφερον πανταχοῦ ὡς μόνην ὁδοιπορικὴν σκευασίαν μου.

Εἰς τὴν κορυφὴν δὲ τοῦ ὄρους, εἰς τὸν λεγόμενον *Ἀέραν*, εὗρον

μονήρη μικρὰν καλύβην, χρησιμεύουσαν εἰς φυλακεῖον τῶν Συνταγματικῶν, καὶ ἀρχιφύλαξ ἦν ὁ Μεγαρεὺς σύζυγος τῆς οἰκοδεσποίνης μου, ὅστις παρ' αὐτῆς βεβαίως γνωρίζων τὰ τῆς διαμονῆς μου ἐν τῇ οἰκίᾳ των, μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα. Καὶ ἔξω μὲν ἡ κορυφὴ ἦν κεκαλυμμένη ὑπὸ χιόνος· ἐντὸς δέ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς καλύβης, ἔκαιε λαμπρὰ πυρά, θερμαίνουσα καὶ φωτίζουσα τὸ περιέχον, καὶ περὶ αὐτὴν ἐκάθηντο εἰς γραφικὰς θέσεις οἱ φύλακες.

Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν διέκρινά τινα φέροντα εὐρωπαϊκὸν ἔνδυμα. Ἐπλησίασα . . . καὶ ὁποία ἔκπληξις ἀμοιβαία! Ἀνετινάχθη καὶ ἐκεῖνος ἀναγνωρίσας με, καὶ μ' ἐνέκλεισεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Ἦτον ὁ Θείρσιος! Ἀπήρχετο εἰς Ἀθήνας, πρὸς ἐπίσκεψιν ἀρχαιολογικήν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἵνα, ἀπαλλαγεὶς τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐπικρατούσης ὑπόπτου μυστικότητος, ἐπιτηρῇ ἐκ προσεχεστέρου καὶ ἐλευθερώτερον τὰ συμπτώματα τῆς ἐπαναστάσεως, περὶ ὧν μετὰ φιλελληνικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐμερίμνα.

Συνδειπνήσαντες ἐκ τῶν λιτῶν του ἐφοδίων, εἰς ἃ ἐγὼ δὲν εἶχον νὰ προσθέσω τὴν συμβολήν μου, διότι οἱ πλακοῦντές μου ἦσαν τότε *ἑλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε πᾶσι* τοῦ Γερανίου, ἐμείναμεν ἐπί τινας ὥρας ἔτι ἄγευστοι ὕπνου καὶ συνδιαλεγόμενοι, ἢ μᾶλλον ἐγὼ ἤκουον ἀπλήστως τοῦ χρηστοῦ καὶ σοφοῦ ἀνδρός, οἰκτείροντος τὴν Ἑλλάδα, ὅτι μόλις ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ ἐσπαράττετο ἤδη ὑπ' ἐμφυλίων ῥήξεων. Περὶ δὲ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοιπορίαν του πρὸς ἀνατολάς, ἐγὼ δέ, ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου, ἐπανέλαβον αὐτὴν πρὸς δυσμάς, διατρέχων τὰς ἐνδοτέρας κοιλάδας αἵτινες μὲ ἀπεμάκρυνον ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ ἑσπέρας ἔφθασα εἰς θέσιν τινὰ Χωρίον μὲν καλουμένην, καὶ ὡς εἰκάζω, κειμένην κατὰ τὰς ἀρχαίας *Πηγάς*, τότε δ' ἐγκαταλελειμμένην ὑπὸ τῶν κατοίκων διὰ τὸν φόβον τῆς ἀναρχίας, φρουρουμένην δ' ὑπὸ σώματος Κρητῶν, οἵτινες ἠκολούθουν τοὺς συνταγματικούς, ἀλλὰ πολλὴν ἐμπιστοσύνην δὲν ἐνεποίουν εἰς τοὺς ἐγχωρίους. Καὶ πρόληψις μὲν βεβαίως ἦτον ἡ κατ' αὐτῶν ἰδέα· ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι τῆς προλήψεως ταύτης, ἣν ἤθελε νὰ μ' ἐμ-

βάλη ὁ ἀγωγιάτης μου, δὲν ἔμεινα οὐδ' ἐγὼ ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος, ὅτε ἀπήντησα τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἄνδρας γιγαντιαίους, γυμνὰς ἔχοντας τὰς ἐντόνους κνήμας, περιπολοῦντας διὰ τῶν φλώμων, διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ χωρίου εἰς ὕψος δένδρων αὐξηθέντων, καὶ τὴν ἀτμοσφαῖραν ὀληθηριαζόντων, θηρεύοντας δὲ διὰ μακροτάτων πυροβόλων τοὺς ἀδεσπότως περιφερομένους καὶ ἐξαγριωθέντας χοίρους τῶν ἐρήμων ἐπαύλεων.

Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ νοσῶδες καὶ ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἀσφαλὲς φαινόμενον χωρίον ὀφείλων νὰ διανυκτερεύσω κατέλυσα εἰς ἔρημον οἴκημα ὡς τὸ ἀσφαλέστερον ἐκτιμηθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου, διότι κατ' ἐξαίρεσιν εἶχε θύραν εἰς ἣν αὐτὸς ἐκ προστυχουσῶν ὁσκῶν προσέθηκεν ὅσους ἐδυνήθη αὐτοσχεδίους μοχλούς. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ δείπνου, διότι ἔλειπον τὰ πρῶτα στοιχεῖα αὐτοῦ, κατεκλίνθημεν, ζητοῦντες παρὰ τοῦ Μορφέως τὴν λήθην τῆς πείνης.

Μόλις ὅμως ἐκλείσαμεν τὰ βλέφαρα, ὅτε ἰσχυροὶ κτύποι ἐκλόνισαν τὴν θύραν, καὶ ὁ ὑπηρέτης μου ἀνεπήδησε τρέμων, καὶ πιστεύων ὅτι ἡ τελευταία ἡμῶν ὥρα ἐσήμανεν. Ἀλλ' ἐγώ, ἐννοῶν ὅτι ἂν μὲν οἱ κόπτοντες τὴν θύραν ἦσαν ἐχθροί, ἡ ἀντίστασις ἦν ἀνωφελής, ἢ καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβής, ἂν δὲ φίλοι, γελοία, ἔσπευσα ν' ἀνοίξω, καὶ εἰσώρμησαν μετὰ βοῆς γνώριμοι ὁδοιπόροι, μεταβαίνοντες ὡς ἡμεῖς εἰς Πέρα-Χώραν, ἐν ἄλλοις ὁ Ι. Κ. Σοῦτσος, ὁ Δοντᾶς ἐπιλεγόμενος, ἀνὴρ τὰ πιστὰ χαίρων παρὰ τοῖς πολιτικοῖς, καὶ ἰδίως παρὰ τῷ Κωλέττῃ, καὶ ὁ Κ. Δούκας ὁ ὢν καὶ παρὰ τῷ Καλλέργῃ ἤδη ἐν Ναυπλίῳ ἀπηντήσαμεν, πρωτότυπος χαρακτήρ, περισσότερα λέγων ἢ πράττων, ἐπ' ἀνδρείᾳ καυχώμενος, ἀλλὰ τότε μᾶλλον θορυβῶν ὅταν μάλιστα ἐφοβεῖτο. Οὗτοι εἶχον καὶ συνοδίαν ἰσχυράν, ἥτις μᾶς ἐξησφάλιζε, θεῖσα φρουρὰν περὶ τὴν καλύβην, καὶ ἐφόδια ἄφθονα ἐξ ὧν ἐδειπνήσαμεν. Τὴν δ' αὐγὴν ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν, καὶ ἅμα ἀφιχθέντες εἰς Πέρα-Χώραν, ὁ Σοῦτσος καὶ ἐγὼ ἐπορεύθημεν εἰς τοῦ Χρηστίδου, ὃν εὕρομεν ἔτι κοιμώμενον, καὶ ὃν ἐγὼ ἐξύπνησα διὰ τοῦ γνωστοῦ «*Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα*».

Ὁ Χρηστίδης περιχαρῶς μᾶς ἐδεξιώθη, καὶ κατ' ἐντολήν του μοὶ ὡρίσθη καλύβη χωρικοῦ εἰς κατοικίαν. Πρὶν δ' ἢ μεταβῶ εἰς αὐτήν, εἷς ἐκ τῶν συνοδοιπόρων μου, οὗ ἐπιτραπήτω νὰ λησμονήσω τὸ ὄνομα, ἀλλ' οὐχὶ ὁ Δούκας, ἐφάνη περιελθὼν εἰς δυσχέρειάν τινα ἐκ πλούτου μᾶλλον ἢ ἐκ πενίας προερχομένην. Προκειμένου νὰ πληρώσῃ τὸν ἀγωγιάτην του, προσήνεγκεν αὐτῷ μέγα ἱσπανικὸν χρυσοῦν νόμισμα, τιμώμενον περὶ τὰς 90 δρ. Ἀλλ' εἰς ἣν κατάστασιν ἦσαν τότε τὰ οἰκονομικά, τά τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά, οὐδείς, οὐδ' αὐτὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἂν ὑπετίθετο ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Πέρα-Χώρας εἶχε ταμεῖον, θὰ ἦν εἰς κατάστασιν πρὸς τοιαύτην ἀργυραμοιβήν, ὁπότε καὶ ὁ συνοδοιπόρος ἐζήτησε καὶ ἐδανείσθη παρ' ἐμοῦ τ' ἀναγκαῖα διὰ τὸ ἀγώγιον, πληρωτέα ἅμα τὸ πολύτιμον νόμισμα ἤθελεν ἐξαργυρωθῆ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ἔμαθον, καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσα ὅτι τὸ νόμισμα ποτὲ δὲν ἐξηργυρώθη, καὶ ὅτι ὁ συνοδοιπόρος μου καὶ πρὶν καὶ ἐπὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔζησεν ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ αὐτοῦ, πολλαπλάσια αὐτῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δανειζόμενος.

Ἐκ τῆς πρώτης δ' ἡμέρας ἀμέσως κατετάχθην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, συγκειμένης τότε ἐκ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς προεμνημόνευσα, ἣν δ' ἀντιπροσώπευεν ἢ μᾶλλον ἀντικαθίστα ἐν Πέρα-Χώρᾳ ἓν μόνον μέλος ὁ Κωλέττης, ἔχων δὲ καὶ αὐτὸς ἕνα μόνον ὑπουργὸν τὸν τὰ πάντα ποιοῦντα Χρηστίδην. Ἐπροσπάθησε δ' οὗτος ἐκ τῶν ἐνόντων στοιχείων νὰ καταρτίσῃ γραφεῖον, ἀλλὰ τοῦτο ἦν δύσκολον, διότι ἔλειπον τὰ στοιχεῖα, καὶ προσέτι διὰ λόγους εὐνοήτους ἔλειπον καὶ οἱ πόροι δι' ὧν αὐτὰ ἐλκύονται ἢ δημιουργοῦνται. Διὰ τοῦτο ὁ Χρηστίδης ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἦλθον νὰ τῷ προσφέρω.

Τῆς ὅλης ἐργασίας τὸ βάρος εὗρον ὅτι εἶχε πρὸ ἐμοῦ ὁ ἐξ Αἰγίου Ἰωάννης Οἰκονόμου, ἀδελφὸς τοῦ τῷ Κωλέττῃ ἀφωσιωμένου Κλεομένους. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὴν τοιαύτην ἀφελεστάτην κυβέρνησιν περιστοιχίζοντες· ἀλλὰ σύροντες τὰ αὐτοσχέδια καὶ ἀκίνδυνα ξίφη των, καὶ πολλὰ περὶ φιλελευθέρων αἰσθημάτων

καυχώμενοι, εἰς οὐδὲν εἶχον τὴν προθυμίαν ἢ τὴν ἱκανότητα νὰ χρησιμεύσωσιν.

Ἡ καλύβη ἥτις μοὶ ὡρίσθη εἰς κατοικίαν, ἔκειτο, ὡς αἱ πλεῖσται τῆς Πέρα-χώρας, ἐπὶ ἀποτόμων κρημνῶν, δι' ὧν οἱ κάτοικοι τὴν νύκτα δαυλοὺς κρατοῦντες ἀναβαινοκατέβαινον, καὶ γραφικώτατον ἦν τὸ θέαμα αὐτῶν οὕτω νυκτοβατούντων. Καθ' ἑκάστην, μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῶν δύω μετὰ μεσημβρίαν μετέβαινον ἐγὼ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εὐρύχωρον, πεπαλαιωμένον δωμάτιον ὅπου κατῴκει ὁ Χρηστίδης καὶ εἶχε καὶ τὸ στρῶμά του καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους. Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ εἰργαζόμην, δηλαδὴ συνήθως ἀντέγραφον, μέχρι δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅτε ἀπηρχόμην εἰς τοῦ Κωλέττου μετὰ τῶν εἰσερχομένων ἐγγράφων, ἵνα λάβω σημείωσιν τῶν περὶ ἐνεργείας διαταγῶν του, καὶ εἶτα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ γραφεῖον, ἐξηκολούθουν γράφων δι' ὅλης τῆς νυκτός, πολλάκις μετὰ τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου, ὅστις, ὡς ἐμπειρότερός μου εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας, ἦν ὁ κυρίως συντάκτης. Ὁ δὲ Χρηστίδης, εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου ἐπὶ τοῦ στρώματός του ἀνακαθήμενος, ἔγραφεν, ὡς τράπεζαν ἔχων τὸ κιβώτιόν του. Ἐνίοτε, ἀπαυδῶν, ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς μηλωτῆς του, καὶ εἰς τὸ κιβώτιον κλίνων αὐτήν, ἐκοιμᾶτο ἐπὶ ἓν τέταρτον, καὶ πάλιν ἐξυπνῶν ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν δι' ὅλης τῆς νυκτός, διότι καθ' ἑκάστην, ἅμα τῇ αὐγῇ ἀνεχώρουν οἱ ταχυδρόμοι. Ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνδρὸς μοὶ ἐνέπνεε θαυμασμὸν καὶ φιλοτιμίαν πρὸς ἁμιλλαν.

Ἀφ' οὗ δὲ καλῶς ἐξημέρωνεν, ἀνηρχόμην εἰς τὴν καλύβην μου, καὶ ἐκεῖ ἐκ τεμαχίου ξηροῦ ἄρτου ἀποτραγών, καὶ συνήθως καί τινας ἐλαίας προσθείς, ἃς οἱ ἀγαθοὶ οἰκοδεσπόται μου μοὶ ἐπέτρεπον ν' ἀρύωμαι ἐξ ἀνοικτοῦ πίθου ἐναποτεθειμένου εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τῆς καλύβης, εἶχον τοῦτο ὡς μόνον ἄριστον καὶ ὡς δεῖπνον, πλὴν ὅτι ἐνίοτε ἡ οἰκοδέσποινα συμπαθοῦσά μοι, ἔδρεπέ τινα χλωρὰ χόρτα ἐκ τῶν ἀγρῶν τὴν προτεραίαν, τὰ ἔβραζεν εἰς καθαρὸν ὕδωρ, καὶ μοὶ τὰ παρέθετεν ὡς προσφάγιον. Ἠκούμην δ' εἰς ταῦτα, διότι μοὶ ἦτον ἀδύνατον, ὡς τινες τῶν συναδέλφων μου, καὶ ὡς

οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν, ν' ἀπαιτῶ παρὰ τῶν ἐξηντλημένων ἤδη χωρικῶν ἐπιτακτικῶς καὶ διὰ βίας τὴν **κότταν πίτταν**. Μετὰ δὲ τὴν ἐστίασιν, ῥιπτόμενος κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ πεπλώματός μου, τοῦ μόνου ἐπίπλου μου, ἐκοιμώμην μέχρι τῆς μιᾶς, ὅτε ἐπέστρεφον εἰς τὸ γραφεῖον ἵνα πάλιν ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν. Διὰ χρημάτων νὰ βελτιώσω τὴν διαιτάν μου ταύτην ἦν ἀδύνατον, πρῶτον διότι διετελοῦμεν ἐν στενῇ πολιορκίᾳ καὶ οὐδὲν εἰσήγετο εἰς Πέρα–Χώραν ὃ ἐδυνάμεθα ν' ἀγοράσωμεν, καὶ δεύτερον διότι χρήματα ἐγὼ διόλου πλέον δὲν εἶχον. Μετά τινα καιρὸν εἷς κερδοσκόπος παντοπώλης, λαθὼν τοὺς πολιορκητάς, κατώρθωσε νὰ φέρῃ ὀλίγον βούτυρον, ὀρύζιον καὶ ἄλλα τινὰ ἐφόδια· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐγὼ ἀπέστειλα τὸν ὑπηρέτην μου εἰς Ἀθήνας, καὶ ὁ πατήρ μου δι' αὐτοῦ μοὶ ἔπεμψέ τινα νομίσματα. Ἀλλὰ τὰ μὲν πλεῖστα αὐτῶν κατεκράτησεν αὐτὸς ὁ ὑπηρέτης, ὅσα δ' ὀλίγα μοὶ ἔφερεν, ἦσαν μικρὰ τουρκικὰ χρυσᾶ κέρματα (**ζουβιέδες**), καὶ ὁ παντοπώλης δὲν τὰ ἐδέχετο. Ἀπροσδοκήτως ὅμως καὶ διὰ μιᾶς ἡ τύχη μου ἤλλαξεν. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου ὁ ὅρκιλος καὶ συνεργάτης μου Ἰωάννης Οἰκονόμου, καὶ ἰδὼν τὴν λιτότητα τῆς διαίτης μου, ἀπαραδειγμάτιστον καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πέρα–Χώραν, ἐξανέστη, διϊσχυριζόμενος ὅτι θ' ἀποθάνω, καὶ ἀπήτησεν ἐπιμόνως νὰ μὲ παραλάβῃ σύνοικόν του, εἰς ὃ καὶ προθύμως συνήνεσα. Καὶ πρῶτον μὲν εὗρον τὴν κατοικίαν του καὶ εἰς ὁμαλωτέραν θέσιν κειμένην καὶ σχετικῶς εὐπρεπεστέραν τῆς ἐμῆς· δεύτερον δὲ καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἶχον καὶ τὸ πρωὶ ὅτε ἐπέστρεφον ἐκ τοῦ γραφείου, καὶ μετὰ μεσημβρίαν πρὶν ἢ ἐκεῖ ἐπιστρέψω, ἄριστον καὶ γεῦμα οὐχὶ εὐκαταῤῥόνητον διὰ τὸν τόπον καὶ τὰς περιστάσεις· καὶ μίαν ἑσπέραν ἔτεινα εὐρεῖς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτε ὁ σύνοικός μου, γελῶν διὰ τὴν ἔκπληξίν μου, ἠνέῳξε . . . κουτίον λουκουμίων! Ἦτο δὲ τὸ μάννα τοῦτο τόσον σπάνιον καὶ ἀνέλπιστον τότε εἰς ἐκείνην τὴν ἔρημον, ὥστε ἀφ' οὗ ἕκαστος ἡμῶν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ ὅσην ἐνόμισε δικαίαν μερίδα του, τὰ ἐπίλοιπα ἐπέμψαμεν δῶρον λίαν εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν Κωλέττην.

Ἦν δὲ περίεργος καὶ διασκεδαστικώτατος δι' ἐμὲ σύνοικος ὁ κ. Ἰωάννης Οἰκονόμου. Εὐρυΐας οὐδόλως ἐστερεῖτο, καὶ νομίζω ὅτι καί τινας στίχους τῆς νεότητός του ἔρρεγεν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως· ἔχει δ' ἀναγνώσει, ἄνευ τάξεως μὲν καὶ ἄνευ μεθόδου, ἀλλὰ περιέργως καὶ προθύμως, διάφορα, ὅ,τι Ἑλληνιστὶ τῷ ἐνέπεσε, φιλολογίας ἢ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, καὶ ἐτέρπετο περὶ αὐτῶν ἀδιακόπως διαλεγόμενος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦν ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς ἐν Πέρᾳ–Χώρᾳ κυβερνήσεως εἰδικῶς τὴν ἔκδοσιν τῶν διαβατηρίων, ἢ μᾶλλον τὴν μὴ ἔκδοσιν αὐτῶν, διότι, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίας, ἐκ φόβου κατασκόπων καὶ καταγγελτῶν, ὤφειλε ν' ἀρνῆται διαβατήρια εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς Ναύπλιον ἢ εἰς οἱονδήποτε μέρος κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν πολλοί, διότι ὁ παρὰ φύσιν ἐκεῖνος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε πολλαχοῦ διχοτομήσει οἰκογενείας, καὶ διαιρέσει πλεῖστα ὅσα ὑλικὰ συμφέροντα. Συνέπεσε λοιπὸν πολλάκις, ἐν ᾧ ἐμετεωρολογοῦμεν, νὰ εἰσέρχηται ἁπλοῦς τις χωρικός, ἵνα ζητήσῃ διαβατήριον διὰ Ναύπλιον ἢ διὰ Κόρινθον παρὰ τοῦ συνοίκου μου, ὅστις ἐκ προσωπείων ἀπόφασιν ἔχων ν' ἀρνηθῇ, δὲν ἤθελε διὰ τόσον μικρὰν ὑπόθεσιν νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν φιλοσοφικῶν του θεωριῶν. Οὐδὲν δὲ κωμικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐκπληκτικώτερον συγχρόνως τῆς εὐχερείας μεθ' ἧς, τάχιστα συστρέφων τὰς φράσεις του, κατώρθου νὰ συμπλέκῃ εἰς ἓν τοὺς περὶ τοῦ διαβατηρίου λόγους μετὰ τῶν φιλοσοφημάτων του, ὥστε ὁ μὲν χωρικὸς ἔμενε χαίνων καὶ ἠνεός, διότι δὲν ἐνόει τὰς ἀποκρίσεις αἵτινες ἐνόμιζεν ὅτι τῷ ἐδίδοντο, ἐγὼ δ' ἐκινδύνευον νὰ διαῤῥαγῶ θέλων ν' ἀναστείλω τὸν γέλωτα. — «Διαβατήριον θέλεις; τῷ ἔλεγε φέρ' εἰπεῖν. — Ναί, ἀδελφέ, ἀλλ' ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, τότε, βλέπεις, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ κέντρον, τὰ πάντα εἶναι ἕν, καὶ διαβατήριον δὲν χρειάζεται.

— «Μὲ χρειάζεται, αὐθέντα, ἀπεκρίνετο ὁ δυστυχὴς χωρικός. Εἶν' ἐκεῖ ὁ κουμπάρος μου· μὲ χρεωστεῖ χρήματα καὶ δὲν μὲ τὰ δίδει.

— « Ἄ ! ὁ κουμπάρος σου. Ἂν ὅμως ἐκεῖνος εἶναι τὸ κέντρον, τότε ἐκλείπει καὶ τοῦ Θεοῦ ἡ ἰδέα, ἤ — εἰς τὸ Ναύπλιον — ὁ ἄνθρωπος ἀντικαθιστᾷ τὸν Θεόν, καὶ ἀνατρέπεται, ἀδελφέ, ἡ βάσις πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Καταλαμβάνεις ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται».

Ὁ δυστυχὴς ἤκουε τὸ « δὲν γίνεται » καὶ ἀνεχώρει περίλυπος, ἀδυνατῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τοὺς σοφοὺς λόγους τῆς ἀρνήσεως.

Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐν Πέρα – Χώρᾳ δὲν ἦτον ἀπόλυτος, ἦτο καθαρῶς συνταγματική, διότι ἐκεῖ παρῆσαν καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὅσα ἐξ Ἄργους εἶχον συνοδεύσει τοὺς ἀποχωρήσαντας καὶ ἐνταῦθα εἶχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀπετέλουν τὴν ἐπαναστατικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἐξ εἴκοσι δ' ἢ τριάκοντα μελῶν συγκειμένη ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη, συνήρχετο εἰς μικρόν τι ἐκκλησίδιον, καὶ τί μὲν ἔπραττε δὲν ἠξεύρω πλέον, διότι οὔτε δαπάνας εἶχε νὰ κανονίσῃ, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον εἰσπράξεις, οὔτε φόρους νὰ ἐπιβάλῃ διότι δὲν ὑπῆρχον φορολογούμενοι, οὔτε νόμους ἢ διοικητικὰ μέτρα νὰ διατάξῃ, διότι δὲν ὑπῆρχον οἱ αὐτῷ ὑπακούοντες. Καὶ ἐγὼ μὲν δὲν παρευρισκόμην εἰς τὰς συνεδριάσεις, διότι οὔτε καιρὸν εἶχον, οὔτε αὐταὶ ἦσαν ἱκανῶς ἐνδιαφέρουσαι ὥστε νὰ ἔχωσιν ἀκροατήριον. Μιᾶς ὅμως ἐξ αὐτῶν μοὶ διηγήθη αὐτὸς ὁ Χρηστίδης ἐγκαυχώμενος ἐν ἐπεισοδίοις, χαρακτηρίζον ἀρκούντως αὐτοῦ τὸν τρόπον καὶ τὰς ἰδέας. Εἷς τῶν ἐπισήμων καί πως ἰσχυόντων παρὰ τῇ συνελεύσει ἐκείνῃ ἤθελε νὰ κυρώσῃ δι' αὐτῆς μέτρον πρὸς ὃ ὁ Χρηστίδης διεφώνει. Δὲν ἠξεύρω ἂν κατὰ τὸν κανονισμὸν εἶχεν αὐτὸς τὸ καθῆκον, ὡς Γραμματεύς, δηλαδὴ ὑπουργός, ν' ἀναγινώσκῃ τὰ ἔγγραφα εἰς τὴν συνέλευσιν, ἢ ἂν εἰκειοθελῶς ἀνέλαβε τοῦτο τότε· ἀλλ' ἐτεχνάσθη ν' ἀναγνώσῃ τὴν πρότασιν τόσον κακῶς, τόσον παρὰ πᾶσαν στίξιν καὶ παρὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε οἱ πληρεξούσιοι, τὰ μὲν μὴ ἐννοήσαντες, πρὸς τὰ δὲ δυσαρεστηθέντες κατεψήφισαν σχεδὸν ὁμοφώνως.

Πλὴν δὲ τῶν ἀντιπροσώπων τούτων, συνωθοῦντο ἐν Πέρα – Χώρᾳ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν πολιτικῶν, πολλὰ λέγοντες, συμβουλεύοντες, πολυπραγμονοῦντες, ἀλλ' οὐδὲν πράττοντες. Μεταξὺ τούτων λυ-

ποῦμαι ἔχων νὰ ὀνομάσω καὶ τὸν ποιητὴν Παναγιώτην Σοῦτσον· ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἐρχόμενοι νὰ προσφέρωσιν ὑλικωτέρας ὑπηρεσίας. Οὕτω μίαν ἑσπέραν παρουσιάσθη εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ προσέφερεν εἰς τὸν Χρηστίδην ἑαυτὸν ὡς ἱκανὸν νὰ διευθύνῃ τὸ πυροβολικόν (!) εἷς ἀξιωματικὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγόμενος, Παντιᾶς τὸ ὄνομα, καὶ μᾶλλον φαιδρότητα προκαλῶν διὰ τῶν τρόπων του καὶ τῶν ἀξιώσεων. Ὁ δὲ Χρηστίδης, μετὰ κωμικῆς ἐμβριθείας, ἐδέχθη τὰς προτάσεις του, τῷ εἶπεν ὅτι εἷς τινων ὡρῶν ἀπόστασιν, εἰς τὴν παραλίαν, ἔκειτο ἐρριμμένον ἀρχαῖον καὶ μακρὸν ὀθωμανικὸν τηλεβόλον, καὶ τῷ ἔδωκε τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, τοῦ μόνου πυροβολικοῦ ὃ ἐδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν ὅτι διαθέτει τότε ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις.

Χρησιμώτερος βοηθὸς μᾶς ἦλθεν ὁ ἀρχαῖος συμμαθητής μου Σκαρλάτος Ῥωσέττης προσενεγκὼν ἑαυτὸν νὰ συνυπηρετήσῃ εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ περιχαρῶς δεκτὸς γενόμενος διὰ τὴν τότε λειψανδρίαν. Ἐπ' εὐρυΐᾳ διακρινόμενος, εἶχε συμπληρώσει ἐν Εὐρώπῃ τὰς γνώσεις του καθ' ἃς καὶ ὅτε συνεσπουδάζομεν ἱκανῶς ἐμοῦ ὑπερεῖχεν. Ἀλλ' ἄπειρος ἐντελῶς ἔτι τότε πάσης ὑπηρεσίας ἐβλάπτετο καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς μᾶλλον ὑπερβολικῆς καί πως νευρικῆς ζωηρότητος τοῦ χαρακτῆρός του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἴδομεν τὸν Βούλγαρον ὁπλαρχηγὸν Χατζῆ-Χρῆστον ἀπὸ τῶν κυβερνητικῶν λιποτακτήσαντα πρὸς ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἀτάκτου ἱππικοῦ, οὗ εἶχε τὴν διοίκησιν. Τοῦτο ἦν συμβὰν λίαν χαρμόσυνον δι' ἡμᾶς διότι τὸ ἱππικὸν προσέθετε σπουδαίας δυνάμεις εἰς τὴν μερίδα τῶν Συνταγματικῶν. Ἀλλ' οἱ ἵπποι, οἵτινες ἐλιποτάκτησαν ἐκ πατριωτισμοῦ, ὡς οἱ ἱππεῖς, ἀπῄτουν τροφήν· δι' ὃ ὁ Χρηστίδης εἶπε τῷ Ῥωσέττῃ νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς δημογέροντας Δεβραίνης διαταγὴν λέγουσαν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τοῦ Χατζηχρήστου συγκείμενον ἐκ τόσων ἵππων προσῆλθεν εἰς τὴν *Ἐθνικὴν* κυβέρνησιν (ὡς τότε αὐτεκαλεῖτο ὑφ' ἡμῶν ἡ ἐν Πέρα-Χώρᾳ), προσκαλοῦνται νὰ πέμψωσι τόσα κοιλὰ κριθῆς. Ὁ Ῥωσέττης ἔλαβε τὸν κάλαμον. Μεθ' ἡμισείαν ὥραν ὁ Χρηστίδης, ὅστις εἰς ἄλλα ἐν τούτοις ἦν ἠσχολημένος, ἐνεθυμήθη

τὴν διαταγήν, καὶ τὴν ἐζήτησεν εἰς ὑπογραφήν. Ἀλλ' ὁ κ. Ῥωσέττης δὲν ἦτον ἕτοιμος· ἔγραφε καὶ ἐξήλειφεν, ἤσθμαινεν, ἔτριβε τὸ μέτωπόν του, ἐξέσχιζεν ὅ,τι ἔγραψε, καὶ ἤρχιζε πάλιν. Ὁ Χρηστίδης ἐνίοτε τὸν ὑπέβλεπε διὰ τοῦ ἑνὸς παραβλῶπός του ὀφθαλμοῦ καὶ τὸν ἠρώτα ἂν δὲν ἐτελείωσεν, ὃ ἔτι μᾶλλον ἐθορύβει τὸν πρωτόπειρον καὶ νευρικῶς ζωηρὸν συνεργάτην μου.

— Ἄ ἀδελφέ! τῷ εἶπε τέλος ὀργίλως ὁ καὶ ἄλλως εὐερέθιστος Χρηστίδης. Τί φιλοσοφίας γράφεις ἐκεῖ; Γράψε, «Μᾶς ἦλθαν τόσα ἄλογα, θέλομεν τόσον κριθάρι. Στείλετέ το». Ἐκατάλαβες;

Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀποστροφὴ ἔτι μᾶλλον ἐπέτεινε τὴν ταραχὴν τοῦ γράφοντος ὅστις, ἀρ' οὗ νέα ἔσβυσε καὶ προσέθηκε ἰδρῶν καὶ φυσῶν, τέλος θριαμβευτικῶς ἀνήγγειλεν, ὅτι ἐτελείωσεν, ὅτι μία λέξις τῷ ἔμενε διὰ νὰ τελειώσῃ, καὶ τὸ ἔγγραφον ὑπογραφὲν νὰ δοθῇ εἰς τὸν περιμένοντα ταχυδρόμον. Ἅμα δ' ἔγραψε καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν μετὰ συγκεκινημένης χαρᾶς, ἥρπασε νὰ τῷ ἐπιρρίψῃ ἄμμον· ἀλλ' ἀντὶ ἄμμου ἐν τῇ σπασμωδικῇ του ὁρμῇ τὴν μελάνην εἶχεν ἁρπάσει καὶ περιέχυσεν ἄνωθεν ἕως κάτω τὸ ἔγγραφόν του. Ἡ ἀπελπισία ἦτο τραγική· ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν καὶ αὐτὸς ὁ Χρηστίδης ἐκάγχασε καὶ λαβὼν τὸν κάλαμον, ἔγραψε τὸ ἔγγραφον ἐντὸς δύω λεπτῶν, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ταχυδρόμον. Καὶ ὅμως μετ' ἀδιαφορίας δὲν ἔβλεπεν ὁ κ. ὑπουργὸς τὸ σχίσιμον ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀντιγράφου ἀποτυχόντος σχεδίου, διότι, ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἣν ὑφιστάμεθα, ἐστερούμεθα μεταξὺ ἄλλων σχεδὸν ἐντελῶς καὶ γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ ὀλίγη ἣν εἴχομεν ἦν δι' ἡμᾶς πολυτιμοτάτη. Ἡ κυρία Παλάσκα, χήρα τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος δολοφονηθέντος στρατηγοῦ Παλάσκα, ζήσασα ἔκτοτε πάντοτε ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς φιλίας καὶ προστασίας τοῦ Κωλέττου, καὶ κατοικοῦσα ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε ἐξήρχετο εἰς περίπατον, ἔκρυπτεν εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ μανδύου της ὀλίγον χαρτίον, ὀλίγα κονδύλια καὶ εἴτι ἄλλο τῶν πρὸς γραφήν, καὶ καιροφυλακτοῦσα, τὰ ἔβριπτέ που ὑπό τινα τῶν πέριξ βράχων, ἔνθα διὰ νυκτὸς ἐρχόμενος μυστικὸς ταχυδρόμος, τὰ ἐλάμβανεν λάθρα καὶ μᾶς τὰ ἔφερεν. Αὕτη λοιπὸν ἦν

ὕλη καὶ μόνη ἡ γραφικὴ ἡμῶν ὕλη, καὶ τὰ σχέδια ἐγράφομεν εἰς τὰ ἐξώφυλλα καὶ τὸ λευκὸν μέρος τῶν εἰσερχομένων ἐπιστολῶν· ὥστε ἀσυγχώρητος σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου ἦν πᾶν τεμάχιον χάρτου ὃ ματαίως ἐρθείρετο. Ἀλλ' ὁ τότε ἔτι οὕτως ἔχων περὶ τὰ τῆς ὑπηρεσίας κ. Ῥωσέττης ἀνεδείχθη μετέπειτα εἰς τῶν χρησιμωτέρων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας μεγάλως διακριθεὶς διὰ τῆς ἐξόχου του ἱκανότητος καὶ τοῦ ἀκεραίου του χαρακτῆρος.

Ἓν προσέτι συμβάν, συνεχόμενον μετὰ τῆς ὑπηρεσίας μου, νομίζω οὐχὶ ἀνάξιον ἀφηγήσεως. Ὡς οἱ ἵπποι τοῦ Χατζῆ Χρήστου, οὕτως ἐν γένει πάντες οἱ τὴν ἐπανάστασιν ὑπηρετοῦντες εἶχον ἀνάγκην τροφῆς· ἀλλὰ τὰ χρήματα δὲν ἦσαν ἀφθονώτερα τῆς κριθῆς ἢ τῆς γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ Κ[α] Παλάσκα δὲν ἠδύνατο καὶ αὐτὰ νὰ μᾶς στείλῃ ἐκ Ναυπλίου. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἔλθει κατ' ἀρχὰς εἰς Μέγαρα, καὶ προσέφερεν ἑαυτὸν μετὰ πάσης αὐταπαρνήσεως νὰ ἐργάζηται εἰς τὸ γραφεῖον ὑπὸ αὐτὸν τὸν Χρηστίδην. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἀνοίκειον ἐθεωρήθη, ὑπό τινων δὲ καὶ οὐχὶ ὅλως ἀκίνδυνον, διότι ἦσαν οἱ μὴ θεωροῦντες εἰλικρινῆ τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ ταύτην. Διὰ τοῦτο παρεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἀκαρνανίαν, ὅπου ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροήν, ἵνα ὀργανίσῃ ἐκεῖ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦλθον λοιπὸν πρό τινος εἰς Μέγαρα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Περαχώραν ἀπεσταλμένοι τῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι στρατιωτῶν ἵνα ἀπαιτήσωσι χρηματικὰ χορηγήματα. Τινὲς δὲ φιλύποπτοι ἀπέδιδον τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον ἵνα δυσχεράνῃ τοῦ Κωλέττου τὴν θέσιν. Ὅπως δήποτε οὗτος ἔκρινεν εὔλογον νὰ μὴ τοὺς ἀπελπίσῃ, καὶ διεβουκόλει αὐτοὺς λέγων νῦν μὲν ὅτι ὁ Κουντουριώτης στέλλει προσεχέστατα μεγάλας ποσότητας ἐξ Ὕδρας, νῦν δὲ ὅτι ἐκ Σύρας περιέμενε χρήματα. Καθ' ἑκάστην πᾶν ἱστίον φαινόμενον εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἦν ἔτι ἐν Μεγάροις, ἀνηγγέλλετο ὡς τὸ χρυσοφόρον ἐκεῖνο, μέχρις οὗ ἠφανίζετο εἰς ἀντίθετόν τι σημεῖον τοῦ ὁρίζοντος, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ αἱ χρυσαῖ ἐλπίδες ἐπίσης.

Οὕτως ἔμενον οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸ πολλοῦ περιμένοντες, καὶ καθ' ἑκάστην ἔβλεπον ματαιουμένας τὰς προσδοκίας των. Τέλος μίαν ἑσπέραν, ἐν ᾧ ἤμην εἰς τοῦ Κωλέττου, καὶ αὐτὸς εἰς τὴν γωνίαν ἀνακλίντρου καθήμενος, μοὶ ἔδιδε τὰς διαταγάς του διὰ τῆς νυκτὸς τὴν ἐργασίαν, τῷ ἀνηγγέλθησαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ὡς δ' ἔνευσεν, εἰσῆλθον αὐτοί, καὶ ἔστησαν πάντες ἐντὸς τῆς θύρας, σοβαροὶ καὶ κατηφεῖς. Ἔπειτα δέ, λαβόντες ἀγερώχως τὸν λόγον·

— «Κύριε Κωλέττη, τῷ εἶπον περίπου, ἂν μᾶς ἐκλαμβάνῃς ὡς παιδιά, ἂν νομίζῃς ὅτι ἠμπορεῖς νὰ μᾶς χλευάζῃς, ἀπατᾶσαι. Βλέπομεν πολὺ καλὰ ὅτι χρήματα οὔτε ἔρχονται οὔτε θὰ ἔλθουν, καὶ δὲν ἀνεχόμεθα περισσότερον νὰ παιζώμεθα. Ἀναχωροῦμεν, καὶ θὰ εἰπῶμεν εἰς ἐκείνους οἵτινες μᾶς ἔπεμψαν ὅτι ἀπ' ἐδῶ τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ἐλπίζωσι, καὶ ὅτι θὰ κάμουν φρόνιμα νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου, καὶ νὰ ὑπάγῃ καθεὶς ὅπου τῷ συμφέρει.. Λέγοντες δὲ ταῦτα, εἶχον τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὅπλων των, καὶ ἡ φυσιογνωμία των ἐλάμβανεν ἔκφρασιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπειλητικήν. Ἡ θέσις τοῦ Κωλέττου ἦν κρίσιμος, καὶ ἀνησύχουν νὰ ἰδῶ πῶς ἤθελεν ἐξέλθει αὐτῆς. Ἀλλ' ἀταράχως λαβὼν τὸν λόγον·

— «Ναί, παλλικάρια, τοῖς εἶπεν, εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι λέγετε· χρήματα δὲν ἔχομεν, οὔτε ἐλπίζω νὰ μᾶς σταλοῦν, ἢ μᾶλλον ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἔχετε δίκαιον νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὰς πατρίδας σας. Ἂν δὲν δύνασθε ἄλλως νὰ πράξητε, ὑποταχθῆτε εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου. Ἀφήσατέ με· δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ δυσαρεστηθῶ διὰ τοῦτο. Ἐγὼ ὅμως χρέος μου θεωρῶ νὰ ἐπιμείνω, καὶ μόνος ἂν ἐγκαταλειφθῶ. Ἂς μὲ συλλάβωσιν, ἂς μὲ φυλακίσωσιν, ἂς μὲ φονεύσωσιν οἱ ἀντίπαλοι. Σεῖς, φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας· ἐγὼ ἀντὶ παντὸς κινδύνου θὰ ἐκτελέσω τὸ χρέος μου. Σεῖς φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας.

Ταῦτα εἶπε μετὰ προσώπου ἀθρύπτου, μετὰ φωνῆς δὲ ἡσύχου, ἀλλὰ βαθείας καὶ συγκεκινημένης. Τῆς προσλαλιᾶς του ταύτης

ὑπῆρξε καταπληκτικὴ ἡ ἐντύπωσις. Οἱ ἐξηγηριωμένοι ἐκεῖνοι στρατιῶται, οἱ πρὸ μιᾶς στιγμῆς ἀπειλοῦντες, αἴφνης ἐπὶ τοσοῦτον ἐκάμφθησαν, ὥστε προσελθόντες ἐρίλουν τὴν φουστανέλλαν του καὶ ὑποδακρύοντες ἔλεγον ὅτι πᾶσαν θυσίαν, καὶ τὸν θάνατον προθύμως δέχονται μᾶλλον παρὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν ἀρχηγόν των καὶ τὸν πατέρα των. Καὶ ἀπῆλθον ταῦτα τὰ αἰσθήματα νὰ μεταδώσωσι καὶ εἰς τοὺς ἐντολεῖς των. Ποτὲ δὲν εἶδον μείζονα θρίαμβον ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας!

Ἐνίοτε μετὰ μεσημβρίαν, ὁσάκις ἡ ὑπηρεσία μοὶ τὸ ἐπέτρεπε, κατέβαινον καὶ ἐγὼ εἰς τὴν μικρὰν κατάφυτον κοιλάδα, ἥτις ἐξετείνετο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χωρίου, καὶ ἔνθα πάντες οἱ ἐπίσημοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, οἱ τότε ἐν Περαχώρᾳ ἐπιδημοῦντες, διέτριβον τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας, συζητοῦντες τὴν μικρὰν καὶ μεγάλην πολιτικήν, ἀναπαῶντες ἄγρια χόρτα διὰ τὸ δεῖπνόν των, ἢ λεηλατοῦντες τὰς ἀμυγδαλᾶς, ὧν ὑπῆρχεν ὡραῖον ἄλσος ἐκεῖ, φέρον ἤδη τοὺς ἀώρους, ἀλλὰ καλοὺς εἰς βρῶσιν καρποὺς του, καλοὺς τοὐλάχιστον δι' ἡμᾶς τοὺς μεγάλην μὴ ἔχοντας ἐκλογήν.

Ἐκεῖ περιδιαβάζων μίαν ἡμέραν μετὰ τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ φιλέλληνος στρατηγοῦ Γραλλιὰρ (Graillard), οὗ μὲ ἔτερπεν ἡ εὐφυία, καὶ μ' ἐδίδασκον αἱ ποικίλαι γνώσεις καὶ αἱ πρωτότυποι ἰδέαι, ἔρθασα μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ πέρατος τῆς κοιλάδος, ὅθεν κοίλη καὶ ἀπότομος ὁδὸς διὰ τῶν κρημνῶν τοῦ ὄρους ἐλισσομένη φέρει μετὰ μακρὰν κάθοδον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκεῖ διεκρίναμεν ἔφιππον προσερχόμενον ἄνδρα εὐρωπαϊκὴν φέροντα ἐνδυμασίαν, ἥτις ἦν τότε ἐξαίρεσις, καὶ ὑπὸ συνοδίας παρακολουθούμενον. Ἡ περιέργεια ἡμῶν ἐκινήθη, τίς ἄρα νὰ ἦν ὁ προσερχόμενος ξένος, διότι καὶ διὰ τὴν μόνωσιν ἡμῶν καὶ διὰ τὸ ἐπίσημον τῶν περιστάσεων, πᾶν καὶ τὸ ἐλάχιστον εἶχε δι' ἡμᾶς σπουδαιότητα. Ὅτε δ' οἱ ὁδοιπόροι ἐπλησίασαν, ὢ τῆς ἐκπλήξεως καὶ ὢ τῆς χαρᾶς μου! ἐν τῷ ἡγουμένῳ αὐτῶν ἀνεγνώρισα . . . . τὸν Θείρσιον! Ἀνέλπιστον δὲ καὶ εὐχάριστον ἦν καὶ δι' ἐκεῖνον ν' ἀπαντήσῃ ἐμὲ πρῶτον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, δι' ὃ

καὶ ἀποβὰς τοῦ ἵππου συνεβάδισε μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν Περαχώραν.

Καθ' ὁδὸν δὲ μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἀξιοθρήνητον καὶ ἀπαίσιον θέαμα ἦν τὸ τῆς Ἑλλάδος σπαραττομένης εἰς ἐμφύλια κόμματα καὶ ἀλληλομαχούσης, καὶ οἱ Ἕλληνες ὅτι κινδυνεύουσι ν' ἀπολέσωσι τὴν ὑπόληψιν τῆς Εὐρώπης ὡς ἱκανοὶ νὰ ζήσωσιν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἣν ἡρωϊκῶς κατέκτησαν. «Προσέξατε, μοὶ εἶπε, μὴ ἡ Εὐρώπη εἰπῇ πάλιν περὶ ὑμῶν ὅ,τι εἰς ἀρχαῖος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης εἶχεν εἰπεῖ: «*Τοὺς Ἕλληνας ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν*». Μοὶ προσέθηκε δ' ὅτι, ἀπὸ τοιούτων φόβων ὁρμώμενος, ἦλθε νὰ προτρέψῃ τὸν Κωλέττην νὰ διαλύσῃ τὸν περὶ αὐτὸν συνηγμένον στρατόν, νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ οὕτως ἐν σώφρονι εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ νὰ περιμείνωσιν οἱ Ἕλληνες τὰς περὶ αὐτῶν ἀποφάσεις τῆς διπλωματίας, αἵτινες τόσῳ εὐμενέστεραι θὰ ἦσαν ὅσῳ τῆς Ἑλλάδος ἡ διαγωγὴ θὰ ἦν μᾶλλον ἀξία ἐπαίνου. Ἤρχετο δὲ συγχρόνως καὶ ν' ἀναγγείλῃ ὅτι ἐὰν ἐσωφρόνουν, ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του τοῦ νὰ δώσῃ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, ὁ φιλελληνικώτατος ἐκεῖνος μονάρχης τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, τὸν Ὄθωνα, ὡς Βασιλέα τοῦ νέου κράτους.

Μετ' ἀράτου ἀγαλλιάσεως ἤκουσα τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἐγὼ ὁ ἐν Βαυαρίᾳ τραφείς, καὶ γνωρίσας τὰ ἐνθουσιώδη ὑπὲρ Ἑλλάδος αἰσθήματα τοῦ ποιητοῦ Βασιλέως, ὡς καὶ τὸ χρηστὸν καὶ ἥμερον ἦθος τοῦ ἐν ταῖς αὐταῖς ἰδέαις τραφέντος ἡγεμονόπαιδος. Οὐχ ἧττον ὅμως εἶπον τῷ Θειρσίῳ ὅτι, καθ' ὅσον ἐγνώριζον τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τῶν πνευμάτων διάθεσιν, μοὶ ἐφαίνετο δυσχερέστατον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον, νὰ διαλυθῇ ἄπρακτος ὁ συνταγματικὸς στρατός, διότι καὶ ἂν θελήσῃ τοῦτο, δὲν πιστεύω νὰ τὸ κατορθώσῃ αὐτὸς ὁ Κωλέττης, αὐτὴ δ' ἡ εἴδησις τῆς πιθανῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος ὅτι ἔσται νέος λόγος ἵνα μὴ θέλωσιν οἱ ἀντίπαλοι τῶν λεγομένων Κυβερνητικῶν ν' ἀφήσωσι τούτοις τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ παραδώσωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς Κυβέρνησιν, καὶ ὅτι τέλος οἱ Συνταγματικοὶ θέ-

λουσι νὰ εὕρῃ ὅστις δήποτε ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν τὴν Ἑλλάδα πεπροικισμένην ἤδη διὰ θεσμῶν ἐλευθέρων.

Ὁ Θείρσιος ὅμως, ἐλπίζων ὅτι ἀπατῶμαι, ἐρρόνει ὅτι ἅμα ἔβλεπε τὸν Κωλέττην καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ, ἤθελε τὸν πείσει εἰς τὸ νὰ παύσῃ τὴν ἐμφύλιον ῥῆξιν. Ὁδηγήσας ἑπομένως αὐτόν, τὸν παρουσίασα εἰς τὸν Κωλέττην, ὃν πρὶν δὲν ἐγνώριζεν, ὡς εἰς τὴν Σάμον ἀπόντα, καὶ μετ' ἐκεῖνον εἰς τὸν Χρηστίδην, καὶ ἀποσυρθεὶς ἀφῆκα τοὺς τρεῖς μόνους κεκλεισμένους εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κωλέττου. Ἡ συνέντευξις ὑπῆρξε μακροτάτη. Καθ' ὅλην δ' αὐτῆς τὴν διάρκειαν οἱ ἀργοὶ πολιτικοὶ τῆς Περαχώρας ἦσαν εἰς μεγάλην κίνησιν, ἐν πυρετώδει περιεργείᾳ ἄνω καὶ κάτω συστρεφόμενοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Κωλέττου, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχε διαδοθῇ ὅτι ὁ Ὄθων ἐξελέγετο Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Θείρσιος ἐνομίζετο διδάσκαλος αὐτοῦ.

Τέλος μετὰ δίωρον συνδιάλεξιν ἐξῆλθεν ὁ Θείρσιος, καὶ λαβών με κατ' ἰδίαν, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶχον δίκαιον. Ὁ Κωλέττης τῷ διεβεβαίωσεν ὅτι ὁ τόπος ἦν εἰς μέγαν βαθμὸν ἠρεθισμένος κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ὅτι αὐτὸς οὐδεμίαν εἶχε δύναμιν ἵνα κατευνάσῃ τὸ δημόσιον αἴσθημα· ὅτι δὲ προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἡγεμόνος, ἡ σύμπνοια ἐστὶ βεβαίως ὑπέρ ποτε ποθητή, ὥστε ὁ νέος ἀρχηγὸς τοῦ κράτους νὰ μὴ εὕρῃ δύω στρατόπεδα, τὸ τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τὸ τῶν ἀποβλήτων, ὅπερ θὰ ἦν ἀδύνατον διαρκούσης τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, ἥτις ἦν κομματικὴ τότε καὶ ἀποκλειστική, ἐν ᾧ ἡ ὑπερίσχυσις τῶν συνταγματικῶν θὰ ἦν τὸ σύνθημα αὐτῆς τῆς ἐφετῆς τῶν κομμάτων ἑνώσεως καὶ τῆς γενικῆς συνδιαλλαγῆς· ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι οἱ συνταγματικοὶ λεγόμενοι στρατιῶται, εἰς ἓξ χιλιάδας ἤδη ἀριθμούμενοι, καὶ πρὸ καιροῦ οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον μισθὸν λαβόντες, ἂν διαλυόμενοι ἀπεπέμποντο χωρὶς τακτικὴ κυβέρνησις ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς περιθάλψῃ, θ' ἀπέθνησκον τῆς πείνης καὶ θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ληστείαν ἢ εἰς καταπίεσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ πτῶσις τοῦ Αὐγουστίνου, τῷ εἶπε τέλος, δύναται μόνη νὰ ἐπιπεδώσῃ τὴν

ὁδὸν εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα, καὶ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν Ἑλλάδα ἡνωμένην καὶ ἀστασίαστον.

Ταῦτα ἔπεισαν τὸν Θείρσιον καὶ συνεκίνησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν ἐνάρετον καὶ φιλελληνικωτάτην καρδίαν αὐτοῦ, ὥστε αὐθημερὸν ἔγραψεν εἰς Σύρον νὰ τῷ σταλῇ πᾶσα ἡ πίστωσις ἣν εἶχεν ἐκεῖ ἀνοικτὴν παρά τινι τῶν τραπεζιτῶν, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς, ἀποτελοῦν οὐ μικρὰν ποσότητα, ἐδάνεισεν, ἢ ὡς εἶχον τὰ πράγματα τότε, σχεδὸν ἐχάρισεν, εἰς τὴν συνταγματικὴν Κυβέρνησιν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὰς ἀνάγκας τῶν στρατιωτῶν, καὶ προλάβῃ τὸν κίνδυνον ἀταξιῶν, αἵτινες θὰ προσέτριβον μομφὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Τοιοῦτος ἦν ὁ θερμὸς οὗτος καὶ σοφὸς τῆς Ἑλλάδος φίλος.

Εἶδε δὲ μετὰ χαρᾶς ὅτι παρὰ τοῖς ἐν Περαχώρᾳ ἐπεκράτει τάξις καὶ πειθαρχία, ἀπ' ἐναντίας τῶν συκοφαντιῶν ἃς εἶχεν ἀκούσει ἐν Ναυπλίῳ, ἔνθα οἱ περὶ τὴν κυβέρνησιν περιέγραφον αὐτοὺς ὡς λῃστῶν ὅμιλον. Εἰς τὴν οἰκίαν δ' ἥτις τῷ ἐδόθη ὡς κατάλυμα συνέῤῥευσαν, ὀλίγον ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς τοῦ Κωλέττου, πάντες οἱ ἐπίσημοι ἢ ἑαυτοὺς θεωροῦντες ὡς τοιούτους, ἵνα γνωρίσωσι τὸν διδάσκαλον τοῦ μέλλοντος Βασιλέως, ἤ, οἱ πλεῖστοι, ἵνα γίνωσι γνωστοὶ εἰς αὐτόν. Ἤμην δὲ παρὼν εἰς τὴν συνδιάλεξιν ἐκείνην, καὶ ἐθαύμαζον τοῦ ἀνδρὸς τὴν σοφὴν ῥρένα καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς διακαοῦς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπης του. Ἐν ᾧ δ' ὡμίλει, ἀκούσας εἰς τὸ ὑπόγειον κλῶσσαν κακκαρίζουσαν, ἐμειδίασε χαριέντως ὁ γέρων, καὶ «ἰδού, εἶπεν, ἡ εὐγλωττοτέρα συνηγορία ἣν ἤκουσα περὶ τῆς παρὰ τοῖς *Συνταγματικοῖς* τάξεως καὶ πειθαρχίας.» Τὴν ὑπὸ πάντων ἐπικροτηθεῖσαν καὶ περιλαληθεῖσαν εὐφυολογίαν ταύτην δεινῶς μετὰ καιρὸν διέστρεψεν ὁ Χρηστίδης, ψευδῶς, περιαυτολόγως καὶ μετὰ λήθης πάσης ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας διηγηθεὶς εἰς τὸν μετὰ καιρὸν ἐπισκεψάμενον τὴν Ἑλλάδα πρίγκηπα Πύκλερ Μωσκά: ὅτι αὐτὸς ὁ Χρηστίδης διέταξε παιδία νὰ φωναζωσιν ὅτι πωλοῦσιν αὐγὰ ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Θειρσίου, ἵνα ἀπατήσῃ αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν μέσῳ τῶν στρα-

τευμάτων ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ πρίγκηψ ἀνέκδοτα θηρεύων ἵνα κοσμήσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς ὁδοιπορίας του κατέπιε καὶ τὸ τοῦ Χρηστίδου ἀβασανίστως, καὶ μὴ ἐκτιμήσας ὅτι καὶ ἀληθὲς ἂν τυχὸν ἦτο, θὰ ἔφερεν αἰσχύνην εἰς τὸν ἀπατεῶνα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν πιστεύοντα, διηγήθη αὐτό, ὡς μωρόπιστον γερόντιον χλευάσας τὸν Θείρσιον. Οὗτος δὲ ἀπήντησε μετὰ ταῦτα διὰ φυλλαδίου οὐχὶ λίαν εὐχαρίστου διὰ τὸν Χρηστίδην. Ὅτε δὲ μετά τινα ἔτη ἦλθε πάλιν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα βασιλευομένην, ἐπροσπάθησα ἐγὼ νὰ ἐπιφέρω συνδιαλλαγήν, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὁ Θείρσιος εἰς τὴν οἰκίαν μου, προσεκάλεσα καὶ τὸν Χρηστίδην, ἵνα εὕρῃ ἀφορμὴν νὰ τῷ δώσῃ τινὰς φιλικὰς ἐξηγήσεις· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι συναισθανθεὶς τότε πόσον ἄτοπος καὶ ἀδικαιολόγητος ἦν ἡ διαγωγή του, ἦλθε μὲν ἀλλ' ἠδέσθη ὅπως δήποτε ν' ἀναφέρῃ τὸ σκανδαλῶδες ἐκεῖνο ἐπεισόδιον, καὶ ἡ συνέντευξις παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος.

Εἰς τὸν ἀνάξιον ὅμως τοῦτον μῦθον ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται καὶ ἄλλη τις βάσις πλὴν τοῦ ἐν Πέρα-Χώρᾳ ἀστεϊσμοῦ τοῦ Θειρσίου, ὅτι ὅτε μετά τινας ἡμέρας αὐτός, ἵνα γνωρίσῃ τὸ πνεῦμα πάντων τῶν μετεχόντων τῆς συνταγματικῆς συστάσεως, καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῶν, συναπῆλθε μετὰ τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Χρηστίδου εἰς Μέγαρα, ὅπου καὶ ἐγὼ τοὺς παρηκολούθησα, ὁ Χρηστίδης, ὡς ἤκουσα, διέταξε νὰ καταβῶσιν οἱ τῶν πέριξ ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν πρὸς τὴν ὁδὸν δι' ἧς διηρχόμεθα, ἵνα ἰδὼν πεισθῇ ὁ Θείρσιος ὅτι ἡ χώρα δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ, οὐδ' ἦν εἰς διαρπαγὴν παραδεδομένη, ὡς διεδίδετο.

Ἡ ὁδοιπορία αὕτη εἰς Μέγαρα ἦν δι' ἐμὲ λίαν εὐάρεστος, διότι ἵππευον συνήθως πλησίον τοῦ Θειρσίου, συντάττοντος καὶ ἀναπτύσσοντός μοι καθ' ὅλον τὸ διάστημα σχέδιον φιλελευθέρου πολιτεύματος καθ' ὃ ἐφρόνει ὅτι ὁ μέλλων ἡγεμών, ἢ μᾶλλον Βασιλεύς, ὡς ἤδη τότε διεδίδετο, ὤφειλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἡ μακρὰ τῶν ἰδεῶν του συζήτησις μοὶ ἦν διασκεδαστικωτάτη. Καὶ ὑπ' ἀρχαιολογικὴν δ' ἔποψιν μοὶ ἦν ἡ συνοδοιπορία πολύτιμος, διότι

ἐμάνθανον παρ' αὐτοῦ πλεῖστα ἃ ἠγνόουν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τοπογραφίας, καὶ ἐδιδασκόμην πῶς πρέπει νὰ σπουδάζω τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος. Περὶ τὸ Μάζι, ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ἰσθμοῦ, παρεκβὰς τῆς ὁδοῦ μετ' ἐμοῦ, εἰσῆλθεν εἰς πυκνὴν λόχμην, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς εὗρεν ἐρείπιον ἀρχαίου οἰκοδομήματος, εἴδους πύργου τῆς καλῆς ἐποχῆς, καὶ μοὶ τὸ ἔδειξε λέγων ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι ἔχουσιν une seconde vue ἵν' ἀνακαλύπτωσιν ἀρχαιότητας ἐκεῖ ὅπου ἄλλοι οὐδὲ τὰς ὑποπτεύουσιν.

Ἐν Μεγάροις, ἡ γενομένη ὑποδοχὴ εἰς τὸν «Διδάσκαλον τοῦ Βασιλέως» ἦν θριαμβευτική. Οἱ στρατιῶται κατὰ στίφη ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν, ἔχοντες ἐπὶ τῶν σημαιῶν των, ὑπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, ἥτις ἦν τὸ συνταγματικὸν σύμβολον, ἐπιγεγραμμένας τὰς λέξεις: «Ζήτω τὸ σύνταγμα! Ζήτω ὁ Ὄθων, βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος!» Καὶ διὰ θαλῶν δὲ καὶ στεφάνων ἦσαν κεκοσμημέναι αἱ οἰκίαι τοῦ Θειρσίου, τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν κυριωτέρων ἀρχηγῶν.

Μείνας δ' ἐν Μεγάροις ὁ Θείρσιος ὅσον τῷ ἐχρειάζετο ὅπως πεισθῇ ὅτι οἱ ἐν τῷ συνταγματικῷ στρατοπέδῳ, οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς διακεκριμένων Ἑλλήνων, ἦσαν πάντες φιλοβασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπεθύμουν, ὡς ὁ ἴδιος ἤθελε, συνταγματικῶς συγκεκερασμένην τὴν Βασιλείαν, καὶ περιμείνας καὶ λαβὼν ἐκεῖ τὰ ἐκ Σύρου χρήματά του, ὧν τὰ πλεῖστα ἔδωκε τῷ Κωλέττῃ ὡς ἄτοκον δάνειον, οὐδὲν ἕτερον λαβὼν ἢ χρεωστικὸν ὁμόλογον τῆς σχεδὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑφισταμένης συνταγματικῆς κυβερνήσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναύπλιον, ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ ὅ,τι δὲν ἐπέτυχε παρὰ τοῖς Συνταγματικοῖς. Ἀφορῶν εἰς τὴν τῶν ἀντιπάλων μερίδων συγχώνευσιν πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς κατάλληλον τῆς βασιλείας ὑποδοχήν, ἀνέφικτον δ' αὐτὴν θεωρῶν τοὐντεῦθεν ἐν ὅσῳ διέμενεν ἐν Ναυπλίῳ ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ τοῖς ἀντιφρονοῦσιν οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρέχουσα τοῦ Αὐγουστίνου κυβέρνησις, συνέλαβε τὸν σκοπόν, ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν ξένων πρέσβεων προσέτι ἐπικαλούμενος, νὰ τὸν προτρέψῃ νὰ παραιτηθῇ οἰκειοθελῶς ἐξουσίας ἥτις

ἐγίνετο πρόσκομμα εἰς τὰ ὑπέρτατα συμφέροντα τῆς πατρίδος του. Τὸ κατ' ἐμὲ τῷ παρετήρησα μὲν ὅτι σχεδὸν βεβαίαν ἐθεώρουν τῆς προτάσεώς του τὴν ἀποτυχίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενεν ἐλπίζων, καὶ μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς Ναύπλιον ἵνα παρευρεθῶ καὶ ἴσως καὶ τὸν συνδράμω ὅπως δήποτε εἰς τὰς διαπραγματεύσεις του, ἄνευ μὲν καὶ τῆς ἐλαχίστης πεποιθήσεως, ἀλλὰ πρὸς χάριν του, συγκατένευσα. Ὑπεσχέθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης ν' ἀναβάλῃ πᾶν κίνημα εἰσβολῆς τῶν Συνταγματικῶν μέχρις οὗ ὁ Θείρσιος, ἂν ἤθελεν ἰδεῖ ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας του, τῷ γράψῃ ὅτι δὲν τὸν ἀποτρέπει πλέον τοῦ νὰ εἰσβάλῃ. Συνεφωνήθη δ' ὅτι τὴν ἔννοιαν ταύτην θέλει ἔχει ἡ ἐπιστολή, ἐὰν ἄρχηται ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ.

Ἀπήλθομεν λοιπὸν ἔφιπποι, ὁ Θείρσιος μετὰ τοῦ ὑπηρέτου του καὶ ἐγώ, καὶ τὴν πρώτην νύκτα κατελύσαμεν εἰς τὸ αὐτὸ φυλακεῖον τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γερανίου, ὅπου πρό τινος καιροῦ εἴχομεν συναπαντηθῆ. Τῇ δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν, καταβάντες τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους τὴν παρατείνουσαν τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐπίπεδον, νεάζων τὸν χαρακτῆρα ὁ Θείρσιος, καὶ ἀνυπόμονος, ἤθελε νὰ προελάσῃ, καὶ μὲ προέτρεψε νὰ κτυπήσω τὸν ἵππον μου ἵνα φθάσωμεν ἀπὸ ῥυτῆρος εἰς Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ ἵππος μου, ἀσυνήθης, ὡς φαίνεται, ὢν εἰς τὴν ὀρεσβασίαν, ἤρχισε χωλαίνων μετὰ τὴν μακρὰν κατάβασιν, καὶ οὐδόλως ἐπείθετο νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀνυπομονησίαν. Τότε μοὶ ἐπρότεινεν ὁ Θείρσιος ν' ἀλλάξω αὐτὸν πρὸς τὸν τοῦ ὑπηρέτου του, ὅστις δὲν ἔβλαπτεν καὶ ἂν ἔφθανε κατόπιν ἡμῶν. Καὶ ὁ μὲν ὑπηρέτης ἦν ὁ Δημ. Βρυζάκης, ὅστις μετὰ ταῦτα, παρακολουθήσας τὸν κύριόν του εἰς Μόναχον, ἐσπούδασεν ἐκεῖ τὴν ζωγραφικήν, καὶ ἀνεδείχθη καλλιτέχνης διακεκριμένος. Ὁ δ' ἵππος αὐτοῦ ἦν τοὐλάχιστον ἀρτίπους καὶ γοργότερος τοῦ ἐμοῦ, καίτοι ἔχων πρόσθετον βάρος, διπλῆν πήραν φέρουσαν εἰς δίστηλα τὸ μέρος τῶν χρημάτων ὃ ὁ Θείρσιος διετήρησεν εἰς ἰδίαν χρῆσιν

ἐξ ὅσων εἶχε φέρει ἐκ Σύρου, ἀφ' οὗ τὰ ἐπίλοιπα ἔδωκεν εἰς τοὺς συνταγματικούς.

Τούτου λοιπὸν ἐπιβάς, συνεκάλπαζον μετὰ τοῦ σοφοῦ συνοδοιπόρου μου, καὶ τὸν Βρυζάκην πρὸ πολλοῦ ἀφήσαμεν τόσον ὀπίσω ὥστε οὐδ' ἐφαίνετο πλέον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐρ' ἱκανὸν προυχωρήσαμεν, ἰδὼν ἐγὼ ὅτι ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἱππασίας ἐξέρρει τῷ Θειρσίῳ ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου του ἡ ὑδραϊκὴ χλαίνα ἢ **καππότα** του ἐξ ἐρίου, τῷ ἐφώναξα πολλάκις ἐπανειλημμένως νὰ σταθῇ, ἀλλὰ μάτην! Μετὰ νεανικῆς χαρᾶς διατρέχων ὡς ὑπόπτερος τὸ εὐρὺ πεδίον, οὐδὲ μὲ ἤκουεν, οὐδ' ἠσθάνετο τί τῷ συνέβαινεν. Τὸ ἐπανωφόριόν του ἔπεσε κατὰ γῆς, καὶ ἐκεῖνος ἐξηκολούθει, **τρώγων** τὸν ὁρόμον. Τότε ἀνεχαίτισα ἐγὼ τὸν ἐμὸν ἵππον, κατέβην, ἔλαβον τὴν χλαίναν, τὴν ἔρριψα εἰς τὸ ἐφίππιόν μου, καὶ ἀναβὰς ἔτρεξα ἐπὶ τὰ ἴχνη του. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχε τόσον μακρυνθῆ, ὥστε μόλις τὴν κόνιν του ἀκόμη ἔβλεπον.

Μόνος δὲ μείνας, εἶδον ἐμπρός μου πρὸς τὰ δεξιά, εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μικρὸν πεδινὸν ὀχύρωμα τῶν κυβερνητικῶν, καὶ φρουρὸν αὐτοῦ ἔνοπλον ἱστάμενον παρὰ τὴν ὁδὸν ἣν ἐβάδιζον, καὶ συνοῖδα πόσον ὀλίγον ἀσφαλὴς ἦν ἡ θέσις μου, μόνου, ἐρχομένου ἀπ' ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ ἔχοντος, βαρύνουσαν τὸ ἐφίππιον καὶ τὴν συνείδησίν μου, τὴν ἀργυροφόρον ἐκείνην πήραν, εὐπρόσδεκτον καὶ πρόχειρον λάφυρον εἰς τὸν στρατιώτην, ὅστις, ἐὰν μ' ἐφόνευε καὶ μ' ἐσύλει, καὶ ἀνεξέλεγκτος θὰ ἔμενε, καὶ σχεδὸν θὰ ἦν ἐν τῷ δικαίῳ του, διότι ἀντάρτην θὰ ἐφόνευε καὶ ἐσύλει. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος, ἔπληττον τὸν ἵππον ἵνα παρέλθω τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο σημεῖον, ὅτε, μόλις φθάνω πλησίον τοῦ στρατιώτου, καί, κατὰ παράδοξον συγκυρίαν, ἀκριβῶς ἐμπρὸς αὐτοῦ, θραύεται τὸ λωρίον τοῦ ἐφιππίου μου, τὸ ἐφίππιον στρέφεται, καὶ πίπτω κατὰ γῆς ἐγὼ μεθ' ὅλων τῶν ἐπ' αὐτοῦ· ὁ δ' ἵππος μου, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἐνεδρεύοντός με, ἵσταται ἐνώπιόν μου ἀκίνητος.

Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπε καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐλπὶς τῆς ἐκφυγῆς διὰ τῆς ταχυπορίας τοῦ ἵππου μου, καὶ οὐδ' ἀμφιβολία μοὶ ἐπετρέ-

πετο ὅτι εἶχε σημάνει ἡ τελευταία στιγμή μου. Νὰ μεταχειρισθῶ εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ βαρέως ὡπλισμένου φρουροῦ τὸ μόνον λείψανον τῆς ἀρχαίας Βαυαρικῆς στολῆς μου, τὸ ξίφος μου ὅ ἔφερον, καὶ ἐκεῖνο δ' οὐχὶ εἰς ἀκμὴν τεθιγμένον οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἦν δυνατόν. Ἄλλως τε εἰς διακοσίων περίπου βημάτων ἀπόστασιν ἦν τὸ χαράκωμα, ἀφ' οὗ εἰς πρώτην ῥῆξιν θὰ ἔφθανον ἐν ἀκαρεῖ βοηθοὶ εἰς τὸν φονέα μου. Ἡ ἐπικρεμαμένη μοι τύχη ἀμφιβολίαν δὲν ἐπεδέχετο. Μόλις δ' ἔπεσα καὶ προσελθὼν ὁ στρατιώτης, μὲ ἠρώτησε τί μοὶ συμβαίνει καὶ μοὶ προσέφερε τὴν ἐπικίνδυνόν του ἐπικουρίαν. Καίτοι δ' εὐχαριστοῦντος καὶ ἀρνουμένου, ἵνα μὴ τὸν ἐνοχλήσω, ἔδεσεν ὅμως ἐμπείρως τὸ λωρίον, διηυθέτησε τὸ ἐφίππιον, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ἤμην μετὰ τοῦ **Φράγκου** ἐκείνου ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε διέλθει τρέχων. Τῷ ἀπήντησα δὲ καταφατικῶς, καίτοι ἀγνοῶν ἂν ἡ ἀπάντησίς μου ἠὔξανεν ἢ ἐλάττου τὸν κίνδυνον. Μετὰ ταῦτα δέ, ἂν καὶ ἐγὼ ἐπέμενον ὅτι τὰ ἐπίλοιπα θέλω πράξει μόνος; ἔλαβε τὴν καππόταν καὶ τὴν ἔῤῥιψεν ἐπὶ τὸ ἐφίππιον, καὶ μετὰ τὴν καππόταν ἔλαβε . . . τὴν ἀργυροῦχον πήραν, καὶ τὴν ἐκίνησεν εἰς τὰς χεῖράς του, ὡς σταθμίζων αὐτήν. «*Ἀ γεμάτη τάλληρα*», μοὶ εἶπε. — «Ναί, τῷ ἀπεκρίθην, εἶναι τοῦ Φράγκου ἐκείνου», καὶ δι' ἄκρου τοῦ ὀφθαλμοῦ ἔβλεπον τὴν χεῖρά του, ἂν δὲν ἐφέρετο πρὸς τὸ πιστόλιον ἢ τὸ ξίφος του. Ἀλλ' αὐτὸς ἔθεσε καὶ τὴν πήραν, καὶ τὴν ἐστερέωσεν ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου, καὶ μετὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ μὲ βοηθήσῃ ν' ἀναβῶ. Τοῦτο ἐθεώρησα ὡς περιττὴν ὑπερβολὴν φιλοφροσύνης μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι ἡ χεὶρ ἥτις θὰ μ' ἐλάμβανεν ὑπὸ μάλης θὰ εἶχε κεκρυμμένην τὴν μάχαιραν. Ἀλλ' οὐδαμῶς! Τῇ φιλικῇ συνδρομῇ του ἀνεπήδησα εἰς τὸν ἵππον, καὶ ἀφ' οὗ μοὶ ἠυχήθη κατευόδιον, καλπάζων ἠκολούθησα τὸν Θείρσιον, συγκεκινημένος καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι τοιαύτη διαγωγὴ θὰ ἐτίμα καὶ τὸ ἔθνος τὸ μᾶλλον ἐπ' ἐξευγενισμῷ καυχώμενον. Μετὰ ἔτη δ' ἐρευνήσας ἔμαθον παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσώκρη ὅτι ὁ εὐγενὴς στρατιώτης ἐκεῖνος ἀνῆκεν εἰς τὸ σῶμα, οὗ αὐτὸς ἦν διοικητής, καὶ ὅτι τὰ τῆς συνεντεύξεως ταύτης εἶχεν ἤδη παρ' αὐτοῦ ἀκούσει.

Ἐν Κορίνθῳ κατελύσαμεν εἰς τοῦ διοικητοῦ, ὅστις ἦν ὁ ἰατρὸς Ῥάγκος, ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ, ἀνὴρ ἐμβριθής, ἐπιεικὴς καὶ εὐπαίδευτος. Ἀκούσας οὗτος παρὰ τοῦ Θειρσίου τὸν σκοπὸν τῆς ἐπανόδου του εἰς τὸ Ναύπλιον, ἔλαβεν αὐτὸν κατὰ μέρος, καὶ τῷ εἶπεν ὅτι θεωρεῖ τὰς εὐγενεῖς προσπαθείας του δυστυχῶς ματαίας, διότι οἱ ἐν Ναυπλίῳ εἰσὶν ἐπίμονοι καὶ ἀποτετυφλωμένοι, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῷ ἔδειξε ψήφισμα, ὃ αὐθημερὸν εἶχε λάβει, τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐθνοσυνελεύσεως, κηρύττον τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν μόνιμον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ τέως εἶχε μόνον τὸν τίτλον Προέδρου προσωρινοῦ.

Τοῦτο διακοινώσας μοι ἰδίᾳ ὁ Θειρσιος, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐθεώρει τὴν ἐπιχείρησίν του ὡς ναυαγήσασαν, διότι ἔβλεπεν ἀδιαλλάκτους τοὺς περὶ τὸν Αὐγουστῖνον, καὶ οὐδὲ κἂν τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκλογῆς Βασιλέως φαινομένους ὅτι μετὰ χαρᾶς ἀσπάζονται· ἑπομένως ὅτι νομίζει τὴν εἰσβολὴν τῶν συνταγματικῶν ὡς μὴ δυναμένην ν' ἀποσβηθῇ, καὶ ὅτι ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς δὲν θέλει νὰ μὲ συμπαραλάβῃ εἰς τὴν ἐπιστροφήν του, καὶ προτιμᾷ νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ ἐξακολουθήσω ἐκτελῶν τὸ πατριωτικόν μου καθῆκον ἐκεῖ ὅπου δύναμαί τινα νὰ προσφέρω ὑπηρεσίαν.

Μετὰ ταῦτα δὲ συνεκάλεσε περὶ ἑαυτόν, παρόντος καὶ ἐμοῦ, πάντας τοὺς ἐν Κορίνθῳ τότε ἐπιδημοῦντας στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, ἐν οἷς προεῖχον ὁ Νικήτας, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ***Τυπικοῦ*** λεγομένου, ἤτοι τοῦ προτύπου τακτικοῦ σώματος, Παυλίδης, ἀνεψιὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Σπηλιάδου, καὶ τοῖς ὡμίλησε, προσπαθῶν νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ φρονήματα εἰρηνικὰ καὶ ἀδελφικὰ πρὸς τοὺς ἐν Περαχώρᾳ. Ἀλλ' οὗτοι ἐδείκνυντο ἀμετάπειστοι, καὶ ὁ Παυλίδης μάλιστα τραχέως ὕβριζε τοὺς ἀντιπάλους ὡς κακεντρεχεῖς, λῃστὰς καὶ κακούργους. Ἀπελπισθεὶς ἐκ τούτου ὁ Θειρσιος, τοῖς εἶπεν ὅτι αὐτὸς μὲν ἀνυπερθέτως, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν, ἀπέρχεται εἰς Ναύπλιον ἵνα ἰδῇ εἴτι δύναται εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐμὲ δ' ὅτι θὰ πέμψῃ ὀπίσω εἰς Πέρα-Χώραν μετ' ἐπιστολῆς του προτρεπούσης τὸν

Κωλέττην ν' ἀπέχῃ παντὸς κινήματος, μέχρις οὗ ἐξαντληθῶσι πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεκρίθησαν μὲν οἱ ἀρχηγοὶ ὅτι οὐδεμία συνδιαλλαγὴ ἦν δυνατὴ μετὰ τῶν ἀνταρτῶν, ὑπεσχέθησαν ὅμως, ὅτι ἀφ' οὗ μ' ἐφιλοξένουν τὴν νύκτα ἐκείνην, τὴν ἐπαύριον θὰ μ' ἔπεμπον εἰς Πέρα-Χώραν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Ὅταν ὁ' ἀπῆλθον ἐκεῖνοι, ἐξῆλθε καὶ ὁ Θείρσιος, ἵνα διατάξῃ τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του, καὶ ἔμεινα μόνος εἰς τὸ δωμάτιον, ὅτε μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἠνεῴχθη ἀψόφως ἡ ἐσωτερικὴ θύρα τοῦ δωματίου, καὶ νέος εὐειδής, φουστανελλοφόρος, ὃν πρὸ ὀλίγου εἶχον ἴδει ἐπόμενον τῷ Νικήτᾳ, ὡς ὑπασπιστὴν αὐτοῦ, προτείνας τὴν κεφαλὴν καὶ περιβλεψάμενος, ὡς ἵνα πεισθῇ ὅτι δὲν ἔχομεν μάρτυρας, εἰσῆλθε καὶ μοὶ εἶπε ταπεινῇ τῇ φωνῇ, νὰ φύγω ἐνόσῳ ὁ Θείρσιος ἦν εἰσέτι ἐκεῖ, διότι οἱ ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὲ συλλάβωσι, καὶ δέσμιον νὰ μὲ πέμψωσιν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἅμα δὲ ταῦτα ταχέως ἐπρόφερεν ἐξῆλθεν ὡς εἶχεν εἰσέλθει.

Διὰ δευτέραν λοιπὸν φορὰν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὤφειλον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν μου εἰς ἀνθρώπους ἀγνώστους, οὓς κατὰ πρῶτον ἀπήντων καὶ οἵτινες εἰς ἐναντίαν ἀνῆκον πολιτικὴν μερίδα. Ἅμα λοιπὸν εὗρον μίαν στιγμὴν — διότι παρετήρησα ὅτι ἐπιτηροῦμαι — εἶπον εἰς τὸν Θείρσιον τὸν ἀπειλοῦντά με κίνδυνον δι' ὀλίγων λέξεων γερμανιστί, καὶ μεθ' ὕφους προσποιητοῦ ὡς ἂν περὶ ἀδιαφόρων ὡμίλουν. Ὁ δέ, δούς μοι χάρτην, μοὶ ὑπηγόρευσεν ἀνυπερθέτως καὶ παρουσίᾳ τῶν ἐπιτηρούντων ἡμᾶς, ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, προτρέπουσαν αὐτὸν ν' ἀπέχῃ παντὸς κινήματος προκειμένου ν' ἀποφασισθῇ ἐν Εὐρώπῃ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη, καὶ νὰ περιμείνῃ καὶ τὰς διασκέψεις τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως. Ἤρχιζε ὁ' ἡ ἐπιστολὴ διὰ τῶν λέξεων: « *Καθὼς ἀπ' ἀρχῆς σᾶς προέτρεψα* », ἤτοι ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ, ὀνηλοῦντος περίπου « Ἐλπὶς ὑποχωρήσεως ἐκ μέρους τούτων δὲν ὑπάρχει. Ἀκολουθήσατε ἀκωλύτως τὸ σχέδιόν σας ». Ὁ δὲ Νικήτας καὶ ὁ Παυλίδης εἰς οὓς ἔδειξε τὴν ἐπιστολήν, ἐκηρύχθησαν πυχαριστημένοι, ὑποσχεθέντες τὴν ἐπαύριον, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου νὰ μὲ πέμψωσι μετ' αὐ-

τῆς. Ἀλλ' ἐγὼ ἔνευσα ἐλαφρῶς τῷ Θειρσίῳ, ὅστις ἐπέμεινε λέγων ὅτι θεωρεῖ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τοσοῦτον σπουδαίαν, ὥστε ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν ἠξεύρῃ ἀσφαλῶς ἀφιχθεῖσαν πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐντὸς τῆς νυκτὸς ὁ ἴδιος. Τότε, ἵνα μὴ κινήσωσι περαιτέρω ὑποψίας, συγκατετέθησαν νὰ μοὶ δώσωσιν ἀμέσως φρουρὰν δέκα στρατιωτῶν, οἵτινες νὰ μὲ συνοδεύσωσι διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ οὕτως ἀποχωρισθεὶς τοῦ Θειρσίου, ἐφίππευσα. Καθ' ὁδὸν δέ, φιλικῶς συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν φρουρῶν μου, ἔμαθον παρ' αὐτῶν ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἀργολίδος, καὶ εἰπὼν αὐτοῖς πόσον λυπηρὸν μοὶ ἐφαίνετο νὰ βλέπω Ἕλληνας ἐχθρικῶς κινοῦντας ὅπλα κατ' ἀλλήλων ὅτε μόλις ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοὺς ἠρώτησα ἂν, καθ' ἣν περίστασιν οἱ συνταγματικοὶ ἤθελον προχωρήσει πρὸς τὸ Ναύπλιον, θέλωσιν ἀντιταχθῆ κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς πολεμήσει. Αὐτοὶ δὲ μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδόλως ἔχουσι τοιοῦτον σκοπόν, οὐδ' ἐνδιαφέρονται διὰ τὸν κυβερνήτην τῆς συνελεύσεως τοῦ Ναυπλίου· ἂν δὲ γίνῃ εἰσβολή, ὅτι θέλουσι πάντες ἀπέλθει εἰς τὰ χωρία των ἵνα ὑπερασπίσωσι τὰς οἰκογενείας των.

Εἶχε δὲ ἤδη ἐπέλθει ἡ νύξ, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Πέρα-Χώρας. Ἀλλ' ἐκεῖ νέος κίνδυνος μὲ περιέμενε: διότι οἱ φρουλακες, ἐννοήσαντες τοὺς προσερχομένους, καὶ ὑποπτεύσαντες νυκτερινὴν ἔφοδον, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι καθ' ἡμῶν ἐν τῷ σκότει, καὶ μόλις μεθ' ἱκανοὺς πυροβολισμοὺς ἤκουσαν τοὺς φρουρούς μου φωνάζοντας νὰ παύσωσι διότι τοῖς ἔφερον ἰδικόν των ἄνθρωπον. Τότε ἔπεμψαν τινὰς στρατιώτας, οἵτινες μετὰ πολλῶν προφυλάξεων πλησιάσαντες, μὲ παρέλαβον, καὶ ἀφ' οὗ μὲ ὡδήγησαν εἰς τὴν πρώτην φυλακήν των, περικυκλοῦσαν ζωγραφικωτάτην μεγάλην πυρὰν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνόδου, ἐκεῖ πρῶτον μὲ ἀνεγνώρισαν καὶ μὲ συνώδευσαν τέλος εἰς Πέρα-Χώραν μετὰ νέων πυροβολισμῶν, ἀλλὰ τούτων χαρμοσύνων ἤδη καὶ τιμητικῶν.

Εἰς Πέρα-Χώραν δὲν εὗρον τὸν Κωλέττην. Περιεμένετο ὅμως, καὶ τῷ ὄντι ἔφθασε δύω ὥρας μετ' ἐμέ, περὶ τὸ μεσονύκτιον, μετὰ

πολλῶν ὑπαδῶν καὶ μετὰ στρατιωτῶν. Ἀμέσως δ' ἀπελθὼν πρὸς αὐτόν, τῷ ἐνεχείρισα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θειρσίου, καὶ τῷ διηγήθην ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσα. Αὐθωρεὶ δ' ἐξεκίνησε ταχυδρόμους παντταχοῦ ὅπου ἐστάθμευον συνταγματικὰ στρατεύματα, προσκαλῶν αὐτὰ μετὰ δύω ἡμέρας, ἤτοι τὴν 25 Μαρτίου, νὰ εὑρεθῶσι πάντα εἰς τὸν Ἰσθμόν, ὅθεν αὐθημερὸν ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα, ὁ Χρηστίδης ὅτε ἦλθεν εἰς τὸ γραφεῖον, μοὶ ἐξέρρασε πολλὰς εὐχαριστίας ἐκ μέρους τοῦ Κωλέττου καὶ ἐκ μέρους του, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι, ἐπειδὴ ἐσπούδασα τὰ στρατιωτικά, καὶ ἀδίκως ἐπὶ Καποδίστρια δὲν μοὶ ἐδόθησαν οἱ δύω βαθμοὶ ὑπὲρ ὃν εἶχον ἐν τῷ Βαυαρικῷ στρατῷ, ὑπὲρ τὰ δύω ἔτη δὲ παρῆλθον ἔκτοτε, ἀπεφάσισεν ἡ κυβέρνησις (ἤτοι ὁ Κωλέττης καὶ αὐτὸς) νὰ μὲ ἀποκαταστήσωσιν αὖθις εἰς τὸ στρατιωτικόν, χορηγοῦντές μοι τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου. Τοῦτο βεβαίως ἦτο μέγα πλεονέκτημα καὶ ταχυτάτη πρόοδος δι' ἐμέ. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀπεκρίθην εἰς τὸν Χρηστίδην, ὅτι τὸ νὰ προβιβασθῶ εἰς ταγματάρχην ἀφ' οὗ ἐπὶ τῶν δύω τούτων ἐτῶν δὲν ὑπηρέτουν, θὰ ἦτο σκανδαλώδης ἀδικία πρὸς πάντας τοὺς πρώην συναδέλφους καὶ ἀνωτέρους μου, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑπηρετοῦντες καὶ ἤδη ἐτάττοντο ὑπ' ἐμέ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, τὸ νὰ ἐπανέλθω εἰς ἣν εἶχον θέσιν, θὰ μοὶ ἦν ἀδύνατον, δι' ὅ, καίτοι εὐγνωμονῶν διὰ τὴν πρότασιν, ἠναγκαζόμην νὰ μὴ τὴν δεχθῶ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ναυπλίῳ ὁ συμμαθητὴς καὶ σύντροφός μου Σκαρλάτος ὁ Σοῦτσος ὁ ἐπίσης ὡς ἐγὼ ἀδικηθεὶς ὡς πρὸς τὴν βαθμολογίαν, καὶ ὅστις ἐξηκολούθησεν ὑπηρετῶν ἔκτοτε, εἶχε δὲ καὶ γνώσεις καὶ ἱκανότητα, καὶ πάντα ἡμῶν συνεμερίζετο τὰ φρονήματα, μόνον δ' ἐξ ἀνεχείας ἠναγκάζετο νὰ μένῃ ἐν Ναυπλίῳ, ἀντὶ ἐλθὼν νὰ ταχθῇ μεταξὺ ἡμῶν. Εἰς ἐκεῖνον λοιπὸν ἐπρότεινα νὰ δοθῇ ὁ βαθμὸς τοῦ ταγματάρχου, καὶ συγχρόνως νὰ διορισθῇ φρούραρχος τοῦ Παλαμηδίου, ἐγγυηθεὶς ὅτι εἰς ἀσφαλεστέρας καὶ ἐντιμοτέρας χεῖρας δὲν ἐδύνατο νὰ παραδοθῇ ἡ σπουδαιοτάτη ἐκείνη θέσις. Ὁ Χρηστίδης προθύμως ἐδέχθη καὶ

διεβίβασεν εἰς τὸν Κωλέττην τὴν πρότασίν μου, καὶ τὸ διάταγμα ἐγράφη καὶ ὑπεγράφη ὑπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Κωλέττης ἐπεφυλάχθη νὰ τὸ ὑπογράψῃ ἅμα ἐφθάνομεν εἰς Ναύπλιον, διότι ἠδύναντο νὰ παρουσιασθῶσι περιστάσεις ἀπαιτοῦσαι αὐτοῦ μεταῤῥύθμισιν. Τοιοῦτο δέ, ἡμιυπογραφὲν μοὶ ἐδόθη, ἵνα τὸ παρουσιάσω ὁ ἴδιος εἰς τελείαν ὑπογραφὴν ἅμα ἤθελε φθάσει ἡ ὥρα.

4.

Εἰσβολή.

Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Μαρτίου εἰργαζόμεθα εἰς τὸ γραφεῖον ὁ Χρηστίδης, ὁ Ῥωσέττης καὶ ἐγὼ ἵνα θέσωμεν ἐν τάξει τὰ ἀρχεῖα τῆς προσωρινῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐναποθέσωμεν αὐτὰ εἰς τὸ κιβώτιον, ὃ σφραγισθέν, παρεδόθη διὰ πρωτοκόλλου εἰς τὴν δημογεροντίαν τῆς Πέρα-Χώρας. Ἅμα δ' ἐξημέρωσεν, ἐκινήθη ὁ στρατὸς διὰ τὴν εἰσβολήν, καὶ τὸν παρηκολούθησαν ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Χρηστίδης, ὁ Ῥωσέττης δὲ καὶ ἐγώ, ἀφ' οὗ ἐπερατώσαμεν τῶν ἀρχείων τὴν ἐργασίαν, ἐτρέξαμεν καὶ ἐπροφθάσαμεν τοὺς ἄλλους ἔτι καταβαίνοντας ἐκ τοῦ ὄρους. Ἐξαίσιον δ' ἀνεπτύχθη καὶ γοητευτικὸν θέαμα ἐμπρὸς ἡμῶν, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς στενωποῦ, ἐξ οὗ ἡ θέα μακρὰν ἐξετείνετο. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐφαίνετο πᾶς ὁ Ἰσθμός, καταπράσινος ἐκ τῆς χλόης τοῦ ἔαρος, καὶ λουόμενος εἰς τὸ φῶς τῆς ἀνατολῆς, περιλαμβανόμενος δ' ἑκατέρωθεν ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης θαλάσσης. Αὐτὸν δ' ὡς στιλπνοὶ ὄφεις διέσχιζον αἱ φάλαγγες τῶν συνταγματικῶν ὅπλων, αἵτινες ἐκ διαφόρων διευθύνσεων πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐχώρουν, ἡ ἡμετέρα, ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Θ. Γρίβα, καὶ ἔχουσα ἤδη τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐν ᾧ αἱ ἕλικες αὐτῆς εἶρπον εἰσέτι διὰ τῶν στενῶν τοῦ ὄρους, ἡ τοῦ Καρατάσσου, ἐρχομένη ἐκ Μεγάρων, καὶ ἄλλαι ἄλλοθεν, ὑπακούσασαι

πᾶσαι μετὰ μεγίστης ἀκριβείας εἰς τοῦ Κωλέττου τὴν πρόσκλησιν.

Εἰς τὸν Ῥωσέττην καὶ εἰς ἐμὲ εἶχε δοθῆ εἷς ἵππος ἵνα φέρῃ ἀμφοτέρων τὰ σκεύη καὶ δέχηται καὶ ἡμᾶς ἱππεύοντας ἀλληλοδιαδόχως ὅταν μᾶς ἐνίκα ὁ κάματος. Καὶ ἐγὼ μὲν ὅλως ἐνθουσιῶν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα ὃ εἴχομεν ἐμπρὸς ἡμῶν καὶ διὰ τὸ κρίσιμον τῆς στιγμῆς, ἀφῆκα τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν ἵππον εἰς τὸν συνεργάτην μου, καὶ ὑποπτέρῳ βήματι κατηρχόμην πεζὸς τὴν στενωπόν. Καταβὰς δ' εἰς τὸν Ἰσθμόν, εἶχον φθάσει τὸν ἵππον τοῦ Κωλέττου, ὅτε εἶδα ὁρμαῖον πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τὸν ἐνθουσιώδη πατριώτην Ζήσην Σωτηρίου, ἔχοντα προσδεδεμένον μανδύλιον εἰς τὸ πυροβόλον του ἐν εἴδει σημαίας, ἀσθμαίνοντα καὶ κράζοντα: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα, ἐξοχώτατε! Ἐνικήσαμεν!» Σταθεὶς δ' ὁ Κωλέττης, τὸν ἐξήτασε, καὶ ἔμαθεν ὅτι ὁ Γρίβας καὶ Καρατάσσος προσέβαλον ἤδη τὰ χαρακώματα τῶν Κυβερνητικῶν, καὶ τοὺς μὲν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐδίωξαν, τοὺς δὲ ἠχμαλώτισαν, ἰδίως τοὺς **Τυπικοὺς** (ὡς ἐλέγετο ἓν πρότυπον τάγμα τακτικῶν), ὅτι καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν. Ἀφ' οὗ δὲ μικρὸν ἔτι προὐχωρήσαμεν πλήρης χαρᾶς διὰ τὴν αἰσίαν, ταχεῖαν καὶ σχεδὸν ἀναίμακτον ἔκβασιν τῆς ἐκστρατείας, ὁ Κωλέττης, εἰς ὃν ἀνηγγέλθη ὅτι ἐκεῖ που εἰς τοὺς θάμνους ἔκειτο στρατιώτης κυβερνητικὸς βαρέως τετραυματισμένος, ἀφιππεύσας ἀμέσως καὶ πορευθεὶς πρὸς τὸν τραυματίαν, ἐπεμελήθη τῆς ἐπιδέσεώς του, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ ἰατρικὴ ἦν τὸ πρῶτόν του ἐπάγγελμα, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν πρὸς περίθαλψιν εἴς τινας τῶν ὀπαδῶν του.

Οὐ πολὺ δὲ μετὰ τοῦτο ἐφθάσαμεν εἰς μέρος ἔνθα βράχος ἐξεῖχεν ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος, πλησίον τοῦ μέρους ὅπου ἡ μάχη εἶχε συγκροτηθῆ. Εἰς τοῦτον ἀποβὰς ἐκάθησεν ὁ Κωλέττης, καὶ ἐζήτησε νὰ τῷ προσαγάγωσι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν αἰχμαλωτισθέντων. Ἀνέκρινε δ' αὐτοὺς μετὰ πραότητος ἀξιοπρεποῦς περὶ τῶν περιστάσεων τῆς συμπλοκῆς, περὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ περὶ ἄλλων λεπτομερειῶν, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κ. Σοῦτζος (ὁ ἐπιλεγόμενος Δοντᾶς,

αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἔχων τὸ χρυσοῦν, οὐδέποτε ἀμειβόμενον νόμισμα), ἀνάξια ἑαυτοῦ καὶ τῆς καταγωγῆς του, ἐν γένει ἀνάξια πράττων ἀνθρώπου ἑαυτὸν σεβομένου, προσελθὼν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Τυπικοῦ, τὸν Παυλίδην (αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἤθελε νὰ μὲ κρατήσῃ αἰχμάλωτον ἐν Κορίνθῳ), μεταξὺ ἐξεταζόμενον, τὸν ἔπτυσε κατὰ πρόσωπον. Τοῦτο ἐδύνατο νὰ γίνῃ σύνθημα τῆς σφαγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἴσως καὶ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων, ὑπὸ τῶν ἠρεθισμένων στρατιωτῶν. Ἀγανακτοῦντες ὅλοι, ἀπεσύραμεν βιαίως ἐκεῖθεν τὸν Σοῦτζον, καὶ ὁ Κωλέττης τῷ ἐξέφρασεν αὐστηρῶς τὴν δυσαρέσκειάν του.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ ἐστρατοπεδεύσαμεν πέριξ ῥέατος, οὗ τὸ ὕδωρ ἠσπάσθημεν πάντες μετὰ χαρᾶς, διότι ἦν τὸ μόνον ὃ ἀπηντήσαμεν ἀπὸ τῆς πρωΐας, ὁ δὲ καύσων εἶχεν ἀρχίσει γινόμενος λίαν ἐπαισθητός. Ἑπομένως πάντες οἱ στρατιῶται ἐρρίφθησαν πρὸς αὐτό, καὶ μέγας ἦν ὁ θόρυβος καὶ ὁ συνωθισμός, καὶ γραφικωτάτη καὶ ζωηρὰ ἡ σκηνὴ περὶ τὸ ζωοπάροχον στόμιον. Αἱ χιλιάδες ὅμως τῶν ἀντλούντων, ὡς καθεὶς ἐδύνατο, ἐξήντλησαν τὸ ὕδωρ ταχέως, ἢ μετέβαλον αὐτὸ εἰς βόρβορον, πρὶν ἢ δυνηθῶ καὶ ἐγὼ νὰ δροσίσω διὰ μιᾶς σταγόνος τὰ χείλη μου. Τέλος εἷς τῶν στρατιωτῶν ἐλεήσας με, ἤντλησεν εἰς τὸ *φέσι* του, στερήσει ἄλλου ἀγγείου, καὶ εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ μοὶ τὸ προσφέρῃ, ἐγὼ δὲ τὴν ἔτι μείζονα νὰ ῥοφήσω δι' ἄκρων χειλέων τὸ ἀκάθαρτον ὑγρὸν ἐκ τοῦ οὐχὶ πολὺ καθαρωτέρου δοχείου του.

Εἰς ἐρημοκλήσιον ἐκεῖ που κείμενον εἶχον κατακλεισθῇ οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἀρχηγοί, ὅτε αἴφνης ἀναγγέλλεται εἰς τὸν Κωλέττην ὅτι ὁ Γρίβας, μνησικακῶν δι' ἀτομικοὺς λόγους κατά τινων ἐξ αὐτῶν, ἦλθεν εἰς τὴν φυλακήν των, καὶ σύρας τὴν σπάθην του, ἠπείλει νὰ τοὺς φονεύσῃ ἰδιοχείρως. Γνωρίζων δ' ὁ Κωλέττης τὸν ἄνδρα, ὅστις, ὡς τὴν ἀνδρείαν, οὕτως εἶχε καὶ τὴν λοιπὴν φύσιν τοῦ λέοντος, καὶ ἅπαξ γευσάμενος αἵματος, ἐμεθύσκετο καὶ καθίστατο ἀκατάσχετος, ἔδραμε πρὸς αὐτόν, καὶ διὰ παντὸς εἴδους προτροπῶν, παρακλήσεων καὶ ὑποσχέσεων κατώρθωσε νὰ τὸν

πραύνῃ, σώσας οὕτω τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες τὸν ἔσχατον διέτρεξαν κίνδυνον.

Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Κόρινθον, ἣν ὅμως παρήλθομεν ἔξωθεν, πρῶτον, ὡς ἔμαθον, ἐκ φόβου μὴ κρύπτεταί τις ἐνέδρα ἐκεῖ, καὶ δεύτερον ἵνα μὴ οἱ στρατιῶται ἐκ τῆς νίκης μετέωροι, ἐπιδοθῶσιν εἰς ἀταξίας ἐξ ὧν νὰ πάθῃ ἡ πόλις. Ὅτε δὲ παρηρχόμεθα ὑπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἔστημεν ἐπὶ μίαν στιγμήν, καὶ ὁ Χρηστίδης ἀπὸ τοῦ ἵππου του μοὶ ὑπηγόρευσε διαταγὴν κομπορρήμονα, προσκαλοῦσαν τὸν φρούραρχον τῆς ἄκρας, τὸν συνταγματάρχην Κάρπον, νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὴν τροπαιοῦχον ἐθνικὴν κυβέρνησιν. Περιεμείναμεν δὲ μέχρις οὗ ὁ λευκὴν σημαίαν φέρων ἀγγελιαφόρος ἡμῶν ἔφθασεν εἰς τὴν κορυφήν, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀπάντησιν ἐλάβομεν τινὰς σφαίρας, αἵτινες ἐσύριξαν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν χωρὶς νὰ μᾶς βλάψωσιν.

Εἷς κίνδυνος ἔμενεν ἔτι ὅτι ὁ ἐν Ἠλιδι Γάλλος στρατηγὸς Maison εἶχεν ἀπειλήσει ὅτι, ἂν οἱ συνταγματικοὶ θελήσωσι νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, θὰ ἔλθῃ αὐτὸς μετὰ τῶν στρατιωτῶν του νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Πρὸς ἀπόκρουσιν δὲ τούτου εἴχομεν πρότερον ἤδη συντάξει Γαλλιστὶ διαμαρτύρησιν, γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θειρσίου καὶ ὑπ' ἐμοῦ, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι, τὸ καθῆκόν των ἐκτελοῦντες οἱ συνταγματικοί, θὰ διήρχοντο τὸν ἰσθμόν, καὶ ἂν ἀπήντων τοὺς Γάλλους, θὰ ἔκλινον μὲν τὰ ὅπλα των πρὸ τοῦ ἔθνους εἰς ὃ πᾶσαν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ὠπισθοδρόμουν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἔφερεν ὁ Κωλέττης μεθ' ἑαυτοῦ ἵνα τὸ ἐπιδώσῃ ἂν ἡ ἀνάγκη παρουσιάζετο, καὶ ἀντίγραφον αὐτοῦ εἶχε πέμψει εἰς τὸν στρατηγὸν Maison· τοὺς Γάλλους ὅμως δὲν ἀπηντήσαμεν.

Εἶχε δὲ περίεργον χαρακτῆρα ἡ πορεία ἡμῶν· διότι ὁ στρατός, μὴ ἔχων πλέον νὰ φοβῆται ἐχθρόν, ἐχώρει ἐν ἀταξίᾳ, ᾄδων καὶ εὐθυμῶν, ὡς ἂν ἐτελεῖτο πανήγυρις· καὶ πλεῖστοι τῶν ἀτάκτων ἡμῶν στρατιωτῶν ἔφερον λόγχας καὶ τὸν λοιπὸν ὁπλισμὸν ὃν εἶχον

ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν τακτικῶν, καὶ ἄλλοι ἐσάλπιζον, ἄλλοι ἔκρουον τὰ τύμπανα τ' ἀποτελοῦντα μέρος τῶν λαφύρων. Πολλοὶ δὲ καὶ αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων, οἱ πλεῖστοι μάλιστα, συνεβάδιζον μεθ' ἡμῶν, προθύμως καταταχθέντες εἰς τὰς τάξεις τῶν νικητῶν των, μεθ' ὧν τοὺς συνέδεον πολλάκις φιλίας ἢ συγγενείας δεσμοί, οὐ σπανίως δὲ καὶ μυστικαὶ πολιτικαὶ πεποιθήσεις.

Ἐν ᾧ δ' ἡμεῖς διηρχόμεθα διὰ τῆς λεωφόρου εἰς τῶν κοιλάδων τὰ βάθη, ἐβλέπομεν εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ δυσβάτους στενωποὺς τῶν ὀρέων φεύγον τὸ ὑπὸ τὸν Καλλέργην ἐκ τῆς μάχης σωθὲν τακτικὸν ἱππικόν, καὶ σπεῦδον νὰ φθάσῃ πρὸ ἡμῶν εἰς τὸ Ἄργος.

Πρό τινος ἤδη εἶχε νυκτώσει ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον, τὰς ἀρχαίας Κλεωνάς, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ διανυκτερεύσωμεν. Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀφιχθῆ πρὸ ἡμῶν καὶ παρίστα θέαμα περίεργον καὶ καταπληκτικόν, χιλιάδων φανῶν ἄνω καὶ κάτω φερομένων εἰς τὸ λυκαυγές. Αἱ πλεῖσται δὲ κραυγαὶ τῶν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἀλλήλους καλούντων πρὶν ἢ αὐλισθῶσι, μοὶ ἀνεπόλουν ἑσπέραν τινὰ καθ' ἣν ἐν Μαραθῶνι εἶχον ἀκούσει τοὺς θῶας, πληροῦντας τὴν πεδιάδα διὰ τῶν ἀμοιβαίων καὶ διασταυρουμένων κραυγῶν των πρὶν κοιμηθῶσι. Μετ' ὀλίγον δ' οἱ τέως σκοτεινοὶ καὶ ἔρημοι λόφοι κατεκαλύφθησαν γραφικώτατα ὑπὸ μυρίων πυρῶν, ὧν μίαν ἠνάψαμεν καὶ ἡμεῖς, ἐγὼ μετά τινων συντρόφων μου, τοῦ Γενεβέλη, τοῦ Ἐπαμεινώνδα, τοῦ Καμπούρογλου, τοῦ Ῥωσέττου, ἵνα κοιμηθῶμεν περὶ αὐτήν. Καὶ ὁ μὲν κ. Ῥωσέττης εὑρίσκων τὴν ὕπαιθρον ξηρὰν κλίνην οὐχὶ ὅλως τῆς ἀρεσκείας του, ἀπεσύρθη εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐγκαταλελειμμένων οἰκιῶν τοῦ χωρίου, ἴσως καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαντήσῃ τινὰ τῶν γνωρίμων του ἀρχηγῶν, πλουσιώτερον ἡμῶν κατά τι τεμάχιον κρέατος, ἐξ οὗ νὰ δειπνήσῃ· ἐγὼ δέ, κατακεκοπιακὼς ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας τῆς ἀσίτου ἡμέρας, ἠπλώθην παρὰ τὴν ἡμετέραν πυράν, καὶ παρεσκευαζόμην εἰς ὕπνον, ὅστις ἤλπιζον νὰ μοὶ φέρῃ καὶ τὴν λίθην τῆς πείνης, ὅτε κλητήρ, ὅστις ἀπό τινος ἐζήτει ἐμὲ καὶ τὸν Ῥωσέττην διὰ τοῦ στρατοπέδου, εὑρὼν ἐμὲ μόνον, μ' ἐκά-

λεσε παρὰ τῷ Χρηστίδῃ, παρ' ᾧ φεῦ! ἐργασία μὲ περιέμενε! Καὶ κατὰ μὲν τοῦ καμάτου, ἔστω, ἀνελάμβανον νὰ παλαίσω· ἀλλ' ἡ πεῖνα ἦτον ἀκαταμάχητος. Εὐτυχῶς ὁ Χρηστίδης εἶχεν ἔτι ἓν τεμάχιον κρέατος καὶ ὀλίγον ἄρτον ξηρόν, καὶ ταῦτα, μαθὼν τὴν θέσιν μου, διενεμήθη μετ' ἐμοῦ. Μετὰ τὸ δεῖπνον δὲ τοῦτο ἐπρόκειτο πομπώδης προκήρυξις, ἣν συνέταξε περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν συνταγματικῶν ὅπλων, ν' ἀντιγραφῇ ἀπειράκις, ὁσάκις ἡ διάρκεια τῆς νυκτὸς τὸ ἐπέτρεπε, καὶ ταχυδρόμοι περιμένοντες πρὸ τῆς θύρας τῆς καλύβης ἐν ᾗ εἰργαζόμεθα, ἐλάμβανον ἕκαστος ἀνὰ ἓν ἀντίγραφον ἅμα ἐπερατοῦτο, καὶ ἀνεχώρουν ἄλλος πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν, ἵνα φέρωσι τὴν μεγάλην ἀγγελίαν εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος. Ἀντέγραφε δὲ μετ' ἐμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Χρηστίδης, καὶ δὲν ἐπαύσαμεν ἐργαζόμενοι εἰμὴ ὅτε ἠκούσαμεν λαμπρὸν κρότον τυμπάνων καὶ σαλπίγγων, καί, ἀνοιχθέντων τῶν παραθύρων, εἴδομεν ὅτι ἦτον ἤδη ἡμέρα, καὶ ὅτι ἀνάστατος ὁ στρατὸς ἐκινεῖτο εἰς ἀναχώρησιν.

Κατ' ἀρχὰς ἀφῆκα τὸν ἵππον εἰς τὸν συνοδοιπόρον μου, τὸν Ῥωσέττην, καὶ ὡς κατὰ τὴν προτεραίαν, ἀπῆλθον πεζῇ. Ἀλλὰ τῆς ἀγρύπνου νυκτὸς τ' ἀποτελέσματα αἰσθανόμενος, μετὰ δύω περίπου ὥρας δὲν ἠρνήθην αὐτόν, ὅτε φιλαδέλφως ὁ κ. Ῥωσέττης μοὶ τὸν παρεχώρησε, καὶ οὕτως ἔφθασα ἕως εἰς τὸ *Ἀγινόρι*. Ἐκεῖ ὅμως ὁ ἵππος μου ἐφάνη ὡς μεταμεληθεὶς διὰ τὴν συνενοχήν του εἰς τὴν εἰσβολήν, καὶ ἀποφασίσας οὐδὲ βῆμα νὰ προβῇ περαιτέρω. Μάτην διὰ τῆς φωνῆς, μάτην διὰ τοῦ προστυχόντος ῥαβδίου ἐπροσπάθουν νὰ τὸν πείσω εἰς ὑποταγήν. Βλέπων τὸ ἀμετάθετον αὐτοῦ, ἀπέβην, καὶ ἠθέλησα νὰ τὸν σύρω ἐκ τοῦ χαλινοῦ· ἀλλ' ἀντὶ νὰ συρθῇ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἰσχυρογνωμονῶν ἔσυρεν αὐτὸς ἐμὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἄπρακτος ἔβλεπον τὸν στρατὸν παρερχόμενον, καὶ ἐμαυτὸν κινδυνεύοντα νὰ ἐγκαταλειφθῶ καὶ αὐτῶν τῶν οὐραγῶν, ὅπερ θὰ ἦν λίαν ἐπικίνδυνον, διότι, ὡς συμβαίνει πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις λιποτάκται καὶ χωρικοὶ παρηκολούθουν τὸ στράτευμα, ὡς οἱ καρχαρίαι τὰ πλοῖα, περιμένοντες νὰ κατα-

στήσωσι λείαν των πᾶν τὸ ἐκπίπτον καὶ καθυστεροῦν. Προσέφυγον ἐπομένως εἰς τὸ ξίφος μου, ὡς ultimam rationem. Ἀλλ' οὔτε τοῦ μιαιφόνου ὅπλου ἡ θέα συνεκίνησε τὸ ἀνάλγητον κτῆνος. Τότε παρεκάλεσα ἕνα τῶν παρερχομένων στρατιωτῶν νὰ μοὶ δώσῃ χεῖρα βοηθείας, ὅλως ἀφιλοκερδοῦς, ἐννοεῖται, πρῶτον διότι δὲν εἶχον οὐδ' ὀβολὸν νὰ τῷ προσφέρω, καὶ δεύτερον διότι, ἂν ἐμάνθανεν ὅτι εἶχον, ἐδύνατο αὐτὸς νὰ τὸν λάβῃ χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὴν προσφοράν μου. Ἀλλ' ὁ στρατιώτης παρῆλθεν εἰπών μοι ὅτι ἱκανῶς τῷ ἐβάρυνον τὰ ὅπλα του, χωρὶς νὰ φορτωθῇ καὶ τὸν ἵππον μου. Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν ἔρριψα τῷ ἀχρείῳ ζώῳ τοὺς χαλινοὺς κατὰ πρόσωπον, καὶ τὸ ἁρπᾶκα εἰς τὴν ἔρημον τοῦ ὄρους μεθ' ὅλου του τοῦ φορτίου, περιέχοντος πᾶσαν τὴν περιουσίαν τῶν ἐνδυμάτων μου μετά τινων βιβλίων, καὶ προσέτι καὶ τοῦ κ. Ῥωσέττου τὸ διπλωματικὸν ἐφόδιον, τὸ λεξικὸν τοῦ Λαβώ. Οὕτω ψιλὸς κατέβην τὸ Ἀγινόριον, εὐτυχὴς ὅτι εἰς τῶν στρατιωτῶν καθ' ὁδὸν μοὶ προσέφερε τεμάχιον ἑψητοῦ κρέατος, συντελέσαν εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς εἰς οὐ μικρὰν δοκιμασίαν ἐκτεθείσας δυνάμεις μου.

Περὶ δὲ τὴν 3 μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς Ἄργος, καὶ ἐκεῖ ἐτύχομεν πανηγυρικωτάτης ὑποδοχῆς. Ὁ Θείρσιος, ἀγωνιζόμενος παντὶ σθένει νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐμφύλιον σύγκρουσιν, εἶχεν ἔλθει εἰς Ἄργος πρὸ ἡμῶν καὶ παρασκευάσει τὰ πάντα, καὶ κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ, ἅμα ἐφάνημεν, ὁ λαός, ἡγουμένων τῶν ἱερέων, ἐξῆλθε θαλλοφόρος καὶ μᾶς ὑπεδέχθη ἐν ἀδελφικῇ περιπτύξει. Ἐγὼ ὅμως καὶ ὑπὲρ τὴν θριαμβευτικὴν ταύτην δεξίωσιν ἐξετίμησα τὴν πρώτην αὐλὴν εἰς ἣν εἶδα πηγάδιον, καὶ εἰσορμήσας, ἔπια χανδόν, μέχρι κινδύνου διαῤῥήξεως.

Οὕτως ἀμαχητὶ καταλαβόντες τὸ Ἄργος, εἴμεθα εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τοῦ Ναυπλίου, καὶ προφανὲς ἐγίνετο ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἀπέκρουε τοὺς συνταγματικούς, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγουστίνου ἵστατο πλέον ἐπ' ἀκμῆς ξυροῦ. Τοῦτο μετέβαλε πολλῶν τῶν ἐν Ναυπλίῳ τὰς πεποιθήσεις, ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀφορμὴν ν' ἀποκαλύψωσι τὰς ἀληθεῖς διαθέσεις των, καὶ πάμπολλοι, δι' ὅλης τῆς

ἑσπέρας ἐκείνης προσήρχοντο πρόσφυγες, καὶ αἱ αἴθουσαι τῆς οἰκίας Καλλέργη, εἰς ἣν κατέλυσεν ὁ Κωλέττης, ἐμυρμηκίαζον ἐκ τῶν *αὐλικῶν τούτων τῆς ἐπαύριον*. Μεταξὺ δὲ τῶν προσελθόντων ἦσαν καὶ ἀξιωματικοί τινες τοῦ φυγάδος τακτικοῦ ἱππικοῦ, ἐν ἄλλοις καὶ ὁ Δημήτριος Σοῦτσος ἀδελφὸς τοῦ Σκαρλάτου, ὃν καὶ παρουσίασα εἰς τὸν Κωλέττην.

Κατάλυμα εἰς τὸν Ῥωσέττην καὶ εἰς ἐμὲ ὡρίσθη κενόν τι δωμάτιον εἰς τὸν οἰκίσκον ἑνὸς Ἀργείου, ὅστις μαθὼν παρ' ἐμοῦ τὴν εἰς τὰ ὄρη ἐγκατάλειψιν τῶν ἐνδυμάτων μου, καὶ ὅτι ἐστερούμην παντὸς καλύμματος διὰ τὴν νύκτα, εὐηρεστήθη φιλοξένως νὰ μοὶ δανείσῃ τὴν καπότταν του. Ταύτην ἐκρέμασα εἰς καρφίον, τὸ μόνον ἔπιπλον τοῦ δωματίου, καὶ παρ' αὐτὴν τὸ ξίφος μου, καὶ ἀφ' οὗ καὶ ὁ Ῥωσέττης ἐναπέθεσεν εἰς μίαν γωνίαν τὴν ἰδικήν του κάπαν καὶ δύω ὑποκάμισα ἃ εἶχε σώσει ἐκ τῆς πρωϊνῆς ἐγκαταλείψεως, διότι ἔφερεν αὐτὰ εἰς σάκκον ἐπὶ τοῦ ὤμου του, ἀπήλθομεν ἀμφότεροι πάλιν ὁμοῦ εἰς τοῦ Κωλέττου, ὅπου ἠσχολήθημεν τοὺς προσερχομένους ὑποδεχόμενοι, ἢ ἐγκυκλίους γράφοντες. Κατελθόντες δ' εἰς μέγα πρόσγαιον δωμάτιον, τὸ χρησιμεῦον ἄλλοτε εἰς γραφεῖον τοῦ ἐκεῖ ποτὲ κατοικήσαντος Κυβερνήτου, οὐδὲν εὕρομεν ἄλλο ἐκεῖ εἰμὴ σεσωρευμένα πολλὰ ἀνέπαφα φύλλα τοῦ Ἀγγλικοῦ Times, ἔχοντα δύω ἐτῶν ἡμερομηνίαν, ὥστε οὐδ' εἰς ἀνάγνωσιν ἐχρησίμευον πλέον. Ἐφρόνησα ἑπομένως ὅτι δὲν ἁμαρτάνω κατὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἰδιοκτησίας προτείνας νὰ λάβωμέν τινα ἐξ αὐτῶν καὶ μεταχειρισθῶμεν αὐτὰ ὡς σινδόνας τῶν αὐτοσχεδίων ἡμῶν κλινῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἔχωσι στρῶμα μὲν τὰς ῥυπαρὰς τοῦ ἐδάφους σανίδας, προσκεφάλαια δὲ δύω τεμάχια ξύλου ἃ εἴχομεν εὕρει εἰς τὴν αὐλήν, καὶ πεπλώματα τὰς δύω κάπας, τὴν ἐμὴν δανείαν, καὶ τὴν ἰδιόκτητον τοῦ Ῥωσέττου.

Ἡ τοιαύτη προσδοκία δὲν ἔθαλλε βεβαίως λαμπρά· ἀλλὰ πόσον λαμπροτέρα τῆς πραγματικότητος! Ὅτε, περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐπεστρέψαμεν οἱς τὸν κοιτῶνα ἡμῶν μάτην εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης ἐζητήσαμεν τὰς καπότας· εἶχον γίνει ἄφαντοι, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ

τὸ ξίφος μου, καὶ τὰ ὑποκάμισα τοῦ συντρόφου μου. Εὐτυχὴς ἔμπνευσις ὅτι ἐλάβομεν τοὺς Times ἀπὸ τοῦ γραφείου τοῦ Κυβερνήτου! Εἷς ἐξ αὐτῶν ἐχρησίμευσεν εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ὡς στρῶμα καὶ εἰς σινδόνην, καὶ ἄλλοι εἰς πέπλωμα, καὶ τὸ ξύλον ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς προσκεφάλαιον. Ἔμαθον δὲ τότε ὅτι ἂν ἡ σωμασκία ἐστὶ τὸ ἄριστον ἄρτυμα τοῦ ζωμοῦ, δύω ἡμερονυκτιῶν πεζοπορεία καὶ ἄγρυπνος ἐργασία ἐστὶν ἡ καλειτέρα τῆς κλίνης σκευή, καὶ ἐκοιμήθην τὴν νύκτα ἐκείνην ὕπνον δικαίου. Τὴν ἐπαύριον ὁ' ἐλθὼν ὁ Ἀργεῖός μου, μοὶ ἐζήτησε τὴν καπόταν του· ἀλλὰ δὲν εἶχον ἄλλο νὰ τῷ δώσω πλὴν τοῦ δι' αὐτὸν ἀχρήστου φύλλου τοῦ Times, καὶ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι θὰ τῷ πληρώσω τὸ ἐπίβλημά του εὐπορήσαντος τοῦ ταμείου ἤτοι ὅταν ἔχω νὰ τὸ πληρώσω. Καὶ τῷ ὄντι δὲ τὸ ἐπλήρωσα μετά τινα καιρὸν τρία φλωρία. Τὸ δὲ ξίφος μου πολὺ μετὰ ταῦτα, ἡμέραν τινὰ ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε συνέπεσε νὰ εὑρίσκωμαι εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἀστυνομίας, τὸ ἀνεκάλυψα εἰς τὴν ὀσφὺν ἑνὸς διερχομένου φουστανελλοφόρου, ὃν καὶ ἀμέσως κατήγγειλα. Ἀλλὰ τί ἐδύνατο τότε ἡ ἀστυνομία κατὰ φουστανελλοφόρου καὶ τούτου φέροντος ξίφος εἰς τὴν ὀσφύν, ὥστε τὸ ἀπώλεσα ἀνεπιστρεπτεί. Ἦν δὲ αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ἕφερον ἐν Βαυαρίᾳ ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐρίππου πυροβολικοῦ. Τὸ δὲ περίεργον, ὅτι καὶ ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἵππου ἐνεφανίσθη καὶ αὐτὸς μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ Ναύπλιον, καὶ μοὶ ἐζήτει τὸ ζῶόν του, ἀλλὰ τοῦτον πλέον κακῶς τὸν ὑπεδέχθην, εἰπὼν ὅτι ὀλίγον ἐξώρας ἐνεφανίζετο, διότι ἔπρεπε νὰ μένῃ παρὰ τὸν ἵππον ὅτε οὗτος δὲν ἤθελε νὰ προχωρήσῃ, καὶ ὅτι ἐγὼ δικαιοῦμαι μᾶλλον νὰ τῷ ζητήσω τὰ πράγματά μου, ἀπολεσθέντα ἐξ αἰτίας αὐτοῦ. Ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος πλέον δὲν ἐφάνη, εἴτε διότι ἀληθῶς εἶχον δίκαιον, εἴτε διότι οἱ καιροὶ ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε καὶ ἄδικον ἂν εἶχον ἐνόει ὅτι οὐδὲν ἐδύνατο κατ' ἐμοῦ, ἤ, τὸ πάντων πιθανώτερον, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας εἶχεν εὕρει καὶ λάβει εἰς κατοχήν του οὐ μόνον τὸν ἵππον, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα ἃ αὐτὸς ἔφερεν, ἐκ περισσοῦ δὲ ἀπεπειρᾶτο ἂν δὲν ἐδύνατο προσέτι νὰ μοὶ ἀποσπάσῃ καὶ τοῦ ἵππου του τὴν τιμήν.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἐμείναμεν εἰς τὸ Ἄργος, καὶ πολλαὶ προὐτείνοντο ἀμφιβολίαι ἂν πρέπει ἢ οὐ νὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω. Τὴν ἑσπέραν ἐγὼ καὶ ὁ Ῥωσσέτης ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα Ὑψηλάντην, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξηρχόμεθα τῆς οἰκίας του ἐν βαθείᾳ νυκτί, ἐκ παρακειμένου δωματίου ἐν τῇ αὐλῇ ἐπυροβόλησέ τις, καὶ ἡ σφαῖρα ἔθραυσε τὰς κεράμους τοῦ περιβόλου ἕνα δάκτυλον ἀκριβῶς ὑπὲρ τὴν κεφαλήν μου, ὥστε τότε ἐνόησα ὅτι τὸ βραχύ μου ἀνάστημα εἶχε καὶ αὐτὸ τὰ πλεονεκτήματά του.

Τῇ 27ῃ δὲ τοῦ Μαρτίου ἔβρεχε ῥαγδαίως· οὐχ ἧττον ὅμως ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον. Πεζὸς λοιπόν, διότι ὁ ἵππος μου ἔμεινεν εἰς τὰ ὄρη, ἄνευ ἐπενδύτου, διότι ἀπώλεσα τὸν ἐμὸν καὶ μοὶ ἐκλάπη ὁ τοῦ Ἀργείου, ἄοπλος, διότι τὸ ξίφος μου καὶ αὐτὸ ἐκλάπη, ἠκολούθησα καὶ ἐγὼ τὸν στρατὸν διὰ τῆς λεωφόρου ἥτις ἄγει εἰς Ναύπλιον, καὶ ἥτις ἦν πολὺ ὑγροτέρα τότε παρὰ ἡ Ἐρυθρὰ ὅτε τὴν διέβη ὁ Μωϋσῆς. Καθ' ἣν ὥραν δ' ἐπλησιάσαμεν εἰς τὴν Τίρινθα, κατεχομένην ὑπὸ Κυβερνητικῶν, ἐπροπορεύθη κατὰ διαταγὴν ὁ Νικόλαος Σκοῦφος, λευκὸν μανδήλιον δέσας εἰς ῥάβδον, καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τῶν φρουρῶν, τοὺς ἔπεισεν εὐκόλως νὰ μὴ ἀντιστῶσι κατὰ τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ, προκαλοῦντες ματαίαν αἱματοχυσίαν.

Οὕτω παρήλθομεν καὶ τὴν δυσχέρειαν ταύτην. Πλησιάζοντες δ' εἰς τὸ Ναύπλιον εἴδομεν μακρόθεν ἐπὶ τῆς τραχείας ῥάχεως τοῦ Παλαμηδίου, ὡς μήκιστον μέλανά τινα ὄρνιν ἀνέρποντα, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνεκαλύψαμεν, ἢ ἐμάθομεν, ὅτι ἦν γαλλικὸς στρατός, ὅστις ὅτε εἶδεν ἐπικειμένην τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ἐκ φιλελληνικῆς μερίμνης κατελάμβανε τὴν ὑψίστην ἐκείνην ἀκρόπολιν. Τοῦτο ἐματαίωσε τὸ ὑπὲρ τοῦ Σκ. Σούτσου διάταγμα ὃ ἔφερον παρ' ἐμοί. Προσέτι δὲ καὶ μία τῶν πρώτων καὶ δικαιοτάτων πράξεων τῆς μετ' ὀλίγον συστάσης κυβερνήσεως ἠκύρωσε πάντας τοὺς ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου ἐπὶ τῆς ἐμφυλίου ῥήξεως ἑκατέρωθεν χορηγηθέντας βαθμούς, ὥστε καὶ ὁ τοῦ ταγματάρχου ἐγκριθεὶς διὰ τὸν Σοῦτσον ἔπεσε καὶ αὐτός.

Ὑπελείπετο δ' ἡμῖν εἰσέτι τὸ κινδυνωδέστερον τῶν σημείων, ἡ Πρόνοια, διότι τὸ προάστειον τοῦτο τοῦ Ναυπλίου ἦν πλῆρες τῶν στρατιωτῶν ὅσοι εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ὁ Ῥάγκος καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἡτοιμάζοντο εἰς πεισματώδη ἄμυναν. Ἐν ᾧ δὲ καὶ οἱ συνταγματικοὶ παρεσκευάζοντο ἤδη εἰς προσβολήν, αἴφνης εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῶν δύω ἐφάνησαν προβαίνοντες ὁ Θείρσιος καὶ ὁ φιλέλλην Μάσων, ὁ ἐκ Σκωτίας, καὶ ἀποταθέντες πρὸς τοὺς ἑκατέρωθεν ἀρχηγούς, τοὺς ἐξώρκισαν νὰ μὴ γίνωσιν αἴτιοι χύσεως Ἑλληνικοῦ αἵματος εἰς ῥῆξιν ἀδελφοκτόνον. Οἱ λόγοι δ' αὐτῶν ἔφεραν αἴσιον ἀποτέλεσμα. Βοηθούσης δὲ καὶ λεπτῆς βροχῆς ἥτις πάλιν ἤρχισεν, οἱ στρατιῶται κατ' ὀλίγον συνανεμίγησαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ Πρόνοια ἦν πλήρης Κυβερνητικῶν καὶ Συνταγματικῶν, συμβαδιζόντων καὶ συμπινόντων ἐν πλήρει εἰρήνῃ.

Οὕτως ἀπώλεσεν ὁ Αὐγουστῖνος καὶ αὐτὸ τὸ προάστειον τοῦ Ναυπλίου, καὶ τότε, προτροπῇ καὶ τῶν ἀντιπρέσβεων τῶν Δυνάμεων, οἵτινες κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἐκυβέρνων ἐν Ναυπλίῳ, ἐπιβιβασθεὶς εἰς Ῥωσσικὸν πλοῖον, ἀνεχώρησε. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἐζήτησεν ὁ Κωλέττης νὰ τῷ ἀνοιχθῶσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ ἐπετράπη τοῦτο εἰς αὐτὸν μόνον μετὰ ὀκτὼ ὁπαδῶν, εἰς ὧν τὸν ἀριθμὸν φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν συμπεριελήφθην. Ἐμὲ δ' ἐφιλοξένησεν ἡ ἐν Προνοίᾳ οἰκοῦσα κυρία Κρασσᾶ, ἀρχαία σχετικὴ τῆς ἡμετέρας οἰκογενείας. Εἶχε δὲ μεταβληθῇ ἡ Πρόνοια εἰς μέγα στρατόπεδον, μετ' ἐπιτελείου τῆς μεγαλειτέρας τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, τῆς τοῦ Καλλέργη, ἔνθα διασκεδαστικώτατον εὕρισκον οἱ στρατιῶται νὰ κροτῶσιν ἐπὶ τοῦ κυμβάλου τῆς Κυρίας, θαυμάζοντες πῶς ἐξῆγον ἐξ αὐτοῦ τόσον ποικίλους τόνους, διότι τοιοῦτον ὄργανον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν οὐδαμοῦ οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ. Βλέπων ὅμως ἐγὼ αὐτοὺς ἐξακολουθοῦντας τ' ἀκουστικά των ταῦτα γυμνάσματα, ἅτινα ταχέως θὰ μετέβαλλον τὸ ὄργανον ἀπὸ κυμβάλου εἰς τύμπανον, ἀπετάθην πρὸς τὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ διοικοῦντα ἀρχηγόν, καὶ παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸ κλειδώσῃ καὶ νὰ διατάξῃ ν' ἀπέχωσιν ἀπ' αὐτοῦ, κατώρθωσα νὰ τὸ διασώσω.

Γ.

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ

1.

Εἴσοδος.

Ἅμα δ' ἀπελθόντος τοῦ Αὐγουστίνου, κατωρθώθη, συνεργείᾳ πάντοτε τῶν πρέσβεων (ἤ μᾶλλον **ἀντιπρέσβεων**, διότι τοῦτον τὸν βαθμὸν εἶχον τότε: Ministres Résidents), σύστασις ἑπταμελοῦς κυβερνήσεως, μικτῆς μὲν ἐκ μελῶν τῶν δύω ἀντιμαχομένων μερίδων, προεδρευομένης δ' ὑπὸ τοῦ Κωλέττου. Τότε καὶ ἠνεῴχθησαν τοῦ Ναυπλίου αἱ πύλαι, καὶ οὗτος ἦν ὁ μέγιστος θρίαμβος τῶν Συνταγματικῶν, διότι ἀπεδείχθη ὅτι ἐπεζήτουν τὴν νίκην οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ὁμονοίας. Ἐν Ναυπλίῳ δέ, καὶ στέγης καὶ ἐνδυμάτων ἐστερημένον, μὲ παρέλαβε καὶ μὲ περιέθαλψεν ὁ Γ. Μελετόπουλος, ὁ ἀρτίως μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Ἰωάννου Δηλιγιάννη, υἱοῦ τοῦ Ἀναγνώστου, ἐκ Παρισίων ἐλθών. Συνῴκει δὲ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του, ἧς ὁ σύζυγος, Ἀναστάσιος Λόντος, ἦν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Ἵτς καλὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, νομίζω, τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου, κατάκλειστος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων συνεπέφερε καὶ τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτοῦ, μετά τινων ἡμερῶν φιλοξενίαν ἀνεχώρησα, καὶ μισθώσας τὸν οἰκίσκον τοῦ Δημίδου, συγκείμενον ἐκ δύω δωματίων, περιέμεινα εἰς αὐτὸν τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἄφιξιν τοῦ πατρός μου.

Ἐκεῖ δὲ κατεκλείσθην ὡς εἰς ἀναχωρητήριον, ἀποφεύγων νὰ ἐξέρχωμαι, καὶ νὰ φαίνωμαι ὅπου δήποτε, διότι μετ' αἰδοῦς καὶ ἀποστροφῆς ἔβλεπον τὸν συνωστισμὸν καὶ τὴν πυρετώδη κίνησιν

τῶν ἀρχολιπάρων, ἡς θέατρον ἔγινε τότε τὸ Ναύπλιον, τῶν μὲν ζητούντων ἀμοιβὴν ἀληθῶν ἢ ὑποτιθεμένων ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ὑπερισχύσασαν μερίδα, τῶν δὲ ἀγωνιζομένων νὰ ἐπιτύχωσιν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν εἰς τὴν πεπτωκυῖαν. Ἀλλά, καὶ κατάκλειστος ὡς ἤμην, ἔμαθον διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἐθνικὴ οἰκία, ἡ τέως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐχαρίσθη εἰς τὸν Χρηστίδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ παρὰ τῇ προσωρινῇ κυβερνήσει ὑπηρετήσαντας, εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τῶν ὑπηρετησάντων τούτων, ἂν οὐχὶ σχεδὸν ὁ μόνος, ἤμην καὶ ἐγώ, ἔσπευσα νὰ συντάξω τινὰς λέξεις, ἵν' ἀποφανθῶ ὅτι τὸ κατ' ἐμὲ ὑπηρέτησα κατὰ τὰς λυπηρὰς ἐκείνας περιστάσεις εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὃ ἐνόμιζον ἐθνικὸν καθῆκον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀμοιβήν, ἣν οὐδ' ἐζήτησα οὐδ' ἐδεχόμην, ἱκανὴν ἀμοιβὴν θεωρῶν δι' ἕκαστον Ἕλληνα τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Πορευθεὶς δὲ καὶ πρὸς τὸν Ῥωσέττην, τὸν ἠρώτησα ἂν θέλῃ νὰ συνυπογράψῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἔγγραφον, καὶ τὸν εὗρον ἐντελῶς πρόθυμον. Τότε ἐδημοσιεύσαμεν αὐτό, δὲν ἠξεύρω ἂν πρὸς δυσαρέσκειαν ἢ εὐχαρίστησιν τοῦ Χρηστίδου, εἰς ὃν ἔμεινεν οὕτω ὁλόκληρος καὶ ἀμέριστος ἡ οἰκία, ἐκτὸς ὅτι ἀγνοῶ ἂν μέρος τῆς ἀξίας αὐτῆς ἐκποιηθείσης, ἐδόθη καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Οἰκονόμου. Νομίζω ὅμως ὅτι τοῦτο ἐγένετο.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ἐξηκολούθουν οἰκουρῶν, ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Νικολάου Σκούφου, καλοῦντός με εἰς τὸν οἶκόν του. Ὅτε δὲ μετέβην ἐκεῖ, μ' ἐπέπληξεν ὅτι πρὸ τοσούτου χρόνου δὲν ἐφάνην, ὅτι ὅτε πᾶσαι αἱ θέσεις διενέμοντο ὑπὸ τῆς νέας κυβερνήσεως, ἐγὼ ἔμενον μακρὰν καὶ ἐλησμονούμην. Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι δὲν ἦλθα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα θηρεύσω θέσεις, ὅτι ἂν ὑπηρέτησα ἐν Πέρα-Χώρᾳ, τοῦτο ἔπραξα διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐξεπλήρουν καθῆκον παντὸς πολίτου ὅτε ἐκινδύνευεν ἡ πατρίς, ὅτι ἄλλως τε τὴν ὑπηρεσίαν μου εἶδον οἱ συμπολῖταί μου, καὶ ἂν νομίζωσιν αὐτὴν χρήσιμον δύνανται νὰ μοὶ τὴν ζητήσωσιν, οὐχὶ ὅμως ἐγὼ νὰ θηρεύσω αὐτήν, καὶ νὰ ζητήσω ἵνα χαριζόμενοι εἰς αὐτὴν παραγκωνίσωσιν

ἴσως ἄλλους ἱκανωτέρους μου. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα μ' ἐπετίμησεν ὁ κ. Σκοῦρος εἰπών μοι ὅτι εἰσὶ λόγοι ὑπαγορευόμενοι ὑπὸ τῆς παιδικῆς ἀπειρίας μου· καὶ γράψας ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν διορισθέντα ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, τὸν φίλον του κ. Κωνστ. Ζωγράφον, ἐν ᾧ τῷ ἔλεγε περὶ τῶν σπουδῶν μου ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ μὲ προσλάβῃ **ὡς πρῶτον πάρεδρον** ὡς τότε ἐκαλοῦντο οἱ τμηματάρχαι, εἰς τὸ ὑπουργεῖόν του, μοὶ τὴν ἔδωκεν, ἀπαιτήσας ἐπιμόνως νὰ τὴν φέρω ὁ ἴδιος εἰς τὸν ὑπουργόν, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι διὰ τοῦτο μὲ εἶχε καλέσει.

Μὴ θέλων νὰ παρατείνω τὴν συζήτησιν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἐξῆλθον. Ἀλλά, καταβαίνων τὴν μακρὰν κλίμακα τῆς οἰκίας, τὴν ἐξέσχισα εἰς πολλὰ τεμάχια, καὶ εἶχον αὐτὰ ἔτι εἰς τὰς χεῖράς μου, ὅτε εἶδον ἀναβαίνοντα τὸν Θείρσιον. Μοὶ ἐξέφρασε δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἀπορίαν του διότι πρὸ ἡμερῶν δὲν μὲ εἶχεν ἰδεῖ, καὶ μὲ ἠρώτησε τί γίνομαι. Τότε τῷ διηγήθην τὰ κατ' ἐμὲ καὶ τὸν Ν. Σκοῦρον, καὶ τῷ ἔδειξα τὰ τεμάχια τῆς ἐπιστολῆς ἣν εἶχον σχίσει, ὁ δὲ Θείρσιος πληρέστατα μ' ἐδικαίωσεν.

2.

Πρώτη πολιτικὴ ὑπηρεσία μου.

Οὕτως ἐπέστρεψα πάλιν εἰς τὴν μοναξίαν, ἐξ ἧς μετὰ μίαν ἑβδομάδα μὲ ἀπέσπασε δεύτερον μήνυμα τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ πατρός μου Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, καλέσαντός με εἰς τὴν οἰκίαν του. Ὁ κ. Ῥίζος μοὶ εἶπεν ὅτι διωρίσθη (ἡμέρας τινὰς μεθ' ὅλους τοὺς ἄλλους ὑπουργοὺς) ὑπουργὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐδεχόμην τὴν θέσιν πρώτου παρέδρου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη πρότασις μ' ἐξέπληξε, καὶ τῷ ἐξέφρασα μὲν πᾶσαν τὴν εὐγνωμοσύνην μου, προσθεὶς ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα μου, καὶ ἐφρό-

νουν ὅτι ἀφ' ὅτου ἀνεκτήσατο τὴν ἐλευθερίαν της ἡ Ἑλλάς, μεγαλήτερον συμφέρον δὲν εἶχε τοῦ νὰ μορφώσῃ διὰ παιδείας λαὸν ἄξιον τῆς νέας του τύχης, καὶ νὰ τὸν παρασκευάσῃ διὰ στάδιον ἔτι εὐρύτερον, ἀλλὰ συγχρόνως τῷ παρετήρησα ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ἐν ἐμοὶ πάρεδρον ὅλως ἄπειρον, καὶ ἥκιστα ἱκανὸν νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ὁ κ. Ῥίζος εὐηρεστήθη νὰ μοὶ εἰπῇ ὅτι ἐκεῖνος ἄλλως μὲ ἐκτιμᾷ, κρίνων με ἐκ τῶν ἔργων μου ἃ εἶχεν ἰδεῖ. Ἦσαν δὲ τὰ ἔργα μου ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ ἤδη τότε ἐκδοθεὶς «Δῆμος καὶ Ἑλένη», καὶ ἡ μετάφρασις τῶν περὶ Ἑλλάδος ποιημάτων τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ὅπως δήποτε εἰς τὴν εὐγενῆ του ἐπιμονὴν ἐνδοὺς, ἐδέχθην τὴν προσφερομένην μοι θέσιν.

Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν ἀπῆλθον κατὰ πρῶτον, ἀφ' οὗ εἰσήλθομεν εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰς τὴν ἑσπερινὴν συναναστροφὴν ἢ ὑποδοχὴν τοῦ Κωλέττου, ὅστις ἐφάνη ὡς ἐκπλαγεὶς ὅτε μὲ εἶδεν εἰσερχόμενον. Εἰσελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του δωμάτιον, εἰς ὃ ἀπεσύρετο ὁσάκις εἶχε νὰ ὁμιλήσῃ μετά τινος ἐμπιστευτικῶς, μ' ἐκάλεσεν εἰς αὐτὸ καὶ μ' ἐπέπληξε διατὶ τόσας ἡμέρας δὲν ἐφάνην. «Αἱ δημόσιαι θέσεις, μοὶ εἶπεν, ὅλαι ζητοῦνται ἁπλήστως καὶ διανέμονται. Ἐν τῷ μέσῳ τόσων φροντίδων δὲν θὰ σ' ἐκπλήξῃ ἂν λησμονῶ, καὶ ὀργίζομαι ἐναντίον σου διότι μ' ἐξέθηκας εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ σοὶ φανῶ ἀγνώμων. Ὀλίγαι θέσεις μένουσι μὴ διατεθεῖσαι ἀκόμη. Εἰπέ μοι ἐξ αὐτῶν ποίαν θέλεις;» Ἐγὼ δὲ ηὐχαρίστησα διὰ τὴν φιλόφρονα προσφοράν του, προσθεὶς ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην μοὶ εἶχε προτείνει ὁ κ. Ῥίζος τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐδέχθην, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἦλθον ἀπόψε εἰς ἐπίσκεψίν του, μὴ θέλων πρὶν νὰ φανῶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁμίλου τῶν ἐρχομένων νὰ τὸν ἐνοχλῶσι θέσεις ζητοῦντες. Ὁ Κ. Κωλέττης σφίξας τὰς χεῖράς μου, μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαράν του, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ τὸν εὐχαριστῶ πάντοτε ὁσάκις θέλω νὰ τὸν ἐπισκέπτωμαι. Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπαύριον ὑπέγραψε καὶ ἐξέδωκε τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ μου· καὶ πάντοτε μέχρι τοῦ θανάτου του διετήρησε στοργῆς καὶ εὐμενείας αἰσθήματα πρὸς ἐμέ.

Ἀφ' οὗ ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην εἶδον ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον νὰ δυσπιστῶ πρὸς τὰς δυνάμεις μου, ὧν ἐντελῶς ἄπειρος τῆς ὑπηρεσίας, ἡ δὲ φιλολογική μου ἀγωγή, διακοπεῖσα διὰ τῶν στρατιωτικῶν σπουδῶν, πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ εἶναι πλήρης ἢ καὶ ἐπαρκής. Ἐνθυμοῦμαι τὸν μέγαν ἀγῶνα ὃν ὑπέστην ὅτε ἠθέλησα νὰ συντάξω τὴν πρώτην δημοσίαν ἐγκύκλιον, περιέχουσαν ὁδηγίας πρὸς τοὺς διδασκάλους περὶ τῶν καθηκόντων των, καὶ ὅτι ἑκατοντάκις μετέβαλα τὴν ἀρχήν της. Μετ' ἐκπλήξεως δέ, ὑπερβάσης πᾶσαν ἐλπίδα μου, εἶδον ὅτι ὁ ὑπουργὸς ηὐχαριστήθη ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν ἐπήνεσε.

Πρὸς εὐτυχίαν μου ὅμως ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγου, κληθεὶς ὡς πρῶτος πάρεδρος ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ὁ ἔχων ἴσην ἀγαθότητα καὶ ἀρετὴν πρὸς τὴν παιδείαν, τὴν πεῖραν καὶ τὴν εὐρυΐαν του, Σκαρλάτος Βυζάντιος, μεθ' οὗ ἀδελφικῆς φιλίας μὲ συνέδεσε σχέσις, καὶ ὅστις ὡς πολύτιμος διδάσκαλος μ' ἐχειραγώγησεν εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλους δὲ συναδέλφους εἶχον τότε, τὸν Φιλοπατρίδην, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν Ἑλληνοδιδάσκαλος ἐν Θήρᾳ· τὸν Δραγάτσην, ἄνδρα ἀκριβῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ φιλόπονον, ὅστις ἐφόρει, καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του φέρων τὸν ἀσιανὸν κάνδυν, καὶ ἔχων υἱοὺς ἐκπαιδευθέντας εἰς διδασκάλους· τὸν Πετροκόκκινον, μορφωθέντα εἰς ἕνα τῶν δοκιμωτάτων ὑπαλλήλων τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, νέον δ' ἀποθανόντα, τὸν Π. Κλάδον, ὅστις ἀνατραφεὶς εἰς Ἑλβετίαν, ἠκολούθησεν ἀξίως τὰ ἴχνη τοῦ Πετροκοκκίνου. Ἦν δ' ὁ μισθός μου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, 200 φοινίκων κατὰ μῆνα, ἀλλὰ σπανίως μοὶ ἐπληρώνετο δι' ἔλλειψιν χρημάτων· καὶ ὅτε ἦλθεν ὁ Βασιλεύς, ὁ ὑπουργός μοὶ ἔδωκεν, ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συνεργάτας μου, ἔγγραφον λέγον πόσων μηνῶν μισθοὶ μοὶ ὠφείλοντο, καὶ ὅτι θέλουσι μοὶ πληρωθῆ **εὐπορήσαντος τοῦ ταμείου.** Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπόλυτος αὕτη εὐπορία ποτὲ δὲν ἐπῆλθε, διὰ τοῦτο ποτὲ καὶ δὲν μοὶ ἐπληρώθησαν. Ἐξ ἐναντίας ὅτε ἐγένοντο κρατήσεις ποσοστοῦ τῶν ἀρχαίων μισθῶν πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ταμείου τῶν συντάξεων, μοὶ ἐκρατήθη ἡ ἀνάλογος ποσότης καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες μοὶ εἶχον μείνει πάντοτε ὀφειλόμενοι.

Ἡ κυριωτέρα μου ἐνέργεια ἐν τῷ ὑπουργείῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἦν ἡ σύστασις ἀριθμοῦ τινος (νομίζω 26) Ἑλληνικῶν σχολείων εἰς τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς ὅ, ἀφ' οὗ συνέταξα κανονισμὸν ὁμοιόμορφον δι' αὐτά, ὠργάνωσα καὶ ἐξεταστικὴν ἐπιτροπὴν εἰς ἧς τὸν ἔλεγχον ὑπεβάλλοντο πάντες οἱ ἐπιδιώκοντες θέσιν διδασκαλικὴν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, πλὴν ἄν τις εἶχεν ἤδη κεκτημένην ἐθνικὴν ὑπόληψιν, ἀλλὰ διὰ μόνα 11 εὑρέθη τὸ ἀπαιτούμενον προσωπικόν.

3.

Ἄφιξις τῆς οἰκογενείας.

Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ πατήρ μου ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ συνώκησε μετ' ἐμοῦ εἰς τοῦ Δημίδου τὰ δύω δωμάτια.

Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ θέρους, ἐπιστολὴ ἐκ Σύρου μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔφθασε καὶ ἡ μήτηρ μου ἐξ Ὀδησσοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, καὶ ὅτι ἐπεβιβάσθησαν ἤδη εἰς ἡμιολίαν, πλέουσαν πρὸς Ναύπλιον. Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν (ἦτο δ' ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου) ἀνέβην μετὰ τοῦ πατρός μου εἰς τὸ Παλαμήδιον, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἰδῶμεν ἐκεῖθεν προσπλέον τὸ πλοῖον. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς μας ἐψεύσθη καὶ μόνον τὴν ἐπαύριον τὸ πρωῒ ἀφίχθησαν. Ἡ χαρά μου δὲν περιεγράφετο ὅτε μετὰ ἓξ ἔτη πάλιν ἐφίλησα τὴν χεῖρα τῆς μητρός μου, πάλιν ἐνηγκαλίσθην τὰς ἀδελφάς μου ἃς εἶχον ἀφήσει παιδία, καὶ εὕρισκον ἤδη νεάνιδας, καὶ κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἀνωτέρας τῆς ἰδικῆς μου, διότι ἡ ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ κατάκλεισίς μου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἄμεσος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετάβασίς μου καὶ αἱ μελέται μου μὲ ἀπεξένουν τῆς κοινωνίας, καὶ μ' ἀπεστέρουν πάσης εὐκαιρίας τοῦ νὰ καλλιεργήσω τ' ἀναγκαῖα δι' αὐτὴν προτερήματα. Μὲ κατεῖχε δὲ πάντοτε καί τις πρὸς ἐμαυτὸν δυσπιστία,

ἔμφυτος εἰς τὸν χαρακτῆρά μου, ἐπιβάλλουσά μοι δειλίαν μεγάλως βλάπτουσαν τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους μου.

Εἰ καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν ἔτι ἐν πλήρει τάξει καὶ εὐνομίᾳ ὡς ἡ ἐλθοῦσα οἰκογένειά μου προσεδόκα, ἀλλ' εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Δημίδου δὲν ἐδυνάμεθα νὰ μένωμεν πλέον, καὶ ἐμισθώσαμεν ἑτέραν πολὺ μείζονα καὶ ἀξιοπρεπεστέραν αὐτῆς κατοικίαν, τὸν ἄνω ὄροφον τῆς οἰκίας Κολιοπούλου, οὗ τὸ ἕτερον ἥμισυ κατῳκεῖτο ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνστ. Καρατζᾶ, μιᾶς τῶν τότε μᾶλλον διαπρεπουσῶν ἐν τῇ συναναστροφῇ τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Κ. Καρατζᾶς ἦν υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, πεμφθεὶς κατ' ἀρχὰς τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ πατρός του, ἵνα φέρῃ χρηματικὴν αὐτοῦ εἰσφοράν. Ἀπελθὼν δ' ἔπειτα ἐνυμφεύθη τὴν ἐκ Κερκύρας Κ^αν^ Κοντοῦ, ἐπιμελεστάτης ἐν Παρισίοις τυχοῦσαν ἀνατροφῆς. Γαλλὶς τοὺς τρόπους καὶ τὴν γλῶσσαν, εὐφυὴς προσέτι καὶ εὐάρεστος τὴν συμπεριφοράν, ἦτο τὸ κέντρον τῆς μικρᾶς ξένης κοινωνίας ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἦν ἡ μόνη Κυρία ἣν ἄλλοτε ἐπεσκέπτετο ὁ Κυβερνήτης κατ' οἶκον.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος ἦν ἤδη γνωστή, ἀλλ' ἡ ἀναβολὴ τῆς ἀφίξεώς του ὑπέτρεφε τὴν διχόνοιαν ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἄτακτοι στρατοὶ ὀλίγον ὑπείκοντες εἰς τῆς πειθαρχίας τὸν χαλινόν, συνεκρούοντο συνεχῶς, ἀντιδιεπληκτίζοντο καὶ πολλαχοῦ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν πολιτῶν. Ταῦτα οὐ σπανίως συνέβαινον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ναυπλίῳ, καίτοι καταληφθέντι ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα συνεχεῖς ἦσαν οἱ θόρυβοι, οἱ πολῖται κατελαμβάνοντο ὑπὸ πανικῶν φόβων, ὡπλίζοντο εἰς ἄμυναν, ἢ ἔφευγον κρυπτόμενοι, καὶ τὰ ἐργαστήρια πάντα ἐκλείοντο. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου εἶχον ἐξέλθει εἰς περίπατον μετὰ τοῦ φίλου μου Κωνστ. Σχινᾶ, εἴδομεν ἐρχόμενον μετὰ πολλῶν ὁπλοφόρων τὸν Γρίβαν, ὅστις πρὸ τῆς πύλης συναντηθεὶς μετά τινων τῶν ἔτι τότε λεγομένων κυβερνητικῶν, ἐξηγριώθη, ἔθηκε τὴν χεῖρα εἰς τὰ πιστόλια, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐγινόμεθα μάρτυρες, ἴσως καὶ θύματα, φονικῆς ῥήξεως, ἂν οἱ κυβερνητικοὶ

φρονίμως δὲν ὑπεχώρουν. Ἄλλοτε, τὸ ἑσπέρας, ἐν ᾧ ἐπισκέψεις ἦσαν παρ' ἡμῖν, εἰσώρμησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὁπλοφόρος, ὀργίλως κραυγάζων καὶ ἕτοιμος ἐκ τῶν λέξεων νὰ μεταβῇ καὶ εἰς πράξεις. Αἰτία δὲ τῆς ἐξάψεως αὐτοῦ ἦν ἴσως μὲν κατὰ μέρος ὁ οἶνος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ὑπηρέτρια ἔχυσεν, ὡς ἔλεγεν, ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου καὶ τὸν ἔβρεξεν εἰς τὸ σκότος. Συνεστάλη ὅμως καὶ ἀπῆλθεν ἐντρεπόμενος καὶ πολλάκις συγγνώμην ζητῶν ὅτε προσῆλθον ἐγὼ εἰς αὐτὸν καὶ μὲ ἀνεγνώρισε, διότι ἦτον οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν Μεγάρων, οὗ ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ νύμφη Κανέλλω τοσαύτας μοὶ ὡμολόγουν χάριτας. Ἄλλην δ' ἑσπέραν ἐν ᾧ παρεκαθήμην εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Κ. Καρατζᾶ, συνδειπνοῦντος μετὰ τῆς γυναικός του, σφαῖρα πυροβόλου ἐτρύπησε τὸ παράθυρον, καὶ ἐνεπήχθη εἰς τὸν τοῖχον, ὀλίγον ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

Ἀφορμὴν δ' ἐρεθισμῶν καὶ σπουδαίων ὑπονοιῶν ἔδιδε πρὸ πάντων τὸ σῶμα τῶν μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐν Ναυπλίῳ πάλιν συνελθόντων ***Τυπικῶν***, οἵτινες ὀργανισθέντες ἐκ νέου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κυβερνητικῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐπιστεύοντο στάσιν ἐν τῷ κρυπτῷ ὀργανίζοντες. Ὁ στρατὼν αὐτῶν ἦν ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἀπέναντι τοῦ μέρους τῆς οἰκίας ἡμῶν τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Καρατζᾶ. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐβλέπομεν ἀπὸ τῶν παραθύρων τούτου πῶς ὁ ἐν Ἑλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελῶν γέρων φιλέλλην Γάλλος, τότε συνταγματάρχης καὶ φρούραρχος Ναυπλίου, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγὸς Γαλλιάρδος, εἶχε παρατάξει πάντας τοὺς Τυπικούς, ἀόπλους ἐμπρὸς τῶν στρατώνων των, ἵνα, ὡς τοῖς εἶπε, ταῖς διακοινώσῃ διαταγάς. Ἐν ᾧ δὲ τοῖς προσωμίλει, αἴφνης εἰς τὰ δύο πέρατα τῆς ὁδοῦ ἐφάνησαν ἔνοπλοι λόχοι Γάλλων ἀποκλείοντες αὐτούς, καὶ εἰσορμήσαντες εἰς τὸν στρατῶνα, ἁρπάρεσαν πάντα τὰ ὅπλα. Ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ συμπροεννόησιν μετ' αὐτοῦ, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Ἐμμανεῖς τότε οἱ ***Τυπικοί***, καὶ βλέποντες ὅτι κατεπροδόθησαν, ἐρρίφθησαν κατὰ τοῦ Γαλλιάρδου, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ τὸν κατεκρεούργουν ὑπὸ τὰς ὄψεις ἡμῶν, ἂν οἱ Γάλλοι δὲν κατώρθουν νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν

χειρῶν των. Ἐπὶ τῷ θεάματι δὲ τούτῳ κατελήφθη ὑπὸ ἰσχυρῶν σπασμῶν ἡ ἀδελφή μου Ῥαλοῦ, διότι ὁ εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος Γάλλος ἦν εἷς τῶν οἰκειοτέρων ἡμῶν φίλων, καὶ ἑσπέρα δὲν παρήρχετο χωρὶς νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ. Ἡ δ' ἀδελφή μου ἦν λίαν εὐπαθὴς τὰ νεῦρα, καὶ ἓν τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀσθενείας της ἦν νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ μακροῦ σπασμωδικοῦ γέλωτος, ὅστις ἀπέληγεν εἰς ὀλοφυρμοὺς καὶ εἰς λιποθυμίας. Ἐθεράπευε δὲ αὐτὴν ὁ Γάλλος ἰατρὸς Δυμόντος, ἐκτὸς ἄλλων ἰατρικῶν μέσων, παραγγείλας εἰς τὴν νεωτέραν ἀδελφήν μου Εὐφροσύνην, ὁσάκις ἐπήρχετο ἡ κρίσις νὰ κάθηται εἰς τὸ κύμβαλον, μετατεθὲν ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς ἀσθενοῦς καὶ νὰ παίζῃ τεμάχια ἥσυχα, βραδέα καὶ πραϋντικά.

Καὶ τὸ μὲν σῶμα τῶν Τυπικῶν οὕτω τότε διελύθη, καὶ ἡ πειθαρχία ὑπωσοῦν διετηρεῖτο ἐν Ναυπλίῳ διὰ τῶν Γάλλων· ἀλλ' ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς ἐσπαρράττετο εἰσέτι ὑπὸ ἐμφυλίων διαιρέσεων· καὶ ἰδίως ὁ Κολοκοτρώνης, συμπράττοντος καὶ τοῦ ἐκ τῆς συμπλοκῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φυγόντος Δ. Καλλέργη, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ, ἐστασίαζε κατὰ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως μένων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ᾗ μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν. Κατεῖχε δὲ τὰ ὕπαιθρα μέχρι τῶν Λερναίων Μύλων. Ἐλθοῦσα δὲ τότε κατῴκησεν ἀπέναντι τῆς οἰκίας ἡμῶν ἡ Κυρία Καλλέργη, ἀσθενής, καὶ ἐν μεγίστῃ ἀνησυχίᾳ διατελοῦσα διὰ τοῦ ἀνδρός της τὴν θέσιν. Ἐκ τῆς οἰκειότητος δ' ὁρμηθεὶς ἦν ἄλλοτε εἶχον πρὸς τὴν φιλόξενον ταύτην οἰκογένειαν, ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ μίαν ἡμέραν τὴν ἀσθενῆ, μὴ κρίνων ἀναπόφευκτον τὴν ἐντελῆ θυσίαν τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων εἰς τὰς πολιτικὰς διχονοίας. Ἀντὶ τῆς κυρίας Καλλέργη ὅμως, ἥτις ἦν κλινήρης, μ' ἐδέχθη ὁ μετ' αὐτῆς συνοικῶν ἀνδράδελφός της Ἰωάννης, ὃν πρὶν οὐδόλως ἐγνώριζον. Μετά τινας δ' ἡμέρας ἐπισκεπτόμενος οἰκογένειάν τινα παρ' ᾗ οὗτος ἦν οἰκειότερος ἀφ' ὅ,τι ἐνόμιζον, διηγήθην τὴν ἐπίσκεψίν μου, εἰπὼν πόσον ἐλυπούμην ὅτι δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐπανέλθω παρὰ τῇ Κ^α Καλλέργῃ ἵνα ἐκ νέου πληροφορηθῶ περὶ τῆς ὑγείας της, καθ' ὅσον ὁ ἀνδράδελφος αὐτῆς δὲν μοὶ

ἀπέδωκε τὴν ἐπίσκεψίν μου, καὶ ὑπέθετον ὅτι θέλει ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ, ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ γραφείου εἰς τὴν οἰκίαν μου εὗρον τὴν οἰκογένειαν ἀνάστατον, καὶ τὴν μητέρα μου λίαν τεταραγμένην. Ἐρευνήσας δ' ἔμαθον ὅτι αἰτία τούτου ἦν ἐπιστολὴ ἣν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου εἶχον λάβει δι' ἐμέ, καὶ κινηθεῖσαι ἀγνοῶ ἐκ τίνος ὑποψίας, εἶχον ἀνοίξει. Ἔγραφε δὲ ὁ Ἰωάννης Καλλέργης, προκαλῶν με εἰς μονομαχίαν δι' ὅσα δῆθεν εἶχον εἰπεῖ περὶ αὐτοῦ! Ἡ οἰκογένειά μου, ἅμα λαβοῦσα γνῶσιν τῶν γραφομένων, προσέφυγεν εἰς τὸν Κ. Καρατζᾶν, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ συμβουλήν, ὡς διατρίψαντος ἐν Παρισίοις, καὶ γνωρίζοντος δῆθεν τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἠθικοταξίας. Ὁ δέ, καλῶς ποιῶν, ἐπέμεινε νὰ μοὶ δοθῇ ἡ ἐπιστολή. Ὅτε δὲ μοὶ ἐδόθη καὶ τὴν ἀνέγνωσα, ἤθελε νὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ ἀπάντησιν ὑβριστικήν. Ἐγὼ ὅμως ἀντέστην, εἰπὼν ὅτι ὁ Καλλέργης εἶχεν ἄδικον ὑβρίσας με ἀναιτίως, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ ἔχω τὸ αὐτὸ ἄδικον καὶ ἐγώ. Συνέταξα ἐπομένως ὁ ἴδιος τὴν ἀπόκρισιν, ψυχρὰν καὶ μεμετρημένην, καὶ ἐδέχθην μὲν τὴν πρόκλησιν, ἀλλὰ προσέθηκα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολή του, ἀγνοῶ πῶς, ἐγνώσθη εἰς τὴν οἰκογένειάν μου καὶ τὴν ἐτάραξεν, ἐζήτουν ν' ἀναβληθῇ ἡ συνάντησις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἀφ' οὗ δὲ καθησύχασα τὴν μητέρα μου, εἰπὼν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐσυμβιβάσθη, ἔλαβον μάρτυρά μου τὸν ἀρχαῖον συμμαθητήν μου Σκ. Σοῦτσον, ὁ δὲ Καλλέργης τὸν ἐξάδελφόν του Μανιτάκην. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἤθελε νὰ μονομαχήσωμεν διὰ πιστολίου· ὁ δ' ἐμὸς μάρτυς διϊσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ ὅπλου ἀνῆκεν εἰς ἐμὲ τὸν προκληθέντα, καὶ ἐπρότεινε τὸ ξίφος, ὃ ὁ ἄλλος ἀπέφευγεν, ἀποδίδων μοι πιθανῶς περισσοτέραν ἐπιδεξιότητα εἰς αὐτὸ ἀφ' ὅσην ἀληθῶς εἶχον. Αἱ τρεῖς ὅμως ἐκεῖναι ἡμέραι τῆς προσδοκίας, — καὶ παράδοξον μοὶ φαίνεται ὅταν τὸ ἐνθυμῶμαι, — οὐδεμίαν μοὶ ἐνέπνεον ἀνησυχίαν, λύπην ὅμως διότι ἠναγκαζόμην νὰ πράξω ὅ,τι θεωρητικῶς καὶ κατ' ἀρχὴν ἀπέκρουον ὡς ἥκιστα ἠθικόν.

Ὡς δ' ὑπέρεξεν ἡ τετάρτη ἡμέρα, ἐπορεύθην εἰς τοῦ Σκ. Σού-

τσου, καὶ μετ' αὐτοῦ, καὶ στρατιώτου φέροντος δύο ξίφη τοῦ ἱππικοῦ, εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν θέσιν τῆς συνεντεύξεως, τὴν *Ἀρβανιτιάν*, τὴν στενήν, ὑψηλὴν καὶ πετρώδη παραθαλασσίαν ὁδὸν ὑπὸ τὸ Παλαμήδιον, καὶ ὀπίσω τοῦ *Ἰτσκαλέ*, οὖσαν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐντελῶς ἔρημον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔρθασαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι φέροντες πιστόλια, ὅπλα εἰς ὧν τὴν χρῆσιν ὁ ἀντίπαλός μου εἶχε πολλὴν ἐμπειρίαν. Ὁ μάρτυς αὐτοῦ ὅμως, ἰδὼν τὸ ἀνένδοτον τοῦ ἐμοῦ μάρτυρος, ὄντος ἐν τῷ δικαίῳ του, ὡμίλησε τέλος περὶ συμβιβασμοῦ, καὶ οἱ δύω ὁμοῦ ἦλθον νὰ μ' ἐρωτήσωσι περὶ τῆς αἰτίας τῆς ῥήξεως. Τότε δ' εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι λυποῦμαι διότι τελειόνομεν ἀρ' ὅπου ἔπρεπε ν' ἀρχίσωμεν, τοῖς διηγήθην προθύμως ὅ,τι ἐγνώριζον. Μεταβάντες δ' αὐτοὶ ἀμφότεροι ἤδη πρὸς τὸν Καλλέργην, τῷ διεβίβασαν ὅ,τι ἤκουσαν παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐκεῖνος ἀπεκρίθη ὅτι οὐδόλως ζηλοῖ τὴν ῥήμην ξιφυλκοῦ, ὅτι λυπεῖται διὰ τὴν παρεξήγησιν, καὶ οὐδεμίαν βλέπει αἰτίαν μονομαχίας. Ἠθέλησε δὲ νὰ συμπρογευματίσωμεν· ἀλλ' εὐχαριστήσας καὶ ἀποποιηθείς, ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἵνα μὴ ὑποπτεύσῃ τι αὖθις ἡ μήτηρ μου, καὶ αὕτη ἦν ἡ μόνη μονομαχία μου ἐφ' ὅλης μου τῆς ζωῆς.

Ἐβελτιοῦτο ἐν τούτοις ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ Ναυπλίου ἕνεκα τῆς παρουσίας τῶν Γάλλων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοινοῦ ἐρεθισμοῦ οὐχ ἧττον καὶ συναναστροφαὶ καὶ χοροὶ ἐδίδοντο. Εἷς ἕνα τῶν ἐπισημοτάτων, ὃν ἔδωκαν αὐτοὶ οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ ὑπὸ μεγάλας σκηνὰς ἐντὸς τοῦ **προμαχῶνος** τῆς ξηρᾶς, προσῆλθον αἱ ἀδελφαί μου, φοροῦσαι λευκὰ ἐνδύματα, ἔχοντα πλατείας παρυφὰς τρίχρους κατὰ τὰ Γαλλικὰ χρώματα, καὶ εἵλκυσαν τὴν γενικὴν ἐπευφημίαν καὶ τῶν Γάλλων τὴν εὐγνωμοσύνην.

Πλὴν τῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἀσχολιῶν μου, ἐξηκολούθουν γράφων ἐνίοτε καὶ μικρὰς ποιήσεις· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξηκολούθουν ἔτι κατ' οἶκον τὴν σύνταξιν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐν ᾧ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ περιλάβω καὶ κρίσεις περὶ τῶν συγγραφέων, καὶ τὴν σημείωσιν τῶν ἕως τότε κυριωτέρων αὐτῶν ἐκδόσεων. Καθ' ὅσον ὅμως προυχώρουν, βλέπων τὸν ὁρίζοντα εὐρυ-

νόμενον ἐμπρός μου, καὶ κατανεῶν τὸ ἀχανὲς καὶ δυσχερὲς τοῦ ἔργου, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ε ἀπέστην τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὰ χειρόγραφα δ' ἐκεῖνα μένουσιν ἔτι ἐν τοῖς χαρτίοις μου.

Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἀπεβίωσε καὶ ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς ὁ Δ. Ὑψηλάντης, ἐν ᾧ διετέλει μέλος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ παρὰ πάντων ἐθρηνήθη, τοῦ κοινοῦ σεβασμοῦ ἀπολαμβάνων διὰ τὸν θερμόν του πατριωτισμὸν καὶ τὸν ἡρωϊκόν, ἀκέραιον καὶ ἀρχαϊκὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐγὼ τὸν ἠγάπων καὶ τὸν ἐθαύμαζον ἐκ καρδίας. Τῆς ἐμῆς δ' οἰκογενείας ἡ πρὸς αὐτὸν σχέσις ἦν, ἣ κἂν ἠδύνατο ν' ἀποθῇ καὶ ἄλλως στενωτέρα, διότι, ὅτε ἡ οἰκογένεια ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ συγγενεῖς τοῦ Ὑψηλάντου εἶχον σχεδιάσει συνοικέσιον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης. Ἀλλ' ὅτε τὸν εἶδεν ἡ μήτηρ μου, ἡ σκελετώδης ὄψις του τὴν ἀπέτρεψε πάσης τοιαύτης ἰδέας, καὶ μετ' ὀλίγον τὸν ἁφήρπασε καὶ ὁ θάνατος.

Ἐν τούτοις αἱ εἰδήσεις τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἀφίξεως ἐπολλαπλασιάζοντο, καὶ ἐπλήρουν τὰς καρδίας χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, καὶ ἐχρησίμευον εἰς χαλινὸν τῶν παρεκτροπῶν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν πᾶσα ἡ πόλις τοῦ Ναυπλίου ἦν ἀνάστατος, διότι ἀφίχθη ὁ Βαυαρὸς λοχαγὸς Τρεντίνης, ὡς πρόδρομος καὶ καταλυματίας τοῦ Βασιλέως, καὶ ὅτε παρουσιάσθη εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τότε, τὸν Γ. Κουντουριώτην, ἡ πλατεῖα ἐπληρώθη πλήθους ἐνθουσιώδους καὶ ἐπευφημοῦντος, διότι τὸν Βασιλέα πάντες περιέμενον ὡς σωτῆρα.

Οἱ προηγηθέντες ἐμφύλιοι σπαραγμοί, ἡ εἰς δύω συνελεύσεις καὶ δύω στρατόπεδα διαίρεσις τοῦ ἔθνους, καὶ αἱ ἐκεῖθεν προελθοῦσαι ἐθνικαὶ συμφοραί, πρόφασιν εἶχον τὴν διαφορὰν γνωμῶν ὡς πρὸς τὰς βάσεις τοῦ πολιτεύματος καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ὀργανισθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ἦν ἐπὶ θύραις ὁ Βασιλεύς, οἱ τῶν δύω μερίδων ἀρχηγοὶ ἔκριναν ἀναγκαῖον, ἐρχόμενος νὰ εὕρῃ κατηρτισμένον σύνταγμα, καὶ νὰ δείξωσιν εἰς τὸν ἐμπιστευόμενον αὐτοῖς λαὸν ὅτι ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ συνειργάζοντο, ἀποστάντες τῆς διαφωνίας εἰς ἣν τοσαύ-

την καὶ τοσοῦτον λυπηρὰν εἶχον πρὶν ἀποδώσει σημασίαν. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς ἑπομένως τῆς συμπνοίας συνεκλήθη ἐκ νέου εἰς Ναύπλιον ἡ ἐν Ἄργει διακοπεῖσα ἐθνικὴ συνέλευσις. Νέαι ἐκλογαὶ δὲν ἔγιναν, διότι καὶ ἀδύνατον τοῦτο θὰ ἦν ὅτε πᾶσα ἡ χώρα ἦν ἀνάστατος· ἀλλὰ συνῆλθον εἰς τὸ αὐτὸ πάντα τὰ μέλη τῶν πρὶν διασπασθεισῶν συνελεύσεων, τῆς ἐν Ναυπλίῳ καὶ τῆς ἐν Πέρα-Χώρᾳ καθ' ὅσον κατ' ἀρχὰς ἦσαν μία.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Ναύπλιον ἦν φρούριον, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῶν διασκέψεων ἐκτίσθη ξύλινον παράπηγμα εἰς εὐρεῖαν πλατεῖαν τοῦ ἐκτὸς τῶν τειχῶν προαστείου τῆς Προνοίας, καὶ ἐκεῖ συνήρχετο ἡ συνέλευσις, φρουρὰν ἰδίαν ἔχουσα, καὶ φρούραρχον τὸν Ν. Ζέρβαν ἐκ Μεσολογγίου, ὅστις ἦν ἰδίως ἀφωσιωμένος τῷ Μαυροκορδάτῳ. Ἐπειδὴ δὲ ἤμεθα ἐν μέσῳ θέρει, τὸ παράπηγμα ἦν πανταχόθεν ἀναπεπταμένον, καὶ ἐδώλιον θέον ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτό, ἐχρησίμευεν ὡς ἕδρα εἰς ἐκείνους τῶν ἀκροατῶν ὅσοι δὲν ἠκοῦντο μακρόθεν καὶ ἐκ τῆς πλατείας νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς συνεδριάσεις, ἀλλ' ἤθελον ν' ἀντιλαμβάνωνται τῶν ἀγορεύσεων ἀκριβέστερον.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγώ, καὶ ὁσάκις ἡ ὑπηρεσία μοὶ τὸ ἐπέτρεπεν, ἀπηρχόμην εἰς Πρόνοιαν, καὶ ἐκ τοῦ ἐδωλίου παρηκολούθουν τὰς συνεδριάσεις. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτε συνεζητεῖτο ἓν ἐκ τῶν πρώτων ἄρθρων τοῦ συντάγματος ὃ ἡ συνέλευσις προὐτίθετο νὰ προτείνῃ ὡς θέλησιν τοῦ ἔθνους εἰς τὸν περιμενόμενον Βασιλέα. Νομίζω, ἂν ἡ μνήμη δὲν μ' ἀπατᾷ, ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο ἦν τὸ πρῶτον. Ὅπως δήποτε ἐγίνετο ἐν αὐτῷ λόγος περὶ Βασιλέως καὶ λαοῦ. Τότε ἐγερθεὶς ὁ Μαυροκορδάτος, ἤρξατο ἀγορεύων ἵν' ἀποδείξῃ ὅτι εἰς τὸ πολίτευμα πρέπει νὰ γράφηται «ὁ ***λαὸς καὶ ὁ Βασιλεύς***», οὐχὶ δὲ «ὁ ***Βασιλεὺς καὶ ὁ λαός***», διότι ἡ Βασιλεία ἐστὶ μόνον ἀπόῤῥοια τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Παράδοξον δὲ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἀγόρευσις αὕτη ἀνδρὸς ὅστις διεκρίνετο διὰ τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν λογικήν του ἐμβρίθειαν, παρετείνετο ἐπ' ἄπειρον, καὶ ἦν ταυτολόγος καί, ὡς μοὶ ἐφαίνετο,

ἀσυνάρτητος. Καὶ ἂν μὲν ὑπό τινος ὅπως δήποτε ἀντεκρούσθη δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἀλλ' ἔλαβε κατόπιν τὸν λόγον ὁ Κλωνάρης, καὶ ἐπὶ ὥρας ἐξηκολούθει ἐπαναλέγων καὶ ἀναμασσῶν ὅσα εἶχεν εἰπεῖ ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ ἐπιμόνως ἀνθιστάμενος εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀπαιτήσεις τῆς συνελεύσεως καὶ προσκλήσεις τοῦ προέδρου, ἵνα παύσῃ λέγων, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐξαντλήσει τὰ ἐπιχειρήματά του καὶ οὐδὲν καινὸν ἔλεγε. Καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν διακοπῶν ὠφελεῖτο ὅμως ὁ ῥήτωρ ἵν' ἀρχίζῃ νέας συζητήσεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, καὶ ἐν γένει κύριον σκοπὸν ἐφαίνετο ὡς ἂν εἶχεν, οὐχὶ νὰ εἰπῇ τι, ἀλλὰ νὰ μὴ παύηται λέγων καὶ κατέχων τὸ βῆμα.

Ἐν ᾧ δ' οὕτως εἰσέτι ὡμίλει, καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀπαυδῆσαν εἶχεν ἀραιωθῆ, νέοι ἀκροαταὶ κατέλαβον αἴφνης αὐτοῦ τὸ ἐδώλιον, στρατιῶται φουστανελλοφόροι καὶ ὁπλοφόροι τῆς τοῦ Ζέρβα φρουρᾶς. Ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν ἐτάραξε προφανῶς τοὺς πληρεξουσίους, καὶ ὁ μὲν Κλωνάρης, προσθεὶς τινας λέξεις ἐπιλόγου, κατέβη τοῦ βήματος, ὁ δὲ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ ὑπέργηρος Ἀνδρέας Νοταρᾶς ἐκ Κορίνθου, κινήσας σπασμωδικῶς τὸν κώδωνα, ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς συνεδριάσεως, καὶ πάντες μετὰ σπουδῆς ἠγέρθησαν ἵν' ἀναχωρήσωσιν. Ἀλλὰ τότε οἱ στρατιῶται ἐκ τοῦ ἐδωλίου εἰσεπήδησαν εἰς τὸν περίβολον, καὶ συλλαβόντες ἀπήγαγον ὅσους ἐδυνήθησαν τῶν πληρεξουσίων, οἱ δ' ἀκροαταί, ὅσοι ἔτι ἦσαν παρόντες, ἔφυγον ἄλλοι ἀλλαχοῦ ὡς εἶχον τάχους.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγώ, καὶ τραπεὶς ἔφυγον τὴν πρὸς τὴν Πρόνοιαν. Εἶδον δὲ παρελθόντας ἐμπρός μου ἓξ στρατιώτας, καὶ φοράδην ἔχοντας ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν πρόεδρον Νοταρᾶν, ὅστις ἐφαίνετο ἑαυτὸν ὡς θῦμα θεωρῶν φερόμενον εἰς σφαγήν.

Ὀλίγα δὲ βήματα μετὰ ταῦτα, φθὰς εἰς μικρὸν χάνδακα ὃν ἔπρεπε νὰ παρέλθω, ἀπήντησα ἕτερον στρατιώτην, ὅστις σύρας τὸ πιστόλιον ἐκ τῆς ζώνης, μοὶ ἔκραξε «*εἰς τὸν τόπον*». Καὶ ἐστάθην μὲν ἐγώ, ἀλλὰ τὸν διεβεβαίωσα ὅτι πληρεξούσιος δὲν ἤμην, περὶ οὗ πεισθεὶς ἐκ τῆς ἡλικίας μου, μὲ ἀφῆκε νὰ παρέλθω ἀκώλυτος. Οὕτως εὗρον καταφυγὴν εἰς μίαν καλύβην τῆς Προνοίας,

εἰς ἣν εἰσελθὼν μετ' ὀλίγον ἐπιλοχίας τις τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ ἀναγνωρίσας με, διότι εἶχεν ὑπηρετήσει ἄλλοτε ἐν τῷ ὁπλοστασίῳ, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀσφαλὴς δὲν ἦμην ἐκεῖ καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐνταῦθα δ' ἤκουσα λεγόμενον ὅτι οἱ στρατιῶται τοῦ Ζέρβα ἥρπασαν τοὺς πληρεξουσίους ἵνα βιάσωσι τὴν Κυβέρνησιν νὰ τοῖς πληρώσῃ τοὺς καθυστεροῦντας μισθούς των, ἀλλ' ἄλλοι ἐφρόνουν ὅτι τὴν ἰδέαν ταύτην τοῖς ἐνέβαλον οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαλύσωσι τὴν Συνέλευσιν, καὶ οἱ μὲν τοῖς προσῆπτον προδοσίαν διὰ τοῦτο, ἄλλοι δὲ τοὺς ἐδικαίουν φρονοῦντες ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐρχόμενος δὲν ἔπρεπε νὰ εὕρῃ ἀπέναντι αὐτοῦ ἐθνικὴν συνέλευσιν ἔχουσαν δύναμιν οὐδετεροῦσαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ, καὶ σύνταγμα ἐξ ἀρχῆς περιπλέκον καὶ παρεμποδίζον τὴν πορείαν τῆς βασιλείας. Ἔκτοτε λοιπὸν ἡ συνέλευσις διελύθη καὶ δὲν συνῆλθε πλέον.

Μικρὸν πρὸ τούτου εἶχεν ἀπέλθει καὶ ὁ Θείρσιος, καὶ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τῷ εἶχε δώσει λαμπρὸν εὐχαριστήριον δι' οὓς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατέβαλεν ἀγῶνας. Συνέταξα δὲ τοῦτο ἐγώ, καὶ τὸ ὑπέβαλα εἰς τὴν συνέλευσιν διὰ τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη.

Ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ Βασιλέως ἀνεβάλλετο ἕνεκα τῶν ἀναγκαίων προπαρασκευῶν, ὧν μία ἴσως ἦν καὶ αὐτὴ ἡ διάλυσις τῆς Συνελεύσεως. Ἐνῳκιάζοντο δ' ἐν τούτοις τὰ καταλύματα διὰ τὴν περιμενομένην Κυβέρνησιν, καὶ ἡ μεγίστη τῶν οἰκιῶν, ἥτις ἦν ἡ ἡμετέρα, προσδιωρίσθη διὰ τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν κόμητα Ἀρμανσπέργην, δι' ὃ ἡμεῖς μετέβημεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ στρατῶνος οἰκίαν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἣν εἶχε κατοικίσει πρὶν ὁ κ. Κ. Καρατζᾶς.

Ἐκεῖ παρ' ἡμῖν συνέρρεεν ἡ τότε κοινωνία τοῦ Ναυπλίου, καὶ αἱ ἀδελφαί μου ἦσαν ἐν τῶν κέντρων αὐτῆς, καθοδηγοῦσαι καὶ διαπλάττουσαι εἰς τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους τινὰς τῶν νέων Ἑλληνίδων, ὡς ἐν ἄλλαις ἐνθυμοῦμαι τὰς θυγατέρας τοῦ στρατηγοῦ Γ. Βαλτινοῦ.

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Α'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ

1.

Ἄφιξις.

Ἡ 23η Ἰανουαρίου 1833 ὑπῆρξεν ἡμέρα ἐπίσημος διὰ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα, ἡ διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ πρώτου αὐτῆς Βασιλέως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς στέφουσα καὶ ἐξασφαλίζουσα, καὶ στάδιον αὐτῇ πρὸς ἀνάπτυξιν διανοίγουσα.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπλίας ἐκάλυπτον τὴν στενωπὸν καὶ τοὺς βράχους τῆς Ἀρβανιτιᾶς ἵνα ἴδωσι καταπλέουσαν τὴν ναυτικὴν μοῖραν, ἥτις ἐκόμιζε τὸ τιμαλφὲς τῆς πατρίδος κειμήλιον, τὸν Βασιλέα συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας. Οἱ ὀξυδερκέστεροι εἰς τὸν ὁρίζοντα καὶ περὶ τὰς Σπέτσας διέκρινον ἤδη τὸ ἀγγλικὸν δίκροτον «Μαδαγάσκαρ», κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Λίπυς, καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἱστοῦ τὴν βασιλικὴν σημαίαν, παρακολουθούμενον δ' ὑπὸ πλοίων τῶν ἄλλων μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς ὅρια δὲν ἐγνώριζεν, καὶ αὐτόν, ὡς ἦν ἐπόμενον, καὶ ἐγὼ συνεμεριζόμην βλέπων ἐκπληρούμενον τὸ χρυσοῦν ὄνειρον εἰς ὃ ἀπὸ βρέφους μὲ εἶχεν ἀναθρέψει ὁ πατήρ μου, καὶ ἐβρέμβαζον περὶ μέλλοντος εἰς ὃ ἡ εὐνομία

θὰ παρεσκεύαζε τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλά, πάντως ἐκ θλιβερᾶς πείρας συνιδὼν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐξέθετε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἔλλειψις ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι ἄνευ τοιαύτης δυσκόλως θ' ἀνεπτύσσετο διὰ τὸ μέλλον εἰς ὃ ἐφρόνουν ὅτι ἐδικαιοῦτο ν' ἀφορᾷ, οὐχ ἧττον ὁμολογῶ ὅτι κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας διεῖρπε διὰ τῆς καρδίας μου καί τι, ἴσως ἐκ τῶν κλασικῶν μου ἀναγνώσεων φυὲν αἴσθημα λύπης ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπεξεδύετο τὸ ὑπερήφανον αὐτῆς δημοκρατικὸν ἔνδυμα. Ἤμην τότε ἔτι ἐν ἡλικίᾳ ὅτε ἡ καρδία ἐνίοτε ὡμίλει ἰσχυρότερον τοῦ νοός.

Καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα, ἐπὶ δύω ἡμέρας ἔμεινεν ὁ Βασιλεὺς ἐντὸς τοῦ πλοίου χωρὶς μετ' οὐδενὸς νὰ κοινωνήσῃ, μέχρις οὗ παρασκευασθῶσι τὰ τῆς ἐπισήμου ὑποδοχῆς. Μόνον δ' ἡ **Κυβερνητικὴ** ἐπιτροπὴ ἔπεμψεν ἐπιστολὰς πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν διὰ τοῦ τότε παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν Κῳ Σπ. Τρικούπῃ ἐργαζομένου Κου Ν. Δραγούμη· ἐξῆλθε δὲ καὶ ἅπαξ ὁ Βασιλεύς· καὶ διερχόμενος ἐγὼ πρὸ τῆς μικρᾶς πύλης τῆς θαλάσσης, κατὰ τύχην τὸν ἀπήντησα, καί, νέον εὐειδῆ, μειδιῶντα, τὸ βλέμμα ἔχοντα ἀστράπτον ἐκ χαρᾶς καὶ ἐλπίδος, τὸν ἀνεγνώρισα, διότι παιδίον τὸν εἶχον ἰδεῖ ἐν Μονάχῳ.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἀρίξεως τῶν πλοίων μετ' ἐκπλήξεως ἤκουσε πᾶν τὸ Ναύπλιον ὅτι ὁ Κωνστ. Σχινᾶς ἐμηνύθη νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Βασιλικὸν πλοῖον. Τοῦτο ἦν τιμὴ μοναδική, ὁ δὲ Σχινᾶς, πτωχὸς συγγενὴς καὶ σύνοικος τοῦ Ὑψηλάντου, φίλος ἡμῶν ἐπιστήθιος, ἦν σχεδὸν τότε ἄγνωστος, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολιτικὴν σημασίαν. Ἀλλὰ λίαν διακεκριμένως σπουδάσας ἐν Βερολίνῳ, εἶχε συστηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκτιμῶντος αὐτὸν σοφοῦ Σαβιγνὺ εἰς τὸν Maurer, ἓν τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας, ὅστις καὶ μετεκαλέσατο αὐτόν, ὃ καὶ οὐκ ὀλίγας ζηλοτυπίας ἐξήγειρε.

Λαμπρὰ δ' ἀνέτειλεν ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Ἰανουαρίου, καὶ αὐτόχρημα θερεινή. Πᾶς κάτοικος τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς περιχώρου δυνάμενος μόνον νὰ κινήσῃ τοὺς πόδας του μετέβη ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Μιαούλη ὑπὸ τὴν Τίρυνθα, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς

βορρᾶν ἀπέχουσαν τῆς πόλεως, ἔνθα εἶχον παρασκευασθῆ οἱ **ἀπόβαθμοι** διὰ τὸν πρῶτον Βασιλέα, τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰς ἀναβιώσασαν τὴν Ἑλλάδα τὰ ῥῶτα ῥέροντα καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας της. Ἐκεῖ βαδίζων καὶ ἐγὼ ἀνελογιζόμην ὅτι ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς θέσεως ταύτης εἰς τὴν Λερναίαν ἀκτὴν ἔκειντο οἱ **ἀπόβαθμοι** τοῦ Δαναοῦ τοῦ κομίσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἀνατολῆς τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ.

Εὐρημίαι ὑψώθησαν μέχρις οὐρανοῦ ἅμα τὸ πλῆθος εἶδε καλυφθέντα ὑπὸ σημαιῶν τὰ ξένα πλοῖα καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν αὐτῶν, ὑπὸ ῥαγδαίας ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν πυροβόλων, ἐκσπασθείσας τὰς βασιλικὰς λέμβους. Διέβησαν δ' αὗται διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἀκατίων, ἑκατέρωθεν παρατεταγμένων, ἅτινα ἐπίσης εἶχον ἀναπετάσει τὰς σημαίας των εἰς τὴν πρωϊνὴν αὔραν, καὶ τὸ θέαμα τῆς ἑορτασίμου ἐκείνης παρατάξεως ἐντὸς τοῦ γραφικωτάτου ἀργολικοῦ κόλπου, ὑπὸ τὸ χρυσοῦν φῶς τοῦ χειμερινοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡλίου ἀνταναklώμενον εἰς ἀτάραχον καὶ ἀκτινοβολοῦσαν τὴν θάλασσαν, ἣν ἀπερίγραπτον, καὶ ζῇ εἰσέτι εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ὡς μαγικὸν ὄνειρον.

Εἰς τὴν ἀποβάθραν ἐτέλεσε δοξολογίαν καὶ προσεφώνησε τὸν Βασιλέα Κύριλλος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου, πρωτεύων τότε τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερέων, καὶ μετ' αὐτὸν ἐξεφώνησε λόγον ὁ Τρικούπης, πρόεδρος τοῦ Ὑπουργείου. Μετὰ ταῦτα δέ, ἀναβὰς ὁ βασιλεὺς ὡραῖον ἵππον, καὶ θαυμαζόμενος διὰ τὴν χάριν μεθ' ἧς ἵππευε, μετέβη, προπεμπόμενος ὑπὸ μυρίων ζητωκραυγῶν, καὶ ὑπὸ τῶν κανονοβολισμῶν τῶν ῥρουρίων, καιόντων τὴν τελευταίαν αὐτῶν πυρῖτιν, εἰς τὴν προσωρινὴν αὐτοῦ πρωτεύουσαν, εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ὁ Βασιλεὺς ὡς εἰσέτι ἀνῆλιξ, συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας εἰς ἣν ἀνέκειτο ἡ διοίκησις· τὴν δ' ἐπίσημον παράστασιν ἀντεποιεῖτο καὶ εἶχεν ὁ πρόεδρος αὐτῆς, κόμης Ἀρμανσπέργης, ἐξασκῶν αὐτὴν μετ' οὐ μικρᾶς ἐπιδείξεως. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν του ἔδωκε μέγαν χορόν, δηλαδὴ ὅσον μέγαν ἐπεδέχετο τὸ Ναύπλιον τότε, καὶ ἡ κυρία Τρικούπη (ἀδελφὴ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου), ὡς σύζυγος τοῦ πρωθυπουργοῦ, τοῦ καὶ ἰδίως προϊστα-

μένου τοῦ ὑπουργείου εἰς ὃ εἰργαζόμην, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μητέρα μου, τῇ εἶπεν ὅτι ἦν ἐπιτετραμμένη παρὰ τῆς Κομήσσης Ἀρμανσπέργ νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν συνοδεύσωσιν αἱ ἀδελφαί μου εἰς τὸν χορόν. Ἡ κ. Ἀρμανσπὲργ ἐν τούτοις δὲν μᾶς εἶχε τιμήσῃ δι' ἐπισκέψεώς της, πιθανῶς διότι ὁ μὲν πατήρ μου ἦν ἄνευ πολιτικῆς θέσεως, ἡ δ' ἣν ἐγὼ κατεῖχον δὲν εἶχε τὴν δέουσαν ἐπισημότητα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου ἀπεκρίθη ὅτι, εἰ καὶ μετὰ χαρᾶς θὰ ἐνεπιστεύετο τὰς ἀδελφάς μου ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν Κ^αν^ Τρικούπη, εἰς συναναστροφὴν ὅμως οὐδέποτε τὰς ἐπέτρεψε ν' ἀπέλθωσι χωρὶς ἡ ἰδία νὰ τὰς συνοδεύῃ, οὐδὲ τῇ ἦν δυνατὸν νὰ τὰς συνοδεύσῃ εἰς οἰκίαν κυρίας ἣν δὲν ἔχει τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζῃ. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἡ Κόμησσα Ἀρμανσπὲργ ἐπεσκέφθη τὴν μητέρα μου καὶ τὴν προσεκάλεσεν εἰς τὸν χορόν της.

Ἡ πρώτη δὲ πολιτικὴ πρᾶξις τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε νὰ κυρώσῃ τοὺς ὑπάρχοντας ὑπουργοὺς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Τρικούπη, διατηρήσαντος τὸ Ὑπουργεῖον (Γραμματείαν, ὡς τότε ἐλέγοντο) τῶν ἐξωτερικῶν. Τὴν 6 Ἀπριλίου δ' ἐγένετο μεταρρύθμισις, μείναντος τοῦ Τρικούπη εἰς τὴν θέσιν του, καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἀντικατασταθέντων δὲ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τοῦ Κωλέττου, τοῦ Πραΐδου καὶ Ψύλλα. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἀνετέθη καὶ αὐτὸ προσωρινῶς εἰς τὸν Τρικούπην, τοῦ Ῥίζου ἀποσταλέντος νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προστιθεμένην Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν. Ὁ Ῥίζος τότε μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω, ὃ ἐγὼ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἐδέχθην ἐνθουσιῶν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ἤμην ὁ πρῶτος ὅστις θὰ ἐχαιρέτων τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας. Διὰ τοῦτο ἀμέσως παρεσκευάσθην, καὶ νέαν ὁδοιπορικὴν ἐπρομηθεύθην ἐνδυμασίαν. Ἀλλά, κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἤλλαξε γνώμην ὁ Ῥίζος, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι καθ' ὃν καιρὸν τὰ ὑπουργεῖα ὠργανίζοντο ἐκ νέου καὶ αἱ θέσεις διενέμοντο δὲν ἔπρεπε ν' ἀπουσιάσω, ἵνα μὴ εὕρωσί τινες ἀφορμὴν νὰ μὲ παραγκωνίσω-

σιν. Ἡ συμβουλὴ αὕτη ἦν πατρικὴ καὶ ὀρθή, δι' ὃ καὶ ὑπέκυψα μετ' εὐγνωμοσύνης.

2.

Ὀργανισμὸς τῆς ὑπηρεσίας.

Ἐκανονίσθη δὲ τότε καὶ μετερρυθμίσθη γενικῶς ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία, καὶ τὸ περὶ αὐτῆς διάταγμα ὑπ' ἐμοῦ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ διὰ τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἤρξατο ἐκδιδομένη γερμανιστὶ καὶ Ἑλληνιστί. Κατ' ἀρχὴν οἱ μέχρις ἐκείνου ὑπηρετοῦντες διετηρήθησαν εἰς τὰς θέσεις τὰς ἀναλόγους πρὸς ἃς κατεῖχον, ἐκτὸς ἂν ὑπῆρχεν ἰσχυρός τις λόγος κατά τινος, ἢ ἂν ἡ ἱκανότης αὐτοῦ ἦν ἀνεπαρκής. Ὠργανίζοντο δὲ τὰ ὑπουργεῖα βαθμηδὸν καὶ ἀλληλοδιαδόχως, καὶ ἐν τῶν τελευταίων ὑπῆρξε τὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς ὃ ἀπεράσισεν ἡ Ἀντιβασιλεία τὸν βαθμὸν Συμβούλου, τὸν ἀνώτατον μετὰ τὸν τοῦ Ὑπουργοῦ, νὰ δώσῃ εἰς τὸν αὐτῇ συστημένον Κωνστ. Σχινᾶν. Ἀλλὰ περιέφερε τὸν Σχινᾶν εἰς μεγάλην δυσχέρειαν· διότι ὀλίγον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως εἶχεν ἀνατεθῇ αὐτῷ ὑπὸ τῆς διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ σύνταξις Γαλλικῆς ἐφημερίδος, καὶ ταύτην διευθύνων περιῆλθεν εἰς ἔριν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Τρικούπην, ὅστις καὶ τὸν ἔπαυσε. Μεταβὰς λοιπὸν παρὰ τῷ Ἀντιβασιλεῖ κ. Μάουρερ τῷ εἶπεν ὅτι ἀδύνατον τῷ ἦν νὰ δεχθῇ μετὰ τοιαῦτα προηγούμενα θέσιν ἀνωτάτης ἐμπιστοσύνης παρ' ὑπουργῷ μάλιστα, πρὸς ὃν εἶχεν ἔλθει εἰς διάστασιν, ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς θεωρίας αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Μάουρερ ἤκουσε μετὰ πολλῆς λύπης τὴν ἀπόφασιν ταύτην καθ' ὅσον ἐθεώρει αὐτὸν καταλληλότατον δι' ἣν τῷ προσδιώριζεν ὑπηρεσίαν, καὶ τῷ ἐξέφρασε τὴν ἀμηχανίαν αὐτοῦ διότι, ὠργανισθέντων ἤδη πάντων σχεδὸν τῶν ἄλλων ὑπουργείων, ἄλλη θέσις δὲν ἔμενεν διαθέσιμος πλὴν μιᾶς καὶ μόνης, τῆς τοῦ Συμβού-

λου ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἣν εὕρισκον ὅτι κατεῖχεν ὡς πρῶτος πάρεδρος Ῥαγκαβῆς τις, περὶ οὗ δὲν εἶχον ἀκούσει νὰ ὑπῆρχέ τις λόγος παύσεως ἢ πρὸς ὑποβιβασμόν, ὥστε καθ' ἣν εἶχον παραδεχθῆ ἀρχήν, εἰς τὸν Σχινᾶν δὲν ἐδύνατο νὰ δοθῇ ἡ θέσις μου εἰμὴ ἂν οἰκειοθελῶς τῷ τὴν παρεχώρουν. Ἄλλη δὲ δι' αὐτὸν εἰς οὐδὲν ὑπουργεῖον ἔμεινε διαθέσιμος.

Ταῦτα ἀκούσας διηγουμένου μοι τοῦ Κ. Σχινᾶ, τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐπανέλθῃ αὐθωρεὶ πρὸς τὸν κ. Μάουρερ καὶ νὰ τῷ εἰπῇ ὅτι παρεχώρουν τὴν θέσιν οἰκειοθελῶς. Καὶ ναὶ μὲν θέσις ὑπουργικοῦ συμβούλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀπονομῆς τῶν ἀξιωμάτων, ἣν λίαν ἐπιζήτητος, καὶ ἐπαρκεστάτη ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀνωτάτην φιλοτιμίαν νεανίου τῆς ἡλικίας μου, ἀφ' οὗ εἰς ἄλλα ὑπουργεῖα σύμβουλοι διωρίσθησαν ἄνδρες διακεκριμένοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἱκανότητι, οἷοι ὁ Κωνστ. Λεβίδης, ὁ Ν. Θεοχάρης. Ἀλλ' ἐν τῷ Σχινᾷ ἔβλεπον ἐγὼ φίλον, πρεσβύτερον ἐμοῦ, κατὰ τὰς γνώσεις ἀνώτερον, καὶ ὑποκείμενον εἰς ἀνάγκας, ὧν ἐγώ, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς οἰκογενείας μου, ἤμην, ἢ κἂν ἐνόμιζον ὅτι ἤμην, ἀπηλλαγμένος. Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ Σχινᾶς ἠρνεῖτο νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας τὴν ἑκουσίαν ταύτην ὑποχώρησίν μου, τῷ εἶπον ὅτι, ἂν ἐπέμενεν ἀρνούμενος, σταθερὰν ἀπόφασιν εἶχον ἐντὸς τῆς ἐπαύριον νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου, ὅπερ πολὺ μᾶλλον θὰ μ' ἐβλαπτεν. Οὕτω πεισθείς, καὶ ἰσχυρῶς συγκεκινημένος, μετέβη πρὸς τὸν Μάουρερ, καὶ διωρίσθη αὐθημερὸν σύμβουλος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Εἰς ἐμὲ δέ, μαθοῦσα ἡ Ἀντιβασιλεία ὅτι ἑκουσίως ὑπεχώρησα, ἔδωκε τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν τοῦ συμβούλου ἀνωτέραν θέσιν, τὴν τοῦ «ἐπὶ τῆς διεκπεραιώσεως ὑπουργικοῦ Γραμματέως», ἐπὶ μισθῷ 225 δρ., τοῦ τῶν λοιπῶν γραμματέων ὄντος 200, τοῦ δὲ τῶν συμβούλων 300.

Ἐν τῇ νέᾳ μου θέσει πρώτην φροντίδα ἔσχον νὰ μεταφράσω ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ φυλλάδιον περὶ ὀργανισμοῦ καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχείων ἐν Βαυαρίᾳ, καὶ νὰ ἐφαρμόσω τοῦτον μετὰ πάσης ἀκρι-

θείας εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐν ᾧ ὑπηρέτουν. Ἀντίτυπα δὲ τῆς μεταφράσεως μου ἐπέμφθησαν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, ὧν ἡ διεκπεραιωταὶ ἐρχόμενοι ἐδιδάσκοντο παρ' ἐμοῦ πῶς τὰ ἴδια αὐτῶν ἀρχεῖα νὰ ὀργανίζωσι, διότι ἕως τότε ἦν ἐντελῶς ἀμέθοδος καὶ ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ ὁ σπουδαῖος οὗτος κλάδος τῆς ὑπηρεσίας. Βοηθὸν δ' εἶχον τότε τὸν γραφέα Πετροκόκκινον, νέον χρηστὸν καὶ φιλόπονον, ὅστις, παρ' ἐμοῦ διδαχθείς, μὲ διεδέχθη ἔπειτα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸς πάλιν τὸν βοηθὸν αὐτοῦ Π Κλάδον. Δι' αὐτῶν δὲ μετὰ ταῦτα διετηρήθη πρακτικῶς ἐπί τινα ἔτη περαιτέρω ἡ εἰσαχθεῖσα ἐκείνη τάξις καὶ μετὰ τὸν χρόνον ἔτι καθ' ὃν ἐξ ἀκηδίας ἐλησμονήθησαν αἱ βάσεις τοῦ μεταφρασθέντος φυλλαδίου, καὶ αὐτὸ τὸ φυλλάδιον ἐκλιπὸν δὲν ἀνενεώθη πλέον. Πολλάκις δὲ συνέβη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἀρχαί τινες ὧν τὰ ἀρχεῖα ἀπέβαινον εἰς πλήρη κυκεῶνα, νὰ ἐπικαλῶνται τὴν βοήθειαν τοῦ Κλάδου ἵνα τὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν τάξιν.

Μία τῶν πρώτων μεριμνῶν τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξεν ὁ ὀργανισμὸς τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας, πρὸς ὃ συνεκάλεσε πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλάδος εἰς Ναύπλιον, ὑπὲρ τοὺς 40, καὶ διώρισεν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Τρικούπη, καὶ τῶν συμβούλων Σκ. Βυζαντίου καὶ Κ. Σχινᾶ, ἵνα ἀκούσωσι καὶ ἐκθέσωσι τὴν γνώμην τῶν ἱεραρχῶν περὶ νέου κανονισμοῦ. Ἐκ τῶν συζητήσεων δὲ τούτων προέκυψεν ἡ ἵδρυσις ἀνεξαρτήτου ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου, ἣν μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἀνεγνώρισε τέλος τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἐψηφίσθη δὲ καὶ ἡ διοίκησις αὐτῆς ὑφ' Ἱερᾶς Συνόδου ὑφ' ἣν δέκα ἀρχιερεῖς προΐσταντο ἐκκλησιαστικῶς ἕκαστος ἑκάστου τῶν δέκα τοῦ κράτους νομῶν, ἡ καθαίρεσις τῶν ἀκατοικήτων ἢ σχεδὸν ἀκατοικήτων μοναστηρίων, καὶ ἡ σύστασις ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου διὰ τὸν κλῆρον καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν. Γραμματεὺς δὲ τῆς ὀργανιστικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς ἦν ὁ ὀξύχολος, ἀλλὰ τὰ πιστὰ παρὰ τῷ Τρικούπῃ χαίρων Φαρμακίδης, ψυχὴ ὅμως αὐτῆς ἦν ὁ ἀγχίνους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐμπειρότατος Βυζάντιος.

Ἐπισημούντων δ' ἔτι πάντων τῶν ἀρχιερέων ἐν Ναυπλίῳ, ἐπῆλθε τὸ Πάσχα, καί, ὡς οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη λαμπρὰ ἡ δευτέρα Ἀνάστασις, ἐν τῇ ὑπαίθρῳ πλατείᾳ τῇ πρὸ τῶν Ἀνακτόρων παρισταμένου ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς ἀναβιωσάσης Ἑλλάδος, μετεχόντων δὲ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῶν τεσσαράκοντα ἀρχιερέων, οἵτινες τὰ ἱερὰ ἄμφια φέροντες καὶ εἰς ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων ἑστῶτες, ἀνέγνωσαν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἀναστάσεως εἰς πάσας τὰς γνωστὰς γλώσσας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀποβιώσαντος δ' ἐν ᾧ ἐξηκολούθουν αἱ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συζητήσεις τοῦ ἀρχιερέως Κορινθίας, ἐξελέγη ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν νομὸν Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὁ ἕτερος Κύριλλος, τέως ἀρχιεπίσκοπος Ἠλείας, χρηματίσας τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πατριάρχου Γρηγορίου ἀρχιδιάκονος, καὶ διωρίσθη συγχρόνως αὐτὸς πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐντελῶς ἄξιος τῆς θέσεως ταύτης διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ χαρακτῆρος, ὡς καὶ διὰ τοῦ πνεύματός του τὸ μεγαλεπήβολον.

3.

Ἐν Αἰγίνῃ.

Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἔστρεψε τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσ. ἐκπαιδεύσεως τὴν προσοχήν του μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφεῖον, τὸ μέγα κατάστημα ὃ εἶχεν ἱδρύσει ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας εἰς καταγώγιον τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρουμένων ὀρφανῶν, ὧν εἶχον σφαγῇ οἱ γονεῖς. Ἕνεκα τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς διοικητικῆς παραλυσίας δι' ἧς ἡ Ἑλλὰς εἶχε διέλθει, εἶχε καταντήσει ἡ κατάστασις τοῦ ἱεροῦ τούτου καταγωγίου οἰκτρά, καὶ διετέλει σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις ὅμως οὐκ ὀλίγα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἐδαπάνα. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ σταλῇ

τις ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰ κατ' αὐτὸ καὶ πρὸς τοῦτο ὡρίσθην ἐγώ, καὶ μοὶ ἐδόθησαν γενικαί τινες ὁδηγίαι, καὶ μικρά τις ποσότης ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μου διὰ τὴν περίστασιν καθ' ἣν θὰ ἐνέκρινον τὴν ἀπομάκρυνσιν τινῶν ἐκ τῶν τροφίμων, ἢ ἄλλην τινὰ δαπάνην θὰ ἐθεώρουν ὡς κατεπείγουσαν. Μοὶ προσηρτήθη δὲ καὶ ὁ Κ. Κυρίτσης Μαργαρίτης, εἰς ὃν εἶχον τὴν ἄδειαν ν' ἀναθέσω, προσωρινῶς κἄν, τὴν διεύθυνσιν, ἐὰν ἔκρινον ἀναγκαίαν τὴν προσωπικὴν μεταρρύθμισιν.

Ὁ ἀρχαῖος ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας διδάσκαλός μου Ἀναστάσιος Ἡρκουλίδης, ὅστις ἐμοῦ συστάσει εἶχε διορισθῇ καὶ διετέλει καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Γυμνάσιον, προσωρινῶς δὲ τότε ἐπιδημῶν ἐν Ναυπλίῳ, μοὶ ἔδωκεν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν οἰκογένειάν του, παρ' ᾗ καὶ ἐφιλοξενήθην. Ἡ σύζυγός του ἦν νέα καὶ ὡραία, καὶ τοσοῦτον ἀγαπῶσα αὐτόν, ὥστε καὶ ἐπὶ ὥρας τὴν ἔβλεπον μένουσαν καθ' ἑκάστην εἰς τὸ παράθυρον, κατοπτεύουσαν τὴν θάλασσαν, καὶ ζητοῦσαν εἰς τὸν ὁρίζοντα τὸ πλοιάριον ὃ ἔμελλε νὰ τὸν φέρῃ ὀπίσω. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἤμην ἐκεῖ δὲν ἐπέστρεψεν.

Ἅμα δ' ἀφιχθεὶς εἰς Αἴγιναν ἔσπευσα κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν παλαιόν καὶ ἀγαπητόν μου διδάσκαλον, τὸν Γενναδιον, διευθυντὴν διατελοῦντα τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, ὃ ἐκαλεῖτο τότε **κεντρικὴ σχολή**. Ἀνεζήτησα δ' ἀμέσως αὐτὸν οὐ μόνον ἐξ ἀγάπης καὶ κατὰ καθῆκον, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν, ἧς προέβλεπον ὅτι θὰ εἶχον ἴσως ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

Αἱ ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ ἔρευναί μου μοὶ ἀπέδειξαν ταχέως τὴν κατάστασιν αὐτοῦ οἰκτροτέραν ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐφαντάζοντο ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Διευθυντὴς αὐτοῦ ἦν ὁ πεπαιδευμένος μὲν καὶ ἀγχινούστατος, ἀλλ' ἥκιστα πρακτικὸς Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐλεεινολόγει τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ ἱδρύματι παραλυσίαν καὶ ἀθλιότητα, χωρὶς ὅμως νὰ ἠξεύρῃ πῶς νὰ ἐπιφέρῃ διόρθωσιν. Περιεῖχε δὲ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον παιδία ὑπὲρ τὰ ἑκατόν, δυστυχῆ λείψανα τῶν ἐρημώσεων τοῦ πολέμου, πανταχόθεν τῆς

Ἑλλάδος πρὸς περίθαλψιν συναχθέντα, τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐξαγορασθέντα. Μεταξὺ δ' αὐτῶν τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἐλθόντα ἕφερον τὴν ἐπιδημίαν τῆς ὀφθαλμίας, ἥτις διὰ φοβερῶν καὶ ταχυτάτων προόδων μετεδίδετο καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὀρφανά, στερούμενα καταλλήλου περιποιήσεως καὶ ἰατρικῆς θεραπείας, καὶ τὰ μὲν ἔφερεν εἰς τὸν θάνατον, τὰ δὲ ἀπετύφλου. Εἰς δὲ τὰ ἐναπολειπόμενα ἡμίτυφλα ἢ τὰ εἰσέτι τὴν μάστιγα τῆς ἐπιδημίας ἀποφυγόντα εὗρον τὸν σοφὸν φιλόλογον Νεόρυτον Δούκαν βαθείας ἀναπτύσσοντα γραμματικὰς θεωρίας, καὶ ἐξηγοῦντα τὸν Δημοσθένην. Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ ἦν τὸ κατάστημα εἰς λεηλασίαν παραδεδομένον, καίτοι ἔχον οἰκονόμους καὶ ἐπιστάτας. Ἐν τοῖς ὑπογείοις ὑπῆρχον εὐρεῖαι ἀποθῆκαι, περιέχουσαι προμηθείας πρὸς τροφήν, τὰ πρὸς ἔνδυσιν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ καταστήματος, πολλαπλάσια τῶν ἀπαιτουμένων, καὶ ἐπληροφορήθην ὅτι τὴν μὲν ἡμέραν τὰ ἐφόδια ταῦτα ἐταμιεύοντο ἐκεῖ διὰ τῶν θυρῶν αἵτινες ἠνοίγοντο ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὴν δὲ νύκτα τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐξήγετο δι' ἐξωτερικῶν θυρῶν καὶ ἐπωλεῖτο λαθραίως εἰς ὄρελος τῶν οἰκονόμων καὶ ἐπιστατῶν. Μεταξὺ δ' ἄλλων περιττῶν μισθοφόρων ὑπῆρχε καὶ ἐφημέριος μισθούμενος ἵνα ἀναγινώσκῃ τὴν ἀκολουθίαν κατὰ κυριακὰς καὶ ἑορτὰς εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ καταστήματος, ἐν ᾧ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὑπῆρχεν ἐνοριακὴ ἐκκλησία, εἰς ἣν οὐδὲν ἐκώλυε τοὺς παῖδας νὰ φοιτῶσιν ἀνεξόδως.

Περὶ πάντων τούτων πεισθεὶς ἐξ αὐτοψίας καὶ ἐξ ἐρεύνης τῶν ἀπολογισμῶν, συνέταξα ἔκθεσιν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον μακρὰν καὶ ἐμπεριστατωμένην. Ἐν ᾧ δ' ἔγραφον αὐτήν, εἶδον εἰσελθόντα εἰς τὸ δωμάτιόν μου νέον διάκονον φέροντα μέγα πανάριον πλῆρες λεμονίων καὶ πορτοκαλλίων, ἅτινα διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος των θὰ ἐκίνουν καὶ αὐτῶν τῶν Ἐσπερίδων τὴν ὄρεξιν. Μοὶ ἐπέμποντο δὲ μετ' εὐχῶν πολλῶν ὑπὸ τοῦ ἐφημερίου τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ὅστις, εἰ καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐνεργῶ τὰς ἐρεύνας μου ἡσύχως καὶ ἀνεπιδείκτως, δὲν ἠγνόει ὅμως τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς μου, καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν συνείδησιν οὐχὶ ἐντελῶς ἥσυχον ὡς

πρὸς τὸ σκόπιμον τῆς θέσεως καὶ τῆς μισθοδοσίας του. Ἀπήντησα δὲ τότε εἰς τὸν νέον λευίτην ὅτι παρακαλῶ μὲν νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην μου εἰς τὸν ἀποστέλλοντα, ἀλλ' ὅτι παροικῶν εἰς ξένην οἰκίαν, δὲν ἐδυνάμην νὰ κάμω χρῆσιν τοῦ δώρου, ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι δὲν ἤμην πολὺ φίλος τῶν πορτοκαλλίων (ὅπερ ὅμως ὁμολογῶ ὅτι ἀντέβαινεν ἄντικρυς εἰς τὴν ἀλήθειαν). Ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνος ἐπέμενε νὰ μὴ ἀποκομίσῃ ὀπίσω τοὺς καρποὺς, ἔλαβον δύω ἐξ αὐτῶν, ἵνα ἔχω, τῷ εἶπον, τὰς εὐχὰς τοῦ σεβασμιωτάτου, καὶ τῷ ἀπέπεμψα τοὺς λοιποὺς. Ἐν ᾧ δ' ἐξήρχετο ὁ διάκονος ἱκανῶς δυσηρεστημένος, ἀνακαλέσας αὐτόν, «Παρ' ὀλίγον νὰ λησμονήσω» τῷ εἶπον· «Εἰπέτε, παρακαλῶ, εἰς τὴν σεβασμιότητά του ὅτι γράφω τὴν ἔκθεσίν μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ προτείνω ἐν ἄλλοις τὴν καταργησιν τῆς θέσεώς του καθότι τὴν θεωρῶ περιττήν. Νομίζω καθῆκόν μου νὰ τὸν εἰδοποιήσω περὶ τούτου». Ἔκτοτε περὶ πορτοκαλλίων πλέον λόγος δὲν ἔγινε.

Τὸ ὑπουργεῖον ἀπήντησεν ἐγκρίνον καὶ ἐπαινοῦν τὴν ἔκθεσίν μου, καὶ δίδον μοι πληρεξουσιότητα νὰ ἐνεργήσω κατὰ τὰς προτάσεις μου.

Ἐλθὼν λοιπὸν κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν διδάσκαλον Γεννάδιον, τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ συνοδεύσῃ τὴν ἐπαύριον, ὅτε ἔμελλον νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, νὰ μὴ λησμονήσῃ δὲ καὶ τὴν καπνοσύριγγά του, ἥτις ἦν ὁ συνήθης, καὶ τῇ νεολαίᾳ τῶν σχολείων γνωστὸς καὶ σεβαστὸς ἐκτελεστὴς τῶν πειθαρχικῶν νόμων εἰς χεῖρας τοῦ ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων του οὐχὶ πάντοτε λίαν συνταγματικοῦ γυμνασιάρχου, δι' ὃ καὶ οἱ νέοι ἐφοβοῦντο αὐτὸν διὰ τὴν αὐστηρότητα, ἀλλὰ συγχρόνως ἠγάπων διὰ τὴν χρηστότητα καὶ δικαιοσύνην του, καὶ διὰ τὸ εὔθυμον καὶ ἄκακον τοῦ χαρακτῆρός του.

Τὴν ἐπαύριον λοιπόν, Κυριακήν, ἀπὸ πρωΐας ἀπῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ καταστήματος, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν παρεκάλεσα πᾶν τὸ προσωπικὸν τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ ἐφορεῖον. Ἐκεῖ δ' ἐγερθεὶς ἐν μέσῳ πάντων, ἔλαβον τὸν λόγον, μετά τινων παλμῶν καρδίας, τὸ ὁμολογῶ, διότι

οὐδέποτε ἄλλοτε μοὶ εἶχε συμβῆ νὰ ὁμιλήσω εἰς ὁμήγυριν ὁπωσοῦν πολυάνθρωπον, καὶ ἀνήγγειλα ὅτι εἶχον λάβει ῥητὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Ἐξήγησα δὲ ὅτι ἡ ἀναπόφευκτος ἀνάγκη δι' ἣν τὸ κατάστημα τοῦτο ἱδρύθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἡ τῆς διασώσεως καὶ περιθάλψεως τῶν ὀρφανῶν θυμάτων αὐτῆς, εἶχεν εὐτυχῶς ἐκλείπει κατὰ μέγιστον μέρος· ἤδη δ' ὅτι τῆς πρώτης σπουδαιότητος ἦν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς κατατρεχούσης αὐτὰ νόσου ὀφθαλμίας τὰ ἐνδίαιτα ὀρφανά, ὅπερ, κατὰ τὴν γνώμην τῶν δοκιμωτέρων ἰατρῶν (καὶ τοιοῦτοι ἦσαν τότε ἐν Αἰγίνῃ ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Χορτάκης, ἀρτίως ἐκ Γερμανίας ἐλθόντες, καὶ ἐπὶ ζώων εἰς χειρουργικὰ πειράματα ἀσχολούμενοι, εἰς φιλικωτάτας δὲ σχέσεις πρὸς ἐμὲ διατελοῦντες) — ἄλλος τρόπος θεραπείας δὲν ὑπῆρχε πλὴν τῆς ἀραιώσεως καὶ ἀπ' ἀλλήλων μακρύνσεως τῶν νοσούντων. Προσέθηκα δ' ὅτι, διά τε λόγους χρηστοηθείας καὶ τάξεως, καὶ ἵνα μείνῃ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ἀνάγκη νὰ ἐξέλθωσιν αὐτοῦ πάντες οἱ ὑπερήλικες, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς, τοὺς μένοντας, ὅτι ἀνάγκη νὰ δίδηται ἀγωγὴ ἧττον ὑψηλή, ἀλλὰ πρακτικωτέρα καὶ βιοποριστικωτέρα· ὅτι δὲ οὕτως ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τροφίμων, καὶ ἀλλοιουμένου τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν, ἦν ἐπόμενον νὰ περιορισθῇ τοῦ λοιποῦ καὶ ἡ πολυάνθρωπος καὶ πολυδάπανος διεύθυνσις αὐτοῦ. Ἀπονέμων δ' εὐχαριστίας ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεως εἴς τε τὸν διδάσκαλον Ν. Δούκαν, καὶ εἰς τὸν διευθυντὴν Γρ. Κωνσταντᾶν, εἶπον ὅτι τὸ ὀρφανοτροφεῖον, ὡς νῦν περιορίζεται, δὲν ἦν πλέον ἀντάξιον τῆς παιδείας καὶ ἐπιστημότητος αὐτῶν, καὶ ἡ κυβέρνησις, παύουσα αὐτοὺς τῶν ἐκεῖ καθηκόντων των, ἐπιφυλάττεται νὰ τοὺς τάξῃ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ὃν προϋτίθετο νὰ ἐκδώσῃ, εἰς περιωπὴν πολὺ ὑψηλοτέραν, ἐξ ἧς αἱ γνώσεις των νὰ γίνωσι χρησιμώτεραι εἰς τὸν ἐθνικὸν φωτισμόν· τὴν δὲ διδασκαλίαν τῶν γραμμάτων ὅτι περιορίζει εἰς τὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀντὶ τῆς ἀνωτέρας φιλολογίας ἀντικαθιστῶσα βιομηχανικὰς τέχνας, καὶ τὴν διεύθυνσιν

ὅτι ἀνατίθησιν εἰς τὸν Κ. Κυρίτσην Μαργαρίτην. Περὶ δὲ τῶν τροφίμων εἶπον ὅτι ἀπερασίσθη οἱ μὲν τυφλοί, ἢ ἀνιάτως ἢ δυσιάτως πάσχοντες ἐξ ὀφθαλμίας νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τὰ διάφορα μοναστήρια τοῦ κράτους, δι' ὃ καὶ εἶχον ἤδη γράψει καὶ ἀποστείλει τὰς διαταγὰς εἰς τοὺς ἡγουμένους, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπερήλικες ν' ἀποπεμφθῶσιν εἰς τοὺς δήμους εἰς οὓς ἀνῆκον ἢ, ἂν ἦσαν ἑτερόχθονες, εἰς τὰς πατρίδας των, πρὸς ὃ καὶ διὰ τοὺς μὲν καὶ διὰ τοὺς δὲ εἶχον ἤδη ναυλώσει καὶ τὰ πλοιάρια. Ἦν δὲ τοῦτο ἀληθέστατον, διότι ἀπὸ τῆς προτεραίας, ἐν ἀγνοίᾳ πάντων εἶχον φροντίσει περὶ τούτου.

Ἡ τοιαύτη ἀγόρευσίς μου ἐκίνησεν ἔκπληξιν καὶ ταραχὴν εἰς τὸ ἀκροατήριον, διότι οὐδεὶς περιέμενεν ὅτι τὰ μέτρα ἃ θὰ ἐλάμβανον θὰ ἦσαν οὕτω θετικά, καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν οὕτω βεβαία καὶ παρεσκευασμένη. Θλιβερὸν ὅμως ἦν τὸ ἄκουσμα εἰς τοὺς ἀπερχομένους, ὅτε ἀνήγγειλα ὅτι πλὴν τοῦ ἤδη πληρωθέντος ναύλου αὐτῶν θὰ τοῖς διένεμον καὶ ὅσα χρήματα μοὶ εἶχε δόσει ἡ Κυβέρνησις, ἡ δ' ἀναλογία ἑκάστου ὅτι ἦν ἐκ τριῶν περίπου δραχμῶν, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι. Τοῦτο διήγειρε θρῆνον μεταξὺ αὐτῶν, διότι τοιαύτη μηδαμινὴ ποσότης θὰ τοῖς ἦτον ἀνεπαρκέστατον ἐφόδιον καὶ θὰ τοὺς ἄφινε προσέτι ἄνευ οὐδενὸς πόρου μετὰ τὴν ἄφιξίν των, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶχον φροντίσει νὰ τοὺς συστήσω ἐπίσης εἰς τὰς ἑκασταχοῦ ἀρχάς. Τὴν ἀνησυχίαν των οὐχ ἧττον ἔκρινον δικαίαν, καὶ βαθέως μὲ συνεκίνουν τὰ παράπονά των, τρόπον δὲ οὐδένα εἶχον ὅπως τὰ θεραπεύσω, διότι ῥητὴ ἦν ἡ διαταγὴ τῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς μὴ ὑπερβάσεως τῆς ὁρισθείσης δαπάνης. Τότε λοιπὸν ἔπεμψα εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ ἔφερα ὅσα ἴδιά μου χρήματα εἶχον μετ' ἐμαυτοῦ διὰ τὴν ὁδοιπορίαν μου, καὶ προσδιανείμας αὐτοῖς ταῦτα, τοὺς καθησύχασα. Τὴν δὲ ποσότητα ταύτην οὐδ' ἔλαβον οὐδ' ἐζήτησα ποτὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, διότι τὴν εἶχον δαπανήσει ὑπὲρ τὰς ὁδηγίας μου.

Καὶ ἡ μὲν ἀνάγκη τῶν ὑποτρόρων οὕτως ἱκανοποιήθη. Ἀλλὰ τὸ προσωπικὸν τῆς Διευθύνσεως ἐκότει καὶ κενὰ ἐβουλεύετο, καὶ

πολλαὶ ἦσαν αἱ ἔξοδοι καὶ αἱ εἴσοδοι τῶν μελῶν αὐτοῦ, καὶ αἱ ὕποπτοι συνδιασκέψεις των δὲν διέφυγον οὔτε ἐμὲ οὔτε τὸν διδάσκαλον. Τῷ ὄντι δέ, ὅταν ἔλυσα τὴν συνεδρίασιν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ ἐφορείου, εὕρομεν εἰς τὴν εὐρεῖαν αὐλὴν τοῦ καταστήματος πάντας τοὺς ὑπηρέτας καὶ τοὺς μεγαλητέρους τῶν μαθητῶν συνελθόντας καὶ παρατεταγμένους ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου, καὶ πάντες, εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἡμῶν, θορυβωδῶς προερχόμενοι, ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσι στασιαστικῶς. Τότε ἔστρεψα τὸ βλέμμα πρὸς τὸν διδάσκαλον Γεννάδιον, ὅστις ἐννοήσας με, ὕψωσεν ἀμέσως τὴν γνωστὴν καπνοσύριγγα ὡς ῥόπαλον, καὶ ἐῤῥίφθη πρὸς τοὺς στασιαστὰς ὀνειδίζων καὶ ἀπειλῶν αὐτούς. Ἡ ὀργὴ ὁ' ὑπῆρξε στιγμιαία καὶ γενική, καὶ θριαμβευτικῶς καὶ ἀβλαβῶς ἐξῆλθον τῆς αὐλῆς, καὶ τὰ διαταχθέντα ὑπ' ἐμοῦ μέτρα κατὰ γράμμα ἐξετελέσθησαν. Ἀλλὰ μόνον περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ κ. Τρικούπη, ἐξεδόθη τὸ ὁριστικὸν διάταγμα τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τοῦ Ὀρφανοτροφείου.

Ἐν ᾧ ὁ' ἤμην ἔτι ἐν Αἰγίνῃ, ἐπεσκέφθη τὴν νῆσον ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἀρμανσπέργου, καὶ κατέλυσεν εἰς τοῦ Κοντοσταύλου τὴν ἔπαυλιν. Ὅτε δὲ ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον μὲ συμπαρέλαβεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν του, τὸν ὡδήγησα ἐν ἄλλοις καὶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ὅπου καὶ τῷ ἔδειξα ἐκεῖ εἰκόνα τινὰ τοῦ Ῥήγα μετὰ πλείστης ἐπιδεξιότητος διὰ τοῦ καλάμου ζωγραφηθεῖσαν ὑφ' ἑνὸς τῶν τροφίμων, σχεδὸν αὐτοδιδάκτου, τοῦ Μοσχοβάκη, ὃν καὶ συνέστησα θερμῶς εἰς τὴν Βασιλικὴν προστασίαν. Ὁ δὲ Βασιλεὺς εὐηρεστήθη νὰ τῷ δαψιλεύσῃ αὐτὴν καὶ τὸν πέμψῃ ὑπότροφον εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα σπουδάσῃ καλλιτεχνίαν. Οὗτος μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του διωρίσθη διδάσκαλος καλλιγραφίας εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα. Λυπηρὰν ὅμως ἔκπληξιν μοὶ ἐνεποίησε κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην ὅτι ὁ Βασιλεύς, ὅτε τῷ ἔδειξα τὴν εἰκόνα, μὲ ἠρώτησε τίς ἦτον ὁ Ῥήγας, ὅπερ μοὶ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἐν Μονάχῳ δὲν τὸν εἶχον ἱκανῶς παρασκευάσει διὰ τὴν θέσιν εἰς ἣν ὥριστο.

Τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ὑπὸ τὸν Μαργαρίτην μετετέθη μετὰ ταῦτα εἰς Ναύπλιον, ἐγκαταστὰν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχαίου στρατιωτικοῦ

σχολείου. Ἐκλιπούσης σχεδὸν τῆς πρώτης ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, βαθμηδὸν ἀπεσβέσθη καὶ ἐξέλιπε· διεδέχθη δ' αὐτὸ μετὰ πολὺ τὸ φιλανθρωπικὸν κατάστημα, τὸ ἱδρυθὲν ἐν Ἀθήναις, διὰ τῆς ἐλευθερίου προικοδοτήσεως τοῦ φιλογενοῦς Χατζῆ-Κώστα, ἐν ᾧ, ἄριστα διοικουμένῳ, ἄποροι παῖδες, ὀρφανοὶ πατρὸς καὶ μητρὸς ἀσκοῦνται εἰς τέχνας βιοποριστικάς, διδασκόμενοι καὶ τ' ἀπαραίτητα γράμματα.

Φρίκην μοὶ ἐνεποίησεν ἐν Αἰγίνῃ ὁ ζῆλος μεθ' οὗ οἱ λίαν πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀπαρχόμενοι ἰατροὶ Ὀλύμπιος καὶ Χορτάκης, ἐγυμνάζοντο εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης των, διερχόμενοι πάσας τὰς ἡμέρας των εἰς ἀκρωτηριασμοὺς τῶν ἀδεσπότων κυνῶν τῆς νήσου πρὸς ἐνάσκησιν εἰς τὴν χειρουργίαν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ ὅτι διὰ τῶν τοιούτων σκληρῶν ἀσκήσεων ἀνεδείχθησαν ἀμφότεροι ἔξοχοι εἰς τὴν τέχνην των, μάλιστα ὁ Ὀλύμπιος ὅστις ἐνέμεινεν εἰς αὐτήν.

Ἐγνώρισα δ' ἐκεῖ καὶ τὸν Ἰατρίδην, μέτριον μὲν ζωγράφον, ἄκρον δὲ ζηλωτὴν τῶν προγονικῶν ἀρχαιοτήτων. Οὗτος ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς Αἴγιναν ἀφίξεώς μου, ὅτε ὁ Ἄγγλος ἀντιπρέσβυς Δόκινς ἔπεμψεν ἐκεῖ πολεμικὸν πλοῖον ἵνα ἀπαγάγῃ ἄγαλμα, κείμενον εἰς τὴν παραλίαν, ἐξανέστησε τὸν λαόν, καὶ ἔνοπλον τὸν ἔφερε κατὰ τῶν Ἄγγλων ναυτῶν, τοῖς ἀφήρεσε τὸ ἄγαλμα ὃ ἤδη ἀπεκόμιζον, καὶ κατέθεσεν αὐτὸ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μουστοξύδου καταρτιζόμενον τότε Μουσεῖον ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ, ἔνθα καὶ μοὶ τὸ ἔδειξεν. Ὑπὸ τοῦ Ἰατρίδου συνοδευόμενος ἐπεσκέφθην καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὰ βορειανατολικὰ τῆς νήσου, οὗ ἐγνώριζον τὰ ἀνάγλυφα ἐν τῇ Γλυπτοθήκῃ τοῦ Μονάχου, καὶ ἐν βαθείᾳ κοιλάδι μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως ἐπεσκέφθην ἄλλην ἀρχαίαν θέσιν, ὅπου εἶδον παλαιὰν ἐπιγραφήν, ἣν ἔπειτα ἐξέδωκα (ὑπ' ἀριθ. 33 Ant. Hell.) κατ' ἀντίγραφον τοῦ Prockesch.

Ἵν' ἀναχωρήσω δὲ ἐξ Αἰγίνης, ἐπειδὴ τὰ ἐρόδιά μου εἶχον δώσει εἰς τοὺς ὀρφανούς, ἐδανείσθην παρὰ τοῦ πάντοτε πρεθύμου νὰ μὲ συνδράμῃ Γενναδίου, καὶ τῷ τὰ ἀπέστειλα ἅμα οἴκαδε ἀφιχθείς.

4.

Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου μετηνάστευσεν ἡ οἰκογένειά μου εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατήρ μου εἰς τὸ οἰκόπεδον ὃ εἶχεν ἀγοράσει προὐτίθετο νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν πρὸς ὁριστικὴν ἡμῶν ἀποκατάστασιν. Φύσεως ὢν ὁ πατήρ μου ποιητικῆς, τρυφερᾶς συγχρόνως καὶ ἀφελοῦς, προσφιλὲς εἶχεν ὄναρ τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν ἐν οἰκίᾳ ἰδιοκτήτῳ, ἐν μέσῳ ἀγρῶν καὶ κήπων ἀμειβόντων τὴν ἐπιμέλειάν του, καὶ εἰς θέσεις τὴν ἱστορικὴν τῆς Ἑλλάδος δόξαν ἀναπολούσας. Ἠγόρασεν ἐπομένως διὰ τῶν ἐσχάτων λειψάνων τῆς περιουσίας του, πλὴν τῶν ἐν Μαραθῶνι κτημάτων, ἃ μετὰ ταῦτα διὰ μεγάλης ζημίας ἠναγκάσθη νὰ μεταπωλήσῃ, προσέτι κήπους περὶ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ Πατήσια, ὡραίαν μὲν τὴν θέαν ἔχοντας, ἀλλ' οὐδὲν ἀποφέροντας καὶ μικρὰ παράγοντας.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τῆς μητρός μου, συνῴκησα πάλιν μετὰ τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου, κατ' ἀρχὰς εἰς μέρος τῆς οἰκίας ἣν κατῴκει καὶ ὁ Ἰακ. Ἀργυρόπουλος, ὁ πενθερὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθημεν ν' ἀποσυρθῶμεν εἰς τὸ ὑπερῷον αὐτῆς, ὅτε ἦλθεν ἐκεῖ ἐκ Γαλλίας καὶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Ἀργυρόπουλος, ὁ Γεώργιος, μετὰ τῆς γυναικός του, Δομν. Ῥαλοῦς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ, καὶ τῶν τέκνων του, τῆς Ἑλένης (μετὰ ταῦτα Κας Ῥουάν), καὶ τοῦ Ἐμμανουήλ. Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην τὸ μόνον ὃ δύναμαι ν' ἀπομνημονεύσω ἐστὶν ὅτι κατεβροχθίσθην ὑπὸ τῶν Κορινθίων τοῦ Ἀριστοφάνους, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐξεστράτευον ἀνὰ πᾶσαν νύκτα κατ' ἐμοῦ ἐκ τῶν ὀσκῶν τῆς ὀροφῆς. Ἐγενόμην δὲ καὶ ἀκούσιος αὐτόπτης μάρτυς ὀργίων εἰς τὴν ἀντικειμένην τῇ ἡμετέρᾳ οἰκίαν, ἔνθα κατῴκει ὁ Θ. Γρίβας μετὰ πολλῶν ὀπαδῶν του.

Τότε περίπου ἐκινδύνευσα νὰ πνιγῶ, λουόμενος εἰς τὴν θαλασσαν

κατὰ τὴν θέσιν *Πέντε ἀδέλφια*. Καίτοι διδαχθεὶς τὴν κολυμβητικὴν ἐν Μονάχῳ, δὲν ἤμην ὅμως ἔμπειρος αὐτῆς, ἢ ἱκανῶς εὔρωστος ἵν' ἀντέχω, καὶ ἀπέφευγον τὰ βαθέα. Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν συντρόφων μου, ἐτόλμησα τὴν ἀπόπειραν, καὶ ἐπέτυχον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Θαρρήσας ὅμως καὶ θελήσας νὰ ἐπαναλάβω αὐτήν, ἠσθάνθην τὰς δυνάμεις μου ἐκλιπούσας, καὶ ὅτε ἐβυθιζόμην, ἔβλεπον τὸ ὕδωρ πράσινον ὑπὲρ τὴν κεφαλήν μου, καὶ εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι τετέλεσται, ὅτε ἠσθάνθην ὠθοῦντάς με δύω στιβαροὺς βραχίονας, οἵτινες ἦσαν οἱ τοῦ ἀρχαίου συμμαθητοῦ μου Καμπούρογλου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ Εὐστ. Ῥάλλη, ῥιφθέντων ἀμέσως εἰς σωτηρίαν μου. Οὕτω σπρωχθεὶς πρὸς τὴν παραλίαν ἔπεσα εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἄπνους, καὶ ἔκτοτε οὐδέποτε ἐκολύμβησα πλέον εἰς τὰ βαθέα.

Μετ' ὀλίγον μετῳκήσαμεν εἰς οἰκίσκον ἐκ δύω δωματίων συγκειμένον, εὐπρεπῆ καὶ καθάριον, μόνην δέ, ἀλλὰ λίαν εὐάρεστον θέαν ἔχοντα τὴν τοῦ ἐξαισίου κάλλους τῆς νέας θυγατρὸς τοῦ γείτονος ἡμῶν στρατηγοῦ κ. Ἀλεξάκη Βλαχοπούλου, τῆς μετὰ ταῦτα τὸν Δωΐλαν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Κ. Πετμεζᾶν νυμφευθείσης.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τοῦ χρόνου, τὰς ὥρας ἃς ἡ ὑπηρεσία μοὶ ἄφινεν ἐλευθέρας ἀφιέρουν εἰς ἀνάγνωσιν τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κουσίνου, ἐξακολούθησιν τῆς μεταφράσεως τοῦ πρώτου μέρους τῶν περιηγήσεων τοῦ Κάμπε ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ, ὅτι καὶ ὁ Γεννάδιος καὶ ὁ Φαρμακίδης εἰς τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἐπεδίδοντο ὡς εἴχομεν ἄλλοτε συμφωνήσει ἐν Αἰγίνῃ. Ἀλλὰ μαθὼν τέλος ὅτι οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπεδόθησαν εἰς αὐτήν, τὴν ἐγκατέλιπον καὶ ἐγὼ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ δημοσία ὑπηρεσία μου εἶχεν ἐσχάτως ἐπιταθῇ καὶ ἐγένετο σπουδαιοτέρα. Τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1833 ἐπῆλθε μεταῤῥύθμισις τοῦ ὑπουργείου, εἰς ὃ πρόεδρος μὲν διωρίσθη ὁ Μαυροκορδάτος, προσελήφθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Θεοχάρης, τέως Νομάρχης Ἀττικῆς, καὶ προσέτι ὁ Κωνστ. Σχινᾶς, εἰς ὃν ἐδόθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ προσωρινῶς καὶ τὸ τῆς Δικαιοσύνης. Δικαιωματικῶς

λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς ἐμὲ ἡ θέσις τοῦ Συμβούλου, ἣν ἐκουσίως εἶχον παραχωρήσει τῷ Κ. Σχινᾷ, καὶ μοὶ ἀπεδόθη τῷ ὄντι, διαδεχθέντος με εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ βοηθοῦ μου Πετροκοκκίνου.

Διὰ τὸν γενόμενόν μοι προβιβασμὸν ὤφειλον, κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν τάξιν, νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐλθὼν δὲ πρός με ὁ τότε, συγχρόνως μετ' ἐμοῦ, ἀπὸ Διευθυντοῦ τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας εἰς Σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν προβιβασθεὶς Κ. Γ. Χρυσίδης, μοὶ ἐζήτησε νὰ μὲ συνοδεύσῃ εἰς τὰς ἐπισκέψεις ταύτας, ὧν δὲν εἶχε πολὺ τὴν ἔξιν. Οὕτω παρουσιάσθημεν εἰς τὸν Κορ. Ἁρμανσπέργην καὶ εἰς τὸν Κ. Μάουρερ, οἵτινες ἀμφότεροι φιλοφρονέστατα μᾶς ἐδέχθησαν. Μᾶς ἔμενε δ' εἰσέτι τὸ τρίτον μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Κ. Ἄβελ, ὃν ἐξ ὄψεως μόνον ἐγνώριζον, διότι οὐδεμία σχέσις ὑπηρεσίας μὲ συνέδεε μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν ἐπιφυλαχθῇ ἡ Ἀντιβασιλεία τὴν ὑπερτάτην ἐπιτήρησιν καὶ ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν ὑπουργείων, ἀλλ' ἄλλους καὶ ἄλλους κλάδους εἶχέν ἕκαστος τῶν Ἀντιβασιλέων ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτόν, τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ὁ Ἁρμανσπέργ, τὰ δικαστικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄβελ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ διοικητικά. Ἐφημίζετο δὲ προσέτι οὗτος καὶ ὡς δύσκολος τὸν χαρακτῆρα καὶ δυσέντευκτος, ὥστε καὶ ἐλέγετο ὅτι εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, τότε ὑπουργόν, θυμωθείς ποτε, τῷ εἶπεν ὅτι τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε ν' ἀνοίξῃ τὸ παράθυρον καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ ἔξω. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτός, ἐκ τοῦ ὑπερῴου τῆς οἰκίας ἐν ᾗ συνῴκουν μετὰ τοῦ Ἀργυροπούλου, ἀκούσας ποτὲ φωνὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός, ἠγέρθην, καὶ εἰδὸν εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὄπισθεν τῆς ἡμετέρας οἰκίας, ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου του τὸν Ἄβελ μονοχίτωνα, πυροβόλα ἔχοντα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ διὰ κραυγῶν ἀπειλοῦντα νὰ καταπυροβολήσῃ τινά, ὅστις φαίνεται ὅτι περιήρχετο εἰς τὴν ὁδὸν περὶ τὸν οἶκον, ἴσως νυκτοπόλος τις ἐραστὴς τινὸς τῶν ὑπηρετριῶν του. Τοιοῦτον λοιπὸν ὄντα, δὲν εἶχον ζητήσει ποτὲ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, ἂν καὶ ἐγνώριζον τήν τε σύζυγόν του καὶ τὴν

Κ^αν Ῥοῦκερ θυγατέρα αὐτῆς ἐκ πρώτου γάμου. Αὕτη λοιπὸν ἦν ἡ πρώτη μου εἰς αὐτὸν παρουσίασις.

Ἡ θύρα τοῦ ἰδιαιτέρου του δωματίου, ἡ χωρίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς αἰθούσης εἶχεν ὕέλους· ἀπέναντι δ' αὐτῆς ἦν τεθειμένον τὸ γραφεῖόν του οὕτως ὥστε καθήμενος εἰς αὐτὸ ἔστρεφε πρὸς τὴν θύραν τὰ νῶτα, ἀλλ' ἐδύνατο νὰ ἰδῇ τίς ὁ εἰσερχόμενος, ἅμα ἤγειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν ἐμπρός του κρεμάμενον καθρέπτην. Τοῦτο συνέβη καὶ ὅτε ἡμεῖς εἰσήλθομεν, διότι τοσαύτη ἦν εἰσέτι τότε ἐν Ἑλλάδι ἡ ἁπλότης τῶν ἠθῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας, ὥστε οὐδέποτε συνέβαινε νὰ προαναγγέλλωνται οἱ ἐπισκεπτόμενοι. Ἅμα λοιπόν, ἀκούσας κρουομένην τὴν θύραν, καὶ ταχὺ βλέμμα ῥίψας εἰς τὸν καθρέπτην, εἶδεν ὁ Κ. Ἄβελ δύω ἀγνώστους εἰσερχομένους, ἀνεπήδησεν ὡς δι' ἐλατηρίου, καὶ ὥρμησε μᾶλλον ἢ ὅτι ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἂν ἤθελε νὰ μᾶς ζητήσῃ λόγον διατί τὸν ταράττομεν. Τοῦτο κατέπληξε τὸν σύντροφόν μου μείναντα ἄφωνον, ἐγὼ ὅμως, λαβὼν τὸν λόγον Γαλλιστί, διότι ὁ Κ. Χρυσίδης Γερμανικὰ δὲν ὡμίλει, τῷ εἶπον ὅτι ἤλθομεν νὰ τὸν εὐχαριστήσωμεν, ὁ Κ. Χρυσίδης καὶ ἐγώ... Ἀλλ' ἅμα ἤκουσε τὸ πρῶτον ὄνομα, « Ἄ! ὁ Κ. Χρυσίδης! », ἀνέκραξε διακόψας με ἀποτόμως. « Ἔρχεσθε ἐξ Ἀχαΐας; » Καὶ τὸν ἠρώτησε τινὰ περὶ τοῦ νομοῦ, εἰς ἃ ὁ νέος σύμβουλος ἀπήντα μετὰ δυσκολίας, ἥτις καὶ φυσικὴ τῷ ἦτο καὶ ηὔξανεν ἐκ τοῦ βιαίου τρόπου τῶν ἐρωτήσεων. Ἔπειτα δὲ τῷ συνέστησεν ὁ κ. Ἄβελ ζῆλον καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νέων του καθηκόντων, καὶ μᾶς ἔστρεψε τὰ νῶτα, χωρὶς λέξιν νὰ μοὶ εἰπῇ ἢ νὰ μοὶ δώσῃ καιρὸν νὰ προσθέσω.

Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐγεύθην μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ μου Κ. Σχινᾶ εἰς τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς Σουηδίας Κ. Εἰδενστάμ, καί, μετὰ τὸ γεῦμα, κατὰ πρόταsιν αὐτοῦ, ἐπορεύθημεν εἰς τῆς Κ^ας Ἄβελ κατοικούσης ἀπέναντί του. Ἐκεῖ ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς παρόντες, καὶ ἐμπεσόντος λόγου περὶ ἐκκλησιαστικῶν, νομίζω, πραγμάτων, ἐξέθηκα τὴν ἰδέαν μου, γερμανιστὶ ὁμιλῶν, παρουσίᾳ καὶ τοῦ Κ^ου Ἄβελ. Ἐξελθὼν δ' οὗτος μετ' ὀλίγον τοῦ δωματίου εἰς τὴν αἴ-

1834

θουσαν, καὶ συμπαραλαβὼν καὶ τὸν Κ. Σχινᾶν, τὸν ἠρώτα τίς ἦν ὁ νεανίας ἐκεῖνος ὁ ὁμιλήσας πρὸ ὀλίγου περὶ ἐκκλησίας. «Πῶς; δὲν γνωρίζετε τὸν Κ. Ῥαγκαβῆν, τῷ εἶπεν ὁ Κ. Σχινᾶς, «τὸν προβιβασθέντα πρὸ ὀλίγου εἰς σύμβουλον;» Τότε κτυπήσας τὸ μέτωπόν του ὁ Ἄβελ, «Ὦ! τί ζῶον εἶμαι! ἀνέκραξεν. Ἐσχάτως ἦλθε πρὸς ἐμέ, καὶ δὲν τὸν ἐγνώρισα, οὐδὲ τὸν λόγον τῷ ἀπέτεινα. Τί ζῶον εἶμαι!» Καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὸ δωμάτιον μοὶ ὡμίλησεν ἠπιώτατα καὶ πολλὰ περὶ τῆς νέας ὑπηρεσίας μου. Τὸ ἐπιφώνημα «Τί ζῶον εἶμαι!» κτλ. ἔμαθον μετὰ ταῦτα παρὰ τοῦ Κ. Σχινᾶ.

Ἦσαν δὲ τότε τὰ τῆς ὑπηρεσίας ἐν γένει ἀκριβέστατα καὶ αὐστηρότατα ὠργανισμένα, καὶ ὁ Ἄβελ κυρίως ἐπέβλεπεν εἰς τῶν κανονισμῶν τὴν κατὰ γράμμα ἐκτέλεσιν. Οὐαὶ εἰς τὸν ὑπάλληλον ὅστις ἤθελεν εὑρεθῆ ἐκτὸς τοῦ γραφείου του κατὰ τὰς διαγεγραμμένας ὥρας τῆς ἐργασίας! Καὶ ὑπουργὸς ἂν ἦτον ἐξετίθετο εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀκούσῃ δυσαρέστους παρατηρήσεις.

Περὶ τούτους περίπου τοὺς χρόνους (1834) συνέβη τὸ μέγα δρᾶμα τῆς εἰς δίκην εἰσαγωγῆς τοῦ Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχηγῶν, κατηγορηθέντων ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Καὶ εἰς ταύτην μὲν τὴν πολύκροτον ὑπόθεσιν οὐδαμῶς μετεῖχον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, οὐδ' ἠθέλησα δὲ νὰ παρευρεθῶ οὐδ' ἅπαξ κἂν εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ δικαστηρίου, λυπηρὸν φρονῶν νὰ βλέπω εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑποδίκων τοὺς ἀρτίως ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος των ἀγωνισθέντας, καὶ ἔτι λυπηρότερον ἂν δικαίως ἐσύρθησαν εἰς αὐτήν. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς δίκης, εἶδον ἐκ τῆς οἰκίας μου τὸν ὑπουργὸν Σχινᾶν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης Geib καὶ Γ. Βέλλιου, πάντας ἐν στολῇ, μεταβαίνοντας μετ' ἀκολουθίας κλητήρων εἰς τὸ δικαστήριον, συνεδριάζον εἰς τὸ ἄλλοτε τζαμίον, ἔπειτα δὲ Βουλευτήριον καὶ τέλος καταστὰν εἰρκτὴν τοῦ Ναυπλίου. Προύκλήθη δ' ἡ ἐμφάνισίς του ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δικασταὶ διασκεφθέντες μετὰ τὴν δίκην, εἶχον δώσει ψῆφον καταδικαστικήν, ἀλλ' ὁ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ Πολυζωΐδης καὶ εἷς ἕτερος τῶν δικαστῶν μειονοψηφοῦν-

τες, ἠρνοῦντο νὰ συνυπογράψωσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν δι-καστικὴν ἕδραν ἵνα ἀναγνωσθῇ καὶ καταστῇ τελεσίδικος ἡ φοβερὰ θανατικὴ ἀπόφασις. Ὁ Κ. Σχινᾶς λοιπὸν εὑρέθη ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νόμου εἰς τὴν δεινὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ δωμάτιον τῶν δια-σκέψεων, εἶπε τῷ Κ. Πολυζωΐδῃ καὶ τῷ συναδέλφῳ αὐτοῦ ὅτι ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι νὰ ψηφίσωσι κατὰ τὴν πεποίθησίν των, δὲν εἶχον ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δεσμεύσωσι τὰς ψήφους τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι ὁ Πολυζωΐδης ὤφειλε κατὰ τὸν νόμον, ὡς πρόεδρος, ν' ἀπαγ-γείλῃ ἐπισήμως τὴν ἀπόφασιν τῆς πλειονοψηφίας (εἰς ἣν κατελέ-γετο καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κου Σχινᾶ, ὁ Κ. Δημ. Σοῦ-τσος). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πρόεδρος ἀντέταττεν ἐπίμονον ἄρνησιν, ὁ ὑπουργὸς διέταξε τοὺς κλητῆρας νὰ φέρωσι καὶ ἄκοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἕδραν του, ἵνα ἐκεῖ προκαθήμενος ἐκτελέσῃ τὸ καθῆκόν του. Οὕτω ἡ ἀπόφασις ἀνεγνώσθη. Ἔβλαψε δὲ τὴν δημοτικότητα τοῦ Κ. Σχινᾶ μεγάλως, καὶ μάλιστα παρὰ τῷ Ναπικῷ λεγομένῳ, τῷ πρὶν Κυβερνητικῷ, κόμματι, ἡ βιαία αὕτη ἐνέργεια. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ ἐρρόνουν ὅτι ἂν ἡ κυβέρνησις ἀνείχετο τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ὑπηρεσίας τοῦ προέδρου τοῦ δικα-στηρίου, καὶ ὑπέκυπτεν εἰς αὐτοῦ τὴν αὐθαίρετον θέλησιν, ἡ βαρύ-της τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς θὰ κατεστρέφετο. Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων πράξεων τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ἅμα ἐνη-λικιωθέντος, ν' ἀπονείμῃ χάριν εἰς τούτους τοὺς ἐν παραγνωρίσει τῶν πρωτίστων ἐθνικῶν συμφερόντων ἅμα τῇ ἐλεύσει του ἐπανα-στάντας, ἐν λήθῃ δὲ τῶν μεγάλων των ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ἐσχάτην ποινὴν καταδικασθέντας.

Ἄλλως δ' ὁ Κ. Σχινᾶς ὀλίγον ἀνεμίγνυτο εἰς τὰ τῆς ὑπηρε-σίας καὶ τῶν δύω ἀνατεθειμένων αὐτῷ ὑπουργείων, καὶ μόνον κα-τεσπευμένως ὑπέγραφεν ὅσα ἔγγραφα ἡμεῖς τῷ ἡτοιμάζομεν, διότι εἶχεν ἀφιερωθῇ ὅλος εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν κωδήκων, ἔργον δυσ-χερὲς καὶ πολύτιμον, πρωτον σπανίας τότε νομικῆς καὶ φιλολογικῆς πολυμαθείας, ἀποδὸν εἰς τὸν νεοεισακτον δικαστικὸν κλάδον τῆς

ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος τὴν προπατορικὴν γλωσσικὴν κληρονομίαν ἐκ τῶν ἐνδόξων χρόνων τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῶν ἐξόχων του φιλολογικῶν καὶ νομικῶν γνώσεων μετὰ μὲν τῶν ἐνεργῶν καθηκόντων τοῦ ὑπουργοῦ ὀλίγον συνεβιβάζετο, ἀλλ' ἔμεινε καὶ θέλει μείνει διὰ παντὸς κλασικὸν ἐν Ἑλλάδι, τὴν μνήμην διαιωνίζον τοῦ Κ. Σχινᾶ.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους μετέφρασα, παιδιᾶς χάριν καὶ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ δώσω τινὰ ἰδέαν τῆς ἡμετέρας φιλολογίας εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ξένους, τινὰς τῶν σατυρῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου διὰ στίχων εἰς τὴν Γερμανικήν, ἧς τὴν ἕξιν εἶχον ἀνακτήσει, διότι εἰς τὰ ὑπουργεῖα οἱ δυνάμενοι ἔγραφον γερμανιστὶ τὰς ἑαυτῶν ἐκθέσεις ἢ μετέφραζον εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην τὰς τῶν ἀγνοούντων τὴν γλῶσσαν ταύτην ἵνα παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν. Ἥμην δ' ἐγὼ μετὰ τὸν Κ. Λεβίδην, ὁ ὀραστηριώτερος, ἴσως καὶ ἱκανώτερος εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἀνέγνων δὲ τὰς μεταφράσεις ἐκείνας τῶν σατυρῶν μίαν ἑσπέραν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου Γερμανὸν συμμαθητήν μου Φρασικλῆν (Franz), τότε γραμματέα τῆς Ἀντιβασιλείας, ἔπειτα δ' ἀποπεμφθέντα διότι ἐθεωρήθη ὡς μετασχὼν σκευωρίας τινὸς τοῦ Ἀρμανσπέργου μετὰ τοῦ Ναπικοῦ κόμματος κατὰ τῶν συναδέλφων του. Παρὰ τοῦ Φρασικλέους δ' ἀκούσασα ἡ Κ^{α} Γάσσερ, σύζυγος τοῦ πρέσβεως τῆς Βαυαρίας, περὶ τῶν μεταφράσεων τούτων, μοὶ τὰς ἐζήτησε, τὰς ἔλαβεν, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν μοὶ τὰς ἀπέδωκε πλέον. Ἐγὼ δ' ὀλίγων μόνον ἐξ αὐτῶν εἶχον διατηρήσει ἀντίγραφα, ἃ καὶ ἐξέδωκα μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν *Ἁπάντων*.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Βασιλέως ἔφθασαν ἐκ Γερμανίας οἱ υἱοὶ τοῦ ἤδη πρό τινος χρόνου ἐν Ναυπλίῳ διατρίβοντος καὶ εἶτα ἀπελθόντος Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ, μεθ' οὗ φιλικωτάτας εἶχον σχέσεις, δι' ὃ καὶ ἅμα ἀφιχθέντες ἦλθον καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μᾶς ἐπεσκέπτοντο συνεχέστατα, ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου παρὰ μετ' ἐμοῦ συνδεθέντες. Ἐτιτλοφοροῦντο δὲ Πρίγκηπες, ὡς ὄντες ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων τὸ γένος ἕλκοντες. Εἰς

χορὸν δεθέντα εἰς τὸν Βασιλέα ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἡ κόμησσα Ἀρμανσπέργη μοὶ ἐζήτησε νὰ τῇ παρουσιάσω αὐτούς, τῇ δ' ἐπαύριον, ὧν προσκεκλημένος νὰ γευματίσω παρ' αὐτῇ, ἐξεπλάγην εὑρὼν αὐτοὺς ἐπίσης προσκεκλημένους καὶ συγγευματίζοντας, εἰ καὶ μόλις τὴν πρωτεραίαν ὑπ' αὐτῆς γνωρισθέντες. Ἔκτοτε δ' ἔμαθον ὅτι ἐγένοντο οἰκειότατοι παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Ἀρμανσπέργ, προσκαλούμενοι ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν, καὶ συμπαίζοντες μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ κόμητος καὶ μετὰ τοῦ νεαροῦ Βασιλέως.

Μίαν νύκτα δ' οὐκ ὀλίγον ἠπόρησα ὅτε ἐξώρας ἐπιστρέψας εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ κατῴκουν μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου, εἶδον εἰς τὰ σκαμνία ἐρριμμένα ἐνδύματα παράδοξα, ἀποδεικνύοντά μοι ὅτι ὁ σύνοικός μου, οὗ ὁ χαρακτὴρ ἦν ἐν γένει ἥσυχος καὶ σοβαρός, εἶχε μεταμφιεσθῆ. Τὸ πρωὶ δὲ μόνον, ὅταν ἐξύπνησε καὶ τὸν ἠρώτησα, ἔμαθον ὅτι τῷ ὄντι μετημφιέσθη ἐν συνοδίᾳ τῶν Καντακουζηνῶν, τῶν Ἀρμενσπέργων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, καὶ τότε κατὰ πρῶτον ἤκουσα ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐφοίτα ὁ ἴδιος καθ' ἑσπέραν μετὰ τῶν νέων Καντακουζηνῶν εἰς τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ συνεδέθη διὰ στενοτάτων σχέσεων μετὰ τοῦ νέου Βασιλέως, συμπαίζων μετ' αὐτοῦ, χωρὶς ἐγώ, ὅστις πλὴν τῆς ὑπηρεσίας μου μόνον εἰς τὰς μελέτας μου τότε ἐνέκυπτον, ποτὲ τὸ ἐλάχιστον ν' ἀκούσω ἢ νὰ μαντεύσω περὶ τῶν ὑψηλῶν τούτων σχέσεων τοῦ συνοίκου μου. Καὶ εἶχον μὲν ἐκ Μονάχου ἤδη τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζωμαι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὥστε καὶ ὅτε κατὰ πρῶτον μ' ἀπήντησεν εἰς συναναστροφὴν τοῦ Ἀρμανσπέργου, πλησιάσας με μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐτελείωσα ἣν τῷ εἶχον εἰπεῖ ἐν Μονάχῳ ὅτι ἐπεχείρουν μετάφρασιν τῆς γυμναστικῆς τοῦ Μασμάνν, ἔργον ὃ ἐγκατέλιπον ἀληθῶς, διότι τότε ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐδύνατο εἰσέτι νὰ δαπανήσῃ εἰς σύστασιν γυμναστηρίου, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεπλήρωσεν ὁ μαθητὴς τοῦ Μασμάνν Γ. Παγώνης.

Εἰς δὲ τὸν χορὸν τοῦ Ἄργους, ἀφ' οὗ παρουσίασα τῇ Κομήσσῃ τοὺς Καντακουζηνούς, ἐλθὼν ὁ Βασιλεὺς πρὸς ἐμέ, ὡς σχεδὸν μόνον γνώριμόν του, μὲ ἠρώτησε μετὰ τίνος ἐκ τῶν ἐκεῖ νεανίδων νὰ

χρεύσῃ, καὶ τῷ συνέστησα ὡς τὴν ὡραιοτέραν καὶ ἐπὶ ἀνατροφῇ διαπρέπουσαν, τὴν Ἑλένην Γεωργαντᾶ, (τὴν ἀποθανοῦσαν μετά τινα ἔτη ἐκ φθίσεως). Ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς ταύτης εὐμενείας οὐδὲ τὴν ὀξύνοιαν, οὐδὲ τὸ θάρρος, οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα εἶχον ἵνα ὠφεληθῶ, φρονῶν ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς ὑπήκοον νὰ πλησιάσῃ οἰκείως τὸν Βασιλέα του. Μετά τινα δὲ χρόνον ἐν Ἀθήναις κατεδείχθη ὁ λόγος δι' ὃν ἡ Κόμησσα Ἀρμανσπέργ ἐπεδίωξε μετὰ τόσης σπουδῆς τὴν γνωριμίαν τῶν νέων Πριγκήπων, καὶ ἐσχέτισεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Βασιλέως, διότι ἔσπευσε νὰ ὑπανδρεύσῃ τὰς δύω της θυγατέρας μετὰ τῶν δύω ἀδελφῶν Καντακουζηνῶν. Καὶ τῇ ἐγένοντο μὲν ἐνστάσεις ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὸν διπλοῦν τοῦτον γάμον ἀδελφῶν πρὸς ἀδελφάς· ἀλλ' ἐπέμεινεν ἀνενδότως ἡ Κόμησσα ὡς ἂν ἐνόμιζεν ὅτι ἄλλην τοσοῦτον λαμπρὰν τύχην οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ ἐδύνατο νὰ εὕρῃ, καί, ὡς πολλοὶ ἔλεγον τότε, φανταζομένη ὅτι ταῖς προσδοποίει τὴν κληρονομίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι λοιπὸν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς θελήσεως ἐνέδωκε καὶ ὁ γνωστὸς ἐπὶ μεγίστῃ αὐστηρότητι ἀρχιεπίσκοπος Ἀττικῆς, Κ. Δανιήλ, καὶ ἐτεχνάσθη τοιοῦτό τι — νὰ τελεσθῶσιν οἱ δύω γάμοι κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰς διάφορα μέρη τῆς οἰκίας, ἢ εἰς δύω οἰκίας διαφόρους, ὥστε οὐδενὸς νὰ προηγῆται ὁ ἕτερος. Οὕτως ἡ πρωτότοκος Ἀρμανσπέργη, κεκοσμημένη ὑπὸ παντοίων χαρίτων, ὑπανδρεύθη τὸν πρωτότοκον Καντακουζηνόν, Στέφανον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐπιστρέφουσα ἐξ ἐκδρομῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανεν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Ψυττάλειαν, ἔνθα εἰσέτι σώζεται τὸ μνημεῖόν της. Ὁ δὲ Στέφανος συνῆψε δεύτερον γάμον μετὰ νέας τινὸς ἐκ Βλαχίας· μετ' οὐ μακρὰν δὲ συμβίωσιν παρεφρόνησαν ἀμφότεροι οἱ σύζυγοι, καὶ ἐνεκλείσθησαν οἰκτρῶς εἰς φρενοκομεῖον τῆς Λειψίας. Ἡ δὲ δευτερότοκος Σοφία, ἔτι ὡραιοτέρα τῆς ἀδελφῆς της, πολὺ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ ἐπιδημήσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα Πρίγκηπος τῆς Ἀλτεμβούργης, ὥστε καὶ ἡ κόμησσα ἤλπισεν ἐπ' ὀλίγον ὅτι θέλει ζητηθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς γάμον. Ἀλλ' ἡ ἐλπὶς αὕτη

ἐματαιώθη, καὶ ὑπανδρεύθη αὐτὴ τὸν δεύτερον Καντακουζηνόν, Δημήτριον. Μετά τινα χρόνον ὅμως διεζεύχθησαν, καὶ ἡ ὡραιοτάτη Σοφία ἔζη μεμονωμένη ἐν Γερμανίᾳ, μέχρι τοῦ θανάτου της. Ἐκ τῶν ἄλλων θυγατέρων τοῦ τότε προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, οὗ μεγάλη ἦτον ἡ κενοδοξία, καὶ ὅστις τῷ ὄντι βασιλέως ἐλάμβανε τρόπους καὶ παράστημα, τὴν νεωτάτην Μαρίαν, τότε παιδίον, ἥρπασεν ἔπειτα εἰς Γερμανὸς δημοδιδάσκαλος, καὶ ἔφυγε μετ' αὐτῆς εἰς Ἀμερικήν, ὅπου νομίζω ὅτι αὐτὴ ἀπέθανεν, ἡ δ' ἑτέρα, Καρολίνα, ὑπανδρεύθη βραδύτερον Πρῶσσον βουλευτήν, ἀναμιγέντα εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, καταδιωχθέντα, καὶ τέλος διορισθέντα πρόξενον τῆς Πρωσσίας εἰς Σμύρνην.

5.

Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου.

Ἐν Ναυπλίῳ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἔλαβον ἐπιστολὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναγγέλλουσάν μοι συμβάν λίαν ἐνδιαφέρον, καὶ οὗ αἱ τελευταῖαι συνέπειαι μεγάλην ἐξήσκησαν ἐπιρροὴν ἐφ' ὅλου τοῦ βίου μου. Ἡ φιλτάτη νεωτέρα μου ἀδελφὴ Ῥαλοῦ ἐνυμφεύετο νέον εὐπατρίδην Σκῶτον, τὸν Ἐρρῖκον Σκήν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ὡς περιηγητὴς εἰς Ἀθήνας, καὶ γενικὴν εἴλκυεν ἐκεῖ προσοχὴν διὰ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς του, καὶ τῆς ὡραίας στολῆς ἣν ἔφερεν εἰς τὰς συναναστροφάς, ἥτις ὅμως, ὡς ἔμαθον ἔπειτα, ἦν ἡ τοῦ σχολείου εἰς ὃ ἀνετράφη. Ἡ μήτηρ μου ἀρκεσθεῖσα εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐγκαταστάντος φιλέλληνος Κ. Φινλέϋ, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ νέου ἦν τῷ ὄντι μία τῶν γνωστῶν καὶ διακεκριμένων ἐν Ἐδιμβούργῃ, καὶ μὴ ἀπαιτήσασα παρὰ τῆς ἀδελφῆς μου τὸν καιρὸν τοῦ νὰ σπουδάσῃ πλὴν τῆς καταγωγῆς καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ πλεονεκτήματα, συνήνεσεν εἰς τὸν γάμον, δι' ὃν μοὶ ἐδίδοντο διάφοροι

παραγγελίαι, τοῦ Ναυπλίου τότε ὄντος εἰσέτι τοῦ κέντρου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀρθονίας ἐν Ἑλλάδι.

Χρόνον τινὰ μετὰ ταῦτα, ἐξερχόμενος ποτὲ τῆς οἰκίας, ἤκουσα νὰ μὲ καλῇ τις διὰ τοῦ ὑποκοριστικοῦ μου ὀνόματος *Ἀλέκο*, ὡς μόνον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐκαλούμην, καὶ στραφείς, εἶδον ἄγνωστον νέον εὐπρεπῆ, πυρρότριχα, καὶ ἀνεγνώρισα τὸν γαμβρόν μου. Εἶχεν ἔλθει δὲ ἵνα μὲ γνωρίσῃ, καὶ ἔμεινεν ἐν Ναυπλίῳ δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἐφ' ὧν συνεδέσαμεν σχέσεις ἀδελφικάς. Κατόπιν δ' ἐπανελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Σκαρλάτος Σοῦτσος, ὅστις εἶχεν ἐκδράμει ἐκεῖ μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, πολλὰ διηγεῖτο περὶ τῆς εὐτυχίας τῆς ἀδελφῆς μου, περὶ τῆς οἰκιακῆς εὐπορίας τοῦ νέου ζεύγους, κατοικοῦντος παρὰ τὸν πύργον τοῦ Κυρρήστου, εἰς τὴν οἰκίαν Βέλλ, τὴν τότε εὐπρεπεστέραν τῶν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἀποτελούντων τὸ κέντρον τῆς πανταχόθεν συρρεούσης ἐγχωρίου καὶ ξένης κοινωνίας τῶν ἤδη εἰς πρωτεύουσαν ὁρισθεισῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ὁ Σκαρλάτος Σοῦτσος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σχετιζόμενος μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, προσεκλήθη καὶ ἐπροτίμησε νὰ συνοικήσῃ μετ' αὐτῶν, ὅτ' ὢ μένων μόνος ἠναγκάσθην ν' ἀλλάξω οἰκίαν, καὶ ἔλαβον δωμάτιον εἰς τὴν πρὸ ὀλίγου οἰκοδομηθεῖσαν τοῦ Κ. Ταβακοπούλου, ἐξ οὗ καὶ ἠὔξησεν ἡ πρὸς τὴν οἰκογένειαν παλαιὰ οἰκειότης μου, ὥστε καὶ οἱ ἀνεψιοὶ τῆς Κας Ταβακοπούλου οἱ ἐκ Παρισίων ἄρτι ἐπανελθόντες, μετ' ἐμοῦ δ' εἰς στενωτάτην φιλίαν συνδεθέντες Πέτρος καὶ Ἰωάννης Δηλιγιάννης συνέλαβον τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ μὲ νυμφεύσωσι μετὰ μιᾶς ἐκ τῶν ἐξαδέλφων των.

Κατὰ τὰ τέλη δὲ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1834, λαβὼν ἄδειαν, ἀπῆλθα καὶ αὐτὸς διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἀσπασθῶ τοὺς νεονύμφους, καὶ διῆλθα διὰ Μεγάρων, ὅπου ἡ Μεγαρὶς ποτὲ οἰκοδέσποινά μου, ἅμα ἀκούσασα περὶ τῆς διελεύσεώς μου, ἔσπευσε φέρουσά μοι κάνιστρον αὐγῶν καὶ πλακούντων εἰς ἀνάμνησιν ἡμερῶν ἃς εἶχον διέλθει ἐν τῇ οἰκίᾳ της ὡς φύλαξ καὶ προστάτης αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ταραχῶν. Συνωδοιπόρουν δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάν-

νου Δηλιγιάννη, ὅστις καὶ ἀνέλαβε ν' ἀναφέρῃ τὴν περὶ τοῦ γάμου πρότασιν εἰς τὴν μητέρα μου. Ἐγὼ δὲ δὲν ἀντεῖπον, διότι φίλτατοι μοὶ ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοί, αἱ δὲ νέαι ἐξαδέλφαι των πλήρεις χαρίτων, καὶ ἡ μία αὐτῶν ἐξόχως ὡραία, καὶ πολὺ ὑπερέχουσα κατὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πλείστων ἐκ τῶν τότε ὁμηλίκων ἐν Ἑλλάδι. Ἡ μήτηρ μου ὅμως, ἥτις καὶ τὴν οἰκογένειαν ἐγνώριζεν ἐξ Ὀδησσοῦ, ἀπήντησεν ὅτι ἤμην πολὺ νέος ὅπως νυμφευθῶ, καὶ ὅτι περὶ ἐμοῦ δὲν ἐδύνατο νὰ γίνῃ σκέψις ἐν ὅσῳ εἶχον ἔτι μίαν ἀδελφὴν ἄγαμον. Ἐγὼ δ' οὐδὲν ἀντεῖπον εἰς ταῦτα ἔκ τε σεβασμοῦ καὶ πληρεστάτης ἀφοσιώσεως εἰς τὴν θέλησιν τῶν γονέων μου, καὶ προσέτι διότι ἐνωρμύχως ἀνεγνώριζον ὀρθὰς τὰς ἐνστάσεις.

Τὴν ἀδελφήν μου δέ, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκογένειαν εὗρον ἐν Κηφισίᾳ, τὸ θέρος διερχομένην εἰς τὴν οἰκίαν Σ. Λιμαράκη. Ἔκειτο δ' ἀσθενὴς ὁ γαμβρός μου, ἐκ συγχύσεως, ὡς ἔπειτα ἐπληροφορήθην, διότι ἐζήτει νὰ πείσῃ τοὺς γονεῖς μου ν' ἀλλάξωσί τι εἰς τὸ προικοσύμφωνον, καὶ νὰ τῷ δώσωσι ἀντὶ τῶν ἐν Μαραθῶνι γαιῶν τὰς ἐν Κηφισίᾳ, εἰς ὃ καὶ ἐν τέλει ἐνέδωκαν. Τὸ κατ' ἐμὲ δέ, εἰ καὶ δυσθυμῶν διότι ἡ ἀδελφή μου ἐνυμφεύθη ἀλλογενῆ, εἶχον ὅμως πλήρη εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην, καὶ τὸν ἐθεώρουν κατὰ πάντα ἀνώτερόν μου, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀγωγὴν πρότυπον καὶ διδάσκαλον λεπτῶν τρόπων καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, δι' ὃ καὶ προθύμως ὑπετασσόμην εἰς τὰς ὁδηγίας του. Καὶ εἰς ἐμὲ μέν, ἐν ὅσῳ συνεβιοῦμεν, μοὶ ἐφάνη πάντοτε αὐστηρῶς σεβόμενος τὰς ἀρχὰς τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἡ μήτηρ μου ἀνησύχει ἐνίοτε ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρά του, ὅστις τῇ ἐφαίνετο ἔχων τι τὸ ἀστάθμητον.

6.

Μεταπολίτευσις.

Μόλις δ' εἶχον μίαν ἑβδομάδα παραμείνει παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ μου, ὅτε ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ μου Κ. Σχινᾶ μ' ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψω ἀνυπερθέτως εἰς Ναύπλιον.

Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ εὐνοϋστεροι τοῖς Ἕλλησι, καὶ οἱ μᾶλλον τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν θαυμάζοντες, προσῆπτον αὐτοῖς ἔλλειψιν πολιτικῶν ἀρετῶν, καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίσιον καὶ ἀνέκαθεν ἐχθρὰν αὐτῶν Ἔριν ὅι' ἣν πολλάκις ἐκρίνοντο ἀνεπιδέκτοι αὐτοκυβερνήσεως. Τὸν νέον Βασιλέα συνώδευσεν ἑπομένως, πρὸς ἐξασφάλισιν κατὰ τῶν τοιούτων ἀτόπων, ἀντιβασιλεία, συνισταμένη ἐκ Βαυαρῶν ἐκλεχθέντων μεταξὺ τῶν ἐξοχωτέρων διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν των. Ἀλλὰ πολὺν χρόνον οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν διέμειναν ἐν Ἑλλάδι χωρὶς νὰ ἐρίσωσι καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο φατρίας ἀντιπολεμουμένας ἀσπονδότερον ἀρ' ὅ,τι ποτὲ ἡ τοῦ Γρίβα καὶ ἡ τοῦ Στράτου, ἢ ἄλλων, ἀπὸ ξένας ἐπιρροὰς συνήθως ὑποκινουμένων ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀρμανσπέργης, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα ὑποσκελίσῃ τοὺς συνάρχοντάς του, καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἐπείσθη ὑπ' αὐτοῦ ἢ τῶν αὐτὸν προστατευόντων, ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἑλλάδος, ὡς νομίζω, διότι ὁ Ἀρμανσπέργης ἦν κενόδοξος, ὀλιγώτερον εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς ἑαυτὸν ἀφωσιωμένος, καὶ οὐδὲ τοσοῦτο θετικός, πεπαιδευμένος καὶ ἔμπειρος ὡς οἱ ἄλλοι ἀντιβασιλεῖς. Εἰς τὴν ἰδιοτελῆ αὐτοῦ ἐνέργειαν ὀφείλεται καὶ ἡ τότε ἀναβίωσις τῶν ξένων κομμάτων «ἡ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγ' ἔθηκεν». Ὁ δὲ Μάουρερ τοὐναντίον ἦν ἀνὴρ ἀρχαϊκὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ φιλέλλην ἐνθουσιῶν, καὶ ὁ Ἄβελ πολυπειρότατος εἰς τὰ διοικητικά, ἀπηλλαγμένος ἔτι τοῦ

ὑπεραλπείου ἐκείνου φανατισμοῦ, δι' οὗ μετὰ ταῦτα μεγάλως ἔβλαψε τὴν Βαυαρίαν. Ἴσως δὲ καὶ δὲν θ' ἀνεπτύσσετο ποτὲ ὁ καρπὸς οὗτος τοῦ βιαίου του χαρακτῆρος ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἀφορμὴν οἵαν τῷ παρέσχεν ἐν τῇ πατρίδι του τὸ παράβολον ὄραμα τῆς Λόλλα Μοντίς.

Μοὶ ἔγραφε λοιπὸν ὁ Σχινᾶς ὅτι μετεκλήθησαν τὰ δύω μέλη τῆς ἀντιβασιλείας, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τοῦ Εἰδέκου, τέως μέλους παραπληρωματικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρτίως ἀριχθέντος πρέσβεως τῆς Βαυαρίας Κόβελ, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθω ἄνευ ἀναβολῆς, διότι μέχρι τῆς ἀφίξεώς μου καὶ αὐτός, ὡς ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Μάουρερ, καὶ ἐγώ, ὡς φίλος ἐδικός του, θὰ ἤμεθα ἴσως ἀποβεβλημένοι. Οὕτω λοιπόν, ἅμα ταῦτα ἀναγνούς, κατῆλθον μετὰ τῆς μητρός μου καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης ἐκ Κηφισίας εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἴχομεν μεμισθωμένον κατάλυμα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κωνσταντινίδου παρὰ τὴν Ῥωσσικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἀπελθὼν τὴν ἐπαύριον διὰ ξηρᾶς ἔφθασα εἰς Ναύπλιον τὴν τρίτην ἡμέραν.

Εὗρον δ' ἐν Ναυπλίῳ τὰ πάντα ἐν συγχύσει καὶ κατηφείᾳ, μὴ ἐλλειπόντων βεβαίως καί τινων, οὐκ ὀλίγων καὶ αὐτῶν, οἵτινες ἐπέχαιρον ἐπὶ τῇ μεταβολῇ. Ὁ Ἀρμανσπέργης δι' ὅλου ἐκείνου τοῦ θέρους εἶχε κατοικήσει ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Μιαούλη, ἔνθα, καίτοι πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας, διέμενεν ὡς ἐξόριστος, πλειονοψηφούντων τῶν ἀντιπάλων του, καὶ μικρὸν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Ἔζη δὲ σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένος τότε ὑπὸ τῆς κοινωνίας διότι τοὺς πλείστους ἀπέτρεπεν ἀπ' αὐτοῦ ὁ φόβος μοὶ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν τότε νικώντων μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐγὼ δέ, ἀφ' οὗ εἰς τοῦ Ἀρμανσπέργου ἐροίτων ὅτε ἴσχυε, καὶ πολλάκις εἰς τὴν τράπεζάν του ἐκλήθην καὶ ἐξενίσθην, ἐνόμισα ἀγενὲς νὰ παύσω τὰς ἐπισκέψεις μου ὅτε ἦν πεπτωκώς, καὶ ἐνίοτε, εἰ καὶ σπανίως, παρευρισκόμην εἰς τὰς ὀλιγανθρώπους συναναστροφὰς τῆς ἐπαύλεως.

Τότε ὅμως τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· ὁ Ἀρμανσπέργης θρι-

αμβευτικῶς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον, καὶ τῇ 21 Ἰουλ. (2 Αὐγ.) 1834 τὰ δύω ἄλλα μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἔπαυσαν ἐνεργοῦντα, καὶ παρεσκευάζοντο εἰς ἀπόπλουν. Ἅμα δ' ἀφίχθην ἐγώ, πρῶτον ἐθεώρησα καθῆκόν μου, αὐθωρεὶ τὸν ὑπουργόν μου Κ. Σχινᾶν ἰδών, νὰ ἐπισκεφθῶ ἀμέσως τοὺς ἀποβαλλομένους. Μετέβην ἐπομένως εἰς τοῦ Μάουρερ, καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τοῦ Ἄβελ, ὅστις, πάντη διαφόρως ἢ κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τῆς παρουσιάσεώς μου, μὲ προέπεμψεν ἀναχωροῦντα μέχρι κάτω τῆς κλίμακος, καὶ μοὶ εἶπε λίαν συγκεκινημένος ὅτι ἤμην ἐκ τῶν ὀλιγίστων οἵτινες εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀποχαιρετισμὸν τῶν εἰς δυσμένειαν περιπεσόντων.

Καὶ ραγδαῖαι μὲν τότε ἐπῆλθον αἱ προσωπικαὶ μεταῤῥυθμίσεις, ἐγὼ ὅμως δὲν εἶχον παυθῇ, καὶ τὴν ἐπαύριον ἤμην εἰς τὸ γραφεῖόν μου, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ Κ. Σχινᾶς, ἐν ἐνεργείᾳ καὶ αὐτὸς ἔτι διατελῶν, καὶ μοὶ ἐνεχείρισε διάταγμα φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργου, αὐστηρότατα δ' ἐλέγχον τὸν ὑπουργὸν ὅτι δὲν ἐφρόντισε μέχρις ἐκείνου περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ διατάττον αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνυπερθέτως. Μέ ἠρώτησε δὲ ὁ Κ. Σχινᾶς τί φρονῶ περὶ τούτου, καὶ τῷ εἶπον ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ἦν πρόδρομος, ὅλως ἄτοπος βεβαίως τῆς παύσεώς του· διότι, πλὴν τῆς λίαν ἀνοικείου τραχύτητος τῶν ἐκφράσεων, ἦν καὶ αὐτόχρημα ἀδικαιολόγητον, καθ' ὅσον ὁ κόμης Ἀρμανσπέργης δὲν ἠγνόει ὅτι τὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχεν ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτόν, ὡς μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, ὁ Κ. Μάουρερ, καὶ οὐχὶ ἐπαφήσει εἰς τὸν ὑπουργόν. Καὶ ἡ μὲν δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶχε πρὸ καιροῦ ἤδη ὀργανισθῇ διὰ νόμου διαρκῶς ἔκτοτε ἰσχύοντος, καὶ διηυθύνετο τότε ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ Κόρη, ὃν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ Ι. Κοκκώνης καὶ τοῦτον μετά τινα ἔτη ὁ Σκ. Βυζάντιος. Διὰ δὲ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν συνῆγεν ὁ Μάουρερ ὕλην καὶ πληροφορίας ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἃς μὴ προφθάσας νὰ συμπληρώσῃ καὶ συναρμολογήσῃ, συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐξέδωκεν ἔπειτα εἰς τὸ δίτομον σύγγραμμά του περὶ Ἑλ-

λάδος. Περιωρίζετο δὲ τότε ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ κεντρικὸν σχολεῖον, μετατεθὲν εἰς Ναύπλιον, εἰς τὰ Ἑλληνικά, εἰς ὧν τὸν ὀργανισμὸν ἐγὼ εἶχον ἐργασθῆ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως, καὶ εἰς ἄλλα δύω ἐπὶ τῇ αὐτῇ βάσει συστάντα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν δύω τούτων ἐπαρχιῶν εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος.

Τῷ ὄντι δὲ ὡς προεῖπον τὴν ἐπαύριον τῆς ἡμέρας ἐκείνης, τὴν 8/20 Αὐγ. ἦλθεν ἡ παῦσις τοῦ Κ. Σχινᾶ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἐδική μου, καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Ι. Ῥίζου. Ἀλλ' ὁ Μάουρερ λαμπρὰν ἐβουλεύθη ὑπὲρ τοῦ ἀποτόμως ἀποβληθέντος φίλου του ἀποζημίωσιν. Γνωρίζων ὅτι ὁ Κ. Σχινᾶς, οὐ μόνον προσφιλὴς μαθητής, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖος φίλος ἦν τοῦ ἐπισήμου καθηγητοῦ καὶ ποτὲ καὶ ὑπουργοῦ εἰς Πρωσσίαν Νειβοὺρ, ἅμα ἐπιστρέψας εἰς Γερμανίαν ἔπεισε τοῦτον διὰ τῶν συστάσεών του νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Βεττίναν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα φίλον της. Ὁ δὲ Σχινᾶς τὴν πρότασιν περιχαρῶς δεχθεὶς ἔσπευσε πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς εἰς Βερολῖνον. Καὶ ἤκουσα μὲν τῶν διηγουμένων ὅτι κατὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν ἀμοιβαία ἔκπληξις, προϊὸν οὐχὶ λίαν εὐαρέστου ἐντυπώσεως, κατέλαβεν ἀμφοτέρους τοὺς μελλονύμφους ὅτε εἶδον ἐπὶ τῆς ὄψεως ἀλλήλων τίνα ἴχνη ἐνεκόλαψαν τὰ διαῤῥεύσαντα ἔτη ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ χωρισμοῦ των. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐνυμφεύθησαν καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄρχοντος ἔτι τοῦ Ἀρμανσπέργου, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ τοὺς δέχηται μετ' ἀκουσίου φιλοφροσύνης, ἐν ᾧ ἡ Κόμησσα, πολὺ λειπομένη τῆς Κας Σχινᾶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὰ προτερήματα, οὐδεμίαν παρέλειπεν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ὑποδάκνῃ αὐτήν, καὶ ἐν ἄλλοις ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐχλεύαζε παρὰ τοῖς φίλοις καὶ κόλαξί της τὴν ἥκιστα ἀξιοχλεύαστον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄγνωστον ἔτι τότε ἐπιδεξιότητα ἣν εἶχεν ἡ Κα Σχινᾶ εἰς τὸ νὰ κοσμῇ ξύλινα ἔπιπλα διὰ ζωγραφικῶν ἀποτυπωμάτων.

Ὁ νέος ὑπουργὸς λοιπόν, ὁ κ. Ῥίζος, εὑρὼν τὸ τελευταῖον διάταγμα, τὸ αὐστηρὸν καὶ ἄδικον ἐκεῖνο, ὃ εἶχε πεμφθῆ πρὸς τὸν κ.

Σχινᾶν, καὶ ἀποβλέπων εἰς τὴν σπουδὴν μεθ' ἧς ἀπῃτεῖτο αὐτοῦ ἡ ἐκτέλεσις, ἐθορυβήθη, καὶ μοὶ ἀνέθηκε νὰ ἐργασθῶ ἐπ' αὐτοῦ συντονώτατα. Πρὸς τοῦτο δὲ ζητήσας ἔλαβον ἄδειαν μηνιαίας ἀποχῆς ἀπὸ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, καὶ κατακλεισθείς, ἐπεδόθην εἰς μελέτας ξένων κανονισμῶν, καὶ συνέταξα πλήρη ὀργανισμὸν Ἑλληνικῶν σχολείων κατ' ἐπαρχίας, Γυμνασίων κατὰ νομούς, καὶ Πανεπιστημίου ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Συνώδευσα δὲ τὸ σχέδιον δι' ἐκθέσεως γαλλιστὶ συντεταγμένης καὶ ἀποτελούσης τόμον ὁλόκληρον, δι' ἧς ἐξήγουν καὶ ἐσχολίαζον ὑπὸ παντοίας ἐπόψεις, ἱστορικῶς, συγκριτικῶς πρὸς τὰ ξένα κράτη καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, τὰς διατάξεις τοῦ Νομοσχεδίου.

Τὸ ἔργον μου τοῦτο ἀνεγνώσθη πρῶτον ὑπ' ἐμοῦ εἰς συμβούλιον συγκείμενον ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ Ῥίζου, τοῦ συμβούλου ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, συζητηθὲν δ' ἐνεκρίθη ἄνευ μεταῤῥυθμίσεων καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἥτις καὶ σχεδὸν ἀμέσως ἀπήντησε διὰ διατάγματος ἐπαινοῦντος τὸ ὑπουργεῖον διὰ τὴν **ἀξιόλογον** αὐτοῦ ἐργασίαν, καὶ ὑποσχομένου τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἐπικύρωσιν. Παρεδεχόμην δ' ἐν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ πέντε σχολὰς τοῦ Πανεπιστημίου, διαιρῶν τὴν τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς, διότι ἐπεθύμουν εἰς ἐκείνας νὰ δοθῇ ἱκανὴ εὐρύτης πρὸς ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν ἁρμογῶν ἐν Ἑλλάδι. Προσέτι δὲ καθιέρουν μίαν μόνον ἐξέτασιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τὴν ἀκροτελεύτιον, καθ' ἣν ὁ φοιτητὴς νὰ δίδῃ λόγον τῶν πεποιθήσεων ἃς ἐκ πασῶν τῶν σπουδῶν του ἠρύσατο καὶ αἵτινες θὰ τῷ ἦσαν τὸ πολύτιμον ἐφόδιον κατὰ τὸ στάδιον ὃ προὐτίθετο νὰ διατρέξῃ, οὐχὶ δὲ νὰ ψιττακίζῃ μόνον ὅσα διὰ μνήμης εἶχε, πρὶν ἢ τὰ χωνεύσῃ λησμονῶν αὐτὰ ἅμα ὡς αἱ ἐξετάσεις παρήρχοντο. Ἡ δ' ἀρχὴ αὕτη κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὁτὲ μὲν ἠκυρώθη, ὁτὲ δὲ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν πάλιν βραδύτερον.

Ὅση ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ σπουδὴ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ

ὀργανισμοῦ καὶ ὅση ἡ ὑπόσχεσις διὰ τὴν ταχίστην αὐτοῦ ἔκδοσιν, ἑβδομάδες καὶ μῆνες παρήρχοντο, καὶ περὶ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ οὐδεὶς ἐγίνετο λόγος. Τὸ ὑπουργεῖον μάτην ἀνέφερεν ὑπενθυμίζον τὰ περὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ τότε τάξις τῆς ὑπηρεσίας. Ὁ κόμης Ἀρμανσπέργης, πράξας ὅ,τι μόνον προὐτίθετο, δηλαδὴ νὰ ἐπιπλήξῃ τὸν Σχινᾶν, ἠδιαφόρησε περαιτέρω, καὶ οὐδὲ προσοχὴν οὐδ' ἀπάντησιν ἔδιδεν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἡμῶν παρατηρήσεις, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ὁσημέραι ἀναπτυσσομένη, ἀπήτει κατεπειγόντως νὰ κανονισθῇ, ἵνα μὴ ἐξακολουθῇ ἀρρυθμίστως καὶ ἄνευ σχεδίου καὶ μεθόδου χωροῦσα. Ἐν τέλει δέ, εἰς μίαν τῶν ἐπιμόνων ἡμῶν παραστάσεων, ἃς ἐγὼ καὶ προφορικῶς ὁσάκις ἔβλεπον τὸν κόμητα δὲν ἐδίσταζον νὰ τῷ ἐπαναλαμβάνω, ἀπήντησεν ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπιφυλάττει ἵνα ὁ Βασιλεὺς ἐκδώσῃ αὐτὸ ὡς πρῶτον ἔργον χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς ὁριστικῆς αὐτοῦ καθέδρας τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο, ὃν ἰδέα ἔχουσα τί τὸ εὐγενές, μᾶς ἔπεισε καὶ καθησύχασε.

Εἰς τὸ γραφεῖόν μου δ' ἐνεφανίσθη ποτὲ στρατιώτης Γερμανός, φέρων ἀναφοράν, καὶ στὰς παρὰ τὴν θύραν, κατὰ τὴν στρατιωτικὴν τάξιν, τοὺς δακτύλους δ' ἔχων ἐπὶ τοῦ πίλου του, περιέμενε νὰ τὸν προσφωνήσω. Στραφεὶς λοιπὸν καὶ ἰδὼν αὐτόν, τὸν ἠρώτησα ἂν φέρῃ τι παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ τῷ ἐζήτησα νὰ μοὶ δώσῃ τὸ ἔγγραφον. Ἀλλά, δειλῶς πλησιάσας ἐκεῖνος, μοὶ ἔδωκεν ὁλόκληρον χειρόγραφον, εἰπών μοι ὅτι ἦν Λατινικὴ χρηστομάθεια, ἣν, συντάξας αὐτὸς διὰ τὰ συνιστώμενα σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζει εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἂν θέλῃ νὰ δημοσιεύσῃ αὐτήν, καθ' ὅσον αὐτὸς στερεῖται τῆς ἀναγκαίας δαπάνης. Πλήρης ἐκπλήξεως ἐπὶ τῷ ἀκούσματι, τὸν ἠρώτησα τότε τίς ἦτο, καὶ πῶς ἁπλοῦς στρατιώτης αὐτὸς ἤξευρε Λατινικὰ ὥστε νὰ συντάξῃ καὶ Χρηστομάθειαν, καὶ μοὶ ἀπεκρίθη ὅτι καλεῖται Βίλκε, καὶ περατώσας τὰς σπουδάς του εἰς τὰ Γερμανικὰ πανεπιστήμια, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, κατετάχθη ὡς ἐθελοντὴς εἰς τὸν εἰς αὐτὴν ἐλθόντα Βαυαρικὸν στρατόν, καὶ ἐν αὐτῷ

διατελεῖ ἁπλοῦς στρατιώτης. Ταῦτα ἀκούσας, τῷ εἶπον νὰ μοὶ ἀφήσῃ τὸ ἔργον του, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ μετά τινας ἡμέρας. Ἐξετάσας δὲ τὸ χειρόγραφον, καὶ εὑρὼν αὐτὸ σκοπιμώτατα συνηρμολογημένον, καὶ ἀρίστας γνώσεις τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἀποθηκεῦον, ἔλαβον τὴν ἄδειαν τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ ὅτε ὁ κ. Βίλκε ἐπέστρεψε νὰ λάβῃ ἀπάντησιν, τῷ ἀνήγγειλα ὅτι τὸ μὲν ἔργον του ἐπέμφθη εἰς τὸ Β. Τυπογραφεῖον ἵνα δημοσιευθῇ καὶ εἰσαχθῇ ὡς διδακτικὸν βιβλίον εἰς τὰ σχολεῖα, αὐτὸς δ' ὅτι ἀπεσπάσθη τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ διωρίσθη διδάσκαλος τῆς Λατινικῆς εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ Γυμνάσιον. Νομίζω ὅτι ἂν ὑπάρχῃ ἄνθρωπος εὐτυχὴς εἰς τὴν γῆν, οὐδεὶς ἦν ποτε εὐτυχέστερος τοῦ Βίλκε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Διέμεινε δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάσκων τὰ Λατινικὰ γράμματα εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος Γυμνάσια, καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι πότε καὶ κατὰ τίνα ἀφορμὴν ἀπεδήμησε, τὰς ἀρίστας καταλιπὼν πανταχοῦ ἀναμνήσεις. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1869 διετέλουν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔμαθον ὅτι διῃτᾶτο ἐκεῖ, ἐξακολουθῶν ἀθορύβως τὸ διδασκαλικὸν ἔργον του, καὶ ἀποκλειστικῶς διδάσκων τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν πρὸς ἣν ἔτρεφε πάντοτε στοργὴν ἐγκάρδιον. Εὐτυχὴς δ' ἐλογίσθην ὅτι προτείνας τότε, ἔλαβον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ τῷ ἐπέδωκα ἰδιοχείρως τὸ Ἑλληνικὸν παράσημον, ἀμοιβὴν τοῦ μακροχρονίου καὶ δραστηρίου φιλελληνισμοῦ του, ἣν ἐν τῇ μετριοφροσύνῃ του οὐδ' ἠξίου οὐδὲ περιέμενε. Μετὰ τρεμούσης χειρὸς ἔλαβε τὸ παράσημον παρ' ἐμοῦ καὶ τὸ ἔφερεν εἰς τὰ χείλη του, καὶ ὅτε μετὰ δύω ἔτη ἐτάφη, αὐτὸ ἐκόσμει τὸ στῆθός του.

Κατὰ τὸν τελευταῖον δὲ χρόνον τῆς ἐν Ναυπλίῳ διαμονῆς ἡμῶν εἶχεν ἀφιχθῇ ἐκεῖ ὁ Κωνστ. Πώπ, νέος φιλόκαλος καὶ πεπαιδευμένος· καὶ αὐτός, ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης καὶ ἐγὼ συμφωνήσαντες, ἀπεφασίσαμεν τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι φιλολογικοῦ περιοδικοῦ, ὃ *Ἴριν* ὠνομάσαμεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπειρίαν πιθανῶς τῶν ἐκδοτῶν, καὶ διότι ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων τότε εἰς

ἄλλα περιεσπᾶτο, καὶ δι' ἄλλους λόγους οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐνεργοῦντες καὶ ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων, τὸ περιοδικὸν τοῦτο ὑπῆρξε βραχύβιον. Τότε περίπου ἐπεδόθην εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης τοῦ Βιγκελμάννου, δανεισθεὶς αὐτὴν παρὰ φίλου, καὶ αὕτη ὑπῆρξε δι' ἐμὲ τὸ πρῶτον ἔναυσμα ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α΄ ΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α΄ ΤΟΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΓΕΝΝΗΣΙΣ. ΑΝΑΤΡΟΦΗ

Α΄ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ. — Καταγωγὴ Σελ. 9. — Βρεφικὴ ἡλικία 19. — Πρώτη παιδικὴ ἡλικία 23. — Πυρκαϊὰ 33. — Αὐθεντία 46.

Β΄ ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ. — Παρασκευαὶ 57. — Ὁδοιπορία 60. — Ἐν Βουκουρεστίῳ 63. — Αὐγὴ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως 88.

Γ΄ ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΙΣ 91.

Δ΄ ΟΔΗΣΣΟΣ 103.

Ε΄ ΜΟΝΑΧΟΝ. — Ἠθη 140. — Στρατιωτικὸν σχολεῖον 153. — Ἐκδρομὴ 172. — Ἐν τῷ στρατῷ 175. — Ἐκ Μονάχου 190. — Βενετία 200. — Θαλασσοπλοία 207. — Ἰόνιοι νῆσοι 210.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Α΄ ΕΠΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ. — Ἄφιξις 224. — Ἀποκατάστασις 235. — Κατάταξις εἰς τὸν στρατὸν 238. — Παραίτησις 244. — Πολιτικὴ κατάστασις 246. — Αἴγινα 248. — Ἐπιστροφὴ 254. — Σοῦτσοι 258. — Κοινωνικὸς βίος 263. — Ἐκδρομὴ εἰς Ἀθήνας 265. — Ἐπιστροφὴ 267. — Εἰς Σπέτσας 277. — Τελευταία ἐποχὴ ἐπὶ Κυβερνήτου 279. — Εἰς Ἀθήνας Β΄ 281. — Θείρσιος 285. — Δολοφονία 287.

Β' ΣΥΝΤΑΓΜΑ.—Εἰς Ἀθήνας 296.—Μέγαρα 299.—Πέρα-Χώρα 305.—Εἰσβολὴ 330.

Γ' ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ.—Εἴσοδος 341.—Πρώτη πολιτικὴ ὑπηρεσία μου 343.—Ἄφιξις τῆς οἰκογενείας 346.

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Α' Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ.—Ἄφιξις 356.—Ὀργανισμὸς τῆς ὑπηρεσίας 360.—Ἐν Αἰγίνῃ 363.—Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον 371.—Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου 380.—Μεταπολίτευσις 383.

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1894 — 392.

003338